ANDRĒ MORUĀ

OLIMPIO JEB VIKTORA IGO DZĪVE

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Andrē Moruā

Olimpio jeb Viktora Igo dzīve

Kāpēc lgo? Tāpēc, ka viņš ir vislielākais franču dzejnieks, un tāpēc, ka viņa dzīves pazīšana nepieciešama, lai saprastu šo pretrunu pilno ģēniju. Kā šis piesardzīgais un taupīgais vīrs tai pašā laikā bija devigs; kā šis šķīstais jauneklis, šis priekšzīmīgais ģimenes tēvs vecumā kļuva par faunu; kā šis leģitīraists pārvērtās par bonapartistu, bet pēc tam par republikas patriarhu; kā šis pacifists labāk par visiem citiem apdziedājis Vagrāmas karogus; kā, pēc buržuā ieskatiem, šis buržuā tika dēvēts par dumpinieku — to visu paskaidrot ir ikviena Viktora Igo biogrāfa uzdevums.

Ievērojamu cilvēku dzīve

Izdevniecība «Liesma» Rīga 1974

Андре Моруа ОЛИМПИО

ИЛИ ЖИЗНЬ ВИКТОРА ГЮГО Серия «Жизнь замечательных людей» Издательство «Лиесма»

Рига 1974

На латышском языке

Перевод с французского М. Грннфелд

Художник А, Меркман

No franču valodas tulkojusi Milda Grīnfelde Mākslinieks Andris Merkmanis

©Tulkojums latviešu valodā, «Liesma», 1974

- Sērijā «Ievērojamu cilvēku dzīve» iznāk šādi darbi
- PRIEKŠVĀRDI
- PIRMĀ DAĻA BURVJU STRŪKLAKAS
- OTRA DAĻA RĪTAUSMAS ugunis
- TREšā daļa UZVARĒTĀJS
- BLUĀ, REIMSA, ŠAMOMKSA
- CETURTĀ DAĻA AGRĪNAIS RUDENS
- VIETU TEĀTRIM!
- PIEKTĀ DAĻA OLiMPIO mīlestība un skumjas
- SESTĀ DAĻA GODKĀRES ĪSTENOJUMI
- ŽUJETA ZEM AKADĒMIJAS KUPOLA
- SEPTĪTĀ daļa IZŠĶIRŠANĀS LAIKS
- ILūZijAS UN SAKARU PĀRTRAUKŠANA
- ASTOTĀ daļa TRIMDINIEKI, DOMĀTĀJI, RAKSTI
- devītā daļa TRIMDAS AUGĻI
- «NOŽĒLOJAMIE»

- KALNS UGUNĪS
- TRIMDAS BEIGAS
- DESMITA DAĻA NĀVE UN PĀRVEIDOŠANĀS
- KAS VAiNīGS?
- VAKARA PIEDZĪVOJUMI
- «MĀKSLA BŪT VECTĒVAM.
- VELNS UN VIŅA DZIŅAS
- VII AK, TUMSA!...
-
- SATURS
- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33

- ○ 34
- ○ 35
- ○ 36
- ○ 37
- ○ 38
- ○ 39
- ○ 40
- ○ 41
- ○ 42
- ○ 43
- ○ 44
- ○ 45
- ○ 46
- ○ 47
- ○ 48
- ○ 49
- ○ 50
- ○ 51
- ○ 52
- ○ 53
- ○ 54
- ○ 55
- ○ 56
- ○ 57
- ○ 58
- ○ 59
- ○ 60
- ○ 61
- ○ 62
- ○ 63
- ○ 64
- ○ 65
- ○ 66
- ○ 67
- ○ 68
- ○ 69
- ○ 70
- ○ 71
- ○ 72
- ○ 73
- ○ 74
- ○ 75
- ○ 76
- ○ 77

- ○ 78
- ○ 79
- ○ 80
- ○ 81
- ○ 82
- ○ 83
- ○ 84
- ○ 85
- ○ 86
- ○ 87
- ○ 88
- ○ 89
- ○ 90
- ○ 91
- ○ 92
- ○ 93
- ○ 94
- ○ 95
- ○ 96
- ○ 97
- ○ 98
- ○ 99
- ○ 100
- ○ 101
- ○ 102
- ○ 103
- ○ 104
- ○ 105
- ○ 106
- ○ 107
- ○ 108
- ○ 109
- ○ 110
- ○ 111

Andrē Moruā
Olimpio jeb Viktora Igo dzīve

Sērijā «Ievērojamu cilvēku dzīve» iznāk šādi darbi

A. ĻEVANDOVSKIS. Žanna d"Arka
J. NIEDRE. Saliņa bangojošā okeānā
S. ZARŅICKIS, A. SERGEJEVS. Čičerins
S. MOROZOVS. Prokofjevs
A. ALDANS-SEMJONOVS. Semjonovs Tjanšanskis
A. MORUĀ. Žorža Sanda
A. DZlVEĻEGOVS. Leonardo da Viņči
T. RUFO. Manas dzīves parabola
A. GOLEMBA. Gramši
P. ASTASENKOVS. Kurčatovs
A. STEKLIJS. Kampanella
J. KALNINS. Andrejs Pumpurs
D.VEISS. Kampanella
E STONS Jūrnieks seglos
A. ALDANS-SEMJONOVS. Čerskis
j NIEDRE Es biju esmu būšu drīz . . .
L BORISOVS Ar Katrionas karogu
S.CVEIGS Magelāns
Ž. RENUĀRS. Renuārs
K. ANDREJEVS. Žils Verns
B. GRIBANOVS. Hemingvejs
E. HJŪZS Bernards Šovs

.

PRIEKŠVĀRDI

Kāpēc Igo? Man nav ko meklēt aizstāvjus. Pie Zoržas Sandas mani noveda Marsels Prusts un Alēns, taču es neatceros tādu laiku, kad nebūtu jūsmojis par Viktoru Igo. Vēl nepratu lasīt, kad aizgrābts klausījos māti lasām mums priekšā «Nabaga ļaudis»; piecpadsmit gadu vecumā mani satrieca «Nožēlojamie»; visu mūžu es atklāju aizvien jaunus un jaunus viņa ģēnija aspektus. Tāpat kā daudzi lasītāji, es tikai pamazām izpratu viņa lielo filozofisko poēmu skaistumu. Un beidzot es iemīlēju vecā Orfeja pēdējos dzejoļus un atradu krājumos «Visas liras stīgas», «Drūmie gadi» un «Pēdējais kūlis» agrāk gandriz man nepazīstamus šedevrus.

Kāpēc lgo? Tāpēc, ka viņš ir vislielākais franču dzejnieks, un tāpēc, ka viņa dzīves pazīšana nepieciešama, lai saprastu šo pretrunu pilno ģēniju. Kā šis piesardzīgais un taupīgais vīrs tai pašā laikā bija devigs; kā šis šķīstais jauneklis, šis priekšzīmīgais ģimenes tēvs vecumā kļuva par faunu; kā šis leģitīraists pārvērtās par bonapartistu, bet pēc tam par republikas patriarhu; kā šis pacifists labāk par visiem citiem apdziedājis Vagrāmas karogus; kā, pēc buržuā ieskatiem, šis buržuā tika dēvēts par dumpinieku — to visu paskaidrot ir ikviena Viktora Igo biogrāfa uzdevums. Pēdējos gados par viņu ir izdarīti daudzi atklājumi, ir publicētas daudzas vēstules un piezīmju grāmatiņas; es ķēros pie atsevišķo dokumentu apkopošanas un pūlējos panākt, lai no tā visa rastos cilvēks.

Kaut gan manā grāmatā ietilpst daudz neizdotu tekstu (Viktora Igo vēstules Biāra kundzei, savai vedeklai Alisei, saviem mazbērniem, grāfam Salvandi, pulkvedim Sarrā; Adeles Igo vēstules Teofilam Gotjē un Ogista Vakeri vēstules Adelei Igo; fragmenti no Sentbēva piezīmju grāmatiņām; Emīla Dcšāna vēstules Viktoram Igo, Leopoldīnes Igo vēstules tēvam, Džeimsa Pradjē vēstules Ziljetai Druē u. c.), tomēr šo jauno materiālu atklāšana nebija mans galvenais mērķis. Īstenībā es neesmu ievietojis šai grāmatā daudzas pašas par sevi interesantas vēstules, tāpēc ka tās grāmatai nekā svarīga nebūtu devušas. Ir jāuzmanās, lai savu varoni neapraktu ze'm liecību blāķa. Tāpat arī neesmu gribējis apgrūtināt savu stāstījumu ar pētījumiem par Igo poētiku, par viņa attieksmēm pret reliģiju, par viņa daiļrades avotiem — to visu jau ir izdarījuši citi un izdarījuši labi. Vārdu sakot, esmu aprakstījis kādu dzīvi, ne vairāk un ne mazāk, cenzdamies nekad neaizmirst, ka dzejnieka dzīvē daiļrade ieņem tikpat lielu vietu kā ārējie notikumi.

Esmu visai pateicīgs par pētījumiem un komentāriem, kurus izstrādājuši cilvēki, kas Viktoru Igo pazīst vislabāk, — Raimo-nam Ešoljē, Anrī Gijemēnam un Denī Sorā. 2ans Seržāns, Viktora Igo mājas

uzraugs, un viņa vietniece Madlēna Dibuā vadīja manus meklējumus pa savām brīnišķīgajām kolekcijām; viņu izstāžu katalogos es ieguvu jaunas un visai noderīgas ziņas. Mani draugi Nacionālajā bibliotēkā — Ziljēns Kēns, 2ans Poršē, 2aks Sifels, Marsels Tomā un 2ans Prinē — nodeva manā rīcībā Viktora Igo manuskriptus, piezīmju grāmatiņas un citus papīrus. 2ans Pomjē man laipni atļāva publicēt fragmentus no Sentbēva raksta, kas atrodas Špelbera de Lovenžula kolekcijā; Marsels Buterons ļāva izmantot materiālus no Balzaka vēstuļu piektā (vēl neizdotā) sējuma, kurā sakopotas Balzaka vēstules Svešzemniecei.

Ar dokumentiem mani bagātīgi apgādāja Andrē Gavo kundze (dzimusi Lelevra-Vakerī), Lisjēna Delforža kundze un kungi 2oržs Biezo, Alfrēds Dipons, 2ans Montaržī, Filips Eriā, Fiansiss Ambri-jērs, Gabriels Fors. Pjērs de Lakretels, kura māte bijusi Alises Lokruā draudzene, labprāt pastāstīja, ko viņš zināja par vidi, kurā Viktors Igo pavadīja mūža pēdējos gadus. Un, beidzot, mana sieva, kas ar viņai parasto uzupurēšanos savāca tik ļoti vērtīgo korespondenci. Bez viņas es nekad nebūtu ticis galā ar šo darbu, kas ir tik plašs un tik grūts kā vēl neviens cits manis paveiktais darbs. Un es — es pūlējos cik spēdams, lai, nenodarot pāri nedz godbijībai pret dzejnieku, nedz patiesībai, secīgi pastāstītu visu to, kas pēc pašreizējiem pētījumiem ir zināms par viņa dzīvi.

A. M.

PIRMĀ DAĻA BURVJU STRŪKLAKAS

Ak, atmiņasl Starp ēnām gaišums vārgsi Sensenu domu tālīns plaiksnījums!

Vairs tikko dzirdams soļu šalkojums!

Aiz dienu apvāršņa slēpts zudums dārgsl

Viktors Igo

1

viņa ritēja lotringiesu un bretoņu asinis...

Ap 1770. gadu NansI dzīvoja kāds galdniekmelstars Zozefs Igo, kurš baudīja privilēģiju pirkt pa Mozeli pludināmos kokus un kuram bez darbnīcas piederēja vairāki nelieli nami pilsētā. Viņš bija skarbs virs ar spītīgu raksturu. Viņa tēvs bija zemes arājs Bodrikūrā, «blakus Lot-ringas pļavām, kur bija dzimuši Zanna d'Arka un Klods Zelē». Jaunībā Zozefs Igo bija dienējis vieglajā kavalērijā par kornetu, tas ir, par apakšvirsnieku. Apmainījis arklu pret zobenu, vēlāk viņš pameta zobenu ēveles dēļ. Igo uzvārds ir vācu cilmes, Lotringā tas sastopams itin bieži. XVI gadsimtā kāds Žoržs Igo bija bijis gvardes kapteinis un ieguvis muižnieka titulu; kāds Luijs Igo bija abats Estivalā un vēlāk kļuva par Ptolemaīdas bīskapu. Vai starp galdnieku Igo un bīskapu pastāvēja kādas rad-, niecības saites? Neviens to nezināja, bet galdnieka bērni labprāt tam ticēja un stāstīja, ka Fransuāza Igo, grāfiene de Grafiņī, vēstulēs uzrunājusi viņu tēvu ar vārdiem «dārgo brālēn». No pirmās sievas Djedonē Bešē Zozefam Igo bija septiņas meitas, bet no otrās sievas Zannas Mar-geritas Mišo — pieci dēli, kas visi brīvprātīgi iestājās

'Viktors Igo. Reiz vakarā, kad debesis es vēros... («Apceres»). Šai grāmatā dzeju tulkojusi Milda Grīnfelde.

revolūcijas armijā. Divi no šiem puišiem krita pie Visem-burgas, bet pārējie trīs kļuva par virsniekiem. Pēc monarhijas krišanas uzdienēšanās armijā izvērtās par jaunu veidu pārejai no vienas kārtas citā kārtā, un Igo dzimta, šķiet, instinktīvi sliecās pēc militāras karjeras.

Trešais dēls Žozefs Leopolds Sigisbers lgo bija dzimis NansI 1773. gada 15. novembri. Biezie, zemu uz pieres noaugušie mati, izvelbtās acis, kumpais deguns, biezās, jutekliskās lūpas un sārtie vaigi padarītu viņa seju vulgāru, bet labsirdīgā izteiksme, acis, kurās mirdzēja gudrība, un sirsnīgais smaids piešķīra tai valdzinājumu. Viņš sāka mācīties pie Nansī kapitula kanoniķiem, bet mācīšanos drīz vien pārtrauca, jo piecpadsmit gadu vecumā brīvprātīgi iestājās armijā. 2ozefs Leopolds Sigisbers prata latīņu valodu, matemātiku un itin labi rakstīja tā gadsimta stilā, turklāt ne vien militārus ziņojumus, bet ari madrigālus, dziesmiņas, vēstules Ruso garā un vēlāk dīvainus

romānus, kas bija pilni visvisādu šausmu un katastrofu. Sim jautrajam vīram un jaukajam sarunu biedram bieži vien uzmācās drūms garastāvoklis, un tad viņš iedomājās, ka viņu vajā ienaidnieki. 1792. gadā, būdams jauns kapteinis Reinas armijā, viņš iepazinās ar bataljona komandieri Klēberu, ar leitnantu Dezeksu un ģenerāli Aleksandru de Boharnē, nākamās ķeizarienes Žozefīnes pirmo vīru. Kareivji savu kapteini mīlēja un uzskatīja par lāga zelli, kuram gan mēdza uznākt trakas dusmas, taču drīz vien pārgāja; īstenībā, par spīti spēcīgajam augumam, viņam bija mīksta sirds — gan ne kaujas laukā, kur viņš izcēlās ar varonību.

Igo bija drosmīgs karavīrs, vairākas reizes tika ievainots, divi reizes bija krituši zirgi, kuriem viņš sēdēja mugurā, un 1793. gadā viņu nosūtīja apspiest Vandejas sacelšanos, paaugstinot par viņa labākā drauga bataljona komandiera Miskāra vecāko adjutantu. Igo toreiz bija divdesmit gadu, bet Miskāram — trīsdesmit četri. Miskārs bija kadru virsnieks, uzdienējies no zaldāta, pēc tautības basks. 1791. gadā pēc septiņpadsmit gadu nokal-pošanas karaļa armijā viņš bija ticis tikai līdz vecākā seržanta pakāpei. Revolūcija un karš deva viņam beidzot iespēju izvirzīties. Viņam bija visi dotumi, kas nepieciešami juku laikos, lai kļūtu par militāru tribūnu: liels augums, skaļa balss, daiļrunība, atklātība un, protams, drošsirdība. Sešos mēnešos viņš ieguva trīs pakāpes.

1793. gadā astotais Lejasreinas bataljons izraudzīja viņu par savu komandieri.

Miskārs un Igo bija kā radīti, lai viens otru saprastu. Abi vienlīdz ticēja 1789. gada principiem, abi bija vienlīdz jautri un izlaidīgi, abi vienlīdz strauji un vienlīdz godīgi. Tāpat kā visi pilsoņu kari, karš, kuru Konvents viņiem lika vest Vandejā, bija nežēlīgs. Kādas pavēles viņi bija saņēmuši? Nodedzināt atsevišķi stāvošās mājas un it īpaši pilis, nojaukt visas maizes ceptuves un dzirnavas, vārdu sakot, pārvērst visu novadu tuksnesī. Republikāņi, kurus nemitīgi vajāja nenotveramais ienaidnieks, kas slēpās vai nu kaut kur mežiņā, vai aiz grāvja, vai aiz dzīvžoga, stipri nervozēja. Gan zilie, gan baltie apšāva gūstekņus. Leopolds Igo, kuram par visu bija jāpateicas revolūcijai un kurš dzīvoja līdzi visām tās kaislībām un pat parakstījās savās vēstulēs — *Sankilots Bruts Igo,* sirdī joprojām palika cilvēcisks, un «Sareta bandīti» drīz vien uzzināja, ka šim zilajam nav svešas arī žēlsirdības jūtas. Varbūt šī labsirdīgā cilvēka reputācija bija par iemeslu tam, ka republikāņu virsnieks tika itin laipni uzņemts pie kādas bretonietes Sofijas Trebišē muižai līdzīgajā Renodjēras fermā Ptīovernē kantonā, kad viņš lūdza atjauju uzturēties tur kādu stundu saviem izvārgušajiem zaldātiem.

Smuidrā, piemīlīgā jaunava ar lielajām, brūnajām acīm, enerģisko un gandrīz augstprātīgo seju, ar taisno deguna līniju, kas raksturīga

klasiskajām grieķu statujām, «varēja dižoties ar lielisku veselību, brīnišķīgu sejas krāsu, ar savu sparīgo un ņipro izskatu. Viņas vieglajai gaitai un harmoniskajām kustībām piemita kaut kas elegants un tai pašā reizē laucinieciska ...» Viņa bija viena no trim Nantes kuģa kapteiņa meitām, viņas tēvs bija nodarbojies ar nēģeru tirdzniecību, bet mātes tēvs Lenormāns di Buisona kungs bija Nantes apgabala tiesas prokurors. Trebišē un Lenormānu dzimtas locekji monarhijas laikā bija rojālisti — tāpat kā visi. Revolūcijas vētra viņus bija sašķēlusi. Sofijai Trebišē bija gan balti, gan zili radinieki; viņas mātes tēvs Lenormāns di Buisons, kas pēc amata bija tiesasvīrs un pēc sava aicinājuma prāvnieks, bija pieņēmis uzaicinājumu kļūt par Nantes revolucionārā tribunāla locekli, bet tas nebūt nemodināja cieņu viņa mazmeitā, kura bija sašutusi par terora vardarbībām.

Sofiju, kas jau kopš bērnības bija kļuvusi bārene, uzaudzināja kāda krustmāte, valdonīga sieviete, rojāliste un volteriāniete, no kuras jaunā meitene pārņēma viņas uzskatus. Šai krustmātei Robēna kundzei, kas bija notāra atraitne, 1784. gadā, kad viņai tika uzticēta krustmeitas audzināšana, bija sešdesmit gadu. 1789. gadā Robēna kundze labvēlīgi noraudzījās uz Ģenerālštatu sasaukšanu, bet 1793. gadā krustmāte un krustmeita, baidīdamās no Nantes bendēm un smagi pārdzīvodamas viņu cienīto cilvēku nāves sodus, nolēma patverties nelielā pilsētiņā Šatobriānā, kur viņām dzīvoja radi. Netālu no turienes, pašā novada centrā, ko bija pārņēmuši dumpinieki, atradās Renodjēras muiža, kura jau divsimt gadu piederēja Trebišē dzimtai.

Stingru raksturu un neatkarīga kā visas meitenes, kas uzaugušas bez mātes, turklāt iespītīga, neticīga un augstsirdīga — Sofija aulekšiem jādelēja pa stāvajiem ceļiem Šatobriānas apkaimē; viņu pasargāja apliecība, ko viņai kā uzticamai personai — bez šaubām, vectēva Lenor-māna nopelnu dēļ — bija izsniedzis jakobīnis Karjē, baismīgais Nantes prokonsuls, un šo talismanu Sofija lietoja, lai glābtu nepaklausīgos mācītājus vai sarīkotu bēgšanu šuāniem.

Jo arī viņa bija kļuvusi «dedzīga vandejiete, kas šausmināja par Konventa despotismu». īstenībā abām sievietēm, kuras mitinājās Šatobriānā, atlika vienīgi izvēlēties starp diviem terora veidiem — starp jakobīņu zaldātu teroru un «bandītu», tas ir, šuānu teroru. Starp sarkano teroru vai balto teroru. Tādēļ Sofijai labāk patika dzīvot savā vienkāršajā lauku mājā nekā mazajā pilsētiņā, kurā plosījās naids. Viņai patika valkāt koķenes un strādāt dārzā. Ptīovernē «lauķi» viņu vēl joprojām sauca par «savu jaunkundzi» tāpat kā vecos laikos. Šī neatkarīgā amazone, kas jutās itin lepna par to, ka pieder pie apkaimes sīkajiem muižniekiem, šī stoiķe, kas pastāvīgi noņēmās ar puķēm un ar dzeju, iztēlojās sevi par kāda neskaidra sapņu tēla līgavu un ar katru dienu vairāk un vairāk pieķērās noslēpumainajam

novadam, kurā bija apmetusies uz dzīvi.

Mazā zilo armija, izbadojusies, pārgurusi, izmisusi apkārtējā naida dēļ, atriebās laupīdama un slepkavodama. Drošsirdīgais Miskārs, kas bija lielisks cilvēks un nepavisam nebija asinskārs, nopūtās: «Bēdīgi ir komandēt karaspēku, ja tas dara kaunu saviem priekšniekiem.» Bet ne mazāk viņš lādēja arī «visas fūrijas, neliešus nodevējus un megeras», kas uzturēja sakarus ar šuāniem un palīdzēja rīkot patriotu slaktiņus. Sofija Trebišē piederēja pie šās kategorijas vandejiešiem, un jo neganta viņa kļuva pēc tam, kad zilie bija sarīkojuši Renodjērā «asiņainas un izvirtīgas orģijas».

Tomēr kādā jaukā 1796. gada vasaras dienā, kad viņa jāja mājup uz Šatobriānu un sastapa uz ceļa jautro kapteini Igo, kurš «pārķemmēja» mežiņus, meklēdams «bandītus», viņa atrada pietiekami daudz iemeslu izturēties pret kapteini laipni. Jaunais virsnieks taču nevarēja būt atbildīgs par slaktiņiem. Sofija bija dzirdējusi runājam par viņa ietekmi uz Miskāru un zināja, ka šī ietekme ir laba. Bet pats galvenais bija tas, ka nupat viens zemnieks bija paziņojis «savai jaunkundzei»: «Zilie ir klāt. Un tepat tuvumā ir mūsu mācītāji. Pakavējiet laiku šiem lempjiem.» Tad nu viņa ņēmās koķetēt, turklāt ar labiem panākumiem, tūdaļ bija ar mieru uzņemt pie sevis Igo un viņa zaldātus un aizveda karaspēka nodaļu uz Renod-jēru.

Atspirdzinoši dzērieni un tērzēšana. Jaunais kapteinis bija itin patīkams. Viņš bija diezgan izglītots, citēja Titu Līviju un Tacitu, skaitīja no galvas Voltēra dzejoļus un Parnī elēģijas, sacerēja pats madrigālus un akrostihus «tādā stilā, kas spēj aizkustināt daiļavas». Turklāt viņam piemita parupja, bet patikama jautrība, viņš vienmēr bija gatavs dziedāt un doties kaujā. Miskārs bija sacerējis viņam šādu epitāfiju:

Šeit bataljona gods — vislielais smējējs dus,

Kam nāve uzbruka, kad smējās viņš pārlieku;

Pār Stiksu pārīries, viņš jautros smiekliņus Pat pašam Plutonam un veļiem smej par prieku.

Nodibināt labas attiecības ar kapteini Igo,' kas novadā bija varena persona, Trebišē jaunkundzei bija tīrais nieks, un viņa vēlreiz ar to satikās. Viņa ziņkārīgi vēroja šo divdesmit trīs' gadus veco kapteini ar jutekliskajām lūpām un mīlīgajām acīm. Kaut gan, tāpat kā visi viņa priekšnieki, viņš vadāja līdzi karagājienos kādu pavieglu meiču, vārdā Luīze Buēna, «kurai bija kuplas krūtis, bet īss prātiņš» un kura sevi dēvēja par «Igo sievu», un kaut gan viņš diezgan rupji dižojās ar savām mīlas uzvarām,

n

viņu savaldzināja jaunā bretoniete, kas bija apveltīta ar vīrieša prātu un drosmi. Viņa izdarīja veiklu politisku gājienu, uzlūgdama Igo un arī Miskāru pie krustmātes Robēnas. Lielākā tiesa Satobriānas māju

republikas virsniekiem bija slēgtas. Tālab viņus aizkustināja laipnā uzņemšana. Jaunā meiča bija gudra, un viņas svaigums darīja viņu gandrīz skaistu. Drīz abi virsnieki krustmeitu sauca par Sofiju, bet Robēna kundzi — par krustmāti. Savukārt Sofija, kurai bija spānietes dvēsele, ieinteresējās par jauno kapteini. Viņš glāba sievietes, ķīlniekus un bērnus. Viņai iepatikās kopā ar kapteini jādelēt pa Bokāžas ceļiem starp stāvajām kraujām un drosmīgi viņam pierādīt, ka šis karš pret šuāniem ir netaisns. Igo sparigi aizstāvēja republiku, bet jūsmoja par jaunās meičas stingro raksturu — meičas, kuru viņš iekāroja, — un lepojās ar to, ka neapdraud viņas godu, tāpat kā viņa lepojās ar to, ka tik brīvi sarunājas ar pretinieku.

Šī neparastā idille ilgi neturpinājās. Miskārs sastrīdējās ar savu ģenerāli, un astoto Lejasreinas bataljonu direktorija atsauca atpakaļ uz Parīzi. Bruts Igo juta tādas kā skumjas, šķirdamies no savas draudzenes bretonietes. Arī Robēna krustmāte nožēloja šo šķiršanos. Viņa bija pietiekami liela filozofe, lai atzītu jaunos laikus, un nebūtu pretojusies krustmeitas laulībām ar republikāņu armijas virsnieku. Bet Sofija, krustmātes iztaujala, pateica, ka «laulība viņu nemaz nevilina». Viņa aizbrauca uz Renod-jēru un kopa tur savu dārzu. Taču arī Parīzē Igo neaizmirsa «savu mazo Satobriānas Sofiju» un joprojām tai rakstīja, kaut gan paturēja pie sevis pagaidu vajadzībai lielkrūtaino Luīzi Buēnu. *Igo rakstīja Miskāram:* «Es bieži viņu piespiežu sev pie sirds un cauri divi krāšņām puslodēm jūtu, kā pieaug satraukums, kas atdzīvina pasauli! . . . Aizvilksim priekškaru! ...»

Savādi, bet šim jautrajam un izlaidīgajam kapteinim, kolīdz radās kādas nepatikšanas, uzmācās dīvaina vajāšanas mānija. Kad Miskārs atstāja bataljona komandiera posteni, Igo apnika štābam ar savam nemitīgajām sūdzībām par jauno priekšnieku, «nelieti, kurš ir pelnījis ne vien to, ka viņu iekaltu dzelžos, bet pat nāvi», šo «nešķīsto dvēseli», «Reinas ūdeņu izvemto krokodilu». No neapmierinātā sūdzībnieka atbrīvojās, ieceļot viņu par referentu kara padomē, un šis amats viņam deva tiesības saņemt dzīvokli Grēva laukumā, rātsnama ēkā. Šai oficiā-l.ija mītnē viņš nevarēja iekārtot uz dzīvi savu draugaļu. I.uize Buēna nozuda, parādīdama smalkjūtību un pēkšņi i.idušos vienaldzību, kas tais laikos bija parasta, un kapli mis brīvajās stundās varēja sapņot par Sofiju Trebišē. Uz viņa vēstulēm tā atbildēja ar «ārkārtīgu atturību» un

jūtu šķīstumu», kas nepavisam nelīdzinājās kapteiņa «amizantajai daiļrunībai un zobgalīgajam tonim». Bet varbūt tieši šī atturība viņu valdzināja. Lai nu bija kā būdams, viņš Sofiju bildināja.

Sofija bija apaļa bārene, pusotra gada vecāka par līgavaini, un viņai bija nepieciešams balsts. Taču likās, šīs laulības viņu nemaz nevilināja: bija jāņem palīgā visu Nantes draugu pierunāšana, lai viņa apsolītos. Viņa ieradās Parīzē sava brāļa pavadībā; Igo «viņu pārsteidza ar savu mīlas jūsmu», un 1797. gada 15. novembrī viņi

devās civillaulībā IX iecirkņa mērijā Uzticības kvartālā. Laulības kontrakts liecina, ka kapteinim vēl bez algas piederēja nekustams īpašums un bija kādi ienākumi, turpretī ligavai nebija nekāda pūra — Renodjēra viņai personiski nepiederēja. Taču augstsirdīgais karavīrs bija ar mieru noslēgt laulības kontraktu uz kopīga īpašuma pamata, un, kaut gan dzīve direktorijas laikā bija ļoti dārga, viņš nekad par to nesūdzējās. «Nauda,» viņš mēdza sacīt, «ir kara laiku nervs, vienīgi kara laiku. Un, tāpēc ka man tās pieliek, lai dzīvotu miera laikos, parādus es netaisu un man nav nekādu rūpju.»

Jaunlaulātie Parīzē nodzīvoja divus gadus; viņš bija gaužām iemīlējies savā gudrajā bretonietē, bet viņai bija mazliet apnikusi laulātā drauga skaļā pļāpība un vaļīgie joki, viņu nogurdināja pārliecīgā milas kvēle, kādu izrādīja šis vīrs ar vērša kaklu, bet, būdama sīksta un valdonīga sieviete, viņa to pacieta. Viņa bija saglabājusi ļoti sliktas atmiņas par «bēdīgo laiku, ko viņi bija nodzīvojuši vecajā rātsnamā, kur revolūcijas dienās tika saplēstas visas gleznas un cietušas arī pašas sienas». Jaunajam pārim nebija'ne veļas, ne trauku. Sofija ilgojās pēc Re-nodjēras, pēc sava dārza un pēc dzimtās Bretaņas. Viņu labākais draugs bija tribunāla sekretārs Pjērs Fušē, Nantes kurpnieka dēls, Trebišē ģimenes draugs, kurš bija vienos gados ar kapteini, bet pavisam citāda temperamenta — prātīgs, šķīsts un zvērināts mājās tupētājs. Audzināšana, kādu Fušē bija saņēmis no sava tēvoča kanoniķa, bija vairāk piemērota oratoriānim [1] nekā karavīram. «Abus draugus šķīra tikai viens — politika. Referents bija republikānis, tribunāla sekretārs — rojālists ...» Taču ienīst viņi viens otru neienīda. Kad dažas nedējas pēc Igo kāzām sekretārs laulājās ar Annu Viktuāru Aselīnu, viņš lūdza kapteini būt viņam par liecinieku. Kāzu mielastā Igo pielēja savu glāzi un uzsauca: «Lai jums būtu meita! Bet man būs dēls, un mēs viņus saprecināsim. Dzeru par nākamās ģimenes veselību!»

Direktorijas laiku Parīzē, kad modē bija izlaidīgi tērpi un nekautrīgi joki, Igo jaunais pāris apmeklēja izpriecas vietas. Sofija valkāja tik gaisīgus tērpus, kuri, kā izteicās viņas vīrs tā laika abstrakti vaļīgajā valodā, «ziņkārīgam skatienam atklāja visapslēptākos daiļumus». Idālijas dārzā uz Saijo ielas un Elizejas lauku stūra, kur izrādīja visai pārdrošas dzīvās bildes, kā, piemēram, «Marsa un Veneras savienošanos aiz caurspīdīgu mākoņu aizsega», viņi satika pulkvedi Lahorī, Sofijas Trebišē bērnības draugu. Viktors Fanno Lahorī bija dzimis Majēnā. Pievienojies revolūcijai, viņš saglabāja aristokrātiskās manieres, kuras bija ieguvis Luija Lielā koležā, kas toreiz bija jezuītu skola. Viņš valkāja labi pašūtu, zilu fraku, īsas, zilas bikses bez uzšuvēm, «melnu trīsstūreni ar mazu kokarditi» un baltus cimdus. Vārdu sakot, viņš ģērbās atturīgi, ar klasisku-eleganci. Sastapšanās ar viņu Sofijai Igo sagādāja acīm redzamu prieku;

neapšaubāmi viņa cēlā nopietnība vēl jo vairāk izcēlās pretstatā majora Igo skaļajai balamutībai. Izlaidīgo tikumu laikā šis pulkvedis ar dimantspožajām acīm dzīvoja bez mīļākās. Viņš bija stoiķis un sapņotājs un gaužām labprāt lasīja romiešu un franču dzejniekus. «Viņam bija augsti attīstīts prāts, un viņš to mācēja parādīt.» Dvēsele ar lielām prasībām, lepna un mīlestības cienīga. Pulkvedis Lahorī pieķērās Igo laulātajam pārim, kas savukārt šo draudzību veicināja: vīrs priecājās, ka atradis protektoru, ģenerāļa Moro draugu, kam direktorija bija uzticējusi svarīgu misiju Itālijas armijā; sieva bija apmierināta, ka viņai radusies uzticības persona, kura ir tikpat noslēgta kā viņa un prot glabāt noslēpumus.

1798. gadā Igo laulātajiem draugiem piedzima dēls

Ābels, bet nākamajā gadā majors aizbrauca uz armiju. Te kā divdesmitā pusbrigāde, kurā viņš bija iedalīts, bija paredzēta iekjaušanai Reinas armijā, kas toreiz lepni sau-cās par Donavas armiju, sievu viņš aizveda uz Nansī. Viņas adrese bija šāda: *Pilsonei Igo, juniorei, pie savas vīramātes, Maršalu ielā, vecpilsētā, Nansī.* Bēdīga iela, skumīga māja. Dzeltenīgā fasāde bija tikpat drūma kā tumšais iekšpagalms. Bretoniete, kas bija pieradusi pie brīva gaisa, smaka tur nost. Vīramāti viņa nemīlēja, un it īpaši viņai nepatika vīramāsa Margerita, saukta par Gotonu, Martēna Šopina laulātā draudzene, kas vēlējās viņu izrīkot. Sofija gribēja pati barot ar krūti savu zīdaini, vannot viņu un vest pastaigās, bet vīra ģimene bija par ēdināšanu no pudelītes un par apmazgāšanu ar dvieļa stūrīti. Kā daudzi varoņi, kuri tiek malti strīdos starp māti un sievu, Leopolds Igo deva taisnību ir vienai, ir otrai.

Skaistais Idālijas dārzā sastaptais pulkvedis Lahorī ieradās Nansī. Viņš nebija aizmirsis nopietno Sofiju, savai sirdij tīkamo sievieti, un viņam kļuva par paradumu iegriezties pie viņas un papļāpāt. Tematu, kas viņus abus interesē, viņiem netrūka: bargie spriedumi par teroru, cerības uz mieru un īstu brīvību, cildinoši vārdi par ģenerāli Moro, kuram Lahorī bija sirsnīgi pieķēries; skumjās bērnības atmiņas, ilgas pēc Normandijas un Bretaņas. Sīs tikšanās veicināja slepenas, sākumā neapzinātas un nevainīgas mīlestības rašanos. 1799. gada decembrī Moro tika iecelts par Reinas armijas komandieri. Lahorī kļuva par štāba priekšnieku, un saskaņā ar sensenos laikos visās armijās nodibinājušos tradīciju majors Igo, kura sieva patika jaunajam ģenerālim, saņēma visu, ko gribēja, un arī pats tika piekomandēts Moro.

Sākumā Igo sievu atstāja Nansī. Sofiju vairāk nekā jebkad baidīja vira jutekliskā kaisle, jo viņa atkal gaidīja bērnu, bet slepus mīlēja citu vīrieti; viņa lūdzās, lai vīrs viņai piešķir laulības atvaļinājumu, un vēstulēs, kuras majors Igo, kas pats rakstīja vēstules Senprē garā, uzskatīja par iedusaukstām, viņa lūdza, lai viņai ļauj dzemdēt Bretaņā.

Majors Igo — Igo kundzei: «Es nebrīnos par Tavu prieku, ka Tu gribi braukt prom no Nansī, sastapt atkal savus dārgos tuviniekus, bet savu prieku Tu izpaud tā, ka man sažņaudzas sirds...» Sofija gribēja mazo Ābelu vest līdzi uz Renodjēru. «Man ļoti nepatiktu,» viņa rakstīja, «atstāt viņu zemē, no kuras es atvados uz visiem laikiem .. . Atgriezusies dzimtenē, es vairs no tās projām nebraukšu; Tu vienmēr drīkstēsi tur apciemot mani un savus bērnus, kad vien gribēsi atbraukt un padzīvot kopā ar mums ...»

Sī naidīgā nostāja jauno vīru dzina izmisumā: «Sofij, vai tiešām tā esi Tu, kas uzrakstīja šos sāpīgos vārdus? . ..» Viņš ierunājās pat par pašnāvību; tā, protams, bija literatūra: «Es jau sagatavojos ... Es atliku ... nevis aiz bailēm . ..» Viņš neatjāva sievai aizbraukt un atrakstīja no Augsburgas, ka drīz to apciemošot Nansī: «Es jau iedomājos, ka drīz Tevi turēšu uz viena ceļa un Ābelu uz otra un priecāšos, Tevi skūpstīdams, kad Tu jau nēsā zem sirds mūsu jauno cerību...» Sīs ģimenes laimes ainas, kuras bija visai miesīgas, Sofiju nepavisam nevaldzināja. Velti majors iztēlojās laimi, kad viņš būs tai blakus un cieši turēs to savās skavās. Tieši no tā viņa baidījās. Tomēr pēc dzemdībām (1800. gada 16. septembrī viņa laida pasaulē otro dēlu Ežēnu) viņai bija jādodas pie vīra uz Linevilu, kur tas bija iecelts par gubernatoru. Tur viņa no jauna sastapa arī Lahorī, kurš galmā bija labi ieredzēts un kuram Zozefs Bonaparts bija uzdevis vest sarunas par mieru. Šeit Lahorī parādīja savas lieliskās diplomāta spējas. Ar savu cēlumu un izkopto valodu viņš krasi atšķīrās no apkārtējiem vulgārajiem ļautiņiem. «Viņam ir rojālista manieres,» mēdza teikt Segīrs. Bet gubernators Igo tikai pasūtīja skaistus formas tērpus un ļoti lepojās ar panākumiem, kādus guva viņa sieva, kuras gudrību slavēja pats Zozefs Bonaparts. Savam vecajam draugam Miskāram, kurš bija iecelts par Ostendes gubernatoru, Igo aizrakstīja jūsmīgu vēstuli par «savu burvīgo Sofiju» un «cienījamo Lahorī». Klasiska situācija.

Reinas armijas štābā Igo kļuva par vienu no ģenerālim Moro tuvu stāvošām personām. Kļūmīga tuvība, jo 1800. gadā Moro tēloja Bonaparta sāncensi un visas Moro uzticamās personas jaunajā valdniekā modināja aizdomas. Par spīti Žozefa dedzīgajam ieteikumam, Igo atstāja Linevilu, nesaņēmis paaugstinājumu. Draugi, kuriem rūpēja viņa nākotne, panāca, ka viņš tika iecelts par divdesmitās pusbrigādes bataljona komandieri. «Šī iecelšana,» viņš izteicās, «man sagādāja jaunas bēdas un nepatikšanas...» Jo divdesmitās brigādes komandieris bija kāds augstāks virsnieks, ar kuru Igo bija sastrīdējies.

1801. gadā braucienā no Linevilas uz Bezansonu, pateicoties kādai pastaigai kalnos, tika iedzemdināts Igo ģimenes trešais bērns (kā viņam reiz stāstīja tēvs) — visaugstākajā Vogēzu galotnē Donona kalnā, starp mākoņiem, un tas pierāda, cik spēcīga un pēkšņa

joprojām palika majora mīlas kvēle. Šis trešais dēls piedzima Bezansonā 1802. gada 26. februārī kādā senatnīgā XVII gadsimta mājā. Par bērna krusttēvu vecāki aicināja Viktoru Lahorī, bet par krustmāti — Mariju Dezirjē, brigādes ģenerāļa, Bezanso-nas cietokšņa komandanta Žaka Delelē sievu, — tāpēc tad arī bērnu nosauca par *Viktoru Mariju.* Īstenībā kristības nemaz nenotika, krusttēvam un krustmātei bija tikai jāparakstās kā lieciniekiem civilaktu grāmatā. Lahorī, kas jau bija atgriezies Parīzē, pārstāvēja ģenerālis Delelē.

Bērns izskatījās tik vārgs, ka akušieris neticēja tā izdzīvošanai, to izglāba vienīgi «neatlaidīgās mātes» pūliņi. *Ig'o — Miskāram:* «Man ir trīs bērni, mīļo Miskār, — trīs dēli. Manai profesijai jābūt manu zēnu profesijai. Lai viņi iet manās pēdās, es būšu apmierināts. Lai viņi paveic vairāk, nekā es spēju paveikt, es svētīšu viņu dzimšanas dienu, tāpat kā svētīju viņu māti, kas man viņus dāvājusi .. . Šurp ir atbraucis mans brālis; viņš ir skaists puisis, piecas pēdas un sešas collas garš, visu karu viņš nokalpoja par grenadieri Sambras un Māsas armijā... Es izgādāju, lai viņu paaugstina par apakšleitnantu... Un man ir vēl viens brālis ... Man ir visai grūti viņu kaut kur iekārtot, kaut gan viņš ir jauks puisis. Viņš ir dabūjis labu izglītību un sarakstījis itin vērtīgu traģēdiju ... Viņš nolēmis brīvprātīgi pieteikties armijā ...»

Šie brāļi Igo ir braši puiši, visi ir karavīri un dzejnieki. Bet atklātā domu izteikšana Leopoldam nenāca par labu. Šā nelāgā paraduma pēc divdesmitajā pusbrigādē viņš iesaistījās nevienādā cīņā ar savu tiešo priekšnieku. Šim pulkvedim Gistāram bija galīgi sajukusi rēķinvedība. Igo, kas pulkvedi klaji nosodīja, tika apvainots virsnieku kūdīšanā uz dumpi. Nejauka būšana, jo augšējās sfērās ģenerāļa Moro draugs nevarēja cerēt ne uz kādu atbalstu. Pulkvedis sūdzējās par neganto un ķildīgo raksturu, kāds piemīt «šim resnajam majoram, kas Reinus armijā valkā zilo spartieša fraku». *Igo — Miskāram:* «Viņš iedrošinājies sacīt, ka es neesot karojis!... Bandīts par mani spriedīs pēc sevis paša ...» Ministrija Igo atzina par intrigantu. Bet pirmais konsuls ne acu galā neieredzēja

• nemierniekus. Pusotra mēneša pēc sava trešā dēla piedzimšanas «resnais majors» saņēma pavēli doties uz Maršēju un uzņemties komandiera pienākumus bataljonā, kuru paredzēts sūtīt uz Sandomingo.

Būdams pārliecināts, ka viņu vajā, ka viņš ir bīstami apdraudēts, Leopolds Igo pastrādāja lielu aplamību — nosūtīja savu jauno sievu uz Parīzi lūgt Žozefu Bona-partu, ģenerāli Klarku un Lahorī izraut viņu no ienaid-, nieku rokām, grozot pēdējo norīkojumu. Sofija, kaut gan viņai bija skumji šķirties no saviem trim zēniem, bija ar mieru braukt; viņai allaž patika grūti uzdevumi. Bet griešanās pie Lahorī, protams, bija neapdomīgs solis, kura sekas varēja viegli paredzēt.

Ģenerālis tagad nēsāja kuplu vaigubārdu un sukāja matus *ā la*

Tits. Draudzenei attēlotā aina par pašreizējo situāciju nepavisam nebija iepriecinoša. Lahorī ilgu laiku bija kalpojis par starpnieku starp savu patronu ģenerāli Moro, vajas gribas cilvēku, un pirmo konsulu, kurš bijušajam Reinas armijas komandierim neuzticējās, bet vēl viņu saudzēja. Bonaparts būtu varējis piesaistīt pie sevis Lahorī, ieceļot to kaut kur par sūtni. Viņš to netika izdarījis. Tad Lahorī metās uz otru pusi un pievērsās Moro, kaut gan zināja, ka tas ir vāja rakstura cilvēks. Konsuls atteicās iecelt Lahorī par divīzijas komandieri. Tātad — atvaļināšana trīsdesmit septiņu gadu vecumā un neapšaubāma krišana nežēlastībā. Ģenerālis Lahorī stipri cietā, seja viņam kļuva dzeltena, mirdzošās acis dziļi iekrita. Sofija, kas pēc dabas bija kareiviska, mudināja viņu uzsākt cīņu pret pirmo konsulu. Ap Moro luncinājās Ka-dudala un grāfa d'Artuā emisāri. Vandejiete ieteica šādu apvienību kaut vai tāpēc, lai gāztu Bonapartu. Tas bija neprātīgs padoms, bet Sofijai bija agresīva daba un karsta sirds.

Pa to laiku mazais Viktors, priekšlaicīgi atņemts no krūts, bija uzticēts tēva dieninieka sievai Klodīnei. Komandieris Igo, kļuvis par tēvu barotāju, rūpējās par saviem trim dēliem, audzināja tos pēc labākās saprašanas un apliecināja savu laulātā drauga mīlestību: «Es viņiem liku noskūpstīt Tavu vēstuli un iedevu konfektes viņu dievināmās māmiņas vārdā ... Nebaiļojies nenieka manas jaunības un to kārdinājumu dēļ, kādi valda šai pilsētā ... Tu redzēsi, ka esmu cienīgs Tavu šķīsto skūpstu...» Lētticīgais vīrs lūkoja sevi mierināt šās neparasti ilgās prom-

būtnes dēļ: «Neviena sieva — un es būtu ļoti nelaimīgs, la maldītos, — tā nemīl savu vīru ...» Sis izteiciens vien jau pierāda, ka viņam par to bijušas zināmas šaubas. 1803. gada 1. janvārī viņš ziņoja mātei par puisēniem: «Šorīt Ābels ienāca un apsveica mani un resnais Ežēns runāja apsveikuma vārdus Viņam pakaļ; viņi bija jocīgi... Ja Tev šķiet, ka Tavi pūliņi būs veltīgi, saīsini manu atraitnību, brauc atpakaļ mani nomierināt; ja man ir lemts būt nelaimīgam, es būšu mazāk nelaimīgs, kad valdīšu pār Tevi...»

1803. gada jūnijā Viktors, kam bija gads un četri mēneši, pēc komandiera Igo izteiciena, pieprasīja «ma-mamu». īstenībā Viktors māti nemaz nepazina. Igo kundze tai laikā dzīvoja Senžista pilī Vernonas tuvumā kopā ar nežēlastībā kritušo Lahorī. «Moro klubs» joprojām ņēmās neapdomīgi gānīt Bonapartu, un tas pārdrošniekus iznīcināja. Par spīti Sofijas spertajiem soļiem panākt kaut ko no Žozefa Bonaparta, komandieris Igo tika nosūtīts uz Korsiku. Ar visiem trim bērniem viņš aizbrauca uz Bas-tiju, senu pilsētu ar drūmiem, augstiem namiem. «Atgriezies, mīļā Sofija, sava uzticīgā Igo rokās ... Neuztraucies par manu uzticību. Šeit ir ne vien pārāk bīstami lenkt sievietes, jo draud briesmas ne tikai saslimt, bet jābaidās arī no dunča dūriena, turklāt man ir pārāk dzīvas atmiņas par Tevi un pārāk dārgs

Tavs tēls, lai es Tev sagādātu bēdas, kuru atmaksa man liktu nomirt aiz sāpēm ...» Atmaksa nāca pirms pāridarījuma: Igo kundze tik tikko atbildēja, un pamestajam tēvam bija jānoņemas ar puišeļiem, kuri jau sāka kļūt itin spuraini. Sentbēvs stāstīja, ka «tas izskatījies, it kā milzenis karavīrs būtu salicis savā ķiverē trīs tuklus puišeļus ar eņģeļu sejiņām un nestu tos viegli visu garo ceļa gabalu ar māmiņas rūpību».

Ābels apmeklēja skolu; Ežēns, resns sārtvaidzis ar gaišiem, sprogainiem matiem, bija dāmu mīlulis; Viktors joprojām palika trausls un skumīgs. Viņam bija milzīga galva, pārāk liela viņa augumiņam, tādēļ viņš izskatījās kā kropls pundurītis. «Viņu bieži varēja atrast ielīdušu kādā kaktā un klusi raudam, nezinot īsti, kāpēc ...» Tēvs viņu uzticēja kādai pavadonei, kuru Viktors nespēja paciest kopš pirmās dienas. Viņš dusmojās uz to tāpēc, ka tā nerunāja franciski, viņš to sauca *caltivu* — ļaunā. Varam iedomāties, kas norisēja sirdī šim bērnam, kurš auga

bez mātes, šim vārgajam pastarītim, kam divi dūšīgi brāli. Tā veidojās pamats drūmajam raksturam, kas visu mūžu brīžam lauzīsies uz āru cauri apbrīnojamai vitalitātei.

1803. gadā bataljons devās uz Elbas salu, un tieši tur, Portoferrajo, Igo kundze beidzot atgriezās pie savas ģimenes. Vīrs viņu neatlaidīgi bija aicinājis: «Visi brīnās, ka tu vairs nebrauc atpakaļ un ka bērni ir pie manis. Tālab rodas tenkas...» Braukdama turp, viņa ļoti labi zināja, ko grib. Aizvest uz Parīzi savus trīs dēlus, kurus viņa dievināja, un tur sameklēt Lahorī. Viņa paredzēja, ka saņems piekrišanu no vīra, kuram neapšaubāmi vajadzēja būt kādai mīlas dēkai, kuras dēļ viņš vēlēsies no sievas atbrīvoties. Un tiešām: kolīdz Igo kundze bija ieradusies, labas dvēseles viņai darīja zināmu, ka komandierim uz salas esot mīlas sakari ar kādu meiču, vārdā Katerīna Tomā, kuras tēvs, hospitāļa saimniecības vadītājs, nupat esot padzīts no darba blēdību dēļ. Kaut gan Sofija pati nebija bez vainas, viņa izlikās ļoti noskaitusies, asi noraidīja mīlas pārņemto komandieri un 1803. gada novembrī aizbrauca prom. Portoferrajo viņa bija nodzīvojusi nepilnus četrus mēnešus.

Vēlāk Sofija apgalvoja, ka vīrs neesot viņu mudinājis palikt un vēlējies brīvi dzīvot ar savu mīļāko. Ka komandieris Igo bija vājš fiziskās mīlestības priekšā, tas ir skaidrs. Tomēr mīļāko vietā viņš labprāt būtu izvēlējies savu bērnu māti, ja tā būtu padarījusi viņu kopdzīvi ciešamu. Bet nesaskaņa starp viņiem pastāvēja dažādo temperamentu dēļ. *Majors Igo — Igo kundzei 1804. gada 8. martā:* «Ardievu, Sofija. Neaizmirsti, ka mani grauž tārps — vēlēšanās, lai Tu būtu mana, ka es esmu tai vecumā, kad plosās visstiprākās kaislības, un, kaut es pukojos uz Tevi, tomēr jūtu nepieciešamību pieglaust Tevi pie savas krūts ...» Ja sieva būtu atgriezusies agrāk, majors apgalvoja, viņš nemūžam nebūtu kļuvis neuzticīgs: «Jā, es gribu piederēt vienīgi

Tev, bet, lai piederētu vienīgi Tev, nepieciešams, lai es nekad nejustu nedz Tavu vēsumu, nedz atraidījumu. Pretējā gadījumā labāk ir dzīvot šķirti. . .» Tā vēl nebija pilnīga saišu saraušana. Leopolds Igo mīlēja savus dēlus, viņš atzina savas kļūdas, bet vainu par tām uzvēla sievai:

«Manā vecumā un diemžēl ar pārāk karstu temperamentu dažreiz ir iespējams aizmirsties, taču vainojama p.ir to esi vienīgi Tu... Esmu pārāk jauns, lai dzīvotu viens, pārāk veselīgs, lai netiektos pēc sievietēm; es mīlu, leikšu vēl vairāk: es vēl joprojām *dievinātu* savu sievu, ja tā būtu ar mieru atzīt, ka man nepieciešama viņas mīlestība un viņas pretimnākšana. Taču es varu būt rātns vienīgi savas sievas klātienē; tādē], mīļā Sofija, manuprāt, būtu labāk dāvāt Tev vēl vienu bērnu nekā Tevi pamest kādas citas dēļ, nekā zināt savus bērnus uzaugam tālumā no labā tēva acīm. Domāju, ka man ir pietiekami garīgā spēka, lai aplaimotu to sievieti, kas mani gribēs novērtēt bez aizspriedumiem; no fiziskā viedokļa — to es sacīšu tikai Tev — nekad neesmu juties tik labi kā pašlaik; no izglītības viedokļa — Tavā prombūtnes laikā esmu daudz ko iemācījies . . .»

Atbruņojoša atklātība, kas varētu pat aizkustināt, bet Sofija mīlēja citu. Garajā un grūtajā atceļā viņa priecājās, ka parādīs Lahorī savus trīs zēnus — dūšīgo Ābelu, Ežēnu ar gaišajām matu cirtām un mazo, maigo un jūtīgo Viktoru. Kad kariete apstājās Notrdamdeviktuāras ielā pie pasta kariešu kantora, Sofija bija pārsteigta, neredzēdama tur Lahorī, kuram viņa bija ziņojusi par savu atgriešanos. Viņa aizsteidzās uz ģenerāļa dzīvokli. Pie durvīm bija izkarināti divi ziņojumi. Tie vēstīja, ka bandīti rojālisti mēģinājuši nogalināt pirmo konsulu, un aicināja Parīzes iedzīvotājus uzrādīt viņu līdzzinātājus un palīdzēt tos arestēt. Tālāk sekoja aizdomīgo personu saraksts. Starp šīm personām Sofija izlasīja: *Viktors Klods Aleksandrs Fanno Lahorī.*

Sofiju tas uztrauca, bet nepārsteidza. Ka Moro vadīja sazvērestību pret Bonapartu; ka viņš saukāja konkordātu par «kapucinādi» un bija atraidījis Goda leģiona ordeni; ka viņu bija ielenkuši ārzemnieki, emigranti un rojālisma ideologi; ka viņa sievasmāte un sieva bija neapšaubāmi viņam palīdzējušas — to visu Sofija zināja jau pirms savas aizbraukšanas. Ka Lahorī bija palīdzējis musināt Moro pret pirmo konsulu un, kaut gan uzskatīja sevi par republikāni (Sofijas ietekmē), bija gatavs ieteikt Moro, lai tas noslēdz pagaidu apvienību ar rojālistiem, — arī to viņa zināja labāk par citiem. Moro, kas bija neapšaubāms jakobīnis un vēl aizvien saglabāja to smaku, ilgu laiku izturējās nogaidoši. Būdams Grobuā pils īpašnieks, kļuvis resns un joprojām palikdams liels kārumnieks, viņš piederēja pie tiem karavadoņiem, kas spēja atvest savu karaspēku Rubikonas krasta un pēc tam sarīkot tur dzīres.

Vienīgais enerģiskais vīrs viņa tuvumā bija Lahorī. Tādēļ konsulāta policija īpašu nozīmi piešķīra viņa arestēšanai. Visiem

prefektiem tika paziņotas viņa pazīmes: «Piecas pēdas divi collas garš; melni, *ā la Tits* apgriezti mati; melnas uzacis; melnas, diezgan platas, kaut gan dziļi iegrimušas acis; zem acīm dzeltenīgi riņķi; seja izraibināta baku rētām; sardoniski smiekli. ..» Raksturīga pazīme bija arī no jāšanas līkās kājas. Policija viņu visur izmeklējās: Majēnā, pēc tam Senžista pilī un beidzot pie kāda drauga Klišī ielā 19. Viņš nekur nebija atrodams, īstenībā viņš mitinājās turpat pretī — Klišī ielā 24 pie Igo kundzes, kas pirms dažām dienām tur bija apmetusies ar saviem dēliem. Lahorī tur palika tikai četras dienas un, negribēdams pakļaut draudzeni briesmām, atkal uzsāka klaiņošanu kā trimdinieks. Napoleons Bona-parts, kas pēc dabas un praktisku apsvērumu dēļ bija žēlsirdīgs, bija izteicis vēlēšanos, lai jaunais ģenerālis dodas uz Savienotajām Valstīm un pacenšas, lai viņu aizmirst, bet Lahorī palika Francijā, un laiku pa laikam kaut kā pārģērbušos viņu varēja redzēt Klišī ielā, kur viņš vienmēr tika uzņemts ar mīlestību. [2]

SAPNĪ MAN rāDīJāS KARŠ...

Visagrākās Viktora Igo atmiņas saistās ar māju Klišī ielā. Viņš atcerējās, ka «tai mājā bija pagalms, pagalmā — aka, līdzās akai — sile, bet pār sili liecās vītols; ka māte viņu sūtīja uz skolu Monblāna ielā; ka, būdams pavisam maziņš, viņš prasīja vairāk rūpju nekā pārējie bērni; ka no rīta viņu ieveda skolotāja meitas Rozes jaunkundzes guļamistabā; ka Rozes jaunkundze, kas vēl bija gultā, nosēdināja viņu sev blakus uz gultas malas un tad, kad tā piecēlās, viņš skatījās, kā tā vilka kājās zeķes». Pirmā juteklības pamošanās atstāj dziļas raēdas, un pieaudzis cilvēks visu mūžu atkal un atkal pārdzīvo šīs izjūtas. Šī juteklība viņam vienmēr uzmācās ar «noautu kāju idilli», ar sieviešu kājām, ar viņu baltajām vai melnajām zeķēm un kailajiem stilbiem.

Pa to laiku Leopolds Igo bija nosūtīts uz Itāliju. Maigais Zozefs Bonaparts, kuru slavenais brālis pret tā paša gribu no literāta bija pārvērtis par karavīru, bija saņēmis pavēli iekarot Neapoles karalisti. Kā zināms, Žozefs majoru Igo pazina, jo tas bija kalpojis viņa vadībā Linevilā, un to labi ieredzēja. Bet Parīzes kancelejas ilgu laiku bija pret jebkuru paaugstinājumu virsniekam, kas sakompromitējies ar Moro un Lahorl. Sofiju šis tālais, gandrīz anulētais vīrs interesēja vairs tikai tāpēc, lai pieprasītu no viņa naudu. Viņš tai sūtīja nusi savas algas — gan pukodamies, bet, kad šīs subsīdijas kļuva neregulāras, Lahorī, kuram vēl bija slepenas rezerves, uzņēmās rūpes par Igo ģimenes vajadzībām.

Beidzot Igo bija izdevība izcelties. Neapoles okupācija bija sacēlusi kājās Kalabrijā drosmīgas puspatriotu, pus-laupītāju bandas. Pēc kādas asiņainas kaujas majors saņēma gūstā viņu vispārdrošāko vadoni Miķeļu Pecu, sauktu Fra Djavolo, kurš turējās pretī drīzāk kā

bandīts, jo cīnījās pret okupantiem. Pēc šā notikuma Leopolds Igo iemantoja «milzīgu reputāciju», kas Zozefanr deva pamatu viņu iecelt par Avellīno provinces gubernatoru un paaugstināt par karaliskās Korsikas pulkvedi.

Bet Lahorī stāvoklis šai laikā (1807) bija pasliktinājies. Viņa naudas krājumi izsīka; vajāta cilvēka sajūta iezīmēja viņa sejā saspringtu izteiksmi. Viņš nemitīgi kustināja žokļus, «it kā slimotu ar stinguma krampjiem». Drudžains, satraukts viņš skuma par tiem laikiem, kad brīvības karotāji jautri gāja iekšā Bavārijas un Tiroles pilsētās, un lādēja «tirānu», kas tagad bija nevis Luijs XVI, bet gan imperators. Kad Sofija Igo redzēja, ka viņas draugs, kuram uzglūnēja Fušē, vairs nevar ierasties Parīzē un ka viņas dēliem sāks trūkt naudas, viņa beidzot bija ar mieru paklausīt vīram un braukt pie tā. Tikai viņš to vairs nevēlējās: «Man nav ne prātā aicināt Tevi šurp... Tu esi iznīcinājusi manī vēlēšanos būt ar Tevi kopā, un vēl tagad, kad man nav stabila stāvokļa...» Nepieciešamība rada likumu. Sofija nepievērsa ne mazāko uzmanību vīra protestiem un 1807. gada oktobri, nekā neziņojusi, devās pie viņa uz Itāliju.

Mazajam Viktoram bija tikai pieci gadi, bet viņš bija jūtīgs un vērīgs zēns. Visu mūžu viņš neaizmirsa braucienu diližansā cauri visai Francijai, Senī kalnu un ledus gabaliņus, kas krakstēja zem kamanām, kalnos nošauto un pēc tam apēsto ērgli, bet it īpaši vēl sarkanos, asiņainos cilvēku stumbeņus, kuri karājās koku /aros un kurus līdz ar mazajiem salmu krustiem viņš un brāļi vēroja pa lodziņiem, pie kuriem, laiku īsinot, viņi bija pieplakuši. Šausmas no nāves mokām, uzmācīgās domas par miesas sodiem un karātavām, karātavu un krusta pretstats — domas, kas viņu neatstās līdz pat nāvei, laida savas pirmās saknes spēcīgajos bērnības iespaidos. Igo kundzei, kurai bretoņu dārzi patika labāk nekā spilgtās dienvidu krāsas, rūpēja vienīgi mājokļa sameklēšana, bet bērnus apbūra Neapole, «kas staroja saulē savā baltajā, zilām bārkstīm izrotātajā tērpā». Un kas tas par lepnumu, kad ceļojuma beigās tevi saņem parādes uniformā tērpies pulkvedis, ka tu esi gubernatora dēls, ka tu piederi pie uzvarētāju nometnes:

Es starp uzveiktiem ļaudīm bez apsardzes gāju,
Izprast nespēdams viņu it baiļpilno stāju,
Jo tai vecumā jutos tik bērnišķi maigs.
Un, kad Francijas vārdu es izrunāju,
Tūdaļ svešzemniekiem nobāla vaigs.

īstenībā pulkvedis, kas dzīvoja savā gubernatora rezidencē kopā ar Tomā jaunkundzi, bija gauži pārsteigts par sievas ierašanos. Bet viņš bija krietns cilvēks, viņš mīlēja savus dēlus; viņš nometināja ģimeni Neapolē un, aizvācis prom Katerīnu Tomā, atvēra pat uz dažām dienām savu namu Avellīno.

Ikviens bērns dzīvo burvju pasakā, bet Viktora Igo pirmo mūža gadu pasaku pasaule liekas sevišķi spoža. Trīs brāļi dzīvo Itālijā gaužām saplaisājuša marmora pilī, kuras tuvumā ir dziļa grava, ko aizēno lazdas. Nekādas skolā iešanas, pilnīga brīvība — kaut kas līdzīgs vasaras brīvdienām, kuru jaukumu Viktors mīlēja visu mūžu; visuvarens tēvs, kuru tikpat kā neredz, kurš šad tad parādās un, dēlus uzjautrinādams, uzsēdina jāšus uz sava garā zobena, bet kuru pagalmā vienmēr goddevīgi sagaida jātnieki spožās ķiverēs; tēvs, kuru labi ierauga Neapoles karalis, kas ir imperatora brālis; tēvs, kas lika ierakstīt karaliskajās Korsikas grāmatās mazo Viktoru, kurš no tās dienas uzskatīja sevi par kareivi. Bērni apbrīnodami plucināja ar savām roķelēm zeltītās epoletes. Vēstulēs pulkvedis par viņiem runā ar lielu mīlestībp: «Viktors, visjaunākais, izrāda stipru sliecību uz mācīšanos.

Viņš ir tikpat nosvērts kā viņa vecākais brālis un ļoti saprātīgs. Viņš maz runā un nekad nerunā nevietā. Viņa spriedelējumi mani vairākkārt ir pārsteiguši. Viņam ir ļoti maiga seja. Visi trīs ir lāga zēni. Viņi ļoti mīl cits citu; abi vecākie brāļi sevišķi mīl jaunāko brālīti. Zēl, ka viņi nebūs pie manis. Bet šeit nav iespējas mācīties, tāpēc viņiem jābrauc uz Parīzi.»

īstais iemesls tas nebija. Nekāda samierināšanās starp pulkvedi un viņa sievu nebija notikusi. Tomā jaunkundze un Viktors Lahorī joprojām palika pārāk redzami pie apvāršņa. Mīļākā pieprasīja laulātās draudzenes aizbraukšanu; laulātā draudzene atteicās tēlot mīļākās lomu. Bērni nojauta noslēpumainās cīņas, kuru cēloņus lāgā nesaprata. Viņi vienlaikus gan lepojās ar savu tēvu, gan apzinājās pārestību, ko tas nodarīja viņu karsti mīļotajai mātei. Viņi ar skumjām atstāja skaisto marmora pili. Itālijā viņi atkal sastapa tēva drauga Pjēra Fušē abus bērnus. Tiesas sekretārs bija saņēmis pagaidu uzdevumu — pārtikas inspektora pienākumus Itālijā. Tiesas procesu samazināšanās Parīzē bija samazinājusi tiesas kancelejas ienākumus, un Pjērs Fušē sapņoja par armijas sagādēm, par amatu, kurā toreiz varēja tikt pie bagātības. Viktoram Fušē bija pieci gadi, Adelei — četri. Viņa bija izklaidīga, sapņaina meitene, «jau ar saules apzeltītu seju un melnīgsnējiem pleciem». Trīs Igo dēli viņu labprāt pieņēma savā sabiedrībā. Viņi spēlēja bumbu, ko aizstāja ar apelsīniem. Bet Fušē kundze, būdama nejūtīga pret Neapoles spilgto skaistumu, skuma pēc Šeršmidī ielas un ēnainās Tulūzas savrupmājas. Fušē ģimene pameta Itāliju apmēram tai pašā laikā, kad Igo kundze un viņas dēli.

Lai nu šā vai tā, ilgi viņi Neapolē nebūtu varējuši palikt, jo drīz vien pēc ģimenes aizbraukšanas pulkvedi Igo aizsauca uz Madridi Zozefs Bonaparts, kas bija iecelts par «Spānijas un Indijas karali». Imperators tā mainīja valdniekus kā citi pulkvežus. Leopolds Igo bija atteicies no mēģinājumiem atgūt savu sievu, bet nebija atteicies no

lūpēm par saviem bērniem: «Tu esi stipra savas sirdsapziņas dēļ; manējā man nekā nepārmet, bet, lai vienu no mums attaisnotu, visas vainas vajadzētu uzvelt otram. Ļausim, lai laiks apklusina- atmiņas par liktenīgajiem apstākļiem. Audzini savus bērnus goddevībā, kāda mums abiem piederas, un dod viņiem pienācīgu izglītību; tāpat arī papūlies, lai viņi dienās kļūtu lietderīgi. Piesaislisim sevi pie viņiem, jo pašiem mums ir bijis grūti piesaistīties vienam pie otra.,,» Šai vēstulē ir jūtams cildenums un zināma labsirdība. Šim vīram ar garo zobenu bija maiga sirds.

Parīzē 1809. gada februārī. Igo kundze, kas tagad var rēķināties ar trim tūkstošiem, bet drīz ar četriem tūkstošiem franku pabalsta, dzīvo Fejantīniešu aklajā ielā 12, plašā dzīvoklī kāda sena Austrijas Annas nodibinātā klostera apakšstāvā. Viesistaba, kas bija līdzīga pils telpai, «gaismas un putnu dziesmu pilna», izskatījās lepna. Pār mūriem varēja redzēt skaisto Valdegrasas katedrāli ar eleganto kupolu, kas atgādināja «tiāru ar karbunkulu galā». Pie mājas bija milzīgs dārzs — «parks, mežs, klajums ... kastaņkoku aleja, kur iekārt šūpoles, izžuvusi netīrumu bedre, kur spēlēt karu... tik daudz puķu, cik vien var iedomāties... īsts mūžamežs bērna izpratnē». Ik uz soļa zēniem bija jauni atklājumi. «Vai tu zini, ko es uzgāju?» — «Tu nekā neesi redzējis.» — «Šeit, šeit!» Prieki sākās no jauna, kad Ābels svētdienā iznāca no liceja un brāļi viņam izrādīja šo paradīzi. «Atceros sevi kā bērnu, kā jautru sārtvaidzi skolnieku rotaļājamies, skraidelējam un smejam kopā ar brāļiem pa šā dārza garo, zaļo aleju, kur aizritēja mani pirmie gadi, senajā mūķeņu ieslodzījuma vietā, pār kuru ar savu svina galvu pacēlās drūmais Valdegrasas kupols ...»

Kad sproggalvitis zēns vēl gluži maziņš biju,

Man toreiz, atceros, bij skolotāji treji:

Dārzs, mana māmuļa un mācītājs kāds vecs.

Dārzs bija liels un dziļš, un, lai to nesaredz No ārpuses neviens, augsts mūra žogs to vija,

Un dārza dziļumā — tur tik daudz puķu bija Un tik daudz kukaiņu, kas ņipri tekāja Pa akmeņiem: un tad — tad klajums, bet aiz tā īsts meža biezoknis. Un mācītājs bez prāta Bij grieķu apsēsts. Jā, un māte... bija mātei..,

īstenībā «vecais garīdznieks» Larivjēra (pareizāk — de la Rivjēra) tēvs bija no priesteru kārtas izstumts garīdznieks, kas revolūcijas laikā apprecēja savu kalponi, gribēdams labāk «atdot savu roku nekā galvu». Kopā ar sievu viņam piederēja neliela skola Senžaka ielā. Kad viņš gribēja Viktoram mācīt lasīšanu, atklājās, ka zēns to bija iemācījies pats. Bet Larivjēra tēvs, «kas bija uzaudzis ar Tacitu un Homēru», bija spējīgs mācīt skolnie-

K.nn latīņu un grieķu valodu. Kopā ar viņu Viktors pārtulkoja *«Epilome»* un *«De viris»,* Kvintu Kurciju un Ver-uiliju. Viņam bija

tīkamas latīņu valodas blīvās formas. Viņš neapzināti iemīļoja šo kompakto un spēcīgo valodu.

Taču īstais Viktora skolotājs bija dārzs. Tur Viktors Igo mācījās pazīt skaisto un baismīgo dabu; tur viņš iemīļoja gundegas, mārpuķītes un kapmirtes; tur viņš redzēja arī grauzējus aprijam putnus, putnus aprijam kukaiņus, kukaiņus aprijam citam citu. Viņš pats nežēlīgi uzjautrinājās, «ķerdams kamenes kokrozēs — pēkšņi aizvērdams ziedu ar pirkstiem». Vispasaules slaktiņš tomēr ļāva šim pāragri attīstītajam zēnam palikt sapņotājam. Visiem trim brāļiem bija zinātkārs un nemierīgs gars, vienlīdz pieejams jūsmošanai un šausmām. «Par visskaistāko šai dārzā viņi atzina to, kā tur nemaz nebija...» Viņi bija mantojuši no tēva iztēli, kas bieži vien bija itin nevaldāma. Izžuvušajā mēslu bedrē viņi uzglūnēja pašu izdomātam briesmonim — Kurlajam, kuru iztēlojās melnu, spalvainu, lipīgu un noklātu pūtēm. Šo Kurlo viņi nekad netika redzējuši un zināja, ka nekad to neredzēs, bet viņiem patika šausmināties. Viktors mēdza teikt Ežēnam: «Iesim pie Kurlā.»

Viktoru pievilka drausmīgais un noslēpumainais. Vārdi «melnais mežs» viņā modināja «vienu no tiem pilnīgajiem priekšstatiem, kādi bērnībā mēdz patikt... Es iztēlojos brīnumainu, necaurejamu, baismīgu mežu ar lieliem kokiem, krēslainu tumsu un dzijas, miglas pilnas gravas ...» Pie viņa gultas karājās melnbalta gravīra, kurā bija attēlots vecs, sagruvis tornis kādas upes malā, īsts šausmu midzenis. Šī gravīra, iespiedusies zēna smadzenēs, neapšaubāmi sekmēja tieksmes rašanos pēc tumšā un gaišā spēcīgajiem kontrastiem. Tornis bija — *Māuseturm* upe — Reina.

Fejantīniešu sētā — «uz mūriem starp ķirmju sagrauztajiem treljāžas posmiem bija redzamas pārvietojamo altāru pēdas, madonnu nišas, krucifiksu lauskas un šur tur uzraksti: *Tautas īpašums*...». Dārza dibenā bija veca, sagruvusi kapela, ko bija pārņēmušas savā ziņā puķes un putni. Kādu laiku Igo kundze aizliedza dēliem rādīties kapelas tuvumā. Tur viņa slēpa Lahorī, kuru meklēja ķeizariskā policija, jo viņš bija iejaukts Moro sazvērestībā.

Dot viņam patvērumu nozīmēja riskēt ar savu galvu. Brašā bretoniete, kas bija uzaugusi sazvērestību vidū, par briesmām tikai pasmējās. Pēc tam kad zēni viņu bija uzgājuši, «Kurlandē kungs» (Lahorī pieņemtais vārds) nāca ēst pie kopīgā ģimenes galda. Zēni viņu kādreiz bija manījuši Klišī ielā, bet kopš tā laika viņš bija ļoti pārvērties. Viņi ieraudzīja vidēja auguma vīrieti spīdīgām acīm, iekritušu seju, nosētu baku rētām, ar melniem matiem un vaigubārdu, cienījama izskata vīrieti, kas uzreiz iedvesa pret sevi cieņu. Kapelā aiz altāra viņam stāvēja saliekamā gulta, kādā kaktā — pistoles un Tacita sējums, kuru viņš lika savam krustdēlam tulkot. Kādudien Kurlandē kungs paņēma Viktoru klēpī, atvēra *in-octavo* [3]formāta pergamentā

iesieto grāmatu un izlasīja: *«Urbem Romam a principio reges hahuere.»*[2] Tad, sevi pārtraucis, sacīja: «Ja Roma būtu paturējusi savus karaļus, tā nebūtu bijusi Roma.» Un, zēnu maigi uzlūkodams, piebilda: «Mīļais bērns, augstāka par visu ir brīviba.» Izbaudījis tirānijas slogu, brīvību viņš pielūdza kā reliģiju. Zēni sirsnīgi pieķērās šim vīram, kuru viņu māte cildināt cildināja. Viņi miglaini saprata, ka imperators Kurlandē kungu vajā, un bija noskaņoti pret varenajiem, juzdami lidzi trimdiniekiem.

Bez Ābela svētdienās fejantīniešu klosterī mēdza ierasties vēl divi rotaļu biedri: Viktors un Adcle Fušē. Zēni vēl bija tai vecumā, kad pret meitenēm izturas ar nicināšanu. Viktors Igo, kas bija iekāris kastaņkokos šūpoles, tās labprāt piedāvāja mazajai Adelei, kura lepna, bet ar drebošu sirdi piekodināja nešūpot viņu tik augstu kā pagājušo reizi. Citreiz Adele tika iesēdināta vecā, gāzelīgā ķerrā, viņai aizsēja acis, zēni viņu vizināja pa alejām, un viņai vajadzēja uzminēt, kur viņa pašlaik atrodas. Ja Adele blēdījās, mutautiņu savilka ciešāk, «tā, ka viņai uz ādas palika zilumi», un bargas balsis jautāja: «Kur tu esi atbraukusi?» Pēc tam kad jaunkungiem vairs nepatika spēlēties ar mazu skuķi, viņi izrāva no zemes inaikstis, izdrāza no tām piķus un kāvās. Viktors, kas bija vismazākais, centās citus uzveikt.

Lahorī, neviena neredzēts un nevienam nezināms, nodzīvoja Fejantīniešu ielā pusotra gada. Viņa seja atkal kļuva mierīga. Viņš gaidīja apžēlošanu un brīvību. Viņš domāja, ka imperators, kas nupat dzirās apprecēt ercher-i ogieni, jutīsies pietiekami stiprs, lai aizmirstu pirmā konsula pārestības. Tāpēc viņš nepavisam nebija pārsteigts, kad vienudien viņa mātes Lahorī kundzes atsūtītā persona viņam paziņoja, ka Majēnas vēlēšanu korpusa priekšsēdis esot par viņu runājis ar imperatoru un tas atbildējis: «Bet kur tad tas Lahorī ir, kāpēc viņš nerādās?» Ģenerālis Lahorī bija noguris no savas noslēgtības. Viņš iedomājās simtiem neprātību: ka imperators atcerējies viņa nopelnus, ka apdāvinātu vīru sācis pietrūkt, ka droši vien ir nolēmuši likt viņu lietā. 1810. gada jūnijā policijas ministrijā Fušē aizstāja Savarī. Tas bija vecs Lahorī draugs, viņi abi bija uz «tu». Kāpēc lai viņš, trimdinieks, nevarētu apmeklēt ministru un tam visu uzticēt? Sofija Igo, kurai Lahorī visu atklāti pastāstīja, mēģināja viņu sparīgi atrunāt no šādas rīcības. Vai tad tādiem cilvēkiem var uzticēties? Bet 1810. gada 29. decembrī La-hori, Igo kundzi nebrīdinājis, devās pie Savarī.

Fejantīniešu ielā viņš atgriezās triumfēdams. Ministrs viņam bija cieši paspiedis roku un sacījis: «Uz drīzu redzēšanos!» Igo kundze nodrebēja. Nākamajā rītā, kad visa ģimene sanāca kopā pie brokastīm — Kurlandē kungs, ģērbies mājas halātā, Igo kundze — vatētā blūzē un ar rīta aubīti galvā, — atskanēja zvans. Kalpone Klodīne pavēstīja, ka divi vīrieši jautājot pēc Kurlandē kunga. Viņš izgāja. Laukā sniga. Bija dzirdama aizbraucošu ratu rīboņa. Ienāca Klodīne, saukdama:

«Vai, kundze! Viņi to aizveda!» Lahorī tika ieslodzīts Vensēnas pils tornī. Mazs puisēns ar platu pieri bija noskatījies šo dramatisko ainu un saglabājis atmiņā lielo satraukumu. Vai viņš zināja, kas Lahorī bija viņa mātei? Bērni to nemēdz zināt, bet viņi neskaidri sajūt. Un, kad dēli saprata, viņu mīlestība uz māti bija tik liela, ka viņi pūlējās nekad ne ar vārdu nepieskarties šai viņas dzīves jomai.

Vensēnā Lahorī turēja vieninieku kamerā, un Sofija Igo nevarēja ar viņu sazināties. Kad beidzot 1811. gada jūnijā tika atļauts viņu apmeklēt, Sofija atradās Spānijā. Un, lūk, kāpēc.

Leopolds Sigisbers Igo bija kļuvis par ģenerāli karaļa Zozefa armijā, par lielu galma augstmani un grāfu Si-guensu (spāņu tituls). Karalis neskopojās ar pagodinājumiem un apbalvojumiem. Pulkvedis Luijs Igo, ģenerāļa brālis, jautrs, daiļrunīgs un burvīgs vīrietis, ieradās Fe-jantīniešu ielā un ņēmās pierunāt brāļasievu salabt ar vīru. Viņa mirdzošais zobens, stāsti par Spāniju, godbijība pret visu militāro trim zēniem padarīja šo tēvoci «par kaut ko līdzīgu svētajam erceņģelim Miķelim». Tēvoča stāsti reizē bija žilbinoši un baismīgi. Ģenerāliene Igo, triju provinču gubernatora sieva, tur būtu augstā godā. Viņa būtu grāfiene un — bagāta. Karalis Zozefs bija piešķīris ģenerālim dotāciju miljons reālu apjoma ar noteikumu, ka ģenerālim jāapmetas uz dzīvi Spānijā un jānopērk tur muiža. Tā taču būtu nodrošināta nākotne. Bet tēvocis Luijs aprakstīja arī cilvēku apšaušanu, klosteru dedzināšanu un no slēpņiem uzbrūkošus bandītus. Ģenerāļa sieva un viņas bērni varētu ceļot vienīgi konvoja apsardzībā.

Luijs Igo nebija varējis pierunāt brāļasievu, bet drīz vien baņķieri Terno Igo kundzei paziņoja, ka viņas vīrs atsūtījis piecdesmit vienu tūkstoti franku, lai viņa varētu nopirkt Francijā māju. Lieta kļuva nopietna. Ja bērnu tēvs tiešām atradās tik augstā godā — vai viņai ir tiesības atņemt dēliem labklājību? Viņas lēmumu aizveda karaļa Zozefa emisāri. Karalis labi pazina Sofiju Igo, viņš bija novērtējis Linevilā viņas cildenumu. Bet viņš bija sašutis un uztraucies par to, ka viens no viņa galma augstmaņiem kompromitējas visas Spānijas priekšā, dzīvodams kopā ar kaut kādu Tomā kundzi, kura tagad lika sevi saukt par «grāfieni de Salkano». Karalis vēlējās, lai ģenerāļa likumīgā sieva atkal ieņemtu savu vietu.

Karalis Zozefs neskopojās ar solījumiem. Sofija Igo padevās. Jau nākamajā dienā viņa apgādāja Ežēnu un Viktoru ar spāņu valodas vārdnīcu un gramatiku. «Pēc pusotra mēneša šie apdāvinātie zēni prata spāņu valodu pietiekami, lai viņus varētu saprast.» 1811. gada pavasari Igo kundzei paziņoja, ka tiek izveidots konvojs un ka viņai tam jāpievienojas Bajonā. Viņa izņēma no Terno bankas divpadsmit tūkstošus franku ceļojumam, izgādāja pasi uz Igo kundzes — dzimušas Trebišē de la Re-nodjēras vārda un noīrēja sev veselu diližansu braucienam no Parīzes uz Bajonu. Ceļojumus viņa nevarēja ciest. Bet

viņas dēliem šis brauciens bija priecīgs notikums. Viņiem patika gan ērtais kabriolets, gan pilsētas, kurām viņi brauca cauri. Viktoram bija tik nekļūdīga acs un tik nemaldīga atmiņa, ka vēl pēc divdesmit gadiem viņš va-

H'ja uzzīmēt abus skaistos Angulemas katedrāles torņus, kurus bija redzējis tikai īsu bridi. Visu mūžu viņš atceļojās Bajonu, kur veselu mēnesi bija jāgaida konvojs, atcerējās teātri, kurā no ložas, kas bija pārvilkta ar sarkanu kalikonu, viņi septiņas reizes noskatījās melodrāmu "Babilonas drupas»; atcerējās vakarus, kad viņi visi trīs, aķērnējuši krāsu kastes trauciņus, ņēmās izkrāsot spilgtas krāsās Lahorī dāvināto «Tūkstots un vienas nakts» eksemplāru. Bet visvairāk Viktoram palika atmiņā kāda četrpadsmit gadus veca meitene, kurai bija eņģeļa sejiņa ar Vergilija jaunavu profilu; meitene Bajonas dārzā lasīja viņam priekšā grāmatu. Stāvēdams meitenei aiz muguras, viņš neklausījās, bet vērīgi apskatīja blāvo, caurspīdīgo lasītājas ādu. Kad kakla lakatiņš mazliet pavērās, viņš ar satraukumu, kuram jaucās klāt dīvaina sajūsma, raudzījās uz baltajām, apaļīgajām krūtīm, kas maigi cilājās un noplaka tumsā, kurai spiedās cauri viegls un silts, zeltains saules atspulgs.

«Dažreiz tādos brīžos gadījās, ka viņa pēkšņi pacēla uz augšu savas lielās, zilās acis un sacīja: «Tu taču, Viktor, neklausies!» Es galīgi apmulsu, nosarku un drebēju... Es nekad viņu pats no sevis neskūpstīju; viņa pati pasauca mani klāt un sacīja: «Noskūpsti taču mani!» Dienā, kad mēs braucām prom, es pārdzīvoju divējas lielas bēdas: bija jāatstāj viņa un jāizlaiž brīvībā savi putni...

Bajona manā atmiņā palikusi kā sidrabaini apzeltīta, smaidu pilna vieta. Ar to saistās manas sirds vissenākās atmiņas. Ai naivuma, bet jau maiga satraukuma pilnais laiks! Tieši tur es redzēju uzaustam savas dvēseles vistumšākajā kaktiņā šo pirmo neizsakāmo gaišumu, dievišķo mīlestības rītausmu ...»

Ģenerāļa Igo kundzei — grāfienei de Siguensai ceļojuma laikā visur tika parādīta cieņa. Viņas pajūgs, milzīga rokoko kariete, kurai priekšā oija aizjūgti seši zirgi vai mūļi un kura tika noīrēta ceļojumam par divi tūkstoši četrsimt frankiem, bija lielāka par citu ceļotāju karietēm, un spāņu hercogienēm bija jāgriež tai ceļš. Tālab trīs mazie puiši jutās gaužām lepni. Viktors uzreiz iemīļoja Spāniju, kontrastu zemi, tās brīžam smaidošās, brīžam drūmās ainavas, Fontarābijas jūras līci, kas tālumā mirdzēja kā milzu dārgakmens; iemīļoja pirmo Spānijā redzēto pilsētu — Ernanī, cēlu, lepnu un drūmu; redzēja

kastīliešu ganus, kuru rokās ganu spieķis izskatījās pēc sceptera. Pierobežas pilsētā Irūnā melnās mājas, šaurās ieliņas, koka balkoni un cietokšņa vārti modināja lielu izbrīnu franču zēnā, kas bija uzaudzis starp ampīra stila sarkankoka mēbelēm. Viņa acis, kas bija pieradušas pie zvaigžņotām gultām, pie atzveltnes krēsliem ar gulbja kakla

izliekumiem, pie sfinksām izrotātiem trijkājiem un pie apzeltītas bronzas, tagad gandrīz ar šausmām skatījās uz gultām ar baldahīnu, uz masīviem sudraba traukiem ar reljefu rotājumu, uz rūtīm, izraibinātām ar stikliņiem svina rāmjos. Bet viņam patika pat šīs šausmas. Pat spāņu ratu čīkstēšana, tik griezīga un žēlabaina, viņam likās jauka. Viktors visu mūžu neaizmirsa šo smagnējo un skarbo spāņu valodu, kuras vārdi, «tā sakot, instinktīvi, neapzināti modina grandiozus tēlus, spēcīgas izjūtas, spilgtumu, krāsainību un kaislības .,.».

Baznīcās viņš redzēja savādas statujas, dažas asiņainas, citas — ietērptas zelta drānās, un sienas pulksteņus, izrotātus ar ākstīgām un fantastiskām figūrām. Ērmi Spānijā ir sajaukušies ar īsto dzīvi. Goijas ubagi un Velas-kēza punduri tur skraida pa ielām. Visapkārt karavānai mudžēja Brīnumu galma iemītnieki. Zēna atmiņa tika bāztin piebāzta «izkrāsotām karikatūrām», satraucošiem siluetiem, kas iezīmējās klinšu galotnēs, nošautiem bandītiem gar ceļmalām. Drausmīgi skati. Redzēto papildināja nostāsti. Runāja, ka ģenerālis Igo licis izsviest ārā pa logu spāņu dezertierus, kuri krītot nositušies; viņa kareivji kādā klosterī apkāvuši visus mūkus. Bet nemiernieki, tā stāstīja, spīdzinājuši sievas un bērnus: rāvuši tiem ārā iekšas un dzīvus dedzinājuši. Paslēpušies aizās, partizāņi uzglūnēja karavānai. Zēnus vajāja sapņi par karu un nāvi.

Pēc neauglīgās Kastīlijas plakankalnes Madridē viņiem ļoti iepatikās rožainie nami un zaļums, bet tēvu viņi tur nesastapa. Nekā nezinādams par šo karaļa Zozefa ierosināto braucienu, ģenerālis Igo atradās savā gubernatora rezidencē kopā ar Tomā jaunkundzi, kuru bija atvedis līdzi no Neapoles pārģērbtu par vīrieti. Ģenerāļa kundzi un viņas dēlus cienīgi nometināja Maserāno pilī, spožos apartamentos ar damasta audumiem, brokātu, Bobēmijas kristālu, Ķīnas vāzēm, ar Rafaela un Džūlio Romāno zīmējumiem. Savā jaukajā istabā, kas bija tapsēta ar dzeltenu brokātu, Viktors no savas gultas varēja redzēt svētbildi —

Septiņu sāpju dievmāti ar zeltu izšūtā un izaustā tērpā, <ir septiņiem zobeniem sirdi. Intendants Viktora māti sauca par grāfienes kundzi, bet zēns juta, ka visiem sirdī mājo dumpības gars. Maserāno pil! atradās ari portretu galerija. Viktoru bieži varēja sastapt vienu pašu sēžam kādā kaktiņā un klusi vērojam visus šos augstmaņus lepnajās pozās, neskaidri nojaušot visas šās dzimtas un visas nācijās augstprātību. Viņš staigāja pa zālēm kā iekarotāja dēls, bet viņš bija un palika svešzemnieks, nepiederoša persona, vienalga, vai aplūkoja altārus vēlīnās gotikas stilā vai augstas personas ar stīvinātām apkaklītēm. Viņš zināja, ka spāņi bija nokristījuši Napoleonu par Napoladronu.

Viktora jūtas pret imperatoru bija dalītas: kā ikviens franču zēns

viņš apbrīnoja Napoleonu varoni, bet līdz ar māti un Lahorī ienīda Napoleonu tirānu. Tādas pašas divējādas jūtās viņam bija arī pret tēvu: lepnums, ka viņš ir ģenerāļa grāfa Igo — triju provinču gubernatora dēls, ka šā vārda dēļ viņš dzīvo skaistā pilī; bet viņā aizvien vairāk un vairāk pieauga apslēpts naids pret tēvu, kas padarījis māmiņu tik nelaimīgu; klusībā viņam nelika mieru doma, ka, tāpat kā reiz Itālijā, arī Spānijā ģenerālis vajā patriotus, saukdams tos par bandītiem. Kad Viktors, sēdēdams «senču galerijā», sacerēja domās visādus romantiskus atgadījumus, viņš labprāt iztēlojās sevi vajāta trimdinieka lomā, kurš atgriežas mājās kā uzvarētājs.

Tur arī viņā pamodās pirmās jūtas, kas viņu cieši saistīja ar Spāniju. Plašajās Maserāno pils apgleznotajās zālēs viņš sastapa sešpadsmit gadus veco Pepitu, kuras māte marķīze Monte-Ermoso bija viena no karaļa Zozefa mīļākajam.

Reiz agrā pavasara rītā —
Un notika tas Spānijā —
Man klātu pienāca Pepita Un augstprātīgi teica tā:
«Man vārdā Pepa, zepķi, dzirdi,
Mans tēvs ir spāņu marķīzs cēls!»
Kaut pieaudzis es jutos sirdi,
Bet astoņgadīgs biju vēl.
Tai zīda tīkliņš matiem pāri Bij pārsiets, cirtas savaldot,
Kas sprauktin spraucās vēl uz āru,
Kā uguns liesmas vizmojot.
Un zīda bruncītis un ņieburs,
Zils samts un melnas mežģīnes Tā saulē mirdzēja, ka pieburts Sim skatam klātu jutos es.
Pussievietīgā Pepas stāja Man patika tāpat kā viss,
Un neprātīgi valdzināja Daiļš samtā tērptais elkonis.
Tās kaklu dzintarkrelles vija,
Aiz loga dega rožu krūms...
Man bailes sirdi sasaistīja Ka putnam, kam draud vanags kļūms.
Kad kaut ko dumju pačukstēju,
Pepita šņāca: «Stāvi kluss!»
Ak, neba aprāts klusēt spējul Mēs turpinājām nedarbus.
Bet tikmēr karaviru rota Jau tempa vīnu sarkano Turpat pils zālē apgleznotā Un aizrāvās ar domino.

Bija 1811. gada jūnijs. Karalis Zozefs atradās Parīzē sakarā ar Romas karaļa kristībām. Kurš lai paziņotu ģenerālim Igo par viņa ģimenes ierašanos? Igo kundze atkal griezās pie sava burvīgā vīrabrāļa Luija. Šī vēsts tika saņemta ar niknu sašutumu, un Gvadalaharas gubernatoru ķēra gandrīz vai trieka. Un kā gan ne! Sī sieviete, kas negribēja būt viņa sieva, vajāja viņu pat Spānijā! Viņš tūdaļ lika sastādīt šķiršanās pieprasījumu, ņemot vērā smago apvainojumu, kas

viņam ticis nodarīts kā laulātajam draugam. Gaidīdams tiesas spriedumu, viņš pieprasīja, lai bērni paliktu pie viņa. Viņš pateica, ka dēlu «mūžīgajām brīvdienām» laiks darīt galu. Lai Ābels kļūst par vienu no karaļa Zozefa pāžiem, viņam būs skaista, gaiši zila uniforma ar sudraba akselbantēm; Ežēnu un Viktoru nodos dižciltīgo koležā (Svētā Abadas Antonija klosterī), kurā viņiem deva tiesības iestāties tēvam Spānijā piešķirtais tituls. Drūma ēka, vēl drūmāki skolotāji. Abus franču zēnus paņēma savā gādībā kalsnējs, bāls un īgns mūks dons Bazilio. Palikuši vieni iekšpa-galmā, zēni sāka raudāt. Dortuāru ar simt piecdesmit gultām uzraudzīja kuprītis, kas valkāja sarkanu vilnas kamzoli, zilas, īsas bikses un dzeltenas zeķes, — īsts galma āksts. Spāņi viņu sauca par *Corcovita*[4].

Skolniekiem vajadzēja pēc kārtas veikt ķestera pienā-kiimus dievkalpojumos, bet Sofija Igo, būdama neticīga volteriāniete, bija pateikusi donam Bazilio, ka viņas dēli ii protestanti. Pret viņiem tomēr izturējās ar cieņu, jo viņu tēvu bija bīstami aizskart, un arī tāpēc, ka, mūkiem par lielu brīnumu, viņi uzrādīja apbrīnojamu latīņu valodas prasmi. Kurā klasē lai šos mazos frančus liek? Tulkot «*Epitome*» un *«De viris»* viņiem bija tirā bērnu spēle. Ar Vergīliju un Lukrēciju viņi tika galā itin viegli.

«Ko tad jūs tulkojat astoņu gadu vecumā?» jautāja pārsteigtais mūks. «Tacitu,» atbildēja Viktors. Skolas biedri spāņi, kuru vidū zēni atradās, klaji vēlējās Napoleona sakāvi. Šā iemesla dēļ Ežēns saplūcās ar jauno grāfu de Belverānu, bet Viktors — ar pretīgu puisi, uzvārdā Eles-puru, kuram bija sprogaini mati. Koležs viņiem kļuva par elli.

Attiecības starp zēnu vecākiem kļuva aizvien sliktākas. Atgriezies Madridē, Zozefs atrada priekšā neskaitāmas grāfienes Igo sūdzības. Žozefs viņu izsauca pie sevis, uzklausīja un pavēlēja ģenerālgubernatoram ierasties Madridē. Ģenerālis atsteidzās un, kad karalis izteica viņam ultimātu, visos punktos piekāpās. Viņš bija ar mieru pieņemt piedāvāto posteni Madridē, dzīvot Maserāno pilī, izņemt dēlus no koleža un tūdaļ iedot trīs tūkstošus franku savai sievai, kurai vairs nebija ne graša. *Ģenerālis — grālienei Igo:* «Šovakar pēc vakariņām pie Viņa Majestātes es Tevi apciemošu. Nosūtu Tev kasti ar svecēm. Uz redzēšanos, mans draugs. Tici, ka esmu Tev ļoti pieķēries.»

Samierināšanās nebija ilgstoša. Kāds Jauns draugs atgādināja notikumu ar Lahorī un izteicās, ka ir bīstami, ja sieva bijusi sazvērnieka mīļākā, un ģenerālim uznāca jauns dusmu uzplūds. Sai gadījumā Zozefs nevarēja nekā iebilst. Leopolds Sigisbers pameta Maserāno pili, iekārtoja savu mīļāko brīnišķīgā mājā Madridē un piespieda Ežēnu un Viktoru parādīties Prado kopā ar viņu un «grāfieni de Salkano» vienā ekipāžā. Taču vientuļā, visu pamestā Sofija Igo drīz vien atkal sāka kāpt kalnā. Spēdama ietekmēt karaļa Žozefa ieskatus,

viņa to pārliecināja, ka ar Lahorī viņai bijušas nevainīgas attiecības. Viņas vīrs, viņa apgalvoja, par saviem militārajiem paaugstinājumiem esot parādā pateicību tieši «šim cienījamajam cilvēkam». Vai gan pēc tik daudziem pakalpojumiem viņa varējusi liegt patvērumu sava laulātā drauga labdarim? Zozefs atkal spēra zibeņus un pateica gubernatoram: «Negribu slēpt jums savu sašutumu par to, ka jūs rādāt skandalozu priekšzīmi, nedzīvodams kopā ar savu sievu...» Beidzot, neatrodot citas izejas, karalis atļāva Sofijai atgriezties Francijā ar divi jaunākajiem dēliem, bet Ābels tika atstāts pāžu korpusā. Alga, kas ģenerālim pienācās kā karaļa pils majordomam, turpmāk bija jāpārsūta tieši ģenerāļa sievai. Par šķiršanos nevarēja vairs būt ne runas. Sofijai tas nozīmēja uzvaru.

Atpakaļbrauciens, kuru eskortēja konvojs, bija ilgs un briesmīgs. Bērni redzēja drausmīgus skatus: ešafotus, nāves soda izpildīšanu ar garoti — tas ir, uz nāvi notiesāto cilvēku nožņaudzot ar stīpu, kuru pamazām savilka kopā ar skrūvi; krustu, pie kura bija pienagloti asiņaini cilvēka miesas gabali — uz nāvi notiesātais bija saplosīts gabalos. Drūms ceļojums. Tomēr Viktors aizveda no Spānijas arī citādus iespaidus, kuri viņam likās cēli un skaisti. Viņš neskaidri saprata, ka šī tauta nepieņem iekarotājus frančus. «Miļais bērns, augstāka par visu ir brīvība,» viņam bija teicis Lahorī. Turpretī groteskā un cildenā sajaukums, tāpat arī mazliet teatrālā augstprātiba, ko viņš bija vērojis gan senču portretos Maserāno pilī, gan skolas biedru sejās, — tas viss viņam patika.

Spānija allaž valdzinājusi frančus, jo tur ir saglabājušās pirmatnējā stāvoklī cilvēku kaislības, kas pie mums sabiedriskās dzīves ietvaros kļuvušas vājākas. Tur mēs vēl atrodam «dīvaino un aso latīņu asiņu smaržu». Patapinājis no spāņiem sava «Sida» sižetu, Korneijs aizkustināja Luija XIII laika franču sirdis. Pēc šā ceļojuma jauno Viktoru Igo vajās pagaidām vēl bezvārda lēgi, kuri vēlāk kļūs par Ernanī, Ruī Gomesa de Silvas, dona Salistija un Ruī Blaza tēliem; redzētie asiņu plūdi un zelta šķindoņa, «mazā spāniete ar lielajām acīm un garajiem matiem, ar zeltainbrūno ādu, sārtajām lūpām un vaigiem — četrpadsmit gadus vecā andalūziete Pepa»[1]. No savas īsās, bet ciešās saskares ar Spāniju viņš saglabāja patiku uz skanīgiem vārdiem un patētiskām jūtām. «Paliesi, var teikt, ka Viktora Igo gars naturalizējās Spānijā jau pēc pašiem pirmajiem uzņemtajiem iespaidiem. ..» Taču jāpiebilst, ka viņa spāniskumam drīz vien par pretsvaru kļuva vācu romantisma apslēptā iedarbība.

‘Viktors I g o. Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējā diena.

BERMBAS IZBEIGŠANAS

Kāds prieks atgriezties atkal Fejantīniešu ielā! Pateico-Ih's Larivjēra kundzei, celiņi dārzā bija nogrābti, cepetis uzdurts uz iesma, gultās uzklāti tīri palagi. Drīz Larivjēra tuvs atsāka savas latīņu

valodas stundas, bet dārzs — dzejas stundas. Viktors un Ežēns skolā vairs negāja — skolotājs pats nāca pie viņiem. Napoleona liceja direktoru, kurš gribēja, lai zēni būtu viņa skolnieki, Igo kundze uzņēma nelaipni. Internāts viņai iedvesa tādas pašas sausmas kā viņas dēliem. Visas Igo kundzes domas piederēja vienīgi dēliem un cietumā ieslodzītajam draugam, tāpēc viņa dzīvoja pilnīgi noslēgti savā aklajā ieliņā. Viņai bija abonements kādā «lasāmkabinetā», un viņa sūtīja savus zēnus izraudzīt viņai grāmatas. Bibliotēkas īpašnieks, dīvains večuks, kas valkāja Luija XVI laika īsās bikses un rakstainas vilnas zeķes, ļāva zēniem, kuriem vienam bija desmit, otram astoņi gadi, brīvi rakņāties pa grāmatām. Antresolā, kur bija salikti pārāk drosmīgi filozofiskie darbi un pārāk izlaidīgi romāni, Ežēns un Viktors, uz vēdera gulēdami, iepazinās ar Ruso, Vol-tēra, Didro un Retifa de la Bretona sacerējumiem, ar «Foblāzu» un «Kapteiņa Kūka ceļojumiem». Uz sirmgalvja Rojāla aizrādījumiem, ka tik maziem bērniem ir bīstami dot rokās nepieklājīgus romānus, māte atbildēja: «Grāmatas nekad nav nodarījušas ļaunu.» Viņa maldījās — viņas jaunākā dēla iedzimtā stiprā juteklība no šās lasīšanas kļuva vēl asāka, bet attīstīja arī veselīgāku interesi par neparastām un retām grāmatām, kuras vēlāk deva ierosmi vienam otram viņa romāna un lugas sižetam.

Visi trīs brāļi — Ābels, Ežēns un Viktors — rakstīja dzejoļus. Viktors ar tiem pierakstīja veselas burtnīcas. Pats par sevi saprotams, ka viņa mākslinieciskā gaume sliecās uz klasiskajiem pantmēriem. «Viņa dzejoļi, protams, nebija nekādi dzejoļi, tiem trūka atskaņu, vārsmas neiekļāvās pēdās, bērns bez pamācītāja un bez dzejas teorijas zināšanām lasīja skaļā balsī uzrakstīto un, ievērojis, ka lāgā neskan, rakstīja no jauna, pārveidoja un laboja tik ilgi, līdz vārsmas vairs negrieza ausīs. Nemitīgi taustoties uz priekšu, viņš pats izdibināja, kas ir

pantmērs, cezūra, atskaņa un pamīšā vīrišķo un sievišķo atskaņu mija ...»

Igo kundze bez kādām grūtībām valdīja pār savu dēlu prātiem. Viņa prasīja un panāca goddevīgu un pilnīgu paklausību. «Stingrs un atturīgs maigums, pastāvīga, nepārkāpjama disciplīna, pavisam maz familiaritātes, nekāda misticisma, saturīgas, pamācīgas pārrunas, daudz nopietnākas par parastajām sarunām ar bērniem, — tādas bija šās dziļās, pašaizliedzīgās un modrās mātes mīlestības galvenās īpašības .. .» Sofijai Igo piemita īsti vīrišķīga valdonība. Savos mīlas sakaros ar Lahorī Igo kundze politiskajām kaislībām nodevās vairāk nekā viņš. 1812. gadā viņa neatlaidīgi pūlējās padarīt Lahorī par sazvērnieku. Atgriezusies no Spānijas, Igo kundze devās Lahorī apmeklēt uz Vensēnas cietuma pieņemamo istabu un sastapa viņu salīkušu, novājējušu, dzeltenu, un viņš neap-' zināti kustināja žokļus. Tagad pret Lahorī izturējās labāk nekā sākumā. Viņa apģērbs un veļa

bija salāpīta. Un pats galvenais — viņam no jauna atļāva izsniegt viņa miļākās grāmatas: Vergiliju, Horāciju, Sallistiju, vairākus darbus matemātikas, ķīmijas un militāro zinātņu joma. Pirms Sofijas Igo apmeklējuma viņš it kā bija samierinājies ar savu likteni, un Savarī teica, ka Lahorī tikai izraidīšot no Francijas: izraidīšana nozīmēja tirānu žēlsirdību. Ar spēcīga rakstura sievietes iejaukšanos viss kļuva citādi.

Kopš 1812. gada aprīļa Sofija Igo bija nodibinājusi sakarus ar abatu Lafonu, kas centās apvienot rojālistus un republikāņus plašā sazvērestībā pret imperatoru. Sofija panāca (viņai palīdzēja policijas direktors, kādreizējais Lahorī skolas biedrs no Luija Lielā liceja laikiem), ka Lahorī tika pārvests uz Laforsas cietumu, kur bija daudz vaļīgāks režīms un kur ieslodzītie drīkstēja pieņemt apmeklētājus un pat pacienāt tos ar pusdienām. Pēc tam Sofija nodibināja sakarus ar ģenerāli Mālē, kas bija «republikānis ar karstu galvu» un zvērēja pie Bruta un Leonīda, bet bija ar mieru parūpēties «taisnīga un labsir- • dīga» karaļa labā. Imperators tobrīd bija Krievijā. Kas gan var būt vēl vieglāk nekā palaist baumas par viņa nāvi un nodibināt pagaidu valdību?

Lahorī neuzticējās Mālē, uzskatīdams to par vējgrābsli. «Te ir vajadzīgs prātīgs cilvēks,» viņš teica, «bet mums iedod lielībnieku.» Vīlies cietumnieks lasīja Sallistiju, .«l»brīnoja Katilīnas enerģiju, taču sprieda: «Šāda izdoma i'.m ir īsts trakums! Kolīdz uzzinās, ka ziņa ir nepatiesa, viss būs pagalam!» Sofija, būdama Kaislas dabas sieviete, u dzēja vienīgi vēlamos rezultātus: nekrietnais SavarI ir .uestēts un sasaistīts; tirāns ir uzvarēts, brīvība atjaunota. 1812. gada 23. oktobra rītā Mālē, uzvilcis uniformu, ieradās cietumā un paziņoja par imperatora nāvi lētticīgajam cietuma uzraugam, kas Lahorī atbrīvoja. Lahorī kareivju pavadībā devās uz policijas ministriju un apcietināja Savarī, hercogu de Ravigo. Sofija Igo bija aizsteigusies pie sava drauga Pjēra Fušē (tobrīd viņš bija kara ministrijas ierēdnis), kuram ar svaiņa — kara padomes sekretāra Aselīna kunga starpniecību katrā ziņā vajadzēja zināt visus jaunumus. Sofija ļoti drīz uzzināja, ka vēsts par imperatora nāvi ir pierādīta par nepatiesu, ka visi sazvērnieki ir apcietināti un ka viņus drīz tiesās. Igo kundze atgriezās Fejantīniešu ielā, kur viņu sagaidīja dēli, kas bija bezgala uztraukušies par viņas ilgo prombūtni un pārbijušies no baumām par valsts apvērsumu. «Nieki,» viņa tiem sacīja, «nekad nevajag uztraukties. Un vēl jo mazāk vajag raudāt.»

Lai labāk sekotu tiesas procesa sagatavošanai, šī stoiskā sieviete devās uz Fušē dzīvokli, kas joprojām atradās Šeršmidī ielā, ēkā, kurā mitinājās kara padome. Kara padomes sēžu zāli un istabu, kurā gaidīja Sofija Igo, šķīra vienīgi gaitenis. Virsnieki nemitīgi ieradās ar jaunām ziņām. Kad tiesas priekšsēdētājs pieprasījis, lai Mālē pasaka, kas ir

viņa līdzzinātāji, tas esot atbildējis: «Visa Francija, man kungs, un jūs pats arī, ja man būtu izdevies!» Sofija Igo, kad viņai pateica šos vārdus, dedzīgi atkārtoja: «Jā gan, visa Francija!» Pulksten divos naktī Pjērs Fušē — «bailīgs un tīriņš kā pelīte» — viņai pateica, ka piespriesti divpadsmit nāves sodi. Sofija jautāja: «Vai tos jau šodien izpildīs?» — «Jā, četros Greneles ielejā.» No Fušē uzzinājusi, pa kuru ceļu brauks rati, kuros vedīs ar nāvi sodīto līķus, viņa tos sagaidīja pie pilsētas barjeras un. pavadīja līdz kopējam kapam vienīgo cilvēku, kuru savā mūžā bija mīlējusi.

1813. gadā ģenerālim Igo pēc 2ozefa Bonaparta sakāves bija jāatgriežas Francijā. Septembrī viņš jau bija Po kopā ar Ābelu un to sievieti, kuru Igo kundze sauca brīžam par Tomā jaunkundzi, brīžam par «tā saukto grāfieni de Salkano». *1813. gada 24. septembri Igo kundze rakstīja savam dēlam Ābelam:* «Nedomāju, ka Tavs tēvs spētu Tev aizliegt ar mani sarakstīties, jo tas tad būtu vēl viens no daudzajiem neattaisnojamiem soļiem viņa rīcībā, un tādā gadījumā Tavs pienākums būtu viņam nepaklausīt, tāpat kā Taviem brāļiem nevajadzētu paklausīt mani, ja es, aizmirsusi dabas svētās tiesības, liegtu viņiem sarakstīties ar tēvu. Ja Tu šādu aizliegumu saņemtu, tad, lai izbēgtu no nepatikšanām un strīdiem, kas rastos starp jums aiz tēva dusmām, kuras Tavu tēvu dara aklu, raksti man, viņam nezinot. Mans nabaga draugs, es redzu, ka Tev šās sievietes dēļ daudz jācieš. Esmu bieži raudājusi par Tavu likteni un pat par Tava nelaimīgā tēva likteni, jo, darīdams mums tik daudz ļauna, vēl jo vairāk viņš to nodara pats sev. Cerēsim, mīļo Ābel, uz labākiem laikiem un it īpaši uz to, ka manas un viņa kopējās nelaimes noderēs Tev par mācību. Redzi, cik tālu var novest principu trūkums un neapvaldītas kaislības .. .»

Leopolds Sigisbers Igo — ģenerālis Spānijā — Francijā, tāpat kā agrāk, bija tikai bataljona komandieris. Viņa sievai apsolītā pensija netika maksāta; Lahoiī vairs nebija starp dzīvajiem un savai draudzenei nevarēja palīdzēt. Kā lai iztiek? «Lepnā dzīve bija beigusies.» Parīzes pilsētas valde bija atsavinājusi fejantīmešu dārzu Ulmas ielas pagarināšanai, un Sofija pārcēlās uz dzīvi Vecajā Tilēriju ielā 2, kaimiņos ar Fušē ģimeni, lai varētu izmantot viņu savrupmājas dārzu. Fušē joprojām bija palikuši Igo kundzes uzticami draugi. Viktors bija saticies ar Adeli, vēl dzīvojot Fejantīniešu ielā; viņi vairs nebija bērni. Būdams sapņotājs un kaislas dabas pusaudzis, viņš iedomājās, ka Adeles lielajās, zilajās acīs un brūnganzel-tītajā ādā no jauna ir sastapis «infantes tēlu» — Madri-des Pepitu. Lielie viņiem bija likuši paskraidīt un parotaļāties, bet viņi tērzēdami pastaigājās pa dārzu. Viņi gāja lēnām, sarunājās klusu, viņu rokas saskaroties drebēja. Meitenīte bija kļuvusi par jaunavu.

«Viņai iešāvās prātā bērnišķīga doma. Popa kļuva par Pepitu. Viņa man sacīja: «Iesim skrieties!» Un viņa sāka skriet man pa priekšu. Es

redzēju viņas tievo lapsenes viduklīti un mazās kājiņas, kuras sacēla uz augšu kleitu līdz puslieliem. Es ķēru viņu rokā, viņa muka; no ātrā skrējiena vējš brīžiem uzpūta uz augšu viņas melno pele-rīni, atsedzot manam skatienam melnīgsnējo, vingro muguru.

Es nekā neapjēdzu. Es viņu noķēru pie vecās, sagruvušās akas un, apņēmis ap vidu, ar uzvarētāja tiesībām nosēdināju uz velēnu sola; viņa nepretojās. Viņa aizelsusies smējās. Bet es biju nopietns un lūkojos viņas melnajos acu redzokļos zem melnajām skropstām.

«Apsēdieties,» viņa man sacīja. «Vēl ir pavisam gaišs, palasīsim kaut ko. Vai jums ir kāda grāmata?»

Man bija klāt Spallancāni «Ceļojumu» otrais sējums. Uz labu laimi to atšķīris, piesēdos viņai tuvāk, viņa atspiedās ar plecu pret manu plecu, un mēs sākām lasīt katrs par sevi, klusām, vienā un tai pašā lappusē. Pirms lapu pāršķirt, viņai katrreiz bija jāpagaida mani. Man lasīšana neveicās tik ātri kā viņai.

«Vai jūs izlasījāt?» viņa man jautāja, kad es vēl tikko biju sācis.

Mūsu galvas saskārās, mati sajaucās kopā, elpas pamazām tuvojās un pēkšņi arī lūpas. Kad gribējām lasīšanu turpināt, pie debesīm jau spīdēja zvaigznes.

«Vai, māmiņ, māmiņ!» viņa sacīja, pārnākusi mājās. «Kaut tu zinātu, kā mēs skrējām!»

Bet es — es klusēju.

«Un tu ciet klusu?» jautāja mana māte. «Tu izskaties bēdīgs.»

Bet sirdī man bija paradīze. Šo vakaru es atcerēšos visu mūžu.

Visu mūžu ...» [1]

Viņu mīlestība palika šķīsta, pavisam tīra. Adele Fušē bija dievbijīga un tikumīga jaunava. Māte viņu neizlaida no acīm. Fušē kundze pastāvīgi bija redzama ar zīdainīti (mazo Polu) uz rokām, un blakus viņai gāja Adele. Māte ik vakaru sukāja savas meitas melnos, skaistos matus un «apbēra tos neskaitāmiem skūpstiem». Fušē kundze, būdama lieliska namamāte, centās iemācīt Adelei mājas darbus. Sešu gadu vecumā mazā jau prata sašūt kopā izgrieztas kleitas gabalus. Kaimiņiene Delona kundze deva viņai uzšūt monogrammas sava dēla veļai. Fušē laulātie draugi baidījās no šās sievietes ziņkārības, un, kad tēvs ik mēnesi pārnesa mājās savu algu, durvis tika aizslēgtas, lai kaimiņiene nedzirdētu piecfranku monētu žvadzēšanu.

Bijušā sekretāra ģimene, par spīti visādām likstām, dzīvoja franču sīkpilsoņu parasto dzīvi — noslēgtu, viduvēju, stingru un tikumisku.

Ģenerālis Igo bija lūdzis uzņemt viņu atpakaļ franču armijā. 1814. gada 9. janvārī viņu iecēla par Tionvilas komandantu. Viņš varonīgi aizsargāja šo pilsētu pret invāziju un kapitulēja tikai tad, kad uzzināja par Napoleona I atteikšanos no troņa. Ābels bija atbraucis pie mātes uz Parīzi. Viņa lepojās ar savu skaisto, stalto dēlu un, par spīti naudas trūkumam, tomēr pasūtīja viņam izejamās drēbes — zaļas Luvjēras

vadmalas fraku, gaiši pelēkas kazimira auduma bikses un svārkus no vieglas vilnas drānas ar maziem raibumiņiem. Drīz galvaspilsētu ieņēma krievi un prūši. Daļa Francijas iedzīvotāju viņus uzskatīja par atbrīvotājiem un sauca par sabiedrotajiem, nevis par ienaidniekiem. Igo kundze izrādīja lielu prieku, kad tika restaurēta Burbonu valdība. Viņas rojālismam bija visai nevienmērīgs raksturs. Kamēr viņas vīram bija vajadzīgs Bonaparts, viņa atturējās no savu jutu izrādīšanas. Starp citu, Lahorī bija drīzāk republikānis nekā monar-hists. Bet pēc sava drauga sodīšanas ar nāvi viņā vēl stiprāk uzliesmoja naids pret uzurpatoru. Viņa noliedza tajā jebkādu ģenialitāti, atcerējās, ka viņa ir vandejiete, piedalījās visos publiskos svētkos, ieradās tajos, tērpusies baltā perkala kleitā un valkāja zaļas kurpes, «lai ik uz soļa varētu mīdīt kājām Napoleona impērijas krāsas». Dēli, kas māti ļoti cienīja, bija pārņēmuši viņas uzskatus. No Tacita viņi bija iemācījušies ienīst cēzarus, un Viktors Igo Napoleonu tagad nesauca citādi ka par Buonaparti — tāpat kā viņa māte un tās draugi Fušē. Viņš ar lepnumu devās uz Parīzes Dievmātes katedrāli, kur notika pateicības dievkalpojums, it īpaši tāpēc, ka gāja zem rokas ar Adeles jaunkundzi.

Ģenerālis Igo palika savā postenī Tionvilā lidz 1814. gada maijam. Viņš bija aizrakstījis karalim un apliecinājis tam savu uzticību, uzskatīdams, ka «karavīram jā-būt uzticīgam savai dzimtenei», lai kāda būtu tās valdība, — reizē cēls un ērts princips. Viņa sieva Ābela pavadībā atbrauca uz Tionvilu pieprasīt savu pensiju. Ežēns un Viktors mātes prombūtnē savu brīvo laiku pavadīja Fušē ģimenē.

Grāfienei Igo Tionvilā 1814. gada 23. maijā: «Mīļo mā-miņ, kopš Tavas aizbraukšanas visiem šeit ir garlaicīgi.

Mēs ļoti bieži ejam pie Fušē kunga, kā Tu mums ieteici. Viņš mums piedāvāja mācīšanos pie tiem pašiem skolotajiem, pie kuriem mācās viņa dēli; mēs viņam patei-< amies. Katru dienu mēs mācāmies latīņu valodu un matemātiku ... Fušē kungs bija tik laipns, ka aizveda mūs uz muzeju. Brauc drīzāk atpakaļ. Bez Tevis mēs nezinām, ko runāt un ko darīt, — esam pavisam apjukuši. Pastāvīgi domājam par Tevi. Māmiņ! Māmulīt!

Ar cieņu

Tavs dēls Viktors»

Ģenerāļa un cietokšņa komandanta apartamentos grāfiene Igo atrada iekārtojušos kā pilntiesīgu noteicēju Tomā jaunkundzi, kas tagad uzdevās par Anaklē d'Al-meta (jeb d'Almē) kundzi, kāda pulkveža atraitni. Sofija Igo, kuru viņas vīrs vairs nesauca citādi ka par Trebišē kundzi, tika guldināta priekšnamā, turpretī d'Almē kundze un ģenerālis gulēja, ieslēgušies guļamistabā. Likumīgā sieva iesniedza tiesā lūgumu, pieprasīdama atjaunot viņai sievas tiesības un pastāvīgu pensiju. Ģenerālis noīrēja Tionvilas tuvumā Hisa pili uz savas mīļākās

vārda un atbildēja sievai ar tiesā iesniegtu šķiršanās pieprasījumu. Rāmais un piesardzīgais Pjērs Fušē gaužām izbijās par saviem draugiem skandalozā tiesas procesa dēļ, jo prāvā tiktu atdzīvināta Lahorī asiņainā ēna. Fušē atsūtīja ģenerālim divas steidzamas vēstules, lūgšus lūgdams izvairīties no skandāla, kas kaitētu ģenerāļa dēliem.

Ģenerālis Igo — savai māsai Martēna-Sopina *kundzei*

1814. gada 14. jūlijā: «Trebišē kundze 4. jūnijā iesūdzēja mani tiesā, pieprasīdama trīs tūkstošus franku kā avansu uz pensijas rēķina, bet es 11. jūnijā iesniedzu laulības šķiršanas lūgumu, un aiznākamajā dienā, 13. jūnijā, viņa nez kur nozuda. Pieprasīdama no manis trīs tūkstošus franku, viņa domāja — es nezinu, ka viņa nesen paņēmusi četrus tūkstošus pie Anso kunga. Sī sieviete naudas ziņā ir nepiepildāma. Tu runā par kopīgu īpašumu, it kā pret Trebišē kundzi, kura vienmēr dara visu, kas vien ienāk prātā, un sarīko scēnas, ja viņai runā pretī, būtu iespējams izturēties kā pret kādu citu sievieti. Pjē-ram Fušē, kas man atrakstīja šā dēmona vārdā, es paziņoju, ka būšu ar mieru šķiršanās iesniegumu aizstāt ar lūgumu par šķirtu kopdzīvi un šķirtu mantu, bet ar tādiem noteikumiem, kādus es viņai piedāvāju... Par Tavu padomu dzīvot ar viņu kopā varu teikt tikai to, ka Tu taču ļoti labi zini, ka tas nav iespējams! Nekad vēl viņa man nav bijusi tik pretīga ...»

Mīļākās un agrāko pāridarījumu ietekmē laulāto draugu raksturu dažādība pārvērtās naidā. Ģenerālis gribēja atņemt savus dēlus «pretīgajai» laulātajai draudzenei; viņš jau bija pieteicis savai māsai paņemt dēlus no Fušē mājas un 1814. gada septembrī, atbraucis Parīzē, izmantoja savas tēva tiesības un nodeva abus zēnus Koidjē un Dekota pansijā Svētās Margeritas ielā, «tumšā šķērs-ieliņā, kas iežņaugta starp Abatijas cietumu un Dragūnu pasāžu». Kad 1815. gada martā ģenerālis atkal tika pārcelts uz Tionvilu, lai otrreiz aizsargātu cietoksni no jaunas ienaidnieku invāzijas, noteikšanu par dēliem viņš uzticēja nevis Sofijai, bet savai kašķīgajai māsai, Mar-tēna-Šopina atraitnei: «Uzticu Tev gādību par saviem abiem jaunākajiem dēliem, kas nodoti Kordjē kunga pansijā, un prasu, lai nekādā gadījumā tie netiktu atdoti atpakaļ mātei, ne arī uzticēti tās uzraudzībai...» Abi zēni tūdaļ klaji sacēlās pret Martēna-Sopina kundzi. Viņi to sauca par kundzi, nevis par krustmāti; ar tīri kastī-lisku cēlumu viņi žēlojās par tās «nepieklājīgajām rupjībām», par tās «zemiskajiem apvainojumiem» un «riebīgajām scēnām», kādas tā viņiem sarīkoja. Abi dēli palika nesatricināmi uzticīgi mātei, no kuras bija šķirti.

Man paraugs vienmēr, māt, šķīstība bij tava —
Tev centos līdzīgs būt...
Bet nu vairs tevis nava!...
Nav manas mātes vairsl
Ak, sirdis jūtīgās,

Jūs zināt, bēdas šīs cik lielas, skaudras tās!...

•

Abi ar godbijīgu bardzību sprieda par tēvu, nosodīdami viņa kopdzīvi ar mīļāko, bet tēvs viņus sauca par «dumpīgiem bandītiem». *Ģenerālis Igo — Martēna-Sopina atraitnei 1815. gada 16. oktobrī:* «Šie kungi, šķiet, uzskata par pazemojošu godāt Tevi par krustmāti un izrādīt Tev vēstulēs pieķeršanos un cieņu. Zēnu uzvedībā izpaužas aplamnieces mātes ietekme ...»

... Nodarīja
Man tik daudz ļauna tēvs. Un projām bija
Tad bērnība uzreiz. Viss pēkšiļi kļuva bāls,
Vairs nebij saklausāms pat klusais atbalss tāls,
Un glābiņš vienīgais bij mežs, kur sapņiem ļauties...

Jā, šī cietumam līdzīgā pansija, par cietumsargu kļu-ušais tēvs — tās bija bērnības beigas. Par spīti tik daudzajām kļūmēm, par spīti vecāku nesaskaņām, kas līdzīgi melnam mākonim meta ēnu pār Viktora fgo bērnību, šī bērnība tomēr bija poētiska un skaista. Noslēpumainais un kupli aizaugušais fejantīniešu dārzs; ēnainā grava Avellīno provincē Itālijā; kareivju nometņu ugunskuri; apzeltītās baroka stila galerijas Maserāno pilī; burvīgie meiteņu tēli — svešiniece Bajonā, Adele, Pcpita; kā fons — Francijas uzvaras, krūšu bruņu mirdzums un bungu rībieni. Kas tās par dekorācijām sapņošanai!

Un šai nekārtīgajā audzināšanā tik daudz brīva laika, lai sapņotu! Viss bija apvienojies vienkop, lai šis jaunais gars trīspadsmit gadu vecumā būtu brīvs no konvencionālās audzināšanas spaidiem. Pastāvīgā braukāšana neļāva regulāri mācīties skolā, pārejot no klases uz klasi; savrupais mātes raksturs, viņas ilgas pēc dzimtās puses atbaidīja no viņas augstāko sabiedrību; cēla un bīstama, slepena draudzība ar Lahorī bija uzcēlusi ap viņiem biezu klusēšanas žogu; apbrīnojamā cieņa, ar kādu pret lasīšanu un dzeju izturējās ši slkpilsone, kas «aiz ārējās bardzības slēpa pret saviem dēliem pastāvīgu iecietību», labvēlīgi ietekmēja viņu dabas dāvanu attīstību. Tāpat kā visi šā varonīgā laikmeta bērni, Viktors «savas nemierpilnās sirds» dzīlēs sapņoja par militāro slavu. Vēlāk vecāku konflikts un impērijas krišana ievirzīja viņa vēlmes uz citu pusi. Taču, lai tas bija kas būdams, viņš allaž tiecās pēc diženā. «Kad maziņš bērns es biju, man lielums rādījās.» Neapzināti būdams sava tēva un imperatora sāncensis, par kuriem zēns pats pret savu gribu jūsmoja, arī viņš kāro valdzināt ļaužu prātus. Bet kā? Viņš to nezina un «dodas uz sapņu zemi»;

Tdlu klaiņots kad tika, es atgriezos mājās Tā kā stars cauri tumsai, visapkārt kas klājās.
Kā es sapņoju, spēšu ka avotu rast.
Burvju ūdeņi kurā mūžīgi krājas,

Šalc kā reibums kāds neparasts.

Mana dvēsele kvēlā tad atmiņās grima;

Lūpās dziesmiņa klusa kā rotaļā dzima;

Mātes sargāts, es gāju, un, asaras tā Jaucot kopā ar smaidu, teikt nenorima:

«Viņu laumiņa uzrunā!»

Tik pretrunu pilns gars reti sastopams. Viņā cīnījās no ģenerāļa Igo mantotais fauniskais temperaments, spilgtā iztēle, tieksme pēc neparastā un no Sofijas Trebišē pārņemtais stingrais stoicisms un klasikas mīlestība; alkas pēc slavas un naids pret tirāniju; tieksme pēc cildenas, allaž diezgan neprātīgas dzejas un cieņa pret buržuāziskajiem tikumiem, kas jo dārgi viņam bija tāpēc, ka viņš cieta, juzdams, kā tiem nodara pāri viņa tuvinieki. Kontrastu pilna dvēsele. Ja dzīve jebkad ir pati veidojusi kādu rakstnieku, kas izteiktu savos darbos skaistas un jaunas antitēzes, tad šāds rakstnieks bija tieši viņš. Mēs gribējām nojaust, kāds viņš ir bijis mūža pirmajos gados, kad cilvēka individualitāte vēl tikko mostas. «Pērle nerodas pili, kur tās spožums kļūs lielāks, tā rodas simtiem jūdžu dziļā jūras dzelmē zem biezām polipu kolonijas kārtām...» Mēs esam gremdējušies šās bērnības burvju avotu pelēkzaļganajās dzīlēs, šais vāji apgaismotajos jūras bezdibeņos esam saskatījuši bēdīgus vrakus, zaļganus murgu taustekļus, bet esam redzējuši ari sniegbaltas sirēnas, nogrimušas katedrāles un brīnišķīgo Anda-lūzijas pilsētu ūdenī nogrimušas pilis. «Ģenialitātes labāko daļu veido atmiņas.» Tieši no tam mēs redzēsim lēnām izveidojamies zaigojošo, neatdarināmo un mainīgo pērles laistīšanos, kas no matērijas graudiņa rada dārgakmeni un no cilvēka — ģēniju.

OTRA DAĻA RĪTAUSMAS ugunis

Rītausmas ugunis nav tik jaukas kā pirmie slavas stari.
Vovenargs

I

PUTNI BŪRĪ

Pēc fcjantīniešu paradīzes dārza un pēc Tulūzas savrupmājas kastaņām Dekota un Kordjē bēdīgā pansija, kurai apkārt nebija nekādu zaļumu, izskatījās pēc drūma purgatorija. Kordjē, pavecs un slimīgs no priesteru kārtas izstumts garīdznieks, kas aiz mīlestības uz Ruso nēsāja platu apmetni un augstu cepuri, kura viņu padarīja līdzīgu armēnim, dauzīja skolniekiem galvas ar savu metāla tabakdozi; Emanuēls de Kots, kļuvis par vienkāršu Dekotu, mocīja pansionārus ar visādiem soda darbiem un mūķēja vaļā viņu atvilktnes. Dumpīgie eņģeļi Ežēns un Viktors nebija tā noskaņoti, lai paciestu pazemojumus. *Ģenerālis lgo 1817. gada 7. augustā rakstīja Martēna-Sopina kundzei:* «Es uzskatu, ka viņi būs pagalam, ja vēl ilgāk paliks savas mātes negantajā ietekmē. Pret Tevi viņi izturas kā parasti, bet viņu izturēšanās pret de Kota kungu ir gluži vienkārši drausmīga! Padomā vien: daudz netrūka, ka viņi būtu piekāvuši pansijas direktoru! . . .»

Brāļi uzreiz ieguva prestižu savu skolas biedru vidū, jo tēvs bija pieprasījis, lai zēniem būtu atsevišķa istaba. Skola sadalījās divi nometnēs: vienā valdīja Viktors, otrā — Ežēns. Vakarā abi sāncenši valdnieki satikās savā kopējā istabā un veda sarunas. Tas atgādināja brāļus Bo-napartus, kuri noņēmās ar Eiropas sadalīšanu, un droši vien arī brāļiem Igo bija tāda pati doma. Uzņēmuši līdz ar mātes pienu seno romiešu varoņdrosmi, uzauguši Napoleona uzvaru pavēni, viņi izrādīja negantas alkas pēc slavas. Kordjē pansijā brāli organizēja teātra izrādes. Viktors, kas pats sacerēja lugas, tajās tēloja Napoleonu, kuru ielenca maršali, mirdzēdami zeltpapīra ordeņos. Bet tas bija tikai teātris; dzīvē viņu politiskās kaislības bija tādas pašas kā agrāk: naids pret revolūciju, šausmas Buo-napartes priekšā un mīlestība uz Burboniem, kas, pēc Viktora domām, līdz ar Hartu bija devuši Francijai brīvību.

To viņiem iestāstīja māte, un tā joprojām palika viņu elks. Pret Martēna-Šopina kundzi un pat pret tēvu viņi spurojās ar tīri neiedomājamu pašapziņu un lepnumu. Ģenerālis, kas pēc restaurācijas tika atvaļināts un saņēma pensiju pusalgas apmērā, aizbrauca uz Bluā kopā ar d'Almē kundzi, «grāfieni de Salkano», citiem vārdiem sakot, ar Tomā jaunkundzi, kas joprojām pār viņu bija visuvarena noteicēja. «Riebīgā Martēna atraitne» abus zēnus ļoti skopi apgādāja ar kabatas naudu un nodeva viņiem ģenerāļa rīkojumus. Ģenerālis vēlējās, lai dēli tiktu sagatavoti politehniskajai skolai un it īpaši nodotos rasēšanai

un matemātikai; pieklājīgi, bet stingri dēli lūdza, lai tēvs tiem sagādā iespēju viņu paklausīt.

Viktors Igo — tēvam 1816. gada 22. jūnijā: «Martēna kundze veselu mēnesi nav bijusi tik laipna un apjautājusies par mūsu vajadzībām un jau divus mēnešus neizmaksā mums apsolītos divi sū dienā; turklāt viņa bija tik apdomīga un paziņoja mums šo lēmumu tikai 1. jūnijā. Kad mēs viņai pieklājīgi pavēstījām, ka, rēķinādamies ar šo naudu, esam bijuši spiesti aizņemties, gan lai samaksātu par saviem krēsliem baznīcā, gan par kabatas nažu uzasināšanu, grāmatu iesiešanu, gan par rasējamo piederumu iegādi, viņa mums atbildēja, ka nevēlas mūs ne dzirdēt, un valdonīgi pavēlēja iet ārā no istabas. Otrreiz viņa vairs to neizdarīs, mīļo tēt. Mēs labāk atteiksimies no svētdienas brīvdienām, bet ar viņu mums uz priekšu nebūs nekādu sakaru. Ja nu Tu tomēr gribi, lai mēs samaksājam savus parādus un neesam gluži tukšā, tad, lūdzu, nodod mums naudu ar kāda cita cilvēka — vislabāk ar Ābela starpniecību.»

Un *1816. gada 12. novembrī viņi raksti ja:* «Tavus priekšlikumus esam pārdomājuši; atļauj mums runāt ar

Tevi tikpat atklāti, kā mēs to esam darījuši agrāk, un atbildi mums tikai pēc tam, kad būsi apsvēris mūsu viedokļus. Redzēdams, ka esam spējīgi spriest par lietu cenām, Tu mums piedāvā divdesmit piecus luidorus gadā mūsu iztikai. Esam ar mieru, ja vien šī nauda tiks izsniegta mums pašiem. Jo tad, ņemot vērā pieredzi, kādu jau esam ieguvuši, un it īpaši ar māmiņas palīdzību un padomiem, — bet viņa, lai nu saka, ko grib, prot taupīt, — varam būt droši, ka ar šo niecīgo summu izdzīvosim daudz pieklājīgāk nekā līdz šim, kaut gan Tev droši vien tas izmaksāja dārgāk. Bet, ja naudu mēs saņemsim no citu cilvēku rokām, šādas drošības mums nav, jo nevarēsim izmantot līdzekļus, kas mums šo drošību sagādātu; mēs vairs nebūsim spējīgi rīkoties tā kā Tu: *saskaņot savus izdevumus ar to, kas mums ir, un bāl mierā ar savu stāvokli — jo īpaši tāpēc, ka tas mūs pieradinās pie kārtības un taupīšanas*... Un tagad par Tavas vēstules beigām: nevaram Tev noslēpt, ka tā mūs ārkārtīgi sāpināja, jo Tu nosauc mūsu māti par aplamnieci, turklāt vaļējā vēstulē, kas mums tika iedota tikai pēc izlasīšanas... Mēs esam redzējuši Tavas vēstules māmiņai. Ko Tu būtu darījis tai laikā, kad ar viņu iepazinies un sajuties laimīgs viņas tuvumā, ko Tu būtu darījis ar cilvēku, kurš iedrīkstētos par viņu izteikties tādiem vārdiem? Un viņa ir tāda pati un vienmēr ir bijusi tāda pati, un mēs vienmēr par viņu domāsim tā, kā Tu agrāk par viņu domāji. Tādas jūtas mūsos modināja Tava vēstule. Esi tik laipns, padomā par mūsu vēstuli un paļaujies uz mīlestību, kuru pret Tevi allaž sajūt Tavi padevīgie un godbijīgie dēli.

E. Igo, V. Igo»

Šī vēstule liecina gan par garīgo briedumu, gan par stila spēku.

Nekādu atkārtojumu, nekur izteiksme nekļūst vājāka. Kas bija šās kopējās vēstules iedvesmotājs? Tā bija uzrakstīta ar Ežēna rokrakstu, bet tam nav lielas nozīmes. Abi brāļi bija baudījuši vienādu audzināšanu, abi bija mātes skolnieki, abi pilni klasiķu ietekmes, abi tiecās pēc dzejas. Laiku, ko brāļi varēja atraut matemātikai, viņi pavadīja, rakstīdami dzejoļus. Vergīlija un Lukrēcija tulkošana, elēģijas, epigrammas, dziesmas, traģēdijas — viņiem noderēja itin viss.

Taisnību sakot, toreiz Francijā ar dzejošanu nodarbojās daudzi, un arī šai pansijā bija pārpārēm dzejnieku. Pats drūmais Dekots kala rīmes un drīz vien sāka apskaust abus ģēnijus, kas bija radušies viņa skolnieku vidū. Kāds jauns klases audzinātājs, vārdā Fēlikss Riskarrā, kurš bija gudrs cilvēks baku izraibinātu, bet allaž smaidīgu un vaļsirdīgu seju, mīlēja Ežēnu un Viktoru, taču vēl vairāk pansijas veļas pārzini Rozālijas jaunkundzi, kurai sacerēja savas odas. Kad reiz Biskarrā veda abus savus mīluļus brāļus Igo uz augšējām Parīzes Dievmātes katedrāles torņu platformām, Viktors, kāpdams aiz Rozālijas jaunkundzes, visu laiku skatījās uz viņas kājām.

Gluži dabiski, ka tai vecumā, *«kad visi Kerubino klaiņo pa ielām un lūko ieskatīties visos pirts logos»,* pusaudzi, kurš mantojis baudkāru temperamentu, turklāt salasījies erotisko Horācija un Marciāla dzeju, ir apsēdušas domas par sievietes miesu. Viņš nekad nekļuva vienaldzīgs pret prieku, kādu viņam sagādāja nejauši atsegts plecs, krūtis vai slaida kāja. Līdzīgi faunam vai kādam citam mežainim viņš uzglūnēs silos skaistām, nebēdnīgām meičām un veļas mazgātājām pie strauta. Būdams nabaga students, viņš no sava mansarda lūrēs uz kaimiņu logu vai noskatīsies «pa bēniņu spraugu» uz kādu kalponi, kad tā grasās izģērbties.

Kad man bij astoņpadsmit, allaž sapņos te Man Hēbe rādījās, šī debess grizete.

Tai blūzi atpogāt un atraisīt tās prievi

Vai tumšā mansardā, vai Olimpā, kur dievi...

Visu mūžu tas būs viens no viņa dzejas vadmotīviem. Pārāk šķīsta jaunība rada nelabojamu grēcinieku.

Ģenerālienei grāfienei Likotai, «glītai sievietei, kurai bija spoži panākumi augstākajā sabiedrība un kuru aplidoja daudzi pielūdzēji», kuru brāļi Igo pazina jau kopš Madrides laikiem un kura Parīzē dzīvoja tai pašā namā, kur viņi, Viktors sacerēja pieklājīgus madrigālus:

Es klausos... Tomēr šķiet, ka biklā lira tava Šai dienā jaukajā patiesi drīkstētu Man pasacīt, ka mani mili tu.

— Sāc mani lasīt jel pirms apsūdzības savasl Sirds mīlas alku pilna man,

Tev vienīgai tur šalko slava,

Bet izteikt, lai tas vārdos skan,
Tas, kundze, stīgām šīm nemaz pa spēkam naval

Nobeigums bija galants, dzejolis uzrakstīts ļoti veikli un ar tīri voltērisku eleganci. Taču, vienalga, vai dzejoļus bija sacerējis pats direktors vai klases audzinātājs, Ežēns vai Viktors, tūkstošiem pantu, kas radās Dekota un Kordjē pansijā, bija diezgan pliekani. Tas bija iepriekšējā dzejas virziena norieta laikmets. Delils un Parni joprojām tika uzskatīti par lieliem dzejniekiem. Franču akadēmija uzņēma viņu skolniekus «nemirstīgo» skaitā. «Valoda bija noregulēta, dižena un noslipēta.» Vārdi bija sadalīti cēlos un vienkāršos vārdos. Visi rati pārvērtās par *pajūgiem,* seja — par *vaigu,* vējš — par *akvilonu,* ūdens — par *vilni,* zirgs — par *auļolāju,* karaļi — par *monarhiem,* zobens — par *šķēpu,* dzejnieks — par *deviņu māsu maigo mīļāko.* Lielākā daļa vienkāršo terminu tika atmesta. Vārds *laivinieks* tika aizliegts, nabaga rakstniekam bija jāizvēlas starp vārdiem *irējs* vai *pārcēlājs.* Bērnišķīgā un reizē vecīgā gaume prasīja, lai dzeja būtu pārpilnā salta bezprāta, dievbijīga didaktisma vai banāla galantuma. Brāļiem Igo, tāpat kā visiem tā laika rīmjka-ļiem, atlika vienīgi sekot noteiktajiem paraugiem.

Tomēr Viktors jau tai laikā uzrādīja iedzimtu tieksmi pēc panta muzikalitātes un pēc vārsmas lokanuma, instinktīvu stila izjutu, kas viņam Horācija un Vergīlija darbos lika sajust skaistumu, kurš kaut kāda Delila parafrāzēs pazuda. Biskarrā, izskatot sava mīļākā skolnieka tulkojumus, izbrīnījies mēdza teikt: «Šais pantos ir tik spilgta krāsu palete, kādu es neatrodu neviena dzejnieka darbos.» Viņš uzslavēja šādu rindu: «Viņš *slaktiņos reibsi un asinis šļāc,»* — vai arī: *«Un kaulus krakstošus ar kāriem ilkņiem graužš.»*

Tev vīru upurim, Didona, nolemts būt:
Mirst Siliajs — un tu bēdz, bēg Enejs — mirsti tu.

Sis distihs lieliski izteic Auzoniju. Un viņa pirmās «Bukolikas» beigās tulkojumā saglabāta paša oriģināla elegance:

Virs māju jumtiem tālumā jau dūmu strūklas ceļas,
Un ēnas, kļūstot garākas, no kalniem lejup veļas.

Vergīlijs atbilda šā bērna divkāršajai prasībai — tieksmei pēc noslēpumainības un pēc skaidras, precīzas, noteiktas izteiksmes. Izlasījis piecsimt rindu garu sava audzēkņa sacerētu poēmu par grēku plūdiem, Biskarrā tajā atrada trīsdesmit divas labas, piecpadsmit ļoti labas un piecas viduvējas rindas. Viktors, būdams daudz prasīgāks, ik gadu sadedzināja burtnīcu ar saviem mēģinājumiem dzejas laukā. Nabaga burtnīcas! Tās bija viņa paša sadiegtas ar aukliņu, sasienot to mezglā, — viņš taču saņēma tikai divi sū dienā, un katram pirkumam vajadzēja būt pārdomātam. Savus bērnības dzejoļus Viktors sāka glabāt tikai no vienpadsmitās burtnīcas. Būdams kautrīgs, cītīgs un neatlaidīgs darbarūķis, viņš allaž lūdza, lai viņu stingri kritizē.

Turpretī Ežēns, kas bija iedomīgāks, labprāt mēdza padižoties. Abi brāļi savos dzejoļos cildināja māti, kas, nedrīkstēdama dēlus turēt pie sevis, apmeklēja viņus pansijā. Gatavodami savus uzdevumus un gūdami panākumus, dēli domāja tikai par to, ka «tas sagādās prieku māmiņai». Četrpadsmit gadu vecumā Viktors viņai veltīja dzejā uzrakstītu traģēdiju «Irtamēna».

Saņem laipni šis neveiklās rindiņas, mēt,
Tavu vēlīgo skatienu gaidu;
Es — tavs dēls, tās — man bērni, kas steidzas tev klāt, Dāvā tiem savu mātišķo smaidu!
Nav šīs rindiņas ziedi, kas koši mirdz
Tā kā Rasina mūžīgā slava,
Lauku puķītes biklas kā mana sirds,
Māmiņ, saņem lai laipnība tava.

Naivi un bērnišķīgi vienā laidā atkārtotais vārds «māmiņ» liecināja, cik ļoti jaunā dzejnieka sirds piederēja mātei. «Irtamēna» bija pakaļdarinājums Rasinam vai drīzāk Voltēram, bet traģēdija pārsteidz ar savu dabiskumu un vieglumu. Par traģēdijas sižetu, protams, bija izraudzīta likumīgā valdnieka uzvara pār uzurpatoru. «Ja tirānus mēs neieredzam, mums klājas mīlēt karaļus,» saka autors nobeigumā. Citiem vārdiem sakot, kurš ienīst Bonapartu, tam jāmīl Luijs XVIII. Burtnīcā «Dažādi dzejoļi» (1816—1817) ir ar 1817. gada septembri datēts ieraksts: «Man ir piecpadsmit gadu, esmu slikti uzrakstījis, varētu uzrakstīt labāk,» — un kādā citā vietā: «Muļķības, kuras esmu pastrādājis pirms savas dzimšanas.» Tiesa, šie dzejoļi nebija nekādi šedevri, bet taisnība ir arī tas, ka no pusaudža, kurš spēj tik neatslābstoši strādāt un kuram tā veicas, varēja visu sagaidīt.

Uzglabājušās burtnīcās ir tūkstošiem dzejas rindu — tajās ir vesela komiskā opera, melodrāma prozā «Ineša de

K.istro», dzejā uzrakstītas pieccēlienu traģēdijas «Atēlija jeb Skandināvi» uzmetums un episka poēma «Grēku plūdi»; visi darbi ir ilustrēti — gar malām redzami zīmējumi, no kuriem viens otrs ar drosmīgo gaismas un ēnas spēli sauc miņā Rembranta zīmējumus. Jāpiebilst, ka tai pašā laikā Viktors gatavojās iestāju pārbaudījumiem politehniskajā skolā, ka viņam bija labas atzīmes matemātikā un ka kopš 1816. gada beigām viņš kopā ar E/.ēnu, kas bija divus gadus vecāks, mācījās Luija Lielā koležā — no pulksten astoņiem rītā līdz pieciem vakarā. Dzejoļus rakstīt viņš varēja, tikai atraudams dažas stundas no miega un strādādams sveces gaismā savā bēniņu istabiņā, kurā jūnijā cepināja kā ceplī, bet decembri sala kā ledus pagrabā un no kuras varēja redzēt Sensilpisas katedrāles torņus, kur toreiz bija iekārtots telegrāfs. Reiz, kad Viktors bija ievainojis celi un viņam vairākas nedēļas bija jāpaliek gultā, viņš vēl cītīgāk varēja nodoties iemīļotajam darbam. Lādzīgais Biskarrā uztraucās: «Es ar skumjam

vēroju, ka jūsu veselība kļūst sliktāka; tāpat kā jums, ari man šķiet, ka par cēloni tam ir bezmiega naktis. Visa tā vārdā, kas jums ir svēts, mūsu kopīgās draudzības vārdā es jūs lūdzu: saudzējiet sevi...» Bet sirdij mīļš darbs taču nenogurdina.

Tūkstoš astoņi simti septiņpadsmitais gads. «Franču armiju apģērba baltās uniformās pēc austriešu parauga...

Napoleons atradās Svētās Helēnas saki un, tā kā Anglija atteicās viņam izsniegt zaļu vadmalu, viņš lika apgriezt uz otru pusi savus vecos svārkus... Jūrniecības ministrijā sākas izmeklēšana sakarā ar fregates «Medūza» bojā eju. ... Lielie laikraksti kļuva pavisam maziņi... Laulibas šķiršana bija aizliegta. Liceji saucās par kole-žiem... Satobriāns, nostājies katru ritu pie loga savā guļamistabā Svētā Dominika ielā 27 ap pēdu apsaitētās biksēs, mājas kurpēm kājās, raibu zīda apsēju ap sirmajiem matiem, nolicis savā priekšā visu zobārstniecības instrumentu komplektu, raudzīdamies spoguli, .apskatīja savus skaistos zobus, tai pašā laikā diktēdams savam sekretāram Pilorža kungam variantus darbam «Monarhija saskaņā ar Hartu»[5]...» Franču akadēmija izsludināja dzejas darbu konkursu, ierosinādama šādu tematu — «Laime, ko cilvēkam visos dzīves apstākļos sniedz mācīšanās». Viktors klusībā nodomāja: «Ja es pamēģinātu ...» Nodomāt viņam bija tas pats, kas izdarīt. Viņš sacerēja trīssimt trīsdesmit četras rindas:

Kā patīk klaiņot man ar Vergīliju rokās Pa zaļām birztalām, kur klusas ēnas lokāsl Kā patīk pakrēslī, ko rāmi zari jumj,

Didonu apraudāt, par viņas mīlu skumt.,.

Oriģināli? Nepavisam. Viktors upurēja savu gaumi, iztapdams klasiskajam un novecojušajam akadēmismam, kas bija arī viņa mātes gaumē. Nevainojamie, pareizi darinātie panti pauda patiesas jūtas, kādas pārdzīvo jauneklis, kas, studēdams Ciceronu vai Demostēnu, sapņo sekot viņu paraugam, bet vēlāk atklāj, ka viņa varoņi mūža beigās krita nežēlastībā.

Prom visi varoņi, viens esmu palicis!

Nekas! Pār mani vientulība jumjas —

Man paliek grāmatas, man paliek skumjas...

Kad poēma bija pabeigta, to vajadzēja nodot akadēmijas sekretariātā. Bet Kordjē pansionāri dzīvoja tikpat kā cietumnieki. Viktors uzticēja savu noslēpumu Biskarrā, kas mēdza vest skolniekus pastaigāt, un lāga vīrs izkārtoja tā, ka veda tos gar Mazarīni pili. Kamēr citi apskatīja kupolu un akmens lauvas, skolotājs un skolnieks aizjoņoja uz Franču akadēmijas sekretariātu un nodeva poēmu šveicaram ar benīti galvā. Iznākuši ērā, viņi uzskrēja virsū Ābelam, kas, būdams no brāļiem visvecākais, turklāt arī tēva mīlulis, baudīja lielāku brīvību; Viktoram vajadzēja tam visu pastāstīt. Pēc tam Viktors panāca savus klases biedrus un atgriezās pansijā pie algebras

uzdevumiem.

Pēc dažām nedēļām, kad Viktors pansijas pagalmā skrēja sunīšus, viņš ieraudzīja nākam Ābelu, un tas viņam uzsauca: «Panāc šurp, dumiķi!» Ābels jau bija virsnieks un pret saviem brāļiem izturējās kā pret bērniem — ar aizbildniecisku laipnību. Viktors pienāca klāt. «Tev taču neviens neprasīja, cik tev gadu?!» Ābels sacīja. «Akadēmija nosprieda, ka tu esi gribējis to maldināt. Ja tā nebijis, tu būtu saņēmis prēmiju. Tu nu gan esi ēzelis! Ta-r kI tev ir piešķirts tikai goda diploms.» Ābelam tomēr nebija gluži taisnība: prēmija Viktoram Igo aizgāja secen i ild iemesla dēļ. Viņa lugai konkursā tika piešķirta devītā vieta, un akadēmijas pastāvīgais sekretārs Renuārs, iiaģēdijas «Templieši» autors, savā ziņojumā ierakstīja:

la viņam tiešām ir tik vien gadu, tad akadēmijai jau-iiciis dzejnieks jāuzmundrina.» Poēmas fragments tika no-l.isits publiskajā sēdē; dāmas aplaudēja, un Renuārs, kuram Viktors Igo bija aizsūtījis savu dzimšanas apliecību, uzaicināja viņu ierasties akadēmijā, nosūtīdams vēs-luli, kurā bija kāda rupja ortogrāfiska kļūda. Vispār par Renuāru runāja, ka viņš labi protot valodu — tikai ne franču, bet romāņu.

Vecītis Kordjē, redzēdams, kādā spožumā iemirdzas viņa pansija, pēkšņi kļuva tik mīlīgs ka saulīte un ļāva Viktoram aiziet uz akadēmiju. Renuārs, kas bija visai mācīts un rupjš vīrs, zēnu saņēma vīzdegunīgi, «tādēļ Viktors zobojās, ka pieklājības likumus akadēmiķis zinot tikpat labi kā ortogrāfijas likumus», bet pārējie akadēmiķi pret viņu izturējās ļoti laipni, it īpaši visvecākais no viņiem — Fransuā de Nefšato, kas bija saņēmis prēmiju Luija XV valdīšanas laikā trīspadsmit gadu vecumā; par dzejnieku viņu toreiz bija iesvētījis Voltērs, aizrakstīdams viņam: «Man taču vajadzīgi sekotāji, un es ar lielu prieku redzu Jūsos savu mantinieku.» Un tagad Nefšato jutās aizgrābts, iedomādamies sevi Voltēra lomā. Sis piemīlīgais sirmgalvis, tāpat kā daudzi citi, bija pēc kārtas bijis rojālists, jakobīnis, direktorijas laikā ministrs, bet Napoleona impērijas laikā — grāfs. 1804. gadā Nefšato bija sacījis pāvestam: «Apsveicu jūs, jūsu svētība, ar to, ka providence jūs izraudzījusi Napoleona kronēšanai.» 1816. gadā viņš bija naivi brīnījies, ka Luijs XVIII viņu nebija iecēlis par Francijas pēru. Rivarols Nefšato darbus raksturoja šādi: «Proza, kurā iespiaukusies dzeja.» Laikā, kad jaunais Igo iepazinās ar Nefšato, tas jau bija atteicies no epopejām ir dzīvē, ir dzejā un prātīgi audzēja kartupeļus, un pūlējās tiem atdabūt agrāko nosaukumu — parmantjēri. Sastapšanās ar šo veco slavenību skolas zēnu Viktoru Igo pārsteidza; Nefšato stāstīja par 18. brimēru, runādams gan vienīgi par sevi. Tā bija pirmā reize, kad zēnam atklājās literātu sevis dievināšana.

Par brīnumbērnu sāka interesēties laikraksti. Pansijā viņa

piekritēju skaits pieauga uz Ežēna piekritēju rēķina,

un Ežēnā pamodās skaudība. Ir sāpīgi, ja kāds tev aizsteidzas priekšā, it īpaši, ja priekšā aizgājējs ir jaunāks par tevi. Taču uzvarētājs izturējās pavisam vienkārši. Savu pirmo iespiesto darbu viņš veltīja savam pir--majam skolotājam de la Rivjēra kungam:

Mans mīļais skolotāj, jel ļauj Tev pasniegt manas vārsmas vājas.

Tu mani māeiji, un zināšanas krājās,

Kā vadīt prātu, kas vēl jauns un straujš,

Kā vārds'ar vārdu dzejā jāsakļauj;

Nu dzeja šī lai tev pie kājām klājas.

Apliecinādams savu mazvērtību Fēliksam Biskarrā, kas arī bija dzejnieks, bet ne laureāts, Viktors Igo rakstīja:

Kad cēlais Apolons tev ceļā laurus kaisis Un vārds mans nemiņā un aizmirstība gaisīs,

Tu dzejā mani atcerēsies vēl...

Taču šo kautrību Viktors izrādīja tikai aiz pieklājības. Savā dienasgrāmatā viņš izteicās vajsirdīgāk. 1816. gada

10. jūlijā viņš ierakstīja: *«Gribu būt Satobriāns vai nekas.»* Šī izvēle viegli saprotama. Kopš 1789. gada Francija, reibdama no seno romiešu retorikas, tiecās pēc diženuma. Pēc Verņo, Demulēna un Robespjēra jaunatnes siržu valdnieks bija Bonaparts. Kad Napoleons bija kritis, šai kārei pēc slavas vajadzēja atrast citu barību. Vecajam karalim ar pietūkušajām kājām nepiemita nekas tāds, par ko varētu jūsmot; ticība uz dievu volteriāniešu dēlos arī bija stipri apdzisuši. Jaunie Ievīti, kas birdināja aizkustinājuma asaras uz Luija XVIII getrām, arī nebija diez cik patiesi. Uzauguši, «dzirdot brīnuma lietas par imperatoru . .. lasot biļetenus par imperatora uzvarām», viņi neaizmirsa to laiku, kad Francija bija Eiropas valdniece. Bet viņiem taču vajadzēja mīlēt kaut ko šai jaunajā pasaulē. Vienīgi Satobriāns viņiem bija poētiska figūra, kas sasaistīja pagātni ar tagadni. Diženums? Kam gan tā bija vairāk nekā šim ģeniālajam vīram ar cēlām un nicīgām manierēm, rakstniekam, kurš sevi iztēloja pastāvīgās cīņās ar okeāna vētrām un likteņa triecieniem, kurš izrotāja kristietību ar visām mākslas burvībām un monarhiju ar visu uzticības prestižu? Pēc Napoleona jaunekļi ilgojās pēc teatrālām pozām, un Šatobriāna spožā vientulība tāda bija.

Uz šā viedokļa pamata Viktors pirmo icizi nebija vienis pratis ar māti. Viņš jūsmoja par «Atālu», bet Sofija Igo, XVIII gadsimta sieviete, uzjautrinādamās lasīja šā romāna muļķīgu parodiju: «A-la-la!» Maz ticams, ka Šato-liiiāns būtu pazinis Viktora Igo pirmos mēģinājumus. Akadēmijā viņš ieradās reti, un lasīt viņam vislabāk palika senos romiešus un grieķus, un tas, protams, bija daudz pareizāk. Bet jaunie brāļi Igo kopš Viktora slavenās pieminēšanas sakarā ar poēmu dzīvoja laimīgā satraukumā. Fransuā de Nefšato aicināja Viktoru pusdienās,

pēc tam uzdeva, lai tas viņam Karaliskajā bibliotēkā ievāc uzziņas par «Zilu Blasu», un Viktors šai darbā iesaistīja Ābelu, kas labāk prata spāņu valodu. Kordjē pansijā šveicars bija saņēmis rīkojumu brīvi izlaist šo izcilo skolnieku. Luija Lielā koležā, kur Viktors mācījās, palikdams Kordjē internātā, filozofijas profesors Mogrā, liels asprātis un liberālis tai laikā, kad liberāļu vairs tikpat kā nebija, sūtīdams viņu 1817. gadā uz konkursa pārbaudījumiem universitātē, sacīja: «Es uz jums paļaujos. Ja jau kāds ir pieminēts akadēmijā, tad universitātē tādu sagaida vismaz balva.» Filozofijas eksāmenā Viktors nekā neizpelnījās, jo viņam vajadzēja iztirzāt tematu «Dieva esamība», toties viņš saņēma uzslavu fizikas rakstu darbā par Kivjē doto tematu «Rasas teorija». Viktoram Igo bija lieliskas spējas dabaszinātnēs un matemātikā. «Visa mana bērnība ir bijusi ilga sapņošana, kurai jaucās klāt nodarbības ar eksaktajām zinātnēm . .. Vispār starp eksakto un poētisko nav nekā nesavienojama. Skaitlim mākslā ir tikpat liela nozīme kā zinātnē ...»

Tūkstoš astoņi simti septiņpadsmitā gada vasaras brīvdienas «Viktoram bija kā nebeidzami svētki», jo visi draugi viņu apsveica ar panākumiem. Ābels, redzēdams,* ka ceļš uz militāro karjeru viņam ir slēgts, novilka uniformu un sāka nodarboties ar komerciju, turpinādams arī rakstīšanu. Tā kā viņam mazliet turējās nauda, viņš rīkoja katru mēnesi literārus vakarus, kuros viesiem, kas visi bija jaunieši, vajadzēja lasīt savus jaunākos darbus. Viktors šos vakarus nekad neizlaida. Ežēns, kam bija niķīga un dīvaina daba (abu brāļu draugs Biskarrā viņu bija iesaucis par «Apsēsto»), visbiežāk šos ielūgumus atraidīja un ieslēdzās savā istabā pansijā. Vienai šādai lasīšanas reizei Viktors trijās nedēļās uzmeta noveli «Bigžar-

gals» par sacelšanos Sandomingo; šī novele pārsteidza ar stāstījuma skaidrību, ar prasmi sasniegt lielu efektu skopiem līdzekjiem, un daudzas vietas tajā neatšķīrās no labākajām Merimē novelēm. Šeit alklājās dzimis rakstnieks, jau gatavs meistars. Visi trīs brāļi Igo sapņoja nodibināt kopīgi literāru nedēļas žurnālu «Les *Lettres bretormes»,* bet divi no viņiem vēl mācījās skolā, un trūka arī izdevēja.

Visu 1817. gadu turpinājās Ežēna un Viktora atklāta cīņa ar Martēna-Šopina atraitni. Šī nejauka ragana nebija pat ļāvusi pavadīt viņiem pie mātes Jaungada dienu. Viktors un Ežēns rakstīja krustmātei sarkastiskas vēstules.

1817. gada 21. maijā. «Cienītā kundze, atļaujiet Jums atgādināt, ka mums kopš pirmā datuma nav naudas. Tā kā mūsu vajadzības joprojām palikušas tādas pašas, bijām spiesti aizņemties. Tāpēc lūdzam Jūs atsūtīt sešus frankus, kas mums pienācās, un, proti: trīs franki uz 1. maiju un trīs franki uz 15. maiju; tāpat arī lūdzam atsūtīt pie mums frizieri un parunāt ar Dežarjē kundzi par mūsu apaviem un cepurēm. Esiet tik laipna, kundze, un pieņemiet mūsu cieņas un

mīlestības apliecinājumus, kurus Jūs esat pelnījusi no mums saņemt.

Jūsu pazemīgie un padevīgie kalpi *Viktors Igo, Ežēns Igo»*

Ābels, kas pirms tam bija ģenerāļa mīlulis, drosmīgi iejaucās konfliktā, brāļus aizstāvēdams.

Ābels Igo — ģenerālim Igo 1817. gada 26. augustā: «Kuiš katrs ar tādiem bērniem lepotos, bet Tu viņos saskati tikai neliešus un palaidniekus, kas grasās apkaunot vārdu, kuru Tu esi padarījis cienījamu ar saviem militārajiem varoņdarbiem... Nē, mīļo tēt, es Tevi pazīstu, Tu gan esi uzrakstījis liktenīgo vēstuli, bet to nav diktējusi Tava sirds. Savus bērnus Tu vēl mīli. Kaut kāds ļauns gars, elles izdzimums, kuram Tev vajadzētu piedēvēt visas savas nelaimes, nevis mūsu cienījamā māte dara aklas Tavas acis, un Tu redzi vienīgi naida pazīmes tur, kur būtu jāatrod mīlestības pierādījumi, ja Tu iedrošinātos tuvoties Tevi maigi mīlošām sirdīm ... Pienāks diena, kad Tu ieraudzīsi īstajā gaismā pekles radījumu, par kuru es Tev stāstu; mūsu stunda pienāks; mēs aLgūsim savu tēvu...»

Katerīna Tomā jeb «Kundze», kā viņu savās vēstulēs sauca ģenerālis, sašutusi par Ābela vēstuli, panāca, ka viņas mīļākais dēlam neatbildēja. Bezdibenis starp ģenerāli un viņa trim dēliem kļuva aizvien dziļāks. 1818. gada

3. februārī notika kaut kas ārkārtīgi svarīgs: tiesa pasludināja spriedumu par Igo laulāto draugu šķiršanos. Tre-bišē kundzei piešķīra bērnus un trīs tūkstošus franku uzturam no vīra. Ežēns un Viktors palika Kordjē pansijā līdz augustam, pēc tam aizrakstīja tēvam goddevīgu vēstuli, lūgdami atļauju iestāties juridiskajā fakultātē, jo jurisprudence esot visīsākais ceļš uz ienesīgu karjeru. *1818. gada 20. jūlijā Viktors Igo rakstīja:* «Mīļo tēt, Tu taču saproti, ka mēs vairs nevaram palikt pie Dekota kunga, jo mūsu mācības jau beigušās. Lūdzam Tevi izsniegt mums katram astoņi simti frankus mūsu izdevumiem. Mēs gribētu lūgt mazāk, bet Tu sapratīsi, ka mēs to nevaram darīt, jo tagad Tu dod trīssimt franku mūsu uzturam, bet, kad pieliksi klāt piecsimt franku, mēs tikai ar visstingrāko taupību spēsim segt izdevumus par uzturu, par grāmatu pirkšanu, par lekciju naudas samaksu utt.» Ģenerālis izrādīja devīgumu, ja ņem vērā, ka viņam pašam nebija naudas: «Jūsu prasības es nepavisam neuzskatu par pārspīlētām .. . Stājieties vien jundiskajā fakultātē. Došu rīkojumu, lai jums katram tiktu izmaksāti gadā astoņi simti franku, tādējādi, ka jūs ik mēnesi saņemtu divpadsmito daļu no šīs summas...»

Augustā abi brāļi līksmi atstāja Dekota un Kordjē pansiju un apmetās uz dzīvi pie mātes Mazajā Augustī-niešu ielā 18. Viņu dzīvoklis atradās ceturtajā stāvā un bija mazāks nekā agrākais dzīvoklis Šeršmidī ielā, jo uztura nauda, ko maksāja atvaļinātais ģenerālis ar pusi algas, neatļāva īrēt dzīvokli ar dārzu. Pa savas istabas logu brāļi varēja redzēt Muzeja pagalmu, kas bija pieblīvēts ar

kapiem, kuros atdusējās Francijas karaļi, kurus no Sendenī abatijas bija padzinusi revolūcija. Sēdēdami viens otram pretī pie maza galdiņa, brāļi augu dienu rakstīja. Sešpadsmit gadu vecumā Viktors sacerēja dzejoli «Ardievas bērnībai»:

Kas noticis ar gadu skrēju?
Ne, kas ar mani noticis?
Es redzu: esmu bezprātis
Un velti prātu meklēt eju.

Lai sevi mierinātu par to, ka noveco, viņš piesauca slavu, savu mūžīgo sapņu tēlu:

Ak, visspēcīgā dieve Slava,
Lai piešķir labestība tava Tiem vietu, kuri tevi teic;
Ik doma man pie tevis steidzas;
Tad dod, lai manām vārsmām veicas,
Ka tevi sasniedz tās un sveic.

Pasaulē bija vismaz viens cilvēks, kas par šo nākotnes slavu nešaubījās, — ģenerāļa Igo kundze.

II

PIRMĀS NOPŪTAS

Nav nekā skaistāka par mīlošas mātes ticību savu bērnu ģenialitātei. Igo kundzei nebija ne prātā spiest savus dēlus studēt tieslietas. Šīs studijas bija tikai aizsegs, kas viņus paslēpa no ģenerāļa. Īstenībā Ežēns un Viktors divu gadu laikā, kaut gan viņi maksāja par studēšanu, netika aizgājuši ne uz vienu lekciju un nenolika nevienu eksāmenu. Nē, nē! Jau tagad lepodamās ar gaidāmo triumfu, māte negribēja, lai viņas dēli kļūtu par advokātiem vai ierēdņiem, bet gan par lieliem rakstniekiem. Ne vairāk, ne mazāk. Diendienā viņa tiem ļava brīvi strādāt mazajā darbistabā ar logu uz pagalmu, kur dusēja aizgājēji. Pēcpusdienā dēli kopā ar māti gāja pastaigāties, un ir tik aizkustinoši iedomāties Sofiju Igo, pastīvu sievieti, mazliet līdzīgu Grakhu mātei, tērpušos savā amarantu krāsas goda tērpā, uzmetušu uz pleciem kašmira šalli ar ieaustajām palmām, soļojam ar diviem maigiem un paklausīgiem jaunekļiem pie sāniem. Katru vakaru viņi aizstaigāja uz Šeršmidī ielu, kur Tulūzas iebraucamās vietas ēkā joprojām mitinājās Pjērs Fušē, kaut gan tagad viņš bija kādas daļas vadītājs kara ministrijā.

Tur viņus saņēma Fušē kundze, dievbijīga, lēna un vēl pajauna sieviete, un viņas meita Adele ar spānietei raksturīgo skaistumu — kādreizējā rotaļu biedrene trim brāļiem Igo. *Tres para una.*[1] Tagad viņiem bija grūti ticēt,

[1] Tris un viena. (Spān.) ka pirms desmit gadiem Fejantīniešu ielā viņi šo burvīgo jaunavu vizinājuši ķerrā un šūpojuši šūpolēs. Igo kundze izņēma no somiņas rokdarbu un klusēdama ķērās pie šūšanas tāpat kā Fušē kundze un Adeles jaunkundze. Vājais, askētam līdzīgais

Fušē ar benīti galvā un listrīna virsročiem sveces gaismā šķirstīja aktu vākos iešūtus papīrus. Ežēnu un Viktoru matē bija iedīdījusi nekad nerunāt, ja viņiem neprasa, bet šais vakaros, kas aizritēja, klausoties malkas sprēgāšanā kamīnā, ne viens, ne otrs no viņiem negarlaikojās, jo viņi skatījās uz Adeles jaunkundzi, kas sēdēja, noliekusies pār šuvekli, un jūsmoja par «izliektajām uzacīm, sārtajām lūpiņām un zeltainajiem plakstiņiem» — abi taču viņā bija iemīlējušies. Ja viņa šad tad slepus pameta skatienu uz vienu no tiem, tad uz Viktoru, kas ar saviem garajiem, gaišajiem matiem, augsto pieri, dziļo un atklato skatienu radīja pašapzinīga spēka iespaidu un viņu mazajā pasaulītē jau bija slavens. Uzticīgais Biskarrā, kas no Parīzes bija pārcēlies uz Nanti, rakstīja viņam gandrīz vai ar cieņu: «Reiz Jums tiks ierādīta vieta mūsu labāko dzejnieku vidū. Man ir tāda sajūta, it kā es dzirdētu Rasinu viņa koros,» — un kādā citā vēstulē: «Jūs vienmēr rakstāt labi, bet šoreiz Jūs esat uzrakstījis labāk nekā labi...» Taču Viktors zināja, ka īsto slavu iekarot būs grūti. Viņš būtu varējis arī šai vecumā rakstīt labus dzejoļus. Vingrinājumi, kurus viņš bija veicis, tulkodams latiņu dzejniekus, iemācīja viņam izkopt lokanu pantu. Darba mīlestības viņam netrūka, un viņam bija.iedzimta valodas izjūta. Bet šī skaistā dzejas forma bija tukša, bez satura. «Igo kundzes un restaurācijas dēls» 1819. gadā vēl nebija atradis to karsto kausējumu, kuru viņa talants būtu varējis liet sagatavotajās veidnēs. Viņš bija guvis pirmos panākumus akadēmijas konkursos, un viņam draudēja bīstams kārdinājums turpināt šo vieglo ceļu, kas viņu padarītu par modes vergu. Franču dzejas žargons toreiz bija mirusi valoda. Lai pateiktu: «Mīlas prieki vērtējami augstāk par karavīra slavu,» — vajadzēja rakstīt:

Nav sliktāka Kitēras josta
Par egīdu Pallādas rokās...

«Par ideālu tika uzskatīts cēla īpašības vārda savienojums ar cēlu lietas vārdu»: *jauks miers, šķista mīlestība, svēta un tīra draudzība.* Un sižetus — tos plaši izvērstās reakcijas laikā jaunajam Igo noteica viņa politiskā nostāja. Ko viņš būtu varējis pateikt, bijis viņš vaļsirdīgs? Bez šaubām, viņa darbos atspoguļojušies pārak agri nelaimes vajāta bērna murgi un jutekliski sapņi, kādi rādās darbos šķistam un iztēlē izlaidīgam jauneklim. Mācīdamies Dekota un Kordjē pansijā, viņš bija sacerējis sev par prieku anakreontiskus dzejoļus:

Ai, miegs, tu, mīlētāju bauda,
Kaut prom no viņu acīm trauc;
Pat vīriem uznāk salda snauda,
Kad greizsirdība atriebt sauc.
Ir durvis tīra ziloņkaula —
Pa tām miegs steidz pie mīlniekiem,
Un ir no vecu ragu praula —

Pa tām pie vīriem precētiem.
Es dažreiz sapni laimīgs jūtos:
Man Hloja pieglaudušies klāt.
Ja nebijis tas sapnis, būtu Man velti miegu aicināt...

Tas atgādināja Bertēnu un Parnī, nebija ne labāk, ne sliktāk kā viņiem. Un akadēmijas — tās prasīja ārišķīgi svinīgas odas, izrotātas ar apostrofiem un prosopopejām, piesātinātas cēlām jūtām, vai ari (un tas bija akadēmiskās fantāzijas kalngals) eksotiskas pastorāles, kas sacerētas tādā kā Šatobriāna ietekmē. «Kanadas indiāniete iekar sava bērna šūpuli palmas zaros» un «Tahiti salas meita» bija Igo mēģinājumi dzejā rakstītas «Atalas» garā.

Drīz Igo nodibināja sakarus ar Literatūras akadēmiju Tulūzā, kur vēl bija dzīva atmiņa par trubadūriem un Klemansu Izoru, un tas šo akadēmiju apmirdzēja ar senat-nības oreolu — tā apbalvoja konkursos uzvarējušos dzejniekus un flautu skaņu pavadījumā pasniedza tiem par darbiem zelta vai sudraba kliņģerītes, vijolītes, amaran-tus vai lilijas. Ežēns bija iesūtījis konkursam «Odu sakarā ar Engjēnas hercoga nāvi» un saņēmis «rezerves kliņģe-rites». Jaunie dzejnieki juta, ka viņus sirsnīgāk uzņem Tulūzas kapitolijā nekā Mazarīni pilī. Viktors iesniedza «Odu par Verdenas jaunavām», kuras revolūcijas laikā soda ar nāvi par to, ka viņas ieradušās prūšu sarīkotajā ballē; viņš piedalījās arī konkursā ar noteiktu sižetu — «Anri IV statujas atjaunošana». Līdz pat pēdējai dienai Viktors netika pie rakstīšanas, jo viņam bija jākopj ar

bronhītu saslimusī māte; bet tad, redzēdams mātes izmisumu izdevīga gadījuma neizmantošanas dēļ, viņš sacerēja odu vienā naktī:

Tāds pats tu varonis kā Digeklēns, Bajārds,
Būs mūsu tautā dzīvs tavs vārds.
To godās gadsimteņiem pāri.
Tās saites nesaraut, kas radušās starp mums,
Sī franču dāvana ir apliecinājums,
Ka pateicas tev atraitnes un bāri.

Skolas vingrinājumos tomēr bija tik nenoliedzama meistarība aleksandriskās vārsmas lietošanā, jaucot to pamīšus ar astoņzilbnieku, un ritmiskajā domas un vārsmas līdzsvarošanā, ka Viktors Igo saņēma Zelta liliju — pirmo prēmiju šai konkursā, kur viņš pacēlās pūri daudziem sāncenšiem, kuru vidū bija arī Alfons de Lamar-tins, kas bija desmit gadu vecāks par viņu. Tulūzas Literatūras akadēmijas loceklis Aleksandrs Sumē aizrakstīja Viktoram vēstuli, uzslavēdams tā «krāšņo talantu», un ierunājās jau par «lielajām cerībām», kādas jaunais dzejnieks solot franču literatūrai: «Ja akadēmijņ ar mani ir vienis pratis, tad Klemansai Izorai nepietiks lauru vainagu abiem brāļiem Igo. Šeit, Tulūzā, Jums ir tikai apbrīnotāji, un viņi gandrīz nespēj ticēt, ka Jums ir tikai septiņpadsmit gadu. Mums Jūs esat mikla, kuras

noslēpumu zina vienīgi Mūzas ...» Šī manierīgā uzslava nāca no rakstnieka, kas jau bija pazīstams ne vien Tulūzā, bet pat Parīzē, kur tika dēvēts par «mūsu lielo Aleksandru». Sumē pret iesācējiem mēdza izturēties visai laipni. «Viss viņā bija viena vienīga dzeja... Šķita, ka mīlestības jūtas uz cilvēkiem viņa sirdī laužas pāri par malām.» 1811. gadā (divdesmit piecu gadu vecumā) Sumē bija saņēmis lielo Zelta amarantu par «Odu sakarā ar Romas valdnieka piedzimšanu». Līdz ar režīmiem mainās arī sižeti: kad Francijā atgriezās karalis, Aleksandrs Sumē uzskatīja par prātīgu uz kādu laiku doties uz Tulūzu un tur uzrakstīt odu «Cildinājums Luijam XVI». «Tajā drīkst saskatīt,» viņš sacīja, «politisko notikumu iespaidu.» Ja, to tiešām drīkst.

Sumē tai laikā, kad vēl tikai pielāgojās Burbonu monarhijai, Parīzē iebrauca reti, bet viņam tur bija draugi, ar kuriem viņš iepazīstināja Viktoru Igo. Viņš to ieveda laipna, izglītota sirmgalvja — apanāžas resora augstāka ierēdņa 2aka Dešāna de Sentamāna mājā, kur dzīvoja ari viņa divi dēli, abi dzejnieki, — Emīls un Antonijs Dešāni. Ap viņiem pulcējās apmēram trīsdesmit gadus vecu rakstnieku grupa — buržuā, kātoji un monarhisli. Parasta vide, bet tur daudz runāja par Gēti, Baironu, Šilleru un Šato-briānu. Šķita, ka Vācija un Anglija toreiz literatūras jomā soļoja citu valstu priekšgalā, jo Francija no 1789. gada līdz

1815. gadam nedarīja nekā cita kā tikai karoja. Dešānu salonā tika sapņots par jaunu dzeju: visus aizgrāba Andrē Šenjē pēc dzejnieka nāves izdotie darbi, kurus nesen bija publicējis Anrī de Latušs; visi jūsmoja par lajos atrastajiem pavisam jaunajiem ritmiem un intonāciju vienkāršību, kas raksturīga īstajai antīkajai dzejai. Pret gaišmati jaunekli Viktoru Igo jau atzītie literāti, kā viņš redzēja, izturējās nopietni un uzrunāja viņu par «dārgo amata brāli». Viņš par to nebrīnījās, jo bija pilns mierīgas pašpārliecības, ko dod sava spēka apziņa. 1819. gada septembrī, sekodams Šatobriānam, kas sava laikrakstā «Le *Conservateur»* bija nodrukājis skaistu rakstu par Vandeju, jaunais Igo, kas pēc mātes izcelsmes bija vande-jietis, sadzejoja odu «Vandejas liktenis» un ņēmās drosmi to veltīt Šatobriānam. Augstsirdīgajam Ābelam bija kāds draugs iespiedējs; oda tika nodrukāta. Pirkt to pirka maz. Bet Parīzē par to runāja.

Klīda jauna meitene ar melnām acīm satraukta sekoja sava drauga straujajai augšupejai. Tā bija Adele Fušē. Reiz, kad viņi divatā ar Viktoru sēdēja zem lielajām kastaņām, Viņa tam sacīja: «Tev droši vien ir kaut kādi noslēpumi; vai starp tiem nav arī vislielākais noslēpums?» Viktors to apstiprināja. «Gluži tāpat kā man,» Adele teica. «Paklau, pasaki man savu vislielāko noslēpumu, un es tev pateikšu savējo.» — «Mans lielais noslēpums,» Viktors atbildēja, «ir tas, ka es tevi mīlu.» — «Un mans lielais noslēpums ir tas, ka es mīlu tevi,» viņa atkārtoja. Tas notika 1819. gada 26. aprīlī. Viņi abi bija bikli un

godīgi, viņš — dedzīgs un nopietns, viņa ļoti dievbijīga. Šī mīlestība palika pavisam nevainīga un tālab kļuva vēl stiprāka. «Pēc Tavas atbildes, mīļā Adele, es būšu tik drosmīgs kā lauva.»

Fušē ģimene vasaru pavadīja Isī, Parīzes apkaimē. Viktors šad tad aizgāja turp ar māti, bet pārējo laiku domāja par promesošo Adeli. «Maigā tieksme izvērtās par nevaldāmu liesmu.» 1819./1920. gada ziemā viņi sāka

iiākstīties. Viktors, kas lasīja «Verteru» un «Renē», nbullu un Katullu, bija tulkojis Horācija mīlestības dzejoļus, dega slepenā kaislībā; Adele, septiņpadsmit gadus \ c <i sīkpilsone, kas bija stingri audzināta, kaunējās no . iva «grēka». Viņa bija lepna, ka viņā ir iemīlējies jauneklis, kuru jau skārusi slava, bet kaunējās ar to satik-I ies un tam slepus rakstīt — viņa baidi jās no vecākiem un no biktstēva. Kad 1819. gadā Viktors pasniedza viņai lakstīto poēmu «Pirmā nopūta» un pieprasīja pretī divpadsmit skūpstus, viņa sākumā tos apsolīja, pēc tam sāka kaulēties un noskūpstīja viņu tikai četras reizes.

Es, balvu gaidot, noilgojies bītls!
Bet lielais kaunīgums ar milu tevi cīnās,
Un balvas saņemšanas laiks kļūst Mis.

Viktors, kas bija audzis mātes ietekmē, pret dzīvi izturējās nopietni. Viņš jau tad sāka domāt par laulībām un negribēja kompromitēt savu līgavu. «Par vīru tu, mīlētāj, kļūsi, tālab saglabā sev viņas skaidrību.» Viņš metās ceļos pie šās meitenes kājām. «Tātad tas ir taisnība, Adel, ka Tu mani mīli? Vai tiešām es varu ticēt šim brīnumam?. .. Kā Tu mani aplaimo! Ardievu, ardievu! Man būs jauka nakts, par Tevi sapņojot. Dusi saldi un neaizmirsti, ka apsolīji savam izredzētajam divpadsmit reizes viņu noskūpstīt...» Dažreiz Adele Viktoram atbildēja ka iemīlējusies sieviete, bet visbiežāk kā priekšzīmīga meitenīte, kuru māte sarājusi. Fušē kundze darīja zināmu, ka viņa esot «ļoti neapmierināta» par savas meitas izradītajām simpātijām jauneklim.

Adele — Viktoram: «Tas taču ir gaužām nelabi, Viktor, ka meita vēlas, kaut mātes nebūtu klāt... Esmu izmisusi: gribu skaitīt lūgsnu, bet skaitu to tikai ar lūpām — visa mana dvēsele traucas pie Tevis. Tas, protams, ir ļoti bēdīgi ... Kolīdz māmiņa uzgriež man muguru, es slepus ķeros pie spalvas un viņu krāpju...» Viņa lūgšus lūdza Viktoru būt piesardzīgam. Kaut ar nožēlu, viņš to tomēr apsolīja.

Viktors Ig6 — Adelei Fušē 1820. gada 19. februāri: «Domāju, ka turpmāk cilvēkos mums jāievēro vienam pret otru vislielākā atturība; tikai pēc ilgas iekšējas cīņas es izlēmu Tev ieteikt būt vēsai pret mani — pret savu izredzēto, pret savu Viktoru, kurš visu atdotu, lai Tev aiztaupītu vismazākās nepatikšanas; tāpat arī man sevi jāpiespiež vairs nesēsties Tev blakus. Tad nu, dārgā draudzene, es Tevi lūgšus lūdzos,

apžēlojies par mani manas greizsirdības dēj, vairies no citiem vīriešiem tāpat, kā Tu vairīsies no manis. Es vairs Tev blakus nebūšu, lai tad man vismaz ir tas mierinājums, ka citi nebaudīs to laimi, no kuras man Tevis labā vajag atteikties. Paliec savas mātes tuvumā, uzturies citu sieviešu vidū. Mīļa Adele, Tu nemaz nevari iedomāties, cik loti es Tevi mīlu. Nespēju redzēt kādu citu kaut vai Tev tikai tuvojamies — es sāku trīcēt aiz skaudības un nepacietības: mani muskuli saspringst, krūtis cilājas, un man ir jāsaņem visi spēki un visa apdomiba, lai savaldītos...»

Taču 28. decembrī viņiem atļāva aiziet Adeles jaunākā brāļa (Pola Fušē) pavadībā uz Franču teātri, kur tovakar izrādīja «Hamletu». «Pasaki man, dārgā, — vai Tev palicis kas atmiņā no šā burvīgā vakara? Vai atceries, kā mēs ilgi gaidījām Tavu brāli blakus iela pie teātra un kā Tu man teici, ka sievietes mīl stiprāk nekā vīrieši? Vai atceries, ka visu izrādes laiku Tava roka atbalstījās pret manu roku? Es Tev stāstīju par neizbēgamajām nelaimēm — un tās patiešām drīz vien mums uzbruka . . .»

Reiz Adele bija paslēpusi vēstuli aiz ņiebura, un, kad viņa, kājas audama, noliecās, tā izkrita. Fasē kundze jautāja: «Kas tad tas? Saki! Es to prasu.» Meitene pastāstīja, cik ļoti Viktors viņu mīl, un atzinās, ka viņi nolēmuši precēties. Fušē laulātie draugi, apsvēruši situāciju, redzēja tikai divas izejas: vai nu jauniešus saderināt, vai izšķirt. Pjēram Fušē nebija iebildumu pret meitas laulībām ar Viktoru: pēc viņa domām, Napoleona laiku ģenerālis, kaut arī tas saņēma pusi pensijas, tomēr bija un palika vēlams vīratēvs. Turklāt Fušē ticēja Viktora nākotnei un zināja, ko par jaunekli spriež gudri ļaudis. Bet vajadzēja radīt skaidrību, jo par jauniešiem jau klīda valodas. Adele atrakstīja Viktoram: «Visas mūsu kvartāla tenku vāceles zobojas par mani, un, kaut gan viņu valodas mani nepazudinās, taču kaitēt tās man stipri Kaitē. No otras puses, kā gan lai es sev nepārmetu savu izturēšanos pret māmiņu, jo es taču viņu mīlu un esmu ar mieru darīt visu viņas labā ... Ak, mīļo Viktor, esmu tik vainīga viņas priekšā! Nemaz nebrīnīšos, ja pēc tādas manas uzvedības Tu mani sāksi nicināt...»

Viktoram nicināšana nebija ne prātā, bet viņš pār Adeli '. .ildīja un deva tai jau precēta vīra norādījumus: «Tagad l ii esi ģenerāļa Igo meita. Nedari nekā sevis necienīga, nepieļauj, lai pret Tevi izturētos nevērīgi, — šai ziņā māmiņa ir visai jūtīga...» Viņš pats bija vēl jūtīgāks. «Ja mans krūšu lakatiņš sasprausts ar vienu kniepadatu mazāk, viņš jau dusmojas,» sacīja Adele. «Viņam ir pretīga vismazākā izlaidība valodā. Un var iedomāties, kādas gan varēja būt šīs «vaļības» tik šķīstā mājā, kur mana māte nepieļāva pat ne domu, ka precētai sievietei varētu būt mīļākais, — viņa tam neticēja! Bet Viktors redzēja briesmas visur, saskatīja ļaunumu bezgala daudzos sīkumos, kuros es

nekā slikta neredzēju. Viņa aizdomas sniedzās tālu, un es nevarēju visu paredzēt...»

Viktors Igo — Adelei Fušē 1822. gada 4. martā: «Mana mīļā, dārgā Adele, man Tev kaut kas jāsaka, bet man ir neērti. Neteikt nedrīkstu, bet nezinu, kā lai pasaku... Man gribētos, Adele, lai Tu, iedama pa ielu, mazāk baidītos savazāt pa zemi sava tērpa apakšu. Es tikai vakar ievēroju, un mani skumdināja, cik Tu esi piesardzīga. . . Manuprāt, kautrība ir svarīgāka nekā kleita... Nevaru izteikt, dārgais draugs, kādas mokas es izcietu vakar Svēto tēvu ielā, kad ieraudzīju, ka uz Tevi, kuru es tā cienu, tiek mesti nekaunīgi skatieni. Man gribējās Tevi brīdināt, mīļo Adel, bet es neuzdrošinājos, jo nemācēju atrast vajadzīgos vārdus... Ņem vērā, ko es Tev šeit saku, ja negribi mani nostādīt nepieciešamības priekšā iecirst pļauku pirmajam nekauņām, kurš iedrošināsies uz Tevi paskatīties .. .»

Sīs vēstules līgavai ir ļoti interesantas, tās ir pārpilnas ar «visiem zināmām patiesībām un tikumīgām pamācībām», uzrakstītas «ar iemīlējušās ratna zēna sirsnību» un «ar tikumīgu eksaltāciju». So vēstuļu valoda «restaurācijas gados bija ļoti šabloniska .. .». Bet vai tad šis jauneklis varēja dzīvot ārpus sava laika un savas vides? Un kā viņš būtu iedrošinājies pateikt šai dievbijīgajai un tīrajai meitenītei domas, kas viņam šaudījās pa galvu? Adeles tuvumā viņu mocīja iekāre, kurai jaucās'klāt cieņa, un viņš tā apmulsa, ka nezināja, ko darīt. Adele to ievēroja un Viktora stīvumu iztulkoja ļauni. «Nepietiek vēl ar to,» gaudās Adele, «ka esmu gluži slima aiz bēdām un ilgām! Tev vēl ar mani ir garlaicīgi tais īsajos acumirkļos, kad esi kopā ar mani... Garlaicība atspoguļojas Tavā sejā un ikvienā Tavā vārdā . . .» Cik daudz moku! Viņam pat ienāca prātā kāda doma Vertera garā: vai viņš nevarētu ar Adeli apprecēties, būt vienu nakti viņas vīrs un nākamajā dienā nonāvēties? «Neviens Tev nevarētu pārmest. Tu būtu mana atraitne. . . Par vienu laimes dienu ir vērts maksāt nelaimju pilnu dzīvi.. .» Adele atteicās viņam sekot pa tik cildenu ciešanu ceļu un veda viņu atpakaļ pie domām par kaimiņsievu tenkām. Māte viņai sacija: «Adel, ja tu nemitēsies, ja valodas par tevi neapklusīs, es būšu spiesta parunāt ar Viktoru vai vismaz ar viņa māti, un tu, meit, būsi par cēloni tam, ka es sastrīdēšos ar sievieti, kuru milu un ļoti cienu ...»

Kādas šausmas Viktoru pārņēma, kad 1820. gada 26. aprīlī, gadadienā, kopš bija notikusi abpusēja atzīšanās mīlestībā, Fušē kungs ar kundzi svinīgi ieradās pie Igo kundzes un lūdza atļauju ar viņu aprunāties. Sofija Igo bija ļoti mīloša māte, bija greizsirdīga dēla dēļ un lepojās ar to. Viņa *zināja,* viņai nebija ne mazāko šaubu, ka Viktoru gaida spoža slava. Turklāt viņš bija ģenerāļa grāfa Igo dēls. Vai tiešām viņam jāsabojā savs mūžs, astoņpadsmit gadu vecumā apprecot kaut kāda Fušē meitu? «Nē, kamēr viņa, māte, būs dzīva, šīs laulības nenotiks.» Šai apvainojošajai nostājai kā neizbēgamas sekas bija

vēsums, «gandrīz vai galīga sanaidošanās». Viktors tika iesaukts viesistabā, un viņam paziņoja par draudzības saišu saraušanu. Fušē kunga un kundzes klātbūtnē viņš savaldījās, bet no savas mīlestības neatteicās. Kad viņi aizgaja, «redzēdama, ka esmu bāls un nemaz nerunāju, māte kļuva tik maiga kā vēl nekad un ņēmās mani mierināt; es izskrēju ārā no istabas un, palicis viens, ilgi un rūgti raudāju». Locīt mātes gribu viņam pat neienāca prātā. Mati viņš pazina, zināja, ka tā ir «nelokāma un nepielūdzama» un ka «savā naidā tā ir tikpat neiecietīga, cik savā mīlestībā kvēla». Bet nabaga Adelei vecāki, pārnākuši mājās, gluži vienkārši pateica, ka viņa vairs nekad neredzēs ne grāfieni Igo, ne Viktoru. Vai tas vēl viņu mīlēja? Viņa nezināja. Viņas vecāki apgalvoja, ka Viktors atteicies viņus apmeklēt. Starp mīlētājiem nolaidās klusēšanas priekškars.

«LE CONSERVATEUR LITTÉRAIRE»

Igo, kā ikviens īsts dzejnieks, ir pirmās šķiras kritiķis.

Pols Valerl

Mīlestībā viņam neveicās; viņš meklēja mierinājumu darbā. Abels nolēma, ka trim brāļiem Igo beidzot būtu pūzdod savs žurnāls. Viņu skolotāja Satobriāna žurnālu '.riuca «Le *Conservateur»;* viņu žurnālam būs nosaukums «Le *Conservateur littéraire».* Tas iznāca no 1819. gada decembra līdz 1821. gada martam, un galvenokārt to piebikstīja Viktors. Abels uzrakstīja dažus rakstus; viegli aizvainojamais Ežēns turējās savrup un žurnāla iznākšanu sekmēja vienīgi ar dažiem dzejoļiem. Biskarrā rakstīja no Nantes, zvērinādams Viktoru piespiest brāli strādāt: «Citādi viņš būs pazudis cilvēks . . .» Vienīgi jaunākā brāļa kūsājošā degsme, parakstoties ar vienpadsmit pseidonīmiem, sagādāja barību žurnālam! kurā viņš sešpadsmit mēnešos publicēja simt divpadsmit rakstus un divdesmit divus dzejoļus.

Pāršķirstot «Le *Conservateur littéraire»* numurus, gribot negribot jāpabrīnās par šā jaunekļa gudrību un erudīciju. Literatūras kritikā, dramaturģijas kritikā, ārzemju literatūrā — visur viņš parāda pamatīgas zināšanas, kas liecina par īstu kultūru, it īpaši par latiņu un grieķu senatnes pazīšanu. Viktora Igo filozofiskie ieskati ir cildeni. Voltēram, par kuru Viktors toreiz jūsmoja, viņš izsaka šādu pārmetumu: «Tas ir lielisks ģēnijs, kas uzrakstījis atsevišķu cilvēku vēsturi, lai izmestu sarkasmu pret cilvēci... Tas tomēr būtu netaisni, ja pasaules vēstures annālēs neatrastu nekā cita kā vienīgi šausmas un noziegumus ...» [6] Taču arī pats Igo itin bieži pagātnes vērtējumā parada nežēlīgu cinismu, ko radīja tā laika ainas: «Romas senāts paziņo, ka tas neizpirks gūstekņus. Ko tas pierāda? To, ka senātam nebija naudas. .. Senāts izgāja pretī Varronam, kas bija aizbēdzis no kaujas lauka, un pateicās viņam par to, ka viņš nav zaudējis cerības uz republiku. Ko tas pierāda? To, ka grupa, kas Varronu bija likusi iecelt par karavadoni, bija vēl pietiekami stipra, lai nepieļautu viņu sodīt...»

Jauneklīgās domas spēks, stila skaidrība, plašās zināšanas — tas viss vēstīja par lielu rakstnieku. Politikā viņš joprojām palika monarhisīs:

Tu saki: dīvainis nu gan viņš īsts —
Tāds augstprātīgs un īdzīgs morālists...
Nē, skolnieks es, man tikai sešpadsmit,
Gars grāmatgudribas alkst iepazīt:
Jau lasits Monteskjē, ir tuvs Voltērs,
Un «Hartija» — mans taisnīguma mērs...
Es *konservators?* ... Nē, vien vētru ienaidnieks...

Literatūrā brāļi Igo piekopa biklu eklektismu: «Mēs nekad nevarējām saprast atšķirību starp klasisko un romantisko žanru. Šekspīra un Šillera lugas atšķiras no Korneija un Rasina lugām ar to, ka tajās ir vairāk trūkumu ...» Tomēr Viktoram Igo bija drosme pateikt: ja par skolotāju izrauga Delilu, tad tāds skolotājs ir bīstams. Igo jau saskatīja akadēmiskā erotisma vispārēju novājējumu dzejā. «Mīlestība māksliniekam ir neizsīkstošs spilgtu tēlu un jaunu domu avots; pavisam citādi ir ar saldkaisles tēlošanu — tur viss ir materiāls, un, kad jau izmantoti tādi epiteti kā *alabastra, rožainais* un *sniegbaltais,* jums vairs nav ko teikt...» No dzejnieka viņš prasa, lai tam būtu «skaidrs prāts, tīra sirds, cēla un cildena dvēsele». Viņam ir pareiza kritiska izjūta: «Kad gan šai gadsimtā literatūra būs šā gadsimta sabiedriskās kustības līmenī un radīsies tikpat lieli dzejnieki kā notikumi, kas tajā noris? .. .» Jaunais Igo uzskatīja, ka pliekanība tādā laikmetā ir nepiedodama, «jo nav vairs Bonaparta, kas sev piesaistītu apdāvinātus cilvēkus un taisītu no tiem ģenerāļus».

Savu apbrīnu Viktors Igo veltīja vienīgi tiem, kuri bija šās apbrīnas cienīgi: Korneijam, kurā viņš atrada drosmīgu fantāziju, it īpaši komēdijās; Šenjē, kuru nupat bija atklājis Latušs un pār kura zārku nikni plosījās savās kritikās klasicisma aizstāvji; Valteram Skotam, kura ietekmi viņš paredzēja; Lamartinam, kura «Pārdomas» nāca klajā 1820. gadā. «Lūk, te nu beidzot ir īsta dzejnieka īstas poēmas, kas pilnas īstas dzejas! ...» Lamartina vienkāršība pārsteidza Igo: «Šie dzejoļi sākumā mani pārsteidza, bet pēc tam apbūra. Tie ir patiešām brīvi no mūsu ■ h ... takās sabiedrības smalkuma un no mūsu iekaltās ele-H mies...» Salīdzinādams Šenjē un Lamartinu, Igo iztei-i i. gudru frāzi: «Vārdu sakot, ja starp viņiem esmu pain/.i uztvēris atšķirību, kas, starp citu, ir visai niecīga, i.id pirmais ir romantiķis klasicistu vidū, bet otrais — Masicists romantiķu vidū.»

1820. gadā Viktors Igo nēsāja kabatā piezīmju grāma-ln u, kurā mēdza ierakstīt savas domas: «Pa dzīvi ir tikpat grūti solot kā pa dubļiem. — Satobrians tulko Tacitu liesi tā, kā Tacits tulkotu viņu. — Ministri runā visu, ko jūs vēlaties, lai tikai varētu darīt, ko paši vēlas...» Jauneklim, kas rakstīja šīs frāzes, bija astoņpadsmit gadu.

Viņa piezīmju grāmatiņā bija lasāmas arī šādas rindas: «De Viņi saka — tad, kad Sumē iedvesmojas, viņa dvēsele nostājas pie atvērta loga ...» Sumē un viņa draugi tuluzieši — vulkāniskais Aleksandrs Žiro, grāfs Zils de Resegjē — tēloja noteicošu lomu *«Conservateur littéraire»*. Sumē, kas bija dzejnieks ar katru savas miesas poru, valdzināja ar savām garajām, melnajām skropstām, ar savu eņģelisko sejas izteiksmi, ar savu matu cekulu, kuram viņš prata piešķirt kaut ko iedvesmojošu. Viņš bija spējīgs uz lielu uzupurēšanos, lai tikai viņu nekavējoties pārbauda. «Bet ar viņu,» izteicās Viržinija Anselo, «nekā nedrīkstēja atlikt uz rītdienu.» Žiro «ar savu kustīgumu bija līdzīgs vāverei un it kā pastāvīgi griezās ritenī. ..». Viktors varēja sevi uzskatīt par viņu amata brāli, jo bija godalgots Tulūzas Literatūras akadēmijas konkursā. Citi vērtīgi žurnāla līdzstrādnieki bija brāļi Dešāni, kuru tēvs visus šos jauniešus uzņēma savos krāšņajos apartamentos, — mazliet dīvainais Antonijs un Emīls, kas bija maigi mīlošs dēls un neglītas sievas uzticams vīrs, «burvīgs, trakoti burvīgs cilvēks». «Vai šis dzejnieks ir zvaigzne? Nē, svece,» viņš sacīja par Zilu de Resegjē. So teicienu vēlāk vērsa pret viņu pašu.

Emīls Dešans 1820. gadā iepazīstināja Viktoru Igo ar savu bērnības draugu Alfrēdu de Viņi, skaistu karaliskās gvardes apakšleitnantu, turklāt dzejnieku, kuram gan vēl nekas nebija publicēts. Sākumā attiecības bija ceremoniālas, viņi uzrunāja viens otru — Alfrēda kungs un Viktora kungs. Viņi, kas kalpoja Kurbevuā garnizonā, Igo ģimene uzlūdza pie sevis mājās. «Ceru, ka jums labpatiks iegriezties pie mums. Jūs gan pagarlaikosities kopā ar mums, toties sagādāsit mums prieku.» Ārišķīga zemošanās?

Protams, bet ari mazliet bailes, iedomājoties, ka viņš uzņems savās mājās piecus gadus vecāku virsnieku, kas var lepoties ar savu dižciltību. Veltīgas bailes, jo Viņi, kam jau bija sākušas apnikt zelta epoletes un garais zobens, kļuva draugs ne vien Viktoram, bet arī Ābelam un Ežēnam, kuru viņš iesauca par «Bezbailīgo Haroldu». «Jūs taču redzat, ka esmu traki noilgojies pēc jums trim,» viņš tiem rakstīja. «Brauciet šurp, mums būs garu garas sarunas, kurās tik ātri aizskrien laiks.»

Tāpat ar Dešānu starpniecību Igo iepazinās arī ar Sofiju Gē un viņas burvīgo meitu Delfīni, kas, vēl būdama pusaudze, rakstīja dzejoļus, kuri viņas skaistuma dēļ šķita brīnišķīgi; Viņī viņu iepazīstināja arī ar diviem saviem labākajiem draugiem — ar Gaspāru de Ponsu un Teiloru, tā paša pulka virsniekiem. Ponss bija dzejnieks, bet Teilors — kaislīgs literatūras miļotājs. Taču rakstnieks, kuru Viktoram Igo visvairāk gribējās satikt, nenoliedzami bija Satobriāns. «Kristiānisma ģēnijs», kura dzejas «mūzika un krāsas viņu bija apžilbinājušas», atklāja viņam kaut kādu poētisku katolicismu, kas «labi saderēja ar seno katedrāļu arhitektūru un dižajiem bībe-les

tēliem». Igo ātri pārgāja no savas mātes volteriāniskā rojālisma uz Satobriāna kristīgo rojālismu, cerēdams, ka tas viņu mazliet tuvinās Fušē ģimenei, kurā visi bija dievticīgi katoļi. Kad tika nogalināts hercogs Berrī, Viktors Igo sakarā ar viņa nāvi uzrakstīja odu, kurai bija liels efekts; viens pants izspieda asaras vecajam Luijam XVIII:

Ak, sirmais karali, vairs laika gaužām maz:
Burbonu atvasei drīz dzīves ceļš bus beidzies.
Uz viņu liki tu it visas cerības —
Nu viņam acis slēgt jel steidzies!

Banāla retoriska uzruna, bet tai laikā monarhijai nekā labāka nebija, un dzejolī izteiktās jūtas karali aizkustināja; viņš pavēlēja, lai jaunajam dzejniekam izmaksā piecsimt franku lielu gratifikāciju. Kāds labējais parlamenta deputāts Ažjē publicēja «Le *Drapeali blanc*» rakstu par šo «Odu» un minēja Satobriāna atsauksmi par Igo: «Brīnumbērns.» Vai tiešām Satobriāns bija to teicis? Pierādījumu nav. Pats vikonts Satobriāns vienmēr saviebās, kad viņam to atgādināja. Kādu vakaru 1841. gadā Re-kamjē kundzes salonā grāfs Salvandi, kam bija paredzēta runa sakarā ar Igo uzņemšanu akadēmijā, sacīja Satobrianom. «Es aprobežošos ar jūsu skaistās atsauksmes «brī-miīnbērns» parafrazēšanu». — «Bet es nekad tādu rnuļ-i iini neesmu sacījis!» nepacietīgi iesaucās Šatobriāns.

I.ai nu bija kā būdams, Ažjē aizveda Viktoru Igo uz ’•vētā Dominika ielu 27, un pieņemšana notika — tāda, l'.ida tā varēja būt: smaildegune Satobriāna kundze sē-ilt'ļa uz dīvāniņa nepakustēdamās, ne vārda nerunādama; .ilobriāns, tērpies melnos svārkos, stāvēja, atspiedies |net kaminu, un pūlējās izsliet taisnu savu mazo, salīkušo iiigumu. Kļuvis vecs, Renē netaupīja uzslavas, «taču viņa l«)/a, balss modulācijās un viņa manierē piešķirt rakstniekam tādu vai citādu vietu bija kaut kas tik valdonīgs, ka Viktors jutās drīzāk pazemots nekā sajūsmināts. Viņš nomurmināja nesakarīgu atbildi un vēlējās drīzāk tikt prom ...» Paklausīdams mātes lūgumam, viņš apmeklēja ' atobriānu vēl dažas reizes, bet ari šie apciemojumi nebija necik priecīgāki, izņemot vienu vienīgo reizi, kad vikontam, kas nupat bija piecēlies, labpatika stāvēt zem dušas un viņu kailu norīvēja sava pārsteigtā skolnieka acu priekšā. Burvim bija nejauks paradums pēkšņi sarunu pārtraukt un ar saltu pieklājību izrādīt savu garlaiko-šanos. «Viņš iedvesa vairak bijību nekā simpātijas; ikviens juta, ka stāv ģēnija, nevis cilvēka priekšā .. .»

Dažkārt literatūra rakstniekam ir līdzeklis darīt zināmu liem, kurus viņš mīl, to, ko nevar pateikt vārdiem. Viktors ik mēnesi piesūtīja Fušē kungam *«Le Conservateur littéraire»,* kurā ievietoja hroniku par sīkiem administratīviem rīkojumiem, it kā tie būtu kādi svarīgi pasākumi,— viņš cerēja, ka žurnāls iekritīs acis Adelei. Žurnālā taču bija iespiesta viņa elēģija «Jaunais trimdinieks», kurā Petrarkas

skolnieks Raimons Askoli, ko tēvs bija padzinis viņa mīlestības dēļ uz kādu jaunu meiteni, pavēsta, ka viņš dosies nāvē:

Es drīkstu rakstīt jums. Ak dievs, tas maz pārliekul
Ko iespēj pasacīt tāds papīrs gluds un balts?
Jo mūsu maigums šķīsts un salts,
Kad abi tikāmies, tik biklu vērta prieku,
Ka lūpas sastinga — es jutos ledū kalts ...

Šās pēdējās vārsmas nebūtu kaunējies pat Lafontēns. Vai Adele tās izlasīja? Viktors mēģināja izteikt savu mīlestību, uzrakstīdams arī neprātīgu romānu «Islandietis Hans», kurā sevi attēloja personāžā ar vārdu Ordeners un Adeli — Eteles tēlā. «Man bija mīlestības, sāpju un jaunības pilna sirds; os neuzdrošinājos uzticēt tās noslēpumus nevienam dzīvam radījumam un izraudzījos mēmu uzticības personu — papīru . ..»

Nepabeigtais «Islandietis Hans» nevarēja parādīties *«Le Conservateur littéraire»,* kas 1821. gada martā beidza eksistēt vai, pareizāk izsakoties, saplūda kopā ar *«Annales de la Littérature et des Arts».* Žurnāliem saplūšana ir viscienījamākais pašnāvības veids. «Brīnumbērnam» *«Le Conservateur littéraire»* bija svētīgs eksperiments. «Žurnālistikas gadi (1819, 1820),» rakstīja Sentbēvs, «viņa mūžā bija izšķirīgs laika posms: mīlestība, politika, neatkarība, bruņnieciskas jūtas un reliģija, nabadzība un slava, neatlaidīga mācīšanās, cīņa pret likteni ar visu dzelzs gribasspēku — viss uz viņu iedarbojās, visi dotumi parādījās uzreiz un izauga, sasniedzot tādu augstumu, kāds raksturīgs ģēnijam. Viss aizdegās, sašķeterējās, sakusa sirds dziļumā uz vulkāniskās kaislību uguns, karstajā, dzīves kāraja jaunības saulē — un tā radās noslēpumains kausējums, verdoša lava zem karstām, izturīgām granīta bruņām . ..» Šai jauneklī bija kaut kas cits, kaut kas vairāk nekā liels žurnālists, bet viņam piemita — un šo dārgo dāvanu viņš saglabāja visu mūžu — māksla piešķirt ikdienišķajam dramatisku spraigumu.

IV

SADERINĀŠANAS

No savas mātes, spēcīga rakstura sievietes, es iemācījos, ka cilvēks var izturēt jebkādus pārbaudījumus.

Viktors Igo

Tūkstoš astoņi simti divdesmit pirmā gada februāris. Abi mīlnieki nav redzējušies jau desmit mēnešus. Igo kundze, gribēdama, lai dēls aizmirst Adelt, ir izmēģinājusi visu. «Viņa lūkoja mani ieinteresēt ar augstākās sabiedrības vieglprātībam... Nabaga māte! Viņa taču pati bija ielikusi manā sirdī nevēribu pret augstāko sabiedrību un nicināšanu pret tās uzpūtību.. .» Viņš nekad nerunāja ar māti par savam sirdslietām, bet māte pati lasīja viņa acīs, ka ne par ko citu viņš nedomā. Nekādas iespējas tieši sazināties ar līgavu viņam nebija. Taču

Viktors zināja, ka tā mācās zīmēšanu pie savas draudzenes .lulijas Dividālas de Monferjē un ka turp tā iet viena. Viktors sāka no rītiem klaiņot ap šo māju, sagaidīja savu «līgavu» un sāka ar to runāt. Sākumā viņa it kā kļuva priecīga, pēc tam nobijās: ko tik nu atkal ļaudis sāks mējot, ja viņu satiks kopā ar jaunu cilvēku! Uz Viktoru viņa bija mazliet dusmīga. Vai tad viņš pats aiz dēla paklausības nebija apsolījies ar viņu vairs nesatikties? Viktors apzvērēja, ka to vien vēloties — aiziet uz Šeršmidī ielu, ja tas būtu «iespējams un pieklājīgi». Adelei šis «pieklājīgi» derdzās; īsta mīlestība, viņa domāja, tādus noteikumus neizvirza. «Tu tik apbrīnojami izlocījies no mana lūguma atnākt pie mums . . .»

Abi mīlētāji ir nepatīkamā stāvoklī, ja tiem jārēķinās ar savu vecāku patmīlību. Viktors sarūgtināts iesaucās: «Tevis dēļ es būtu meties bezdibenī! Tu mani aizturēji ar ledainu roku...» Adele sadusmojās: «Es ārkārtīgi gribu, lai māmiņa mūs satiktu un redzētu, ka es ar Tevi nināju; tad viņa mani ieliks klosterī un es būšu pavisam laimīga...» Mīlnieku strīdi Moljēra garā: dusmu brīdī viņi nonāk līdz sarkasmam, bet no saišu pārtrūkšanas sargās. «Ardievu,» sacīja Viktors, «es Tev vairs nerakstīšu, ar Tevi vairs nerunāšu, ar Tevi vairs nesatikšos. Vari priecāties...» Bet pēc divi dienām viņš sacīja: «Ja pavisam negaidot Tev vēl būtu man kaut kas paziņojams, Tu man varētu rakstīt uz šādu adresi: Viktoram Igo kungam no Tulūzas Literatūras akadēmijas. Galvenajā pastā, uz pieprasījumu, Parīze...» Un pats par sevi saprotams, ka Adele aizrakstīja — vēl un vēlreiz un atkal kļuva par dievināmo Adeli. Šai 1820./1821. gada ziemā Viktora piezīmju grāmatiņa izraibināta noslēpumainām piezīmēm: satikšanās «Dragūna ielā, Ešodē ielā, Vjē Kolombjē ielā, Luksemburgas dārzā (R.)... Istaba — smaids (x) ... Roka — atvadīšanās (lukss g) ...».

Tūkstoš astoņi simti divdesmit pirmā gada 26. aprīlis. Divkārša gadadiena — viņu laimes un viņu izmisuma gadadiena. *Viktors — Adelei:* «Sākas jau otrais nelaimes gads. Vai es nodzīvošu līdz trešajam? ... Un tagad es no Tevis atvados, mana Adele. Pienākusi nakts, Tu guli un nedomā par savu matu cirtu, kuru ik vakaru pirms iemigšanas Tavs vīrs svētsvinīgi spiež pie savām lūpām ...» *Adele — Viktoram:* «Rakstu Tev pēdējo reizi. Šo zīmīti iedošu Tev steigā, jo mani novēro viss Dividālu nams. Tatad es Tevi vairs nekad neredzēšu, jo tas nav iespējams, un vairs nesaņemšu ziņas par Tevi. Māmiņu es vairs nekrāpšu, bet vai viņai ar to pietiks? Nezinu . ..»

Tad pēkšņi negaidīts atrisinājums. Ģenerāļa Igo kundze smagi saslima. Tā kā viņai nebija veselīgi dzīvot ceturtajā stāvā, turklāt mājā bez dārza, 1821. gada janvāri viņa pārvācās uz Mezjēras ielu 10 un apmetās Ābela noīrētajā dzīvoklī pirmajā stāvā. Dēli, kurus māte bija pieradinājusi pie roku darba (turklāt Viņi bija amatnieki pēc ģimenes tradīcijām), pārvērtās par galdniekiem, daiļkrāsotājiem, tapsētājiem

un krāsotajiem, jo mātei vairs nebija līdzekļu iekārtoties jaunajā dzīves vietā. Igo kundze kopā ar dēliem uzraka dārzā zemi, stādīja, uzpotēja augus, nogrāba celiņus. Reiz viņa ļoti nogura, sakarsa, pēc tam strauji atvēsa un saslima ar plaušu karsoni. Dēli augas naktis negulēja, kopdami māti. 1821. gada 27. jūnijā pulksten trijos no rīta viņa dēlu klātbūtnē nomira.

• Izsauktais Ābels palīdzēja jaunākajiem brāļiem nokārtot bēdīgos pienākumus. Trīs brāļi un daži draugi, to vidū jaunais garīdznieks hercogs de Rohans, Igo pirmo poētisko mēģinājumu apbrīnotājs, pavadīja nelaiķi uz Voži-rāras kapsētu. Vakarā Viktors dziļās bēdās klaiņoja pa pilsētu. Cik viņš bija vientuļš! Mirusi tā, kura viņam bija viss. Tēvs — naidīgs vai vismaz vienaldzīgs — dzīvo Bluā. Līgava viņu atraidījusi. Starp Ežēnu un viņu bija radušies divi tumši plankumi: Adele un panākumi literatūrā. Jau toreiz, kad viņi šūpojās šūpolēs fejantīniešu dārzā, abi brāļi bija sacentušies, lai piesaistītu sev «topošās skaistules» uzmanību. Kopš Viktora uzvarām Ežēna aizvien vairāk un vairāk pieauga grūti savaldāmais naids. Turpretī Viktorā, kas brāli mazliet žēloja, līdzcietībai klāt jaucās prieks par to, ka viņš jutās stiprāks. Jaunākā brāļa gandarījuma izjūta. Bet šis gandarījums drīz vien kļuva sāpīgs. Ežēns jau sen baidīja savus piederīgos ar tumšas grūtsirdības uzplūdiem, bet pēc mātes nāves viņš kļuva ka vājprātīgs. Meklēdams kādu cerības stariņu, Viktors lietū devās uz Tuluzas iebraucamo sētu.

Viņš bija gauži pārsteigts, ieraudzījis šai sērīgajā vakarā Fušē mājas spoži apgaismotos logus. Dārza ēnā pie viņa atlidoja mūzikas skaņas un skaļu smieklu šalkas.

Pa labi pazīstamajiem aplinku celiņiem viņš nokjuva pie loga un ieraudzīja Adeli, kas bija tērpusies baltā kleitā, matos viņai bija iesprausti ziedi, un viņa smaidīdama dejoja. Šo triecienu viņš neaizmirsa visu mūžu. Līdzīgas atmiņas viņam vēlāk palīdzēja tik labi izprast nabagos ļaudis, kas, pieplakuši pie bagātnieku logu rūtīm, ar rūgtumu noskatās dzīrēs, kādās viņi nekad nevarēs piedalīties. Nākamajā dienā, kad Adele pastaigājās dārzā, viņa ieraudzīja skrienam Viktoru, kura ierašanās vien, turklāt vēl lielais bālums vēstīja kaut kādu nelaimi. Adele piesteidzās viņam klāt: «Kas noticis?» — «Man nomira māte. Vakar viņu paglabājām.» — «Un es vakar dejoju!» Abi sāka raudāt, un šis kopā izlietās asaras bija viņu saderināšanās.

Fušē kungs aizgāja uz Mezjēras ielu izteikt savu līdzjūtību un deva Viktoram sirsnīgu padomu atstāt Parīzi. Dzīve galvaspilsētā bija dārga, bet jaunekļi likās esam ļoti trūcīgi. Viktors bija aizrakstījis tēvam, paziņodams briesmīgo vēsti.

Ģenerālim lgo 1821. gada 28. jūnijā: «Mūsu zaudējums ir milzīgs un neatsaucams. Bet mums esi palicis Tu, mīļo tēt, un mūsu mīlestība

un mūsu cieņa pret Tevi var tikai pieaugt... Tev vajag zināt, kāda dvēsele viņai bija: viņa nekad nerunāja par Tevi ar dusmām ... Mums neklājas un nekad nav klājies spriest par bēdīgajām nesaskaņām, kas Tevi ar viņu izšķīra, bet tagad, kad par viņu palikušas vienīgi tīras un gaišas atmiņas, vai viss pārējais nav izdzēsts? ... Mūsu nabaga māte nav atstājusi nekā vairāk kā dažus apģērba gabalus, kuri mums ir ļoti dārgi. Izdevumi, kurus prasīja viņas slimība un apbedīšana, stipri pārsniedza mūsu vājās iespējas; nedaudzās vērtslietas, kas mums bija palikušas, kā, piemēram, sudraba galda piederumi, pulksteņi utt., ir aizgājušas šīm vajadzībām, — un vai tad tās arī varēja izlietot kaut kam labākam? Mums vēl jāsamaksā ārstam un jānolīdzina viens otrs parāds. Ja Tu nevari uzņemties to nokārtot, lūkosim paši vēlāk dzēst ar to, ko nopelnīsim ar savu darbu. Mēbeles, kuras nav nekā vērts, pieder Ābelam, pie kura māmiņa kopā ar mums dzīvoja, nespēdama pati maksāt īres naudu. Mums ir tikai viens mērķis, mīļo tēt, — pēc iespējas ātrāk nebūt Tev par slogu . . .»

Visi trīs dēli būtu vēlējušies, lai tēvs ierastos Parīzē nokārtot viņu darīšanas; palikuši bez oadoma, viņi ķērās pie šā vraka, kas vēl glabāja senas godības paliekas. Bet ģenerāļa finansiālais stāvoklis neuzlabojās. Palicis atraitnis, viņš vispirms steidza apprecēties ar «Mariju Katerīnu Tomāsi Saktuāna kundzi, trīsdesmit septiņus gadus veco muižnieka Anaklē d'Almē kunga atraitni». Tādi vārdi bija ierakstīti civilstāvokļa aktu reģistros, bet vēstulēs tika paziņots par ģenerāļa Igo laulībām ar «d'Almē kunga atraitni, grāfieni de Salkano». Viņa bija bijusi ģenerāļa mīļākā astoņpadsmit gadus. Šiem «vecīgajiem laulātajiem draugiem» pietika ar ««jā» vārdu municipalitātē», kāzu ar zvanu skaņām viņiem nebija. Pulkvedis Luijs Igo, kas dzīvoja Tillē, atrakstīja savai māsai Gotonai un izteica sašutumu par to, ka «ģenerālis nav pat paziņojis par sievas nāvi saviem brāļiem! Šī bezbēdība liecina, cik maz viņš mums ir pieķēries...» Otrās laulības notika 1821. gada 20. jūlijā Sābrī (Endras departamentā); Luijs Igo to dabūja zināt tikai 1822. gada janvārī un tūlīt informēja Martēna-Šopina atraitni: «Ja tā ir taisnība, ar smagu sirdi vajadzēs samierināties ar (ļauno) likteni...» Dēli vairākus mēnešus izlikās nezinām, ka tēvs savu laulību legalizējis. Un vai tad viņi varētu protestēt? Viņi visnotaļ bija atkarīgi no ģenerāļa, jo māte viņiem bija atstājusi vienīgi parādus un viņi paši, izņemot Ābelu, nekā nepelnīja.

Fušē kundze un kungs domāja — ja viņi, kā parasti, noīrētu vasarai mājiņu Parīzes apkaimē, viņi neizbēgtu no Viktora Igo apciemojumiem. Tālab viņi nolēma braukt uz Drē. Uz šo pilsētiņu bija jābrauc ar diližansu, un brauciens uz turieni no Parīzes maksāja divdesmit piecus frankus, bet Viktoram divdesmit piecu franku nebija. Taču viņi bija aizmirsuši, ka Viktoram piederēja kaut kas vairāk nekā nauda: dzelzs griba un tieksme uz dēkām. Fušē laulātais pāris kopā ar meitu aizbrauca diližansā 15. jūlijā; Viktors viņiem sekoja 16. jūlijā.

Viktors Igo — Alfrēdam de Viņi 1821. gada 21. jūlijā: «Visu ceļu es nogāju kājām, soļodams saules svelmē pa ceļu, kur nebija ne druskas no pavēņa. Esmu pārguris, bet gaužām lepns, ka nogāju divdesmit ljē pats savām kājām; noskatos ar žēlumu uz visām ekipāžām; bijis Jūs tagad ar mani, Jūs redzētu visaugstprātīgāko divkāji... Man daudz par ko japateicas šim ceļojumam, Alfrēd, — tas mani mazliet izklaidēja. Es jutos tik noguris mūsu skumjajā māja ...»

Vienu dienu Viktors Igo uzkavējās Versaļā pie Gaspāra de Ponsa, pēc tam atpūtās Serizī ielejā, kur uzrakstīja elēģiju Lamartina garā par kādas cēlas un šķīstas sirds ciešanām, kuras vientulīgā dzīve ir

Kā melna ciprese, pār ieleju kas slejas,

Tik drūms un vientulīgs kā bieds Viņš dzīvi velk kā mokas bezgalīgas:

Nedz. vīnogulājs vij ap viņu zaļas stigas,

Nedz smaidu dāvina košs, smaržā reibis zieds...

Sirsnīga gaušanās, tonis konvencionāls. Īstenībā viņš priecājās par šo cejojumu, par savu jaunību, par savu spēku, par peldēšanos upītē bērzu pavēnī, par ainavu un drupu skaistumu. 19. jūlijā viņš jau bija Drē, rāpās vecos torņos, kas pacēlās kraujā uzkalnā, un jūsmoja «par Or-leānas hercogu bēru kapelu . . . Sī baltā, nepabeigtā kapela kontrastē ar melno, sagrauto cietoksni; šī kapene paceļas pāri grūstošai pilij ...» Dzejniekam jau ir nostiprinājusies gaume: «drupas un zaļumi, melns un balts, simbolisks iztulkojums kontrastam, pretstatot pagātni un nākotni».

Viktors Igo bija stingri apņēmies pastaigas turpināt tik ilgi, kamēr satiks Adeli un viņas tēvu. Drē nav liela, un satikšanās notika. *Adele — Viktoram* (ar zīmuli): «Mīļais draugs, ko Tu šeit dari? Es nespēju ticēt savām acīm. Nekādi nevaru ar Tevi parunāt. Rakstu Tev slepus, gribu pasacīt, lai Tu esi prātīgs un ka es joprojām esmu Tava sieva ...»

Viktors Igo — Pjēram Fušē 1821. gada 20. jūlijā: «Cienījamais kungs, man bija prieks šodien Jūs redzēt tepat, Drē, un es nodomāju, vai tikai tas nav sapnis. Šķiet, ka Jūs mani neredzējāt; es ievēroju vismaz tūkstoš piesardzības līdzekļu, lai tas nenotiktu; bet, tā kā tomēr iespējams, ka šā vai tā Jūs mani tuvākajās dienās varētu sastapt un ka mana atrašanās šeit varētu tikt dažādi iztulkota, uzskatu, ka ir pieklājīgi un godīgi Jūs par to brīdināt ... Mums tikai atliek pabrīnīties par tik gaužām dīvainu nejaušību . .. Visi mani nodomi ir tīri. Būšu vaļsirdīgs un atzīšos, ka man bija liels prieks, pēkšņi ieraugot Jūsu meitu ...»

Vientiesīgi un caurspīdīgi meli, bet tie nenoliedzami aizkustināja tādu lāga vīru kā Pjērs Fušē. Viņš taču pazina Viktoru jau kā mazu zēnu, «vārgu, slimīgu, tādu, kurš it kā nemaz nebūtu dzīvotājs». Bet tagad viņš redzēja savā priekšā veselīgu, ziedošu un savaldīgu jaunekli, kas prot daiļrunīgi un pašapzinīgi izteikt savu mīlestību. Fušē

kungs uzskatīja par neiespējamu atteikt pieņemšanu savu vecveco draugu dēlam, turklāt tādā brīdī, kad to bija piemeklējušas tik lielas bēdas; viņš pieņēma Viktoru Adeles un Fušē kundzes klātbūtnē un apjautājās par tā nodomiem. Viktors vēlējās tikai vienu: apprecēties ar mīļoto meiteni; viņš apliecināja, ka tic savai nākotnei; viņš esot sācis lielu romānu Valtera Skota garā — «Islandieti Hanu», un šo grāmatu, protams, labi pirks; karaļa valdības pienākums esot maksāt pensiju dzejniekam rojā-listam; no ģenerāļa Igo piekrišanu laulībām viņš dabūšot. Tas viss bija apšaubāms, bet jaunieši viens otru mīlēja. Pjērs Fušē nolēma, ka saderināšanās netiks izziņota, ka pagaidām viņš Viktoram vēl nevērs vaļa savas mājas durvis, bet ka Adelei ar savu izredzēto tiks atļauts sarakstīties.

Ar priecīgu sirdi Viktors devās uz Monforlamorī un augusta pirmo pusi pavadīja pie sava drauga dzejnieka Senvalrī, kurš draudzējās ar visu Dešāna pulciņu; Sen-valrī bija piemīlīgs milzis, par kuru Aleksandrs Dimā mēdza teikt: «Kad viņš saaukstē kājas, iesnas viņam piemetīsies tikai nākamajā gadā.» Senvalrī, kas par Viktoru Igo ļoti jūsmoja, viņu viesmīlīgi uzņēma sava ģimenē. No Monforlamorī un vēlāk no Larošgijonas, kur Viktors ciemojās pie hercoga Rohāna, viņš aizrakstīja vairakas vēstules savam nākamajam sievastēvam.

Viktors Igo — Pjēram Fušē 1821. gada 3. augustā: «Nē, lai nākotne būtu kāda būdama, lai notikumi būtu kādi būdami, nezaudēsim cerību: cerība ir morāls spēks. Darīsim visu, lai sasniegtu laimi cildenā ceļa, un, ja mums neveiksies, varēsim pārmest vienīgi mīļajam dievam. Nebaidieties no manu domu eksaltācijas. Atcerieties, cik milzīgu nelaimi es nupat pārdzīvoju, ka visu savu nākotni tagad redzu ka lielu jautājumu un ka es tomēr esmu mierīgs. Varbūt Jūsu meitas jaunkundzei būtu labāk, ja viņa pieķertos veiklam un izveicīgam vīram, kas ātri izstieptu roku pēc laimes dāvanām ... Bet vai tad šāds vīrs viņu mīlētu tā, kā viņa pelnījusi? Vai īsts maigums ir iespējams, ja sirdij trūkst enerģijas? Es uzdodu Adelei šos jautājumus ar drebošu sirdi, jo zinu, ka nevaru viņai dot citu laimes ķīlu kā vienīgi neizsakāmo vēlēšanos darīt viņu laimīgu . ..»

Fušē kungs atbildēja: «Izveicīgs vīrs ir visai nevēlams viesis godīgā ģimenē.» Tas izskatījās pēc iedrošinājuma.

Hercogs de Rohāns, kas bija pavadijis pēdējā gaitā Igo kundzi, bija ap trīsdesmit gadu vecs un tika uzskatīts par tādu kā mazu karali Bretaņā, kur viņam piederēja Zoslēna un Pontivī. 1815. gada janvārī visu viņa dzīvi apgrieza otrādi drausmīgs nelaimes gadijums. Viņa jaunā sieva, posdamās uz balli, bija piegājusi pārāk tuvu kamīnam, un bija aizdegusies viņas mežģīņu kleita; viņa nomira no apdeguma brūcēm, saglabādama līdz beidzamajam mirklim varonīgu mieru. Tad hercogs iestājās garīgajā seminārā Sensilpisā, kaut gan tur noteiktā stingrā kārtība bija par grūtu cilvēkam ar vārgu veselību un trauslam

kā sieviete. Abats Rohāns bija apveltīts ar iedzimtu izpratni par skaisto un labo. Pēc piimajiem publicētajiem Lamartina dzejoļiem viņš lūdza dzejniekam pasacit, ka justos laimīgs, ja tas viņam dāvātu savu draudzību. Arī pie Viktora Igo viņu piesaistīja apbrīns. Pēc Igo kundzes bērēm Viktors bija aizgājis Rohānam pateikties, un tas viņu uzņēma ar sirsnīgu vienkāršību. Hercogs izteicās, ka viņam esot viens vienīgs godkārīgs sapnis — kļūt par mācītāju kādā no savas dzimtās puses ciemiem, un dzejniekam tas ļoti iepatikās. Nojauzdams, ka dzejniekam ir reliģioza dvēsele, kaut gan tas gandrīz nekā nesajēdz no reliģijas, Rohāns saka meklēt Viktoram biktstēvu. «Jums ir vajadzīgs biktstēvs, es to sadabūšu.» Un viņš aizveda Igo pie abata Freisinū. Šis pasaulīgais garīdznieks, kas toreiz bija stipri modē un baudīja galma labvēlību, jauneklim paskaidroja, ka tā pienākums esot gūt panākumus un likt šiem panākumiem kalpot kristīgajai ticībai. Šī ērtā reliģija neolītam nepatika, un, atstājis Freisinū, viņš Rohānam pateica, ka abats Freisinū nekad nebūs viņa garīgais vadītājs. Tad Rohāns Viktoru Igo iepazīstināja ar Lamenē, un uz Igo lielu iespaidu atstāja Lamenē apdilušie svārki, no rupjas dzijas adītās zilās zeķes un laucinieka zābaki. Lamenē Viktoram kļuva ne vien biktstēvs, bet arī draugs, kurā viņš mīlēja tā īdzīgo atklātību. Viņš iepazinās ar Lamenē vēl tad, kad tas bija pilns labvēlības un maiguma pret cilvēkiem; taču drīz vien vajāšanas viņu pārvērta, un deviņpadsmitā gadsimta trīsdesmitajos gados Lamenē kļuva «nervozs un viegli uzbudināms».

Larošgijona, kas atradās Sēnas krastā, bija renesanses laikmeta pils, kuras sienas klāja brīnišķīgi kokgriezumi un gobelēni. Saimnieks likās «dievlgi» laipns; nenoliedzamais dvēseles skaistums viņā apvienojās ar lielu šarmu, bet kaut kas viņā bija palicis arī no kādreizējiem valdnieka niķiem. Kad viņš lūkojās spogulī uz saviem melnajiem, smalkajiem matiem, viņš nekad nespēja savaldīt smaidīgo un koķeto acu skatienu. īsts Stendāla bīskaps. Viktoru, kas pilī ieņēma lepnu istabu, apkalpoja vesels bars iztapīgu sulaiņu. Cik ass kontrasts viņam šķita viņa Parīzes miteklis, kad pēc atgriešanās no Laroš-gijonas viņam bija jāpārvācas no dzīvokļa Mezjēras ielā un jāapmetas bēniņos Dragūna ielā 30 kopā ar savu brālēnu, kas bija iebraucis no Nantes, — ar Ādolfu Trebišē. Savā pamestībā trīs brāļi Igo mēģināja tuvināties ar mātes radiem. Ābels, Ežēns un Viktors uzrakstīja kopīgu vēstuli savam tēvocim Trebišē: «Mīļo lēvoc, atļaujiet saviem Parīzes radiniekiem pievienot vislabākos novēlējumus tiem vēlējumiem, kurus Jūs saņemsit no tuviniekiem Nantē, un apsveikt Jūs dzimšanas dienā kopā ar visiem Jūsu bērniem ... Mēs Jūs pazīstam pēc Ādolfa nostāstiem un asi sajūtam, ka visos prieka brīžos mums trūks mūsu tēvoča ... Ādolfs ir tik labs, tik jautrs un tik laipns... Laimīgi ir tādi tēvi, kuri, tāpat kā Jūs, var lepoties ar savu bērnu labajām īpašībām.»

Viktors un viņa brālēns «bija kopīgi noīrējuši divistabu mansardu.

Viena bija viņu viesistaba, kuru greznoja marmora kamīns, virs kura bija piekarināta Tulūzas literatūras konkursā saņemtā Zelta lilija. Otra telpa bija šaurs, patumšs skabūzītis, kurā ar pūlēm varēja ievietot divas gultas .. . Brālēniem bija viens drēbju skapis par abiem. Viktoram tas bija vairāk nekā pietiekoši — viņam bija tikai trīs krekli.»

Vēlāk viņš ar Mariusa vārdu attēloja to jaunekli, kāds bija viņš pats Dragūna ielas laikā.

«Augsta un gudra piere, dedzīgi Ieplestas nāsis, pēc izskata viņš šķita vaļsirdīgs un nosvērts; viņa sejā dusēja kāda lepna, domīga un nevainīga izteiksme ... Viņa izturēšanās bija atturīga, vēsa, pieklājīga un ne visai sirsnīga ... *Trūkums viņu turēja savās ķetnās* ... Mariusa dzīvē bija posms, kad viņš pats slaucīja savu slieksni, par vienu sū pie augļu tirgotājas pirka Brī sieru ... Ar šo ribiņu, ko viņš pats novārīja, varēja pārtikt trīs dienas. Pirmajā dienā viņš apēda galu, otrajā taukus un trešajā grauza kaulu ...»[7]

Bet, ari trūkumu ciezdams, Igo saglabāja vislielāko cieņu: cienīja sevi un modināja citos cieņu pret sevi. Būdams monarhists, viņš tomēr nevilcinādamies piedāvāja patvērumu kādam jaunam paziņam — republikānim De-lonam, kuru meklēja policija. Nelaiķe māte viņam bija iemācījusi atbalstit vajātos.

Viss būtu paciešams, bijis viņš laimīgs mīlestībā, bet starp mīlētājiem atkal sākās strīdi Moljera garā. Adele apvainojās nieku dēļ, iedomādamās, ka Viktors viņu «nicina»; Viktors aizsvilās, tiklīdz kāds vārds modināja viņa greizsirdību. Tagad viņš sāka uzbrukt Jūlijai Dividālai de Monferjē, Adeles draudzenei, kas Adeli mācīja zīmēt un bija ļoti apdāvināta māksliniece, un viņa niknajos uzbrukumos izpaudās aizspriedumi, kurus viņš bija pārņēmis no mātes.

Viktors Igo — Adelei Fušē 1822. gada 3. februārī: «Šai jaunajai dāmai ir bijusi nelaime kļūt par mākslinieci — ar to pilnīgi pietiek, lai sagrautu viņas labo slavu. Pietiek ar to, ka sieviete pieder publikai kaut kādā vienā jomā, lai publika nospriestu, ka viņa tai pieder visnotaļ. Un ka vispār var iedomāties, ka jauna meitene ir saglabājusi šķīstu iztēli un tātad arī tikumisku tīrību pēc tām studijām, kādas prasa gleznieciība, studijām, kuru dēl pa-priekšu jāatsakās no kautrības? ... Turklāt vai gan sievietei piederas nolaisties līdz mākslinieku pasaulei — pasaulei, kurā, tāpat kā viņa, atrod vieiu aktrises un dejotājas? ...»

Tik liela bardzība nabaga Adeli nomāca. «Es Tevi lūdzu, apžēlojies,» viņa rakstīja, «un mīli mani rāmi un mierīgi, tā, kā Tev jāmīl sava sieva.» Vai arī viņa rakstīja: «Kaislība — tas ir kaut kas lieks, tā nav ilgstoša; tā vismaz esmu dzirdējusi runājam...» Tie bija mīli un jocīgi vārdi, bet Viktoram Igo nebija ne mazākās humora izjūtas. Būdams nopietns un svinīgs, viņš atbildēja ar veselu lekciju

par kaislības nozīmi mīlestībā.

Viktors Igo — Adelei Fušē 1821. gada 20. oktobrī: «Mīlestība, pēc ļaužu ieskatiem, nav nekas cits kā miesas kārība vai neskaidra tieksme, kuru baudīšana apdzēš, bet prombūtne iznīcina. Tālab tad arī Tu esi dzirdējusi sakām, šos vārdus tik dīvaini izprotot, ka *kaislības nav ilgstošas.* Ak vai! Vai Tu, Adel, zini to, ka vārds *kaislības* nozīmē arī *ciešanas*? Un vai Tu patiešām tici, ka parastajā vīriešu mīlestībā, kas izskatās tik vētraina, bet īstenībā ir tik vāja, ir kaut cik ciešanu? Nē, garīga mīlestība ir mūžīga, jo būtne, kas to sajūt, ir nemirstīga. Tās ir mūsu dvēseles, kuras mīl viena otru, nevis mūsu ķermeņi. Tomēr liec vērā, ka šeit nekā nedrīkst novest līdz galējībai. Es nebūt negribu teikt, ka miesai nav nekādas nozīmes pašā galvenajā no visām simpatizēšanām, — jo kāpēc tad pastāvētu atšķirība starp dzimumiem un kas gan aizkavētu, ka divi vīrieši viens otrā iemīlētos?...»

īstenībā Adele bija apmierināta, ka viņu tā dievina, bet viņa uztraucās nākotnes dēļ. Vai viņa tiks galā ar dižās iemīļotās lomu, kuru Viktdrs viņai piešķīra? «Man, Viktor, Tev jāsaka, ka Tu maldies, domādams, ka esmu pārāka par citām sievietēm .. .» Tiešām kaislīgi iemīlējušies vīrieši dara nepareizi, paceldami mīļoto sievieti viņai neaizsniedzamā augstumā, — tādā situācijā viņai var noreibt galva un viņa nokritīs lejā. Aiī Fušē laulātais pāris šad tad baidījās no līgavaiņa vētrainajām jūtām. Kādu vakaru Šeršmidī ielā, kur Adele bija izlūgusies, lai uzaicina Viktoru, iznāca runa par laulības pārkāpšanu, un tad nu viņš izrādīja īstu niknumu. Viņš apgalvoja, ka piekrāptajam vīram jānokauj vai jāizdara pašnāvība. Adele sašuta: «Cik Tu esi neiecietīgs! Tu pats kļūtu par bendi, ja bendes nebūtu ... Kāds liktenis mani sagaida? Tiešām nezinu . . . Neslēpšu Tev: visi mani tuvinieki pārbijās ... Kādreiz man vajadzēs trīcēt Tavā priekšā .. .» Viņš uztur spēkā savu redzes viedokli: «Es sev jautāju, vai es kļūdījos, taču ne vien nevarēju nosodīt savu aizdomīgo greizsirdību, bet pat atzīstu, ka tieši tajā slēpjas tās šķīstās, vienreizējās, tīrās mīlestības būtība, mīlestibas, kuru, es jūtu pret Tevi un kuru, baidos, neesmu pratis Tev iedvest... Tici man, ka tie, kas mīl visas sievietes, nav greizsirdīgi ne uz vienu .. .»

Un vēl kāda cita nesaskaņa. Bez mīlestības Igo piešķīra nozīmi vienīgi savam darbam un mēģināja tajā iesaistīt arī mīļoto meiteni. Bet viņa atzinās, ka no dzejas nekā nesaprotot: «Atzīstos, ka Tavs prāts un Tavs talants, kurš varbūt Tev ir un kuru es diemžēl neprotu novērtēt, uz mani neatstāj ne mazāko iespaidu ...» Sie vārdi Viktoram lika pasmaidīt: «Tu, Adel, apgalvo, ka es kādreiz ievērošu, cik maz Tu zini, un izjutīšu šo tukšumu ... Tu man jau reiz sacīji ar burvīgu vientiesību, ka nekā no dzejas nesaproti... īsi sakot, Adel, dzeja ir tikumības izpaudums; skaista dvēsele un skaists dzejas talants gandrīz nekad nav šķirami. Tātad Tev dzeja ir jāsaprot — tā nak vienīgi no

sirds un var izpausties gan skaistā rīcībā, gan skaistā vārsmā . . .» Lai taču viņa, Adele, sevi noniecinādama, nespiež viņam, Viktoram, aizstāvēt savu sievu no pašas sievas. «Tu saki, es saprotot dzeju,» viņa rakstīja, «bet es taču nekad neesmu varējusi uzrakstīt nevienu vārsmu. Vai tad vārsmas nav dzeja? . . .» Uz to viņš pacietīgi atbildēja: «Kad es Tev teicu, ka Tava dvēsele saprot dzeju, es Tev atklāju tikai vienu no tās dievišķajām spējām. *uVai tad vārsmas nav dzeja?»* Tu jauta. Vārsmās *pašas par sevi* vēl nav dzeja. Dzeja ir idejās; idejas nāk no dvēseles. Vārsmas ir tikai elegants apģērbs, kurā ietērpts skaists augums. Dzeja var izpausties arī prozā; tā tikai k|ust pilnīgāka no vārsmas skaistuma un diženuma . . .» Lūk, ko solīja jaukās pamācības nākamajiem laulības dzīves vakariem.

Savas mīlestības dēļ Viktors bija nesis lielu upuri: tuvinājies ar tēvu. Bet viņam šķita, ka tādējādi viņš nodod savas dievinātās mātes piemiņu. «Esmu lepns un kautrīgs, tomēr esmu spiests lūgt; es gribēju padarīt cēlāku literatūru, bet strādāju, lai pelnītu naudu; es mīlu un cienu savas mātes piemiņu, tomēr es viņu aizmirstu — māti, jo rakstu tēvam ...» Taču, tuvāk iepazīstot, noskaidrojās, ka tēvs ir daudz jaukāks, nekā to bija iztēlojusi aizvainotā «Trebišē kundze». Ģenerālis bija ļoti godīgs cilvēks, viņš mīlēja dzeju, pats rakstīja noveles un aiz kautrības uzskatīja tās par necienīgām, lai publicētu. Sapratis, ka dēli, par spīti saviem solījumiem, nestudē jurisprudenci, viņš žēlīgi piekrita domai par tīri literāru karjeru.

Ģenerālis Igo — dēlam Viktoram 1821. gada 19. novembri: «Es ļoti labi zināju, ka nedz Ežēns, nedz Tu neapmeklējat cītīgi lekcijas, un diendienā gaidīju, kad tad beidzot jūs man paziņosit šās nevīžības iemeslu. Un šo iemeslu es visnotaļ nesaskatu arī tai vērā ņemamajā aizbildinājumā, kuru jūs man minat, bet domāju, ka tas ir meklējams jūsu iedzimtajā mīlestībā uz literatūru, Tavā nosliecē uz dzeju, nosliecē, par kuru es tik ļoti tiku bāris jūsu tēvoci Žistu, jo tā viņu novirzīja no dienesta oienākumiem; šī nosliece itin bieži aizrauj arī mani, bet Tu to attaisno ar savām patiešām brīnišķīgajām vārsmām. Tu esi ieņemts nevis Pindā, bet vienā no visaugstākajām Vogēzu virsotnēm, ceļā no Linevilas uz Bezansonu, un tālab it kā sajūti savu gandrīz gaisīgo izcelsmi, un Tava Mūza allaž ir cildena tais darbos, kurus esmu redzējis . ..»

Viktoram kļuva par ieradumu sūtīt tēvam savas odas; ģenerālis tās uzslavēja, taču izteica arī naivas un pedantiskas piezīmes par formu. Naudas ziņā viņš izrādīja lielu devību un, apraudādams savas pilis Spānijā un zaudēto subsīdiju, dēliem tomēr palīdzēja, cik atļāva viņa iespējas. Sis iespējas kļūtu lielākas, viņš sacīja, ja valdība viņam maksātu tādu pensiju, uz kādu viņam ir tiesības, un Viktoram, tolaik varenā Satobriāna draugam, viņam šai pasākumā jāpalīdz. Tātad Viktors kļuva par sava tēva aizbildni, un drīz viņu attiecības izvērtās

tik sirsnīgas, ka ģenerālis ielūdza dzejnieku atbraukt un pastrādāt Bluā, kur kopa ar savu otro sievu bija nopircis plašu lauku māju — Senlazāra klostera kādreizējo īpašumu. Taču šī ciemošanās saistījās ar otrās Igo kundzes atzīšanu, bet pirmās sievas dēli vēl nebija ar mieru to darīt.

Tāpat kā tēvu, Viktoru ļoti uztrauca Ežēna veseliba. Cik Ābels bija mierīgs un nosvērts, tik Ežēnam jau sen mēdza uznākt dusmu lēkmes. Bez šaubām, viņu dzimtā bija neganti raksturi ar slimīgu iztēli, kuri redzēja ap sevi visādas šausmas. Bet Ežēnam, it īpaši pēc mātes nāves, šis nevaldāmais straujums sāka izpausties tādās formās, kas modināja nemieru. Viktora dzejoļus viņš kritizēja ar tik skaudīgu niknumu, kas Fēliksam Biskarrā derdzās. Ežēns augām dienām kaut kur nozuda, neizrādīja vairs ne mazāko pieķeršanos brāļiem, rakstīja ģenerālim riebīgas vēstules, kuras Viktors centās kaut kā aizbildināt: «Pagaidīsim ar savu nosodījumu, mīļo tēt, Ežēnam ir laba sirds, viņš atzīs savu vainu . ..» īstenībā Ežēns metas traks aiz greizsirdības, viņš meklēja glābiņu trakuma lēkmē. Viņš nespēja paciest domu, ka droši vien brālis driz apprecēs Adeli, un nonāca tiktāl, ka stāstīja Viktoram šausmu lietas par viņa līgavu.

Viktors Igo — Adelei Fušē 1821. gada 30. novembri: «Pretīgā gaismā man parādījās kāda cilvēka raksturs, cilvēka, kuram vēl vakar es biju uzticējies, kura nākotnes labad upurēju daļu savas nākotnes, cilvēka, kuram es ziedoju savu bezmiega nakšu augļus, ko man vajadzēja uzskatīt par Tavu īpašumu. Līdz šim es viņam visu tiku piedevis, viņa zemiskajā skaudībā, viņa neģēlīgajās ļaundarībās es saskatīju vienīgi žultainas dabas slimīgas dīvainības ... Ak dievs! Es Tev nemaz nevaru pateikt, kā lai viņu nosauc! Nē, to es Tev neteikšu, es pat negribētu teikt to sev pašam... Tu mani nesaproti, mīļā Adele, Tu brīnies, ka Tavs Viktors ir tik negants savā sašutumā, tik nepielūdzams prot nodarīto pārestibu. Adel, Tu nezini, ko viņš man nodarījis. Es viņam visu piedevu, es viņam visu piedotu, tikai ne to. Tad jau labāk viņš mani varēja nodurt miegā. Pasaulē ir *viens vienīgs cilvēks,* kura apvainošanu, pat mazāko apvainošanas nodomu es nevaru piedot, un šis cilvēks, protams, neesmu es! Kā šis nelietis iedrīkstējās pieskarties tam, kas man ir visdārgākais un vissvētākais pasaulē? Kāpēc viņam jāatņem man mans dārgums, mana dzīvība, mana vienīgā bagātība? Kaut viņš bijis man svešs cilvēks! .. .»

Tomēr viņš piedeva. Taisnīgums viņam nejāva uzskatīt brāli par pilnīgi atbildīgu, |o brīžiem šķita, ka Ežēns pats nezina, ko runā.

v

GRIBĒT — TAS IR VARĒT

Ai sapņu un spēka, un skaistuma laiks!

... Būt tīram, būt stipram, būt cēlam un ticēt.

Ka visi ir tīri...

Viktors iļo

Bija aizritējis vairāk nekā pusgads kopš saderināšanas Drē, un par Fušē ģimeni atkal sākās tenkošana. Visai nelabvēlīgais tēvocis Aselīns, Fušē vecākais brālis Viktors, draugi un tenku vāceles runāja, ka Adele sevi bīstami kompromitējot ar zeņķi, kurš nekā nestrādā, nekā nepelna un nevar pat izdabūt sava tēva piekrišanu. Līgaviņai sāka uzmākties šaubas, un viņa kļuva neatlaidīgāka: «Es redzu, mī]o Viktor, kad raugos skaidrām acīm, cik mums maz pamata uzskatīt savu laulību par iespējamu. Saproti maņu vecāku stāvokli: viņi neredz nekā noteikta...» Adeles gaušanās bija rāma, un tai piemita mietpilsonisks raksturs; Viktora dabiskā nostāja šais gadījumos bija tāda, ka viņš atbildēja lepnā spāņu garā: «Es iešu pie Taviem vecākiem un sacīšu: «. .. *Ardievu, jūs mani redzēsit tikai tad, kad būšu sasniedzis neatkarīgu stāvokli un sava tēva piekrišanu, vai arī vairs nekad neredzēsit .. .*»» Pēc tam viņš ar rūgtumu aprakstīja, kas notiks tālāk. Viņš nomirs, un «kādudien Tu, Adel, piecelsies kā cita vīra sieva; tad Tu paņemsi visas manas vēstules un tās sadedzināsi, lai nepaliktu nekādu pēdu, ko uz šās zemes atstājusi mana dvēsele ...». Un Adele tūdaļ ar praktiskas sievietes neatlaidību .tdabūja viņu atkal uz zemes: «Mūsu mīlestībai paredzamas milzīgas grūtības, it īpaši, ja Tu esi nodomājis ļaut, lai notikumi rit savu gaitu...» Un kādā citā reizē: «Jā, mans draugs, esmu priecīga, ka Tu strādāji.,. Varbūt es būtu bijusi vēl priecīgāka, ja redzētu Tavā darbā vairāk noteiktības, Manuprāt, tikai retos gadījumos, kurus nevar paredzēt, drīkstētu iesākt kaut ko jaunu, iekārn nav pabeigts tas, kas patlaban tiek darīts. Redzi, cik es esmu barga! ...»

Šis šaubas pamodināja viņā spēju lepnuma uzliesmojumu.

Viktors Igo — Adelei Fušē 1822. gada 8. janvārī: «Nejautā man, dārgā Adele, kāpēc esmu tik pārliecināts, ka iekarošu sev neatkarīgu stāvokli, jo tad Tu mani piespiedīsi runāt par tādu *Viktoru Igo,* kuru Tu nepazīsti un ar kuru *Tavs Viktors* nepavisam nav centies Tevi iepazīstināt. Šim Viktoram Igo ir gan draugi, gan ienaidnieki; tēva militārā pakāpe viņam dod tiesības visur ierasties un justies ar visiem līdzīgam; ar dažiem — kaut vēl vājiem darbiem viņš iekarojis priekšrocības un neērtības, kādas sagādā agrīna slava; visās viesistabās, kur viņš parādās visai reti, cilvēki, spriežot pēc viņa skumjās un saltās sejas, domā, ka viņu nodarbina kādas svarīgas ieceres, kaut gan viņš tikai sapņo par kādu jaunu, maigu, bur-vigu, tikumīgu meiteni, kuru, viņai par laimi, nevienā viesistabā nepazīst.

Man ļoti bieži ir teikuši un saka arī vēl tagad (visai pārdroši, protams), ka esmu izredzēts kaut kādai *spožai slavai* (atkārtoju šo hiperbolu vārds vārdā); turpletī pats es domāju, ka esmu radīts ģimenes laimei. Taču, ja vajadzīgs iziet cauri slavai, lai sasniegtu šo laimi, tad slavu es uzlūkotu vienīgi kā līdzekli, nevis kā mērķi. Es

dzīvotu ārpus šās slavas, kaut izturētos pret to ar cieņu, kā allaž klājas izturēties pret slavu. Ja tā pie manis atnāks, kā pareģo, tad jāteic, ka neesmu uz to ne cerējis, ne arī to vēlējies, jo visas savas cerības un vēlēšanās esmu atdevis vienīgi Tev . . .»

Bet kāpēc viņu laulības būtu neiespējamas vai vēl visai tālas? Subsīdijas dēļ? Ministrs taču to bija apsolījis. «Ļoti iespējams, mīļais draugs, ka pēc dažiem mēnešiem man piedāvās vairākas vietas ar divi trim tūkstošiem franku lielu algu; un vai gan tad kopā ar to, ko man ienesīs literatūra, mēs nevarēsim dzīvot klusi un mierīgi, būdami droši pārliecināti, ka mūsu ienākumi pieaugs līdz ar to, kā pieaugs mūsu ģimene? . . .» Ģenerāļa piekrišana? «Bet pasaki man — kāpēc mans tēvs, redzēdams, ka esmu kļuvis neatkarīgs, atteiktos darīt mani laimīgu? ... Manam tēvam ir vājš raksturs, bet viņš ir nenoliedzami labs cilvēks. Ja dēli apliecinās viņam sirsnīgu pieķeršanos, tie varēs viņu stipri ietekmēt.., Ceru, ka tēvs, pēc tam kad ir padarījis nelaimīgu manu māti, negribēs darīt nelaimīgu arī mani... Pienāks, Adel, diena, kad mēs abi dzīvosim zem viena jumta, vienā istabā un Tu varēsi iemigt manās skavās.. . Laulības dzīves prieki kļūs par mūsu pienākumu un mūsu tiesībām . ..»

Sapņi, kas valdzināja dedzīgo jaunekli, kurš lasīja un rakstīja mīlestības dzejoļus, bet dzīvoja visstingrākajā šķīstībā. Viņš gribēja, lai arī to līgava piedēvētu viņam par nopelnu: «Es uzskatītu par parastu sievieti (tas ir, par diezgan niecīgu radījumu) tādu jaunu meiteni, kas apprecētos ar cilvēku, nebūdama pārliecināta gan pēc viņa principiem, kuri viņai ir zināmi, gan pēc viņa rakstura, ka viņš ir ne vien prātīgs, bet arī — šo vārdu es lietoju visplašākajā nozīmē, — ka viņš ir *nevainīgs,* tāds pats nevainīgs kā viņa ...» Bet Adeles reakcija bija pārsteidzoša: vai tad par tik «neparastām lietām» drīkst runāt ar labi audzinātu meiteni? *Protams,* drīkst, atbildēja dedzīgais līgavainis: «Es Tev pierādīju, cik liela vara Tev ir pār mani, jo Tavs tēls vien ir stiprāks nekā viss manam vecumam raksturīgais satraukums; es Tev teicu, ka cilvēks, kurš būtu tik neprātīgs, ka, būdams netīrs un aptraipītu godu, grasītos savienot savu dzīvi ar tīru un nevainīgu meiteni, būtu pelnījis vienīgi nicināšanu un sašutumu ... Bijis es sieviete un mans līgavainis man sacītu: *«Tu esi tā sieviete, kas man noderēji par cietokšņa valni pret citām sievietēm; tu esi pirmā, kuru esmu skāvis savās rokās, vienīgā, kuru es jebkad apskaušu; es ar baudu kļauju Tevi pie savām krūtīm un ar šausmām un riebumu atgrūstu kuru katru citu sievieti,»* — man šķiet, Adel, bijis es sieviete, tad šāda mīļotā cilvēka atzīšanās man nebūt nebūtu nepatīkama. Bet varbūt Tu mani nemīli? ...» Nē, viņa to mīlēja, mīlēja kā īsta Fušē dzimtas atvase, tas ir — daudz vienkāršāk.

Tūkstoš astoņi simti divdesmit otrā gada 8. martā, Ade-les skubināts, Viktors Igo beidzot nolēma lūgt ģenerāļa piekrišanu

laulībām. Vēstule tika parādīta Adelei, kura atzina, ka vēstule uzrakstīta ļoti labi, izņemot viņas pašas eņģelim līdzīgo aprakstu. «Es nepavisam neesmu eņģe-liska, šī doma Tev jāmet ārā no galvas, es esmu zemes meita.» Ak brīnišķīgais sievietes reālisms! Pēc tam viņa tam centās ieskaidrot, ka viņai daudz svarīgaka ir laime, nevis slava: «Kā Tu man vari teikt, ka laulības ar Tevi man jāuzskata par izdevīgām tikai tāpēc, ka Tavam tēvam ir *augsta militārā pakape'i* Tu gaužam maldies! Kas man daļas gar rangiem un augstajām pakāpēm? . . . Varu Tev paziņot, ka šis, pēc Tavam domām, svarīgākais apsvērums man ir visnesvarīgākais. Man nekā nenozīmē kļūt par akadēmiķa sievu, kaut es tikai būtu Tava sieva, un saproti — ko man var nozīmēt tas, ka es būšu ģenerāļa vedekla . ..»

Sekoja vairākas satrauktu gaidu pilnas dienas. Jaunieši runāja, ka gadījumā, ja tēvs piekrišanu nedos, viņi abi aizbēgs un apprecēsies kaut kur ārzemēs. Šoreiz labi audzinātā meitene no Seršmidī ielas pacēlās lidz kaislības augstumiem. Veltīga varonības izrādīšana, jo ģenerāļa atbildē, kas kopuma bija prātīgā, bija izteikta piekrišana ar dažām piebildēm. Tēvs nepavisam nenosodīja sava dēla pieķeršanos Fušē jaunkundzei: viņa veco draugu — Fušē ģimenes «sabiedriskais rangs» viņu pilnām apmierināja; vairāk viņu uztrauca tas, ka ne līgavai, ne līgavainim nebija nekādas mantas. Ak, bijuši viņam tie miljoni reālu, kurus bija apsolījis Zozels Bonaparts! Bet viņam nebija nekā. «No visa tā izriet, ka, pirms domāt par precēšanos, Tev jāapgūst kāds amats vai jādabū vieta, par kādu es neuzskatu literatūras jomu, lai cik spoži tajā bijuši Tavi pirmie panākumi. Kad Tu būsi izpildījis vienu vai otru noteikumu, es labprāt atbalstīšu Tavu vēlēšanos, kurai nebūt neesmu pretī . . .» Sai vēstulē bija tikai viens tumšs mākonis: ģenerālis neatlaidīgi runāja pai «savu tagadējo sievu». Lai saglabātu tēva labvēlību, bija nepieciešams atzīt viņa otro laulību, ko Viktors arī izdarīja ar lielu taktu un savu parasto cieņu.

Pienāca vasara — laiks, kad Fu.Šē ģimene mēdza izbraukt no Parīzes. Tika nolemts, ka viņi noīrēs mājiņu Zantilli un ka Viktors, tagad jau atzīts līgavainis, tiks turp ielūgts, bet pieklājības pēc dzīvos baložu būdā. Fušē kundze, kas tobrīd gaidīja ceturto bērnu, smagi panesa grūtniecību, un «šis vēlīnais mīlestības auglis» viņai sagādāja neērtības. *Adele — Viktoram:* «Ja māmiņa mums uzdāvinās brālīti — vai man vajag viņu pierunāt, lai viņa pati to baro?... Māmiņa jau ir tādā vecumā, ka nevar viena pati apkopt mazulīti, un man vēl būs jāpaliek savā ģimenē vismaz divus gadus. Ja Tu domā, ka man vajag palikt mājās šo laiku, tad es ieteikšu -mamiņai neatdot bērniņu zīdītājai... Saki atklāti, ko Tu domā. Mēs visi esam baroti mājās, un man gribētos, lai tāpat būtu ar šo mazulīti. . . Tas lielā mērā ir atkarīgs no manis. Es vēlos, lai Tu pasaki man savu gribu . . .» Viktora atbilde šai jautājumā mums nav zināma; droši vien viņam nebija nekādu

iebildumu pret to, ka viņa nākamais svainis tiktu nodots zīdītājai.

Adele -r- *Viktoram:* «Tātad Tu brauksi uz 2antillī! Cik es būšu laimīga! ... Es Tevi redzēšu katru dienu, katru dienu ar Tevi sarunāšos. Ja mēs sastrīdēsimies, ilgi viens uz otru nedusmosimies. Kad es iziešu dārzā, bet Tu atradīsies savā baložu būdā, mēs novēlēsim viens otram labu rītu . .. Bet pastaigāties dārzā diviem vien bez māmiņas nedrīkstēs. Tā pavēlēts. .. Vajadzēs labprat paklausīt vecākiem, viņi aizlieguši, domādami, ka ta tam jābūt.. .» Viktors izteica savu prieku, pēc tam atcerējās savu brīnišķīgo māti: «Mūs savienojusi, viņa nemūžam neiedomātos likt starp mums tik divainus, gandrīz aizskarošus šķēršļus. Mūs cienīdama, viņa uzskatītu par sevis pazemojošu ierobežot mūsu brīvību. Gluži otrādi, viņa gribētu, lai cēlās un sirsnīgās sarunās mēs abi sagatavotos svētajai laulības dzīves tuvībai... Cik man būtu bijis patīkami klejot kopā ar Tevi vakara krēslā tālu no trokšņiem zem kokiem pļavu vidū! Tādos brīžos dvēselei atklājas jūtas, kādas vairākums cilvēku nemaz nepazīst...»

Par spīti stundām, kuras vakaros bija jāpavada ģimenes pulciņā, «mūžīgā ielenkumā», viņš ar prieku izbaudīja «2antillī laimi», miera, reibuma un noslēpumainības pilnas dienas, kad Adele šad tad viņu slēpu apciemoja viņa tornī un atjāva kādu skūpstu un kādu glāstu. Ai, kāpēc divi cilvēki, kas viens otru mīl, nevar pavadīt savu mūžu viens otra skavās? Bet, lai Zantillī laimi padarītu mūžīgu, vajadzēja gūt panākumus. Tad nu Viktors steidzināja savu «Odu» izdošanu atsevišķā sējumā. Krājums tika iespiests par devīgā Ābela līdzekļiem, pārdošana tika uzticēta Pelisjē grāmatu tirgotavai, kas atradās Palērojāla laukumā, bet brālim Ābels sagādāja delikātu pārsteigumu, piesūtīdams korektūras novilkumus. Odu krājums nāca klajā jūnijā pelēkzaļā iesējumā tūkstoš piecsimt eksemplāros. Autors saņēma piecdesmit santīmu par eksemplāru, tas ir, septiņi simti piecdesmit franku par visu izdevumu. Pirmo eksemplāru, kā jau piederas, viņš pasniedza līgavai: *«Manai sirsnīgi mīļotajai Adelei, eņģelim, kas ir mana vienīgā slava un mana vienīgā laime.* — Viktors.»

Sas pirmās grāmatas nosaukums bija «Odas un dažādi dzejoļi». Priekšvārdos tika uzsvērti autora politiskie uzskati. Pārliecinājies, ka franču odai pelnīti pārmet saltumu un vienveidību, viņš sprauda sev par mērķi «piesaistīt tai interesi ne tik daudz ar formu, cik ar tajā paustajām idejām ... Cilvēces vēsture ir pārpilna dzejas vienīgi monarhistisku ideju un reliģiozu ticējumu gaismā ...» Lielākā daļa krājumā uzņemto dzejoļu bija uzrakstīti oficiālā toni un veltīti vēsturiskām tēmām. «Sie cītīga un visai apdāvināta skolnieka elegantie vingrinājumi» apdziedāja «Auri IV statujas jaunuzstādīšanu», «Berrī hercoga nāvi», «Bordo hercoga piedzimšanu», un visi šie «pasūtījuma» sižeti bija necienīgi jaunekļa, kurš Itālijā un Spānijā bija sekojis Napoleona uzvaras ērgļiem, bija redzējis imperatora paaugstināšanu

un krišanu un, vēl pusaudzis būdams, pieredzējis daudzas nežēlastībā krišanas un nāves sodus. Lasītājus liberāļus atbaidīja apostrofas, prosopopcjas un interrogācijas jaunā ultraro-jālista dzejā, un viņi neatzina šo odu augsto mākslas vērtību.

Rojālistu prese, uz kuru viņš bija paļāvies, nemaz neatsaucās. Rakstu bija maz. Literatūras kritika toreiz ieņēma pavisam mazu vietu, un Igo uzskatīja «par sevi cienoša cilvēka necienīgu paradumu, kādu bija pārņēmuši visi tālaika literāti, — izkaulēt no žurnālistiem cildinošas atsauksmes... Es nosūtīšu savu grāmatu laikrakstiem; tie par šo grāmatu izteiksies, ja to uzskatīs par vajadzīgu, bet neiešu lūgties viņu uzslavas kā ubagdā-vanu ...» Lamenē viņa rīcību atzina: «Man patīk Jūsu taisnīgums, Jūsu atklātība un Jūsu cēlās jūtas vēl vairāk nekā Jūsu talants, kaut gan arī tas man ļoti patīk .. . Turklāt, žēlīgais dievs, kas gan ir šis pasaulīgais troksnis, kuru sauc par slavu, par popularitāti un kura tik ātri izdziest kapa klusumā? ...» Taču grāmatu itin rosīgi pirka, un tas Viktoru uzmundrināja, jo tuvināja viņa kāzu dienu, un A'dele tagad iedrošinājās viena pati apciemot savu saslimušo līgavaini Parīzē viņa mansardā. «Lai jaudis runā, ko grib, man vienalga ... Dažos gadījumos es bez sirdsapziņas pārmetumiem spēju sacelties pret vecāku gribu...» Bet, lai viens otram atdotos, viņi gaidīja kāzas. *Aclele — Viktoram:* «Vēl tikai trīs mēneši, un es Vienmēr būšu kopā ar Tevi. .. Un, ja padomājam, ka netikām izdarījuši nekā necienīga, ka mēs varējām ļau daudz agrāk būt kopā, bet labāk izvēlējāmies cieņu pašiem pret sevi, nevis savu lielo laimi, — skaidrs, ka šī apziņa mūs darīs vēl laimīgākus! . . .»

Tris mēneši. . . Adele drīkstēja noteikt termiņu, jo tagad bija jāgaida tikai gadskārtējā atbalsta piešķiršana. Solījums bija stingrs, tikai ministrijas ierēdņi visu laiku vilcinājās. «Manu pabalsta lietu viņi uzskata tikpat kā par tiesas prāvu, nenojauzdami, ka runa ir par cilvēku laimi.. .» Brīnišķīga frāze. Beidzot iejaucās abats hercogs de Rohāns, saņēma Berrī hercogienes atbalstu, un 1822. gada 18. jūlija Viktors varēja aizrakstīt ģenerālim, ka nu viss ir galā: piešķirts tūkstoš divsimt franku gadā no īpašiem karaļa fondiem. Tikpat lielu summu solīja iekšlietu ministrija. Pie jau garantētajiem tūkstoš divsimt frankiem pieliekot klāt vēl tikpat lielu summu, kādu ienesīs literārais darbs, jaunais pāris varēja iztikt, vēl jo īpaši tāpēc, ka labsirdīgā Fušē ģimene piedāvāja meitai un znotam paturēt viņus savās mājās. Ģenerālis tūdaļ aizrakstīja oficiālu vēstuli: «Viktors man uzdeva lūgt no Jums tās jaunās dāmas roku, kuru viņš cer aplaimot un no kuras gaida laimi pats...» Fušē kungs laipni atbildēja. Viņš slavēja Viktora kārtības mīlestību un nopietnību, priecājās, ka atjaunosies senās draudzības saites ar ģenerāli, un nožēloja, ka nevar dot meitai lielāku pūru. Viņa saņems «divi tūkstoši frankus — mēbelēs, drēbēs un naudā», un jaunlaulātie dzīvos Tulūzas iebraucamajā vietā līdz tam

laikam, kad varēs iekārtot paši savu māju.

Vēl tikai trūka līgavaiņa kristāmzīmes. Ak vai! Tās nemaz nebija. Ģenerālis vāji atcerējās tās tālās dienas, bet domāja, ka viņa dēls netika kristīts, ja vien sieva to nav izdarījusi bez viņa ziņas, kas likās neticami, ņemot vērā, ka sieva bija volteriāniete un to visur izradīja. «Viktoram *bija* reliģija, bet viņam nebija nekādas *noteiktas* reliģijas.» Ģenerālis izdomāja izeju: «Man apgalvo, ka, iesniedzot Sensilpisas vikāram rakstu, ka Tu esi kristīts kādā svešā zemē ar mātes gādību un tēva prombūtnē, bet Tev nav zināms, kur tas noticis, tad šis mācītājs Tevi nokristīs otrreiz Tevis izraudzīta krusttēva un krustmātes klātienē... Pēc tam Tu tūlīt baudīsi svēto vakarēdienu, un vairs nebūs nekādu šķēršļu tam, lai Tevi salaulātu baznīcā ...» Nepatīkama blēdīšanās. Taču šķita neiespējami atzīties dievbijīgajiem Fušē, ka Sofija Igo atturējusies no tā, ka «dēlam tiktu pasniegts svētais sakraments, kas cilvēku padara par kristieti». Pēc sava «slavenā drauga Lamenē kunga» padoma Viktors lūdza ģenerāli apliecināt, ka viņa dēls nokristīts Itālijā. Ģenerālis apliecināja visu, kas bija nepieciešams, un Lamenē izdeva apliecību par grēksūdzi. Laulības notika Sensilpisas katedrālē 1822. gada 12. oktobrī, laulāja abats hercogs de Rohāns. Par līgavaiņa lieciniekiem bija Alfrēds de Viņī un Fēlikss Biskarrā, kas bija atgriezies no Nantes un priecājās par satikšanos ar diviem saviem mīļākajiem skolniekiem; par līgavas lieciniekiem bija viņas tēvocis Zans Batists Aselīns un marķīzs Dividāls dc- Monferjē Ģenerālis Igo uz kāzām neatbrauca.

Kāzu mielasts tika sarīkots Fušē mājās, bet balle pēc tam notika lielajā kara padomes zālē, tai pašā, kurā ģenerālim Lahorī, Viktora krusttēvam, piesprieda nāves sodu. Ballē Biskarrā, jaunais klases audzinātājs ar baku-rētaino seju, ievēroja Ežēna neparasto uzbudinātību — Ežēns it kā neapjēdza, ko dara, un pavisam jocīgi runāja. Nepiesaistīdams viesu uzmanību, Biskarrā brīdināja Ābelu, un viņi par abiem aizveda nelaimīgo projām; naktī tam uznāca īsta ārprāta lēkme. Vienmēr drūmais jauneklis, kas iedomājās, ka tiek vajāts, bija iemīlējies Adelē, cieta vecum vecas, negantas greizsirdības dēj un nespēja izturēt, redzot sava brāļa laimi.

Par šo traģēdiju tai vakarā jaunlaulātie, par laimi, nekā neuzzināja. Beidzot, kā bija vēlējušies tik daudzus gadus, viņi pavadīja nakti zem viena jumta un viens otra ska-

vās. Viktors, kas bija tik šķīsts savos darbos, bet kam tai pašā laikā bija tik kvēla iztēles spēja, jutās ārkārtīgi laimīgs, ka beidzot viņam pieder meitene, kas, pēc viņa domām, bija pats skaistuma iemiesojums, un ka viņš ir kļuvis par vienu no dēliem Fušē ģimenē un dzīvos Tu-lūzas iebraucamajā vieta, pa kuras logu pirms gada bija redzējis savu līgavu ar puķēm matos dejojam cita jaunekļa skavās. Nelaiķe māte, kurai bija spēcīgs raksturs, bija viņam mācījusi, ka

cilvēks var sev pakļaut notikumus. Kādu ceļu viņš bija nostaigājis gada laikā! Divdesmit gadu vecumā viņš jau atradās uz slavas ceļa; viņu lasīja gan sirmgalvis karalis, gan jaunieši; ministrija viņam bija piešķīrusi pabalstu; dzejnieki viņu cienīja. Neatlaidīgā cīņā viņš bija iekarojis paša izraudzītu sievu; no jauna bija ieguvis tēva mīlestību; bija piespiedis visus atzīt, ka viņa dzīves ceļa izvēle bijusi pareiza. Pēc tik daudzām nelaimēm tas viss likās kā laimīgs sapnis, kas pilns brīnišķas krēslainības un mīlestības, laimīgs sapnis, kurā ar kaut kada burvja palīdzību piepildījušās visas bērna dienu vēlēšanās. Bet šis burvis bija viņš pats. *Ego Hugo.*[8]

Šo laimes nakti viņš bija pelnījis. Nav šaubu, ka viņā mājoja milzīgs, tīri faunisks kaisles spēks (vecumdienās viņš tika stāstījis, ka šai pirmajā naktī ieguvis savu sievu deviņas reizes), bet viņš izjuta arī nepieciešamību šos miesīgos priekus sasaistīt ar viscēlākajiem cilvēciskajiem priekiem. «Kur ir īsta lauliba,» viņš reiz sacīja, «tas ir, tur, kur mājo mīlestība, tur ir ideāla gaišums. Laulības gulta tumsā izstaro rītausmu ... Tā ir īstena svētlaime. Nav cita prieka kā vienīgi šie prieki... Mīlēt, izjust mīlestību — ar to pietiek. Neprasiet nekā vairāk. Dzīves tumšajās dzīlēs citu pērli jūs neatradīsit. ..» Tai laikā, kad viņš rakstija šīs frāzes, jaunā, tik karsti mīļotā laulātā draudzene bija kļuvusi par skumju un vīlušos sievieti, kas gribēja būt viņa sieva tikai vārda pēc. Tomēr arī šai mānīgajā nākotnē, kad Adele kļūs «Ieva, kuru nekārdina neviens auglis», Igo nekad neaizmirsīs, ka reiz, ļoti sen, viņi bija kopā izbaudījuši gandrīz pārcilvēcisku laimi. Šī mazā Adele Fušē bija tāda pati jauna meitene kā daudzas citas, bet tieši tāda, kāda viņa bija, — naiva, mazliet stūrgalvīga, ar mākslinieces dotumiem (to pierāda viņas zīmējumi), nepavisam ne muļķe, bet vienaldzīga pret dzeju, — viņa bija palīdzējusi dzejnieka piedzimšanai. Un pienāks laiks, kad viņš atradīs vārdus, lai pateiktu, par ko viņam jāpateicas šiem ilgu un kaislības pilnajiem gadiem:

Vienalga, jauns vai vecs, vai nabags, bagāts esat.

Bet, ja jūs vakaros ar satraukumu neesat Ik solī ausījies, kas ārā viegli klaudz,

Ja siluets kāds balts, kurš parkā stundā vēlā Gar acīm zibējis nav starojumā kvēlā Kā žilbigs meteors, kas tumsai cauri trauc;

Ja lemts jums iepazīt no mīlētāju dzejas,

Aiz lielas svētlaimes kā viņi raud, kā smejas Kad kaisles neprātā ir iedegusies sirds;

Ja tikai iedomās pār kādu būtni valdāt Un redzat tuvumā, kā mīlas ilgās saldās Tvīkst dārgo acu skats, kas skropstu ēnā mirdz;

Ja gadījies jums nav aiz logiem gurdi gaidīt,

Kad balle beigsies reiz, un biklus skatus raidit Uz viesiem greznajiem, kas bariem ārā plūst,

Lai kaut uz brītiņu zem lāktura pie ejas Vismiļa sejiņa, kam

apkārt daudzas sejas,

Jums liktu vizbuļus un pavasari just;

Ja neesat mocījies jūs greizsirdības mokās,

Kad mīļā rociņa dus kādam citam rokās,

Kad cita lūpām, šķiet, par tuvu mīļās vaigs,

Ja neesat vērojis ar saspringtību drūmu Jus valša virpuli tik juteklisku kļūmu,

Ka ziedu viesulis sāk gaisā ņirbēt maigs;

Ja gadijies jums nav, ka vēlu nakti klusa,

Kad viņa tālu prom slīgst bezrūpīga dusā,

Jūs sāpēs svaidāties un raidāt- nopūtas,

Un lejat asaras ar izmisīgu prātu,

Un saucat, cerēdams, ka viņa drīz būs klātu,

Un lādat likteni, jo nežēlīgs jums tas;

Ja jūsu dvēsele, kas mīļās skata skarta,

' Jums neatdarīja uz paradīzi vārtus,

Ja viņas dēļ, kam rāms plūst dienu ritējums Un jusu sirdēstos kas saldu tīksmi meklē,

Ja viņas dēļ labprāt jūs nenokāptu peklē —

Jums mila sveša ir, ir ilgas svešas jumsi

Uzmetīsim pēdējo skatienu jauneklim ar plato pieri, jauneklim «ar bīstamo šķīstību», no kura mēs šķiramies uz jaunlaulāto guļamistabas sliekšņa. Skaistais bruņinieks, stāvēdams uz jaunas dzīves sliekšņa, raugās uz pasauli ar uzticību. Viņš gaida slavu; viņš nemaz nešaubās, ka to iegūs. Kaut gan viņam ir tikai divdesmit gadu, viņš ne vienreiz vien jau ir izjutis izmisumu. «Kā to sauc,»

jautā viens no Zirodū varoņiem, «kad diena aust tāda kā šodien un kad viss ir sagandēts, kad viss ir izlaupīts, bet tu tomēr elpo, un kad viss ir zaudēts, kad pilsēta deg, kad nevainīgie apkauj cits citu, bet ari vainīgie mokās nāves agonijā austošās dienas gaismā?» Un ubags atbild: «To sauc ļoti skaistā vārdā, Narsesa sieva. To sauc par rītausmu ...»

Un kā gan sauc to laiku, kad jūtas kvēlo un sirds ir tīra; kad ģēnijs lauztin laužas uz āru, bet neviens vēl viņu nav aptvēris; kad cilvēks jūtas stiprāks par visu pasauli, bet vēl nespēj tai pierādīt savu spēku; kad mūsu tikko aizsāktā dzive ir pilna traģisku atmiņu, bet sirds mūsos dzied; kad mēs esam tik nepacietīgi un krītam drīz izmisumā, drīz esam pārpilni cerību? Tam visam ir ļoti skaists vārds, Viktora Igo sieva, — to sauc par jaunību.

TREšā daļa UZVARĒTĀJS

Vajag tikai dzivot, redzēt visu, kā ir, un visu ari otrādi,
Senlbēvs

I

PEC KAZĀM

«Nākamā diena pēc kāzām mēdz būt klusa. Cilvēki izturas ar cieņu pret laimīgo jaunlaulāto mieru. Tāpat arī pret viņu mazliet novēloto atmošanos. ..»' Adelei un Viktoram Igo šās mierīgās atmodas nebija. Agri no rīta uztrauktais Biskarrā klauvēja pie viņu guļamistabas durvīm: Ežēna stāvoklis bija drausmīgs. Viktors steigšus devās līdzi draugam un «atrada savas bērnības nabaga rotaļu biedru drudžainos murgos». Ežēns bija aizdedzis savā istabā sveces kā kāzās un cirta ar zobenu mēbeles. Veselu mēnesi Ābels un Viktors, Pols Fušē un brālēns Trebišē, cits citu nomainīdami, viņu kopa. Vajadzēja paziņot ģenerālim, kurš tūdaļ devās ceļā no Bluā uz Parīzi. «Viņš neatbrauca dalīties priekā, viņš gribēja būt klāt bēdās.» Viktors un Adele sirsnīgi uzņēma «dārgo tēti», kuram bija parādā pateicību par savām laulībām. «Kā sarma saulē izkūpēja dēla sarūgtinājums šā lieliskā cilvēka labestības staros.»

Tēvam bija sāpīgi redzēt skaisto Ežēnu neprātīgos murgos, Ežēnu, kuru Korsikā un Itālijā viņš bija skatījis kā tuklu un jautru zēnu gaišiem matiem, pēc tam Madridē kā daudzsološu koleža audzēkni. Viņš nolēma — un tas

'Viktors Igo. Nožēlojamie (V dala, VII grāmata — «Pēdējais malks no rūgtā biķera», I nodaļā «Septītais aplis un astotās debesis»).

viņam dara godu — aizvest Ežēnu sev līdzi uz Blua, k .1 l is it kā uz kādu laiku atguva saprašanu un pat aizrakstīja Viktoram, nosūtīdams jaunajam pārim laimes vēlējumus. Viņš rakstīja, ka tēvs un «pamātes kundze» pret viņu esot Joti labi. Ak vai! Viņam uznāca jauna vājprāta lēkme un tik smaga, ka viņu vajadzēja vest atpakaļ uz Parīzi un ievietot doktora Eskiroia klīnikā. Tur bija jāmaksā četri simti franku mēnesī, bet ģimene nebija spējīga to maksāt. Iejaucās Viktors un izgādāja, lai viņa brālis tiktu ārstēts uz valsts rēķina Sanmorisā pie ārsta Ruaijē-Kollāra. Ārsti atzina, ka slimnieks nav izdziedināms. Nabaga Ežēns kļuva par tādu kā dzīvu mironi, kuru pat brāļi reti apmeklēja. *Ežēns Igo — Viktoram 1823. gada*

12. decembrī: «Esmu šeit jau ilgāk nekā septiņus mēnešus, un Tevi esmu redzējis tikai vienu reizi, bet brāli Ābelu — divas reizes... Bet Tev taču vajadzētu sajust kaut cik vēlēšanos satikties ar mani, un Tev nebūtu bijis grūti šo vēlēšanos apmierināt...» Šais vārdos ir traģisks pārmetums. «

Briesmīgais brāļa liktenis kļuva Viktoram par pastāvīgu skumju

un nenoteiktu sirdsapziņas pārmetumu cēloni. Vai tikai 1as nebija viņš, kas, uzvarēdams savu brāli gan dzejas, gan mīlestības jomā, to novedis lidz izmisumam? Viņš nebija pastrādājis nedz noziegumu, nedz izdarījis kādu grēku, lomēr tēma «brāļi ienaidnieki» sāka viņu uzmācīgi vajāt. Tā parādījās visādās formās — dramaturģijā, dzejā, romānā. Dažreiz Kainain bija vārda Sātans, dažreiz Klods Frollo — «Parīzes Dievmātes katedrālē», Zobs «Burggrāfos»; dažreiz tas parādījās ar savu īsto vardu, kā, piemēram, «Sirdsapziņā» vai «Sātana galā». Un tas, ka otram brālim bija vārdā Ābels, šo uzmācīgo domu varbūt pastiprināja. Bet Viktors taču nebija nekā ļauna darījis, tad jau drīzāk Ežēns savas greizsirdības dēļ bija tēlojis Kaina lomu attiecībā pret viņu. Tomēr savos murgos Viktors vienmēr redzēja dzīvu aprakto, Dzelzs maskas cietumu, Torkvemadas cietumnieku kapu. Vienmēr sava iztēlē viņš redzēja nelaimīgo brāli ierāvušos tumsā zem zemas velves. *«Ak ģēnijs! Ak ārprāts! Cik drausmīgs tuvums!»*

Šo tuvumu viņš apzinās. Ikviens sapņotājs (un Viktors Igo labprāt dēvē sevi par Sapņotāju) nes sevī iedomu pasauli: vieniem tā ir sapņi, citiem — ārprāts. «Šis somnam-bulisms cilvēkam ir raksturīgs. Zināma gara dispozīcija, īslaicīga vai daļēja, nebūt nav reta parādība... Sī ielaušanās tumsas valstībā ir briesmu apdraudēta. Sapņošanai ir upuri — vājprātīgie ... Dvēseles dzīlēs mēdz notikt katastrofas. Raktuvju gāzes eksplozijas . . . Neaizmirstiet noteikumu: sapņotājam jābūt stiprākam par sapni. Citādi draud briesmas. Ikviens sapnis ir cīņa. Iespējamais allaž tuvojas reālajam ar kaut kādu noslēpumainu negantību. Cilvēka smadzenes var saēst himera . ..» Viktorā Igo Sapņotājs vienmēr bija stiprāks nekā sapnis. Viņu glāba tas, ka savas ilgas un halucinācijas, viņš sublimēja dzejoļos; viņš bija laidis spēcīgas saknes īstenībā, bet Ežēnā viņš pazina to, par ko būtu varējis kļūt arī pats.

No šām tumšajām iekšējām ugunīm nekas uz āru neparādījās. Visi, kas Viktoru Igo ir pazinuši viņa laulības pirmajos mēnešos, ievēroja viņa triumfējošo izskatu, viņa stāju, kāda piederējās «kavalērijas virsniekam, kas ieņēmis ienaidnieka posteni». Tas bija izskaidrojams ar sava spēka apzināšanos, ko radīja viņa uzvaras, ar reibinošu prieku, ka viņam pieder viņa izredzētā, un ari ar apziņu, kāda viņu pārņēma pēc tuvināšanās ar tēvu, kam bija lieli militārie nopelni, kuros, lai tas ir cik dīvaini būdams, viņš saskatīja arī daļu savu nopelnu. Viņa cienītāji, kas viņu redzēja pirmo reizi, jutās pārsteigti par viņa nopietno sejas izteiksmi un brīnījās par mazliet bargo cienīgumu, ar kādu, stāvot «trepjaugšā», tos uzņēma šis melnās vadmalas drānās tērptais, naivās godprātības pilnais jauneklis.

«Ārkārtīgi interesanti noskatīties uz šo jauno pāri,» rakstīja Senvalrī vēstulē Resegjē. «Tā ir divu eņģeļu mīlestība, turklāt daudz poētiskāka nekā Tomasa Mūra dzejoļos...» Adelei bija spīdīgi, tumši

mati, ļoti skaistas «andalūzietes» acis; tam visam klāt dīvains mierīguma un kaisles sajaukums, kaut kāds «it kā apspiests jūtu brāzmojums, kas grasās izlauzties uz āru». Pēc pirmā acu uzmetiena, viņai trūka valdzinājuma; vajadzēja ieskatīties, tad viņas skaistums kļuva redzams. Viņa ļoti drīz kļuva grūta, un Viktors gaužām priecājās par to, ka tik agri kļūs tēvs. Jau tik jauns būdams, viņš juta vēlēšanos pēc ģimenes dzīves, vēlējās būt laulāts draugs un tēvs. «Ap viņu pati no sevis radās patriarhāla atmosfēra, reizē idilliska un cildena.» Tagad viņam bija jāpelna iztika trim cilvēkiem — Leopolds Igo II piedzima tieši deviņus mēnešus pēc kāzām — 1823. gada 16. jūlijā.

Darbs, darbs, darbs mansardā virs lielajiem kastaņko-l iem Seršmidī ielā. Tapa jaunas odas. «Islandietis Hans» bija pabeigts un nodots Persānam. Marķīzs, kas bija kļuvis par izdevēju, noslēgtajā līgumā apņēmās no jauna i/dot «Odas» un laist klajā «Islandieti Hanu» tūkstoš eksemplāru metienā. Bet uz savu autora tiesību pamata Viktors Igo saņēma tikai piecsimt franku, jo Pcrsāns bankrotēja un, nevarēdams Igo samaksāt, sāka viņam celt neslavu; tā tas bija parasts. Sākās iepazīšanās ar literārā darba netīro pusi. Vajadzēja vēlreiz griezties pie ģenerāļa. Par laimi, iekšlietu ministrs piešķīra Viktoram otru pabalstu — divi tūkstoši franku gadā, un lādzīgais Fušē kungs pieņēma pa vasaru jauno pāri pie sevis Zantillī. Šoreiz Viktoram ierādīja mitekli nevis gotiskajā baložu tornī, bet Adeles istabā.

«Islandietis Hans» nāca klajā četros izlaidumos pelēkos vākos, uz rupja papīra un bez autora vārda. «Tas ir savdabīgs darbs,» rakstīja Persāns, «un, kā runā, ir pirmais darbs prozā, ko sarakstījis jauneklis, kurš jau guvis spožus panākumus dzejā.» Šī grāmata, kuru Viktoram Igo bija iedvesmojuši angļu «melnie romāni» (Malirēns, Lūiss, Radklifa kundze), kādreiz tika aizsākta gan peļņas nolūkā, gan tāpēc, lai tās varoņos — Etelē un Ordenerā — iemūžinātu autora mīlestību uz Adeli Fušē. Nevajag aizmirst, ka milzum daudzās slepkavības, nezvērus, karātavas, bendes un mocības Igo pieļāva tīšuprāt, turklāt kā parodiju. Tas bija virtuozs darbs «neprātīgā žanrā». Autors daļēji mistificēja arī savu šķietamo erudīciju. Viņš bija salasījies uz labu laimi maz pazīstamas grāmatas, piemēram, Fabri-ciusa «Ceļojumu uz Norvēģiju», P. H. Mallē «Dānijas troņmantnieku», un ielicis savā romānā grūti sagremojamas pseidozinātniskas gudrības: «Odina īstais vārds ir Frige Fridulfa dēls.» Šis pedantisms imponēja, bet Igo netika izdarījis nevienu kaut cik nopietnu pētījumu par aprakstāmo pasauli. Savos priekšvārdos viņš ar ironiju to atzina. Autors «aprobežosies tikai ar aizrādījumu, ka viņa romāna glezniecisķā puse bija viņa īpašo rūpju objekts, ka tajā būs bieži sastopami burti K, Y, H un W t— kaut gan parasti autors šos romantiskos burtus lieto ārkārtīgi skopi ... ka tāpat arī šeit varēs atrast daudzus ar lielu gaumi un eleganci variētus diftongus un, beidzot, ka visas nodaļas ievada savādi un noslēpumaini

epigrāfi, kas tās padara jo sevišķi interesantas...»[9]. Šo romānu lasot, drīzāk iiksies, ka to ietekmējis Stcrns vai Svifts nekā Valters Skots vai Munks Lūiss.

Taču Igo bija izdevies izraisīt ir šausmas, ir interesi. Viņam palīdzēja viņa dīvainā iztēle. Viņa tēvam un brāļiem, tāpat kā viņam, piemita tieksme uz drūmu fantastiku. Tāpat kā Bairons, viņš dāsni mētājās ar galvaskausiem, no kuriem viņa varoņi dzēra «jūras ūdeni un cilvēku asinis». Viņš stāstīja, ka Zantillī tornītī esot strādājis pie sava romāna kopā ar sikspārni. Draugi šo viņa grāmatu neuzņēma nopietni. Lamartins viņam 1823. gada 8. jūnijā atrakstīja no Senpuānas: «Mēs pārlasām Jūsu brīnišķīgos dzejoļus un Jūsu drausmīgo «Hanu». Garāmejot pateikšu, ka, manuprāt, tas ir pārlieku drausmīgs; padariet maigāku savu paleti; iztēlei ir jāglāsta dzirde kā lirai; Jūs sitat pa stīgām pārāk stipri. Šos vārdus es Jums saku Jūsu nākotnes labad, jo Jums tā vēl ir, bet man tās vairs nav ...» Kašķīgais un asprātīgais Anrī de Latušs izsmēja jauno romānistu rakstā «Atriebtie klasiķi».

Nav zvaigžņu pie debess, snauž gotiskā pils ...
Teic kolēģim rakstnieks, kam romantisks stils:
«Es lūdzu, kungs, sakiet, lai skaidrs man viss, —
Vai patīk jums jūra un asinis?
Vai kārāt jūs brā|us? Vai priecājāties,
Kad upura vaidos klausījāties?
Un kā bij ar roku, vai drebēja tā,
Kad cilpu no kāķa raisīja?...»

Tiešām «Islandietis Hans» bija «pārlieku drausmīgs», kā teica Lamartins, un deva bagātīgu vielu parodijām. Bet cik daudz tajā spara un fantāzijas! Avīzē *«La Quotidienne»* Šarls Nodjē kādā rakstā izteica nožēlu, ka jaunais autors piespiedis sevi izdomāt visādas dzīves kroplumus, riebīgas anomālijas, tomēr atzīdams, ka autors pieder pie tā visai mazā rakstnieku skaita, kuri spēj iesākt ar šādiem nomaldiem; Nodjē slavēja raito, gleznaino stilu un smalkumu dažu jūtu tēlojumā. Reibinoša atsauksme!

Kritiķis un romānists Šarls Nodjē bija divdesmit divus gadus vecāks par Viktoru Igo un nodzīvojis visai dīvainu mūžu. Viņa tēvs, padzīts oratoriānis, bija kļuvis Bezan-s mā par revolucionāru vadoni, taču dēla audzināšanu sis tēvs sankilots bija uzticējis kādam «bijušajam» — Siro de Šantrānarn. Zēns bezgala daudz lasīja, aizrāvās ar Amjo, Ronsāru un Montēņu. Viņš brīvi lasīja Homēru o iģinālvalodā. Viņa skolotājs turpat uz vietas bija viņam tulkojis Gēti un Šekspīru. Dolā Nodjē bija apprecējis sievieti «bez kādiem trūkumiem un bez naudas»; viņš kļuva par bibliotekāru Bezansonā, vēlāk par sekretāru kādam galīgi jukušam anglim seram Herbertam Kroftam un, beidzot, par bibliotekāru Leibahā, Ilīrijā, zemē, no

kurienes viņš pārveda tūkstošiem sižetu saviem darbiem — «Zans Sbogārs», «Smarra», «Trilbi jeb Argēlas meža gars».

Nodjē bija labvēlīgs un drosmīgs cilvēks. Viņā bija kaut kas līdzīgs Hofmanim, viņš bija gan botāniķis, gan entomologs, gan gleznotājs, gan ceļotājs, gan arheologs, neprātīgi iemīlējies gotikā. Viņš visu zināja. Iestājies darbā laikrakstā «*Débats»,* vēlāk *«La Quotidienne»,* viņš atbalstīja jaunos literātus kā draugs, pēc tam kā vecākais brālis un pamazām kļuva par autoritatīvu personu, igo aizsteidzās uz Provansas ielu viņam pateikties, bet nesastapa viņu mājās. Nākamajā dienā Nodjē, kam bija «stūraina seja, spriganas un nogurušas acis, fantastisks un domīgs izskats», ieradās pie Igo laulātā pāra, kas viņu bija ielūdzis kopā ar sievu un meitu Mariju (divpadsmit gadus vecu meiteni, kurai piemita pieaugušas sievietes viltībiņas). Tas bija skaistas draudzības sākums.

«Dārgais Alfrēds» (Viņī) «Islandieti Hanu» saslavēja: «Mīļais draugs, es Jums saku — un Jūs jau esat simtais cilvēks, kam es to saku, kaut gan dzīvoju Orleānā, — Jūs esat radījis skaistu, lielu darbu, kuram būs lemts ilgs mūžs... Jūs esat kļuvis Francijā par pamatlicēju romānam Valtera Skota garā ... Pasperiet vēl vienu soli, naturalizējiet ģeniālo ieceri, kurai esat izraudzījies Norvēģiju, pārmainiet vārdus un dekorācijas, un mēs kļūsim lepnāki par skotiem . . . Romānā viss ir neatslābstošas un aizraujošas intereses pārpilns; es atvilku elpu tikai tad, kad biju izlasījis pēdējo vārdu. Pateicos Jums Francijas vārdā ...» Šai pašā vēstulē Viņī pastāstīja arī par savam «sirdsbēdām»; viņš tās uzticēja Viktoram Igo, proti — viņš bija iemīlējies Delfīnē Gē. Mīlestība bija abpusēja. Delfīne nevarēja palikt vienaldzīga pret «piemīlīgāko no visiem», kā mēdza teikt viņas māte Sofija Gē. Bet grāfiene de Viņi, gribēdama atjaunot paputējušās ģimenes stāvokli, vēlējās, lai dēls apprec bagātu līgavu, un uzlika savu veto. Viņi skumji padevās, ari Delfīne samierinājās.

Attiecības ar ģenerāli Igo kļuva aizvien sirsnīgākas. Tēvs ar dēlu sarakstījās par Ežēnu, bet vēlāk sakarā ar tēva izteikto vēlēšanos, lai viņš atkal tiklu uzņemts armijā un lai viņam tiktu paaugstināta pakāpe. Viktors sāka par to rūpēties un izteicās pat, ka cerot ģenerālim izgādāt no Satobriāna sūtņa posteni. Tāpat arī viņš veicināja tēva «Memuāru» izdošanu, panākdams, ka tos laida klajā grāmatu izdevējs Ladvokā. Materiālās intereses lieti derēja labo jūtu stiprināšanai. Ģenerālim Igo bija divi mērķi: rast atbalstu savā dēlā, kuram bija labas attiecības visaugstākajās aprindās, un likt dēliem atzīt jauno Igo kundzi, kura, kā viņš sacīja, bijusi «jums visiem otrā māte». Tiešām, kad grūtās dzemdībās bija nācis pasaulē pirmais Viktora dēls un kad «nabaga eņģelītis», šķita, nupat, nupat aizies bojā, ģenerālis un viņa laulātā draudzene pieņēma bērniņu un tā zīdītāju pie sevis Bluā un iekārtoja tos lielajā, baltajā mājā, kuru viņi tur nesen

bija nopirkuši. «Tomā jaunkundzi» tagad nesauca nekā citādi kā par «Leopolda vecmāmiņu». Adele savai vīramātei izšuva aubīti. Un tikko bija pagājuši divi gadi, kopš bija apbedīta pirmā Igo kundze.

Devītajā oktobrī mazais Leopolds nomira. Viņi, kas atradās garnizonā Po, atrakstīja Viktoram Igo: «Jūsu bēdas, kuras Jūs pārdzīvojat kā tēvs, ir tik tuvu bēdām par māti un brāli; Jūs nomāc ģimenes nelaimes, ģimenes, kas ir dabiska tuvinieku kopa, kuru mēs iedomājamies par savu vienīgo laimes avotu . .. Ak dievs! Cik dzīve ir skumja, mīļais draugs ...» Sakarā ar Ežēnu Viņi ļoti tēlaini izteicās par «to lielo sodību, kādai mēs esam pakļauti savas fiziskās dabas dēļ, kad tā pēkšņi sabojājas ilgi pirms nāves un kad miesā vairs nav dvēseles, bet tā stāv un smaida kā tie drausmīgie tēli Herkulānumā ...». Bet Igo, par spīti tik daudzajām nelaimēm (māte, brālis, dēls) neuzskatīja, ka dzīve ir skumja; viņš bija pārāk pilns ar alkām pēc dzīves, pēc darba, pēc mīlestības. Adele atkal gaidīja bērnu. «Viktors,» mēdza teikt Emīls Dešāns, «nenoguris rada odas un bērnus.»

«FRANČU MŪZA»

Brīnišķīgais restaurāci jas laikmets, kad cilvēkiem bija romantiska dvēsele un klasiska dresūra.

Moriss Barress

«Laika posmā no 1819. gada līdz 1824. gadam, Andrē Senjē un Lamartina «Pārdomu» divkārtīgajā, tiešajā ietekmē, Bairona un Valtera Skota šedevru un Grieķijas vaidu atbalsojumā, visstiprāko restaurācijas reliģiozo un monarhistisko ilūziju laikmetā, izveidojās sava veida prelūdiju albums, kurā dominēja neskaidra melanholija, alkas pēc ideālā, bruņniecisks tonis un bieži vien smalka apdares elegance .. .» Tā viņus raksturoja Sentbēvs. Tulū-zas literāro konkursu laureāti — maigais Sumē, straujais rudmatis Žiro ar savu gaskoniešu dialektu bija pirmie, kas noteica tajos toni; Emīls Dešāns ierosināja organizēt pulciņu un nodibināt žurnālu. Tā radās «Franču Mūza», kas apvienoja izsmalcinātus, pārāk izsmalcinātus jaunus cilvēkus, kuri mīlēja rojālistu dzeju tradīcijas pēc, «kristiešus pieklājības un neskaidru jūtu pēc».

Programma bija šāda: reliģijā — kristīgās ticības brīnumi Šatobriāna garā impērijas laikmeta pagānisko vājību vietā; politikā — monarhija hartas garā; mīlestībā — bruņinieku platonisms. Tas bija «kaut kas maigs, smar-žigs, glāsmains un valdzinošs; iesvētīšanu izdarīja ar uzslavām; dzejnieku pazina un apsveica pēc kaut kādas noslēpumainas pazīmes ... Apzeltīta bruņniecība, jaukie viduslaiki ar pilskundzēm, pāži un viņu aizbildnes, kristīgās lūgsnas kapelās un vientuļnieki, nabaga bāreņi un mazie ubadziņi — tam visam bija traki panākumi, un tas ietilpa galvenajā sižetu krājumā, nerunājot par neskaitāmajām personiskajām likstām .. .» Apvienibas locekļi cits cilu sauca vienkārši vārdā: *Alfrēds, Emīls, Gaspārs* vai *Viktors.* Pie šās

sentimentālās brīvmūrnieku apvienības piederēja arī sievietes. Skaisto Delfīni Gē visi sauca par *Delfini.* Bet, kad Žils de Resegjē, vislielākais trubadūrs no šiem trubadūriem, guturāli izrunādams skaņu «r», lūdza Viktoram Igo atļauju saukt, viņa s;evu par *Adeli,* «jaunais un nopietnais dzejnieks tādu atļauju nedeva». Familiaritāte viņam nepatika.

«Mūzas» nodibināšanai Emīls Dešāns bija ierosinājis, lai katrs pulciņa loceklis iemaksātu tūkstoš franku. Igo ģimenei šāda summa bija pārāk liela. Lamartins, kas jau labprāt mājoja slavas augstumos, dzīvodams kā muižnieks pie dabas krūts, tālu no trokšņainās literātu pasaules, atteicās iestāties pulciņā, bet piedāvāja Viktoram Igo izdarīt par viņu iemaksu: «Kļūstiet par žurnāla dibinātāju," bet es, nevarēdams tam dot nedz savu vārdu, nedz savas domas, labprāt samaksāšu par Jums noteiktos tūkstoš frankus. Tas paliks starp mums...» Viktors Igo, kuru šāda izlocīšanās aizskāra, aizdevumu atraidīja, tomēr žurnālā ieņēma galveno lomu gan savu rakstu un dzejoļu dēļ, gan savas iedzimtās valdonības dēļ.

Taču drīz vien par apvienības «Franču Mūza» īsto centru kļuva labsirdīgais Nodjē, bet par satikšanās vietu — viņa dzīvoklis, sākumā Provansas ielā, vēlāk, pēc 1824. gada 1. janvāra — Arsenāla bibliotēkā, kurā viņš bija pārzinis, jo labvēlīgais ministrs ar grāfa d'Artuā atbalstu bija viņam šo lielisko posteni piešķīris kā Jaungada dāvanu. Bezrūpība mēdz būt visaugstākā veiklība, un neviens nesaņem tik daudz laipnību kā šie mazliet bērnišķīgie vējgrābšļi. Sās pasaules varenajiem patīk atbalstīt izklaidīgos savādniekus, jo tiem, šķiet, šāds atbalsts ir nepieciešams. Nodjē pēkšņi dabūja dzīvokli pili slavena kvartāla centrā. Pa savu logu viņš varēja redzēt, kā saule noriet aiz Parīzes Dievmātes katedrāles. Bibliotēkas pārzinis ir sava veida kanoniķis pasaulnieks. Miermīlīgais mājās sēdētājs un rutinieris Nodjē baudīja šo vēlo komfortu. Viņa sieva, kas bija tikpat vienkārša, «karaliskās pils» paviljonā tūdaļ radīja buržuāzisku omulību, un viņas dzīvā, «spilgtai buķetei līdzīgā» seja padarīja jautrāku drūmo dekorāciju. Viņu meita Marija auga par skaistuli, un visi dzejnieki bija viņas draugi.

Svētdienās Arsenāla salons laistījās gaišās ugunīs. Tajā gāja iekšā, kas vien gribēja. Tur ieradās Severēns Tei-lors, kas bija dzimis Briselē angļu ģimenē, franču virsnieks, de Viņī karabiedrs un valdības mīlulis; Sofija un Delfīne Gē, kas bija starojoša kā pavasara diena un iesaukta par «Franču Mūzu»; Sumē, kas nupat bija piedzīvojis divus triumfus teātrī, uzvezdams «divas labākās mūsdienu traģēdijas», kā izteicās Igo, tas ir, vairāk nekā

'•bkad agrāk «mūsu lielais Aleksandrs)); Žiro, kas bija kļuvis slavens ar savu elēģiju «Mazais savojietis»; Alfrēds <1>■ Viņi un Gaspārs de Ponss gaišzilā uniformā; šeit, pro-lams, ieradās arī brāļi

Dešāni un milzis Ādolfs de Sen-valrī, «Franču Mūzas» direktora vietnieks.

No pulksten astoņiem līdz desmitiem notika pārrunas. Slavēdams pie kamīna, Nodjē ņēmās kaut ko stāstīt — ļaunības atmiņas vai fantastiskus notikumus. Nokratījis ˆavu apātiju, viņš kļuva daiļrunīgs. Pēc tam sākās literāri strīdi. «Andrē Šenjē ir aizgājis pārāk tālu,» sacīja Viktors Igo, «viņa vārsmās ir tik daudz cezūru un frāzes pārnesumu no vienas rindas otrā, ka tās nav vairs muzikālas, bet dzejā pirmām kārtām vajadzīgs melodiskums.» Nodjē protestēja: «Šenjē ir savdabīgs romantiķis, un tas ir labi... Mākslā nav stingri noteiktu likumu.» Tad iejaucās Emīls Dešāns, smaidā pavērdams plānās lūpas un atsegdams brīnišķīgus zobus: «Gan jūs atteiksities no sava sprieduma, mīļo Viktor.. .» Kad pulkstenis bija desmit, Marija Nodjē sēdās pie klavierēm, un sarunas apklusa. Krēsli tika piestumti pie sienām, un sākās deja. Nodjē, kaislīgs kāršu spēlmanis, apsēdās spēlēt ekartē; bālais, slaidais Viņi dejoja valsi ar Delfīni Gē. Nopietnie vīrieši, starp tiem arī jaunais Igo, kādā kaktiņā pusbalsī turpināja strīdu. Igo kundze ar savām spānietes acīm, kas pēkšņi atdzīvojās, dejoja, un viņas vīrs laiku pa laikam uzmeta viņai nemierīgu skatienu.

Visi šie cilvēki, kaut arī amata brāļi, bija labi draugi. Asprātības valstību, izteicās Emīls Dešāns, nomainījusi labsirdības valstība. Visi cits citu augstsirdīgi slavēja. Vislielākās uzslavas saņēma «mūsu lielais Aleksandrs»:

Mēs gaidām dzejoļus, ko tava spalva dos,

Tos slavēs Francija vēl daudzos gadsimtos...

Taču katram bija sava kārta, un Resegjē kvēpināja vīraku Viktoram Igo:

Marengo un Buvinu apdziedājāt Jus odā nemirstīgā, brīnišķā.

Malerbs, Igo un Zans Batists — jā, jā,

Ar tiem jūs vienā rindā stājāt.

Šī savstarpējās apjūsmošanas biedrība kaitināja žultaino Anrī Latušu, kas laikrakstā «Alercure» uzbruka šīm pārmērībām: «Šķiet, ka starp kungiem Aleksandru S***,

Aleksandru G***, Gaspāru de P***, Senv***, Alfrēdu de V***, Emīlu D***, Viktoru I*** un dažiem citiem pastāv noruna, ka viņi cits citu slavēs. Un kāpēc lai šie mazie dzejas ķeizariņi nenoslēgtu šādu vienošanos?» «Mazie ķeizariņi» sparīgi atbildēja ar Igo spalvu: «Entuziastus apvaino par to, ka viena dzejnieka dziesma iedvesmo citu dzejnieku, un grib, lai par cilvēkiem, kuriem ir talants, spriestu tikai tie, kuriem talanta nav. .. Liekas, mums ir pierasta tikai savstarpēja literātu skaudība; mūsu skaudīgais gadsimts ņirgājas par šo poētisko brālību, kas tik jauka un cēla pastāv starp sāncenšiem.»

Lielākā daļa «Franču Mūzas» līdzstrādnieku centās pēc dzejas atjaunošanas un nepavisam negribēja iejaukties strīdā starp

romantismu un klasicismu. 5o piesardzīgo aklektismu Zils de Resegjē izteica pavisam pliekanās vārsmās:

Ir abām skolām tā kā divām māsām
Tā pati maniere, vien ietērps cits.
Un kura jaukāka? Vai strīdas kāds pai krāsām?
Ir vienā cildenums, bet otra tas, kam tic ...

Par ko īsti bija runa? Kādu īstenību aizsedza vārdi *romantisms* un *klasicisms?* De Stāla kundze šeit' saskatīja divas krasas atšķirības: «Literatūra, kas atdarina senos klasiķus, un tā literatūra, kurai par savu rašanos jāpateicas viduslaiku garam; literatūra, kuras pirmavoti saņēmuši savu krāsu no pagānisma, un literatūra, kuras dzinējspēks un attīstība nāk no dziļi garīgas reliģijas...» Ja spriežam pēc šīm definīcijām, tad «Franču Mūzas» dzejnieki bijuši tuvi romantismam. Viņi bija kristieši un trubadūri; viņi atdeva ziemeļu dēmoniem un vampīriem vietas, kuras agrāk bija ieņēmušas nimfas un eimenīdas; viņi lasīja Silleru (tik, cik viņi to pazina, bet viņi to pazina maz, jo reti kurš no viņiem prata vācu valodu). Citi novatori šo romantisma formu uzskatīja par barbarisku un atpakaļejošu. Lamartins par «Mūzu» izteicās: «Tas ir vājprāts, nevis ģenialitāte.» Stendāls ap 1823. gadu baidījās no tās «vācu galimatijas, kuru daudzi cilvēki sauc par romantisku». Viņš rakstīja *romunticisme* tā kā itālieši un gribēja, lai rastos liberāls romantisms, romantisms, kādu piekopj prozaiķi, kuri ir iemīlējušies patiesībā. Viņš izsmēja «jaunos cilvēkus, kuri izraudzījušies

pņainu žanru, dvēseles noslēpumus un kuri, labi paoduši un labi atalgoti, nepārstāj apdziedāt cilvēku ciešanas un nāves prieku». Viņš tos nosauca par «drūmiem muļķiem».

Strīdiem piejaucās klāt arī šovinisms. ««Verters», kaut kūda vācu dzejnieka romāns,» 1805. gadā avīzē *«Dčbats»* bija rakstījis kritiķis Zofruā. Vēlāk Hofmanis vienā gabalā zobojās par «ģermāņu Melpomenes pielūdzējiem». «Franču Mūzas» liberālie pretinieki tai pārmeta, ka tā ir vairāk vāciska un angliska nekā franciska, ka tā piedāvā misticismu tautai, kas misticismā allaž ir saskatījusi vienīgi smieklu objektu, ka tā sniedz miglainas odas nācijai, kas pēc savas dabas sliecas uz visu pozitīvo, ka «Mūza» nopietni spriedelē kopa ar lasītāju filozofu par dažādām māņticībām. Vārdu sakot, XVIII gadsimta gars sacēlās pret XIX gadsimta garu. Franču akadēmijā, kura savu locekļu vecuma dēļ bieži vien nostājās pret jauninājumiem un kura toreiz aizstāvēja klasicismu un filozofiju, akadēmijas pastāvīgais sekretārs Ožē spēra vai zemes gaisā, runādams par Arsenāla apvienību, un sauca to par literāru sektu: «Šī sekta vēl ir jauna, un tai vēl ir maz atklātu adeptu, bet viņi ir jauni un dedzīgi; cītība un aktivitāte viņiem aizstāj spēku un skaitu . . .» Viņš sauca pie kārtības de Stāla kundzi par to, ka tā šķīrusi klasicismu no romantisma, bet

«tas, visām literatūrām nemanot, tās saskalda; tāda nošķiršana tiek izdarīta arī mūsu literatūrā, kurai par to nekad nav bijis ne jausmas». Viņš pārmeta romantiķiem viņu vēlēšanos iznīcināt likumus, uz kuriem dibinās dzeja un franču teātris, un to, ka viņi baidas no jautrības un atrod dzeju vienīgi ciešanas. Vispār viņu skumjas ir tīri literāras, sacīja Ožē, tās nenodara nekāda ļaunuma viņu lieliskajai veselībai. Vārdu sakot, romantismam nav sakara ar reālo dzīvi, tas ir rēgs, kas pazūd, kolīdz tam mēģina pieskarties.

Savādi ir tas, ka šis romantisma pēlējs drīz izdarīja pašnāvību kā lētticīgs Verters, bet neviens taču viņa pašnāvību nevarēja paredzēt, un «šos «Franču Mūzas» kalpus» Ožē uzbrukumi mulsināja. «Mūsu lielais Aleksandrs» loloja cerības kļūt par akadēmiķi, un arī otrs Aleksandrs — Žiro sapņoja par namu Konti krastmalā. Starp citu, viņi sevi neuzskatīja par romantiķiem un aizvien mazāk un mazāk saprata, ko šis vārds nozīmē. «Romantismam ir bijis tik daudz definīciju,» izteicās Emīls

Dešāns, «ka jautājums jau tā ir galīgi samudžinājies, tādēļ es nepūlēšos to padarīt vēl neskaidrāku ar jauniem skaidrojumiem . ..» Kopīgs šiem jaunajiem cilvēkiem bija nemiers ar XVIII gadsimta filozofu noraidīto un pat nonicināto noslēpumainību, sacelšanās pret impērijas laika salto poēziju, dziņa kalpot tronim un altārim. Vai tas bija romantisms? Īstenībā «nav iespējams nopietni apsvērt tādus vārdus kā *klasicisms* un *romantisms:* neviens taču nedz piedzersies, nedz arī dzesēs slāpes ar pudeļu etiķetēm .. .»

Ja nu akadēmija visiem spēkiem grib sadalīt literatūru divi nometnēs, toreiz «Mūzā» rakstīja Emīls Dešāns, «mēs no savas puses uzrādīsim starp visu nāciju rakstniekiem, kurus citu pēc cita pēdējos divdesmit gados dēvēja par *romantiķiem,* šādas personas: Šatobriāna kungu, lordu Bajronu, de Stāla kundzi, Šilleru, Monti, de Mestra kungu, Gēti, Tomasu Mūru, Valteru Skotu, abatu de Lamenē utt., utt.; pēc šiem dižajiem vārdiem mums nepiederas minēt jaunāku rakstnieku vārdus. Otrajā nometnē, izraugoties rakstnieku vārdus tai pašā laikmetā, mēs redzēsim figurējam ***kungus — šiem vārdiem es atstāju tukšu vietu, lai *klasicisti* aizpilda to paši; skaidrāk izteikties es nevaru. Un pēc tam lai jautājumu atrisina vai nu Eiropa, vai kāds .bērns ...»

Igo savukārt atbildēja ar rakstu «Par lordu Bajronu sakarā ar viņa nāvi»:

«Pēc Robespjēra giljotīnām nevar atsākt madrigālu rakstīšanu Dorā garā, un nevar turpināt Voltēru Bona-parta laikmetā. īstā mūsu laikmeta literatūra ir tā, kuras autori līdzīgi Aristīdam tiek izsludināti ārpus likuma ... un kuras vētrainajā atmosfērā, par spīti plašām un aprēķinātām vajāšanām pret mums, uzplaukst visi talanti, tāpat kā dažas puķes spēj augt vienīgi vējainās vietās ... Šai literatūrai vairs nav

to mīlīgo un nekaunīgo paņēmienu, kādi piemita mūzai, kas cildināja kardinālu Di-buā, glaimoja favorītei Pompadūrai un noķengāja mūsu Žannu d'Arku ... Tā nerada mežonīgās oiģijās dziesmas par godu slaktiņiem ... Tās iztēli apaugļo ticība. Tā iet kopsolī ar savu laiku, un tās gaita ir stingra un ritmiska. Tā ir nopietna, tās balss ir melodiska un skanīga. īsi sakot, tā ir tāda, kādai jābūt lielas nācijas kopīgajai domai pēc liela posta — skumjai, lepnai un reliģiozai .. .»

Rakstā ir šāda frāze: «Mēs nevaram izdarīt tā, lai pagātne kjūtu par tagadni.» Tas bija lieliski teikts, bet

mūsu lielais Aleksandrs» nenovērsa acu no Ma zariņi cils un baidījās no pastāvīgā sekretāra. «Mēs tikko drīk-lam elpot, pastāvot šim literārā terora režīmam,» nopū-i is jaunais morālists (Emīls Dešāns). Žiro un Resegjē aiz olidaritātes pret Tulūzas laureātu bija gatavi segt Sumē (kāpšanos. Šās grupas izstāšanās no pulciņa «Mūzu» nebūtu nogalinājusi, ja starp pārējiem apvienības locekļiem valdītu pilnīga vienprātība. Bet tās nebija. Par Lamar-tina «Jaunajām pārdomām» publicētajam rakstam, kurš nemaz nebija naidīgs, bet vienīgi atturīgs, bija savs mērķis: sodīt vecāko amata brāli par viņa atteikšanos darboties «Mūzā». Viņš atbildēja ar ļoti asu vēstuli Viktoram Igo: «Ikviens šai pasaulē strādā savu darbiņu kā nu mācēdams. Putni dzied, čūskas šņāc; par to uz viņiem nevajag ļaunoties ...» Nepatīkama pamācība. Viņi, dedzīgs Lamartina pielūdzējs, Viktoram Igo aizrakstīja: «Cik gan literatūra ir neģēlīga! Sāksim kaut vai ar to, ko es dzirdu ap sevi runājam par Lamartina dzeju. Par viņu vienmēr ir sprieduši nepareizi — brīžam vērtējuši pārāk augstu, brīžam pārāk zemu. Stāsta, ka Jūs viņu esot izslēdzis no baznīcas. Es tam nevaru ticēt.. . .» Un Sumē rakstīja Aleksandram Žiro: «Lamartins ir milzis, bet jūs, viņu kritizēdami, esat literāri palaidnieki.»

Otrs šķelšanās iemesls. Turklāt Šatobriēns, kas, būdams ārlietu ministrs, bija atbalstījis «Mūzu», kuras dzejnieki savukārt cildināja viņa karu Spānijā, pēkšņi ar lielu troksni krita — 1824. gada 6. jūnijā tika atcelts no amata.

15. jūnija «Mūza» nogremdēja savu kuģi. «Augstās pieklājības dēļ,» izteicās Marija Nodjē, «kuģis tika ievests atpakaļ ostā pēc spožas zalves par godu lielajam rakstniekam sakarā ar viņa aiziešanu no ministrijas...» Pēdējā žurnāla numurā Igo par godu Šatobriānam izšāva šādu zalvi:

Ir tavas likstas slavas pjedestāls.
Kad liktenis par tevi ņirgājās,
Tu augstāk biji nekā tas
Un, krizdams lejā, zilgmē šāvies tāls.

Divdesmitajā jūlijā Aleksandrs Sumē tika ievēlēts Franču akadēmijā. Vai zem tās kupola iegāja romantisms? Nē, tad jau drīzāk

Sumē izgāja ārā no romantisma.

Kas tad bija Igo? Klasicists? Romantiķis? Publicēdams 1824. gada februārī pie izdevēja Lavokā savas «Jaunās odas», grāmatas ievadā Viktors Igo vēl atsakās izšķirties:

Īli

«Tagad literatūrā, tāpat kā valstī, pastāv divi partijas, un karam dzejā, kā šķiet, jābūt ne mazāk sīvam par nikno sociālo karu. Abas nometnes, liekas, vairāk kāro pēc cīņas nekā pēc vienošanās. Tās stūrgalvīgi nevēlas atrast kopīgu valodu: nometnes iekšienē tās sarunājas vienīgi ar pavēlēm, bet ārpus nometnes raida tikai kaujas saucienus; un tas nu nav nekāds saprašanās cejš... Starp abām uzbrucēju frontēm uzradās prātīgi starpnieki, kas aicināja uz samierināšanos. Iespējams, ka viņi kļūs par pirmajiem upuriem, bet kas par to! Šās grāmatas autors grib ieņemt vielu tieši viņu rindās... Un vispirms, gribēdams piešķirt zināmu cieņu objektīvajai diskusijai, kurā viņš meklē skaidrību (vairāk sevis paša nekā citu dēj), viņš nolēmis atteikties no visiem konvencionālajiem terminiem, ar kuriem pretinieki mētājas kā ar tukšiem gaisa baloniem, no zīmēm, kurām nav nozīmes, no izteicieniem, kas nekā neizteic, no neskaidriem vārdiem, kurus ikviens iztulko pēc sava prāta, saskaņā ar savu naidu vai aizspriedumiem, un kuri noder pai pierādījumiem vienīgi tiem, kuriem pierādījumu nav. Pats autors nepavisam nezina, kas ir *klasiskais žanrs* un kas ir *romantiskais žanrs* . . . Literatūrā, tāpat kā visur citur, ir tikai labais un Jaunais, skaistais un neglītais, īstais un viltotais ... Taču skaistais Šekspīra darbos ir tikpat klasisks (ja *klasisks* nozīmē *studēšanas cienīgs)* kā skaistais Rasina darbos ...»

Igo sacēlās pret domu, ka revolūcija literatūrā ir 1789. gada politiskās revolūcijas izpausme. Jaunais dzejnieks Igo apgalvo, ka tā bijusi šās revolūcijas rezultāts, un tā ir liela starpība. Drūmā un varenā notikumu gaita, protams, uzmodināja visu, kas bija nemirstīgs un cildens ģēniju daiļradē. Bet mūsdienu literatūra, darbi, kurus radījuši tādi rakstnieki kā de Stāla kundze, Šatobriāns un Lamenē, nekādā ziņā nepieder revolūcijai — «tā ir iepriekšēja monarhistiskās un reliģiozās sabiedrības gara izpausme, sabiedrības, kas, bez šaubām, radīsies tik. daudzu pagātnes lausku vidū». «Jauno odu» forma nebūt nav vairāk revolucionāra (autors apgalvoja) kā viņa politiskie uzskati: «Ikvienam jaunināJumam, kas ir pretrunā mūsu prosodijas dabai un mūsu valodas garam, jātiek uzskatītam par atentātu labas gaumes pamatprincipiem . . .»

Spēcīgs temperaments, pašam māksliniekam neapzinoties, izveido savu formu. Igo kā dzejnieks bija jau sācis .11brīvoties no žņaugiem vairāk, nekā viņš to apzinājās kā ievada rakstītājs. Dažos dzejoļos viņš jau bija iedrošinājies atteikties no perifrāzēm, norāvis dresētajam sunim epitētu kakla siksnu un nosaucis lietas to īstajā vārdā. Vēl gan

viņam ir pārāk daudz *mūzu* un eņģe/u, pārāk daudz izsaucienu: *Taisnā debess! — Ko es redzu? — Ak debess, kurp tie karavīri dodas!* Bet tāpat — arī it kā pret paša gribu — sastopamas bērnības atmiņas, patiesīgas ainavas, skaistas rindas.

Es — trimdā padzīts valdnieks, vientulīgs un lepns..,
Vai šeit jau nav saklausāms Bodlērs?
Nu jau tevis pilni gaisi,
Zvaigžņu miriādes kaisi,
Debešķīgu līksmi raisi Dziesmā, kuru spārni dzied.

Un vai šeit nav dzirdams Valerī? Igo jau jūt arī to lomu, kādu dažiem cilvēkiem lemts tēlot pasaulē:

Miers dzejniekam ir svešs —
No viņa mierinājums dveš,
Kad spārnus viņš par vergiem pleš...

Nav nekā grūtāka kā bez liekiem vai neprecīziem vārdiem uzrakstīt īsu dzejoli, kura jēga būtu cieši saistīta ar ritmu. Divdesmit divu gadu vecuma Igo to darīja ar neiedomājamu vieglumu. Bet, pašam nezinot, viņš bija romantiķis, un viņu atmaskoja *«Journal des Débats»* kritiķis «vecais lapsa Hofmanis», rupjš un īgns lotringietis, kas jaunībā bija rakstījis ņerātnus dzejolīšus klasiķu garā. Viņš parmeta dzejniekam abstraktu ideju apvienošanu ar reāliem tēliem. «Antīkie rakstnieki,» viņš neuzmanīgi izteicās, «nebūtu devuši kādam dievam par apģērbu noslēpumu.» Taču viņam bija darīšana ar cilvēku, kas antīko literatūru pārzināja daudz labāk par viņu, un Igo viņam pamatīgi sadeva.

Igo vēstule Hofmanim, publicēta (saskaņa ar tiesībām atbildēt) laikrakstā «*Journal des Débats»:* «Neņemšos Jums apgalvot, ka šis izteiciens burtiski patapināts no bībeles. Vai tad bībele nav mazliet *romantiska?* Bet es Jums jautāšu — kādā ziņā šis izteiciens Jums liekas aplams? Aplams ir tas, Jūs man sacīsit, ka Jums abstrakts jēdziens *noslēpums* tieši savienots ar reālu tēlu *apģērbs.* Nu, cienītais kungs, šāda veida vārdu savienojums, kas

Jums liekas tik *romantisks,* sastopams ik uz soļa gan pie «antīkajiem, gan pie lielajiem mūsdienu rakstniekiem».

. .. Telpas trūkuma dēļ gribu minēt tikai dažus pārliecinošus piemērus. Jūs apgalvojat, ka klasiķi, kas centušies nekad nesavienot abstrakcijas ar realitātēm, nekad nebūtu piešķīruši kādai dievībai *noslēpumu* par *apģērbu,* bet, cienītais kungs, par dieva troņa pamatu viņi ir piešķīruši *taisnīgumu* un *patiesību* (2. B. Ruso. XI oda, I gr.), tātad realitāti — *troni* viņi ir atbalstījuši uz divām abstrakcijām — uz *taisnīguma* un *patiesības.* Citi piemēri: Horā-cijs III grāmatas XXIX odā ir sacījis: *VUITUTE me in-volvo mea* (es *ietērpjos* savā vīrišķībā). 2ans Batists Ruso ir sacījis (IV grāmatas X odā): «Kā augstākais nopelns no cilvēkiem tiek prasīts vienīgi iecietīgs netikums *elegantā ietērpā* ...»

Tātad, cienīfais kungs, ja jau Horācijs darina *ietērpu* no *vīrišķības,* bet Ruso to pašu darina ar *eleganci,* vai tad mēs nelietojam to pašu Irgūru, sasaistīdami to ar *noslēpumu,* kas ir tikpat abstrakts vārds kā vārdi *elegance* un *vīrišķība?* .. .

Tātad man#ir bijis gods Jums pierādīt, ka izteicienus, kuros Jūs saskatāt *visu romantisma būtību,* vismaz tikpat bieži ir lietojuši antīkās un modernās literatūras klasiķi un mūsdienu rakstnieki, bet, tā kā šais izteicienos Jūs saskatījāt atšķirību starp diviem literatūras žanriem, tad tā pati par sevi sabrūk; saskaņā ar Jūsu sistēmu no tā izriet, ka nekādas reālas atšķirības starp abiem žanriem nepastāv, ja jau vienīgā atšķirība, kuru Jūs atzīstat, — atšķirība stila ziņā ir pilnīgi zudusi. Atļaujiet Jums pateikties par šādu iznākumu ...»

Ir jāapbrīno šās vēstules stingrais tonis un autora erudīcija un pašapziņa. Meistarība nav jādekretē. tā pati piespiež sevi atzīt.

BLUĀ, REIMSA, ŠAMOMKSA

Skaisto darbu māte lr forma, kas piedzimst pirms tiem.
Pols Valeri

Igo ģimenes finansiālais stāvoklis uzlabojās. Par tiesībām laist klajā divu gadu laikā «Jaunās odas» izdevējs Lavokā maksāja autoram divus tūkstošus franku. Ģenerālis ik mēnesi sūtīja dēlam nelielu summu, un Viktors, kas tagad saņēma divus karaļa pabalstus, lūdza tēvu, lai tas, viņam palīdzēdams, «pirmām kārtām domātu pats par savu labklājību», jaunā ģimene 1824. gadā varēja noīrēt mazu dzīvoklīti virs kādas galdnieka darbnīcas Vožirāras ielā 90. īres maksa — sešsimt divdesmit pieci franki gadā. Tur tad arī 28. augustā piedzima Leopoldīne Igo. «Mūsu Didine ir burvīga. Viņa izskatās pēc savas mātes, viņa izskatās arī pēc vectētiņa ...» Par krustmāti lika izraudzīta ģenerēja kundze grāfiene Igo. Diplomātisks gājiens.

Vožirāras iela daudziem jauniem rakstniekiem kļuva par sapulcēšanās vietu. Igo laulātais pāris, pēc viņu ieskatiem, bija priekšzīmīgs. Šai mierīgajā dzīvoklī, kur viss bija veltīts darbam, Igo kundze izstaroja sava skaistuma mirdzumu. «Odas» šai «apvienībai» šķita esam «šķīstās un vientulīgās» dzīves maiga un svinīga atbalss. *Igo — Alfrēdam de Viņi:* «Sēžu mājās, kur es jūtos tik laimīgs, kur šūpoju savas meitiņas šūpuli un kur man līdzās ir mana sieva — mans eņģelis...» Viņš gnbēja būt «pirmais laulības dzīvē», tēva priekos un izeja. Draugi palika viņam uzticīgi. Alfrēds de Viņī, kas kalpoja Oloronas garnizonā, sākumā sašuta par «Mūzas» slēgšanu: «Es nekā nesaprotu no visa tā, ko man raksta, dārgais draugs, bet no mana kalnu nostūra man šķiet, ka mēs darām muļķības. Kā? «Mūza» izbeigs savu eksistenci, kad tā ir kļuvusi par spēku? ... Glābiet to, lai tas maksā ko maksādams ... To pamest būtu īsta neģēlība ...» Viņš sašuta, ka Sumē tīkoja pēc «sagrabējuša sēdekļa» akadēmija. Bet Olorona bija tālu, un lai brīdī, kad dzejnieks virsnieks rakstīja šo vēstuli, «Mūza» jau bija mirusi, bet Sumē kļuvis nemirstīgs. Igo un Viņī draudzību tas neietekmēja. «Atstāsim citiem šīs sīkās vājībiņas un viņu bērnišķīgās bailes. Mīliet mani un rakstiet man, tad būs labi. Alfrēds.»

Šad tad Vožirāras ielā ieradās pusdienās Lamartins, kas šeit bija visvecākais un izturējās mazliet rezervēti, cēli un augstprātīgi. Viņš bija izvirzījis savu kandidatūru uz Franču akadēmiju, un tas viņam sagādāja ciešanas. *Lamartins — Viktoram Igo 1824. gada 16. novembri:* «Mījais Igo, ieradīšos pie Jums trešdien pusdienās. Bet esiet tik laipns un neielūdziet Sumē kungu. Jūs nemaz nevarat iedomāties, cik riebīgi pret mums izturas vēlēšanu tiesības ieguvušie kungi; esmu sašutis un pārskaities. Ļoti labi zinu, ka Sumē kungs nav viņu līdzdalībnieks, bet viņš un arī citi kļūst par viņu ieročiem. Dzīvosim tālāk no visa, un, ja

kādreiz vēlāk, kad šī padarīšana būs beigusies, Jūs no jauna ieraudzīsit manu vaidu akadēmijas kandidātu vidū, tad varat teikt, ka esmu zaudējis ir sirdi, ir pratu . . .» Lamartins dievināja Igo laulāto pāri. *1824. gada 23. decembri viņš raksta:* «Jūs savā mūžā neesat darījis muļķības, bet mana dzīve līdz divdesmit septiņu gadu vecumam bija pilna aplamību un palaidnību . . . Jums ir zelta laikmeta cienīga sirds, un Jūsu sieva ir sieviete no paradīzes zemes virsū; tādos apstākļos mūsu dzelzs laikmetā vēl var dzīvot. . .» Vasarā, kad Lamartins uzturējās Senpuānā, abi dzejnieki sarakstījās. Viktoram Igo, kas aizstāvēja gramatiku, Lamartins atbildēja: «Gramatika nomāc dzeju. Gramatika nav radīta mums ...» Starpība bija tā, ka Igo zināja gramatiku. Bet viņi joprojām palika labi draugi, un Lamartins atrakstīja vēstuli dzejā, ielūgdams Igo atbraukt uz Senpuānu:

Vai dzejniekam nav pārāk grūti Tik lielā burzmā? Šurpu steidz,
Jo putns dzied ar pilnu krūti,
Vien mežs un druvas kur to sveic!

Ežēna slimības dēļ ģenerālis Igo ilgāk uzkavējās Parīzē, un tas radīja starp Viktoru un tēvu ne vien ģimenisku, bet arī garīgu tuvināšanos. Kādreiz triumfējošais un bargais tēvs bija modinājis pret sevi naidīgas jūtas, bet no karadienesta atvaļinātais tēvs, kas balstījās uz dēlu, kurš jau bija kļuvis slavens, iedvesa iecietību, žēlumu un arī lepnumu par viņa agrākajiem varoņdarbiem — Adelei un Viktoram patika klausīties stāstus par tiem.

Laiks ceļa spieķi, tēvs, reiz nolikt tev pie malas!
Par kaujām versmainām, par akmens klinšu salām,
Kas jūrās redzētas, mums stāsti vakarā,
Kad kopā sanāksim. Ir karavīra gaitas
Tev galā. Mantojums — tās uzvaras bez skaita,
Par kurām dēliem, mums, nav skaistāka nekā!

Un, labāk iepazīdams un vairāk iemīlēdams tēvu, Viktors Igo jutās tuvāks arī imperatoram. Dzīvs būdams, Napoleons bija «tirāns», kuru Viktora Igo māte ienīda. Pēc traģēdijas Svētās Helēnas salā viņš bija kļuvis par vajātu varoni, un sirds dziļumos Igo juta, ka franču dzejniekam daudz vairāk piederas apdziedāt «visus tos, kuri cīnījušies pie Frīdlandes, visus tos, kuri krituši pie

Rivoli», nekā apbērt ar pasūtītām odām karaļa ģimenes ātri gaistošos spīdekļus.

Ak, franči, atņemsim mums nolaupīto slavuI Jums pilnas tiesības to uzskatīt par savu,

Sen gana viņu vien pārlieku cildināti Jūs viņu pacēlāt, bet kurš gan neiespētu It visu pasauli ar drosmi neredzētu Pie kājām k|aul, ja jūsu spēks bij klāti

Kad Šatobriāns bija ministrs, Viktors Igo bija cetējis pacelt tēvu «militāru titulu kalngalā», bet savas varenības laikā Šatobriāns kļuva

par visai neaizsniedzamu ierēdni. *Viktors Igo —- ģenerālim Igo 1824. gada 27. jūnija:* «Ja mans slavenais draugs atgriezīsies rava postenī, mūsu izredzes trīskāršosies. Mūsu attiecības kļuvušas daudz tuvākas kopš tā laika, kad viņš bija kritis nežēlastībā, bet, kad viņš bija godā, tās kļuva stipri vēsākas ...» Un *1824. gada 29. jūlijā:* «Mūsu nabaga Ežēna stāvoklis joprojām ir tāds pats. Šī stagnācija ir bezcerīga...» Ar bijušo grāfieni de Salkano attiecības kļuva aizvien labākas. «Pasaki lielu paldies savai brīnišķīgajai sievai par viņas delikāto uzmanību — par apsveikumu manā dzimumdienā. Nespēju nemaz izteikt, cik ļoti es biju aizkustināts, tāpat arī mana Adele. Un vēl pasaki paldies par sviestu, ko viņa apsolīja mums atsūtīt: tas mums šoziem gaužām noderēs...»

Ģenerālis, būdams sajūsmā par sava dēla neobonapar-tismu, uzstāja, lai jaunā ģimene atbrauc paciemoties Bluā. Līdz šim to bija liegušas darīt Adeles divējās smagas grūtniecības. Beidzot 1825. gada aprīli viņi uzsāka ceļojumu. Viktors Igo, kaut gan Luijs XVIII bija miris, joprojām baudīja galma labvēlību un saņēma no pasta direktora karieti, kurā kopā ar sievu un mazo meitiņu devās ceļā. Bluā pasta stacijā viņus gaidīja ģenerālis viņš smaidīja un bija sārti pietvīcis aiz laimes, ka var parādīt savu skaisto māju,-kas bija «balta un četrstūiaina . . . būvēta no akmeņiem un apjumta ar šīferi»; bel vēl laimīgāks viņš bija, kad drīz pēc atbraukšanas dēls saņēma vēstuli no vikonta de Larošfuko, kas bija «Mākslas pārvaldes pilnvarotais sakariem ar karaļa namu», — vēstulē bija paziņojums, ka Kārlis X «žēlīgi» iecēlis par Goda leģiona kavalieriem Igo un Lamartina kungus. Īstenībā viņi abi bija šo ordeni lūguši. Viņa majestāte pieklājīgi izteica savu sarūgtinājumu par aizmirstību, kādā dzīvo literāti, par ko viņiem ir tiesības būt pārsteigtiem. Karalis ielūdza jauno dzejnieku uz savu kronēšanu. Var iedomāties, cik gan laimīgs jutās tēvs, ieraudzīdams viņam tik dārgo ordeni pie krūtīm savam divdesmit trīs gadus vecajam dēlam.

Viktoram, kas mācēja baudīt cēlas jūtas un kas sevi ilgi bija uzskatījis par bāreni, bija sevišķi liels prieks dzīvot tēva pajumtē. Kādreiz viņš bija pret tēvu dumpojies, bet tagad baudīja lielu garīgu mieru, juzdamies viņa priekšā kā bērns, taču kā tāds bērns, kuru tēvs ciena, un viņš bija laimīgs klaiņot ar tēvu pa šo skaisto apvidu. Viņš atzina, ka Bluā «ir visjaukākā pilsēta, kādu vien var atrast... Tā ir izpletusies abos skaistules Luāras krastos un priecina acis; vienā pusē amfiteātra veidā paceļas dārzi un drupas; otrā pusē izplešas līdzenums, kas slīgst vienos zaļumos. Ik uz soļa — atmiņas . ..» Viņam patika senās pilis, ar kurām saistījās vēsture un leģendas.

Viktors Igo— Adolicim de Senvaln 1825. gada 7. maijā: «Biju aizbraucis uz Šamboru. Jūs nemaz nevarat iedomāties, cik tur ir savdabīgi skaisti. Šai brīnišķīgajā un dīvainajā feju un bruņinieku pili

saskatāmas visvisādas burvestības, visvisāda dzeja un visvisādi trakumi. Es iegriezu savu vārdu visaugstākā tornīša galotnē; paņēmu līdzi kripatiņu akmentiņu un sūnu no paša kalngala un gabaliņu no loga rāmja, uz kura Fransuā I bija uzrakstījis divi dzejas rindiņas:

Cik bieži sievietes mainās —

Tas tiaks, kurš no tām neatgainās!

Šīs abas relikvijas man ir ļoti dārgas .. .»

Tāpat arī viņam iepatikās Miltjēra, kuru ģenerālis bija nopircis Soloņā, dažu ljē attālumā no Bluā.

Viktors Igo — Polam Fušē 1825. gada 10. maijā: «Pašlaik atrodos Miltjērā, zaļā lapenē pie mājām; efejas, kas vijas ap lapeni, met robainas ēnas uz papīra — nosūtu Tev šo ēnu zīmējumu, ja jau Tu gribi, lai manā vēstulē būtu kaut kas gleznieciskš. Nesmejies par dīvainajām līnijām, kas it kā nejauši uzmestas lapas otrajā pusē. Nem palīgā mazliet iztēles. Iedomājies visu šo zīmējumu, ko uzvilkusi saules gaisma un ēna, un Tu ieraudzīsi kaut ko burvīgu. Tā, lūk, rīkojas neprāši, kurus sauc par dzejniekiem ...»

Svarīgi vārdi, jo tie rāda laimīgo dabiskumu, ar kādu Igo sāka tagad zīmēt un dažreiz ari rakstīt. Dzidrie dīķi

zem ozoliem, senlaicīgā māja, resme vitoli, kuru dobumos mirgoja maiduguntiņas, padarīja viņam Miltjēru par «brīnumainu un noslēpumainu vietu».

Tur aizvadītās dienas Viktoram Igo likās aizskrējušas pārāk ātri. Ikviens kāro pēc tādiem pagodinājumiem, kurus viņam liedz, un nolād tos, kuri paši dodas rokā. Kad pienāca laiks doties uz Reimsu uz kronēšanas svinībām, jaunais dzejnieks laureāts noskuma, ka jāšķiras no Bluā, no tēva un it īpaši no Adeles — pirmo reizi kopš apprecēšanās. Bet tā nu bija izlemts. Viktors Igo bija apsolījis doties ceļojuma no Parīzes uz Reimsu kopā ar Nodjē un palūdza sievas vecākus sagādāt viņam galma uzvalku: īsās bikses, zīda zeķes, kurpes ar sprādzēm un tērauda zobenu. Viņš izbrauca 19. maijā, sajuzdams zināmu patiku, redzot Adeli gauži raudam. Pavadīt dažas dienas bez Adeles — tas viņam šķita kā vesela mūžība: «Cik visi šie pagodinājumi ir bēdīgi! Daudzi šo manu braucienu apskauž, bet viņi nezina, cik nelaimīgs es jūtos šās laimes dēļ, kura man radījusi tik daudz skauģu ...» Bet viņam bija divdesmit trīs gadi, viņam patika slava, un viņš bija itin lepns, ka ceļabiedri diližansā redz viņa salkano lentīti. «Pasaki manam tēvam, ka ceļā man jautāja, *vai es nebraucu uz savu pulku* utt. Un tas viss lentītes dēļ!» Šī frāze atklāj slepenu mīlestību uz militāro slavu. Viņš lūdza Adeli uzplēst vēstules, kas varbūt pienāks uz viņa vārda, un paziņot viņam šo vēstuļu saturu. Ai vientiesīgā uzticība, kas pastāv starp iaulatiem draugiem, kuriem nav vienam no otra noslēpumu!

Vožirāras ielā Viktors Igo, protams, apmetās viņu kopi-gajā

guļamistabā un tālab jo smagi izjuta savu vientulību. Parīze bez Adeles viņam bija kļuvusi sveša. «Mana dzimtene — tā esi Tu ...» Brokastis pie sievas vecākiem — Fušē kungs pats pagatavoja znotam omāru mērcē. Gājiens pie drēbnieka, kurš viņam parādija uzšūto fraku, kas bija gaužām neglīta un pārmērīgi atbilda jaunākajai modei; gājiens pie «nemirstīga» Sumē, kurš, būdams arvien laipns un labsirdīgs, paredzamajai ceremonijai piedāvāja viņam savas īsās bikses; pēc tam, ņemot vērā, ka Nodjē un arī viņš pats bija tikpat kā bez naudas, viņš apmeklēja izdevēju Lavokā, kurš jau bija iekārojis nākamo odu sakarā ar Kārļa X kronēšanu un tālab izmaksāja avansu braucienam uz Reimsu. Pusdienas pie Jūlijas Dividālas de Monferjē, kura bija māksliniece un glita sieviete un kuru Viktors Igo kādreiz biju ienīdis, bet kura tagad bija viņu mājas draudzene un kuru jaunais vīrs apbrīnoja. «Mēs iedzērām uz Tavu veselību, mīļā Adele. Kā es Tevi mīlu!... Tūkstošiem reižu es skūpstīju Tavu vēstuli. Cik tā ir skaista! Cik daiļrunīgu to padarījušas sāpes un maigums! ...»

Ceļojums uz Reimsu sākās labi. Saris Nodjē un Viktors Igo kopā ar vēl diviem draugiem par nimt frankiem dienā noīrēja kaut ko līdzīgu lielai ormaņa karietei, jo uz vietām diližansā nebija nekādu cerību. Ar granti nokaisītais un ar skrāpjiem notīrītais ceļš, kas izskatījās pēc parka alejas, bija pilns ar ekipāžām, pārpildītas bija arī visas iebraucamās vietas. Visur, kur viņi apstājās, Igo skrēja apskatīt vēsturiskos pieminekļus, bet Nodjē devās pie bukinistiem. Reimsā vajadzēja gulēt četriem vienā istabā, taču burvīgais, erudītais ceļabiedrs Nodjē tik interesanti stāstīja par gotiskajām katedrālēm. Igo mīlēja gotiku, «īsteno dabas veidojumu. Tikpat bezgalīgu kā pati daba gan lielajā, gan mazaja. Mikroskopisko un gigantisko . . .» Šatobriāns viņu bija ievadījis gotikas noslēpumos; Nodjē, lieliskais senatnes pazinējs, bija iemācījis pagātnes pieminekļos apmetināt uz dzīvi šo pieminekļu dibinātāju svētītās ēnas un atdzīvināt tos ar atmiņām par notikumiem, kuru liecinieki tie bijuši: «Šī Šampaņa ir pārpilna pasaku .. . Reimsa — tā ir īsta himeru valstība .. .» Nodjē stāstīja pasakas un uzmodināja himeras. Reimsas ielās drūzmējās ļaužu pūlis, gribēdams noskatīties, kā brauks garām Kārlis X; Igo sacīja Šarlani Nodjē: «Labāk iesim apskatīt viņas majestāti katedrāli.» Saris smējās: «Jūs ir apsēdis smailais dēmons,» — «Bet jūs — velns Elzevīrs,» atbildēja Viktors.

Saris Nodjē un Viktors Igo, tērpušies parādes frakās un ar zobeniem pie sāniem, bija klāt kronēšanas svinībās resnu vīriešu un ar dārgakmeņiem izietājušos sieviešu drūzmā. «Visa baznīca laistījās maija dienas gaismā. Arhibīskapu apmirdzēja zeltītais ietērps, altāri — saules stari...» Ceremonijas laikā kāds Emonēns, Dubas departamenta pārstāvis, uzdāvināja Šarlarn Nodjē grāmatu, kuru viņš turēja rokās. «Nupat to nopirku par sešiem sū,» sacīja dubietis. Tas bija atsevišķs Šekspīra rakstu sējums angļu valodā. Vakarā Nodjē tulkoja no lapas

drāmu «Karalis Džons». Viktoram Igo tas bija jaunatklājums. «Patiesi, tas ir dižens darbs,» viņš sacīja. La-menē jau 1823. gadā bija viņam ieteicis āistnieclbas kūri ar Šekspīru, bet. Igo nebija gribējis to lasīt riebīgajā Leturnēra tulkojumā. Pēc tam Viktors Igo — arī no lapas — tulkoja Šarlam Nodjē spāņu «Romansero», ko pa ceļam bija nopircis pie kāda bukinista. Šī nakts Reimsā, kad Viktors Igo kādas viesnīcas istabā atklāja Viljamu Šekspīru, arī bija kronēšana — liela dzejnieka kronēšana.

Arī Šatobriāns bija ieradies Reimsā; Tgo aizgāja viņu apsveikt un sastapa pārskaitušos. «Biju iedomājies,» viņš sacīja, «ka kronēšana notiek pavisam citādi. Kailas baznīcas sienas, karalis zirgam mugurā, divas atvērtas grāmatas: Harta un Evaņģēlijs, — reliģija saistīta ar brīvību.» Vikontam de Šatobriānam tealrālisma izjūtas bija vairāk nekā cieņas pret rituālu. Viktors Igo aizgāja pavadīt dižo vīru, iesēdināt ekipāžā un bija vienīgais pavadītājs: gāztus ministrus nemēdz ielenkt cienītāji. Pat Viktors īgo steidzās ātrāk atgriezties Bluā. Viņu satrauca Adeles vēstules. Viņa žēlojās par vēsumu, kādu pēc Viktora aizbraukšanas viņai izrāda grāfiene ģenerāļa kundze: «Ar skumjam uzzināju šo to, kas pierāda, ka Igo kundze ar mokām mūs pacieš un gaužas par mūsu klātbūtni... Atraksti, ka neparedzētu darīšanu dēļ Tu esi spiests atgriezties Parīzē .. .» Viņa lūgšus lūdza, lai Viktors, cik vien ātri iespējams, brauc viņai pakaļ: «Pēc divi dienām mēs brauktu mājās; es pasūtītu mums vietas pasta karietē; gan mēs viņiem te pateiktu kādu ieganstu...» Bet Viktors bija cerējis paciemoties pie tēva pusotra mēneša. Nākamā vēstule bija vēl neatlaidīgāka: stāvoklis bija kļuvis neciešams. Viktors Igo sievai ieteica būt mierīgai: «Nomierinies. Mēs visu nokārtosim. Tavs Viktors, Tavs vīrs, Tavs aizstāvis drīz atgriezīsies — un kā tad vēl Tev trūks? ...» Bet Adele nespēja izturēt un kopā ar Didīni un aukli aizbrauca uz Parīzi, kur viņu sagaidīja pašas māte.

Lai attaisnotu savu pēkšņo aizbraukšanu, Adele uzdeva par ieganstu «Odu par godu kronēšanai», kura Viktoram steidzami jāuzraksta. īstenībā Viktors šo odu jau bija sadzejojis «katedrāles ēnā». Šim svinīgajam gadījumam veltītais dzejolis ir ārišķīgi svinīgs, kādam tam arī vajadzēja būt:

Mirdz spoži altāris, un tronis cēli slienas,

Un baznickarogi tā priekšā liecas lejup Ar krokām stīvajām, kas iegulst brokātā.

Ris baltas lilijas par arkām zeltu klātam,

Un cauri vitrāžām ar krāsām klusinātām Ņirb raibi atspulgi no raksta vizošā, ..

Goddevīgā un cildenā oda patika augstākajās sfērās, Sostēns de Larošfuko nosūtīja Viktoram Igo divi tūkstošus franku, atlīdzinot ceļa izdevumus; Kārlis X pieņēma dzejnieku audiencē, kur viņš pasniedza

karalim savus dzejoļus un tika par to «visdelikātākā veidā» atalgots: karalis paaugstināja viņa tēvu par ģenerālleitnantu. Tāpat ari viņa majestāte pavēlēja, lai «Oda» tiktu iespiesta «visā tipogrāfiskajā krāšņuma uz Karaliskas spiestuves iespiedmašīnām», un uzdāvināja Igo laulātajam pārim Sevras porcelāna servīzi ar zeltīta tīkliņa rakstu. Tas bija lietderības savienojums ar greznumu.

Lamartins bija ielūdzis Igo un Nodjē apciemot viņu Senpuānā. «Brauksim,» sacīja Nodjē, «paņemsim līdzi ari sievas, un tas mums nekā nemaksās.» — «Kā tad tā?» — «Mēs aizkulsimies līdz Alpiem, pastāstīsim par savu ceļojumu, un kāds izdevējs mums to apmaksās.» Patiešām izdevējs Irbēns Kanēls pasūtīja šiem tūristiem «poētisko un gleznaino ceļojumu uz Monblānu un Samoniksas ieleju». Nodjē vajadzēja sagādāt prozas tekstu un saņemt divi tūkstoši divsimt piecdesmit franku, bet Viktoram Igo — divi tūkstoši divsimt piecdesmit franku «par četrām draņķīgām odām», viņš rakstīja tēvam. «Tas ir labi samaksāts .. .»

Ceļojumā paņēma līdzi pat Didīni. Igo, ģērbies pelēkās kutila drēbēs, skraidīja pa nogāzēm kā brīvdienās palaists skolas puika. Nodjē bija lielisks stāstītājs; viņa gausā, gari stieptā valoda laimīgā kārtā kontrastēja ar viņa dzīvo prātu, un tieši šai apstāklī taču slēpjas humora noslēpums. Ari labsirdīgā Nodjē kundze bija amizanta, kad viņa ar praktiskai francūzietei piemītošo veselo prātu pavēstīja, ka viņas vīra fanstastiskie stāsti ir sadomāti. Apstākļi Senpuānā nebija visai jauki. «Alfonsa kunga» māja, kas nemaz nebija līdzīga viņa poēmām, Igo laulātajiem draugiem sagādāja vilšanos. Nebija *ne izroboto galotņu*, ne *kuplo efeju; gadsimtu atspulgs* bija tikai dzeltenīga līmes krāsa. «Drupas ir labas vienīgi aprakstīšanai, nevis apdzīvošanai,» prozaiski noteica Lamartins. Viņa sieva, kas bija angliete, pusdienās ieradās, tērpusies greznā tualetē, kuras dēļ ceļotājas jutās visai neērti. «Viņa bija dekoltēta un vienās lentās,» rakstīja Adele ,go. «Mūsu nabadzīgās zīda kleitas ar augstajām apkaklītēm šai parādē izskatījās gaužām nepiedienīgas .. .» Igo un Lamartins viens otru cienīja, bet tuvība starp viņiem neradās.

Alpi un it īpaši Monblāns, kas «majestātiski pacēlās ar savu ledus tiāru, tērpies sniega mantijā», Viktoru Igo saviļņoja. Šais milzīgajos klints bluķos, gan spilgti mirdzošos, gan drūmos, zaļos un baltos, viņš saskatīja savam dižumam atbilstošu ainavu. Viņa iekšējās pretrunas (māte un tēvs, kristīgā ticība un volteriānisms, skaistums un pasaules nežēlība, prieks un murgi, eņģelis un fauns) radīja nepieciešamību arī pēc ārējām pretrunām. Viņam patika kontrasts starp saulē mirdzoša sniega baltumu un melnu bezdibeni. «Nupat virs mums pašķīrās mākonis, un pa šo spraugu mēs ieraudzījām nevis debesis, bet kalnu būdiņu, zaļu pļavu un dažas tikko saskatāmas kazas, kas ganījās augstāk par mākoņiem. Nekad neesmu redzējis tik neparastu ainavu.

Pie kājām mums plūst upe, kas ir līdzīgs Elles upei; virs mūsu galvām izplešas īsts Paradīzes stūrītis . ..» Neapzināti pievērsdamies mitoloģijai, kalnus, klintis un strautus viņš pārvērta nezvēros, garos un dēmonos: «Atzīšos, ka man ir slimīgs domāšanas veids — mežonīgās vietas baismu pilnaja skaistumā man kaut kā trūktu, ja tautas teiksmas šai vietai nebūtu piešķīrušas burvestības raksturu. Es ar labpatiku kavējos pie šiem sīkumiem, jo man patīk māņticība — tā ir reliģijas meita un poēzijas māte ...»

Vakarā, atgriezušies iebraucamajā vietā, mūsu ceļotāji smējās par briesmām, no kurām bija izbēguši. Igo nekad neaizmirsa «šo jauko ceļojumu uz Šveici... Tas ir vienas no gaišākajām atmiņām manā mūžā.»

IV

MEISTARĪBA

Igo ārkārtīgā virtuozitāte nav par šķērsli viņa ģēnijam.

Zils Renārs

No 1826. gada līdz 1829. gadam Igo daudz strādāja, daudz iemācījās, daudz radīja. Viņa gigantiskos panākumus, kurus viņš tai laikā guva savā mākslā, būtu aplam mērot ar klajā nākušo darbu datiem: «Odas un balādes» (1826. gada beigās), «Kromvels» (1827), «Austrumu motīvi» (1829). Dažus uzrakstītos darbus viņš turēja galda atvilktnē divi trīs gadus. «Austrumu motīvos» ietverti dzejoji, kas sacerēti 1826. gadā; brīnumainā «Āksta dziesmiņa» drāmā «Kromvels» epigrāfa veidā jau bija iespiesta «Odās un balādēs». Labāk būs norādīt uz viņa meklējumu vispārējo līniju.

Sis ir tas laiks, kad dzeja Viktoram Igo klust par jauku rotaļu, kurā viņš jūtas meistars. Oficiālās «Odas» viņam deva to, ko tās varēja dot; tagad viņam radusies sava publika; izdevējs Lavokā par krājumu «Dažādi dzejoji» samaksāja viņam četrus tūkstošus franku. Ceļojumi, sarunas ar Nodjē, XVI gadsimta dzejnieku studēšana modināja viņā interesi pret vācu un skotu balādēm (tā radušās balādes «Bundzinieka līgava» un «Divi strēlnieki»), un, no otras puses, viņu sāka valdzināt tīrā virtuozitāte. Viņš sacer fantastiskas balādes jeb, kā viņš tās vēlāk nosauca, «romances». Politiskā vai reliģiskā jēga visā, ko viņš toreiz rakstīja, viņam nebija diez cik svarīga. Viņam jau bija tāla doma, kuru viņš bija izteicis 1824. gadā, apgalvodams, ka visai dzejai jābūt monarhistiskai un kristīgai. Tagad viņa dzeja ir tikai valdzinoša.

Sargies skali smiet,
Ce)š ja tumsā iet,
Baigums dveš.
Skats lai urbjas ass,
Soļi nesteidzas,
Taks ja svešs.
Okeāns jo kļūms Miglu pārklāj drūms Ielejām,

Lai ne gaismas stars Neizsprauktos vārs Cauri tām ...
Sils tik baisi šņāc —
Ja nu zaglis kāds Virsū brūk?
Nimlas saldi dzied,
Vilinot sauc diet Tur, kur dūksts;
Galu dabūjis Te dažs bēgulis,
Nemiergars...
Mēness spoži spīd,
Senā dejā slid Spoku bars.. [10]

Vārdi šeit izraudzīti tikai to muzikalitātes dēļ. Dažreiz viņš uzjautrinās («Burggrāfa medības*»), variēdams astoņās lappusēs astoņpēdu rindu ar vienpēdas rindu,'kas izskan kā atbalss:

Kapa matā stāv jau abi — burggrāfs līdz ar senešalu Bālu.

Gotfrid svētais, tu mums visiem esi tagad valdnieks vienīgs Cienīgs.[10]

Brīžam viņš raksta garu jo garu balādi trīspēdu vārsmām («Karaļa Džona turnīrs»). Nezin vai to var uzskatīt tikai par virtuozitāti. Drīzāk to varētu nosaukt par akrobātiku, par veiklu triku, kas pārsteidz ar savu dabiskumu un pārcilvēcisko vieglumu.

Kādam jaunam dzejniekam Viktoram Pavī Igo toreiz deva šādu padomu: «Jābūt vēl prasīgākam atskaņu bagātības ziņā, kas ir mūsu vārsmas vienīgais greznums, un it īpaši jācenšas, lai doma gandrīz vienmēr ietvertos (vienas) noteiktas strofas veidnē . ..» Šī prasība, Igo piebilda, ir rezultāts, kas iegūts mūsu liriskās dzejas gara labā vai sliktā studēšanā. Šai ziņā viņš ir tuvs citiem lieliem franču dzejniekiem, kuri vienu gadsimtu vēlāk mācīja, ka tēlains vārds jau pats par sevi vien ir skaistuma elements, ka mūsu valoda, kurā nav uzsvaru dažādības, prasa precīzus ritmus un pareizas atskaņas un, beidzot, ka dzeja vispirmām kārtām ir mūzika.

Nākdama pēc svinīgajām «Odām», šī evolūcija pārsteidz. Kad parādījās «Odas un balādes» (1826), Lamartins atrakstīja Viktoram Igo no Florences: «Giibu Jums vēlreiz draudzīgi atkārtot stingro padomu — nedzenieties pēc oriģinalitātes! . .. Pārdomājiet labi, vai man ir taisnība vai nav: tā taču ir tikai prāta rotaļa, nevis tas, kas Jums vajadzīgs...» Gudrais un nopietnais žurnāls «Le G*lobe»* līdz šim nebija diez cik labvēlīgs piet Viktoru Igo. Būdams liberāls preses orgāns, kas aicināja uz starptautiskiem kultūras sakariem, *«Le Globe»* šad tad sašuta, dažreiz to pat kaitināja «Franču Mūza» un tās salonu katolicisms. Taču žurnāla direktoru Polu Fransuā Dibuā, kas bija profesors un autoritatīvs, pat ātrsirdīgs žurnālists, reiz aizveda pie «eņģeļa Viktora», kā sacīja Sofija Gē, un Dibuā vēlāk atzinās, ka jaunais Igo laulātais pāris viņu esot apbūris: «Vožirāras ielas dzīvoklītī virs kādas [11] galdnieka darbnīcas, pavisam mazā viesistabā es ieraudzīju jaunu dzejnieku un jaunu māti, kas aijāja rokās dažus

mēnešus vecu bērniņu un mācīja tam salikt lūgšanā rociņas Rafaela gravīru priekšā, kurās bija attēlotas madonnas ar Jēzus bērniņiem. Šis naivais un sirsnīgais, kaut arī mazliet teatrālais skats mani aizgrāba un sajūsmināja ...» Igo savukārt apliecināja *«Lc Globe»* direktoram Dibuā «patiesas draudzibas jūtas, kuras Jūs manī pamodinājāt tais nedaudzajās stundās, ko es pavadīju Jūsu tuvumā ...».

Kad «Odas un balādes» nāca klajā, Dibuā, kas bija saglabājis maigas atmiņas par Vožirāras ielas «svēto ģimeni», pasniedza grāmatu kādam no saviem kādreizējiem skolniekiem Burbonu koležā — Šarlam Ogistēnam Sent-bēvam, kuru viņš žurnālā *«Le Globe»* bija iecēlis par literatūras kritiķi, un sacīja: «Šos dzejoļus sarakstījis tas jaunais barbars Viktors Igo, kuram ir talants ... Es viņu pazīstu, un mēs šad tad satiekamies.» Sentbēvs uzrakstīja garu, cildinošu atsauksmi, bet. prātīgi brīdināja autoru no pārmērībām: «Dzejā, tāpat kā visur citur, nav nekā bīstamāka par pārliecīgu spēku; ja tam dod vaļu, tas var nodarīt daudz ļauna; tā dēļ viss, kas bija oriģināls un jauns, var kļūt vienīgi dīvains; spilgts kontrasts izvēršas klīrīgā antitēzē; autors tiecas pēc daiļuma un vienkāršības, bet nonāk pie salkanības un vienkāršotības; viņš gan meklē varonīgo, bet atrod gigantisko, bet, ja viņš kādreiz lūķos attēlot gigantisko, viņš neizbēgs no bērnišķīgā ...»

Kritiķis bija vēl jaunāks par dzejnieku (divus gadus jaunāks), bet viņam bija plaša izglītība, laba nianšu izjūta, un vispār viņš bija viens no visgudrākajiem sava laika cilvēkiem. Viņam bija iedzimta smalka gaume un pareiza spriešanas spēja. Kristīgās ticības paliekas viņā cīnījās ar reālistisku un skeptisku garu, kas bija izveidojies zinātniskajās studijās. Šis liriķis un pozitīvists sapņoja par vienu vienīgu laimi — par mīlestību un cieta no tā, ka nespēja modināt pret sevi mīlestību. Iekšējā dzīve viņu interesēja vairak nekā frāzes gleznainība. Savā rakstā viņš jūsmoja par Igo «ugunīgo stilu, kas bija pārpilns spilgtu tēlu, negaidītu pareju un harmonijas», bet no visām «Odām un balādēm» visvairāk viņš slavēja tos nedaudzos dzejoļus, kuros Viktors Igo, paceldamies pāri pār virtuozitāti, izteica no sirds dzīlēm nākošas jūtas pret

savu iemijoto: «Papūlieties iedomāties vistīrāko, kas var būt mīlestībā, vislielāko šķīstību laulībā, vissvētāko dvē-seju sakušanu dieva acu priekšā, vārdu sakot, iedomājieties saldkaisli, kas, nolaupīta debesīm, atlidojusi pie mums ,ir lūgsnas spārniem, un visas jūsu iedomas īstenos un pat vēl pārspēs lgo savos dzejojos ar brīnumskaistajiem nosaukumiem «Vēlreiz par tevi» un «Viņas vārds». Tos tikai citēt nozīmētu šo dzejoju šķīstajam jūtu smalkumam atņemt spožumu...» Tie tiešām bija Joti sirsnīgi un maigi dzejoji:

Kā būtni augstāko es tevi mīlu, cienu,
Kā senčus pēcteči mēdz svēti godināt,
Kā brālis māsu mīl, tai juzdams līdz arvienu,

Kā veči — mazbērnus, kas viņiem glaužas klāt,
Tik mīla esi man, ka asaras aiz laimes
Par vaigiem ritēt sāk, kad tevi piemin kāds.. J
Var saprast jaunā pāra lielo prieku, kad viņi 1827. gada

2. janvārī lasīja šos uzslavas vārdus par viņu sirdīm ilārgajiem dzejoļiem citkārt bargajā žurnālā. Daži kritiķa iebildumi viņus neapbēdināja — raksta vispārīgais tonis bija draudzīgs un pat cieņas pilns; Gēte, to izlasījis, nebija vīlies; 4. janvārī viņš sacīja Ekermanim: «Viktors lgo ir īsts talants, kuru ietekmējusi vācu literatūra. Viņa jaunības dzeja diemžēl atradās klasicisma nometnes pedantisma žņaugos, bet tagad, lūdzu, pat «Le *Globe*» ir par viņu; tātad viņš ir uzvarējis...» Ģēnijs saskatīja ģēniju.

Žurnālā *«Le Globe»* iespiestais raksts bija parakstīts ar iniciāļiem S. B. Viktors lgo aizrakstīja Dibuā divi vēstules — pirmajā apvaicājās, kas ir šis S. B., otrā — pateicās direktoram.

Viktors lgo — Polam Fransuā Dibuā 1827. gada 4. janvārī: «Es tik augstu vērtēju Jūsu darbus, Dibuā kungs, ka neiedrošinātos Jūs traucēt ar savas atzinības apliecinājumiem. Tomēr ceru, ka Jūs man neliegsit prieku aiziet pie Jums un pateikties. Un vai Jūs nebūtu tik laipns un neatsūtītu man Sentbēva kunga adresi, arī viņam man gribētos izteikt to, ko es izjutu, lasīdams viņa lielisko rakstu. Visam, ko viņš saka, pat tam, kas varētu būt [12] pretrunā ar maniem uzskatiem vai aizskart manu patmīlību, — visam piemīt cieņas pilns, labvēlīgs un godīgs tonis, par ko es esmu sajūsmā, un viņa paši par sevi tik vērtīgie aizrādījumi kļūst man ļoti dārgi.

Ceru, ka, iekams man būs izdevība pašam pateikt to visu Sentbēva kungam, Jūs, Dibuā kungs, būsit tik laipns un nodosit viņam manu sirsnīgāko pateicību. Tāpat arī atļaujiet pateikt, ka Jūs piederat pie tiem nedaudzajiem cilvēkiem, pret kuriem es uzreiz sajūtu simpātijas, un es ar to lepojos ...»

Dibuā atbildēja: «Viņš dzīvo blakus Jums — Vožirāras ielā, 94. namā.» Igo gāja un piezvanīja pie kaimiņa durvīm. Sentbēva nebija mājās, bet nākamajā dienā viņš pats ieradās pie Igo laulātā pāra. Viņu priekšā stāvēja jauns, kautrīgs cilvēks ar pagaru degunu, trausls, neizskatīgs un mazliet neskaidru valodu. Rudie mati un apaļā, viņa augumam pārāk lielā galva nebija skaisti. Taču viņš velti domāja, ka ir neglīts. Viņa sejā nebija nekā nepatīkama, un tā varēja pat gluži labi patikt. Jāatzīst, ka viņa seju apgaroja prāts, un, kolīdz Sentbēvs jutās brīvi, viņš kļuva nepārspējams sarunu biedrs. Savas frāzes viņš nepabeidza, viņš it kā «tās aizsvieda ar riebumu, nemaz neizrunājis līdz. galam», bet viņa izteiktās domas bija pareizas un dziļas.

Taisnību sakot, runāja galvenokārt <go. Sentbēvs klausījās, «ģēnija spožuma uzveikts», un zagšus raudzījās uz skaisto Igo kundzi, kas šajā tikšanās reizē bija klāt.

Es gaužām apmulsu, kad ieraudzīju to Tik jaunu, millgu un viegli tērpušos.

Tai skatiens bija stingrs. Es godbijīgi māju Ar galvu, klausoties, kā runāt nenostāja Pats dzejnieks. Acis man gan bija tikai tā,

Un nedzirdēju, šķiet, no runāta nekā ...

Tā vīrā klausījās, joprojām kājās stāvot...

Tos abus vērojot, es gudrs netiku,

Kas vētru saistījis ar trauslu kociņu ...

Bet drīz vien domas tai jau gurdums cieši vija Un aizsapņojās tā, kaut mūsu vidū bija;

Kaut darbā pierastā tai rokas kustējās,

Tik tālu, tālu prom no mums bij domās tā,

Un, neiesmējies viņš, vai tā maz atžilbt spētu Un atvadvārdus diez vai manus sadzirdētu.[12]

N[13]

Sentbēvs atnāca vēlreiz. Viss, ko Igo runāja par atskaņām, par kolorītu, par fantāziju, par ritmu, par savu poētiku, jaunajam, apžilbušajam kritiķim atklāja jaunas zemes. Toreiz viņš strādāja pie pārskata par XVI gadsimta dzeju. Tas, ko viņš no Igo dzirdēja, padarīja viņam skaidru izpratni par vārsmas stilu un faktūru. Pēc otrā apmeklējuma viņš iedeva Igo dzejoļus, kurus klusībā pats bija uzrakstījis. Blakus Igo dzejas uguņošanai šie dzejoļi likās blāvi. Bet tiem bija savas labās īpašības: stila dabiskums, intīmo izjūtu skaistums, un Igo prata uzslavēt labāko, kas šais dzejoļos bija: «Atnāciet diīzāk, cienītais kungs, lai es varētu Jums pateikties par skaistajiem dzejoļiem, kurus Jūs man uzticējāt.. .» Ar to dienu, saka Sentbēvs, «mani bija iekarojis tas romantiķu atzarojums, kura vadonis bija Igo». Atnācis kā kritiķis, viņš aizgāja kā māceklis. «Igo bija visu lasījis un visu paturējis prātā... Savas zināšanas viņš izrādīja ar tādu kā platību ...» Bet viņš tik dāsni mācēja šķiest uzslavas, ka vesela grupa rakstnieku atzina viņu par savu patronu. «Literatūra,» rakstīja *«Le Globe»,* «atrodas 18. brimēra priekšvakarā, bet dievs to zina, kur atrodas Bona-parts ...» Dievs to zināja.

Viktors Igo jau gadu strādāja pie drāmas «Kromvels». Viņam vienmēr prāts bija nesies uz teātri, un viņš jau bērnībā rakstīja lugas. Viņš bija izlasījis visu, kas vien bija dabūjams par Olivjē Kromvela dzīvi (ap simt grāmatu), un 1826. gada augustā bija ķēries pie darba. Tei-lors, Alfrēda de Viņī draugs, kuru Kārlis X bija iecēlis muižnieku kārtā un kurš bija kļuvis par karalisko komisāru Franču komēdijā, bija vaicājis, kāpēc Igo nekā neraksta skatuvei, un tas bija pastāstījis par savu «Krom-velu». Teilors viņu uzaicināja brokastīs kopā ar Talmā, kuram dzejnieks paskaidroja, ko viņš grib izdarīt: aizstāt traģēdiju ar drāmu, Rasinu ar Šekspīru, valodā sajaukt visus stila veidus, sākot ar heroisko un beidzot ar ākstīgo, iznīcināt spožās tirādes un efektīgos

dzejoļus. «Jā, jā!» piekrita Talmā. «Skaisti dzejoļi nav vajadzīgi!»

Bet Talmā tai pašā gadā nomira; drāma iznāca pārāk gara, tās izrādīšana likās neiespējama vai uz ilgāku laiku atliekama. Viktors Igo nolēma «Kromvelu» nolasīt saviem draugiem. Lasīšana toreiz bija modē. Klausītāji vai pamira gluži kā Moljēra «Daiļavu» laikā. Pēc kādas odas noklausīšanās, stāsta Anselo kundze, dzejniekam mēdza pieiet klāt ar redzamu aizkustinājumu, «saņēma viņa roku un pacēla acis uz debesīm». Pēc pauzes atskanēja: «Katedrāle! Gotika! Piramīda!» — un sekoja dziļa koncentrēšanās. Bet pēc daļējas «Kromvela» nolasīšanas, kas notika pie Tastī kundzes, Igo ielūdza Sentbēva kungu ierasties 1827. gada 12. martā Fušē dzīvokli Šeršmidī ielā noklausīties visu drāmu: «Visi priecāsies, Jūs redzēdami, un es it īpaši. Jūs piederat pie to klausītāju skaita, kuriem es allaž labprāt gribu lasīt priekšā, jo man patīk uzklausīt Jūsu aizrādījumus .. .»

Lasījums, kā visi autora lasījumi, guva panākumus, bet šoreiz tie bija pelnīti. Dažu skatu dramatiskais spēks, leksikas jaunumi un četru ākstu šekspīriskā jautrība padarīja «Kromvelu» par ievērojamu un oriģinālu darbu, kas pelna, lai to izrādītu. ««Kromvela» dēļ,» sacīja autoram Alfrēds de Viņī, «vecīguma krunkas pārklās visas mūsdienu modernās traģēdijas. Kad «Kromvels» tiks uz skatuves, tas izdarīs tur revolūciju, un jautājums būs atrisināts.» Nākamajā dienā, 13. martā, Sentbēvs aizrakstīja Viktoram Igo ārkārtīgi interesantu vēstuli. Viņš esot jūsmojis par šās «traģikomēdijas» skaistajām vietām, taču viņam esot jāizsaka arī kritiskas piezīmes.

«Visas šīs kritiskās piezīmes var apvienot vienā, kuru jau esmu atļāvies izteikt sakarā ar Jūsu talantu: pārmērība, ļaunprātīga spēka lietošana un, piedodiet šo vārdu, *šaržēšana.* Jūsu drāmas nopietnā daļa ir apbrīnojama; lai kā Jūs aizraujaties un kā trakojat, Jūs nekad nepārkāpjat cildenuma robežas. Sūtņu pieņemšanas skati un divi nākamie, kas tam seko otrajā cēlienā, Kromvela monologs pēc satikšanās ar seru Robertu Vilisu, bet trešajā cēlienā — slepenās padomes skats, tad skats ar Miltonu pie Kromvela kājām — tas viss ir lieliski, pat ļoti lieliski, gandrīz pie katras vārsmas gribas izsaukties aiz sajūsmas. Mani pārmetumi ir vērsti galvenokārt pret komisko daļu. Nodoms sajaukt, savīt kopā komisko ar galveno darbības attīstību, darbības, kura kopumā veltīta drausmīgiem notikumiem, Jums noder par skaistuma avotu, no kura Jūs esat pārāk plaši smēlis. Jo lielāku kontrastu rada efekts, jo atturīgākam vajadzēja būt, un, man šķiet, Jūs esat pārkāpis mēru it īpaši pārāk garās un pārāk biežās *sānis* teiktās replikās, kuras, manuprāt, vairāk vajadzētu uzminēt: parodija nav īpaši jāizceļ, tā jāsaprot no pusvārda ... Vārdu sakot, es sūdzos tikai par ļaunprātīgu tās lietošanu, par *sīkumiem,* vienīgi par sīkumiem, un ticiet man, ka vakar bija tādi brīži, par kuriem es ļoti sašutu; tikai nedomājiet, ka tie mani *garlaikoja,* nekā garlaicīga Jums nemēdz būt;

tie mani kaitināja, darīja mani nepacietīgu; man tā vien gribējās uzkliegt tiem, tāpat kā Kromvels kliedza saviem ākstiem, kad bija sliktā garastāvoklī: «Mierā! Beidziet! Vācieties prom!» Piedodiet, dārgais kungs, ka es atļaujos ar Jums tik brīvi runāt, bet, jo mazāk būs ceremoniju, jo drīzāk, ceru, Jūs man piedosit...

Tā ir liela nekaunība, ka es Jums uzbrūku ai savām kritiskajām piezīmēm, Jums, kas mani galīgi nomācat ar savas drāmas skaistumu; tas ir nožēlojams mēģinājums Jums atriebties. Taču vēl pāris vārdu par Jūsu stilu. Tas ir ļoti labs — it īpaši drāmas nopietnajā daļā. Bet citādi ne vienmēr tas ir brīvs no mazliet pārspīlētiem pārāk daudzajiem un dažreiz dīvainajiem tēliem... Jūs bijāt sev spraudis divkāršu mērķi: no vienas puses — aizsniegt Korneiju, no otras — Moljēru. Komeijs ir aizsniegts, Moljērs — ne; Jūs esat tuvāks Reņāram un it īpaši Bo-maršē; Jūsu lugā ir daudz kas no «Figaro kāzām»...»

Šeit pilnām parādījās divu temperamentu pretstats. Spēcīgais Igo nevarēja atteikties un viņam arī nebija jāatsakās no kalngaliem, smalkais un trauslais Sentbēvs spēja elpot vienīgi «mērenā augstumā». Romantismu viņš bija sapratis, tāpat kā viņš saprata itin visu, bet viņš netika vaļā no domas, ka cildeno lugu pavada «paro-diska vodeviļa». Viņš pats vienmēr skaidri redzēja un bargi nosodīja savas neprātīgās iedomas. «Esmu klasiķis,» viņš reiz atzinās, «klasiķis tai nozīmē, ka pietiek, ja es kādā darbā konstatēju daudz blēņu, aplamību, muļķību vai sliktu gaumi, kad šis darbs manās acīs uz visiem laikiem būs sagandēts un es to aizmetīšu prom.» Igo — dzimis dzejnieks — sajuta atskaņas radītas domas vērtību, tāpat kā Mikelandželo sajuta marmora bluķa iedvestas skulptūras vērtību; Sentbēvs prozaiķis ticēja, ka starp domām nepieciešama loģiska saistība. Bet viņa vārsmas nekad nesniedzās līdz tādam iedvesmas pilnam neprātam, kuru sauc par dzeju. Igo, kura daba bija plašāka, prata, ja vien gribēja, piemēroties prozas prasībām. To labi pierāda priekšvārdi drāmai «Kromvels».

Igo tos uzrakstīja pēc drāmas, un tos uzņēma ar nedzirdētu sajūsmu, it īpaši jaunatne. Viktoram Igo tie nozīmēja gan beidzot izdarīto pozīcijas izvēli, gan iesaistīšanos cīņā. Niknu un muļķīgu klasicistu uzbrukumu vajāts, viņš nostājās dumpinieku priekšgalā. Tagad viņš vairs neteica kā 1824. gadā: «Romantisms, klasicisms — kāda gan nozīme šiem vārdiem?» Viņš radīja savu romantismu un deva tam pamatojumu. Valodai vajag atdot atpakaļ jaunību, atdzīvināt «seno rakstnieku drošo un plašo manieri», atmest Delilu un atgriezties pie Matirēna Reņjē. Drāmai ir jābūt cīņai starp diviem pretējiem principiem, jo šis kontrasts ir ikvienas īstenības būtiba. Skaistajam un neglītajam, komiskajam un traģiskajam, groteskajam un cildenajam vajag sadurties un sakust kopā, lai rastos spēcīgs iespaids. Tumsa un Gaisma. Elle un Paradīze. Igo bija maniheistu[1] duālisma gūstā. Viņam piemita tā pati kļūda, kas sastopama tautām savas bērnības laika

posmā: tieksme iemūžināt cildeno un gro-tesko dažādos tēlos. Visu viņš redz tikai melnā vai baltā krāsā. Tādēļ rodas viņa nezvēri. Ar zināmu naivumu, kas raksturīgs romānam «Islandietis Hans», sirgst arī «Kromvels», bet drāma pārsteidz ar vārsmas plašumu un spēku.

Taču tai laikā bija prasība pēc spēka. Kā gan jaunos cilvēkus, kas bija uzauguši impērijas bungu rīboņā, varētu apmierināt valstiski domājošas odas un jaunklasiskas traģēdijas? Kāds jauns pulkvedis sacījis Stendālam: «Kopš karagājiena uz Krieviju man šķiet, ka «Ifigēnija Aulīdā» nav nemaz tik izcila traģēdija.» Publika vairs nepiederēja pie «labās sabiedrības», bet pie jaunas šķiras, kas nebaidījās no varmācības un «aizvien vairāk un vairāk alka pēc stiprām izjūtām». 1816. gadā viens otrs vēl varēja ticēt, ka Luijs XVIII ir brīvība; 1827. gadā neviens vairs nevarēja domāt, ka Kārlis X ir sava gadsimta gars. Viktors Igo sāka saprast, ka mātes un Fušē ģimenes ietekmē viņa politiskie uzskati nonākuši īstā strupceļā, bet reliģijas jautājumos teoloģijas dogmas neapmierina viņa iztēli. Sentbēvs un arī jaunie draugi no žurnāla *«Le Globe»* viņam sludināja antidinastiju liberālismu; ģenerālis Igo, atklādams viņam otru vēstures pusi, bija viņu pataisījis

[1] Maniheisms — reliģiska kustība, kas radās Tuvajos Austrumos III gadsimtā. Pēc šās mācības pasaules pamatā ir mūžīga gaismas un tumsas, labā un ļaunā cīņa.

I>ii c bonapartistu. Un kā gan viņš, kas jūsmoja par milžiem, nebūtu izjutis poēziju tādā dzīvē, kādu bija nodzīvojis Napoleons?

1827. gadā Austrijas sūtniecība sarīkoja balli, kurā bija ielūgti arī vairāki impērijas maršali. Viens no viņiem pieteica šveicaram sevi: «Tarentas hercogs,» — šveicars skaļi pavēstīja: «Maršals Makdonalds.» Kāds cits sacīja: «Dalmācijas hercogs,» — šveicars skaļi pavēstīja: «Maršals Suits.» «Trevīzas hercogs» — «maršals Mortjē»... «Regio hercogs» — «maršals Udīno». Eiropa gribēja izdzēst kartē franču uzvaras; maršali pieprasīja savas karietes, un Parīzē bija liels skandāls. Ģenerāļa grāfa Igo dēls pamatoti nolēma justies aizskarts un tūdaļ uzrakstīja «Odu Vandomas kolonnai»:

Vēl dzīva Francija! Jo, dzirdot kauna ziņu,
Tās jaunā paaudze trauc braši uzsākt cīņu,
Nav ari partijām vairs strīdu ne par ko,
Skan visur: Francija pie ieročiem lai stājasl Lūk, arī Vandeja jau nikna ceļas kājās,
Trin zobenu uz akmens Vaterlo ...
Par velti Austrija gan melu cilpas pina!
Jau divreiz lepnību tai franči ārā dzina!
Ir uzcelts vēsturei gadsimtos Panteons,
Un vācu maitas grifs tur rāda savas rētas —
Gan to, ko atstāja reiz Kārļa Lielā pēdas,

Gan to, ko iecirtis ar roku Napoleons ...

Un es lai klusēju?! Es, kura tēva slava Nemūžam nezudīs, jo aizmirstami nava Ne kaujas karogi, to šalkas dzirdētās!

Es šūpli klausījos, kā kara taures skan,
Un tēva zobenspals par grabuli bij man —
Es biju karavīrs, vēl būdams zeņķis mazsl
Nē, brāļi! Sagaidīs drīz franči jaunu dzīvi!
Mēs, kaujās rūdīti un uzauguši brīvi,
Nu purva iegrūsti, un liktenis mums žēls.
Lai tālab, tēvzemi un godu turot svētu,
Dēls tēva zobenu mūždienu cilāt spētu Kā tēvuzemes uzticamais dēls![1]

īstenībā Viktors Igo nekad nebija bijis karavīrs, vienīgi viņa vārds atradās Korsikas pulka reģistros, un ari tas bija tikai joka pēc, bet šī loma viņam patika. Jaunie sarosījās; atvaļinātie virsnieki, kas saņēma puspensijas, gavilēja; bonapartisti un liberāļi triumfēja. «Mūsu valoda tagad kļuvusi par viņa valodu, viņa reliģija — par mūsu reliģiju. Viņš ir sašutis par Austrijas nodarītajiem apvainojumiem, viņš ir saniknots par svešzemnieku draudiem, un, nostājies pie kolonnas, viņš dzied svēto himnu, kas mūsu vecuma cilvēkiem atgādina to jūtu uzbrāzmojumu, to dziesmu, tos korus, kurus mūsu karavīri skandināja pie Žemapes . . .» Priekšvārdi «Krotnvelam» padarīja Igo par romantiskās skolas teorētiķu galvu; ar «Odu Vando-mas kolonnai» viņš iekaroja «globistu» simpātijas; literatūras valstībā beidzās Nodjē pavaldonības laiks un trium-virātā Lamartins-Viņī-Igo izvirzījās un kļuva par pirmo konsulu Viktors Igo. Jaunās Francijas komandēšanu pārņēma ģenerāļa Igo dēls.

V

*

VOŽIRĀRAS IELEJAS «AUSTRUMU MOTĪVI»

Viktors Igo — td ir forma, kas reiz devās meklēt savu saturu un beidzot to atrada.

Mods Ruā

Ja Viktors Igo jebkad ir bijis laimīgs, tad, šķiet, tas bija 1827. un 1828. gadā. 1826. gadā viņam piedzima dēls Šarls. Vožirāras ielas dzīvoklītis kļuva par mazu, un Igo noīrēja veselu savrupmāju Notrdamdešānas ielā 11, «īstu dzejnieka mitekli pašā ēnainās alejas galā», aiz kuras izpletās romantisks dārzs, kuru rotāja dīķis un lauku tiltiņš. Pašā dibenā bija vārtiņi, pa kuriem varēja iziet uz Luksemburgas dārzu, turpretī, izejot pa braucamajiem vārtiem, Igo itin viegli varēja nokļūt pie Monparnasas, Mēnas un Vožirāras pilsētas barjerām. Un tur jau bija īsti lauki: pār lucernas un vanagzirņu laukiem augstu pacēlās vējdzirnavas. Gar Vožirāras Lielo ielu rindā stiepās krodziņi ar lapenēm, kur mēdza satikties atvaļinātie Napoleona

virsnieki, amatnieki un grizetes.

Sentbēvs, kas vairs nevarēja iztikt bez Igo ģimenes, pārcēlās uz dzīvi viņu tuvumā, 19. namā, kur apmetās kopā ar savu mati. Lamartins Sentbēvu tur tika apmeklējis un pēc tam slavēja «kluso stūrīti un māti, un dārzu, un baložus... Tas man atgādināja baznīcu mājiņas un labsirdīgos lauku mācītājus, kurus es tā mīlēju bērnībā.» Igo satikās ar Sentbēvu katru dienu un interesējās par viņa darbu par Plejādes dzejniekiem. Ronsārs, Bello un di Bellē modināja viņā interesi par senatnīgām dzejas formām, kuras tagad šķita jaunas, un it īpaši par balādes brīvo formu, jo balāde viņa virtuozitātei bija vairāk piemērota nekā svinīgā oda.

Ikviens raugās uz dabu caur sava temperamenta prizmu. Igo neprātīgi mīlēja vienkāršo ļaužu apdzīvoto Vožirāras kvartālu, tā dziesmas, tā vaimanas, tā bezkaunīgos skūpstus; delikātais Sentbēvs mēdza nopūsties: «Vai, kāds bēdīgs līdzenums aiz bulvāra!» Tālab Igo diezgan reti ņēma viņu lidzi, kad, atpūtinādams darbā nogurušās acis, ik vakaru devās kājām uz Plēzansas ciemu, lai papriecātos par saulrietu. Tagad viņu ielenca savs galmiņš — viņa brālis Ābels, svainis Pols Fušē un vesels bars mākslinieku un dzejnieku.

Igo viņus pievilka tikpat kā magnēts. Starp citiem talantiem viņam piemita spēja piesaistīt pie sevis jauniešus. Ikvienam pielūdzējam viņš nekavējoties atbildēja: «Nezinu, vai es esmu dzejnieks, bet, ka jūs esat dzejnieks, to es zinu.» Kāds jauneklis no Anžē pilsētiņas — Viktors Pavī bija uzrakstījis tikai dažas jūsmīgas rindiņas par «Odām un balādēm», un viņš sāka saņemt no autora vienu vēstuli pēc otras: «Raksts, zem kura varētu parakstīties mūsu labākie rakstnieki ... Vai manas grāmatas galvenais nopelns nav tas, ka tā dod vielu tādiem brīnišķīgiem rakstiem kā Jūsu «Feļetoni» un «Anžē afišas»? .. .» Vai var iet vēl tālāk uzslavu ziņā? Taču Igo neapmierināja pat šādas hiperbolas. Pavī atbrauca uz Parīzi, un Igo viņu tā uzņēma, ka viņš aiz laimes sāka raudāt. Vēl pēc divdesmit gadiem viņš šo satikšanos atcerējās ar lielu satraukumu. «Varēja vai traks palikt!» viņš teica.

Pavī iepazīstināja Viktoru Igo ar Anžē pilsētiņas tēlnieku Dāvidu, kas jau bija slavens un aizstāvēja dzīvo, moderno mākslu. Dzejnieka galmam bija pievienojušies gleznotāji un litogrāfi Ašils un Ežēns Devēria, divi skaisti jaunekļi ar lepnu stāju, viņiem bija kopīga darbnīca ar Luiju Bulanžē, un brīnišķīgā kārtā arī viņi dzīvoja Notr-damdešānas ielā. Bulanžē, kas bija četrus gadus jaunāks par Igo, kļuva par tā ēnu. Viņa gleznas ilustrēja Igo poēmas «Mazepa» un «Burvju rotaļa»; viņš uzgleznoja Viktora un Adeles Igo portretus. Drīz Bulanžē sirsnīgi sadraudzējās ar Sentbēvu, un Igo viņus vairs nesauca citādi kā «mans gleznotājs un mans dzejnieks». Vakara pastaigās piedalījās ari Ežēns Delakruā un Pols Hiē. Tā ar Igo starpniecību veidojās viņa

laikabiedru rakstnieku un mākslinieku apvienība.

Vasaras vakaros pastaigās devās veselā barā; gāja uz «Sviesta dzirnavām» nobaudīt galetes, pēc tam ēda pusdienas kādā krodziņā pie nekrāsota koka galda, dziedāja dziesmas un strīdējās. Kādu vakaru, izdzirdīs zem kokiem tādas kā vijoles skaņas, Ābels Igo iegāja Sagē mātes dārzā, paēda pusdienas lapenē un palika apmierināts ar virtuvi. Par divdesmit sū tur pasniedza divas ceptas olas, ceptu cāli, sieru un baltvīnu pēc sirds patikas. Svētdienās nāca līdzi arī Adele, par kuru visi jaunie cilvēki jūsmoja un izrādīja viņai cieņu. Teodors Pavī viņu atzina par «laipnu un izklaidīgu». Kamēr citi sarunājās, viņa par kaut ko sapņoja un, ja nu pēkšņi iejaucās sarunā, tad vienmēr nelaikā. Bet tas gadījās reti: viņa ļoti baidījās no sava vīra bargā skatiena un gandrīz nemaz nerunāja. Viņas māte Fušē kundze 1827. gada 6. oktobri nomira, un viņas māsiņa Jūlija, kas bija tikai divus gadus vecāka par Didīni, bija nodota mācīties klostera skolā.

Viktors Pavī, pirmo reizi apmeklēdams Igo, bija pārsteigts, ka dzejnieks ar viņu runā par gleznieciību, nevis par dzeju. Bet tai laikā dzeja Viktoram Igo tuvojās gleznieciībai. Kad viņš atveda savu pielūdzēju baru pie «Sviesta dzirnavu» pakājes

... tumsas aizsegā,
Kad dūmi runči dodas pastaigā,
Viņš, dzejnieks, vēroja, kā izdziest gaišais Fēbs...

un skatījās, kā nolaižas vakars pār Greneles dārziem, viņš atzīmēja visas priekšmetu formas un krāsas. Nākamajā dienā, vērodams iztālēm «asiņaino mākoņu arhipelāgu», viņš lasīja saviem mācekļiem, kuri sēdēja viņam apkārt mauriņā, kādu dzejoli, kā, piemēram, «Saulriets»:

Man patīk vakari, man saules riets ir miļš,
Kad pēkšņi mirdzums 1it sāk pasakaini zviļš Pār zaļos kokos slēptām mājām.
Kad biezo miglāju sāk apņemt uguns plāns,
Kad mākoņplaisās tāls zib debess okeāns,
Kam pāri dzidra zilgme klājas.[1]

Viņš tiem bieži lasīja arī dzejoļus no «Austrumu motīviem». Kā viņam bija ienākusi prātā doma attēlot nosacītus Austrumus? Toreiz tas bija modē. Grieķija cīnījās par savu brīvību, Bairons bija gājis bojā par Grieķiju. Visas pasaules liberālie cilvēki bija Grieķijas pusē, un Igo draugi mākslinieki bija liberāļi. Delfīne Gē, Lamar-tins, Kazimirs Delavins — visi rakstīja dzejoļus, kuros cildināja Grieķiju. Bet šie dzejoļi bija pliekani. Igo, kuram piemita dramatiska izjūta, centās radīt «Austrumu motīvos» dzīvas ainas. Viņam patika vārdu šķindoņa, viņu uzjautrināja, kad vārdi viņa dzejā lēkāja velnišķā *zapateado*[14] [15], viņš mētājās negaidītām atskaņām, kuras brīnišķīgā kārtā vienmēr krita uz kājām, tai pašā laikā saglabājot apbrīnojamu strofas

harmoniju. Par fonu viņš izlietoja Greneles ielejas saulrietus. No tiem viņš izvilināja savu zeltu un savas ugunis. Viņa Austrumi atradās Notrdamdešanas ielā.

Aiz manis kaktos jau sāk gulties miglas vāli,

Bet domīgs veros es pa logu prom uz tāli Un ilgojos, lai tur, kur satumst apvārsnis,

Sāk starot pilsēta kā austrumzemes krastā,

Lai daile brīnišķā un gaužām neparastā Plēš driskās miglu šo un ugunis mirdz viss.[16]

Gleznainumam tika izmantota bībele, ko viņš bija lasījis un vairākkārt pārlasījis Fejantīniešu ielā, orientālista Ernesta Fuinē padomi (ar šo ierēdni, kas kaislīgi mīlēja arābu dzeju, Igo kādreiz bi ja iepazinies pie Nodjē), Bai-rona poēmas un it īpaši Spānija, tā, kas bija apdziedāta «Romansero», un tā, kas glabājās atmiņā. Viņam gribējās, lai viņa krājums līdzinātos kādai no senajām, skaistajām Spānijas pilsētām, kurā paceļas milzīga gotiska katedrāle, bet «pilsētas otrā galā, paslēpusies starp vīģes kokiem un palmām, — austrumnieciska mošeja ar vara un svina kupoliem... ar korāna pantiņiem virs katrām durvīm, ar mirdzošiem altāriem, mozaīkas grīdām un mozaīkas sienām.. .»*. Tā bija drīzāk Granāda nekā Stambula. Kas par to! Vai nu tie bija Austrumu motīvi, vai nebija, bet tie bija burvīgi. Dzejnieks tajos rotaļādamies atdzīvināja Plejādes dzejnieku brīnum jauko strofiku:

Zara daiļumā jo laiskā Omā draiskā Šūpuļtīklā lidinās Pāri baseinam, kur gulgo,

Rāmi spulgo

Odens, kalnu strauta krāts.

Pieliecoties klātu miklam Odens stiklam,

Preti klājas spogulis:

Jaunava ar prieku kvēlu Vēro cēlu

Atspulgu, kas krāšņi viz.

«Austrumu motīvi» ir virkne viegla satura, īstenībai tālu dzejoļu, kuriem piejaukta klāt ironija un kuios dzejnieks pēkšņi aizmirst, ka viņš rotaļājas, un dodas kaislu sapņu gūstā, un cauri paviršajai eksotisko vārdu juteklībai izspraucas īsta jauneklīga juteklība, un peldētāja Zara, izkāpdama no salkanās gravīras puķotā ietvara, nostājas autora un lasītāja priekšā kā saldkaira kārdinātāja.

Krūtis delnām aizsegusi,

Zāra klusi

Gluži kaila ārā nāks.[2]

Un visskaistākā no šīm dziesmām varbūt bija tā, kuru Igo radīja, atrāvies gan no Austrumiem, gan no Rietumiem, gan no laika, gan no telpas, un nosauca to — «Ekstāze».

Viens stāvēju nakti reiz laukā it klajā:

Nedz mākonis kāds, nedz ar bura man māja. Un aizgrima skats mans, kur zemei ir gals. Tad kalni un mežs — visa daba, man šķita, Gan zvaigznēm, gan viļņiem taujā bez mitas, Un likās — es dzirdu, ka atbild to balss. Gan zeltainās zvaigznes bez gala un skaita Driz klusāk, drīz skaļāk ar saskaņu raitu,

[1] Viktors Igo. Priekšvārdi «Austrumu motīviem».

[2] Viktors Igo. Peldētāja Zāra («Austrumu motīvi»).

Kad vainagi spožie bij noliekti jau,

Gan zilsirmio viļņi, kas skalojās malā Ar baltputu krēpēm ik galotnes galā:

«Viņš — Radītājs vienīgs, un citu nav!»'

Šeit dzimst dzejnieks Igo, kas uzrakstījis «Apceres», dzejnieks, kas spēj, tāpat kā Bēthovens, izraisīt mūsos augstas domas un jūtas, kuras atkārtojas brīnišķās akordu modulācijās.

Ar «Austrumu motīviem» Igo «radīja romantiķu vienotību». Jaunie rakstnieki par tiem jūsmot jūsmoja: «Viktors vienmēr raksta brīnišķīgus darbus pārsteidzošā ātrumā ... un laiku pa laikam iemet mums «Austrumu motīvus» tikpat kā akmeni skudru pūznī.» Viktors Pavī apbrīnoja un lūdzās žēlastību: «Viktors mums lasīja nedzirdētus, pavisam nedzirdētus «Austrumu motīvus» ... Un nevienas vājas vārsmas! Tas ir satriecoši.. .» Gleznotāji un tēlnieki slavēja dzejnieku, kurš viņiem deva sižetus un krāsas un dedzīgi aizstāvēja mākslinieka brīvību. Mērenos romantiķus, kas grupējās ap žurnālu «Le *Globe»,* bija apvienojis Sentbēvs, kuru Igo, kas viņu pelnīti uzskatīja par vērtīgu sabiedroto, bagātīgi apbēra ar uzslavām:

Sniedz roku, dzejniek, man — ar manu savieno!

Un liru augšā cel, un spārnus iztaisno ...

Steidz uzlēkt, zvaigzne, steidzi

Liberālie klasicisti, kā, piemēram, Dibuā, arī nolieca galvu šā jaunā spēka priekšā, kas pēc tik daudziem saltiem vārsmojumiem tagad modināja domu. Šie pretējās nometnes cilvēki Viktoram Igo bija pateicīgi par to, ka viņš, būdams dzejnieks laureāts un saņemdams prēmijas no karaļa, iedrošinājies sevi pasludināt par Grieķijas piekritēju, uz ko galmā skatījās greizi, un pat runāt ar savādām simpātijām par Napoleonu: *«Arvienu viņš! It visur viņš!»* Tāpat kā jaunie studenti, «viņš drebēja, izdzir-dis šo gigantisko vārdu».

Tu eņģelis vai velns — vienalga vai nu nava?

Pār visu pasauli bij viena griba — tava,

Un visi vēroja, ka ērglis uzlido.

Kā putnu valdinieks tu lido neapmulsis,

No spārniem milzīgiem pār zemi ēnas gulstas,

Un tēls tavs atmirdz gadsimtos.[17] [18]

Vienīgie, kas būtu varējuši sašust, bija tīrasiņu rojā-listi, agrākie «Franču Mūzas» līdzstrādnieki, bet Igo viņiem kādreiz bija izrādījis tik

daudzus draudzības apliecinājumus, ka viņi pacieta. Taču «labsirdīgais Nodjē» pret Igo vairs tik labsirdīgs nebija. Kopš sanāksmēm Arsenālā Nodjē bija paradis vadīt literāro kustību, bet Igo paaugstināšana, pasludinot viņu par jaunatnes domu valdnieku, atņēma viņam varu. Ar virsrakstu «Bairons un Mūrs» viņš publicēja «Austrumu motīviem» naidīgu rakstu. Franču modernie dzejnieki, Nodjē rakstīja, nav radījuši nekā tāda, kas kaut cik tuvotos divu angļu ģēniju burvīgajiem darbiem: «Ir cilvēki, kuri iedomājas, ka lieli talanti veidojas no sakariem ar sev līdzīgiem, ka iedzimtā ģenialitāte ar visām savām bagātībām attīstās iztapīgu sarunu vidū un ka tam nav vajadzīgi nekādi citi rosinātāji kā vienīgi vēlēšanās kļūt slavenam un sacensība par slavu . ..» Tā bija satīra par Igo galmu Vožirāras kvartālā. Igo, kas bija tik pilns neuzticības, jutās ļoti apbēdināts par bijušā cīņubiedra, savu pirmo panākumu liecinieka nodevību. *Viktors Igo — Sarlam Nodjē:* «Un Jūs arī, Šari! Cik ļoti man žēl, ka izlasīju vakardienas «*La Quotidienne».* Tas taču ir viens no nežēlīgākajiem triecieniem mūžā, kad cilvēkam rauj ārā no sirds vecu un dziļu draudzību . . .» Nodjē padevās: «Visa mana literārā dzīve saistās ar Jums. Ja kādreiz mani atcerēsies, tad tikai tāpēc, ka Jūs to vēlēsities .. .» Šās draudzības lauskas tad nu tika salīmētas, bet pilnīgas un gaišas uzticības, kāda piemīt īstai draudzībai, vairs nebija.

Labsirdīgais Emīls Dešāns, kas nekad nepazina skaudību, Notrdamdešānas ielā vienmēr palika maigs un tuvs draugs. «Es mīlu Jūs un arvien vairāk un vairak Jūs apbrīnoju,» viņš rakstīja pēc katra sava apciemojuma. *Emīls Dešāns — Viktoram Igo:* «Mīļo Viktor, iedams vakar prom no Jūsu mājām, es biju tik pilns nožēlas, ka aizmirsu pie Jums savu lietussargu. Atsūtiet man, lūdzu, lietussargu, bet nožēlas lai paliek pie Jums. Lietussargs bija nolikts ēdamistabā pie viesistabas durvīm; nožēlas bija visur, kur nebija Jūsu. Igo kundze, manuprāt, laipnībā un viesmīlībā vakar pārspēja pali sevi. Viņa mums izrādīja visu Jūsu pili un dārzu. Jums ir lielisks dzīvoklis, un Jūsu muzejs ir brīnišķīgs. Kur citur vēl varētu atrast tik daudz skaistu gleznu .. .»

Emīls Dešāns — Viktoram Igo 1828. gada 13. oktobrī: "Nākamajā sestdienā, 18. oktobrī, Jums katrā ziņā jāie-iodas Vileveka ielā 10 b uz pusdienām kopā ar Lamartinu un Alfrēdu. Tas ir norunāts. Man pilnīgi nepienesams .iprunāties ar Jums par savu poēmu «Rodrigo», kuru es drīz lasīšu. Jūs man piedosit, vai ne? Es taču drīkstu Jūs uzlūkot par savu visnepieciešamāko draugu?... Lamar-tins nebija lasījis Jūsu brīnišķīgos priekšvārdus «Krom-velam»; es viņam tos iedevu, tagad viņš aiz sajūsmas ir gluži vai bez prāta un nekā cita prozā vairs negrib lasīt... Pastāstiet, kā klājas īgo kundzei. Mums jāzina, kā viņa jūtas, lai zinātu, kā mēs paši jūtamies... Lūdzu, atrakstiet atbildi — vienu pašu vārdu ar divi zilbēm...»

Mēs salstam, rūgtas šķiet rozīnes,

Nav ēdiens garšīgs bez Didīnes,
Bez eņģeliša, bez undines...

Par Dešānu Igo laulātais pāris smējās tīri atklāti. De-šāna bezgalīgā sajūsma par viņiem abiem lika tam piedot drausmīgos kalambūrus: «Steberē kā notārs ar koka kāju...» Kā lai nepiedod cilvēkam, kas 1828. gada 31. decembrī atrakstīja: «Apsveikdams Jaunajā gadā, novēlu — apžēlojieties un netopiet 1829. gadā vēl ģeniālāks nekā 1828. gadā un vēl laimīgāks blakus Igo kundzei ...»

Alfrēds de Viņī, kā šķiet, palika uzticams draugs. 1825. gada februārī viņš Po apprecējās ar anglieli, kas bija atbraukusi no Indijas, ar mis Lidiju Benberiju, kuru viņš uzskatīja par ļoti bagātu. Viņī mīlēja anglietes kā tādas. Viņu aizgrāba «šie gaišmatainie Osiāna radījumi»: «Kaut jūs zinātu, cik šī nācija ir poētiska!» Ziņodams Viktoram Igo par savu apprecēšanos, viņš rakstīja: «Mūsu sievas sasaistīs savstarpēja mīlestība tāpat kā mūs abus, un mēs četratā būsim viena vesela vienība... Es apsolīju savai sievai Jūsu dārgās Adeles draudzību ... Mēs gribam dzīvot tā, kā jūs dzīvojat, un jūsu tuvumā, cik nu mums tas būs iespējams ...» Lidija bija atturīgāka. Ja arī angļi ir poētiska nācija, šī angliete bija izņēmums. Viņa bija salta, augstprātīga, bieži slimoja, jo bija pakļauta «mātes stāvokļa negadījumiem»; laikā starp divējām priekšlaicīgām dzemdībām viņa vadāja Alfrēdu de Viņī pie hercogienes de la Tremuajas, pie kņazienes de Liņas, pie hercogienes de Maijē, nevis uz Notrdamdešānas ielu.

Taču abi dzejnieki joprojām palika sabiedrotie un apmainījās ar uzslavām, kas ir nepieciešama barība, lai draudzību uzturētu dzīvu. Viktors Igo dāvināja Alfrēdam de Viņī savas jaunās grāmatas. «Man vajag Jums iedot «Austrumu motīvus» un «Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējo dienu»; man vajag, lai Jūs uz mani neļaunotos; man vajag, lai Jūs nesacītu: «Viktors mani pamet novārtā,» — jo es taču Jūs apbrīnoju un mīlu, kā vēl neviens nav ne mīlējis, ne apbrīnojis...» Alfrēds de Viņī slavēja «visas Austrumu smaržas, kas saliktas kopā zelta kvēpināmajā traukā», un skūpstīja Igo uz abiem vaigiem: «uz viena — par Austrumiem, uz otra — par Rietumiem, jo Jūsu galva ir vesela pasaule... Jūs man piedferat, es jau sen esmu Jūs iekarojis, mīļais draugs, un es no Jums nešķiršos; Jūs esat kopā ar mani augu dienu līdz pat vēlai naktij, un no rīta es Jūs no jauna iegūstu. Es eju no Jums pie Jums, no augšas uz leju un no lejas uz augšu, no «Austrumu motīviem» uz «Notiesāto», no pilsētas rātsnama uz Bābeles torni. Visur es redzu Jūs, vienmēr — Jūs, vienmēr redzu Jūsu spilgto krāsu, vienmēr — dziļās jūtas, vienmēr tās Jums ir patiesi un tēlaini izteiktas, vienmēr un visur Jums ir dzeja .. .»

Ak svētītais sadraudzības ūdens! Bet savā slepenajā «Dienasgrāmatā» de Viņī veco draugu nosodīja. *1829. gada 23. maijā ierakstīts:* «Nupat redzēju Viktoru Igo, viņš bija kopā ar Sentbēvu... tas

ir maza auguma diezgan neglīts vīrelis ar visai parastu seju un stipri sakņupušu muguru, runādams viņš pieglaimīgi un goddevīgi vaibstās gluži kā veca vecene... Politiskajā jomā šis gudrais jaunais cilvēks paceļas pāri Viktoram Igo un ar savu neatlaidīgo ikdienas ietekmi novedis viņu tiktāl, ka viņš pēkšņi pilnīgi mainījis savus uzskatus... Nesen viņš man pavēstīja, ka, visvisādi apsvēris, esot nodomājis labējo nometni pamest... Tā Viktora, kuru es mīlēju, vairs nav. Viņš bija mazliet fanātisks savā dievbijībā un rojālismā, šķīsts kā jauna meitene un mazliet arī mežonīgs; tas viss viņam labi piederējās, mes viņu mīlējām tādu. Tagad viņam patīk valīgi joki un viņš kļūst liberāls — tas viņam nepiederas. Bet neko darīt! Viņš iesāka ar savu pilnbriedu un nu it kā ieiet jaunībā un meklē dzīvē to, par ko ir rakstījis, kaut gan vajadzēja papriekšu pārdzīvot un pēc tam rakstīt...»

«Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējā diena», kuru

Viņi slavēja, bija īss stāsts, dziļi aizkustinošs prozas darbs, kuru Igo bija publicējis bez paraksta vienu mēnesi pēc «Austrumu motīviem» kā cietumā atrastas piezīmes, ko uzrakstījis uz nāvi notiesāts cilvēks pēdējās stundās pirms giljotinēšanas. Igo jau sen juta slimīgu interesi par nāves soda jautājumu. Pirmos ar nāvi nosodīto līķus viņš bija redzējis Itāiijā un Spānijā; Grēva laukumā viņš novērsa skatienu no drausmīgās ierīces. Lai rakstītu šo grāmatu, Igo bija savācis pamatīgu dokumentāciju, bija gājis uz Bisetru, stāvējis klāt, kad katordzniekus iekaļ važās un nosūta katorgā. Spēcīga iztēle māca līdzcietību. Igo no visas sirds gribēja ietekmēt nāves soda atcelšanu, uzskatīdams šo soda veidu drīzāk par nežēlīgu nekā par derīgu. Iespējams arī, ka, noliekot «Pēdējo dienu» blakus «Austrumu motīviem», viņš cerēja ar šo pirmo mēģinājumu sociālās literatūras jomā nomierināt tos, kuri viņam pārmeta nedzirdēto virtuozitāti. «Viņš labi aplēsis,» ar sev raksturīgo augstprātību izteicās Viņī. Bet tas bija netaisns spriedums: Igo vairāk juta nekā aplēsa.

Tomēr vienā ziņā Viņī sprieda pareizi. Kā daudziem cilvēkiem, kuriem bijusi atturīga jaunība, arī Igo divdesmit septiņu gadu vecumā sāka «dzīvot»'; viņš sajuta vēl neapmierinātas laimes alkas un kāri izbaudīja savus panākumus. «Visā Eiropā būtu velti meklēt kādu princi, karali vai karavadoni,» rakstīja Zils Zanēns, «kurš būtu vairāk apskaužams vai laimīgāks par dzejnieku, kas uzrakstījis «Austrumu motīvus» . ..» Un vēl: «Es nezinu neviena cilvēka pasaulē, kurš jebkad būtu tā smējies kā Viktors Igo, kuram labo omu radīja «Austrumu motīvu» panākumi ...» Ka viņš toreiz būtu pārdzīvojis kādas iekšējas nesaskaņas, tas ir iespējams. Neviens cilvēks nespēj pāriet no vienas nometnes otrā bez sāpēm, turklāt, dzīvojot starp gleznotājiem un viņu modeļiem, jaunais vīrs bija pakļauts kārdinājumam. Vožirāras ielejas morāle bija citāda nekā Šeršmidī ielas morāle.

Adele, kas gandrīz pastāvīgi bija grūta vai ari baroja bērnu, bija

ļoti nogurusi un tālu no tā, lai dalītos jutekliskajā kvēlē ņr šo «apreibušo vīnogu ražas ievācēju». Varbūt viņš pats pret savu gribu domāja par citām sievietēm. Vienu brīdi viņš sāka aplidot Jūliju Dividālu de Monferjē, bet tad enerģiski iejaucās jaunavas brālis, kavalērijas pulka virsnieks. Pēc tam Ābels bildināja un 1827. gada 20. decembrī apprecēja šo kādreizējo zīmē-sanas skolotāju. Brāļi Igo mēdza iemīlēties visi kopā. Viktors viegli samierinājies, sacerēja epilalāmiju:

Tev jākļūst bij mūsu, tā liktenis lēma,
Un nebija grozāms nekas ...

Neilgi pēc šīm kāzām, 1828. gada 28. janvārī, ģenerāli Igo ķēra trieka, «kas viņu uzveica ar lodes ātrumu» Ābela mājā, un viņš uzreiz nomira. *Viktors lgo — Viktoram Pavī 1828. gada 29. februāri:* «Esmu zaudējis cilvēku, kas mani mīlēja par visu vairāk pasaulē, cēlu un labsirdīgu cilvēku, kurš ar mani mazliet lepojās un dāvāja man daudz mīlestības...» Vēlāk, vēl tai pašā gadā, 21. oktobrī, Notrdamdešānas ielā piedzima otrs dēls, un Igo ģimenes māja no jauna likās laimīga.

Laime, dzīves pilnestība, jautrība — šos vārdus ir lietojuši visi, kas aprakstījuši Viktoru Igo, kad viņš tuvojās trīsdesmitiem. Dažbrīd viņu mocīja šaubas sakarā ar jaunajiem politiskajiem un reliģiskajiem uzskatiem, kuri sekoja jaunības dienu uzskatiem. *«Savās sirdīs mēs nēsājam satrunējušo reliģijas līķi, reliģijas, kura dzīvoja mūsu tēvos,»* — bet droša pārliecība toreiz uzveica viņā šaubas. Pārliecība par savu fizisko spēku. No bērnības trausluma nebija palicis ne zīmes. Plēsoņas zobi, zobi, kas pārkoda firziķu kauliņus. Liela meža zvēra spēks. Viņa 1829. gadā sacerētajos dzejoļos var just mostamies ģenerāļa Igo juteklību. Šķīstais «Odu» dzejnieks sarunās atļaujas izlaidīgus jokus. Krājumā «Austrumu motīvi» līdzās mūzai, kas bija iedvesmojusi «Pirmo nopūtu», mirdzēja «žilbinošā Perī, kas jo dienas kļuva skaistāka». Stiprajiem alkas ir spēks.

Tad vēl pārliecība par laicīgās dzīves panākumiem. Viņš apdzīvoja skaistu māju ar lielu dārzu. Visu viņš nopelnīja ar savu darbu. Par pirmo «Austrumu motīvu» izdevumu pie Bosanža viņš saņēma trīs tūkstošus sešsimt franku. No Goselēna — otra izdevēja — septiņus tūkstošus divsimt franku par 12° formātā izdotajiem «Austrumu motīviem», «Bigžargalu», «Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējo dienu» un par kādu vēl neuzrakstītu romānu — «Parīzes Dievmātes katedrāle». Pavadījis jaunību trūkumā, Igo augsti vērtē pārticību, jo tā, pēc viņa domām, ir vienīgā, kas rakstniekam nodrošina neatkarību. Viņš sacīja Fontanē: «Es gribu pelnīt un izdot piecpadsmit tūkstošus franku gadā.» Tīri balzakiska vēlēšanās, taču Balzaks bija iestidzis parādos, bet Igo no parādiem drausmīgi baidījās; ik vakaru viņš skaitīja savus izdevumus, pierakstīja katru santīmu un prasīja to pašu arī no savas Adeles, kuru turēja par lielu izšķērdētāju.

Un beidzot — pārliecība par savu slavu. Kopš 1829. gada jaunatne viņu uzskatīja par īstu meistaru. «Viktors Igo bija tāds vadonis,» izteicās Bodlērs, «pie kura katrs griezās, lai apvaicātos pēc pavēles. Nekad nav bijis likumīgākas, dabiskākas valdīšanas, kuru uzņemtu ar lielāku sajūsmu un atzinību, kuru apstiprinātu ar tik lielu nespēju pret to sacelties...» Viņam bija ienaidnieki. Tos allaž rada panākumi, un ir vajadzīgs dvēseles dižums, lai paciestu citu cilvēku slavu. Viktoram Igo bija pat atklāti un nesavtīgi pretinieki. Stendals un Merirnē viņu uzskatīja par garlaicīgu; šie palaidnieki neticēja dzejniekam — kārtīgam ģimenes tēvam; Misē viņu parodēja, gan bez kāda ļaunuma. Bet kas viņam gar to daļas? Viņš zināja, ka ir jaunās skolas vadonis un cīnītājs par brīvību literatūrā. Tieši viņa mājās Notrdamdešānas ielā pulcējās viņa paaudzes literāti. Viņa rakstāmgaldā ir atvilktne, kas pilna ar uzmetumiem un visādiem projektiem.

Sirdī sen jau Viktoram *Notrc-Damc,*

Tagad *Notre-Damc* vien Pats viņš lien.

Burtnīcā «Drāmas, kuras man jāuzraksta» bija plāni lugām, kurām bija lemts drīz tikt uzrakstītām vai kuras jau bija uzrakstītas agrāk — «Mariona Delorma», «Dvīņi», «Lukrēcija Bordža» — un vēl citas, kas nekad netika uzrakstītas: «Luijs XI», «Engjēnas hercoga nāve» un «Nerons». Uz kādas lapas, kas bija pierakstīta pilna ar nosaukumiem, pašā apakšā bija šāda piezīme: «Kad tas būs padarīts, gan redzēšu tālāk.» Tik liels spēks rada brīnišķīgu ticību sev. 1829. gadā uzrakstītie priekšvārdi «Austrumu motīviem» ir ar kareivīgu nokrāsu: «Māksla necieš, ka to vadā saitītē, ka tai uzliek rokām važas, ka tai aizbāž muti ar vīkšķi; tā jums saka: «Ej!» — un ielaiž jūs lielajā dzejas dārzā, kurā nav aizliegto augļu ...» Autors zina, ka dažs labs «viņu apvaino pašpaļāvībā, uzpūtībā, augstprātībā un vēl nez kādā pārkāpumā, ka viņu iztēlo par kaut ko līdzīgu Luijam XIV jaunībā, kad tas vissvarīgāko jautājumu apspriedēs ieradās ar mednieku zābakiem kājās, ar piešiem un ar pletni rokā. Autors iedrošinās apgalvot, ka tie, kuri viņu redz tādu, neredz pareizi...»

Jā, bez šaubām. Viņā ir vairāk no imperatora nekā no karaļa. Tāpat kā jaunais Bonaparts, viņš valdīja nevis pēc dzimšanas tiesībām, nevis pēc dievišķajām tiesībām, bet pēc iekarojumu tiesībām un pēc ģēnija tiesībām, un viņš gavilēdams lepni sauc: «Nākotne, nākotne, nākotne pieder man!» Bet drīz viņš pats atbildēs: «Nē, ser, nākotne nepieder nevienam,» — un pats uzzīmēs mums ērgli, kas lidinās zem mūžīgā debess juma, «kad pēkšņa vēja brāzma tam abus spārnus salauza»; drīz arī pats dzejnieks iegrūs morālo ciešanu bezdibenī, bet ciešanās iepazīs tās drūmās sirdssāpes, kuras viņam bija nepieciešamas, lai kļūtu par franču vislielāko dzejnieku.

Jo romantisms, vienalga, kas par to tika teikts «Krom-vela»

priekšvārdos, nebija ne traģiskā un groteskā sajaukums, ne leksikas atjaunināšana, ne brīva vārsmas sadalīšana ar cezūru — tas bija kaut kas daudz dziļāks. Tas bija gadsimta gars; tās bija ilgas, neapmierinātība, konflikts starp cilvēku un pasauli, konflikts, kuru klasiķi nebija pazinuši. «Neapmierinātības sajūtu ar dzīvi, kas ir apbrīnojami, neiedomājami tukša, ja cilvēks paliek tās robežās, savādu nemieru dvēselē, kurai nekad nav miera, kura brīžiem gavilē, brīžiem gaužas.. .», sirdi, kas pilna riebuma pret sevi pašu un atbrīvojas no tā vienīgi tais brīžos, kad cilvēks bauda «pats savu nelaimi, uzskatīdams to par izaicinājumu liktenim», — lūk, ko bija devuši Gēte un Bairons pēc Ruso; lūk, ko ap 1830. gadu meklēja visa franču jaunatne, kas nodevās melanholijai, jo pēkšņi bija zaudējusi slavu; lūk, ko Igo, kas pārāk laimīgs dzīvoja Vožirāras ielejā, Igo, kas bija uzrakstījis «Austrumu motīvus», vēl tai nevarēja dot.

Tomēr vienīgi Igo spēja to izdarīt. Neviens dzejnieks, pat ne Lamartins, pat ne Viņī nebija toreiz spējīgs atdot sava laika kalpībā tādu valodas un ritmu meistarību. Un, lai Igo ģēnijs sasniegtu savu pilnbriedu, trūka vienīgi nemiera, šaubu un grūtsirdības, kas viņu būtu tuvinājusi savam laikmetam. Tik tāla viņam toreiz bija doma, ka viņa darbus vērtīs dziļākus sāpes, ko viņam nodarīs jaunā, klusā sieviete, ar kuru viņš bija sasaistījis savu dzīvi, un neglītais rudmatis draugs, kurš viņam izteica tik daudz smalku un noderīgu aizrādījumu par viņa darbiem. Toreiz, kad viņš domājās esam pilnīgā drošībā un baudīja savus triumfus, īstenībā viņš stāvēja katastrofas malā. Bet bija jāparāda, kāds viņš bija tais īsajos gados, kad dzīvoja ne ar ko neaptumšotā laimē, būdams valdonīgs laulātais draugs, idillisks ģimenes tēvs, skolotājs, kuram sekoja brīnišķīgs skolnieku kortežs, kad viņš, noraudzīdamies uz milzu pilsētu, kas dusēja viņam pie kājām, tīdamās burvīgajā dūmakā, kura aizķērās aiz tās torņiem, straumēm šķieda

Pa r darbiem, atzinības vainagā kas mirdz,
To burvju svaigumu, ko jaunībā dod sirds.

CETURTĀ DAĻA AGRĪNAIS RUDENS

Kurš gan zemes virsū nebūtu žēlojams, ja mēs par visiem visu zinātu?

Senibēvs l

UZTICAMAIS AHĀTS

Savā slepenajā «Dienasgrāmatā» Viņi ļoti nelabvēlīgi iztirzāja Igo un Sentbēva attiecības. Sentbēvs, rakstīja Viņi, «ir kļuvis par Viktora Igo seīdu un tādējādi ievilkts dzejā, bet Viktors Igo, kopš viņš ir pasaulē, pavada savu dzīvi, staigādams no viena cilvēka pie otra, lai no katra iedzīvotos, un tādējādi ir ieguvis no Sentbēva veselu lērumu zināšanu, kādu pašam nebija; kaut gan viņš runā kā skolotājs, īstenībā ir tikai Sentbēva skolnieks.. .». Igo, protams, daudz ko no Sentbēva mācījās, bet tas jau būtu īsts muļķis, kurš neuzņemtu sevī to labo, ko ir uzzinājis; turklāt ietekme gan bija abpusēja. Katram no viņiem piemita tas, kā otram trūka. Igo, kas jo pilnīgi pārvaldīja valodas mūziku, nepievērsa pietiekamu uzmanību cilvēka iekšējai dzīvei; Sentbēvs, būdams dzejnieks savas juteklības dēļ, grēkoja dzejā ar formas neveiklību un ļenganumu.

«Pati viņa dvēsele,» raksta Anrī Bremons, «ir neveikla, neskaidra, nevarīga un it kā sasaistīta, izsmalcināta un reizē zemiska. Līdzās saviem apvienības draugiem viņš allaž ir satraukts un izturas nedabiski kā novēlojies ciemiņš. Prāta ziņā, talanta ziņā viņš jūtas 1iem līdzīgs, bet viņš neprātīgi jūsmo, turklāt gandrīz bez skaudības, jo tik ļoti viņu nomāc šo draugu žilbinoši spilgtā, valdzinošā, dziļi veselīgā vīrišķība ... Kerubīno, drīzāk bāls nekā sārts, krunkains kā sirmgalvis, un nemana, ka grauž sev nagus; licejists, kurš salasījies Laklo romānus, kurš gribētu, bet neiedrīkstas un neprot to visu pārdzīvot, naivs baznīcas kora zeņķis, kurš, aizslēpies aiz altāra, raud; brīžam eņģelis, brīžam zvērs, tikai ne cilvēks...»

Vajag pažēlot šo drūmo jaunekli, kurš apveltīts ar lielu cītību un asu prātu, bet kuru slepens kroplums (hipospa-dija) padarīja vēl kautrīgāku, — jaunekli, kuram viņa garīgais smalkums bija lēmis viscildenāko mīlestību, bet kurš bija spiests apmierināties ar pērkamām sievietēm, ar ielas Veneru. «Jūs nezināt, ko tas nozīmē,» reiz viņš sacīja drūmā grūtsirdībā, «sajust, ka tevi nekad neviens nemīlēs, ka tas nav iespējams, jo nav iespējams atzīties, kāpēc...» Tas, ko viņš atrada Igo mājās, viņam šķita kā brīnums. Viņš tur atrada visu, kā viņam nebija: ģimenes pavardu, draugus, bērnus, kurus viņš iemīļoja. *Senl-bēvs — Viktoram Igo 1829. gada 11. oktobri:* «Tas mazumiņš talanta, kas man ir, attīstījās, sekojot Jūsu priekšzīmei un Jūsu padomiem, kuri bija ietērpti uzslavās; es strādāju tāpēc, ka redzēju Jūs strādājam, un tāpēc, ka Jūs mani uzskatījāt par darba

spējīgu; bet mana paša bagātība ir tik niecīga, ka par savu talantu man pilnām jāpateicas Jums un pēc īsāka vai garāka tecējuma tā ieplūst Jūsu ūdeņos, kā strauts ieplūst upē vai jūrā; iedvesma man uznāk vienīgi Jūsu tuvumā, no Jums un no tā, kas ir ap Jums. Tāpat arī visa mana mājas dzīve pagaidām vēl norit pie Jums, un laimīgs es esmu un jūtos omulīgi vienīgi uz Jūsu dīvāna vai pie Jūsu kamīna ...» Tādus vārdus taču nevarētu runāt cilvēks, kurš tiktu «aptīrīts».

Sentbēvs ir attēlojis pats sevi ar visu savu postu grāmatā, kura iznākusi bez autora vārda un kurai ir virsraksts — «2ozefa Delorma dzīve, domas un dzejoļi». 2o-zefs Delorms gribēja kļūt par lielu dzejnieku, bet viņam trūka iedvesmas. «Cik skaudras mokas viņš sajuta pēc katra jauna triumfa, kādu pieredzēja viņa jaunie laikabiedri!» 2ozefam Delormam nebija ne skolotāja, ne draugu, ne reliģijas. «Viņa dvēsele bija viens vienīgs neiedomājams haoss, kur izmisuma bezdibenī jaucās kopā baismīgas iztēles rotaļas, svaigi atmiņu tēli, noziedzīgi sapņi, lieli, neveiksmīgi nodomi un gudri paredzējumi, kuriem sekoja bezprātīgas izdarības, un dievbijības uzplūdi pēc zaimošanas ...» Viņš sauca sevi par tīru, «slimu un sāpju plosītu neizbaudītas mīlestības dēļ».

1828. gada beigās Sentbēvs iedeva Viktoram Igo šīs «riebīgās lapeles» un jautāja, vai nebūtu pārāk nepieklājīgi un smieklīgi publicēt šo «dvēseles kailumu». Igo atbildēja ar īsu, dedzīgu vēstuli, kurā izteica «aizkustinājumu, kuru Jūs manī modinājāt ar saviem nopietnajiem un skaistajiem dzejoļiem, savu vīrišķīgo, vienkāršo un melanholisko prozu un Žozefu Delormu, kas esat Jūs pats. Sis īsais un skaudrais stāsts, šī jaunās dzīves analīze, šī prasmīgā sekcija, kas izģērbj dvēseli kailu, — to visu lasīdams, es gandrīz raudāju...» Nabaga Sentbēvam tā bija laimes diena. Uz mirkli viņš iedomājās esam liels dzejnieks. 1829. gada janvārī nāca klajā «Austrumu motīvi», 1829. gada martā — «Žozefs Delorms». «Austrumu motīvi» sacēla lielāku troksni, bet šā krājuma cītīgais autors dziļi pārdomāja mācību, kuru bija smēlies no «2o-zefa Delorma», un secināja, ka ir iespējama intīma, tīri personiska dzeja.

Drauga panākumi toreiz Sentbēvā modināja drīzāk lēnprātību nekā skaudību. Savos rakstos viņš uzstājās kā tās romantisma strāvas cīnītājs, kuras vadonis bija Igo, un ar savu dedzīgo toni papildināja vājo pārliecību. Jo viņš nekad nebija bijis īsts romantiķis. Žozefs Delorms bija viens no Sentbēvā atspulgiem, ko bija radījis Vertera tēls, bet, parakņājoties dziļāk, Sentbēvā varēja atrast skeptiķi, kas par 2ozefu Delormu smējās. Tikai viņam patika visu saprast, un viņu mulsināja, ka cilvēkam var būt tik daudz iztēles, krāsainības un izteiksmes spēka kā Viktoram Igo. Kad Sentbēvs bija atlasījis materiālus grāmatai «Franču dzejas aina XVI gadsimtā», viņš uzdāvināja Viktoram Igo brīnišķīgu Ronsāra dzejoļu izlases

eksemplāru *in folio,* no kura bija ņemti izvilkumi, un ierakstīja šādu veltījumu: «Vislielākajam liriķim, kāds franču dzejā ir bijis kopš Ronsāra laikiem, Ronsāra pazemīgais komentētājs Sentbēvs.» Viktors un Adele šo skaisto Ronsāra izdevumu, kas bija iesiets baltā velinā «ar ģerboņiem», nolika uz galda viesistabā, kuru rotāja Zelta lilija, kas bija saņemta literārajā konkursā, un maz pamazām draugi — Lamartins, Viņi, Gutingers un Dimā, tēvs, — bagātināja to ar saviem autogrāfiem. Arī pats Sentbēvs ar savu sīksīko rokrakstu bija tajā ierakstījis sonetu, kuram netrūka ne grācijas, ne prasmīga darinājuma:

Jā, talants, mīļais draugs, jums tiešām neredzēts
Un doma spēcīga, kā praviešbalss tik spraiga;
Mēs galvas noliecam jo zemu jums priekš vaiga,
Kā niedres noliecas, kad vētra trakot mēdz.

Šķiet, it kā pienākums pret mums jums uzlikts svēts Mūs visus pasargāt no netaisnības baiga,
Un seko jūsu acs tik draudzīga un maiga.
Pat iegansts skaudībai lai netiek sirdis sēts.
Tā bardzīgs karavīrs, tērpts bruņās stiprās,
It laipni noliecas pār brēkulīti ņipru Un savā ķiverē drīz iesēdināt steidz,
To rokās saņemot tik saudzīgi un liegi,
Ka aukle prasmīga to neiespētu viegli,
Nedz māte, rūpīgi kas visus darbus veic.

Šķiet, ka šī jūtīgā dvēsele, kas līdzīgi sidrabainās papeles lapām drebēja mazākajā vēja pūsmiņā, uzplauka toreiz uzmanības un iecietības pilnajā vīriešu draudzības siltumā. Pirmo reizi savā mūžā, pateicoties tuvībai ar Igo ģimeni, Sentbēvs iekļāvās cilvēku sabiedrībā un noticēja, ka tagad ir glābts no vientulības un neauglīgām pārdomām par sevi pašu.

VIETU TEĀTRIM!

Uz «Ernanī» izrādēm es vilku mugurā nevis sarkanu vesti, bet rožainu kamzoli. Tas ir ļoti svarīgi.

Teofils Ooiič

Tūkstoš astoņi simti divdesmit devītais gads Viktoram Igo, kurš aizvien bija liels darbarūķis, izvērtās par vienu no ražīgākajiem. Viņš bija iesācis «Parīzes Dievmātes katedrāli», uzrakstīja daudz dzejoļu un galvenais — grasījās iekarot teātri. «Kromvels» nebija izrādīts teātri, bet romantiķu pulciņš pamatoti sprieda, ka publika tagad prasa kaut ko cilu nekā pseidoklasiskas traģēdijas. Ka Kor-neijs un pat Rasins bijuši lieli dramaturgi, noliedza vienīgi fanātiķi. Bet viņu ģēnijs pārāk pakļāvās konvencijām: trīs vienības, antīki vai austrumnieciski sižeti, sapņi vai pazīšanas, cēla valoda — vārdu sakot, visi tie likumi, kas XVIII gadsimtā, atrazdamies mazāk varenās rokās, bija radījuši pliekanas un garlaicīgas lugas. «Vajadzēja,» sacīja Viņī, «tēlot vestibilos, kuri nekurp neveda, cilvēkus, kuri nekur negāja, runāja par nedaudziem tematiem, izteica nenoteiktas domas un neskaidras līdzības, kurus mazliet satrauca remdenas jūtas un mierīgas kaislības un kuri tādējādi nonāca uz skatuves līdz elegantai nāvei vai samākslotai nopūtai. Ak veltīgā fantasmagorija! Cilvēku atspulgi dabas atspulgā! Tukša valstība! ...»

Glābdamās no bezjūtu lugu garlaicības, publika sāka aizrauties ar melodrāmu. Recepti tai bija izrakstījis bulvāru Šekspīrs Pikserekūrs: varonis, varone, nodevējs, āksts, un jau labu laiku pirms priekšvārdiem «Kromve-lam» bija savienojis grotesko un traģisko. Pats lielais Talmā sacīja Lamartinam: «Nerakstiet vairs traģēdijas, rakstiet drāmu,» — un lūdza Dimā: «Pasteidzieties, papūlieties uzrakstīt vēl manā laikā.»

Tūkstoš astoņi simti divdesmit otrajā gadā teātra direktors Zans Tusēns Mēris, būdams uzņēmīgs cilvēks, bija uzaicinājis kādu angļu aktieru trupu, kas izrādītu Šekspīru, un sadūrās ar niknu liberāļu pretestību. Luiju XVIII daudzināja par angļu piekritēju; ar to pietika, lai «Mak-betu» izsvilptu. Merla afišās visai neveikli tika ziņots: ««Otcllo», slavenā Šekspīra traģēdija, *viņa majestātes Lielbritānijas karaļa uzticamu pavalstnieku tēlojumā.»* Parters sāka kliegt: «Prom ārzemniekus! Nost ar Šekspīru! Tas ir Vellingtona līdzdalībnieks!» Mēris kapitulēja, un tikai 1828. gadā Parīze atkal ieraudzīja angļu trupu. Atmosfēra bija mainījusies, un atbraukusī trupa bija lieliska: Kīns, Kembls un apburošā Heriela Smitsone. Panākumi bija tik lieli, ka viens otrs rakstnieks gribēja pārtulkot Šekspīra dzeju franču valodā. Emīls Dešāns un Viņī kopā pārtulkoja «Romeo un Džuljetu», un Viņī pēc «Otello» uzveduma ķērās pie «Venēcijas maura», bez šaubām,

tulkošanas darbā ņemdams palīgā savu sievu an-glieti.

Igo jau 1822. gadā no Valtera Skota romāna «Kenil-vorts» bija izveidojis lugu «Eimija Robsāra». Lugu viņš bija glabājis atvilktnē, vēlāk pārtaisījis, bet pats neticēja tās vērtībai. Kad beidzot 1828. gadā viņam to izdevās uzvest Odeonā, šai dēkā viņš ielaidās tikai ar sava svaiņa Pola Fušē vārdu; Pols toreiz tikko bija sasniedzis septiņpadsmit gadus un nekādu sajūsmu par šo pasākumu neizrādīja. *Pols Fušē — Viktoram Igo 1828. gada janvāri:* «Pēc dažām dienām izrādīs nelaimīgo «Eimija Robsāru», un man no tā būs tikai tik daudz labuma, ka mani izdaudzinās par fiktīvu personu vai par aizstājēju. Jā, dažiem cilvēkicm vienmēr nelaimējas...» Lugu publika uzņēma ārkārtīgi slikti, un Igo izgudrēm no tās atteicās. *Viktors Igo — Viktoram Pavī 1828. gada 29. februārī:* «Jūs zināt par mazo nelaimi, kas piemeklējusi Polu. Tā ir pavisam maza nelaimīte ... Sēdos apstākļos man vajadzētu viņu izpestīt. Starp citu, šo nelaimi viņam uzgrūdu es. Intrigantu kliķe, kas izsvilpa «Eimiju Robsāru», iedomājās, ka netieši izsvilpj ari «Kromvelu». Starp citu, tā ir tik sīka, parasta intridziņa, ka par to nav nemaz vērts runāt...» Labāk varbūt būtu bijis vispār par to nerunāt.

Igo bija nolēmis uzstāties pats ar savu vārdu un uzrakstīja lugu ar citu sižetu — «Mariona Delorma» (sākotnējais nosaukums — «Duelis Rišeljē laikā»). Lugas darbība norit Luija XIII laikā, tas ir visai banāls stāsts par kurtizāni, kuru padara tiklu tās mīlestība uz šķīstu un stingru jaunekli. Tas ir Didjē, skaists un drūms puisis, liktenīgs radījums sev pašam un arī ciliem, valdības vajāts, un tas tad arī nodrošināja viņam simpātijas, kādas pret viņu izjuta autors, kura sirdī bija dziji iespiedusies Lahorī drāma. Pirms lugas rakstīšanas Igo izlasīja par Rišeljē laikmetu daudzus pamfletus, memuārus un vēstures materiālus; Alfrēda de Viņī romānā «Senmarss» Igo atrada romantisku Rišeljē tēlu — «vīru sarkanā mantijā»; Igo bija ļoti pareizi uztvēris augstākās sabiedrības toni; daudzas vārsmas bija skaistas. Vārdu sakot, drāmai bija augsta kvalitāte un tas noteiktais, pabeigtais un stingrais traktējums, kāds piemita visam, ko Igo toreiz rakstīja.

Barons Teilors (muižnieka titulu viņam piešķīra 1825. gadā) bija lūdzis sarīkot lugas lasījumu. Tas notika 1829. gada 10. jūlijā «Zelta lilijas istabā», un lasījumā bija klāt visi draugi: Viņī, Dimā, Misē, Balzaks, Merimē, Sent-bēvs, abi Dešāni, Vilmēns un gleznotāji, kas pastāvīgi apmeklēja Igo māju. «Viktors Igo lasīja pats un lasīja labi... Vajadzēja redzēt viņa bālo un brīnišķīgo seju, bet it īpaši ciešo, mazliet apmulsušo skatienu, ar kādu raudzījās viņa acis, kuras aizrautīgos brīžos mirdzēja kā zibeņi... Luga bija interesanta, un tajā bija ko apbrīnot, bet tais laikos vienkārša apbrīnošana nebija nenieka vērta. Vajadzēja skaļi jūsmot, lēkt augšā no sēdekļa un drebināties; vajadzēja izsaukties kopā ar Moljēra Filamentu: *«Es vairs nevaru, es ģībstu! Es nobeigšos aiz prieka!»* Vārdu sakot, skanēja neskaidri

izsaucieni, skaļāk vai klusāk izpausta sajūsma. Tāda bija kopaina,, un sīkumi bija

Četrpadsmitajā jūlijā Franču teātris lugu pieņēma bez balsošanas. Pēc trim dienām Viņī nolasīja savu «Venēcijas mauru» tiem pašiem literātiem un vēl lielākam skaitam cilvēku no augstākās sabiedrības. «Sulainis visu laiku pieteica grāfus un baronus,» stāsta Tirketī. Igo mājās atmosfēra bija romantiska un ģimenīga, pie Viņī — romantiska un heraldiska. *Viņi — Sentbēvam 1829. gada 14. jūlijā:* «Piektdien, 17. jūlijā, tieši pusastoņos vakarā «Venēcijas maurs» atdzīvosies un nomirs Jūsu acu priekšā, mans draugs. Ja vēlaties ielūgt šais drūmajās dzīrēs Zozefa Delorma ēnu, vieta viņam ir rezervēta, tāpat arī vieta Banko ...» Luga tika uzņemta tikpat sirsnīgi kā «Mariona Delorma».

ne mazāk jocīgi. Mazais Sentbēvs grozījās ap lielo Viktoru ... Slavenais Dimā, kurš vēl nepiederēja pie šķēlē-jiem, bezgalīgā sajūsmā vicināja savas milzīgās rokas. Es pat atceros, ka pēc lasījuma viņš satvēra dzejnieku un, pacēlis to ar herkulisku spēku, izsaucās: «Mēs jūs pacelsim līdz slavai! . . .» Bet Emīls Dcšāns — tas aplaudēja, vēl nekā nedzirdējis; kā allaž švītīgs, viņš zagšus meta skatienus uz klātesošajām dāmām. Tika pasniegti atspir-dzinātāji dzērieni; kā šodien redzu milzīgo Dimā kāri notiesājam kūkas un pilnu muti vienā gabalā atkārtojam: «Brīnišķīgi! Brīnišķīgi!» Jautrā komēdija, kas sekoja drūmajai drāmai, beidzās tikai pulksten divos naktī.. .»

Cenzūra, kas tolaik bija visuvarena, «Maura» uzvedumu atļāva, bet «Marionu» aizliedza. Ministrs vikonts de Mar-tiņaks cenzūras lēmumu apstiprināja: viņš uzskatīja, ka dzejnieka radītais Luija XIII tēls apdraud monarhiju. Viktors Igo, būdams pārliecināts, ka nav grēkojis pret vēsturi, iesniedza apelāciju pret ministra lēmumu karalim Kārlim X un tūdaļ tika pieņemts Senklū pilī. Par šo satikšanos, kurā karalis izrādīja labvēlību, bet dzejnieks runāja atklāti un goddevīgi, žurnālā *«Revue de Paris»* parādījās raksts, kuru bija parakstījis žurnāla direktors Luijs Verons; īstenībā raksta autors bija Sentbēvs, bet ierosinātājs — Viktors Igo. Viņš pastāstīja, kā esot teicis karalim, ka tagad daudz kas pārvērties kopš «Figaro kāzām». Pastāvot absolūtajai monarhijai, opozīcija, kas bija spiesta klusēt, centās izlauzties uz āru teātrī; pastāvot konstitucionālajam ibžīmam ar Hartu, prese kļūst par drošības ventili. Karalis bija apsolījis, ka viņš pats izlasīšot ceturto — «bīstamo cēlienu». Viņš to izlasīja un aiz-

liegumu atstāja spēkā. Bet, tā kā Igo vienmēr kā rakstnieks bija bijis troņa draugs, viņu centās apmierināt ar labvēlības apliecinājumiem un piedāvāja jaunu pabalstu — divi tūkstošus franku gadā. Igo atteicās, nosūtīdams pašcieņas pilnu vēstuli.

Viktors Igo — grāfam de Burdonē, iekšlietu ministram, 1829. gada 14. augustā: «...Tāpēc, cienītais kungs, esiet tik laipns un pasakiet karalim, ka es viņu lūgšus lūdzu ļaut man palikt tai pašā stāvoklī,

kādā mani atrod viņa jaunās laipnības. Lai nu būtu kā būdams, man nepavisam nav vajadzīgs no jauna Jums apliecināt, ka nekas naidīgs no manis nevar nākt. No Viktora Igo karalim jāgaida vienīgi uzticības, lojalitātes un padevības pierādījumi...»

Un tūdaļ ar milzīgu darba sparu, kurš robežojās gandrīz vai ar brīnumu, Igo sāka rakstīt otru drāmu — «Ernanī». Varoņa vārds Ernanī bija aizgūts no kādas Spānijas pilsētiņas, kurai Igo 1811. gadā bija braucis cauri; sižeta ziņā šī luga bija līdzīga «Marionai Delormai». Epigrāfam bija izraudzīti tikai daži vārdi: *Tres para una.* Trīs vīrieši uz. vienu sievieti: viens — jauns, dedzīgs un, kā pieklājas, valdibas vajāts vīrs — Ernanī (Didjē līdzinieks); otrs — nežēlīgs sirmgalvis dons Ruī Gomess de Silva; trešais — imperators un karalis Kārlis V. Lugas avoti nav lāgā zināmi, taču neapšaubāmi ir tas, ka autors izmantojis «Romansero», Korneiju un spāņu traģēdijas; tāpat skaidri zināms, ka, risinot mīlestības tēmu, dzejnieks ir smēlies no savām paša vēstulēm līgavai. «Ernanī» ir drāma, kuru Igo pārdzīvojis pats kopā ar Adeli. Divu jaunu mīlētāju cīņa pret likteni sauca atmiņā viņa paša pagātni. Tēvocis Aselīns, šis buržuā un varmāka, kaut kas līdzīgs Kārlim V, ar savu familiaritāti pret skaisto krustmeitu bija daudzreiz izraisījis Viktorā Igo greizsirdības uzliesmojumus. Piedāvājumu nomirt pēc vienas vienīgas mīlas nakts jaunībā savai līgavai bija izteicis pats Viktors. Izraudzītā vide Viktoram Igo ļāva izteikt savu mīlestību pret Spāniju. «Ernanī» itin bieži tiek salīdzināts ar «Sidu». Tas ir ļoti saprotami. Konvencionalitātes dažādas, bet abās lugās viena un tā pati varonības atmosfēra. Igo tikai ir vairāk pārspīlēta svinīguma un «ļaunprātīgas zoomorfisku metaforu lietošanas»: lauva, ērglis, tīģeris, dūja.

Luga tika uzrakstīta neticami ātri. Igo to iesāka 29. augustā, pabeidza 25. septembrī, nolasīja draugiem 30. septembrī, Franču teātrī — 5. oktobrī, un tur to pieņēma bez balsošanas. Cenzūra sākumā turējās pretī, taču atļauju tomēr izsniedza, un paklīda baumas, ka, gribēdams atmaksāt par «Madonai Delormai» nodarīto pārestību, teātris uzvedīšot «Ernanī» pirms «Venēcijas maura». Viņi traki pārskaitās. Romantiķu pulciņā jau klīda runas par viņa sastrīdēšanos ar Igo, bet tad *«Le Globe»* publicēja Viktora Igo vēstuli, kas bija rakstīta cildenā kastīliešu garā: «Es ļoti labi saprastu, ja kurā katrā laikā neatkarīgi no pieņemšanas datuma «Otello» tiktu izrādīts pirms «Ernanī», bet nemūžam «Ernanī» pirms «Otello» . ..»

Kas tad bija noticis? Tas, ka Franču teātra aktieri, apvainojušies par augstprātību, ar kādu Viņi pret tiem izturējās mēģinājumos., paši bija piedāvājuši Viktoram Igo uzvest «Ernanī» ārpus kārtas. Bet Igo zināja, ka viņam uzglūn, ka viņu apskauž. Viņš aizrakstīja Sentbēvam: «Pār mani briest drausmīga vētra, un visas šās zemiskās žurnālistikas naids ir tik liels, ka mani vairs ne par ko nevērtē ...» Patiešām,

«laikrakstu slepkavu bedrē» Zanēns un Latušs jau asināja ieročus, kuriem vajadzēja vienlīdz labi kalpot gan pret «Otello», gan pret «Ernanī». Viņī šādu solidaritāti neatzina. Taču kāds Vjennē vienādi nopēla «šos abus trakuļus, kas ar savām aplamajām doktrīnām gatavo mums bezjēdzīgu literatūru». Un viegli sakaitināmais klasicists kā paraugu minēja citātu no «šā dēku pilnā un graujošā gara, kas galīgi visu iznicina», trīs «Venēcijas maura» rindas:

No rīta otrdien ... vai pusdienlaikā tieši...
Vēl trešdien vakarā ... lai norunāts ir cieši:
Pie manis ierodies, vai es pie tevis iešu...

Papriekšu tika uzvests «Otello», bet lielajai kaujai bija lemts notikt «Ernanī» izrādē.

III

ET NE NOS INDUCAS .. .*

Man vēlmju ērkšķi sirdi plosīja...

Senlbāvs

Visu 1829. gadu Igo strādāja no rīta līdz vakaram, bet dažreiz no vakara līdz rītam — viņš vai nu rakstīja, vai viņam bija jāskrien uz teātri vai pie izdevējiem, vai arī pētīja veco Parīzi ap Dievmātes katedrāli, vai sacerēja

[1] Un neieved mūs... *{Latiņ.)* dzejoļus, staigādams pa Luksemburgas dārzu. Senlbēvam jau bija kļuvis par jauku paradumu ierasties ik dienas un bieži vien divreiz dienā Notrdamdešānas ielā. Tagad viņš sastapa Igo kundzi vienu pie lauku tiltiņa dārzā. Turpat mauriņā rotaļājās bērni. Abu rakstnieku draudzības sākumā Adelei bija pavisam neievērojama loma. Fran-suā Viktora dzimšana un viņa barošana ar krūti Adeli, tāpat kā daudzas sievietes, kas atrodas šādā fizioloģiskā stāvoklī, padarīja sapņainu. Sentbēvs ilgu laiku bija «ļoti nenoteiktos ieskatos par viņu», bet izrādīja tai «visaugstāko cieņu». Palikdams ar Adeli divatā, Sentbēvs ievēroja, ka tad, kad nav klāt viņas slavenā vīra, viņa kļūst vaļsirdīgāka. Senlbēvam, kuram patika dzīvot svešas ligzdas malā, bija iedzimta slieksme uz biktstēva lomu. «Viņš bija dzimis, lai valkātu sutanu,» izteicās Teodors Pavī, «un es atceros, kā viņš reiz mums teica: «Citos laikos es būtu bijis mūks un man būtu gribējies kļūt par kardinālu . ..»» Bet šis nomaldījies abats svārstījās starp stingro Trāpās klosteri un Telemu. Starp citu, neviens nav labāk izanalizējis šo viņa dvēseles aspektu kā viņš pats romānā «Sald-kaisle».

«Man patika uzzināt intīmus paradumus, ģimenes paražas, mājas dzīves sīkumus: ik jauna māja, kurā es iekļuvu, man arvien bija patīkams atklājums: jau uz durvju sliekšņa es sajutu zināmu grūdienu; vienā acumirklī es ar lielu prieku uztvēru apstākļus un noteicu cilvēku vissīkākās savstarpējo attiecību nianses. Taču savu iedzimto talantu es nevirzīju pa taisnu ceļu un laikus neuzstādīju tam mērķi, bet ļāvu

līkumot pa līčloču taciņām, izsmalcināju to, taču pārvērtu par tukšu vai pat posta pilnu mākslu un krietnu daļu savu dienu un nakšu pavadīju, klaiņodams kā zaglis pa parkiem un kārodams iekļūt ginekejos...»

To, ko viņš toreiz izjuta, viņš vaļsirdīgi pastāstīja dzejā Igo kundzei:

Ak dienas vasarā tik gausi ritošās,
Cik bezgalgaras šķiet un skumju pilnas tās!
Klāt dienvidlaiks — tas spiež ar savu saules svaru,
Ka tveici, putekļus es tikko paciest varu.
Tā gaidu vakaruI Un vēl nav lāgā trīs,
Kad pošos jau pie jums, mazlietiņ atžirdzis.
Vīrs nav vēl pārnācis; aiz mājas, tur, uz leju Pa pļavu bērni skrien, — un es pie kundzes eju.
Ka allaž skaista jūs un, neteicot nekā,
Uz krēslu norādāt; mēs beidzot divatā.
Un saruna sāk plūst tik nesteidzīgi, brīvi,
Jūs modri klausāties, ko stāstu jums par dzīvi Un jaunību, kas sen kā sapnis izsapņots.
Par uzticību man tas pats tiek pretī dots...
Mēs runājam par jums, par lielo labvēlību,
Ko piešķīrusi jums ir dieva augstā griba:
Par bērniem jaukajiem, kā viņi smieties prot,
Par draugu laulāto, kas slavas vainagots,
Par visu, visu to, kas laimi sniedz bez mēra;
Bet, uzskaitījusi šis veltes, kļūstat sēra,
Un izskan bēdīgi viss jusu stāstījums,
Un acīs melnajās jau riešas valgums jums:
«Ak vai, kam liegties gan! Es laimes lutināta.
Bet nezinu, kādēļ man dažreiz piestāj klātu Tāds ilgu nemiers lielsl Un, jo ap mani viss Vēl spožāk iemirdzas un dzīve rāmi ris,
Jo bezrūpīgāk es šeit vadu savu mūžu,
Jo mīlīgāks ir virs, nams pilnāks bērnu žūžu,
Jo maigāk vējiņš pūš, jo saldāk rozes tvan,
Jo smagāk sirdij kļūst un gribas raudāt mani»[19]

Kāpēc viņa raudāja? Tāpēc, ka visas sievietes mēdz raudāt; tāpēc, ka ir tik patīkami, kad tevi pažēlo; tāpēc, ka laulības dzīve ar ģeniālu cilvēku viņai dažreiz bija par smagu; tāpēc, ka viņas slavenais laulātais draugs bija varens un nesātīgs mīļākais; tāpēc, ka viņai jau bija četri bērni; tāpēc, ka viņa baidījās, ka viņai būs vēl bērni; tāpēc, ka viņa jutās it kā nomākta. Sentbēvs uzmanījās, lai nepateiktu nevienu neapdomīgu vārdu, dziedāja slavas dziesmas Viktoram Igo, bet tai pašā reizē teicās esam vienots ar skaisto sarunu biedri, jo viņus tuvinot «dvēseles sāpju brālība», un ļāvās, lai viņa pamazām «ved to

pie dieva tā kunga».

Vēlāk viņš rakstīja Hortenzai Allārai: «Savā laikā es mazliet pievērsos kristīgajai mitoloģijai; tas viss ir izkūpējis. Tā man bija kaut kas līdzīgs Ledas gulbim — līdzeklis tuvināties skaistulēm un nodoties maigai mīlestībai ...»

1829. gadā Sentbēvs bija vēl tālu no tik liela cinisma. Kaut kādi pavedieni vēl viņu saistīja ar bērnu dienu ticību, un viņam patika, ka viņu «atgriež pie dieva» sieviete, kuras skaistums viņu satrauca. Viņi runāja par dievu, par nemirstību; Sentbēvs citēja svēto Augustīnu un 2ozefu Delormu: *«Es loti gribētu ticēt, mans dievs, es*

gribu; kāpēc gan es nevaru?» Adele Igo jutās lepna, ka ar viņu tik nopietni sarunājas cilvēks, kuru savienībā uzskatīja par ļoti gudru. Viņai bija savas dāvanas; viņa talantīgi zīmēja, itin labi rakstīja, bet kopdzīvē ar patmīlīgu dzejas meistaru reizēm tika nepelnīti pazemota. Sentbēvs mierināja viņas aizskarto lepnumu. Laiku pa laikam šī tiklā ģimenes māte gandrīz neapzināti mazliet pakoķetēja. Ziemu, kad vairs nevarēja sēdēt dārzā, viņa pieņēma draugu savā guļamistabā. «Savā nevērībā pret ārējo pasauli» viņa aizmirsa pārģērbties un palika rīta tualetē. Dažreiz arī vakaros, kad Igo aizkavējās kur citur, abi pamestie, palikuši divi vien, sēdēja līdz vēlai naktij pie apdzisuša kamīna. «Ai, tie bija visskaistākie un visgaišākie brīži manā toreizējā dzīvē ... Par šīm atmiņām man vismaz nav jāsarkst...»‘

Kad Sentbēvs ceļoja, viņš rakstīja Viktoram Igo vēstules un izbaudīja laimi, kuru tik labi pazīst katrs mīlētājs, — prieku, ka var nosūtīt kādu ziņu kundzei: «Tas viss attiecas uz Jums, mīļo Viktor, un uz Jūsu laulāto draudzeni, kura manās domās nav no Jums šķirama; pasakiet, lūdzu, viņai, ka es ļoti skumstu pēc viņas un atrakstīšu viņai no Bezansonas ...»

Sentbēvs — Ačelei Igo 1829. gada 16. oktobri: «Patiešām, kundze, kāda traka doma man bija ienākusi prātā — pamest bez kāda iemesla Jūsu viesmīlīgo māju, atteikties no spirdzinošajām un uzmundrinošajām sarunām ar Viktoru un zaudēt dienā divas vizītes, no kurām viena bija domāta lieši Jums. Man joprojām ir skumji, jo sirdī ir tukšums, man nav dzīves mērķa, nav pastāvīguma, nav darba; mana dzīve ir atvērta visiem vējiem, un es kā bērns meklēju ārpus sevis to, kas var nākt tikai no manis paša. Pasaulē ir tikai viens stabils un negrozāms — tas, pēc kā es nemitīgi tiecos savās neprātigaļās ilgās un uzmācīgajās domās: tā esat Jūs, tas ir Viktors, Jūsu ģimene un Jūsu māja ...»

Adele apņēmās Sentbēvam atbildēt, jo Viktoram sāpēja acis, bet tas viņai palidzēja vēstuli sacerēt. Viņam nenāca ne prātā būt greizsirdīgam. Sentbēvs bija *viņa* draugs un nepavisam nebija pavedinošs vīrietis. Pats Sentbēvs un Adele savas attiecības uzskatīja par pilnīgi šķīstām, bet nelabais laikam nebija tālu tai dienā, kad

Adele izrīkojās tā, lai viņas draugs, atnākdams pulksten trijos, ieraudzītu viņu sukājam matus.

Un irtin izira tavs kuplo matu mežs.

«Jel palieci» izdzirdu, ka tavas lūpas dveš.

Zem tavas rociņas ar svētlaimlbu jauku

Plats plūda malu strauts kā lietus dāsns pār lauku.

Un sukas spožumā un melnā ķiverē Tu, vērsta dievietē, kas ieradusies te No grieķu poēmām kā amazone cēla Vai Dezdemonas tēls, man rādījies tik kvēla,

Ka kļuvu mūžam tavs .. .*

Bīstama spēle pat godīgai, varbūt it īpaši godīgai sievietei. «Satraukums pāriet uz otru, jūtu mulsums pielīp; ikviens viņas žests, ikviens vārds šķiet kā žēlastība. Tā vien šķiet, ka viņas nekārtīgi uz galvas saņemtie mati kuru katru brīdi no mazākās nopūtas atrisīs un kā vilnis pārklās tev seju; saldkaisls aromāts dveš no viņas kā no ziedoša zara .. .»[2]

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmitā gada 1. janvārī Sent-bēvs ieradās Notrdamdešānas ielā, atnesa bērniem rotaļlietas un nolasīja saviem draugiem priekšvārdus krājumam «Mierinājumi». Krājums bija adresēts Viktoram Igo un veltīts draudzībai, kurai jābūt par dvēseļu savienību dieva priekšā, jo kura katra citāda draudzība ir viegla svarā, mānīga un drīz izsīkst. Cauri laulātajam draugam ne viena vien frāze par dievbijīgām un tīrām jūtām bija tēmēta sievai. Divi dzejoļi, kas bija rakstīti ļoti intīmā tonī un bija diezgan labi, bija veltīti Adelei Igo. Uzticības pilnais Igo šai faktā nesaskatīja nekā ļauna, bet Sent-bēvs no sirds domāja: ««Mierinājumi» man ir bijuši tikai morālas šķīstības laiks, seši mēneši ātri gaistošas debesu svētlaimes manā mūžā...» Jā, sešus mēnešus ilga šis skaistais romāns, kuru Sentbēvs uzskatīja par nevainīgu un kurā pats par sevi domāja ar aizkustinājumu: «Kāpēc manā dzīvē nav bijis tāda eņģeļa kopš agras jaunības?» Ak, bijusi viņam blakus, tāpat kā viņa draugam, sniegbalta skaistule, viņš nekad nebūtu redzēts *«bez mērķa un bez domām, nodurtu galvu katru ritu neatskatīdamies izejam no mājām»* un ložņājam gar namu sienām, *«ar kaunu velkot Ildzi savu bojā aizlaisto talantu»;* viņš ne-

[1] Sentbēvs. Mīlestības grāmata.

[2] Sentbēvs. Salclkaisle.

būtu redzēts vakaros kopā ar Misē ieejam dzertuvēs, velti meklējot aizmiršanos, cenzdamies — un itin bieži neveiksmīgi — izlikties par izvirtuli, jo Sentbēvs nebija nekāds siržu lauzējs, — nē, viņš netika vaļā no savām sāpēm un grūtsirdības.

Ak vai! 1830. gada pirmā diena iezīmēja ātri gaistošo debesu svētlaimes brīžu beigas. Janvārī Igo ģimene dzīvoja ļoti nemierīgu dzīvi. Franču komēdijā jau mēģināja «Ernanī», un šie mēģinājumi bija vienvienīga cīņa starp autoru un tēlotājiem. Protams, viņi zināja, ka

luga tiek gaidīta kā ievērojams notikums literatūrā; protams, jaunais un skaistais autors viņiem likās bezgala valdzinošs, «starojošs savā ģenialitātē un slavas apmirdzēts». Bet visi aktieri bija nobijušies par familiāro toni lugā, par niknajām kaislībām un par daudzajiem miršanas skatiem. Visuvarenā Marsas jaunkundze, parādīdama mēģinājumos savu apzinīgumu, tomēr katru dienu sagādāja dzejniekam kādu pazemojumu. Igo salts, mierīgs, pieklājīgs un bargs vēroja šās zvaigznes uzbudinošās izdarības. Kaut gan viņš valdījās, dusmas viņā auga aizvien 'ielākas un lielākas. Kādu dienu mērs bija pilns, un Igo palūdza Marsas jaunkundzi atdot atpakaļ donjas Solās lomu. «Kundze,» viņš sacīja, «jūs esat sieviete ar lielu talantu, bet ir kāds apstāklis, par kuru jums, acīm redzot, nav ne jausmas, tāpēc es uzskatu par savu pienākumu jums to darīt zināmu: redziet, kundze, arī es esmu cilvēks ar lielu talantu; lieciet to vērā un izturieties pret mani pienācīgi.» Jaunā cilvēka pašapziņā bija kaut k.as kareivisks un pavēlniecisks. Marsas jaunkundze padevās.

Viktors Igo, galīgi iegrimis mēģinājumos, gandrīz nemaz nedzīvoja mājās. Draugiem viņš rakstīja: «Jūs zināt, ka esmu iestidzis darbā, nomākts, pārslogots, ka es slāpstu nost. Franču komēdija, «Ernanī», mēģinājumi, aizkulišu sāncensības, aktieri, aktrises, laikrakstu un policijas intrigas; un tad vēl manas privātdarīšanas, kuras joprojām ir gaužām sarežģītas, — nenokārtotais tēva atstātā mantojuma jautājums... divdesmit mēnešu laikā mūsu vēl nepārdotās Soloņas smiltis, Bluā mājas, uz kurām pamāte apstrīd mūsu tiesības... vārdu sakot, nekā vai gandrīz nekā nav iespējams savākt no lielās mantas paliekām, tikai tiesas prāvas un nepatikšanas. Tāda ir mana dzīve. Vai tad te iespējams pilnām piederēt saviem draugiem, ja nevar piederēt pats sev ...»

Viņš, kas bija lepojies ar to, ka ir priekšzīmīgs laulātais draugs un tēvs, vairs nepiederēja savai ģimenei. Par katru cenu vajadzēja panākt, lai «Ernanī» gūtu panākumus, jo tiesas prāvas un rūpes bija aprijušas visus laulāto draugu ietaupījumus. Adele, kuras maks bija tukšs, no visas sirds nodevās šai glābšanas cīņai, stāvēdama blakus savam vīram. «Eimijas Robsāras» izkrišana viņiem bija parādījusi teātra intrigu lielo varu, un Igo bija stingri apņēmies pats ar savu karaspēku ieņemt Franču komēdiju pirmizrādes vakarā. Un karaspēka viņam netrūka. Katrs jauns iesācējs mākslinieks godkārīgi tiecās aizstāvēt vislielāko Francijas dzejnieku pret iesīkstējušiem klasicisma sludinātājiem. «Vai tad nebija gluži dabiski pretstatīt jaunību vecuma nespēkam, kuplas krēpes — plikiem pauriem, entuziasmu — sastingumam, nākotni — pagātnei?» Žerāram de Nervālam, kuram bija uzlikts par pienākumu savervēt leģionus, bija pilnas kabatas ar maziem, sarkaniem kvadrātveida papīriņiem, kas bija apzīmogoti ar noslēpumainu spiedogu: *«Hieno.»* Tas bija Almogavaresa kaujas

sauciens: *«Hieiro, despierta te!»* («Zoben, mosties!») •

Tagad, ierazdamies katru dienu pulksten trijos vizītē, Sentbēvs sastapa Igo kundzi pinkainu puišu ielenktu, noliekušos līdz ar viņu pār teātra zāles plānu. Sievietēm patik varoņi, un Adele aizrāvās ar cīņu, no kuras bija atkarīga viņas laulātā drauga slava un ģimenes materiālā labklājība. Adelei bija tikai divdesmit pieci gadi; šo jauno entuziastu uzpurināta, viņa it kā pēkšņi uzmodās no savas parastās sapņainības. Protams, jaunā gvarde laipni saņēma «uzticīgo Ahātu», sava skolotāja cīņu biedru. «Ak tas esat jūs, Sentbēv,» Adele sacīja. «Labdien! Apsēdieties. Redzat, kā mēs te raujamies ...» Sentbēvs bija izmisis, ka vairs nevar satikt Adeli vienatnē, bija greizsirdīgs uz šiem skaistajiem jaunekļiem un juta neskaidru īgnumu pret Igo, kurš tik paļāvīgi cerēja, ka Sentbēvs slavēs laikrakstos drāmu, kuru savos sirds dziļumos viņš nevarēja ciest tās pārspīlētā svinīguma dēļ. Tai pašā reizē viņš juta, ka pats nebūtu spējīgs radīt tik nevaldāmu kaislību plūsmu, kāda ir «Ernanī», un tas viņu pazemoja, bet viņš arī nemaz negribēja būt uz to spējīgs, tāpēc vispār bija pret visu šo pasākumu. Tālab viņš bija grūtsirdīgs un nomākts, redzēdams, ka ligzdiņa, kurā viņš bija atradis sev patvērumu, kļuvusi «tik trokšņaina un pilna visādu meslu.

Kas tad nu? Te vairs nevar pabūt vienatnē ar mīļotiem cilvēkiem? Ai, cik tas ir bēdīgi, ļoti bēdīgi! ...»

Dusmas, kuras nevarēja izkliedēt vaļsirdīgās sarunās, vērtās aizvien spēcīgākas, līdz beidzot Sentbēva pacietība neizturēja. Dažas dienas priekš pirmizrādes viņš aizrakstīja Viktoram Igo neiedomājami asu vēstuli, kurā atvainojās, ka rakstu par «Ernanī» nevar uzrakstīt:

«Taisnību sakot, ir grūti noskatīties, kas pie Jums kopš zināma laika notiek, — Jūsu dzīve uz visiem laikiem atdota vispārības lietošanā, Jūsu atpūta ir pagalam, skauģu skaits ir divkāršojies, vecie un cēlie draugi no Jums aiziet, viņus aizstāj muļķi vai trakuļi; grūti noskatīties uz Jūsu rūpju nomākto seju un krunkām, kuras nerodas vienīgi no augstu domu darbības; to visu redzēdams, es varu tikai justies sarūgtināts, skumt par pagātni, atvadoties Jums palocīties un kaut kur aiziet un paslēpties; konsuls Bonaparts man bija daudz tīkamāks nekā imperators Napoleons.

Tagad es nevaru pat ne piecas minūtes domāt par «Ernanī» — uzreiz visādas bēdīgas domas bariem vien mostas man galvā.

Un nevar jau arī nedomāt, ka Jūs stājaties uz mūžīgās cīņas ceļa, ka Jūs tajā zaudēsit savas lirikas šķīstību, ka ikvienu Jūsu soli noteiks taktiski apsvērumi, ka Jūs būsit spiests satikties ar netīriem cilvēkiem, kuriem Jums vajadzēs spiest roku. To visu es Jums nesaku tāpēc, lai Jūs novirzītos no sava izraudzītā ceļa, jo tāds gars kā Jūsējais nav lokāms un tam arī nav jābūt lokāmam, jo tam ir savs noteikts aicinājums. Es to saku tikai sevis paša dēļ, lai paskaidrotu Jums savu klusēšanu un savu bezspēcību, iekams to kāds nav iztulkojis aplam...

Saplēsiet, aizmirstiet šo visu. Kaut šī vēstule nekļūtu Jums vēl par vienu nepatikšanu Jūsu neskaitāmo nepatikšanu vidū! Man vajadzēja Jums rakstīt, jo nav vairs iespējams parunāt ar Jums aci pret aci, jo Jūsu mājā izskatās tā, it kā tur būtu noticis grautiņš.

Jūsu pastāvīgais un noskumušais

Sentbēvs

Un Jūsu kundze? Tā sieviete, kuras vārdam vajadzētu skanēt no Jūsu liras tikai tad, kad Jūsu dziesmas cilvēki klausītos, ceļos nometušies; tā pati, kurai tagad ik dienas pievērsti sveši, bezdievīgi skatieni; tā, kura tagad sadala biļetes vairāk nekā astoņdesmit jaunekļiem, kurus vakar vēl tikko pazina? Šķistā, burvīgā tuvība, īstenā draudzības balva ir samīta uz visiem laikiem šai trokšņainajā pūlī; vārds *uzticība* ir apgānīts, augstāk par visu tagad pie jums tiek vērtēta *lietderība,* un vissvarīgākais Jums ir materiālais aprēķins!!!»

Šī piezīme pierakstīta klāt šķērsām pār vēstules malu, un rokraksts liecina, ka rakstītājs bijis ļoti pārskaities. Šī trakā eksplozija sakarā ar «kundzi» bija līdzīga greizsirdīga mīļākā scēnai, un jābrīnās, ka Viktors Igo to pacieta. Viņam vairs nevarēja būt ne mazāko šaubu par to, kāds raksturs ir Sentbēva jūtām. Bet Igo bija pilnām nodevies cīņai, un ikviens strīds ar savu grupu būtu vājinājis viņa spēkus. Abi vīrieši joprojām darbojās plecu pie pleca. Sentbēvs izsūtīja partera biļetes Viktora Igo pielūdzējiem «sava pārmērīgi aizņemtā drauga» vārdā. Pirmizrādes dienā, 1830. gada 25. februāri, viņš ieradās kopā ar Igo astoņas stundas pirms izrādes sākuma, lai novērotu, kā laidīs iekšā vēl neapgaismotā zālē uzticamos cilvēkus. Jaunais Teofīls Gotjē, kas komandēja veselu sarkanbiļetnieku vadu, bija ieradies sava slavenajā rožainajā kamzolī, bāli zaļās, īsās biksēs un frakā ar melniem samta atlokiem. Ar savu ekscentrisko kostīmu viņš gribēja uzdzīt šermuļus «vilistiešiem». Skatītāji ložās ar šausmām rādīja cits citam uz dīvainajām romantiķu frizūrām, be.t jaunie gleznotāji, raudzīdamies uz plikajiem klasicistu pauriem, kas rēgojās balkonos, kliedza: «Plikpaurus uz giljotīnu!» Šie rakstnieki, šie gleznotāji, šie tēlnieki, kuri veidoja dzelzs eskadronu, nepavisam nebija «riebīgu salašņu varza». Viņi iespraucās katrā kaktiņā, kur varētu būt paslēpies kāds izsvilpējs, viņi gribēja būt brīvās mākslas aizstāvji. Viņu dedzība bija spēka pazīme. Tie bija skaisti laiki, vētraini un pilni sajūsmas, kad rojālisti un liberāļi, romantiķi un klasicisti pagaidām vēl nekaroja cits pret citu uz barikādēm, bet cīnījās teātrī.

Beidzot pacēlās priekškars. Sadursme sākās jau ar pirmajām vārsmām. «Kāpnes — slepenas durvis.» — «Cik pulkstenis?» — «Jau pusnakts klāt.» Vienus te viss aizskāra, citus — sajūsmināja. Nebijis baiļu, ko iedvesa «Igo bandas», neapmierināto skatītāju čuksti pārvērstos skaļos protesta saucienos. Divas armijas vēroja viena otru. «Jā, no tavas svītas, karali! No tavas svītas esmu,» — šie vārdi

«milzīgajai bezmataino ciltij kļuva par ieganstu neizturamai šņākšanai». Bet bruņinieki, kas aizstāvēja «Er-nanl», nepieļāva nevienu kustību, nevienu žestu, nevienu skaņu, kas nepaustu apbrīnu un sajūsmu. Laukumā Franču teātra priekšā starpbrīdī izdevējs Mams piedāvāja Igo piecus tūkstošus franku par tiesībām lugu publicēt. «Jūs taču nemaz nezināt, ko pērkat! Panākumi var mazināties.» — «Bet var arī pieaugt. Otrā cēlienā es biju domājis jums piedāvāt divus tūkstošus franku, trešajā — četrus tūkstošus, tagad piedāvāju jums piecus tūkstošus ... Baidos, ka pēc piektā cēliena es varētu piedāvāt desmit tūkstošus.» Igo vilcinājās. Mams viņam pasniedza piecas tūkstošfranku banknotes. Mājās Notrdamdešānas ielā tobrīd bija tikai kādi piecdesmit franki. Igo banknotes pieņēma.

Kad izrādes beigās atskanēja ovācijas, «visa zāle pievērsa skatienus valdzinošai sievietes sejai, kas vēl bija bāla no bažām, kuras bija pārdzīvotas no rīta, un no šāvakara satraukuma; autora triumfs atspoguļojās viņa visudārgās sievas sejā».

Pēc izrādes *«Le Globe»* līdzstrādnieki sapulcējās žurnāla spiestuvē. Viņu vidū bija ari Senlbēvs un Saris Maņēns, kuram bija jāuzraksta atsauksme. «Strīdējās, jūsmoja, izteica iebildumus: triumfa priekam jaucās klāt arī zināms izbrīns un neziņa. Kādā mērā *«Le Globe»* iesaistīsies šai kampaņā? Vai tas atzīs lugas panākumus, lugas, ar kuras ieskatiem tas bija vienis prātis tikai pa pusei? Visi vilcinājās. Es jutos itin satraukts. Bet tad pēkšņi pāri visai zālei viens no gudrākajiem žurnāla līdzstrādniekiem, kas vēlāk kļuva par finansu ministru, proti, neviens cits kā Dišatela kungs iesaucās: «Raksti augšā, Maņēn! Kliedz: «Brīnišķīgi!»» Un tā *«Le Globe»* publicēja biļetenu par uzvaru. Turpretī *«Le' National»* bija naidīgs un žēlojās par autora draugiem, «kuri nebija pratuši saglabāt nedz mēra sajūtu, nedz ievērot pieklājību». Vajadzēja ieteikt uzticamajiem aizstāvjiem neaplaudēt pa savu kaimiņu vaigiem. Nākamās izrādes Igo organizēja tikpat rūpīgi. Opozīcija izpaudās vienmēr vienu un to pašu vārsmu vietā. Emīls Dešāns ieteica atmest vārdus: *«Stulbs sirmgalvis, tas viņu mīl!»*

Džoanni (Ruī Gomesa lomas tēlotāja) *dienasgrāmatā lasāms:* «Drausmīgas intrigas. Tajās jaucas iekšā pat aug-' stākās sabiedrības dāmas... Milzīga ļaužu drūzma un pastāvīgi tāds pats troksnis; tas viss iepriecina vienīgi kasi...» *1830. gada 5. martā:* «Zāle pārpilna, un svilpieni skan aizvien skaļāk; šeit izpaužas kaut kāda pretruna. Ja luga ir tik slikta — tad kāpēc to nāk skatīties? Bet, ja uz to tik labprāt nāk, — kāpēc tad svilpj? .. .» *Akadēmiķa* V*jennē dienasgrāmatā:* «Savīts kopā tik daudz neiespējamu lietu, tik daudz muļķību un aplamību ... Tad, lūk, ar ko literārā grupa domā aizstāt «Ataliju» un «Me-ropu» ... uzstājoties kāda barona Teilora noslēpumainā aizbildniecībā, tā paša Teilora, kuru kādreiz ministrs Kor-bjērs bija iecēlis par šā juceklīgā iestādījuma vadītāju un speciāli uzdevis iznīcināt Franču teātri...»

Kases ienākumi pārsniedza cerēto. «Ernanī» izrāva Igo ģimeni no trūkuma. Adeles atvilktnē krājās tūkstošfranku kredītbiļetes, kuras pirms tam šai mājā bija liels retums. Triumfētājs Viktors Igo jau sāka pierast pie dievināšanas. «Slikta atsauksme padara viņu gluži traku,» izteicās Tir-ketī. «Sevi viņš uzskata par tādu, kuram piešķirtas augstākas pilnvaras. Iedomājieties, dažu nepatīkamu vārdu dēļ laikrakstā *«La Quotidienne»* iespiestajā atsauksmē viņš draudēja sadot kritiķim ar nūju. Sentbēvs lamādamies vicināja kaut kādu atslēgu .. .»

Sentbēvs — Ādolfam de Senvalrī 1830. gada 8. martā: «Mīļo Senvalrī, šovakar mums jau ir septītā «Ernanī» izrāde, un lieta sāk kļūt skaidra, līdz šim gan skaidrības trūka. Trīs pirmās izrādes, draugu un romantiskās publikas atbalstītas, noritēja ļoti labi; ceturtā izrāde bija vētraina, kaut gan uzvarētāji kļuva drosminieki; piektā — pa pusei labi, pa pusei slikti, intriganti izturējās diezgan atturīgi, publika bija vienaldzīga, mazliet ņirdzīga, bet uz beigām izrāde to aizkustināja. Ieņēmumi lieliski, un ar nelielu draugu atbalstu bīstamais ceļš būs laimīgi nostaigāts; tāds, lūk, ir biļetens. Viktors to visu uzņem mierīgi, pievērsis skatienu nākotnei, meklēdams patlaban kaut vienu brīvu dienu, lai varētu uzrakstīt otru lugu, —■ īsts Cēzars vai Napoleons, *nil actum reputans* ', un tā tālāk. Rīt luga būs iespiesta; Viktors ir noslēdzis ļoti izdevīgu līgumu ar izdevēju — piecpadsmit tūkstoši franku; trīs izdevumi pa divi tūkstoši eksemplāru katrs un ar noteiktu termiņu. Mēs visi esam pārguruši, jo katrai jaunai kaujai cits karaspēks nav sadabūjams, bet jācīnās ir nemitīgi — tāpat kā 1814. gada kampaņā ...» [21]

Sentbēvs bija godīgs cīņu biedrs, bet sirdī viņam tomēr plosījās vētra. Viņš uzzināja, ka Igo laulātais pāris maijā pāries dzīvot uz vienīgo māju, kas uzbūvēta jaunajā Zaņa Gužona ielā. Mājsaimnieks Notrdamdešānas ielā viņiem dzīvokli bija uzteicis, pārbijies no pinkainajiem un nevīžīgi ģērbtajiem krāsu triepējiem — «Ernanī» aizstāvjiem, bet grāfs de Mortemārs izīrēja Igo ģimenei trešo stāvu savā nesen uzceltajā savrupnamā. Viņu līdzekļi tagad atļāva dzīvot Elizejas Jauku rajonā. Adele gaidīja piekto bērnu, un Igo itin labprāt apmetās tālāk no Sentbēva. Jaukie ikdienas apciemojumi bija beigušies. Un, starp citu, vai tad tie tagad bija iespējami? Naida un apbrīna sajaukums, kuru Žozefs Delorms izjuta pret Igo, kļuva neizturams. Tagad viņš zināja, ka Adeli mīl nevis kā draugs, bet ar īstu mīlestību. Daži domā, ka viņš toreiz atzinās Viktoram Igo un ka tas brīdināja sievu; citi domā, ka atzīšanās notikusi vēlāk. Ka tā vispār notikusi, tas ir skaidrs: šo ainu Sentbēvs izmantoja romānā «Saldkaisle». Ka Viktoram Igo kopš 1830. gada maija radušies svarīgi iemesli sāpīgiem pārdzīvojumiem, rāda dzejoļi, kurus viņš tai laikā sacerējis. Taču Sentbēvam, kas tolaik dzīvoja Ruānā pie sava drauga Gutingera, viņš rakstīja tikpat mīlīgi kā agrāk: «Kaut Jūs zinātu, cik

ļoti mēs sajutām Jūsu trūkumu pēdējā laikā, kāds tukšums un skumjas valda pat mūsu ģimenes lokā, kurā mēs dzīvojam: mums ir skumji pat mūsu bērnu vidū, skumji pārkravāties uz jauno dzīvokli bez Jums šai tuksnesīgajā Fransuā I pilsētā! Katru brīdi mums pietrūkst Jūsu padomu, Jūsu palīdzības, Jūsu gādības, bet vakaros — sarunu ar Jums, un allaž pietrūkst Jūsu draudzības! Ar to ir cauri. Bet paradums no sirds nav izraujams. Ceru, ka turpmāk Jums vairs nebūs negantās vēlēšanās mūs pamest un tādā veidā dezertēt...» Bet tai pašā maijā Igo rakstīja vilšanās pilnus dzejoļus, kas visai atšķirās no triumfējošajiem «Austrumu motīviem». Pārlasot savas «Vēstules līgavai», viņš ar skumjām atcerējās to laiku, kad *«cerība viņam dziedāja dziesmu un meli viņu ieaijāja»:*

Ai, mīlas vēstules, ai, reibinošā plauksmel Man sirdi modusies ir jauno dienu trauksme, Jūs lasot, valgs top vaigs ...

Kāds prieks, ka ikdienu uz mirkli aizmirst varu, Ka kļūstu jauneklis ar kaislu nemiergaru Un atkal raudu maigs.,.

Kad jaunība mūs sveic ar piemīlīgu smaidu,

Mēs alkstam satvert ciet tik pilni laimes gaidu Tās drānu stērbeli...

Ai, mirklis žilbi īss! Pat zibens par to garāks!

Un raudam atžilbstot, jo tas, ko rokām skaram.

Par driskām kļuvis viss! [1]

Adele bieži raudāja, un viņas laulātais draugs to ar sāpēm ievēroja:

Tu slepus raudāji.,. Kremt bezcerīgums sirdi?

Kam seko skatiens tavs? Kas ir, kas tevi tirda?

Kas tā par ēnu, kura virsū lien?

Vai sirds jūt nelaimi un priekšnojautā baidās?

Vai sapnis atdzima un atkal garam laidās?

Vai vājums sievišķīgs tas bija vien? [2]

Bet Sentbēvs tai laikā dzīvoja Ruānā pie romantiskā Ulrika Gutingera hortenziju un rododendronu vidū un ar lielīgu netaktiskumu tam vaļsirdīgi stāstīja par savu mīlestību uz Adeli. Grēku sūdzētājs sūdzēja grēkus, bet Gutingers, kas romantiķu nometnē tika uzskatīts par smalku lietpratēju mīlestības jautājumos, uzmundrināja viņa grēcīgos nodomus, kaut gan sevi dēvēja par Igo draugu. Uzturēšanās pie Gutingera Sentbēvam bija kaitīga: donžuānisms ir lipīgs. Atgriezies Parīzē, viņš no jauna satikās ar Igo ģimeni, bet jutās pie viņiem neveikli. *Sentbēvs — Viktoram Igo 1830. gada 31. maijā:* «Man gribas Jums uzrakstīt vēstuli, jo vakar mēs bijām tik bēdīgi, tik vēsi, mēs tik nelabi atvadījāmies, ka tas viss mani gaužām sāpina; pārnācis mājās, es Joti cietu visu vakaru un pat nakti; es sev sacīju — ja man nav iespējams satikties ar Jums pastāvīgi, tad mums nav iespējams tikties bieži un maksāt par to tādu cenu: patiesi, ko mēs

tagad viens otram varam pateikt, ko varam pastāstīt? Nekā, tāpēc ka nevaram izdarīt tā, lai viss mums būtu kopīgs kā agrāk... Ticiet man, ja arī es Jūs neapmeklēju, tomēr mīlēt es Jūs mīlēšu tāpat kā agrāk — gan Jūs, gan Jūsu dzīvesbiedri.. .»

Sentbēvs — Viktoram Igo 1830. gada 5. *jūlijā:* «Ak, nebariet mani, mans mījais, lielais draugs, paturiet par mani vismaz tikai atmiņas, tikpat dzīvas ka agrāk un neizdzēšamas, — es tik loti uz to ceru savā skaudrajā vientulībā. Man ir briesmīgas, ļaunas domas; jūtu sevī naidu, skaudību, mizantropiju; es vairs nevaru raudāt,

'Viktors 1 g o. Ai, mīlas vēstules ... («Rudens lupas»)

2 Viktors Igo. XVII («Rudens lapas»).

es visu analizēju ar neuzticību un slepenam dusmām. Un, kad nu tā ir, tad vajag noslēpties un lūkot nomierināties; jāļauj žultij nogulsnēt, trauku pārak nekustinot, — nevajag nožēlot grēkus pašam savā priekšā un tāda drauga priekšā kā Jūs, kā es to pašlaik daru. Neatbildiet man, mīļais draugs, nelūdziet Jūs apciemot — to es nevaru. Pasakiet Igo kundzei, lai viņa mani pažēlo un aizlūdz par mani...»

Vai tā bija vaļsirdība vai stratēģija? Droši vien abas kopā. Sentbēvs bija pārāk apbrīnojis un mīlējis Igo, redzēja, cik augstsirdīgi tas pret viņu izturas, tāpēc savu pieķeršanos nespēja tik drīz aizmirst. Bet tiesa bija arī, ka brīžiem viņš Igo ienīda un tādās reizēs meklēja savam naidam iemeslus, un, jo vairāk centās tos atrast, jo vairāk mīlēja. Lai apmierinātos ar to, ka viņam nav tik daudz spēka kā Igo, savās slepenajās piezīmju grāmatiņās viņš šo spēku sauc par «bērnišķīgu un reizē titānisku». Sentbēvs pārmeta Igo, ka no visiem grieķu stiliem arhitektūrā Igo saprotot vienīgi «ciklopisko» stilu, un rādīja to kā Polifēmu, kurš uz labu laimi met jūrā milzīgus klinšu bluķus. Viņš ierakstīja, ka «Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējā dienā» Igo esot «sludinājis žēlsirdību izaicinošā tonī». Vārdu sakot, viņš to uzskatīja par smagnēju, nomācošu gotu, kurš atgriezies šurp no Spānijas. «Igo bija jauns barbaru valdnieks. «Mierinājumu» laikā es viņu mēģināju civilizēt, taču bez lieliem panākumiem.» Nobeigumā viņš izsaucās: «Pē, Ciklopi» Pēc tam, lūkodams vilkt paralēles starp savu sāncensi un sevi, saka: «Igo piemīt gan diženums, gan rupjība; Sentbēvam — smalkums un pārgalvība.» Viņš būtu varējis piebilst: Igo bija ģēnijs, Sentbēvs — talants.

IV

ODAS SEKO CITA CITAI

Galu galā monarhija lr gāzta; tiks gāztas ari daudzas citas.

Saiobriāns

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmitā gada 21. jūlijā kāds jauns šveicietis Zists Olivjē, kas kaislīgi mīlēja literatūru, dabūjis Viņi un Sentbēva ieteikumu, ieradās Zaņa Gužona ielas 9. namā un piezvanīja

pie trešā stāva durvīm. Kalpone viņam sacīja: «Ejiet, lūdzu, kunga kabinetā ...» Tur viņš ieraudzīja Anžeras Dāvidā darinātos medaljonus un Bulanžē litogrāfijas, kurās bija attēloti burvji un spoki, vampīri un slaktiņu skati. Kabineta logs izgāja uz dārzu, kur auga lieli koki; tālumā varēja saskatīt Invalīdu pils doma kupolu. Beidzot ienāca Viktors Igo. Olivjē paskaidroja, ka viņš esot tas jauneklis, kuru šurp atsūtījis Sentbēvs. Igo sākumā izlikās nekā nezinām, bet tad sacīja: «Pavisam no galvas bija izskrējis.» Viņi parunāja par Šillonas pili, par Zenēvu, par senatnīgiem namiem. Ienāca slaida auguma skaista dāma, varēja skaidri redzēt, ka viņa ir stāvoklī; dāmai līdzi bija divi bērni, no tiem viena bija meitene, kuru dzejnieks sauca — «mans kaķēns», — burvīga meitenīte ar iedegušu un izteiksmīgu sejiņu. Tā bija Leopoldīne, saukta arī Didīne un Lelle. Apmeklētājs atzina, ka portretos Igo izskatus pavisam citāds. Viņam bija tumši mati (tiešām, viņš bija kļuvis tumšmatis), «tādi kā pamitri», un krita ar tādu savādu vilni. Liela piere, balta un tīra, taču ne milzīga, acis brūnas un spriganas, sejas izteiksme laipna un dabiska. Svārki un kravate — melni; krekls un zeķes — baltas. Tādu viņu aprakstījis Olivjē.

Vakarā pie Viņi Olivjē stāstīja par savu apmeklējumu. Viņš pateica, ka Igo viņam licies daudz tievāks nekā portretā. «Vai!» dzēlīgi iesaucās Sentbēvs. «Viņš ir pamatīgi pieņēmies miesās!» Vēlāk sāka pārrunāt par «Ernanī», kurā, pamesti savā vaļā, aktieri visu sagrozīja pēc sava prāta. Kārļa Piektā monologā vārdu — *«Pāvests un imperators ir divas dieva puses»* vietā Mišelo runāja: *«Tauta un imperators ir divas pasaules dajas,»* — kaut gan bija jāgrēko pantmēra ziņā. «Tagad,» publika vientiesīgi atzina, «šis darbs vismaz nav tik bezjēdzīgs.» Un visi amata brāļi sāka smieties. Sentbēvs pastāstīja, kā Firmēns veikli sagrozīja tekstu: *«Jā, karal,* es *no tavas svītas esmu!»* — teikdams: *«No tavas svitas,»* — tad kā apsvilis skraidīja pa skatuvi un, atgriezies avanscēnā, čukstus piebilda: *«Es piederu pie tās.»* Dažas vārsmas atkal tika izsvilptas, un Vašē, klaķieru vadonis Franču teātrī, apgalvoja: «Būtu pielikuši klāt vēl kādus sešus vīrus no kreisajiem, un es būtu varējis ludziņu glābt!» Vārdu sakot, tīri parīziska saruna, kurā gan skolotāji, gan draugi tiek rotaļājoties saplosīti gabalos, kā to dara plēsīgi zvēri, uzasinot savus nagus.

Jaunais šveicietis iznāca no Viņi mājas reizē ar Sent-bēvu un gāja viņu pavadīt. Sentbēva personā viņam atklājās runīgs un žultains cilvēks. «Nāvīgs laikmets!» sacīja Sentbēvs. «Lai to aizmirstu, būtu vajadzīga atraušanās no sabiedrības, bagātība un izpriecas. Daiit sev galu nav vērts, jo pašnāvība ir bezjēdzīga. Bet tāda dzīve! ... Manuprāt, gudrākais būtu aizbraukt prom uz laukiem, iet uz dievkalpojumiem, mierīgi gavēt un svinēt Lieldienas ...» — «Vai Igo kungs tic dievam?» — «O, Viktors Igo ir cilvēks, kuru šādi jautājumi nemoka, viņam netrūkst tik lielu, tik tīru un tik smalku baudu, kādas

sagādā viņa talants! Viss, ko viņš raksta, ir tik skaists, tik pilnīgs! Un viņš ir tik auglīgs! ... Arī ar savu ģimenes dzīvi viņš ir apmierināts. Viņš ir jautrs — varbūt pārāk jautrs. Viņš ir laimīgs cilvēks...» Jāpiebilst, ka šis «laimīgais» cilvēks nupat bija uzrakstījis dzejoļus par laimi — drūmas samierināšanās un vilšanās pilnus dzejoļus'. Bet Igo ģimeni Sentbēvs vairs neapciemoja; viņa krēsls Igo mājās palika tukšs, un jau pirms mēneša beigām žurnāla «Le *Globe»* kritiķis aizbrauca atpakaļ uz Ruānu.

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmitā gada 25. jūlija Poliņaka neprātīgās ordonanses pret pilsoņu brīvībām izraisīja Parīzē sašutumu. «Atkal viena valdība metusies lejā no Parīzes Dievmātes katedrāles torņiem,» sacīja Šatobriāns. 27. jūlijā pacēlās barikādes. Gistavs Planšs, kas bija atbraucis apciemot Igo ģimeni, piedāvāja Didīnei braukt viņam līdzi uz Palērojālu pamieloties ar saldējumu; Plan-šam bija kabriolets, bet pa ceļam viņi sastapa tik lielus ļaužu pūļus un karavīru daļas, ka Planšs nobijās un aizveda meitenīti atpakaļ uz mājām. 28. jūlijā bija 32 grādi ēnā. E1 izejas laukus, drūmu līdzenumu, kur parasti šai laikā rosās dārzeņu audzētāji, pārplūdināja karaspēks. Šā tālinā kvartāla iemītnieki bija nošķirti no pārējās pasaules un nezināja nekādus jaunumus. Igo dārzā sāka svilpt lodes. Bet iepriekšējā naktī Adele bija laidusi pasaulē otru Adeli, dūšīgu meitenīti ar tukliem vaiģeļiera Tālumā skanēja lielgabalu dunoņa. 29. jūlijā pār Tilēri-jām pacēlās trejkrāsu karogs. Kas būs? Republika? Lafai-jets, kas varētu kļūt par tās prezidentu, baidījās no atbildības tikpat daudz, cik viņam patika popularitāte. Republikānisko karogu viņš ielika rokās Orleānas hercogam.

'Viktors T g o. Kur gan ir laime? («Rudens lapas»)

Tagad vairs nebija Francijas karaļa, bet bija franču karalis. Nianses bieži vien gūst virsroku pār principiem.

Viktors Igo jauno režīmu uzreiz pieņēma. Kopš «Ma-rionas Delormas» aizliegšanas attiecības ar karaļa pili viņam bija vēsas, taču viņš uzskatīja, ka Francija vēl nav nobriedusi republikai. «Mums ir vajadzīgs, lai mums būtu republika, bet lai tā sauktos par monarhiju,» [1] viņš sacija. Viņš ienīda varmācību; māte viņam bija aprakstījusi ikvienas sacelšanās pretīgās puses. «Negriezīsimies vairs pie ķirurgiem, griezīsimies pie citiem ārstiem.» Drīz vien viņu satrieca karjeristi, kuri gribēja uz revolūcijas rēķina iedzīvoties, kuri meklēja sev un piešķīra citiem labas vietiņas. «Cik pretīgi ir skatīties uz visiem šiem cilvēkiem, kuri piekarina trīskrāsaino kokardi pie sava putras katla!» Neraugoties uz daudzajām odām, kas bija veltītas no troņa gāztajai karaļa dzimtai, Viktoram Igo nebija par sevi jābaidās. Vai tad viņš nebija taisījis revolūciju literatūrā kopā ar to pašu jaunatni, kas apsveica Šatobriānu barikāžu pakājē? «Revolūcijas, tāpat kā vilki, cita citu neaprij.» Igo nolieca galvu gāztā karaļa priekšā. *«Ak, ļaujiet apraudāt šo dzimtu*

mirušo, ko trimda atnesa un trimda aiznes prom!» Igo pieņēma Jūlija monarhiju; atlika tikai, lai tā pieņemtu viņu. Viņš izdarīja pagriezienu ar lielisku veiklību — ar odām, bet bez iztapības.

Viņa oda «Jaunajai Francijai» literārajā ziņā bija daudz labāka par viņa agrākajām leģitīmistiskajām odām, un tas liecināja par viņa jūtu patiesumu:

Ak, brāļi, ari jūs nu uzvaru reiz svinat!

Par godu laurus tai un rozes vītnēs piniet Un galvas nolieciet par tiem, kas nepārnāks.

Cik skaista, jaunatne, ir liela drosme tava Un karogs skrandainais, ko Austerlicas slava Un kaujas karogi pat apskaust sāksi

Jel esiet lepni! Jūs nu tēviem līdzās stāvatl Tās tiesības, ko reiz tie guva, ejot nāvē,

No zārkiem izvilktas un atkal dzivas tiek.

Lai bērni laimi redz, graut bastiliju sienas Jums jūlijs dāvāja trīs varonīgas dienas,

Bet tēviem bij ar vienu jāiztiek.[2]

'Viktors Igo. 1830. gada revolucionāra dienasgrāmata.

[2] Viktors I g-o. Rakstīts pēc 1830. gada jūlija («Mijkrēšļa dziesmas»).

Igo gribēja, lai šis dzejolis parādītos liberālajā žurnālā *«Le Globe».* Sentbēvs, atgriezies no Normandijas, uzsāka ar redakciju šīs sarunas. Igo bija aizgājis satikt viņu žurnāla spiestuvē, lai lūgtu būt par krusttēvu jaundzimušajai meitai. Sentbēvs vilcinājās, bet vēlāk bija ar mieru, jo viņam tika apliecināts, ka tā ir Adeles vēlēšanās. Un tā nu tieši Sentbēvs kļuva par loci, kurš izvadīja Viktora Igo odu «cauri vēl šaurajiem uzvarētāja liberālisma kanāliem». Lai oda tiktu publicēta žurnālā «Le *Globe»,* Sentbēvs uzrakstīja cēlu «galvu»: «Viņš ir pratis ar lielisku mēra izjūtu saskaņot savus patriotisma uzplūdus ar piedienīgo pieklājību pret nelaimi; viņš ir palicis jaunās Francijas pilsonis, nesarkdams par savām atmiņām par seno Franciju .. .» Tas bija labi pateikts, un arī manevrs bija izveicīgs. Tādēļ Sentbēvs ar sevi bija itin apmierināts. «Es aicināju dzejnieku kalpot režīmam, kāds toreiz nodibinājās, kalpot jaunajai Francijai. Es viņu atpestīju no rojālisma ...»

Igo — viņš jutās lieliski šai jaunajā lomā, kuru, starp citu, bija sācis tēlot kopš odas «Vandomas kolonnai». «Tā ir slikta uzslava,» viņš rakstīja, «ja kādam cilvēkam var pateikt, ka viņa politiskie uzskati četrdesmit gadu laikā nav mainījušies . .. Tas ir tas pats, kas slavēt ūdeni par to, ka tas ir stāvošs, vai koku par to, ka tas ir nokaltis...» Pēc «1819. gada jaunā jakobīta dienasgrāmatas» sekoja «1830. gada revolucionāra dienasgrāmata». «Dažreiz vajag ar varu iegūt hartas, lai tām rastos bērni.» Visi apstākļi veidojās viņam par labu. Viņš bija pirmā leģiona ceturtā bataljona nacionālais gvards, pildīja

disciplinārās padomes sekretāra pienākumus, un tas viņu atbrīvoja no dežūrām. Pēc savas lugas uzveduma, pēo tam, kad viņu atzina par pašu cilvēku, viņš varēja beidzot no jauna ķerties pie «Parīzes Dievmātes katedrāles».

Darbs bija steidzams. Ar izdevēju Goslēnu, to pašu, kurš bija laidis klajā «Austrumu motīvus», bija noslēgts līgums, pēc kura grāmata bija nododama 1829. gadā. Pirmo reizi pret Goslēnu Igo bija slikti izturējies, kad tas bija pieprasījis kaut ko grozīt «Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējā dienā», bet vēlāk Goslēnu ļoti nelaipni bija uzņēmusi Igo kundze, kad tas nākamajā dienā pēc «Ernanī» izrādes bija ieradies Notrdamdešānas ielā ar nodomu dabūt tiesības lugas publicēšanai. Adele ar spāņu infantas lepno stāju, uzmetusi Goslēnam «vanaga

SKaueuu», augstprātīgi pastāstīja atgadījumu ar izdevēju Mamu un pieciem tūkstošiem franku. Goslēns, protams, augstākā mērā saniknots, bija pieprasījis nodot «Parīzes Dievmātes katedrāli», piedraudēdams piedzīt līgumsodu tūkstoš franku apmērā par katru nokavētu nedēļu. Tad nu Igo bija ķēries pie darba, bet pēkšņi notika Jūlija revolūcija. Jauns līguma pagarinājums līdz 1831. gada februārim. Bet šoreiz uz pagarinājumu vairs cerību nebija. Viktors Igo «nopirka sev pudeli tintes un garu rupjas, pelēkas dzijas šalli, kurā ietinās no kakla līdz pat kāju pirkstiem, ieslēdza savus uzvalkus skapī, lai neuznāktu kārdinājums iziet no mājām, un iegrima savā romānā tikpat kā cietumā ...».

Tā kā Igo vairs neatgāja nost no rakstāmgalda, Adele no jauna jutās ļoti vientuļa. Mokpilns kārdinājums Sentbēvam, kas izsūdzēja savus grēkus, kam vien pagadī' jās. *Viktoram Pavī 1830. gada 17. septembrī:* «Jā, mīļais draugs, aizlūdziet par mani un pažēlojiet mani mazliet, jo es ciešu drausmīgas dvēseles mokas; viss, ko es būtu varējis izteikt dzejā, ir apslāpēts, manai mīlestībai nav nekādas izejas, tā mani plosa un padara īgnu. Es atkal esmu kļuvis Jauns .. .» Ir taču diezgan izdevīgi saukt sevi par ļaunu, jo tas nozīmē atļaut sev tādam būt. *«Le Globe»* redakcijā notika lieli strīdi. Dibuā gribēja atbrīvot Pjēru Lerū, dusmodamies par viņa sensimoniskajiem uzskatiem. Sentbēvs izrādīja pret Lerū apbrīnojamu vājību, kāda piemīt skeptiķiem attieksmē pret gaišreģiem; tas viss beidzās ar pliķi, ko Dibuā iecirta Sentbēvam, un ar Sentbēva dueli ar savu kādreizējo skolotāju. Upuru nebija, bet Igo kundze nespēja apslēpt savu pārmērīgo uztraukumu. Sentbēvs, atkal satikdamies ar viņu mazās Adeles kristībās, izmantoja gadījumu, lai pastāstītu viņai par savu sirdi, — tas pats paņēmiens, kuru kādreiz bija lietojis Fušē jaunkundzes līgavainis *«Conservateur littéraire»* laikos. Sentbēvam bija jāuzraksta kāds raksts par Didro sarakstīšanos ar Vollānas jaunkundzi, un šai rakstā viņš ielika no Didro vēstulēm skaistus citātus, kurus adresēja savai sirdsmīļajai:

«Darīsim, mana mīļā, tā, lai mūsu dzīve būtu bez meliem; jo vairāk es Jūs cienīšu, jo dārgāka Jūs man būsit; jo es būšu tikumīgāks, jo vairāk Jūs mani milēsit... Taču šad tad es raidu savas domas uz tām vietām, kur mītat Jūs, un izklaidējos. Jūsu tuvumā es jūtu, es mīlu, es klausos, es skatos, es glāstu, es dzīvoju tādu dzīvi, kāda man vislabāk patīk. Nu jau ir četri gadi, kopš es Jūs pirmo reizi redzēju un Jūs man izskatījāties skaista; tagad Jūs man izskatāties vēl skaistāka: tā ir burvība, kas piemīt pastāvībai, visgrūtākajam un visretākajam no mūsu tikumiem ... Ak, mans draugs, nedarīsim nekā slikta, mīlēsim viens otru, lai mēs kļūtu labāki; darīsim arī turpmāk tā, kā esam allaž darījuši, — viens otru pastāvīgi pamācīsim ...»

Veikls pielūgsmes un cieņas savienojums. Pēc tam

1830. gada 4. novembrī kādā citā rakstā sakarā ar «2o-zefa Delorma» atkārtotu izdevumu Senlbēvs nelaimīgā Delorma vārdā lieku reizi centās modināt pret sevi līdzjūtību: «Viņš bija neveikls, bikls, nabags un lepns. Viņš kļuva cietsirdīgs no savām nelaimēm un nekautrēdamies pats sev par tām stāstīja.» Sentbēvs sludināja savu draugu Igo un Viņi nākamo slavu. «Bet nabaga Žozefs no visa tā nekā nepieredzēs; starp citu, viņam pietrūktu spēka iziet cauri dažādiem pārbaudījumiem — viņš bija kļuvis pārāk mīksts no paša asarām ...» īsi sakot, lasītājs uzzināja, ka Delorms, tāpat kā Čatertons, izdarīja pašnāvību. Sī pašnāvība pēc autora pilnvaras Viktoru Igo satrieca, un, atrāvies uz vienu dienu no «Parīzes Dievmātes katedrāles», viņš uzrakstīja savam draugam mīļu un jauku vēstuli.

Viktors Igo — Sentbēvam 1830. gada 4. novembrī: «Nupat izlasīju Jūsu rakstu par Jums pašu un apraudājos par to. Dieva dēļ, mīļais draugs, es Jūs iūgšus lūdzu, neļaujieties izmisumam. Atcerieties savus draugus un it īpaši to, kura vēstuli patlaban lasāt. Jūs taču zināt, kas viņam esat, kā viņš Jums ir uzticējies pagātnē, tā arī uzticēsies nākotnē. Lieciet vērā, ka Jūsu sagandētā dzīve sagandēs uz visiem laikiem arī viņa dzīvi, jo viņam ir nepieciešami zināt, ka Jūs esat laimīgs. Nezaudējiet drosmi! Neniciniet to, kas Jūs dara lielu, — savu talantu, savu dzīvibu, savu tikumību. Neaizmirstiet, ka Jūs piederat mums, ka ir divas sirdis, kurām Jūs allaž būsit pats dārgākais rūpju objekts ... Apciemojiet mūs ...»

Senlbēvs aizgāja Viktoram Igo pateikties, un tas ar viņu runāja kā brālis un lūdza viņu atsacīties no mīlestības, kas iznīcina divu cilvēku draudzību. Viktors Igo, tāpat kā Zorža Sanda, kā visi romantiķi, respektēja «tiesības uz kaislību». Bet par Sentbēvu viņš droši vien domāja to pašu, ko dons Ruī Gomess par Ernanī: «Lūk, kāda maksa par manu viesmīlību!» Taču viņam būtu šķitis briesmīgi piešķirt citam augstsirdīgā varoņa lomu un pašam tēlot greizsirdīgu vīru. Viņš piedāvāja Sentbēvam jaut Adelei pašai izvēlēties starp viņiem abiem un ticēja, ka rīkojas ļoti cēli. No tā būtu iznākusi skaista aina kādai no

viņa drāmām, taču, par spīti savam īstenajam cēlumam, šai gadījumā Igo uzvedās neveikli. Kā gan Sent-bēvs, lai viņš bija kā iemīlējies, varēja pieņemt šo priekšlikumu? Adelei no vīra bija četri bērni; Sentbēvs ar mokām nopelnīja iztiku pats sev. Viņam šķita, ka Igo priekšlikums bija drīzāk nežēlīgs nekā augstsirdīgs. Cēla pretinieka poza spiež sāncensi apklust, kaut gan nepadara viņu citādu. Aprakstīdams šo skatu savā romānā «Sald-kaisle», Sentbēvs ieliek Amori mutē šādus vārdus: «Pēc šā skata es jutos tik nelabi, mani tā aizkustināja šā spēcīgā vīra maigums, ka es labu laiku nespēju nekā atbildēt; es pat neiedrošinājos pacelt acu, baidīdamies ieraudzīt, ka šī bargā un šķīstā seja ir nosarkusi. Steigšus paspiedu viņam roku, nomurmināds, ka pilnīgi paļaujos uz viņu, un mēs sākām runāt ko citu . . .»

Sentbēvs apsolīja, ka viņš papūlēsies visu aizmirst, lai, tāpat kā senāk, varētu atnākt kā draugs, bet viņš aizgāja pazemots un 7. decembrī atrakstīja sirdi satriecošu vēstuli.

Sentbēvs — Viktoram Igo: «Mīļais draugs, es to nespēju izturēt. Ja Jūs zinātu, kā man paiet dienas un naktis un kādas pretrunīgas kaislības mani plosa, Jūs iežēlotos par mani, kurš Jūs ir apvainojis, un novēlētu man nāvi, bet nekad mani nenosodītu un aizmirstu uz mūžīgiem laikiem . . . Vai zināt, es esmu izmisis un manī plosās dusmas; brīžiem man gribas Jūs nogalināt, pa īstam noslepkavot — piedodiet man šos drausmīgos jūtu uz-brāzmojumus. Bet padomājiet, padomājiet par to Jūs, kuram ir tik daudz domu, padomājiet par tukšumu, kādu atstāj šāda draudzība! Kā? Vai tiešām tā uz visiem laikiem zudusi? Es vairs nevaru Jūs apciemot, es vairs nesperšu kāju pār Jūsu slieksni — tas nav iespējams, bet tā nebūt nav vienaldzība ... Ja es ar Jums turpmāk vairs nesatikšos, tad vienīgi tāpēc, ka tāda draudzība kā tā, kas pastāvēja starp mums, nevar būt mērena: tā vai nu dzīvo, vai to nokauj. Ko gan es darītu pie Jūsu ģimenes pavarda, kad esmu izpelnījies Jūsu neuzticību, kad starp mums lodā aizdomas, kad Jūs nemierīgi mani uzmanāt un kad Igo kundze nedrīkst uz mani paskatīties, nepalū-gusi ar skatienu Jūsu atjauju? Nē, man katrā ziņā jāpa-zūd un svēti jāievēro bauslis — atturies ...»

Nākamajā dienā Igo ļoti laipni atbildēja: «Būsim iecietīgi viens pret otru, mīļais draugs. Man ir sava brūce, Jums — sava; sāpīgais satricinājums pāries. Laiks visu dziedēs; cerēsim, ka reiz mēs saskatīsim tajā, ko esam pārdzīvojuši, iemeslu mīlēt vienam otru vēl vairāk. Mana sieva izlasīja Jūsu vēstuli. Apmeklējiet mani labi bieži. Rakstiet man vienmēr ...» Viņš taču sacīja — «apmeklējiet *mani»,* nevis — «apmeklējiet mūs», un Sentbēvs neatnāca. Bet Igo bija pastāstījis savai sievai traģisko sarunu, pateica, ko viņš Sentbēvam bija piedāvājis. Viņš tai parādīja arī decembrī pārmītās vēstules. Tas nu nebija dvēseļu pazinēja cienīgs solis. Kā gan lai Adeli nebūtu

aizkustinājis satrauktais sāpju tonis? Kā lai viņa neiežēlotos par savu draugu, savu uzticības personu, kuru turklāt, kā viņai šķita, viņa bija uzvedusi uz tikumības ceļa? Kā Igo nevarēja iedomāties, ka viņa drīzāk piedos Sentbēvam to, ka viņš bija noraidījis nepārprotami bezjēdzīgo priekšlikumu, nekā piedos savam vīram gatavību viņu zaudēt? Pagaidām tas viss vēl palika apslēpts viņas lepnajā un ne visai gaišajā galviņā.

Pirmajā janvārī Sentbēvs atsūtīja bērniem rotaļlietas un saņēma no Igo īsu vēstulīti: «Jūs bijāt tik labs pret maniem bērniņiem, mīļais draugs. Manai sievai un man ļoti gribētos Jums pateikties. Atnāciet parīt, otrdien, paēst ar mums kopā pusdienas. 1830. gads ir pagājis! Jūsu draugs Viktors.» Atbilde nepienāca.

Tad Sentbēvs mēģināja aizmirsties, iegremdēdamies politiski reliģiskas doktrīnas — sensimonisma studēšanā. «Tai laikā,» viņš rakstīja, «man sāpēja sirds, kaislību plosīta, sirds cieta negantas mokas, un, lai izklaidētos, es nodevos visādām prāta rotaļām...» Igo atkal ķērās pie «Parīzes Dievmātes katedrāles». Adele, pamesta viena, sapņoja.

ANANKE[1]

Dievmātes katedrāle lr gaužām veca, bet varbūt kapā grimstam Tā skatīs reiz Parīzi, kura to redzēja kādreiz dzimstam...

Zerārs de Nervūls

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit pirmā gada janvāra sākumā Igo pabeidza «Parīzes Dievmātes katedrāli». So garo romānu viņš bija uzrakstījis sešos mēnešos, to pabeigdams Goslēna noteiktajā pēdējā termiņā. Īstenībā viņam vajadzēja tikai visu uzrakstīt un rakomponēt, bet materiālus viņš bija vācis trīs gadus. Igo tika daudz lasījis vēstures darbus, hronikas, hartas, aprakstus un inventāru sarakstus. Viņš bija pētījis Luija XI laiku Parīzi un apskatījis to, kas bija palicis pāri no tā laika ēkām. Un galvenais — viņš pamatīgi pārzināja katedrāli: tās vītņu kāpnes, tās noslēpumainās akmens istabeles, tās senos un šolaiku dokumentus. Viņš cerēja, ka šai romānā viss būs vēsturiski pareizs: apkārtne, cilvēki, valoda. «Starp citu, tas nav svarīgākais šai grāmatā. Ja tai ir kāda vērtība, tad to piešķir tas, ka tā ir iztēles, untuma un fantāzijas auglis . . » Patiešām, ja autora erudīcija bija pilnīgi reāla, romāna tēli šķiet pārdabiski. Arhidiakons Klods Frollo ir briesmonis; Kvazimodo — kropls pundurītis ar lielu galvu ir viens no grosteskajiem tēliem, kādi mudžēt mudžēja Igo fantāzijā; Esmeralda — drīzāk brīnumaina parādība nekā sieviete.

Taču šiem tēliem bija lemts dzīvot visu zemju un visu nāciju ļaužu prātos. Jo tiem piemita episko mītu pirmatnējais dižums un tas dziļais patiesums, kuru tiem piešķīris slepenais sakars ar autora garīgo pasauli. Kaut kas no paša Viktora Igo bija iezadzies Kloda Frollo tēlā, kuru plosa cīņa starp miesīgu iekāri un šķīstības solījumu; kaut kas no

Pepitas (un no Adeles agrā jaunībā) bija Esmeraldas tēlā, zeltaini melnīgsnējā kā Anclalūzijas meiča, ar viņas lielajām, melnajām acīm un tievo augumiņu; bija šeit Viktoram Igo tik svarīgā tēma — trīskārtēja sāncensība ap jauno čigānieti — arhidiakons, klibais zvaniķis un kapteinis Febs Satopers. *Tres para una.*

[1] Liktenis. *[Grieķ.)*

Un, beidzot, bija arī kaut kas no Viktora Igo 1830. gadā pārdzīvotā apjukuma Kloda Frollo likteņa neizbēgamī-bas skaudrajā pieņemšanā. Nekādas tiešas grēksūdzes. Nabas saite bija pārgriezta. Bet, kamēr darbs auga, tas visu laiku barojās no autora. Lasītājs neskaidri sajuta šo slepeno atbilstību; neredzama un varena — tā romānu atdzīvināja.

Pats galvenais — romāns dzīvoja ar lielu dzīvi. Romāna īstā varone ir «milzīgā Dievmātes katedrāle, kas, iezīmēdamās zvaigžņotajā debesī ar divu savu torņu melno siluetu, ar mūra sāniem un ērmīgo pakaļpusi, izskatījās pēc milzu divgalvainas sfinksas, kura tup pilsētas vidū...» '. Tāpat kā savos zīmējumos, Igo ari aprakstos prata modeļus spilgti apgaismot un uzmest uz gaiša fona dīvainus, melnus siluetus. «Laikmets viņam rādījās kā gaismas spēle uz jumtiem, nocietinājumiem, klintīm, līdzenumiem, ūdeņiem, uz ņudzošiem ļaužu pūļiem, uz cieši saslēgtajām karavīru rindām — spilgts stars, kas izcēla drīz baltu buru, drīz kādu tērpu, drīz kādu vitrāžu...» Būdams spējīgs mīlēt vai ienīst nedzīvus priekšmetus, Igo varēja piešķirt neparastu dzīvīgumu kādai katedrālei, kādai pilsētai vai pat karātavām. Viņa grāmatai bija dziļa ietekme uz franču arhitektūru. Līdz tam ēkas, kuras bija celtas pirms renesanses laikmeta, tika uzskatītas par barbariskām, bet pēc Igo grāmatas iznākšanas tās sāka celt godā kā akmens bībeles. Tika nodibināta Vēsturisko pieminekļu pētīšanas komiteja. 1831. gadā Igo (veidojies Nodjē skolā) izraisīja revolūciju Francijas māksliniecis kajā gaumē.

Grāmata «Parīzes Dievmātes katedrāle» nebija ne katolicisma, ne vispār kristietības slavinājums. Daudzi sašuta par stāstu, kurā bija attēlots garīdznieks, ko plosa kaislības un jutekliska mīlestība uz čigānieti. No savas nesenās un visai vārgās ticības Igo jau bija atraisījies. Romāna galveni viņš bija ierakstījis: *«Anunkē...* Liktenis, nevis providence ...» — «Vai liktenis nelidinās pār cilvēku dzimumu kā maitas lija?» Naidnieku vajāts, sāpīgi vīlies draugos, autors bija gatavs atbildēt: «Jā.» Pār pasauli valda nežēlīgs spēks. Liktenis — tā ir zirnekļa noķertas mušas drāma; liktenis — tā ir baznīcas tiesu tīklā notvertas nevainīgas un tīras meitenes Esmeraldas drāma;

un visaugstākā *anankē* pakāpe — tas ir liktenis, kas nosaka cilvēka iekšējo dzīvi, kas liek aiziet bojā viņa sirdij. Adelei un pašam Sentbēvam, nabaga mušām, kas velti ķepurojās, pūlēdamās saraut tīklus, kurus tām uzmetis liktenis, šī filozofija nebija sveša. Iespējams

arī, ka Igo, sava laikmeta skanīgā atbalss, pakļāvās apkārtējās vides antiklerikālismam. «Sis nogalinās to... Prese nogalinās baznīcu... Ikviena civilizācija sākas ar teokrātiju un beidzas ar demokrātiju...»[22] Laikmetam raksturīgi izteicieni.

Lamenē, izlasījis šo romānu, pārmeta tam, ka tajā nav pietiekami daudz katolicisma, bet slavēja gleznainumu un autora bagāto iztēli; Gotjē cildināja granīteieto stilu, kas ir tikpat nesagraujams kā katedrāles. Lamartins rakstīja: «Tas ir kolosāls darbs, aizvēsturisks klints bluķis. Tas ir Šekspīrs romānā, tā ir viduslaiku epopeja... Tikai tas ir netikumīgs, jo diezgan skaidri jūtams providences trūkums; Jūsu templī ir itin viss, tikai nav ne kripatiņas reliģijas...» No Sentbēva Igo gaidīja, «par spīti visam», garu rakstu par «Parīzes Dievmātes katediāli» un domāja, ka ar savu izturēšanos 1830. gada decembrī viņš ir pelnījis, lai literārā draudzība un pat vispār draudzība saglabātos. Viņš bija lūkojis uzskatīt Sentbēva mīlestību uz Adcli par noziedzīgu, bet tīru un bezcerīgu, par mīlestību Vertera garā. Bet Verters taču cienīja Albertu, Šarlotes vīru. Vārdu sakot, par spīti Sentbēva triju mēnešu ilgajai klusēšanai, Igo nešaubīgi cerēja, ka itin viegli Sentbēvā atkal modinās pienākuma apziņu un reizē apbrīnu.

Viņš maldījās. Pa savu klusēšanas laiku Sentbēvs bija ļoti pārvērties. No «Mierinājumu» dievišķā toņa viņš atkal bija pārgājis uz rūgtuma pilno, skeptisko «Zozefa Delorma» toni. Viņš nekautrēdamies runāja par Adeli ar visiem saviem draugiem un pat ar garīdzniekiem, piemēram, ar abatu Barbu un Lamenē. Gutingers viņam rakstīja: «Esmu dzirdējis daudz runājam par Jūsu mīlas dēkām.» Patiešām, tās bija kļuvušas par vienām no neglītākajām tenkām Parīzē. Kad Sentbēvs martā saņēma Igo vēstuli, kurā tas ziņoja, pirmkārt, ka ieteicis viņu Fran-suā Bilo, kurš toreiz bija ķēries pie žurnāla *«Revue des Deux Mondes»* «atdzīvināšanas», un, otrkārt, ka ir nosūtījis viņam «Parīzes Dievmātes katedrāles» eksemplāru, tad Sentbēvs to uzskatīja par rupju paņēmienu, ka viņam it kā izdara pakalpojumu, kuru viņš nav lūdzis, it kā iepriekš samaksā par gaidāmo pretlaipnību. Sentbēvam nebija taisnība: pakalpojumu Igo drīzāk izdarīja Bilo nekā Sentbēvam, bet Sentbēvs to nebija sapiatis. Vēl vienu lieku reizi viņš pabrīnījās par Igo «drausmīgo egoismu» un uz vēstuli neatbildēja. Igo uztraucās, uzrakstīja otru vēstuli, piedāvājās aiziet viņam paka], «lai ilgāk, dziļāk un sirsnīgāk parunātu», bet šādi epiteti Sentbēva neuzticīgo dabu varēja tikai uzbudināt, un 1831. gada

13. martā Igo no viņa saņēma skarbu vēstuli — gan ne formas ziņā (tā bija Joti pieklājīga), bet pēc būtības. Pieķeršanās? Apbrīnošana? Jā, tas viss palicis negrozīts — apgalvoja Sentbēvs. «Bet sacīt Jums, ka šī pieķeršanās palikusi tāda pati, kāda bijusi, sacit, ka apbrīnošana saglabājusies manī kā dvēselisks mājas un ģimenes kults, — tas nozīmētu samelot Jums, un, ja es Jums to divdesmit reižu

apgalvotu, tikpat Jūs tam neticētu ...» Negaidīts pavērsiens: apvainotais bija viņš, Sentbēvs!

«Lai cik vainīgs es pret Jums būtu un lai kāds es Jums varētu izlikties, manuprāt, mī]ais draugs, ari Jūs pats toreiz bijāt vainīgs pret mani, un, ņemot vērā to ciešo draudzību, kas mūs saistīja, tā bija pilnīgi reāla vaina — sirsnības, uzticības un atklātības trūkums. Mans nodoms nebūt nav modināt skumjas atmiņas. Bet tieši tas mani sāpināja. Jūsu izturēšanas, ja Jūs to pastāstītu, visas pasaules acīs būtu nevainojama: tā taču bija cienīga, stingra un cēla; turpretī es to neuzskatu par tik sirsnīgu, par tik labu, par tik retu, par tik *unikālu,* kāda tā varēja būt tik vienreizējā draudzībā, kādā mēs toreiz dzīvojām ...»

Katru cilvēku pārsteidz tas, ko citi par viņu domā. Igo pilnīgi apstulba; viņš atbildēja tikai pēc piecām dienām — 1831. gada 18. martā:

«Man negribējās rakstīt pirmajā iespaidā, kāds radās no Jūsu vēstules. Tas bija pārāk bēdīgs un mani pārāk sarūgtināja. Arī es būtu netaisns tāpat kā Jūs. Gribēju dažas dienas nogaidīt. Šodien es vismaz esmu mierīgs un spēju pārlasīt Jūsu vēstuli, neuzplēšot no jauna dziļo brūci, kuru tā man sagādāja. Man jāsaka — es nedomāju, ka viss, kas starp mums noticis, *kas ir zināms vienīgi mums abiem visā pasaulē,* varētu kādreiz tikt aizmirsts ... Jums taču vajag atcerēties, kas notika starp mums mana mūža vissāpīgākajā laikā, brīdī, kad man bija jāizvēlas starp viņu un Jums. Atcerieties, ko es Jums toreiz sacīju, *ko es Jums piedāvāju, ko es Jums solīju,* protams, stingri apņēmies turēt savu solījumu un darīt tā, kā Jūs vēlēsities; atcerieties to un padomājiet, kā Jūs varējāt rakstīt, ka man tai gadījumā būtu trūcis pret Jums *sirsnības, uzticības un atklātības!* Un to visu Jūs man varējāt uzrakstīt pēc kādiem trim mēnešiem. Es Jums pašlaik to piedodu. Bet varbūt pienāks diena, kad Jūs pats sev to nepiedosit...»

Sās vēstules malā pret vārdiem «*kas ir zināms vienīgi mums abiem visā pasaulē»* Sentbēvs uzrakstīja (droši vien nākamo audžu dēj): «Meli! *Ar to viņš dižojās Viņas priekšā, piedēvēdams man to, ko es netiku runājis,»* — pret vārdiem *«atcerieties, ko es Jums piedāvāju»* lasāma nikna piezīme; *«Tai pašā bridi viņš man meloja un spēlēja dubultspēli.»* Uz aploksnes uzrakstīts: *«Viņš spēlēja dubultspēli. Viņš man rakstīja brīnišķīgi, bet rīkojās pretēji. Tāpēc tad arī starp mums gadiem ilgi noritēja nepārtraukta divkauja.»*

Nepārtrauktā divkauja, kurā divi vīrieši cīnījās Ade-les dēļ, un šīs piezīmes vēstules malā, šķiet, pierāda, ka daļa atbildības krīt ari uz pašu Adeli. Ka 1831. gada vasarā viņa vairs savu slaveno vīru nemīlēja, tas nav noliedzams. Sāpju plosīts, viņš pats to atzīst un pat pastāsta savam sāncensim. Kāpēc notika šī jūtu atsalšana? Viktoram Igo, tāpat kā viņa tēvam, miesīgās prasības neapšaubāmi pārsniedza

parastās cilvēku prasības. Adele vēlējās atpūtu un, nebūdama jutekliska, vīra uzmācibu atraidīja. Sentbēvs savās vārsmās par to gavilēja;

Ak, Adele, mans bērns! Cik bieži naktī klusā Tavs lauva nevaldāms aiz kaisles nerimst dusā Un negants ielaužas, kur miegā guli tu.

Lai tevi sagrābtu un rupji baudītu.

Tev jāizcina tad, ak, mīļā avitiņa,

Tik grūti veicama un kauna pilna ciņa,

Pie viltus jāķeras, lai uzticīga tu Tam, kuru dievini, uz mūžu paliktu!

Turklāt slavas vainagotam vīram nebūt nav nepieciešams būt laipnam pret sievu. Gluži otrādi. Tāpat kā māte atdod sevi bērniem, tā dzejnieks atdod sevi darbam. Viņš kļūst prasīgs, valdonīgs, kundzisks. Adele, kā jau to bija paredzējusi viņu saderināšanās laikā, bija ieguvusi Viktorā tirānisku pavēlnieku; viņa skuma par savu biklo un padevīgo pielūdzēju. Nav šaubu, ka viņa ar Sentbēvu ir slēpu satikusies, ka viņa ar to satikās divatā, ka viņa tam neapdomīgi tika atstāstījusi sava vira vārdus; un nav pat šaubu par to, ka šis slepenais mīlas pāris, būdams prom no «Ciklopa», viņu nežēlīgi kritizēja.

Pāreja no uzticīgas laulības uz sirds un prāta nodevību ilga vairākus mēnešus. Aprīlī pēc asās vēstuļu apmaiņas, Adeles ietekmēti, abi vīrieši izlīga. Turklāt abus aizkustināja tas, ka no šiem strīdiem viņa saslima. Sent-bēvs aizrakstīja Igo: «Vai es drikstu aiziet un paspiest Jums roku?» Igo atbildēja: «Jūs taču atnāksit tuvākajās dienās paēst kopā ar mums pusdienas, vai ne?» Nepieciešams atgādināt, ka šai laikā Sentbēvs jau bija izlasījis «Parīzes Dievmātes katedrāli», ka, par spiti vispārējām uzslavām, viņam šī grāmata diez kā nepatika un viņš negribēja rakstit par to atsauksmi, ka Igo to zināja, tātad ielūgums pusdienās bija nesavtīgs. Taču šis mēģinājums atjaunot kādreizējo draudzību nebija veiksmīgs. Gan vienai, gan otrai pusei trūka uzticības. Kad viņi visi trīs bija kopā, Igo novēroja sievu un draugu. Palicis ar Adeli divata, viņš tai sarikoja scēnas. Sakumā Adele centās viņu nomierināt ar lēnīgumu. Pēc tam zaudēja pacietību: «Vai es esmu vainīga, ka tevi mazāk mīlu, kad tu mani moki?» Tad viņš krita tai pie kājām un pēc tam rakstīja: «Piedod man.» Lai viņu nomierinātu, Adele lūdza, lai viņš vienmēr ir klāt, kad ierodas Sentbēvs; var jau būt, ka tā bija tikai sievišķīga viltība, bet Viktora bažas kļuva vēl lielākas.

Jūnija beigās Viktoram Igo radās cerība. Pirmkārt, Adele ar bērniem aizbrauca uz vasaru pie Bertēniem uz de Rošas pili Parīzes apkaimē. Šī skaistā māja, kas bija uzbūvēta lielā parkā Bjēvras ciema tuvumā, pacēlās pāri visai ielejai, no kuras pavērās «plašs skats, it kā tīšām radīts acu priecēšanai». Luijs Fransuā Bertēns, sauktā Bertēns,

vecākais, kas bija laikraksta *«Journal des De-bats»* dibinātājs (Engrs ir atstājis lielisku viņa portretu), izraudzijās de Rošu par savu atpūtas vietu. Kaimiņos dzīvoja Bertēna draugi — Lenormāni un Dolfusi, kuriem tur piederēja katūna apdrukāšanas fabrika. Mājās izveidojās laipnu un inteliģentu cilvēku pulciņš, kurā ietilpa Bertēna dēli — gleznotājs Eduārs Bertēns un žurnālists Armāns Bertēns, meita Luīza, kas bija mūziķe un rīkoja uz mājas skatuves operas, kuru sižeti bija smelti no

Valtera Skota darbiem. Igo ar Bertēniem bija iepazinies 1827. gadā. Pēc raksta, kas bija publicēts laikrakstā *«Dčbats»* sakarā ar «Odām un balādēm», Igo bija aizgājis pateikties Bertēna kungam, kurš, tāpat kā Dibuā, jūsmoja par dzejnieka «svēto ģimeni». Starp Igo un Ber-tēnu ģimenēm nodibinājās sirsnīga draudzība. It īpaši ar Luīzas jaunkundzi, kura nebija skaista, turklāt itin tukla, gandrīz vai resna jaunava, bet kurai piemita majestātisks dvēseles miers, kura bija *«prāta ziņā vīrietis, taču sirds ziņā sieviete»,* «laimīgās ielejas labā burve» un kura kļuva reizē par Viktora Igo uzticības personu un par otru māti viņa bērniem.

Rošā Viktors Igo nolika pie malas savu literatūras skolas vadoņa scepteri, savu romantisko masku un pārvērtās atkal visparastākajā cilvēkā, ģimenes tēvā, Parīzes buržuā, dodams vaļu savām bagātīgajām un patiesajām jūtām. Katru gadu pēc putekļainajiem bulvāriem ar to pelēkajām vīksnām viņam bija liels prieks no jauna skatīt zaļo mauriņu un mežiem apaugušās nogāzes. «Es atdotu visu pasauli pret Jūsu Rošu un visus cilvēkus pret Jūsu ģimeni,» Igo rakstīja Luīzas jaunkundzei un piebilda: «Visas Melnā sila egles nav vērtas tās akācijas, kas aug Rošas pagalmā.» Dedē tur atkal redzēja govis, Toto un Šarlo saņēma kartona ratiņus, kurus viņiem pagatavoja tēvs, un nopietnā Didīne, kura bija iesaukta par Lelli, lūdzās Luīzas jaunkundzi, lai tā viņai spēlē klavieres. *Viktors Igo — Luīzai Ber lēnai 1840. gada*

14. maijā: «Ja varētu atsaukt atpakaļ aizritējušos gadus, man gribētos vēlreiz pārdzīvot vienu no tām burvīgajām vasarām, kad mēs pavadījām tik lieliskus vakarus pie Jūsu klavierēm un bērni rotaļājās ap mums, bet Jūsu brīnišķīgais tēvs gādāja par to, lai mums visiem būtu silti un gaiši...» Kad Igo ģimene atgriezās Parīzē, visi bērni rakstīja Luīzas jaunkundzei vai lūdza Viktoru Igo izdarīt to viņu vietā un bāra tēvu, kad uzrakstīto vēstuli atzina par neizdevušos. «Tētis neuzrakstīja tā, kā es viņam sacīju,» Didīne pierakstīja klāt postskriptā.

Sai 1831. gada vasarā, kas Viktoram Igo bija tik vētraina, Bertēnu nomierinošā ietekme izdarīja brīnumu. Dzejnieks pastaigājās mēnesnīcā zem «domīgajiem, pār upi nolīkušajiem vītoliem»; viņš dzirdēja vienīgi mūziku un bērnu balsis; iegremdēdamies dabā, viņš

aizmirsa «fatālo pilsētu». Arī viņa sievu, šķiet, bija iekarojusi šās dzīves burvība. Klīda baumas, ka Sentbēvs esot pieņēmis profesora katedru, kas viņam piedāvāta Beļģijā, Ležā. Tātad sāncensis attālināsies. Bet, ak vai, jūlija sākumā Igo izdarīja neapdomīgu soli, aizrakstīdams viņam, ka viss esot brīnišķīgā kārtībā un Adele no jauna liekoties ļoti laimīga. Dziji aizvainots, Sentbēvs uzreiz nolēma no profesora katedras Ležā atteikties. Tad, aizmirsdams visu lepnumu un visu saprašanu, kas liecina, cik ļoti viņš cieta, Igo Sentbēvam atzinās par savām bailēm.

Viktors Igo — Sentbēvam 1831. gada 6. jūlijā: «Tas, ko es Jums gribu rakstīt, mījais draugs, mani dziļi sāpina, tomēr man tas ir jāraksta. Jūsu aizbraukšana uz Ležu man to būtu aiztaupījusi, tālab Jūs katrā ziņā būsit ievērojis, ka es vēlos to, kas jebkurā citā reizē man būtu nozīmējis īstu nelaimi, proti, šķiršanos no Jums. Bet, tā kā Jūs nebraucat prom — un es ceru, ka aiz pamatotiem iemesliem, — tad man, mīļais draugs, jāizkrata Jums sava sirds — kaut vai pēdējo reizi! Es nespēju ilgāk paciest to stāvokli, kuram nebūs gala, kamēr Jūs dzīvojat Parīzē ,.. Tādēļ tagad pārtrauksim mūsu tikšanās, lai kādreiz atkal satiktos — un pēc iespējas drīzāk — un vairs nešķirtos visu mūžu ... Atrakstiet man kādu vārdu. Ar to šo vēstuli beidzu... Sadedziniet to, lai neviens — pat Jūs pats nevarētu to vairs pārlasīt. Ardievu. Jūsu draugs, Jūsu brālis Viktors. Vēstuli es iedevu izlasit tai vienīgajai personai, kurai tā bija jāizlasa pirms Jums.»

Sentbēva atbilde bija pilna liekuļotas lēnprātības. Lomas bija mainījušās, slepenībā viņš triumfēja, bet tēloja vientiesi. Par ko īsti Igo jutās aizskarts? Un vai viņš tiešām jutās aizskarts? Viņš, Sentbēvs, sava drauga drūmo izskatu piedēvēja vecuma ietekmei; viņa klusēšanu tas izskaidroja ar to, ka viņi viens otru caur un cauri pazina un viens otram bija visu pateikuši. Bet ar «to personu» viņš taču nekad nesatikās divatā. «Turklāt, mīļais draugs, šī vēstule, kas mani ļoti nomāca un sarūgtināja, nepavisam nesadusmoja; rūgti nožēloju, klusībā skumstu, ka tādai draudzībai kā Jūsējā esmu kļuvis par piedauzības akmeni, par nejauku augoni, par dunča asmeni, kas nolūzis brūcē; taču esmu spiests uzvelt vainu liktenim, lai sevi attaisnotu, jo es jau neesmu vainīgs, ka esmu kļuvis par moku rīku, kas plosa Jūsu cēlo sirdi. Sargieties, mīļais draugs, — to es Jums saku bez kāda rūgtuma, — sargieties, dzejniek, pārāk neticiet savas fantāzijas tēliem, nepieļaujiet, lai tās saulē plauktu aizdomas, neuzklausiet ar pārliecīgu satraukumu pats savas balss vienkāršo atbalsi...»

Uz to nabaga Igo atbildēja: «Jums ir pilnīga taisnība, Jūsu uzvešanās bija godīga un nevainojama, Jūs nevienu neesat apvainojis un arī nevarējāt apvainot... To visu izdomāja mana nabaga nelaimīgā galva, mīļais draugs! Šai brīdi es Jūs mīlu vairāk nekā jebkad; es sevi

ienīstu, to es Jums saku bez kāda pārspīlējuma, ienīstu par to, ka esmu tik traks un tik slims. Ja Jums kādreiz ievaja-dzēsies manas dzīvības, Jūs to saņemsit, un tas nebūs nekāds lielais upuris. Jo, redziet, — un to es saku *vienīgi Jums* — es vairs neesmu laimīgs. Pārliecinājos, ka tā, kurai es atdevu visu savu mīlestību, varēja man atraut savējo un ka tas gandrīz notika, kad Jūs bijāt viņas tuvumā. Lai kā es cenšos sev iestāstīt visu to, ko Jūs man sakāt, lai kā pūlos sevi pārliecināt, ka šī doma vien jau ir ārprāts, pietiek tikai viena piliena šās indes, lai sagandētu visu manu dzīvi. Jā, jā, žēlojiet mani, es tiešām esmu nelaimīgs. Es vairs nezinu, ko lai iesāku ar abām būtnēm, kuras mīlu par visu vairāk pasaulē. Jūs esat viena no šīm būtnēm. Žēlojiet mani, mīliet mani, rakstiet man . ..» Sentbēva patmīlībai bija liela bauda šo vēstuli lasīt. Tātad dievs, kā viņš pats atzinās, savas kalpones acīs no saviem augstumiem bija nokritis. Ar bezrūpīgu mieru, kāds piemīt cilvēkam, kurš spēlē laimējis, Sentbēvs ņēmās dot padomus.

Sentbēvs — Viktoram Igo 1831. gada 8. jūlijā: «Atļaujiet man pateikt vēl kaut ko — vai Jūs esat drošs, ka liktenīgās iztēles ietekmē neienesat savās attiecībās ar tik vārgu un Jums tik dārgu būtni kaut ko pārmērīgu, kas viņu biedē un, par spīti Jūsu gribai, liek viņai aizvērt savu sirdi; tad nu iznāk, ka Jūs pats ar savām aizdomām novedat viņu tādā morālajā stāvoklī, kas Jūsu aizdomas pastiprina un padara tās vēl sāpīgākas? Jūs esat tik stiprs, mans draugs, tik savdabīgs, tik tāls mūsu parastajiem izmēriem un tikko jaušamajām niansēm, ka brīžiem, it ipaši kaislīgu satraukumu mirkļos, Jūs droši vien visu redzat savā īpašā krāsā, visur meklējat savu rēgu atspulgus. Taču papūlieties, mīļais draugs, nesaduļķot tīro strautu, kas tek pie Jūsu kājām, lai tas, kā agrāk, tek mierīgi, un drīz Jūs tajā saskatīsit savu attēlu. Es Jums neteikšu: «Esiet žēlsirdīgs, esiet labs,» — jo, paldies dievam, Jūs jau tāds esat! Bet es Jums teikšu: «Esiet labs gluži parastā nozīmē, esiet iecietīgs sīkumos.» Vienmēr esmu domājis, ka ģeniāla vīra sieva ir līdzīga Seme-lai, — dieva žēlsirdība jau ir tā, ka viņš tās tuvumā nomet nost savus spožos starus, padara blāvākus savus zibeņus, jo bieži vien, kad Jupiteram šķiet, ka viņš tikai rotaļājas un spīd, īstenībā viņš ievaino un iznīcina ...»

Lielisks spredikotājs! Tai pašā laikā viņš sarakstījās ar Adeli, kas viņa vēstules saņēma gan pastā uz pieprasījuma ar Simona kundzes vārdu, gan ar Martinas Igo starpniecību. Martina Igo bija nabadzīga Viktora radiniece, kurai dzejnieks bija parādījis viesmīlību, pieņemdams savā pajumtē, par ko viņa tam atmaksāja ar nodevību. Sentbēvs rakstīja mīļotajai cietumniecei dzejoļus, kuros dzejiskā uzruna ar «tu» vēl vairāk pastiprināja intīmo raksturu; šīs mīlas elēģijas viņš uzskatīja par saviem labākajiem darbiem. Adele atbildēja ar vēstulēm (tās nogādāja krustmāte Martina), kurās Sentbēvu sauca — «mans dārgais eņģei» un «manu dārgumiņ». Nabaga Adele! Mazā

Fušē jaunkundze, tīras kancelejas pelītes meita, nebija radīta ne romantiskai drāmai, ne mīlas komēdijai. Viņa bija mājās tupētāja, priekšzīmīga ģimenes māte, sirsnīga sieviete. Viņas jūtas palika pilnīgi mierīgas. Viņa būtu gribējusi saglabāt ir viru, ir draugu — abus divus pavisam šķīsti. «Mīli arī viņu,» draugs bija ar mieru un viņu drošināja: «Mūsu sejās ir ierakstīta šķīstība ...» Šķīstība, kas ir itin ērta vīrietim, kurš radis identificēt miesīgo mīlu ar pērkamo, kurš, atvadījies no savas sirdsdāmas, dodas pie kādas netikles. Taču arī Adeli viņš iekaroja, un viņa triumfs pār Igo varēja

kļūt pilnīgs tikai tai dienā, kad Adele viņam atdosies.

/

VI

RUDENS LAPAS

* Ļaudīm der zināt, ko izcietis cits cilvēks.

Gēte

Man nepatīk, ka bargi nosoda sie-. vietes — viņām ir tik daudz jācieš.

Fušē kundze

Lai Viktoru Igo nomierinātu un novērstu viņa uzmanību, Sentbēvs, tāpat kā agrāk, centās viņam pakalpot literatūras laukā. Pirmajā augustā viņš publicēja žurnālā « *Revue des Deux Mondes»* ļoti cildinošu dzejnieka biogrāfiju. Igo tai laikā bija visai aizņemts ar «Marionas Delormas» mēģinājumiem Portsenmartēna teātri. Kārļa X kādreiz aizliegto lugu Jūlija monarhija atļāva izrādīt. Marionas loma bija paredzēta Marijai Dorvālai. Par savu lomu viņa bija sajūsmā, bet pieprasīja, lai lugas beigās Didjē savai iemīļotajai piedod. Igo gan atzina nepielūdzamo Didjē, tomēr piekāpās. Kāds viņam pastāstīja, ka Sentbēvs esot teicis: «Didjē — tas ir otrs Igo, drīzāk kaislīgs nekā juteklisks.» Sentbēvs šos vārdus noliedza un piedāvāja savus pakalpojumus sakarā ar lugu. «Man ļoti gribētos, mīļais draugs, lai es Jums kaut kādā ziņā šai lietā būtu palīdzīgs.. .» Taču viņš joprojām rakstīja Adelei elēģijas. Savu draudzeni Sentbēvs tēloja par «drūma vīra» ieslodzītu cietumnieci, kura sapņo par «biklu uzvarētāju», kas nekad nesaņems no viņas «nekā cita kā viņas sirdi». Šafrlam Manjēnam, amata brālim žurnālā *«Le Globe»,* savas nāves gadījumā viņš svinīgi uzticēja glabāšanā lielu, aizzīmogotu saini, kurā droši vien bija viņa un Adeles vēstules un viņa dzejoļi.

Tad septembri viņš panāca, ka Adele apsolīja ar viņu satikties — sākumā kādā šim gadījumam piemērotā baznīcā, kur var čukstus sarunāties aiz kādas kolonnas, bet pēc tam — viņa istabelē. Kā viņam izdevās piedabūt līdz tādai neapdomībai šo dievticīgo un sīkumaini kārtīgo precēto sievu? Ar greizsirdību. Viņš izlikās, bet varbūt arī tiešām bija lūkojis atrast apmierinājumu ar kādu citu sievieti, un, baidīdamās pēkšņi viņu zaudēt, Adele parādīja viņam nelielu, taču

pietiekamu laipnību, lai viņam rastos droša pārliecība, ka viņš pirmo reizi mūžā ir iekarojis sievieti, kuru visi uzskatīja par nepieejamu un kura viņam teica, ka viņu mīl

Par vīru slavenu, par pirmdzimto daudz stiprāk .,,

Pie krūts man glauzdamās, tu mulsā čukstēji:

«No visa baudītā tu pālākais par visul...»

Dīvains mīlestības atklājums vīrietim, kurš ir tik nepiemērots mīlestībai un kurš pats atzina:

No tevis dvesa kauns un savaldība stīva,

Pat laimes kalngalos kad uzlidojām mēs,

Un milcstiba šī bij allaž šķīsta, briva No godkāres un arī saldkaisles.[23]

Kazuistika klīrīgas mīļotās mierināšanai, jo dzejnieka krūtīm, kad pie tām pieglaužas iemīļotās vaigs, bija taču jāsajūt kaut cik kaislības, bet, runājot par godkāri, jāteic, ka tā bija apmierināta, jo par šo uzvaru runāja visa Parīze. Sentbēvs stāstīja Fontanē, ka Viktors Igo esot nožēlojams cilvēks, ka viņš aiz greizsirdības ieslodzījis savu sievu, kas šā iemesla dēļ saslimusi. Lamenē, kurš Sentbēvu bija aicinājis braukt līdzi uz Romu, viņš bija atbildējis: «Es brauktu ar vislielāko prieku, bet mani šeit aiztur neatlaidīgi un sen radušies iemesli.» Abatam Barbām viņš pateica: «Beidzot es izjutu kaislību, kuru līdz šim biju tikai nojautis un vēlējies izbaudīt; tā vēl turpinās, tā ir cieši nostiprinājusies, un tas ir radījis manā dzīvē daudz nepieciešamību, sarūgtinājumu, kam piejaukts klāt saldums, un pienākumu nest upuri, kuram būs labvēlīga iedarbība, bet kurš dārgi maksā mūsu dabai...»

Un Viktors Igo? Nevar taču būt, ka viņu šīs valodas neaizsniedza. Viņš stāstīja saviem draugiem par iecerētu ceļojumu pa Itāliju, Sicīliju, Ēģipti un Spāniju. Vai gan viņam būtu ienācis prātā braukt prom no Francijas vienam pašam uz veselu gadu, nebijis viņš ļoti nelaimīgs? Un kā lai viņš tāds nebūtu? Visu savu dzīvi viņš bija licis uz spēli šās mīlestības dēļ; trīs gadus viņš bija cīnījies, lai šo sievieti iekarotu; astoņus gadus viņš bija dzīvojis ilūzijās, ka sieva viņu svētbijīgi pielūdz. Viņš bija sapņojis par ideālas laulības nodibināšanu, kurā valda romantiska, jutekliska un tīra mīlestība. Nogrimis savā darbā un cīņā, viņš nebija manījis, ka viņam līdzās ir vīlusies sirds. Atmoda bija drausmīga. «Vai tam, kurš mīl un netiek mīlēts! Ai, cik tas ir briesmīgi! Paskatieties uz šo sievieti! Kāda burvīga būtne! Tik maiga, baltu sejiņu un tik bērnišķīga — tā ir tava nama prieks un mīlestība. Bet viņa tevi nemīl. Arī ienīst viņa tevi neienīst. Viņa tevi nemīl, un tas ir viss. Ja iedrošinies, izpēti šāda izmisuma dziļumu. Skaties uz viņu — viņa tevi nesaprot. Runā ar viņu — viņa tevi nedzird. Visas tavas mīlestības pilnās domas tiecas uz viņu — viņa ļauj tām aizlidot, kā tās atlidojušas, viņa tās nedzen prom, bet arī neaiztur. Klints, kas paceļas okeāna vidū, nav vienaldzīgāka, nav nesatraucamāka, nav

nekustīgāka par ne-jūtību, kas mīt viņas sirdī. Tu viņu mīli. Ak vai, tu esi pagalam! Nekad savā mūžā neesmu lasījis tik ledaini saltus un tik baismīgus vārdus kā bībelē rakstītos: *«Trula* un *nejūtīga kā dūja*Trakam jākļūst. Bet dzejnieks ar mistisku pārvēršanas spēju var pārvērst savas sāpes dziesmās. 1831. gada novembri nāca klajā «Rudens lapas».

Šis krājums bija nesalīdzināmi pārāks par «Odām un balādēm» un «Austrumu motīviem». Sentbēvs, slikts viesis, bija labs skolotājs. Izgājusi cauri burvja tīģelim, 2o-zefa Delorma intīmā lirika bija sasniegusi formas pilnību, nezaudēdama «kaut ko žēlabainu». Krājuma priekšvārdos autors rakstīja: «Jauneklim šie dzejoļi stāsta par mīlestību, tēvam — par ģimeni, sirmgalvim — par pagātni.» Tāpēc šī dzeja bija nemirstīga, jo «vienmēr būs bērni, mātes, jaunas meitenes, sirmgalvji, tas ir, cilvēki, kuri mīlēs, kuri priecāsies, kuri cietis ... Šī dzeja nav ne vētraina, ne trokšņaina — šie dzejoļi ir pilni skaidrības un miera, šie dzejoļi ir tādi, kādus visi raksta vai grib rakstīt; tie ir dzejoļi par ģimeni, par mājas pavardu, par personisko dzīvi; tā ir dvēseles apslēptās pasaules dzeja. Tas ir skumjš un rezignēts skatiens uz to, kas ir, bet it īpaši uz to, kas bijis ...» [1]

Just tā kā visi un izteikt šīs jūtas labāk par visiem — lūk, ko Igo tagad gribēja. Tas viņam izdevās. «Rudens lapās» lasītāji atrada tik skaistus dzejoļus par bērniem, kādus vēl neviens nebija rakstījis, dzejoļus par žēlsirdību, par ģimeni. Dzejoļus «Kad pasaulē nāk bērns» vai «Jel dodiet, bagātie, jo sniegtā dāvana ir lūgsnas māsa» visi mācēja no galvas, un tas atņēma šiem dzejoļiem iespaida spēku, bet, tāpat kā svēto tēli, kurus nopulējuši ticīgo skūpsti, tie ir nolietojušies tikai tāpēc, ka tika cienīti. Klusās skumjas, kas dveš no visa dzejoļu krājuma, pārsteidza un aizkustināja 1831. gada lasītājus. Jā, tās tiešām ir rudens lapas, novītušas lapas, kas drīz nobirs, un tā ir nosaukti šie vilšanās pilnie dzejoļi, kuros dzejnieks apraud pats sevi: *«Lūk, aizlido gadi — tik ātri, tik aši pārlieku, Dažs milu nes projām no mums, cits aizlido, aiznesdams prieku...»* Kā tad tā — domāja lasītāji. Viņam taču vēl nav ne trīsdesmit, un cik drūmas domas viņu māc!

Grimst šodien saules riets aiz smagiem mākoņkalniem,
Rit negaiss sagaidāms. Nāks atkal vakars naigs,
Tad atkal rītausma ar miglas vāliem salniem Un atkal diena, nakts — rit steigšus projām laiks.[3] [24] [25]

Reliģiskie ticējumi, kas viņu vairākus gadus bija balstījuši, tagad, redzot to, kas notiek pasaulē, sagrījojas. Uzkāpis kalnā, dzejnieks iegrimst pārdomās:

Sev prašņāt prašņāju par dzīves jēgu es,
Par ceļiem, kādus iet it viss uz pasaules,
Par dvēsles nākotni, par zemes labklājību.

Man alka izprast gars, kam radītāja griba Gan ļaužu vaimanas tik cieši kopā sien,

Gan himnu svinīgo, ko daba dzied mūždien.[26]

Vienīgā, kas Igo vēl saista pie savas ticības, ir viņa meitiņa Leopoldīne, un šim nopietnajam bērnam ar vājo sejiņu viņš uzraksta dzejoli «Lūgsna par visiem»:

Ai nē, ne man, mans eņģelīti.
Par visiem ļaudim aizlūgt būs,
Par tiem, kas grib, lai palīdz citi,
Par tiem, kas kapā noguldīti Un balsta daudzus altērusl
Ne man, kam ticība tik vāja,
Par ļaužu likstām bēdājot,
Būs dievu lūgti Vispirms lai krājas Man spēki, lupas lai, kā klājas,
Par sevi pašu aizlūgt prot.

Agrīna rudens lapas. Dzīvam esot, dvēsele mainās. *«Ceļā devies cilvēks maldās, gars šaubās klīst. Visi kaut ko atstāj uz ceļmalas krūmiem: ganāmpulki — vilnas kušķīšus, cilvēks — tikumu.»* Neviens par šo dzejoļu aizgrābjošo skaistumu un sāpju pilno skepticismu nav pateicis labāk kā Sentbēvs: «Drosmīga jaunības uzticēšanās, kvēla ticība, stoiskas un kristīgas dvēseles šķīsta lūgsna, viena vienīga plīvurā tīta mistiska elka pielūgsme, vieglas asaras, stingras runas, kas iespiedušās atmiņā kā skaidra aprise, kā enerģisks pusaudža profils, — tas viss šeit aizstāts ar rūgtu un patiesu atziņu par lietu niecību, ar neizsakāmi skumjām atvadām no projām bēgošas jaunības un tās burvju dāvanām, kuras vairs nav atgūstamas; mīlestību pret sievieti tagad aizstāj tēva mīlestība pret bērniem; jauni prieki — kurus viņam dāvā šie trokšņainie radījumi, kas rotaļājas un skraida viņa acu priekšā, bet kas ievelk arī rūpju rievas tēva piere un pilda ar skumjām viņa sirdi; asaras ... tagad vairs gandrīz nav iespējams aizlūgt par sevi, jo grūti to iedrīkstēties, turklāt arī ticība uz dievu ir pavisam miglaina; reibinoši sapņi, bet, ja ļaujas sapņiem, — paveras bezdibeņi; jo augstāks kāpiens kalnā, jo vairāk satumst apvārsnis; tāds kā spēku zudums un pat atteikšanās no mērķa sasniegšanas, it kā atzīstot, ka tevi uzvarējis liktenis; vārdi plūst strauji, to ir daudz, tie it kā nāk no mutes sirmgalvim, kas sēž pie uguns un stāsta par savu dzīvi; un dzejoļu tonalitātē, ritmos ir tik daudz dažādības, tik daudz krāšņuma, tik daudz prasmes, tik daudz koncentrētības un vīrišķīga spēka; un šiem vārdiem cauri dzirdami akordi, it kā pirksti pa paradumam trinkšķinātu stīgas, bet šīs skaņas negroza dziļo un stingro žēlabu pamatnoskaņu .. .»

Šo nemitīgo, vienmuļīgo žēlabu slepeno cēloni Sent-bēvs zināja un brīnījās, varbūt pat apskauzdams, redzot, ka dzejnieks pieņem ilgas un šaubas ar cēlu un drūmu filozofisku mieru. «Par kādu dīvainu dvēseles spēku tas liecina!» viņš sacīja. «Kaut ko līdzīgu var atrast jūdu ķēniņa gudrībā.» Tas ir tiesa. Šai mierīgumā — bez cerībām un bez sašutuma — ir mazliet kaut kas no Ekleziasta. Bet Igo samierināšanās

pamatā bija poētiskais ģēnijs. Kā dievišķie «Rekviēma» akordi paceļ dvēseles pāri sāpēm, pakļaujot bēru vaimanas mūzikas harmonijai un tīrībai, tā Viktors Igo, zaudējis savu lielāko mīlestību un lielāko draudzību, pārvarēja rūgtumu, piešķirdams tam pilnīgu un tai pašā reizē vienkāršu forrnu. Ne mazāk apbrīnojams ir arī tas, ka Sentbēvs prata likt pēri savam naidīgajam noskaņojumam un atzina mākslas darba pilnību. Šais skumjajos dzejoļos izpaužas sēras par mirušo draudzību un trūdošo mīlestību un gaišā atziņa, ka rudens krāsas ir vēl bagātākas par pavasara krāsām un ka māksla, tāpat kā daba, mainīgo pārvērš mūžīgajā.

Uz Sentbēvam dāvātā «Rudens lapu» eksemplāra Igo uzrakstīja; «Uzticamajam un labajam draugam, par spiti klusēšanai, kas pārvēršas nepārejamā upē, kura mūs šķir.»

PIEKTĀ DAĻA OLiMPIO mīlestība un skumjas

1

KARALISKAIS LAUKUMS

Naiās pār mani gāžas straumēm ...

Viktors Igo

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit otrajā gadā Viktoram Igo bija tikai trīsdesmit gadu, bet cīņas un bēdas jau bija atstājušas viņā savu zīmogu. Augums un seja bija k|uvusi smagnēja. Nebija vairs eņģeliskā daiļuma, kāds viņam piemita astoņpadsmit gadu vecumā, nebija arī uzvarētāja izskata, kas bija vērojams pirmajās laulības dienās. Viņa stāja bija drīzāk valdonīga nekā bruņnieciska; skatiens bieži vien bija domīgs, uz iekšu vērsts; taču jautros brižos nereti uzplauka burvīgais dzīvesprieks. Igo reiz uzrakstīja, ka viņā mītot veseli cetii es: *Olim-pio* — lira; *Hermanis* — mīļākais; *Maija* — smiekli; *Ilierro* — cīņa. Un, protams, cīņa viņam patika, taču bija-vajadzīgs just atbalstu. Bet uzticami draugi ir retums. Sentbēvs nelabvēlīgi vēroja un uzglūnēja. Lamartins vienmēr bija turējies atstatu,-turklāt laika no 1832. gada līdz 1834. gadam viņš ceļoja pa Austrumiem. Romantiķu pulciņā juta, ka Igo ir visus pārspējis, un tas radīja mazliet rūgtumu. Senvalrī un Gaspàrs de Ponss, kuri tik viesmīlīgi bija uzņēmuši Igo, kad viņš bija jauns un mita trūkumā, žēlojās, ka viņš tos esot upurējis jaunu draugu dēļ. Alfrēds de Viņi, kuru Sentbēvs un Igo ironiski bija dēvējuši par «džentlmeni», smagi panesa panākumus, kurus guva dzejnieks, ko viņš kādreiz bija uzrunājis ar «mīļais Viktor». Kad *«Revue îles Deux Mondes»,* runājot par Igo, izteicās: «Drāma, romāns, dzeja — pašlaik viss ir atkarīgs no šā rakstnieka,» — «miļais Alfrēds» sašuta un pieprasīja labojumu. Sentbēvs toreiz zvērēja, ka viņa rakstos Viņi vārds vairs nekad neparādīsies, — šo solījumu viņš, protams, neturēja, un viņam to arī nemaz nevajadzēja dot.

Kad draugi attālinās, vairojas ienaidnieki. Gistavs Planšs, kas agrāk bija draudzīgs, tagad par Igo rakstīja naidīgi; saniknoti pret Igo bija arī Nizārs un Zanēns. Par to var pabrīnīties, jo Igo allaž bija apzinīgs rakstnieks un godīgs, izpalīdzīgs amata brālis. Bet viņa pēdējo gadu uzvaras sniedzas pāri visām robežām, un to nu sāncenšu patmīlība nespēja izturēt. Tai laikā, kad Bairons bija miris, kad Gēte un Valters Skots jau gaidīja nāvi, kad Šatobriāns un Lamartins bija apklusuši, Igo pēc «Ernanī», «Parīzes Dievmātes katedrāles» un «Rudens lapu» iznākšanas neapšaubāmi bija pirmais rakstnieks pasaulē; citiem tas nesagādāja nekāda prieka. «Kura katra cita dzeja blakus viņa dzejai toreiz likās bezkrāsaina,» rak-stija Pols Buržē.

Vienalga, vai tā ir dzeja vai proza, viņa frāzei piemit «drosmīgas šķautnes», dimanta simetrija. Pirms viņa literārā valoda bija pliekana, bet viņš tai piešķīra reljefumu ar spilgtiem vārdiem, ar spēcīgiem gaismas un ēnas kontrastiem. Tikai viņš gan to pārāk labi apzinājās. Kupli sazēla viņa lepnums un paļāvība saviem spēkiem. Viņā radās kaut kas līdzīgs «savas dievišķās misijas apziņai», viņš cienīja pats sevī «dzīvo templi».

«Marionas Delormas» priekšvārdos viņš zobojas par tiem, kuri teica, ka ģēniju laiks ir pagājis. «Lai taču viņi runā, jaunais cilvēk! Ja XVIII gadsimta beigās kāds būtu sacijis, ka vēl ir iespējami Kārļi Lielie, tad visi toreizējie skeptiķi. . . būtu paraustījuši plecus un pasmējušies. Bet, lūk! Deviņpadsmitā gadsimta sākumā bija impērija un imperators. Kāpēc tad tagad lai nerastos dzejnieks, kurš salīdzinājumā ar Šekspīru būtu tas pats, kas ir Napoleons salīdzinājumā ar Kārli Lielo? ...»' Viegli uzminēt, kuru dzejnieku viņš te ir domājis, un viņam bija tiesības tā domāt, bet laikabiedri šo augstprātību nopēla. Jaunais Igo cienītājs Antuāns Fontanē brīnījās, kad dzirdēja viņu sakām, ka, «būtu viņš zinājis, ka viņam nemaz nav ko cīnīties pēc pirmās vietas, lai paceltos pāri pār visiem, [27] viņš jau rītu pat ietu strādāt par notāru». Tas ir tas pats, ko viņš piecpadsmit gadu vecuma bija ierakstījis savā slepenajā burtnīcā: «Gribu būt Šatobriāns vai nekas,» — tagad viņš to sacīja tirgus laukumā, kur šādas frāzes tiek pierakstītas un izplatītas tālāk.

«Šo skauģi es biju uzskatījis par draugu. Bet viņš sajuta pret mani naidu, kas izrietēja no mūsu senās tuvības, tātad bija apbruņots no galvas līdz kājām ...» Notikums ar Sentbēvu bija visai savdabīgs. Literatūras plāksnē viņš oficiāli palika Viktora Igo sabiedrotais, gan ar dažiem iebildumiem; cilvēciskajā plāksnē viņš bija nodevis savu draugu, aizbildinādamies ar kaislību pret tā sievu. Igo māju viņš vairs neapmeklēja, aprobežodamies vienīgi ar apjautāšanos, kā klājas «dārgajai ģimenei», — tā tas, piemēram, bija 1832. gada pavasarī, kad mazais Šarlo slimoja ar holeru, kā toreiz domāja. Bet viņš satikās ar Adeli slepus.

Sentbēvs — Igo kundzei: «Mana mīļā Adele, cik Jūs vakar bijāt laba un skaista! Kapelas kaktiņā pavadītā pusstunda atstās manī jaukas atmiņas uz mūžīgiem laikiem. Mīļais draugs, tai kapelā es nebiju bijis četrpadsmit gadu; un toreiz, kad es tur iegāju pirms četrpadsmit gadiem, es biju pilns dziļa un maiga saviļņojuma. Toreiz es biju ļoti dievbijīgs; tas bija pirmajā gada, kad ierados Parīzē ... Ak, miļais draugs, šie četrpadsmit gadi man nav bijuši veltīgi — es no jauna aizgaju turp, sēdēju gandrīz tai pašā vietā, gandrīz tai pašā kaktiņā pie kolonnas, vēl joprojām ar maiguma un ticības pilnu sirdi un tik maigi mīlēts . ..»

Gan glaimodams Adeles jūtām, gan savas iedzimtās noslieces dēļ Sentbēvs joprojām laulības pārkāpšanu ņēmās izpušķot ar miglainu

misticismu. Šī dēka kļuva par sižetu viņa romānam «Saldkaisle», un, lai to uzrakstītu, viņš lasīja pamācīgus darbus. Igo stingri uzraudzīja savu sievu, bet uzbrukuma taktika allaž svin uzvaru pār aizsargāšanās taktiku. Sentbēva «Mīlestības grāmatā» lasāmas šādas rindas:

Lai drūmais greizsirdis ir nomodā arvienu.
Kā zaglis glūnēdams, kur viņa laupījums;
Es esmu pacietīgs, un uzvaru es gušu,
Kaut garus mēnešus, pat gadus gaidīt mums.
Bet tev — tev paciest lemts ar viņu sūru mūžu.

Vai Sentbēvs pieņēma Adeli savās mājās jau šai gadā vai tikai nākamajā? Nav zināms. Kaut gan oficiāli viņa adrese bija tāda pati kā viņa mātei, proti, sākumā Notrdamdešānas, bet vēlāk Monparnasas ielā, vairīdamies no iesaukšanas nacionālajā gvardē un gribēdams būt brīvāks, viņš dzīvoja Tirdzniecības seta — draņķīgā viesnīcā, kas saucās «Ruānas viesnīca», īrēdams tajā ar citu vārdu mazu istabeli par divdesmit trim frankiem mēnesī.

Vasaru Igo ģimene, tāpat kā iepriekšējā gadā, pavadīja de Rošas pilī. Luīza Bertēnas jaunkundze muzicēja, viņa dziedāja «Nekad šajā jaukajā pusē» un «Fēb, tava stunda klāt»; no «Parīzes Dievmātes katedrāles» viņa paņēma sižetu operai «Esmeralda» un pieprasīja, lai Igo sacer viņas darbam dzejolīšus. Didīne, lēna, cītīga un jautra meitene, apbūra savus vecākus un pils īpašniekus. Visapkārt — gaiša paradīze. Nebija dzirdams «ne pilsētas troksnis, ne cilvēku balsis». Šis klusums patika dzejniekam, kas toreiz vairījās no cilvēkiem aiz «tieksmes pēc vientulības un savas melanholiskās dabas dēļ». Bet Adele? «Mana sieva,» Igo rakstīja, «ik dienas noiet kājām divus Ijē un manāmi pieņemas resnumā...» Sieviete, kas katru dienu nostaigā astoņus kilometrus un jūtas labi, šos gājienus, bez šaubām, izdara kaut kādu sentimentālu iemeslu dēļ. Iespējams, ka šīs svētīgās pastaigas aizveda Adeli uz Bjevras ciema mazo romāņu stilā celto baznī-ciņu, kur viņa satikās ar Sentbēvu.

Kādā rakstā par «Intīmo romānu» Sentbēvs izteicās: *«Katra sieviete, kas radīta mīlestībai, ir spējīga iemīlēties otrreiz, ja pirmā mīlestība viņā iedegusies ļoti agri. Pirmā mīlestība, astoņpadsmit gadu vecas meitenes mīlestība, pat ja pieņem, ka tā bijusi loti karsta un attīstījusies vislabvēlīgākajos apstākļos, nekad neilgst līdz divdesmit četriem gadiem; iestājas pārtraukums, sirds iegrimst miegā, pa kura laiku gatavojas jaunas kaislības* ...» Lekcija Adelei. Bet tai pašā laikā par Viktoru Igo Sentbēvs publicēja glaimojošus rakstus, sarakstījās ar viņu sakarā ar protestu pret valdību, kad tā izsludināja kara stāvokli, un nobeidza savas vēstules ar vārdiem: «Jūs mīlošais.» Igo savās vēstulēs parakstījās: «Jūsu brālis Viktors.» Abi ļoti labi zināja, ko viņi dara un kāda ir viņu draudzības patiesā vērtība.

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit otrā gada oktobrī Igo ģimene

pārcēlās uz jaunu dzīvokli. Jūlijā viņi bija noīrējuši lielu dzīvokli Karaliskajā laukumā 6. nama trešajā stāvā, senlaicigā savrupmājā, kas bija celta 1604. gadā; savrupmājas logi izgāja uz vienu no skaistākajiem Parīzes laukumiem[28]: zaļumi, rožainu ķieģeļu mājas ar mansardiem un šīfera jumtiem. īres maksa bija augsta — tūkstoš piecsimt franku gadā, bet istabas bija milzīgas, un, kad Igo, kuram vienmēr ļoti patika senatnīgas lietas, tās iztapsēja ar sarkanu damastu, salika tajās gotiskā stila vai renesanses laikmeta mēbeles, izrotāja ar ieplaisājušām vāzēm un šķīvjiem, ar Venēcijas lustrām un savu iemīļoto mākslinieku gleznām, tās ieguva itin karalisku izskatu.

Nākamajā vasarā, kad Igo laulātais pāris tur pieņēma savus draugus un ienaidniekus (bieži vien tās bija vienas un tās pašas personas), spoži apgaismotās viesistabas, kuru atvērto logu ambrazūrās smējās jaunas, skaistas dāmas ar kailiem pleciem, sniedza acīm biīnišķīgu skatu. Salons Karaliskajā laukumā atstāja ēnā Arsenāla salonu. Lepnā un efektīgā skaistule Adele prata uzņemt viesus labāk nekā labsirdīgā Nodjē kundze un trūcīgo cienastu kompensēja ar savu acu mirdzumu. Viesiem tur vajadzēja ierasties «pēc gara barības, atstājot vēderu mājās». Ko lai dara? Viktoram Igo bija jāuztur deviņi cilvēki, piecsimt franku mēnesī viņš izdeva tikai par savas ģimenes uzturu; bez tam viņš vēl maksāja zināmu summu par to, lai uzlabotu Ežēna likteni, un tas viss viņam bija jānopelna vienigi ar savu spalvu. Bet Sentbēvs, kaut gan bija ļoti trūcīgs, — Sentbēvs pēc tam, kad viņa draudzene pārcēlās uz dzīvi Karaliskajā laukumā, noīrēja netālu no turienes jaunu istabu viesnīcā *«Suint-Paul»*. Adele nenogurdama varēja aiziet uz turieni kājām.

Kaut gan ir laukums, ir dzīvoklis izskatījās kundzisks, tie atradās vienkāršās tautas rajona pašā centrā. «Mēs, nabaga strādnieki no Sentantuāna priekšpilsētas,» mēdza sacīt Igo. Vai tā bija poza? Varbūt, bet arī apzinīga pozīcija. Izbaudījis nabadzibu, viņš saprata un žēloja tos, kuri tās dēļ cieta. Panākumi viņā neapslāpēja sirdsapziņu. Tūkstoš astoņi simti divdesmit astotaja gada viņš bija laidis klajā «Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējo dienu», 1832. gadā — stāstu «Klods Gē». Tas pats temats — netaisnais sods. Tie paši uzbrukumi likumiem, kuri pastāv sabiedrībā, kas radīta bagātniekiem un šās pasaules varenajiem. Viņam joprojām nelika mieru bērnībā redzētie vajātie trimdinieki; viņš iecerēja rakstīt lielu romānu par grūtdieņiem, it īpaši par kādu noziedznieku, kuru vajā likums, be.t kuru īstenībā var attaisnot. Jau toreiz viņš apcerēja kāda cēla bīskapa tēlu un rakstīja piezīmes par Diņas bīskapu monsenjoru Miolisu, kas bija svēts virs. Viņam bija vēlēšanās kļūt par sociālu rakstnieku un būt par nabago aizstāvi. Dīvaini, ka tai pašā laikā viņš gribēja kļūt bagāts un, slēgdams līgumus, sīvi kaulējās ar saviem izdevējiem. Bet vai tas ir tik dīvaini? Lai nodrošinātu savu četru bērnu nākotni, viņam bija

vajadzīga nauda. Tieši trūkums viņam bija mācījis ar sikstu rūpibu sekot saviem rēķiniem. Viņš vispār visu darīja ārkārtīgi pedantiski. Fontanē, kurš ir bijis klāt Viktora Igo rīta tualetes kārtošanā, kaitināja viņa bārdas skūšana: «Kaut jūs redzētu, ar kādu neiedomājamu gausumu viņš asina bārdas nazi, pēc tam kādu stundas ceturksni tur padusē, lai tas sasiltu, tad ķeras pie apmazgāšanās ar rožūdeni un uzlej sev uz galvas veselu krūzi...»

Lai literāts tiktu pie bagātības, īsākais ceļš, kā toreiz likās, bija teātris. Drāma, kas izturējusi piecdesmit izrāžu ar divi tūkstoši franku ienākumu, deva simt tūkstošus franku, no kuriem divpadsmit tūkstoši pienācās autoram, turklāt vēl piecus tūkstošus viņš saņēma pēc lugas iespiešanas (piecpadsmit tūkstošus par trim pirmajiem «Ernani» izdevumiem). «Parīzes Dievmātes katedrāle» viņam ienesa tikai ceturto daļu no šas summas. No otras puses, Igo zināja, ka teātris var ietekmēt un ka tam jāietekmē morāliski un politiski. «Teātris ir tribīne. Teātris ir katedra.» Igo iemīļotais drāmas sižets joprojām palika dzīves pabērnu, trimdinieku un apspiesto aizstāvēšana. Šais drāmās izpaudās miglainas bērnu dienu atmiņas. Bet no visiem iemesliem, kuri izraidīja cilvēku ārpus sabiedrības, par visnetaisnāko Igo uzskatīja to, kurš sakņojas jau cilvēka piedzimšanā (ārlaulības bērns, kā, piemēram, Didjē lugā «Mariona Delorma») vai viņa fiziskā kroplumā (punduris Gribulē drāmā «Karalis uzjautrinās»),

Sās drāmas iecere Viktoram Igo bija radusies Bluā. Karaļa Fransuā I nerrs Tribulē bija dzimis netālu no ģenerāļa Igo savrupmājas. Šo ākstu Viktors Igo bija atklājis kādā «Bluā vēstures» grāmatiņā, kuru viņš uzgāja tēva mājā. No Tribulē patiesajām dēkām viņš nekā nepaturēja, bet, padarījis par lugas centrālo figūru Fran-suā I, radīja melodrāmu, kurā Tribulē, būdams izvirtuša karaļa savedējs, tiek sodīts, jo majestāte piesmej viņa paša — Tribulē tēva jūtas, viņa mīlestību. Lugas intriga bija savērpta no neiedomājamām sakrišanām, bet to padarīja krāšņu dramatisko efektu spilgtums un vietvietām izkaisītās komisma dzirksteles. Dažas tirādes pat mirdzēja savā skaistumā. Sentbēvs, kas bija klāt, kad notika šās lugas lasījums Franču komēdijā, izteica saldskābas piezīmes: «Par šāda veida drāmu un par īstenības pakāpi šai drāmā man ir savs īpašs ieskats, bet nav ne mazāko šaubu par to, kādu iespaidu tā izraisīs, un par milzīgo talantu, kas parādās šai darbā, kurš mirdzēt niidz no skaistiem dzejoļiem . ..» Bet savā slepenajā piezīmju grāmatiņā viņš raksta: «Kādreiz Igo radīja tik pārspīlēti svinīgu frazeoloģiju, ka tā kļuva par balonu, kurš viņu pacēla gaisā. Sākumā viņu sagūstīja paša pārspīlētais svinīgums, viņš bija savas retorikas upuris; tagad viņš ir kļuvis patiess.»

Drāmas «Karalis uzjautrinās» pirmizrāde notika 22. novembrī. Kaut gan demagogi un «Jaunā Francija», visi Teofila Gotjē palīgi, visi Deverias palīgi bija savos posteņos, skatītāju zāle lugu uzņēma vēsi.

Tomēr Senvaljē tirāde sagādāja panākumus pirmajam cēlienam, un amfiteātrī jau dauzīja ar kājām un dziedāja: *«Akadēmija ir mirusi — mironton-lonlon mirontēn* ...» Bet otrā cēliena beigas, kur nerrs palīdz galminiekiem nolaupīt viņa puskailo meitu Blanšu, ļāva lož,u publikai, kura bija sašutusi par uzbrukumiem Kosē, Monmoransī un citām aristokrātu ģimenēm, kliegt par netiklību. «Jūsu mātes gulējušas kopā ar sulaiņiem! Jūs visi esat ārlaulības bērni!» sauca viņiem Tribulē. Aristokrātiem tas nepatika. Kad aizkars nolaidās pēdējo reizi, saceļas tik liels troksnis, ka aktieris Ližjē ar mokām varēja pateikt autora vardu. Nākamajā dienā ministrs grafs d'Argū, «uzskatīdams, ka daudzas pasāžās tiek aizskarta tikumība», lugu aizliedza. īstais aizlieguma iemesls bija tas, ka galms negribēja pieļaut, lai monarhija, kaut arī Fransuā I laiku monarhija, tiktu šaustīta uz skatuves.

Viktors Igo iesniedza sūdzību tiesā, un viņu enerģiski atbalstīja Ežēns Randiels, ar kuru bija noslēgts līgums par lugas izdošanu. *Viktors Igo — hiēnām Randielam:* «Manuprāt, mīļo izdevēj, gan Jums, gan man, gan atsauksmēm par grāmatu un tiesas prāvu ir svarīgi, lai pirms tiesas par visu šo lietu tiktu plaši paziņots laikrakstos. Nosūtu Jums septiņus nelielus rakstiņus un lūdzu Jūs izmantot visu savu ietekmi, lai tie rīt parādītos septiņos galvenajos opozīcijas laikrakstos ...» Starp pārējiem talantiem Igo bija talants ikvienu nelabvēlibu vērst par labu savai popularitātei. Fontanē dienasgrāmatā ir ieraksts: «Lugu «Karalis uzjautrinās» valdiba aizliegusi. Tas tik ir pakalpojums Viktoram! Tūdaļ iešu pie viņa. Savu lomu viņš tēlo lieliski — viņam esot izvilkuši no kabatas divdesmit tūkstošus franku . . .»

Komerctiesa atzina sevi par nekompetentu. Prasitājs tiesā norunāja niknu apsūdzības runu pret Jūlija valdību, kuru viņš apsūdzēja par to, ka tā citu pēc citas noblēdī revolūcijas dāvātās tiesības. Arī Napoleons nav cienījis pilsoņu brīvības, vai ne? Protams, bet viņš tās nezaga. «Lauvai,» sacīja Igo, «nav lapsas tikumu. Toreiz, mums ņēma nost brīvību, tas tiesa, bet mūsu acu priekšā pavēra lielisku skatu . .. Toreiz pastāvēja cenzūras pārvalde, mūsu lugas ņēma nost no afišām, bet uz, visām mūsu sūdzībām mums varēja atbildēt: «Marengo! Jēna! Auster-lica! ...»» [29] Jāatgadina, ka prasītājs toreiz sarakstījās ar Zozefu Bonapartu, kuram izteicās, ka tādā gadījumā, ja Reihštates hercogs garantētu pilsoņu brīvības, viņam nebūtu uzticamāka atbalsta kā Viktors Igo.

II

KŅAZIENE NEGRONI

Igo piemita kaut kas no laicīga evaņ-ģēlisma, kas viņam lika iežēloties par to, ko Žiljeta atklāja no savas pagātnes ... Sai ziņā viņš bija Tolstoja priekšgājējs.

Pjērs Ljevrs

Ģenerāļa Igo dēls nekad nebija baidījies no kaujām. Drāmas

«Karalis uzjautrinās» aizliegšana viņu nebūt ne-satrieca, bet tūdaļ modināja viņā vēlēšanos gūt virsroku. Viņam jau bija gatava trīscēlienu luga prozā «Vakariņas Ferrārā», kuras sižetu bija iedvesmojusi Maršanžē grāmatas «Poētiskā Gallija» lasīšana. Tur viņš bija smēlies ideju attēlot lepnu senjoru dzīrošanu pie sava ienaidnieka, kas nolēmis tos nonāvēt, un parādit, kā pēdējās maltītes laikā ierodas mūki, lai uzklausītu dzīrotāju pirmsnāves grēksūdzi. Šausmas, kas pieklauvē pie svētku zāles durvīm, mirēju lūgšanas, kuras seko dzīru dziesmām, melnais un baltais — šie kontrasti viņu aizrāva. Savā mūžā vairākkārt (policija apcietināja Lahorī pie galda; Ežēna vājprāts kāzu mielasta laikā) viņš bija dzirdējis baismīgos komandora soļus. Maršanžī stāstu viņš pārveidoja un padarīja par varoni Lukrēciju Bordžu. Attēlot šo sievieti ar visiem viņas netikumiem un pēc tam piedot viņai mātes mīlestības dēļ, gluži tāpat kā viņš bija piedevis Tribulē, paaugstinādams viņu tēva milestības dēļ,— šāds temats Igo varēja valdzināt, un divu nedēļu laikā drāma bija uzrakstīta. Taisnību sakot, autora iecerē nekā jauna nebija. «Mariona Delorma», «Karalis uzjautrinās» un «Lukrēcija Bordža» ir trīs zaķi ar vienu šāvienu, viena sižeta variācijas: netiklībā pagrimušu cilvēku izglābj vienvienīgas dziļas jūtas. Igo drāmu 'ērtība ne tuvu nesasniedz viņa liriskās dzejas vērtību. Bet skatuvei ir sava īpaša estētika; toreiz melodrāma triumfēja pār traģēdiju un bija pilnīgi dabiski, ka «Lukrēciju Bordžu» izrādīja tai pašā teātrī, kur bija uzvests «Neies tornis».

Tas bija Portsenmartēna teātris, kura direktoram Barelam bija mīļākā 2oržas jaunkundze, slavena aktrise, kura bija pārbēgusi no Franču komēdijas un kuru apmirdzēja impērijas atmiņu oreols (viņa bija bijusi Napoleona mīļāka); kaut gan viņai bija turpat vai piecdesmit, viņa joprojām kāroja pēc mīlētāju lomām un bija spējīga tās tēlot gan uz skatuves, gan dzīvē. Vispirms savu lugu Viktors Igo nolasīja 2oržas jaunkundzei viņas mājās, vēlāk Portsenmartēna teātra foajē Frederikam Lemetram. Šai otrajā lasījumā bija klāt kāda jauna un skaista aktrise 2iljeta Druē, kas ļoti vēlējās dabūt kādu mazu lomiņu, proti, kņazienes Negroni lomu. «Viktora Igo kunga lugas,» viņa rakstīja Barelam, «mazu lomu nemaz nav.» Igo ar 2iljetu Druē nebija pazīstams, viņš to bija tikai manījis kādā ballē 1832. gada maijā — «sniegbaltu, ar melnam acīm, jaunu, smuidru, valdzinošu», izrotājušos ar dārgakmeņiem, vienu no visstarojošākajām Parīzes skaistulēm. Toreiz Igo nebija iedrošinājies viņu uzrunāt.

Tā klajo pielūgsmi tik cēli uzņemt prata
Un, sirdis iesveļot, ka skurbumā tās trīs,
Kā putns šķita ciivs, no uguns piedzimis ...
Klāt nedrikstēji iet — bail pulverim no dzirkstsl
Tai modri sekoja vien skats, kur kaisle dzirkst.[30]

Lasījuma laikā Igo vairākkārt sastapa Ziljetas Druē skatienu. Tajā

viņš uzmināja simpātijas un patikšanu; toreiz viņš juta sirdī tukšumu un skumjas; viņi uzreiz viens otru apbūra. Igo par Ziljetu daudz runāja, ievāca ziņas, un, lūk, ko viņam pastāstīja. Ziljetas jaunkundzei ir divdesmit seši gadi. Viņa ir dzimusi 1806. gadā Fužerā, viņas tēvs Žiljēns Govēns bijis drēbnieks, kas 1793. gadā bija slēpies, iestājies šuānos. Ziljeta (viņas īstais vārds bija Ziljēna), kopš agras bērnības palikusi bārene, tika uzticēta sava tēvoča apakšleitnanta Renē Druē gādībai; tēvocis bija krasta artilērijas lielgabalnieks Bretaņā. Sis lāga virs nespieda meiteni apmeklēt skolu, un viņa auga ka mežonēns, saplēsdama drēbes, ložņājot pa krūmiem, bet desmit gadu vecumā tēvocis meiteni nodeva Parīzē pansijā pie Mūžīgās pielūgsmes kopienas benediktiešu sieviešu klostera, kur viņam bija divas radinieces. Tur Ziljeta bijusi mūķeņu mīlule, tikusi ļoti lutināta, bet saņēmusi labu audzināšanu. Aiz jaunības neapdomības viņa būtu nodevusi mūķenes solījumu, bet tad iejaucās visai prātīgais Parīzes arhibīskaps monsenjors de Kelēns, kurš kādudien, apmeklēdams klosteri, bija ievērojis šo skaisto jaunavu, iztaujājis viņu un, pārliecinājies, ka viņa nav radīta klostera dzīvei, viņu atbrīvoja.

Viņas apbrīnojamais skaistums — «liktenīgā dievu dāvana», viņas lieliskais augums atveda viņu 1825. gadā deviņpadsmit gadu vecumā pa ceļiem, kuri palikuši nezināmi, tēlnieka Džeimsa Pradjē darbnīcā. Kad Ziljeta ar viņu iepazinās, viņam bija trīsdesmit seši gadi. Viņš bija cēlies no Zenēvas hugenotu ģimenes, bet savas profesijas un iedzimtās noslieces dēļ bija kļuvis par romantisku palaidnieku ar tumšam acīm un gariem matiem; viņš valkaja uzkrītošas drēbes: kamzoli, zābakus ar pušķiem, cieši pieguļošas īsās bikses un musketiera apmetni. Viņa darbnīcā daži paukojās, daži spēlēja klavieres. Viņš nebija ļauns cilvēks, bet juteklisks un vieglprātīgs. Ziljeta viņam pozēja kailām statujām itin pārdiošās pozās, un starp diviem seansiem viņš to padarīja par māti; piedzimušo meitiņu Klēru viņš oficiāli par savu neatzina, bet 11» kad arī no viņas neatteicās. Uzņemts 1827. gadā akadēmijā, Pradjē sāka sapņot par izdevīgām laulībām, bet Ziljetu iekārtoja teātrī un deva viņai itin gudrus padomus skatuves mākslas jomā un arī citus gaužām saprātīgus padomus mākslā savaldzināt un noturēt pie sevis pielūdzējus. «Manus padomus nekad nediktēs kaislība, tādēļ tie būs nesavtīgi. Draudzība, kuru es tev tiku dāvā-us, manā sirdī neizgaisīs tik ilgi, kamēr tu būsi tās *cienīga* ...» Ko viņš ar to domāja, nav īsti zināms.

Ziljeta bija tēlojusi Briselē, pēc tam Parizē mazas lomiņas un guvusi panākumus — gan vairāk ar savu skaistumu nekā ar talantu. Viņai nebija nekādas skatuves izglītības, nebija pieredzes, tāpēc, kā viņa rakstīja Pradjē, «saņēmusi nevis angažementus, bet tikai kvītis par lombardā ieķīlātām mantām». Viņa tika daudz raudājusi un baidījās, ka netaisīs karjeru. «Velns parāvis!» Pradjē atbildēja. «Beidz

taču gausties!... Iedomājies, ka esi prima-donna, un Tu par tādu kļūsi ... Centies izpatikt — it īpaši aktrisēm, kuras ir īstas velnamātes visās zemēs... Tēlo komēdiju pat ārpus teātra.» Un parakstījās: «Tavs uzticamais draugs, mīļākais un tēvs.»

Izvirtusi no cinisma, kas valdīja mākslinieku darbnīcās, Ziljeta atdevās daudziem mīļākajiem, kas viņas domas par vīriešu dzimumu nepadarīja labākas; starp viņas mīļākajiem bija kāds švītīgs piecdesmit trīs gadus vecs itālietis Bartolomeo Pinelli; bija kāds trūcīgs dekoratois Saris Sešāns; bija nekaunigs žurnālists Ailons Karrs, kas bija solījis viņu precēt un aizņēmās no viņas naudu; un, beidzot, uzradās ļoti bagāts dīkdienis kņazs Anatols Demi-dovs, skaists trakulis, kurš neizlaida no rokām jajam-pletni; 1833. gadā šis kņazs iekārtoja Ziljetai lepnus apartamentus Ešikjē ielā. Ziljeta uzsāka kurtizānes dzīvi, tomēr saglabāja patiesu jūtu svaigumu, bretonietes tieksmi uz sapņošanu, kaislīgu mīlestību uz savu meitu, maigu, samtainu skatienu, «kurā brīžiem pavīdēja viņas dievišķā dvēsele», jautrību un apburošu asprātību.

Vēlāk Viktors Igo ierakstīja Ziljetas piezīmju grāmatiņā: «Tai dienā, kad Tavs skatiens pirmo reizi sastapās ar manu skatienu, saules stars ieslīdēja no Tavas sirds manējā, tikpat kā rītausma apmirdzēdama drupas.» Īstenībā ikviens no viņiem, pats nemaz neapjauzdams, saskatīja otrā sagandētu būtni, kas cietusi avāriju. Zaudējis Adeli, Igo juta nepieciešamību pēc jaunas

mīlestības, kas viņam atdotu ticību pašam sev; Ziljeta pazina vienīgi jutekliskumu un kopš sešpadsmit gadu vecuma ilgojās kļūt par «kaislīgi mīlošu draudzeni godīgam vīrietim». Kad Alfons Karrs, Ziljetas samaitātais mīļākais, bija gribējis aizvilkt viņu sev līdzi uz kādu dzertuvi, viņa atbildēja: «Man šķiet, ka arī manai dvēselei, tāpat kā miesai, ir savas vēlmes, turklāt tūkstoškārt kvēlākas ... Jūs man sniedzat izpriecas, kurām seko nogurums un kauns. Turpretī es sapņoju par mierīgu viengabala laimi. Paklausieties, es esmu par lepnu, lai melotu: es jūs pametīšu, atstāšu jūs, šo zemi un pat dzīvību, ja atradīšu cilvēku, kura dvēsele glāstīs manu dvēseli, tāpat kā jūs mīlat un glāstāt manu miesu .. .»

«Lukrēcijas Bordžas» mēģinājumu laikā viņa vēl vairāk pievērsa sev Igo uzmanību un koķetēja ar to. Igo izturējās piesardzīgi. Vai viņš vienmēr palika uzticams laulātais draugs? Nav zināms, bet viņa ieņemtā pozīcija, viņa dzeja, kas apjūsmoja laulības dzīves un tēva priekus, prasīja, lai viņš tāds būtu. Viņš baidījās no aktrisēm un no «aizkulišu intrigām», tāpēc izturējās «cienīgi un piesardzīgi». Ņemdams vērā vētrainās sadursmes izrādē «Karalis uzjautrinās», «Lukrēcijas Bordžas» pirmizrādi viņš gatavoja ar prasmīga karavadoņa rūpību. Uz lugas lasīšanu tika saaicināti-««Ernanī» cīnītāju pārstāvji». Tādēļ lugas pirmizrāde izvērtās par triumfu.

Šais panākumos liela da]a nopelnu pieder Zorž.as jaunkundzes un Frederika Lemetra talantam, bet arī Žiljeta, kaut viņa parādījās pavisam īsu bridi, publiku apbūra. «Viņai bija jāpasaka tikai pāris vārdu,» stāsta Teofils Gotjē, «un jāpāriet pār skatuvi. Tikai bridi parādīdamās un tikai dažus vārdus izrunādama, viņa bija pratusi radīt apburošu tēlu, īstu itāliešu kņazieni ar valdzinošu un nāvigu smaidu . . .» Un autors — autors laimīgs klausījās skatītāju spriedumā, jo tas saskanēja ar viņa paša spriedumu: «Cik viņa jauka, cik skaista, cik slaida, kas par. lieliskiem pleciem, kāds brīnišķīgs profils, cik burvīga aktrise, cik viņai smalks un cēls izskats! Cik pareiza izteiksme! Kāds jūtu dziļums! Kāds pārdzīvojums! Viņas balsī un manierēs ir kaut kāda līdzība ar Dorvāla kundzi, bet viņai ir daudz vairāk dabiskuma un dvēseles! Vēl vienu gadu pieredzes — un viņa sasniegs pilnību, viņa būs mūsu labaka *žanra* aktrise. Kāda mimika, cik daudz dvēseliskuma! . ..»

Igo maldījās nevis spriedumā par aktrises skaistumu — viņa tiešām bija brīnišķīga, — bet par viņas talantu. Žil-jetas jaunkundze bija nemākulīga aktrise, jo vienmēr «uzspēlēja». Bet mīlestība netiesā, un Igo bija iemīlējies. Katru vakaru viņš gāja uz Portsenmartēna teātri noskatīties īso skatu, papriecāties par Ziljetas skaistajām acīm, kuras vienmēr cieši raudzījās viņa acīs. Viņš juta milzīgu kārdinājumu. Adele jau labu laiku nepiekāpīgi noraidīja viņa glāstus. Zem jauna uzvarētāja maskas viņš slēpa slepenu un smeldzīgu sapi.

Tik dziļi skumjas mani sēd,
Kā nelūgts viesis turot valgos.
Es — tornis, kas no āra zalgo,
Bet kuram iekšā tumsa dēd.[1]

Katru vakaru viņš Ziljetu apmeklēja viņas ģērbtuvē, deva viņai padomus, reiba no viņam pretī sniegtā skaistuma. Četras dienas pēc pirmizrādes, 6. februāri, viņš tai sacīja: «Es tevi mīlu!» To viņa bija gaidījusi, bija vēlējusies. Naktī no 16. uz 17. februāri, meteņa sestdienā (visu mūžu viņi domāja, ka tas bija otrdien, taču kļūdījās vai nu datuma ziņā, vai nedēļas dienā), autoram un aktrisei pēc «Lukrēcijas Bordžas» izrādes bija jābrauc uz kāda cita teātra balli. Bet viņi nolēma šo nakti pavadit pie Ziljetas, kas toreiz vēl dzīvoja Sendeni bulvārī, gaidīdama, kad būs gatava viņas «ligzdiņa» Ešikjē ielā. 2/7-*jeta — Viktoram Igo:* «Viktor, atbrauc man šovakar pakaļ pie Krafta kundzes. Aiz mīlestības pret Tevi es pacietīgi gaidīšu. Uz redzēšanos vakarā. Ai, šovakar viss piepildīsies! Es Tev atdošos itin visa ...» Pēc astoņiem gadiem viņš tai atgādināja šo dienu:

«Vai Tu to atceries, mana mīļā? Mūsu pirmo nakti, kas bija karnevāla nakts 1833. gada meteni, otrdienā. Kaut kādā teātri notika kaut kāda balle, uz kuru mums abiem bija jābrauc. (Pārtraucu rakstīšanu, lai saņemtu skūpstu no Tavām skaistajām lūpām, un pēc

tam turpinu.) Esmu pārliecināts, ka itin nekas, pat ne nāve neizdzēsīs mani šīs atmiņas. Visas tās nakts stundas slīd cauri manai atmiņai cita pēc citas kā zvaigznes, kas lidoja manas dvēseles acu priekšā. Jā, Tev bija jābrauc uz balli, bet Tu neaizbrauci un gaidīji mani. Nabaga eņģelis! Cik

'Viktors Igo. 2iljetas jaunkundzei («Mijkrēšļa dziesmas»).

Tu esi skaista, un cik daudz Tevī mīlestības! Tavā istabiņā valdīja brīnišķīgs klusums. Bet lauka mēs dzirdējām Parīzi smejam un dziedam un ar skaļām klaigām aizejam garam masku gājienu. Vispārējo svētku laika mēs nošķīrāmies par sevi un paslēpām nakts tumsā paši savus mīlīgos svētkus. Parīze reibinājās neīstā reibumā, bet mēs — īsta. Nekad, manu eņģei, neaizmirsti to noslēpumaino brīdi, kas pārvērta Tavu dzīvi. Šī 1833. gada 17. februāra nakts bija simbols, lielas un svinīgas pārvērtības tēls, pārvērtībās, kas notika Tevī. Tai nakti Tu pameti laukā, tālu aiz sevis kņadu, troksni, viltus apžilbinājumus un pūli, lai ieietu mistērijas vientulības un mīlestības pasaulē!»

Viktors Igo bija apreibis. Kādreiz tik iekārotā Adele bija varējusi viņam dot tikai jaunlaulātās sievas bailigo padevību; un pēkšņi viņam radusies mīļotā, tik skaista ka pasakā, «ar dimantspožām, dzidrām acīm, ar tīru, gaišu seju... Kakls, pleci un rokas, pārsteidz ar tīri antīku formu pilnību; viņa butu cienīga iedvesmot tēlniekus un tikt pielaista skaistuma konkursā kopa ar jaunajām atēnietēm, kas nometa savus plivurus Praksitela priekša, kurš bija iecerējis veidot Veneru . ..» Šis augums «ar tvirtajām bretonietes krūtīm», līdzīgs skaistākajiem antīkajiem marmora teļiem, ar prasmīgu pretimnākšanu Javas visiem mīlas priekiem. Šai «svētajā naktī» Ziljeta pamodināja trīsdesmit gadu vecaja vīrietī baudu, vīrietī, kurš bija brīnišķīgi apveltīts ar spēju baudīt un dāvāt baudu un kurš, divdesmit gadu vecumā apprecējies, pazina vienīgi laulibas gultu. Glāsti ir tāda pati māksla kā dzeja. Šai mākslā Ziljeta bija virluoze.

Sarunāties ar Ziljetu — tā bija otra burvestība. Viņai bija tik daudz ko stāstīt: Bretaņa, baskāje skolniece, klosteris, trūkums; un tik daudz viņai gribējās dzirdēt no Igo. Tā kā Ziljeta bija pārlaidusi grūtu un dēkainu dzīvi, rakstnieks no viņas stāstiem uzzināja daudz ko interesantu. «Esmu cēlusies no vienkāršiem ļaudīm,» Ziljeta lepni teica. Taču «baronam Igo», par spīti tam, ka viņam piemita godkāre un naiva tieksme pēc aristokrātisma, bija liela vēlēšanās iepazīt vienkāršo tautu. Turklāt dzejnieks allaž juta nepieciešamību tikt saprasts. Kad viņš uzrakstīja Ziljetai dzejoļus, viņa tos saņēma ar neizmērojami lielāku prieku nekā Adele. Apātisko laulāto draudzeni, acīm redzot, neinteresēja ne Igo manuskripti, ne viņa darbu melnraksti; Ziljeta, kas bija «dzimusi kolek-< ionāre», uzglabāja visu ar lielu pietāti. Viņa piešķīra asu piegaršu slavai, kas pati par sevi ir itin pliekana. Ar to viņa izpelnījās skaistus veltījumu ierakstus. «Austrumu motīvu» astotā

izdevuma eksemplārā Igo ierakstīja: «Tev, mana skaistule. Tev, mana mīlestība!» 1833. gada maijā iznākušā «Islandieša Hanā» ceturtā izdevuma eksemplārā lasāms:

Lai ilgās tvīkst tev sirds, ne redz lai ta, ne dzird,
Aiz iogiem Parīze lidz rītausmai kā vird.
Lai saklausa tev auss gan manu nopūtu,
Gan to, ko dainoju, kamēr vēl miegā tu.
Tev visu pasacīs, ko dvēsele čukst te,
Nc skalā Parīze.

Viktoram Igo pēc pazemojumu pilna gada šī mīlestība bija atdzimšana. Apgādāties ar mīļāko, pavadīt naktis ārpus savām mājām — sākumā tas viņu bija atbaidījis, viņu, mājas pavarda un ģimenes apdziedātāju. Vēlāk viņš ar šiem sakariem sāka lepoties. Par savu uzvaru viņš stāstīja visai pasaulei, pat Sentbēvam, kas par to ņirgājās: «Igo manā priekšā izliekas par cilvēku, kuram ir tikai viena vaina — pārāk liela aizraušanās ar sievietēm. Viņš apgalvo, ka nepavisam nedomājot par slavu. Taču katram no mums vienmēr ir divas vainas: viena, kurā mēs atzīstamies, otra — kuru mēs slēpjam .. .» Visa Parīze, protams, tenkoja par šo dēku, un daži godprātīgi draugi, kā, piemēram, Viktors Pāvi, uztraucās. Bet Viktoram Igo gribējās ticēt, ka tik liela laime nevar būt grēcīga. *Viktors Igo — Viktoram Pāvi:* «Savu mūžu neesmu tīk daudz grēkojis kā šogad, un savu mūžu neesmu bijis tik labs kā tagad. Tiešām, es esmu kļuvis daudz labāks nekā savā *nevainības* laika, kuru Jūs tā nožēlojat. Agrāk es biju nevainīgs, toties tagad esmu iecietīgs. Tas ir liels progress, nudien. Man blakus ir mana laba un mīļā draudzene, eņģelis, kurš to arī zina, kuru Jūs cienāt tāpat kā mani un kurš man piedod un mani mil...»

Šis visu piedevējs eņģelis bija Adele. Taisnību sakot, eņģeliskums viņai padevas viegli. Kā lai viņa nebūtu piedevusi? Ja jau viņa vairs negribēja būt Viktora Igo sieva — vai tad viņa varēja prasit no tā laulātā drauga uzticību? Starp cilu, ģimenes dzīve turpinājās. Didīne rakstīja Luīzai Bertēnai: «Mīļā Luīza, es Tevi tik ilgi neesmu redzējusi... Krustmāmiņa Jūlija (Fušē) ir pārbraukusi no klostera . . . Toto un Dedē ir nogriezti mati... Jūlija saka — viņa nemīlot uzurpatorus, Luiju Filipu viņa ienīst,» — bet grēcinieks Igo pierakstīja klāt: «Piedodiet, jaunkundz, ka es izmantoju tukšo vietu, kuru man atstāja Lelle ... Nabaga Parīze joprojām ir ļoti garlaicīga. Tiešām sametas žēl tās vasaras, kad bija nemieri, un tās vasaras, kad plosījās holera ... Pavadu augas dienas, rakņādamies pa papīru kaudzi un meklēdams, no kā varētu sastādīt divus sējumus «Literatūras sajaukumu» (stipri sajauktu) .,. Vakaros mēs ar sievu ejam pastaigāties gar krastmalu uz Rapē pusi. ..» Idilliska bilde. Ģimene Grēza garā.

Kad Adele, tāpat kā katru vasaru, apmetās ar bērniem Rošā, Sentbēvs devās uz Bjevras ieleju un klaiņoja tās apkārtnē. *«Ja cēlais*

laulāts draugs ir Frirtas nolaupīts,» viņš rakstīja kādā dzejolī, kurš bija drosmīgi veltīts Adelei:

Viss pēkšņi pārvēršas un krāšņi zaigot sāk.

Lauks neredzēti mirdz, mežs šalko varenāk Un ozolaleja tik kuplus zarus raisa

Par godu mums! Nu top pat cietums tavs daudz gaišāks,

Jo greizsirdīgais virs, tavs lielais augstprātis,

Pats mīlas lamatās ir beidzot iekritis!

Pie savas mīļotās viņš tagad steidz jo bieži,

Bet tikmēr, tverdami ik laimes mirkli cieši,

Uz tuvo mežiņu mēs tikpat žigli steidzam ..

Kolīdz Igo pameta Bjevru, Adele devas pastaigā, satika ceļā Sentbēvu, kas bija noīrējis ekipāžu, un viņi bija tik laimīgi, cik vien varēja būt. Tas bija maz. Viņu mīlestība jau no pašas tās rītausmas bija krēslaina. «Tā saplūst kopa,» Sentbēvs rakstīja Igo kundzei, «ar vakara dziestošajam krāsām baznīcās, kuras mēs apmeklējam ... Sai milestibai ir raksturīgas sēras pat visaugstākajā laimes brīdī. Es vienmēr esmu bijis viduvēji apveltīts ar spēju cerēt; vienmēr esmu sajutis, ka trūkst kaut kā, un ari to, ka itin visur ir kaut kādi šķēršļi; manām jūtām pastāvīgi ir mazliet pietrūcis saules pat saulainās dienās. . .» Tai pašā laikā Parīzē Viktors Igo atveda Ziljetu uz dzīvokli Karaliskajā laukumā, un nākamajā dienā viņa tam atrakstīja: [31]

«Cik tas bija brīnišķīgi, ka Jūs man atvērāt savas mājas durvis; man tas nozīmēja daudz vairāk nekā ziņkārības apmierināšanu, un es Jums pateicos par to, ka Jūs mani iepazīstinājāt ar to vietu, kur Jūs dzīvojat, kur Jūs mīlat un kur Jūs domājat. Bet, ja gribu būt pret Jums atklāta, mans mīļais, mans dievināmais, tad man jāsaka, ka no ša apciemojuma es aiznesu līdzi skumjas un drausmīgu bezcerīgumu. Tagad vairak nekā jebkad es jūtu, cik ļoti esmu no Jums šķirta un cik sveša Jums esmu. Tā nav Jūsu vaina, mans nabaga miļotais, un tā nav arī mana vaina, bet tā nu ir iznācis; būtu bezjēdzīgi piedēvēt Jums manā posta lielāku līdzdalību, nekā tas ir īstenībā, taču ari bez visa la, mans dārgais iemīļotais, varu teikt, ka uzskatu sevi par visnožēlojamāko sievieti. Ja Jums ir kaut cik manis ž.ēl, mans mīļais, Jūs man palīdzēsit izkļūt no pazemojošā stavokla, kurā es atrodos, jo šī stāvēšana uz ceļiem vienlīdz moka manu garu un manu miesu. Palīdziet man piecelties, manu mīļo eņģei, lai atkal varu ticēt Jums un nākotnei! Es Jūs lūdzu, es Jūs ļoti lūdzu.»

Sirsnīga pazemošanās. 2.iljetas nelaime bija tā, ka, būdama kādreiz kurtizāne un atrazdama vīriešos vienīgi cinismu un dzīvnieciskas jūtas, savā vientiesībā viņa bija uzskatījusi par gluži dabisku pieprasīt vismaz greznību no kaut kāda kņaza Demidova vai viņam līdzīgiem. Bet nu viņa ir iemīlējusi prasīgu pavēlnieku, kurš nicināja jebkādu pērkamību, kurš nepieļāva pat ne domu par dalīšanos

un kurš tik ļoti cieta savas greizsirdibas dēļ, ka nevarēja nepieprasīt drošu pārliecību. Viņš mīlēja 2il-jetu ar «pilnīgu, dziļu, maigu, kvēlu, neizsmeļamu, bezgalīgu» mīlestību un tālab gribēja, lai Ziljeta būtu ne vien skaista, bet arī tīra. Taču viņai bija tikai viens eksistences līdzeklis — bagātie protektori; teātri viņa pelnīja gaužām maz, viņai bija jāuztur arī meita Klēra. Lai viņa bija cik iemīlējusies, bet apgriezt otrādi savu dzīvi viņa vilcinājās. Viņa tikai nupat bija pārnākusi dzīvot savos skaistajos apartamentos Ešikjē ielā; bez šaubām, viņa joprojām pieņēma pie sevis visas šās greznības sagādātāju — mežonīgo Demidovu un ta draugus. Tāpēc Viktors Igo pret viņu izturējās ka pret pagrimušu sievieti — tāpat kā Didjē pret Marionu Delormu. Balzaks būtu par to pasmīnējis. Bet Igo it kā pārdzīvoja kādu no savām drāmām. Dažreiz, nespēdama paciest «aizskarošās aizdomas» (gan pilnīgi pamatotas), Žiljeta gribēja pārtraukt sakarus ar Igo; viņa aizbēga, bet tad atkal atgriežas pie sava bargā soģa un brīnišķīgā mīļākā un lūdzās, lai tas «viņu svēti un atdzivina visu labo un cēlo, kas ir viņas dvēselē».

Igo bija ar mieru piedot, ja viņa saraus saites ar savu pagātni. Beidzot viņa paklausīja un uzreiz kļuva ļoti trūcīga. 1834. gada janvarī viņa ieķīlāja lombardā «48 izšūtus batista kreklus, 36 batista kreklus, 25 kleitas, no kurām divas dekoltētas, 31 izšūtu apakšsvārku, 12 izšūtas naktsjakas, 23 peņuārus, vienu kašmira apmetni ar volāniem, vienu Indijas kašmira šalli utt.». Šis rūpīgi sastādītais, nožēlojamais saraksts atgādina mantu aprakstu pēc nāves. Kņaziene Negroni bija mirusi, bet Ziljeta Druē cīnījās, lai varētu izdzīvot. Viņu sāka apsēst kreditori, kuru apmeklējumi pastiprināja Viktora Igo greizsirdību. Kad Ziljeta bija spiesta viņam atklāt kādu daļu no savām nelaimēm, taupīgais buržuā sašuta, taču iomantiskais varonis paziņoja, ka pārņemšot viņas parādus uz sava rēķina.

Viktors Igo — 2iljetai Druē: «Šī nauda ir Jūsu, es to nopelnīju Jums. Tās ir manas bezmiega nakts stundas, kuras es gribēju dāvāt Jums. Rakstam, kuru no manis lūdza, vajadzēja būt gatavam šorīt, vai arī man no tā vajadzēja atteikties. Kādas divdesmit reizes spalva man krita ārā no rokas, bet rakstīt taču bija vajadzīgs Jūsu dēļ, un es strādāju. Es neesmu tāds kā citi cilvēki: es ņemu vērā liktenīgos apstākļus. Ar visu Jūsu krišanu es Jūs uzskatu par augstsirdīgāko dvēseli, par viscienīgāko un viscēlāko būtni, kas ir kļuvusi ļauna likteņa upuris. Nekāda gadījumā es nepievienošos tiem, kas apmētā ar apvainojumiem nožēlojamu, satriektu sievieti. Nevienam nav tiesību mest Jums pirmo akmeni kā vienīgi man. Ja kāds to metīs, es aizstāšos priekšā.. .»

Tā kā Igo Ziljetu bija atšķīris no visiem agrākajiem paziņām un nevarēja pats dzīvot kopā ar to, tad viņš tai deva darbu. Rakstniekam piemīt dabiska tieksme padarīt mīlamo sievieti par savu sekretāri.

Ziljeta rakstīja Viktoram Igo: «Pulkstenis ir gandrīz seši vakarā; nupat beidzu pārrakstīt dzejoļus, kurus Tu man vakar iedevi ...» Viņai vajadzēja dot Viktoram Igo norēķinu par visu, ko viņa darījusi: «Vakar, pārnākusi mājās, lasīju Tavus dzejoļus; paēdu pusdienas, pēc tam pierakstīju savus izdevumus, lad apgūlos; lasīju Tavus laikrakstus; kad aizmigu, redzēju sapnī Tevi; šorīt pamodos astoņos, gandrīz tūlīt pat piecēlos; apkopu māju, sakārtoju savu vakardienas tualeti . .. Pustrijos ķēros pie pārrakstīšanas un, kolīdz pabeidzu, sāku Tev rakstīt. Lūk, komandanta kungs, ziņojums par stāvokli cietoksni. Vai Jūs esat apmierināts? Gvardes kaprālis ir Joti apmierināts. Pēcpusdienā būs repptīcija bērniem un saskaitīšu rindas «Rudens lapās» ...»

Bet Ziljeta saņēma lieliskas balvas. Igo viņai nopirka piezīmju grāmatiņu melna raga iesējumā ar zelta inkrustāciju: «Piemiņas lapiņas ballēm un viesībām,» — un ik vakaru, pirms no Ziljetas šķīrās, lai atgrieztos Karaliskajā laukumā, viņš ierakstīja šai grāmatiņa kādu banālu un maigu domu: «Jaungada pirmajā dienā ierakstīšu: «Es mīlu Tevi,» — bet pēdējā: «Es Tevi dievinu ...» Tavi glāsti man liek mīlēt zemi, Tavi skatieni man ļauj saprast debesis ... Izsacīšu Tavu būtību, mans nabaga draugs, pāris vārdos: eņģelis ellē . .. Skaistums — Tev ir; prāts — Tev ir; sirds — Tev ir. Ja sabiedrība būtu pret Tevi izturējusies tāpat kā daba, Tu būtu augstu tikusi. Taču nebēdājies: sabiedrība Tevi varētu pataisīt tikai par karalieni, bet daba Tevi radījusi par dievieti...» Mīļākais, kaut arī ļoti iemīlējies, joprojām palika īsts Didjē un, tāpat kā agrāk, raudzījās uz šo Marionu De-lormu kā uz kritušu eņģeli. Arī viņa pati sevi nicināja. Viktora Igo nopietnība un jūtu svinīgums, kas Adeli garlaikoja, Ziljetai patika — jo vairāk tapec, ka šīs noskaņas mijās ar studentam raksturīgu jautrību, kas Ziljetu apbūra.

Viņai palika tikai viena cerība — teātra karjera. Pēc daudziem strīdiem Igo bija apsolījis Fēliksam Harelam atdot Portsenmartēna teātrim savu jauno drāmu «Marija Tjudora». Viņš gribēja, lai divas sieviešu lomas, kas bija gandrīz līdzvērtīgas, tiktu piešķirtas Zor/as jaunkundzei un Ziljetai; pirmā tēlotu Anglijas karalieni, otrā — Džeinu, nabaga grēcīgu un aizkustinošu meiču, kurai viņas līgavainis visu piedod. Mēģinājumi noritēja vētraini. Valdonīgā un teātrī valdošā Zoržas jaunkundze bija sieviete, kas necieš sāncenses. Kaut gan viņa Igo nemīlēja, tomēr nespēja pieļaut, lai kāds autors pievērstu uzmanību kaut kādai statistei. Būdama dzēlīga un augstprātīga, viņa žēlojās par savas partneres viduvējo spēli. Viņas sakūdīts, skaistais Pjērs Bokāžs pēc tam, kad bija nekaunīgi izturējies pret Ziljetu mēģinājumos, no Gilberta lomas atteicās. Būdams tuvs Aleksandra Dimā draugs, viņš negribēja, lai Igo gūtu panākumus, jo abus šos romantiskas skolas dramaturgus pret viņu pašu gribu publika uzskatīja

par sāncenšiem. Bokāžs, Sentbēvs un pat Harels bija pietiekami papūlējušies, lai mutvārdu atsauksmes par lugu pirms pirmizrādes būtu sliktas. Runāja, ka luga ir pilna visādu šausmu un noziegumu, ka uz skatuves redzams bende, bet pats galvenais, ka Ziljeta tēlojot riebīgi.

Pirmizrādes priekšvakarā teātra direktors sacīja autoram: «Žiljetas jaunkundze ir galīgi neciešama; Idas jaunkundze, Dimā miļākā, zina šo lomu un ir ar mieru spēlēt.» Igo bija pārāk iemīlējies un pārāk taisnīgs, lai piekāptos; Harels, kas bija pārskaities, pēdējā brīdī atteicās izsniegt viņam norunāto skaitu biļešu. Dimā bruņnieciski atdeva savas biļetes sāncensim. Izrāde sākās vētrainā atmosfērā. Divi pirmie cēlieni pagāja laimīgi, bet trešajā cēlienā skati, kuros, tēloja Ziljeta, tika izsvilpti. Kolēģu un publikas naidīgās izturēšanās dēļ apjukusi, Ziljeta diemžēl attaisnoja visas bažas un nelabvēlīgo kritiku. Nākamajā dienā Sentbēva, Adeles un «seno «Ernanī» cīnītāju» spiediena ietekmē Igo, gan ne bez skumjām un dusmām, vajadzēja piekrist tam, ka nabaga Ziljeta, aizbildinādamās ar neveselību (starp citu, viņa tiešām saslima un nolikās gultā), atteicās no savas lomas.

Igo — 2*iljēlai:* «Jūs ne mirkli nezaudējāt īsto toni un visu laiku ieturējāt patieso, kaislo un patētisko intonāciju; tie, kas sūdzas, ka nav varējuši Jūs dzirdēt, nemaz nav klausījušies; lai viņi runā, ko grib. Finālā Jūs bijāt skaista un aizkustinoša, bet sākumā skaista un apburoša. Visu, ko Jūs runājāt, Jūs runājāt, nevienu mirkli nezaudēdama smalkās nianses, un tas ir ļoti grūti, tēlojot kaislību; Jūs godam izturējāt cīņu ar karalieni nobeiguma skatā, un tur bija ļoti svarīgi noturēties, jo tā taču nav divu sieviešu Džeinas un Marijas cīņa, bet gan gazeles cīņa ar panteru. Esiet mierīga, gan pienāks laiks, kad atzīs Jūsu taisnību . ..»

Nežēlīgā uzņemšana, kādu skatītāji izrādīja Žiljetai, beidzot laupīja nabaga Žiljetai arī to talanta mazumiņu, kurš viņai bija. «Es vairs neuzdrikstos,» viņa sacīja. «Šie cilvēki man ir atņēmuši ticību saviem spēkiem. Es vairs nespēju mēģināt, esmu paralizēta.» Tā bija bēdīga un netaisna izdarība.

1834. GADS

Ja divi mīlētāji strīdas, tad tāpēc, ka viņiem bija pārāk labi abiem kopā.

Pols Valeri

Senlbēva pieraksts pošam sev: «Kā sagruvis viss, kas vēl pirms dažiem gadiem bija skaists, kas ziedēja un auga! Lamenē izputējis un bez skolniekiem spiests klusēt; Lamartins savā krājumā «Tuksnesīgie Austrumi» ir nošķīries no dzīvajiem ar savas meitas nāvi, un visi mūsu dzejnieki ir gāzti, mūsu eņģeļi krituši! Igo, dzejoļu «Viņas vārds» un «Tev» autors, ir pie Žiljetas kājām; «Eloa» [1] kļuvis par Dorvāla kundzes gūstekni un grēkāzi; Antonijs ir galīgi zaudējis prātu, bet Emīls atkal

kļuvis par dāmu draugu[32] [33]. Ak, vienigi mēs ar Tevi, mana Adele, ciešā tuvībā esam gājuši savu likteņa nosprausto ceļu. Piespiedīsimies viens pie otra ciešāk, mīļo eņģei, un būsim vienoti līdz pat nāvei un vēl pēc nāves! Es Tevi mīlu! ...» Taču ar šo Senlbēva attēloto garīgo vilšanos vēl bija par maz, jo arī pati mīlestība drīz vien, kā pierādījās, bija ievainojama. 1834. gadā notika galīga sanai-došanās starp Sentbēvu un Igo laulāto pāri; šis gads kļuva par negantu vētru gadu arī nabaga Ziljetai.

Kādreizējo draugu strīds notika nevis aiz sentimentāliem iemesliem, bet tīri literāra noskaņojuma dēļ. 1834. gada sākumā Viktors Igo publicēja «Etīdi par Mirabo». Kāpēc par Mirabo? Tāpēc, ka šī tēma viņam ļāva netiešā veidā izskaidroties ar laikabiedriem. Balzaks viņu šais drūmajos gados attēlojis kā «nelaimīgu un neieredzētu» cilvēku. Tā bija taisnība. Katrā izdevīgā gadījumā viņam bruka virsū ar nepelnītu negantumu. Sentbēvs pats glaimīgi izteica izbrīnu par tādu bardzību: «Pēdējos mēnešos kritika sacēlusi pret viņa darbiem un viņa personību gandrīz vienprātīgas un patiesi neizprotamas vaimanas .. .» Arī Mirabo savā laikā cieta no līdzīgām pārestībām. Viņam nostatīja pretī Barnavu, kuram bija tādi paši politiskie uzskati kā Mirabo, bet nebija tāda talanta;

taču 1798. gadā uzskatīja, ka Moro ir pārāks par Bona-partu, un 1834. gadā daži, noniecinādami Igo, cildināja Dimā, tēvu.

«Taču tauta, kas nepazīst skaudību, jo tā ir liela,» rakstīja igo, «tauta bija Mirabo pusē . . .» Igo sāka cerēt, ka šī tauta viņam kādreiz palīdzēs atmaksāt «labi audzinātiem cilvēkiem, tas ir, tādiem, kuri ir audzināti tā, kā nevajag». Tieši tā, kā viņš kādreiz bija rakstījis: «Mums ir vajadzīgs pašiem savs Šekspīrs,» — tagad viņš teica: «Pēc mūsu lielajiem revolūcijas darbiniekiem mums ir vajadzīgs liels progresa darbinieks ... Franču revolūcija ir atvērusi visām sociālajām teorijām milzīgu grāmatu, kaut ko līdzīgu lielam testamentam. Mirabo tajā ir ierakstījis savu vāidu, Robespjērs — savu. Luijs XVIII tajā ir izdarījis svītrojumu. Kārlis X saplēsis vienu lapu. 7. augustā sanākusī palāta to kaut kā salīmēja, bet tas arī ir viss. Grāmata atrodas savā vietā, savā vietā atrodas arī spalva. Kurš iedrošināsies rakstīt? . . .» Un klusām pats sev atbild: «Tu!» Aiz literārās slavas Igo miglaini saskata politiskās darbības lauku.

Tai pašā gadā viņš izdod pie Randiela krājumu ar virsrakstu «Literatūras un filozofijas maisījums», kurā sakopoti viņa jaunības drenu raksti, kurus viņš mazliet palabojis. Šā krājuma mērķis bija pretstatīt 1819. gada «jaunā jakobīta» uzskatus 1830. gada «revolucionārā» uzskatiem un parādīt, ka gadījumā, ja viņa uzskati ir mainījušies, tad tas noticis pa taisnu ceļu un nesavtīgi. Par šo rakstu krājumu runāja maz. Gistavs Planšs žurnālā *«Revue des Deux Mondes»* rakstīja: «Igo kungam savas slavas labad nekādā gadījumā nevajadzēja

šo grāmatu vilkt ārā no aizmirstības putekļiem . . .» Sakarā ar «Mirabo» Sentbēvs publicēja rakstu, kurā slavēja Igo rakstnieku, bet kurā pats Igo saskatīja (un pilnīgi pamatoti) naidīgumu pret Igo kā cilvēku. *Viktors Igo — Sentbēvam:* «Rakstā es atradu, mans nabaga draugs, (un varbūt tikai *mums abiem* tas atstāja tādu iespaidu) milzīgas uzslavas, izteiktas lieliskās frāzēs, bet īstenībā — un tas mani dziļi skumdina — tajā nav labvēlības . .. Man labāk patiktu, ja būtu mazāk uzslavu un vairāk simpātiju ... Viktors Igo ir pilns sajūsmas, bet Viktors — Jūsu senais Viktors ir sarūgtināts.» Sentbēvs ņēmās protestēt, runāja par draudzību, «kurai galu galā pieder mani pirmie nopelni literatūrā, tāpat kā

tā bija pirmās lielās jūtas manā mūžā». Bet Sentbēvs velti šķieda savas pieglaimīgās laipnības. Naidīgie vārdi, citu atstāstītās sarunas neglābjami sabojāja divu draugu attiecības. Sakaru pārtraukšana bija asa. *Sentbēvs — Viktoram Igo 1834. gada 30. martā:* «Ak, lai nu paliek, es Jūs lūdzu! Pietiek spriedelēt — es neteikšu tā kā Jūs — par «necienīgiem cilvēkiem», bet par necienīgu tematu. Rakstiet skaistus dzejoļus, un es centīšos rakstīt atsauksmes pēc labākās sirdsapziņas. Atgriezieties pie sava darba, tapat kā es atgriezīšos pie sava amata. Man nav templa, un es nevienu nenicinu. Jums ir templis; izvairieties tur rīkot skandālus ...»

Viktors Igo — Sentbēvam 1834. gada 1. apriti: «Ir tik daudz naida un tik daudz zemisku vajāšanu, kas pašlaik vēršas pret mani, ka dalīties ar mani šai smagajā nastā ir visai grūti, un es ļoti 'labi saprotu, ka pat vispārbau-dītākai draudzībai tas nav pa spēkam, un draudzības saites irst. Tātad ardievu, mans draugs. Apraksim ikviens klusēdami to, kas Jūsos jau ir miris un ko Jūsu vēstule nokauj mani . . .» Pēc šās atvadīšanās abi vīrieši joprojām spieda viens otram roku, kad viņus saveda kopā profesionālie pienākumi. Sentbēvs katru gadu sūtīja ī. janvārī dāvanu savai krustmeitai, bet draudzība bija beigusies.

Viktoram Igo un Ziljetai Druē 1834. gads bija haotisks. Augstas virsotnes, tumši bezdibeņi. Vienīgais, kas viņu kopīgajā dzīvē palika nemainīgs, bija savstarpējā kaislīga mīlestība. Ziljeta to izteica loti aizkustinoši: «Ja laime būtu pērkama par dzīvību, es jau sen to būtu iztērējusi ...» *1834. gada 26. februāri viņa rakstīja:* «Labdien, mans karsti miļotais, labdien, manu lielo dzejniek, labdien, mans dievs! Cik šodien skaista, mīlestības un saules apmirdzēta diena, visnotaļ cienīga atgādināt cilvēkiem dienu, kurā Tu esi dzimis... Manu Toto, es Tevi mīlu, cik daudz laimes Tu man sniedzi šonakt; es nekā nežēlotu, nekā negribētu, ja tā ilgtu visu manu mūžu . ..» Zil-jetas Druē ienaidnieces runāja, ka viņa neesot diez cik gudra. Kāda netaisnībai Varētu pasmieties par viņas ortogrāfiju, kas dažkārt ir tīri fantastiska, bet ne par viņas stilu. Viņa apbrīnojami veikli prata atdarināt vēstuļu sakumā sava dzejnieka romantiskos epigrātus un uzrādīja neiedomājamu

izdomas spēju, lai tūkstoš dažādos veidos pateiktu: «Es tevi mīlu.» «Es Jums rakstu, ka man liek sirds, mīlu Jūs ka paradīzes iemītniece, bet saku Jums

to kā vienkārša kūts meita... Mana sirds ir pilna mīlestības, bet Jūsu galva — pilna ar prātu ...» Viņa prata atrast portugāļu mūķenes cienīgas nianses. Igo drīz vien atskārta viņā šo lirisko dāvanu un rūpīgi glabāja viņas vēstules.

Bet no mīlestības un asprātības neviens nevar dzīvot, un Ziljeta bija nabaga, turklāt iestigusi parādos. Divpadsmit tūkstošus franku viņa bija parādā juvelierim Ža-nisē, divi tūkstoši piecsimt franku Lebretona kundzei un Zerāra kundzei, kuras tirgojās ar kašmira šallēm; tūkstoš franku cimdu veikala īpašniekam Puavēnam; četrsimt franku — parfimēram Vilēnam ... pavisam kopā divdesmit tūkstoši franku (pieci vai seši miljoni mūsu dienās). Tāpēc sākumā, baidīdamās no sava aizdomu pilnā kunga un pavēlnieka, Ziljeta bija mēģinājusi ar kreditoriem sarunāt, viņa ieķīlāja lombardā savu veļu, mēģināja aizņemties naudu ar uzticamu draugu — kāda Zaķa Fir-mēna Lanvēna un viņa sievas starpniecību. Sākās noslēpumi, noslēpumainības, aizdomīgi darījumi un greizsirdība, ko izrādīja Igo, tādās reizēs izskatīdamies «pēc lielinkvi-zitora». Tai gadā viņi vairākas reizes grasījās pārtraukt savus sakarus. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1834. gada 13. janvārī pulksten pusdivpadsmitos naktī izdarīts šāds ieraksts:* «Šodien es vēl esmu mīļākais. Bet rīt?...» Zil-jetu, kas visu bija upurējusi un labprātīgi iedzinusi sevi nabadzībā, lai tikai saglabātu šo mīļāko, tāda bardzība gaužām sāpināja. «Nekas no visa šā nespēj izpelnīties Jūsu žēlastību. Arī šodien es Jums vēl esmu tāda pati, kāda biju visiem pirms gada: sieviete, kuru tiūkums var iesviest skavās kuram katram bagātniekam, kas to vēlas nopirkt. Tie tad arī ir tie nežēlīgie un nepārvaramie iemesli, kuru dēļ mums jāšķiras. To, lūk, es vairs nespēju paciest...»

Viņas ciešanām bija arī vēl citi iemesli: Karaliskajā laukumā Viktors Igo dzīvoja spožu dzīvi, kurā Ziljeta nebija iesaistīta (dažkārt gadījās, ka, nogurusi no gaidīšanas, Ziljeta klejoja gar viņa logiem, raudzīdamās gaišajās lustrās un klausīdamās jautrajos smieklos, tāpat kā viņš kādreiz bija klaiņojis gar Tulūzas sētu); mocīja vieglums, ar kādu Igo uzņēma apmelojumus (vai patiesību) sakarā ar viņas pagātni no Idas Ferjē vai pārbriedušās Zoržas jaunkundzes mutes; viņas ar lišķīgu gādību jautāja Viktoram Igo, kāpēc viņš no visām sievietēm izrau-dzijies šo «melīgo, godkāro un nekārtīgo koķeti»; un, beidzot, viņa cieta arī tāpēc, ka Igo izrādīja tik maz intereses par viņas aktrises karjeru. 1834. gadā viņš izgādāja Ziljetai angažementu Franču teātrī par trīs tūkstošiem franku gadā, un tas viņai deva iespēju samaksāt par dzīvokli Ešikjē ielas 35. namā, jo Demidovs, protams, šo īri vairs nemaksāja. Bet teātrī viņai nedeva nevienu lomu, un viņa sāka domāt,

ka viņas mīļākais par viņu kā aktrisi spriež tikpat netaisni kā publika «Marijas Tjudoras» pirmizrādē. Kāda nākotne tad viņai gaidāma? Palikt nabagai un vientuļai, neizlauzt sev ceļu teātrī, palikt bez ģimenes pavarda, būt tikai par mīļāko greizsirdīgam vīrietim, kas viņu nicina? Kad kreditori izlika Ziljetu no dzīvokļa un tika aprakstītas visas viņas mēbeles, viņa sāka nopietni domāt par pašnāvību.

«Viktor, Jūs izmantojāt šo nakti, lai mani mocītu ar kaut kādas Zoržas nekrietniem apmelojumiem un ar manas agrākās dzīves nelaimēm. Jūs pasmējāties par tiem piecpadsmit mēnešiem, kurus esmu Jūs mīlējusi un Jūsu dēļ cietusi ... Es Jūs lūdzu, neatraidiet patiesību, ticiet, ka mana mīlestība pret Jums ir bijusi tīra un karsta. Nekļūstiet līdzīgs bērniem, kas, redzot garām ejošu sirmgalvi, netic, ka viņš kādreiz bijis jauns un stiprs. Es taču Jūs esmu mīlējusi ar visiem savas dvēseles spēkiem. Šeit ir visas Jūsu vēstules un tas mutautiņš, kuru Jūs man atdevāt, bet kurš nav mans ...»

Un Žiljeta atkārtoja to, ko kādreiz bija teikusi sakarā ar Džeinas lomu drāmā «Marija Tjudora»; «Es vairs nespēju.»

«Tagad runa vairs nav par lomu, bet par visu manu dzīvi. Tagad, kad apmelojumi mani uzveikuši itin visur, tagad, kad ir nosodīta mana dzīve, nemaz neuzklausot mani pašu, tāpat kā mani neklausījās Tavā lugā; tagad, kad mana veselība un mans prāts ir iedragāti nevajadzīgā un kaunpilnā cīņā; tagad, kad mani izstādījuši sabiedriskās domas priekšā kā sievieti bez kādas nākotnes, es vairs nedrīkstu un negribu dzīvot... Tā ir visdziļākā patiesība: es vairs nedrīkstu dzīvot. Šīs bailes tad arī ir radījušas manī nepieciešamību izdarīt pašnāvību ...»

Tā kā lgo ar sirdi un dvēseli bija gudrāks par savu lepnumu, viņš vēlāk visu nožēloja un atgriezās atkal pie Ziljetas. Lūkodamies tajā, kad tā bija aizmigusi, viņš reiz uzrakstīja:

«Šo četrkārt salocīto vēstulīti Tu atmozdamās atradīsi uz savas segas un uzsmaidīsi man, vai ne? Es gribu, lai Tavas nabaga skaistās acis, kas ir tik daudz raudājušas, iedzirkstītos smaidā. Guli, mana Žiljeta, sapņo, ka es Tevi mīlu; sapņo, ka esmu noslīdzis Tev pie kājām; sapņo, ka Tu esi mana; sapņo, ka es esmu Tavs; sapņo, ka es bez Tevis nevaru dzīvot; sapņo, ka es par Tevi domāju, sapņo, ka es rakstu Tev. Uzmodusies Tu ieraudzīsi, ka sapnis ir īstenība. Skūpstu Tavas mazās kājiņas un Tavas lielās acis ...»

. Viņš to vadāja pa Parīzes apkaimi un rādīja savu iemīļoto Bjevras ieleju, pilnu laiska saulainuma un zaļuma. 1834. gada 3. jūlijā viņi pavadīja nakti Žuianžozas ciema viesnīcā «Francijas vairogs». Neaizmirstamu nakti.

«Mans karsti mīļotais Viktor, vēl arvien esmu saviļņota par vakardienu ... Vakar, 1831. gada 3. jūlijā, pusvienpadsmitos vakarā viesnīcā «Francijas vairogs» es, Ziljeta, biju vislaimīgākā un lepnāka sieviete pasaulē; un vēl daru zināmu, ka lidz šim es nebiju izjutusi visā

pilnībā laimi Tevi mīlēt un būt Tevis mīlētai. Šī vēstule, kurai ir protokola veids, ir patiešām dokuments, kas apliecina manas sirds stāvokli. Šis šodien uzrakstītais dokuments derīgs līdz pat mana mūža beigām; tai dienā, stundā un minūtē, kad tas man tiks uzrādīts, apņemos augšmināto sirdi dabūt tai pašā stāvokli, kāda ta ir šodien, tas ir, piepildīt to ar vienvienigu mīlestību — ar mīlestību uz Tevi un ar vienvienigu domu — ar domu par Tevi. Sastādīts Parīzē 1834. gada 4. jūlijā pulksten trijos dienā. *Žiljeta.* Kā liecinieki parakstījušies vairāki tūkstoši skūpstu, ar kuriem es apklāju šo vēstuli.»

Kad atkal tuvojās laiks Igo ģimenei doties pa vasaru uz Rošas pili, Viktors Igo ar Žiljetu sāka meklēt kādu istabu kaut kur netālu no Bertēnu pils; viņi to atrada mežaina pakalna virsotnē Metsas ciemā — zemā, baltā, pusmežonīgu vinogulāju stigām apauguša lauku mājiņa ar zaļiem slēģiem pie Labisjēru laulātajiem draugiem par deviņdesmit diviem frankiem gadā, un Igo šo summu samaksāja uz priekšu. Pēc tam viņi atgriezās Parīzē. *Viktors Igo — Ziljetai Druē 1834. gada 9. jūlijā:* «Manu mīlulīt, manu eņģelīti Nav nekā burvīgāka par dziesmu, kas plūst pār Tavām lūpam, kā vienīgi skūpsts, Kuru var noplūkt no tām. Nekad neaizmirsti, ka šis rindiņas uzrakstītas Tava gultā, kad Tu kaila un brīnišķīga dusēji manās skavās un dziedāji manas dziesmas tādā balsi, kas aizgrāba dvēseli. Vienkāršas dziesmiņas, kuras Tu padarīji burvīgas! Es uzrakstīju vārsmas, bet Tu tās padarīji par dzeju...» 19. jūlijā Ziljeta pameta Ešikjē ielu, paņemdama līdzi «mūžīgas atmiņas par to istabu, kurā viņi bija bijuši tik laimīgi un tik nelaimīgi», un apmetās pavisam mazā dzīvoklīti Paradīzes ielā 4 b. «Ai, mīlā Ziljeta, šī iela ir pareizi nosaukta! Pati debess stāvēs mums klāt šai ielā, šai mājā, šai istabā, šai gultā ...»

Bet 1834. gada augustā šī paradize pārvērtās par elli. Kreditoru bars bija uzodis pēdas un ņēmās tik skali riet, ka Žiljetai beidzot bija jāatzlstas mīļākajam, cik liela ir visu viņas parādu summa. Divdesmit tūkstoši franku! Ģe-nerālienes Igo dēlam, kuram bērnībā ilgu laiku bija jāiztiek ar diviem sū dienā, uznāca drausmīgas dusmas; viņš pateica, ka pamazām pats visu dzēsīšot, kaut ari tas viņam maksātu veselību un pat dzīvību, bet šie solījumi mijās ar visasākajiem pārmetumiem. Ko tad viņa bija izdarījusi? Viņas negantie sirdsapziņas pārmetumi vedina uz domām par kādiem nopietnākiem pārkāpumiem. *Ziljeta — Viktoram Igo:* «Ai, paklausies, nekad Tu neesi ticis mīlēts ar tīrāku, patiesāku un pastāvīgāku mīlestību kā manējā, tomēr es esmu nicināma sieviete. Ko Tu no manis prasi, ar ko es varētu izlabot, varētu izpirkt noziegumu, kurā neesmu vainīga, kurš ir noticis, man pašai nezinot, kurā nav piedalījusies ne mana miesa, ne dvēsele! .Runā, saki savu spriedumu! Es pakļaušos jebkuram sodam, lai tikai nemirtu mūsu milestība ...»

Un viņa aizbēga ar meitiņu uz Bretaņu, kur Senrenānā dzīvoja

viņas māsa Renē (Koha kundze). Būdami šķirti, abi mīlnieki izjuta visu savas rīcības neprātu. Kas gan bija nauda, kas parādi salīdzinājumā ar tik lielu mīlestību? Igo laida darbā «gan kājas, gan rokas, gan nagus», lai glābtu Ziljetu no draudošajām briesmām. Viņš aizgāja pat tiktāl, ka griezās pie Pradjē (kuru viņš sauca par «princi Firstenbergu» — pēc ielas nosaukuma, kurā skulp-lors dzīvoja) un pieprasīja, lai tas vismaz uzņemas kārtot izdevumus par savas meitas Klēras uzturēšanu, bet Pradjē atteicās. Viņš sacīja, ka varētu to darīt likai tādā gadījumā, ja Viktors Igo izgādātu viņam pasūtījumu uz skulpturālu grupu Triumfa arkai. Ciniska tirgošanās. Bet Ziljeta sūtīja no ceļa vēstules citu pēc citas: «Viktor, es mirstu bez Tevis... Vai tiešām tā ir taisnība, ka Tu mani ienīsti, ka esmu Tev pretīga, ka Tu mani nicini?... Fs darīšu visu, ko Tu gribēsi, es darīšu visu, ak dievs! Pasaki tikai — vai Tu mani vēl gribi? ...» Viņš tik loti to gribēja, ka darīja visu, lai tai palīdzētu. «Nupat satikos ar Pradjē kungu. Es viņu aizskāru vārīgā vietā. Viņš izturējās tā, kā nākas, un tagad ir norunāts, ka Tava bērna tēvs un es darīsim visu, lai Tevi glābtu. Ja vajadzēs, viņš, tāpat kā es, uzņemsies saistības, bet tad ir vajadzīgs, lai *Tu* būtu Parīzē. Pradjē ir tais pašās domās kā es. Tava klātbūtne ir nepieciešama, lai visu vaditu un visu atrisinātu. Es no savas puses tikko izkašņāju ar nagiem tūkstoš franku. Redzi, ko iespēj mīlestība. Tagad skriešu uz pasta staciju. Ja dabūšu vietu diližansā, izbraukšu otrdien, un piektdien Tu mani redzēsi... Pusotras dienas nekā neesmu ēdis, bet tas ir nieks, es Tevi mīlu . . .»

Atstājis Adeli un bērnus Rošā, Igo traucās uz Bretaņu. Mīlētāji satikās Brestā zem zilas debess pie zilas jūras — pēc miglainām, lietainām dienām iestājās saulains laiks. Viņi nozvērējās nekad vairs nedarīt viens otram sāpes.

Pa ceļam pie savas mīļākās Igo mierināja laulāto draudzeni. *Viktors Igo — Adelei Igo no Rennas 1834. gada 7. augusta:* «Ardievu, mīļā Adele. Es Tevi mīlu. Uz drīzu redzēšanos. Raksti man garas vēstules un labi bieži. Tu esi manas dzīves prieks un lepnums. Skūpstu Tavu skaisto pieri un Tavas skaistās acis.. .» Adelei, kas šajā augustā vatēja brīvi pastaigāties kopā ar Sentbēvu zem kuplajiem kokiem Bjevras krastā, nebija nemaz tik grūti un nebija arī piedēvējams par lielu nopelnu tas, ka uz vīra laipno izdabāšanu viņa atbildēja: «Negribu Tev sacīt neko tādu,» viņa rakstīja, «kas Tevi varētu apbēdināt, kad Tu esi tālumā un es nevaru būt Tev lidzās, lai Tevi nomierinātu. Starp citu, man šķiet, ka arī visos šais apstākļos Tu mani tomēr mīli, bet, ja nu Tu kavējies atgriezties, tas nozīmē, ka Tev ir jautri; un patiešām šis abas drošās pārliecības mani dara laimīgu ...» Vienaldzība rada iecietību.

Žiljeta un Viktors brauca atpakaļ nelieliem ceļa posmiem, viņa diližansā snauda, uzlikusi galvu uz Igo pleca, bet viņš, visu vērodams, redzēja Brestā katordzniekus, Kārnākā menhirus, visur apskatīja

baznīcas un Tūrā apmeklēja «Lukrēcijas Bordžas» izrādi. Pēc tam 2. septembrī Ziljeta atkal apmetās savā istabiņā Metsas ciemā, bet Igo — Rošas pilī, un viņiem sākās vienkārša, neatkārtojama dzīve, kas ilga sešas nedēļas. Labisjēra mātes mājā (uz kurieni Antuanete Lanvēna, Žiljetas draudzene un vidutājā starp viņu un Pradjē, bieži atveda viņas meitiņu Klēru) Ziljeta pati saimniekoja, ēda virtuvē; viņai bija tikai divas kleitas — viena vilnas, otra kokvilnas ar baltām un rožainām svītrām; bet pati šī nabadzība, alvas karotes, rupjie apavi, jebkādas izklaidēšanās trūkums liecināja par viņas padevību un mīlestību. Tādēļ Igo, kurā šis viņa uzspiestais askētisms apmierināja dīvaino kāri valdīt, uz «Kloda Gē» eksemplāra, ko viņš uzdāvināja savai mīļākajai, uzrakstīja: *«Manam eņģelim, kuram sāk ataugt spārni. Metsā 1834. gada 2. septembrī.*» Katru dienu Igo gāja kājām pie viņas cauri mežam. Adele bija līdzzinātājā, Luīza Bertēna — uzticības persona. Vecmeitām, ja viņas ir labsirdīgas, patik mīlestības aromāts. Visbiežāk Ziljeta izgāja savam iemīļotajam pretī un gaidīja viņu meža biezoknī kāda veca kastaņkoka dobumā. «Ar kuplām krūtīm, sārtiem vaigiem, ar skaistu, šķelmīgu smaidu, kas pavēra viņas muti, viņa izskatījās kā puķe, kas spraucas ārā no koka izveidotā raupjā ziedkausa.» Ieraudzījusi Igo, viņa izlēca no koka dobuma, apskāva viņu meža dūmakā un vilka līdzi uz biezām sūnām klāto biezokni.

Mīlestība un daba veido dievišķu harmoniju. «Jautrā čivināšana ligzdās, kas slēpās meža tumsā», brīnumaini saplūda kopā ar mīlētāju nopūtām. Viņi bija laimīgi, Igo, kuram patika izskaidrot gan pasauli, gan dievu, gan visas citas parādības, šai skaistajā grēku nožēlniecē atrada jūsmīgu un padevīgu skolnieci. Reiz viņus mežā pārsteidza negaiss, viņi paslēpās vecā kastaņkoka dobumā, un šis notikums Ziljetai kļuva par dārgu atmiņu. Viņa drebēja aukstumā, viņš lūkoja viņu sasildīt; lietus lāses no vīrieša matiem krita uz kakla sievietei. Bet viņš lai teica: «Visu mūžu es atcerēšos tavus vārdus, kas pilni maigas gādības un gudrības.» Ziljeta piederēja pie tām sievietēm, kuras ir pateicīgas vīrietim, ja tas slavē ne vien viņu skaistumu, bet arī dvēseles cildenumu. Ziljeta, kas bija tikusi tik baigi nosodīta un kas arī pati nosodīja savu pagātni, alka dzirdēt, lai viņai saka:

Kad mana dzeja reiz, ko tagad ļaudis pulgo,
Tev pieglaudušies klāt, pie miera beidzot tiks,
■ Tad skumja dvēsele ka sveces liesma spulgos,
Kam roka gādīga steidz delnu priekšā likt;
Kad sēžam divatā, kur ziedu jūra klajas,
Kad tava dvēsele tev acis gaiši viz.
Ka trimdiniece la, kam tālu, tālu mājas,
Uz zemi noraugās un zvaigznēm debesis.[1]

Viņai patika, kad viņš teica, ka vajag cerēt uz dievu, patika, kad viņas mīļotais kļuva par spredikotāju:

Par grēkiem, epģelit, mums lemtas ciešanas.

Lūdz tomēr dievu, lūdz! Jo, svētos svētijis —

Un tāpat grēcniekus, — varbūt pie reizes tas Būs grēkus abiem mums it žēlīgs piedevis![34] [35]

Droši vien viņa jutās ļoti laimīga un lepna, kad 25. oktobrī vecā kastaņkoka dobumā, kas viņiem kalpoja pat pastkastīti, kurā viņa dažreiz atnesa piecas vēstulītes dienā, Igo ielika viņai dzejoli ar šādu veltījumu: «Jums, kuru es *cienu, Tev, kuru es milu. V.»* Sun dzejolim bija virsraksts: «*** baznīcā»; lgo to bija uzrakstījis kādu vakaru, kad viņi pēc pastaigas bija iegriezušies mazajā Bjevras baznīciņā un tur ilgāku laiku uzkavējušies.

Smags spraislis, smags un zems, pilns skumju blāv...

Mēs esam baznīcā.

Jau trīssimt gadu ta šeit klusi stāv Un klausās nopūtās...

Kāds klusums sērīgs te, kad diena dziest.

Mēs esam baznīcā.

Tukšs altāris kā sirds, kas beidz jau ciest,

Tik tukša, pamesta .. .[36]

Droši vien viņa tur bija skaitījusi lūgsnas; tur viņa uzticēja dievam, kuram ticēja no visas sirds un dvēseles, savu izmisumu, vientuļas sievietes izmisumu par to, ka viņai nav «ne *priecīga mājas pavarda, ne mīlīgas ģimenes»,* kaut gan *«šai bargajā* un *nežēlīgajā pasaulē viņa nevienam nav darījusi jaunu»;* tur viņas draugs viņu bija mierinājis un drošinājis, teikdams, ka *«ar savu nopietnību* un *lēnprātību viņa ir cienīga šā svētā mājokļa».* Savas jūtu vienkāršības, toņa sirsnības, sava nepārtrauktā strofu plūduma, lieliska, it kā dabiskā domas un ritma ciešā sa-

liedējuma dēļ šis dzejolis bija viens no Igo skaistākajiem darbiem. Bet Žiljetas žēlabas, kuras viņš tik harmoniski attēlojis, pierādīja, ka, par spīti tik lielai abpusējai mīlestībai, šie sakari nedeva laimi.

OL1MPIO

Nekas tik stipri nerunā par labu Viktoram Igo kā nesatricināmā, maigā milestība, kuru viņam dāvāja brinišķ:gā sieviete Ziljeta Druē.

Pols Klodcls

Un tad nu sākās pārsteidzošā, grēku nožēlošanas izolētā dzīve, kādu nemūžam neuzņemtos neviena sieviete, kas nav saistījusies ar mūķenes solījumiem. Viktors Igo bija apsolījis piedot visu pagātni, bet izvirzīja savus noteikumus, un tie bija visai bargi. Žiljetai, kas nupat vēl bija bijusi visvairāk apbrīnotā Parīzes sieviete, kura staigāja vienās mežģīnēs un dārglietās, tagad bija jādzīvo vienīgi 'viņam, jāiziet no mājām vienīgi kopā ar viņu, jāatsakās no jebkuras koķetēšanas un no jebkuras greznības, vārdu sakot, jādzīvo kā grēku nožēlniecei. Žiljeta šos noteikumus pieņēma un pildīja ar mistisku aizrautību kā

grēciniece, kas alkst pēc «atpestīšanas mīlestībā». Viņas pavēlnieks un iemīļotais izsniedza viņai katru mēnesi nelielās summās ap astoņsimt franku, un viņa visu godbijīgi pierakstīja:

Datums Franki Sfl

1. Nauda, ko nopelnījis mans visumījais 400 4 Nauda, ko nopelnījis mans visumiļais 53 0. Nauda mana Toto uzturam 50

10. Nauda, ko nopelnījis mans iemīļotais 100

No šās naudas viņai pirmām kārtām bija jādzēš savi parādi kreditoriem, jāsamaksā par īri un pansiju meitiņai. Dzivei naudas atlika maz. Visbiežāk viņai pietrūka

kurināmā savā istabā, un, ja tur sametās stipri auksts, viņa palika gultā, sapņoja, lasīja vai pierakstīja izdevumus, kurus viņas pavēlnieks katru vakaru pieprasīja un pats rūpīgi pārbaudīja. Ziljeta pārlika no piena, siera un olām. Ik vakaru pa ābolam. Nevienas jaunas kleitas, viņa pārtaisīja vecās, jo kāds slavens rakstnieks viņai ik dienas skandināja, ka «tualete nekā nedod skaistas sievietes daiļumam». Viņš tai prasīja paskaidrojumus par zobu pulvera kārbas pirkumu un par to, kur radies jaunais priekšauts, ko viņa bija uzšuvusi no vecas šalles. Tīrais brīnums, ka viņa šo cietumnieces un verdzenes dzīvi pieņēma ne vien ar priecīgu prātu, bet ar pateicību: «Nesaprotu, kāpēc man tā patika taisīt parādus! Mīļais dievs! Tas taču ir riebīgi un pazemojoši! Cik tu esi liels un cēls, mans mīļotais, ka, par spīti manai pagātnei, mani mīli...»

Brīvajās stundās Ziljeta pārrakstīja sava iemīļotā manuskriptus vai lāpīja viņa drēbes. Arī tas viņai bija patīkami. Sāpīgākā viņas dzīvē bija tā puse, ka, nedrīkstēdama nekur aiziet viena, viņa dažreiz to gaidīja vairākas dienas, raudzīdamās zilajās debesīs kā būrī ieslodzīts putns. Kad Igo bija brīvs, viņš tai brauca līdzi uz Sen-mandē, kur Klēra Pradjē mācījās pansijā, vai uz Invalīdu namu, kur sava mūža pēdējās dienas •'■adīja tēvocis Druē, vai arī pie vecu lietu tirgotāja. Mazo Klēru viņš mīlēja un tai rakstīja: «Ja Tu, mīļā Klēra, mazliet domā par savu veco draugu Toto, tad es ar Tevi gribu apsveicināties. Mācies labi dūšīgi, audz liela un gudra, topi tikpat cēla un cienījama kā Tava māte...» Ja viņš ilgi nerādījās, Ziljetai šī noslēgtā dzīve pārvērtās mocībā, jo, kā viņa teica, viņai nebija brīv «pat gaisu ieelpot», tas ir, pamest kādu līkumu pa bulvāri, un viņa žēlojās: «Es biju tik stulba, ka atļāvu ar sevi izdarīties kā ar sētas suni: vira, būda un ķēde — tā ir visa mana daļa! Bet ir taču suņi, kurus vadā sev līdzi, tikai man tādas laimes nav! Mana ķēde ir tik stipri sakniedēta, ka Jums nemaz nenāks prātā to noņemt...»

Vienīgā cerība uz neatkarību, par spīti daudzajām neveiksmēm, palika teātris. Viktors Igo nupat bija pabeidzis jaunu drāmu prozā — «Andželo, Padujas tirāns». Tā bija melodrāma «Lukrēcijas Bordžas» garā: kurtizāne, kas atdzimst no cēlas mīlestības jūtām (Tīsbe), un

lēnprātīgā, no nāves izglābtā sieviete (Katarīna); pilns efektu komplekts — pazīšana, slepenas ejas, indes pudelītes un «tna-nas mātes krusts», — bet luga bija labi uzbūvēta, un Franču komēdija to ar sajūsmu pieņēma. Arī Žiljeta bija šā teātra trupā. Vai viņa nevarēja cerēt uz vienu no šīm lomām? Viņa nojauta, ka Viktors Igo baidās uzticēt savu lugu aktrisei ar visai apstrīdamu talantu, turklāt tādai, kuru apdraud visādas intrigas, bet neuzdrīkstas viņai to pateikt. Augstsirdīgā sieviete atkāpās. «Nošķirsim viens no otra savus likteņus teātrī,» viņa tam sacīja. Tas nozīmēja, ka viņa atsakās no savas cerības. Viņa atstāja Franču teātri, ne reizes tajā nespēlējusi; abas lielās lomas tika Marsas jaunkundzei un Dorvāla kundzei.

Tā bija vislielākā pazemošanās aktrisei un pastāvīgs baiļošanās iemesls mīlošai sievietei; visi pazina Marijas Dorvālas mulsinošo koķetēriju un fatālo burvību. Dorvāla bija iekarojusi «džentlmeni» Viņi, bet nebija viņam uzticīga; Žiljeta nemaz nešaubījās, ka Dorvāla dosies uzbrukumā pret jaunu un skaistu dzejnieku. *Ziljela — Viktoram Igo:* «Esmu greizsirdīga Tevis dēļ uz kādu pilnīgi

reālu sievieti — viņa taču ir nedzirdēti miesaskārīga, un viņa katru dienu ir kopā ar Tevi, skatās uz Tevi, runā ar Tevi, pieskaras Tev. Ai, ka" gan lai es neesmu uz viņu greizsirdīga! Un tādēļ es ciešu drausmīgas mokas...» «Andželo» pirmizrāde (aplausi, sajūsma, traki panākumi, it īpaši pateicoties abām aktrisēm — publikas mīlulēm) Žiljetai izvērtās par mocībām, bet viņas uzticība mīļotajam guva virsroku: «Ja Tu zinātu, cik es godīgi aplaudēju Dorvāla kundzei, sirdsapziņa Tev neatļautu šovakar runāt vai darīt kaut ko tādu, kas varētu sāpināt manu nabaga sirdi, kas jau tā ir mazliet sasāpējusi no apziņas, ka nevis es, bet kāda cita pasniedz publikai Tavas cildenākās domas! Tā, lūk, pašai pret savu gribu jākļūst bēdīgai un jāuztraucas, zinot, ka Tev blakus ir šī sieviete ...» Dzirdētajās uzslavās Žiljeta saklausīja «sava veida garīgas laulības saites starp aktrisi un autoru», un Žiljeta bija sarūgtināta, ka viņa nav tā, «kura dara publikai zināmas viņa cildenās domas».

Viņai bija tiesības saņemt balvu, un viņa to saņēma — vispirms skaistu dzejoļu veidā:

Ja tavu kausu es pie savām lūpām cēlu Un pieri gurušo tev rokam pieglaudu,

No lūpām pusvērtām ja tavu elpu smēlu Kā reibu viraku, ko izdvašoji tu;

Ja sapņos kopigos mēs ilgojāmies kvēli,

Ja tavos nodomos man dalīties bij ļauts,

Ļauts dzirdēt, kā tu smej un Kā tu raudi žēli,

Ļauts acīs gremdēties un lūpas skūpstā kļaut;

Ja pāri mirdzēja man zvaigzne tāli salta Un laipni staroja, jo tava bija tā,

No tava vainaga ja viena roze balta Man pēkšņi nokrita uz ceļa ērkšķainā —

Tad sacīt varu es: «Ak, gadi, skrieniet drošil Es nebaidos no jums! Man vecums nedraud, nēl Gan nenovēršams ir, ka novīst ziedi koši,

Bet pavasara zieds man nevīst dvēselē.

Tikpat vēl smaržīgs tas. Tāpat arvienu Tas avots neizsīkst, kur dzīvīgs ūdens tek.

Sirds mīlas pilna man, vai tā ir nakts vai diena,

Un nenoslāpēt jums tās uguni, kas deg.»[37]

Un vēlāk kā dāvanu viņa saņēma ceļojumu, kurā viņi abi devās nākamajā vasarā. Kaut gan divu ģimeņu uzturēšana bija smaga nasta, Viktors Igo to varēja atļauties. «Andželo» izrādīja sešdesmit divas reizes, caurmērā ieņemot divi tūkstoši divsimt piecdesmit franku. Izdevējs Ran-diels nopirka manuskriptu. 1835. gadā viņš samaksāja deviņus tūkstošus franku par tiesībām izdot no jauna pusotra gada laikā «Odas un balādes», «Austrumu motīvus» un «Rudens lapas», tad vēl vienpadsmit tūkstošus franku par jaunu, atkārtotu izdevumu, plus «Mijkrēšļa dziesmas» un jauno krājumu «Iekšējas balsis». Trijos gados (1835— 1838) Randiels Viktoram Igo samaksāja četrdesmit trīs tūkstošus franku. No izdevniecības un no teātriem nauda kā plata upe plūda uz Karalisko laukumu un kā strautiņš uz Paradīzes ielu.

Jūlija beigās Adele sadomāja braukt uz Anžū uz viņu drauga Viktora Pavī kāzām. Igo bija ielūgts, bet viņš zināja, ka arī Sentbēvs būs kāzās, un negribēja ar to satikties. Vēlēdamies pilnīgi brīvi doties ceļojumā ar Žiljetu, viņš palaida uz kāzām savu sievu viņas tēva Pjēra Fušē pavadībā. Šajā šķiršanās laikā abi laulātie draugi, kurus vairāk saistīja brālīgas nekā laulāto draugu attiecības, nemitīgi apmainījās ļoti mīlīgām vēstulēm. *Viktors Igo — Adelei, Montero 1835. gada 26. jūlijā:* «Labdien, manu mīļo eņģei, labdien, mana Adele. Kā Tu aizbrauci? . ..» *Lalērā 1. augustā:* «Ceru, ka Tu labi izpriecājies ...» *Amfēnā 3. augustā:* «Un Tu? Kur Tu esi? Ko dari? Kā Tev klajas?...» *Letreporā 6. augustā:* «Kas tas par skaistumu — jūra, mana Adele! Vajadzēs kādreiz mums abiem kopā uz to paskatīties...» *Montiviljē 10. augustā:* «Ceru, ka šis mazais ceļojums Tev nāks par labu un ka Tu joprojām būsi apaļīga un sārta.,.» *Adele — Viktoram:* «Es daudz domāju par Tevi, manu labo, mīļo Viktor, gribētos, kaut Tu man bulu blakus... Nevaru nemaz izstāstīt, cik daudz uztraukumu esmu pārdzīvojusi, mans mīļais draugs. Ceru, ka Tu tos sapratīsi un dalīsies ar mani...» *19. augustā:* «Galu galā, ja Tev ir jautri, es Tevi nemaz nevainoju. Turklāt es būtu gaužām netaisna, ja par Tevi sūdzētos, jo Tu man raksti tik labas un brīnišķīgas vēstules ...»

Rāmais un vientiesīgais Pjērs Fušē, kas pavadīja savu meitu, atzinās, ka viņu mazliet pārsteidz necerētā laulāto draugu saprašanās. «Pēc mūsu atgriešanās Anžū,» viņš rakstīja, «Adele atrada priekšā

vairākas vīra vēstules. Viņš ceļo pa Brī un Sampaņu ... Viņš ir ļoti laipns pret mūsu Adeli. Viņš tai raksta, ka gribot, lai tā papriecājas, lai domā par viņu, lai tā viņu mīl, un nobeidz vēstuli tā: «Novēlu Pavī tādu sievu kā Tu, un tad lai viņš pateicas dievam ...»» Anžū kāzas bija «pantagrieliskas». Četras dienas tika dzīrots zem sauljuma un uz tvaikoņiem. Adele, būdama slavena vira sieva un ļoti skaista dāma, «sajūsmināja kāzu viesus». Sentbēvs ar asarām acīs nolasīja ļoti garu epitalāmiju, kuru visi uzņēma ar pieklājīgu garlaicību. *Adele — Viktoram:* «Kad būsi Parīzē, mans draugs, aizraksti viņam dažas rindiņas pateicībā par viņa pūlēm ...»

Mirdzēja saule, aicinoši izpletās lauki, Luāras krasti skanēja smieklos, bet Adele palika sērīga. Lielā uzmanība, kuru viņai izrādīja draugs ar plānajiem, rudajiem matiem, viņu vairs neiepriecināja, jo nebija klāt vīra. *Adele — Viktoram:* «Raudzīdamās uz Luāru, es klusībā iedomājos, ka pirms desmit gadiem skatīju to kopā ar Tevi. Kad mēs brauksim kaut kur kopā?. . . Kļūstu veca, man nekas nepatīk, un es bez kāda iemesla skumstu ...» Viņa jutās nogurusi no Sentbēva, no dzīves, no itin visa. Greizsirdība modina kaut ko līdzīgu mīlestībai. Didīne (vienpadsmit gadus veca) maigi pārmeta tēvam: «Māmiņa dažreiz raud, tāpēc ka nav ar Tevi kopā... Neaizmirsti

savu meitiņu, mīļo tēti, pamet tos slīpētos akmeņus un brauc pie mums, mēs Tevi tik ļoti mīlam . ..»

Pa to laiku Viktors un Ziljeta pilnam baudīja sava ceļojuma krāšņumu. *Ziljeta — Viktoram:* «Atceries, kā mēs no kaut kurienes braucām un kā mēs piekļāvāmies viens otram zem diližansa nolaižamā jumta? Roku rokā, dvēsele pie dvēseles — mēs nejutām nekā cita kā vienīgi savu mīlestību. Un, kad bijām nonākuši vēlamajā vietā, kad apskatījām katedrāles un muzejus, mēs visu apbrīnojām caur jūtu prizmu, jūtu, kas pildīja mūsu sirdis. Cik daudzi šedevri mani toreiz sajūsmināja, tāpēc ka Tu tos mīlēji un Tavas lūpas man mācēja paskaidrot to skaistuma noslēpumu! Cik daudzus pakāpienus es uzkāpu, rāpjoties bezgalīgo torņu virsotnēs, tāpēc ka Tu kāpi man pa priekšu! . ..» Šeit runā viskaislākā mīlestība. Ziljetai šis ceļojums radīja laulības dzīves ilūziju.. Viktoram tas nozīmēja fantāziju, atjaunošanos, atgriešanos mežonīgajā bērnības dienu brīvībā. Viņam patika ceļot bez programmas un bez bagāžas, patika kāpelēt pa drupām, zīmēt, plūkt puķes un uzņemt sevī tēlus. Ziljeta, kas prata visam pieskaņoties, šādos slepenos izbraucienos bija ideāla ceļabiedre. Būdams tālu no Parīzes, Viktors Igo vairs netēloja ne pravieti, ne inkvizitoru, bet kļuva jautrs kā students suņudienās. Uz draņķīgu krodziņu sienām viņš rakstīja lāstus:

Pie velna! Draņķīgs nams, ik istalrele — celle!

Šeit tāda smirdoņa un paradīze blaktīm,

Šeit tiešām bija īsta šausmu elle,
Kur pauninieki bļaustījās pa naktil

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit piektā gada ceļojums mīlētājus aizveda uz Pikardiju un Normandiju. *Kulomjē* — «nenozīmīga baznīca». *Provēha* — «četras baznīcas», tornis, pilsēta burvīgi izvietota uz diviem pakalniem. Divu ljē attālumā no *Suasonas,* kādā ielejā, kas izplešas tālu no jebkādiem ceļiem, brīnišķīga, maza XV gadsimta pils *Setmona.* «Ja šo pili kādreiz gribētu pārdot par kādiem desmit tūkstošiem franku, es Tev to nopirktu, mīļā Adele ...» *Senkentēna* — «jauka fasāde, izrotāta kokgriezumiem, 1598. gada celtne». «Un tagad es esmu *Amjēnā,* kuras katedrāle man paņems visu dienu. Tas ir īsts brīnums ...» *Letreporā:* «Vakar man bija gan prieks, gan bēdas, mīļais draugs, — prieks, tāpēc ka saņēmu no Tevis vēstuli, bēdas, tāpēc ka saņēmu tikai vienu vēstuli. .. Gandrīz veselu diennakti pavadīju *Abvilā:* cerēju, ka vēl pagūs pienākt jaunas vēstules no Tevis. Divas reizes aizgāju uz pastu — nekā! ... Uz drīzu redzēšanos, mijā Adele. Ka es priecāšos, kad varēšu Tevi noskūpstīt...» Ja, tas ir laba vīra vēstules. Bet jūsmīgos epitetus rakstīja vīrietis, kas visas šīs ainavas skatīja kopā ar citu sievieti, kuru viņš mīlēja.

Pēc Igo atgriešanās Adele iekārtojās Rošā, Žiljeta — Metsā. Mīlas dēka izveidojās par tradīciju. 1835. gada septembris un oktobris bija lietains un vējains. Žiljeta bieži palika viena savā istabiņā pie Labisjēra mātes, raudzījās pa logu, kā trako vētra, satraukta domāja par savu nabaga meitiņu, «kuru mēs pārāk aizmirstam», šuva sev peņuāru vai pārlasīja sava «dārgumiņa» darbus. Sai ziņā viņa bija nenogurdināma. «Visus Tavus darbus es zinu no galvas. Bet katru reizi, kad tos pārlasu, man tie patīk, vēl vairāk nekā pirmajā reizē. Tāpat ir ar Tavu skaisto seju. Es to pazīstu smalki jo smalki. Nav neviena mata uz Tavas galvas, neviena matiņa Tavā bārdā, ko es nepazītu. Tomēr mani aizvien pārsteidz un valdzina Tavs skaistums . . .» Kad Žiljeta, par spīti lietum, sadūšojās aiziet līdz lielajam kastaņkokam, bieži vien viņu sagaidīja vilšanās, jo viņa tur neatrada ne iemīļoto, ne vēstuli: «Ja vien debess negāzīs lejā visus udeņus, es aiziešu līdz mūsu *lielajam kokam,* kas šogad ir visai neauglīgs. Tas man vēl nav devis ne vismazāko vēstulīti, un tā ir liela nepateicība, jo es tam dodu priekšroku pār citiem kokiem, kuri ir jaunāki un skaistāki par to. Bet nepateicība ir gan cilvēku, gan koku galvenā īpašība ...» Taču šad un tad viņa saņēma pa brīnišķīgai lapai, kas viņu par visu nomierināja.

Viktors — Ziljetai: «Visu mūžu atcerēsimies vakardienu. Nekad neaizmirsīsim drausmīgo negaisu, kas plosījās 1835. gada 24. septembrī un atnesa mums tik daudz prieku. Lietus lija straumēm, koku lapas mūs nepaglāba, jo ūdens, kļuvis no tām vēl aukstāks, tecēja mums uz galvām un debesīs vienā gabalā granda pērkons. Tu biji manās skavās gandrīz kaila un slēpi savu skaisto seju man klēpi,

pavērsdama to pret mani tikai tāpēc, lai uzsmaidītu; tavs ūdenī samirkušais krekls bija pielipis pie Taviem skaistajiem pleciem. Un pa visu garo negaisa laiku, kas ilga pusotras stundas, mēs nepateicām neviena vārda, kas nebūtu bijis mīlestības vārds. Tu esi tik burvīga! Es Tevi tā mīlu, mana Ziljeta, ka nespēju to nemaz vārdos izteikt. Cik drausmīgs haoss ir ap mums un kāda jauka harmonija mūsos! Lai tad šī diena saglabājas mums kā dārga atmiņa līdz pat mūža galam ...»

Ziljetas bezprātīgā jūsmošana, kas jau robežoja ar pielūgsmi, dzejnieku ietekmēja bīstami, jo attīstīja viņā tieksmi sevi dievināt. Romantiķi, lai vieglāk izbēgtu no dzīves īstenības, radīja sev dūbultmeku un uzkrāva tam gan savas mokas, gan godkāros centienus. Pirmais šai ziņā priekšzīmi deva Bairons ar savu *Caildu Haroldu;* Viņī radīja *Stello,* Misē — *Fortūnio* un *Fantāzio,* Zorža Sanda — *Lēliļu,* Sentbēvs — *Zozefu Delormu,* Šatobriāns — *Renē,* Stendāls — *Ziljēnu Sorelu,* Gēte — *Vilhelmu Meistaru,* Benžamēns Konstāns — *Ādolfu* ... Igo iemiesojās *Olimpio* tēlā, «kurš viņam līdzinājās kā brālis, kā dziļā vientulībā dzimis pusdievs, kurā saliedēts kopā lepnums, daba un mīlestība ...».

Vārda izvēle bija ģeniāla izdoma. Olimpietis, uzveikts titāns, kas tomēr atceras savu lepno izcelsmi; pārcilvēciska būtne, kura spēj dziļāk nekā cilvēki iegremdēt savu skatienu bezdibeņos; dievība un tai pašā reizē dievu upuris — tā Ziljetas dievināšana pieradināja Igo redzēt pašam sevi. Toreiz viņš pārdzīvoja grūtu posmu savā mūžā, viņš zināja, ka viņu neieredz, ka ceļ viņam neslavu. «Gandrīz visi agrākie draugi viņu pametuši,» rakstīja Heinrihs Heine, «un, taisnību sakot, pametuši viņa vainas dēļ — tos bija aizskārusi viņa patmīlība.» Tālab viņam radās nepieciešamība vērsties pie sava dubultnieka ar šādu skaistu mierinājumu:

Ai, jaunekli, cik sen tev talants atzīts tika,
Kā žilbināja tas,
Cik sen, ka slavēt to nevienam neapnika,
Bet mūžīgs nav nekas —
Nu kājām samīda un aprej tavu godu Simt ienaidnieku bars,
Un pūlis dīkdieņu jau gaida muļķu sodu Tik alkatīgi kārs!.. [38]

Kaislība šā vārda pilnīgā un traģiskā nozīmē bija 11, I. ts galīgi izveidoja dzejnieku, kurš bezgalīgi pārspēja i ■ vien to dzejnieku, kas bija uzrakstījis «Odas un balādes», bet arī «Rudens lapas». «Mijkrēšļa dziesmas», kuras oktobra beigās laida klajā Randiels, bija krājums, kurā sakopoti īsti šedevri. Virsraksts liecina par klusinātu gaismu, un patiešām — pēc «Austrumu motīvu» uguņo-s mas mēs redzam toņa vienkāršības un stingras formas patiesi apbrīnojamu savienojumu. Visparastākie izteicieni ir pacelti līdz episkās dzejas līmenim. Cik skaists dzejolis ir «Napoleons II» un saviļņotā, it kā dēla jūtu piesātinātā uzruna Napoleona I ēnai:

Jel dusi, mitekli sev ērgļu klintī guvis!
Par kungu nekļūdams, tu mums par dievu kļuvis.
Par tavu likteni mums nebeidz asras 1it.
Trīskrāsu karogs tavs — nekas mums svētāks nava.
Un virve, tevi kas no pjedestāla rāva,
Mūs nespēs aptraipīt!
Tev bēres lieliskas mēs sarīkosim godam!
Un, ja vēl kaujas būs, tad solījumu dodam
Pirms tām pie pleca plecs ap tavu šķirstu stāt.
Būs Eiropa tur klāt, būs Āfrika jo kvēlā,
Btis arī Āzija un jaunā dziesmā cēlā
Steigs jauno dzīvi apdziedāt![38]

Dzejolim «Zvans», kas bija veltīts Luijam B. (Bulanžē), vajadzēja attaisnot autora politisko nostāju. Viktors Igo apdziedāja imperatoru pēc tam, kad bija apdziedājis karali. Kāpēc gan ne? Zvans sargtornī, «zvans, debesu atbalss virs zemes», zvans, kurā iegravēti visu režīmu ģerboņi. Likts «vidū it visam, kā skanīga atbalss» tas ir vēstījis gan par visu cilvēku bēdām, gan par priekiem. Tā arī dzejnieks rada dziesmas gan par savas tēvzemes slavas gaitām, gan par visām sāpēm. Garāmgājēji ar valdonīgu roku var likt zvanam skanēt ne vien dievam par godu.

Vai tā dzejnieka vaina vai vainojams zvans,
Viesuļvētra ka uznāk un trauksme ka skan,

Uzklūp, rausta un svaida, un prasa, lai dziedi Tad nu, valstību graujot, kur klusums vien zied.

Cauri dumpīgām krūtim, kur nemiers svēts krāts,
Cauri slāņiem dziļdziļiem, kas putekļiem klāts,
Cauri gruvešiem, pelniem un gļotām kāpj vārds.
Laužas spēcīgs uz augšu, tīrs, neaizskarts!.. .[2]

' Viktors Igo. Kolonnai («Mijkrēšļa dziesmas»),

[2] Viktors Igo. Luijam B ... («Mijkrēšļa dziesmas»)

«Mijkrēšļa dziesmās» galvenokārt apdziedāta lgo garīgā un miesīgā laulība ar 2iljetu Druē. Vairāk vai mazāk slēpu viņai veltīti trīspadsmit dzejoji. Skandālu mījotāji izlasīja šo krājumu drīzāk kā soģi, nevis kā draugi un bija pārsteigti, atrazdami arī tādus dzejoļu;, kurus iedvesmojusi dzejnieka laulātā draudzene un viņa bērni. Dzejolis *«Datē Lilia»* («Dodiet lilijas») bija Adeles lgo tikumu cildinājums, mēģinājums apgāzt klīstošās baumas par dzejnieka ģimenes nesaskaņām, atzinība par pagātni, draudzīgs žests tagadnē:

I.ūk, redziet, sieviete ar bērniem dārzā iet.
Cik augsta piere tai un skatiens milīgs šķiet..,

Vienalga, kas jūs tāds, bet novēliet tai labul Mūs neredzamas sien tik cieši saites abus —

Gods, kaisle, cerības un jauno dienu kvēisl Tai būšu uzticīgs līdz

kapa malai vēl.[39]

Šis dzejolis, ar kuru nobeidzas krājums, to it kā svētīdams, Sentbēvu tā saniknoja, ka viņš nespēja savaldīties. Viņa caur un cauri netaisnais raksts par «Mijkrēšļa dziesmām» beidzās ar uzbrukumu pret šo mājas dzejoli: «Tā vien šķiet, ka nobeigumā autors ir gribējis izkaisīt mūsu acu priekšā lilijas. Nožēlojam, ka autors šīs pūles uzskatījis par nepieciešamām. Krājuma vienotība no tā cietusi; tā nosaukums «Mijkrēšļa dziesmas» neprasīja divkosību. Tas pats literārā takta trūkums (pa vidu tik lielam spožumam un spēkam) . . . iedvesa viņam domu ielikt sava krājuma kompozīcijā divas nesaderīgas krā.sas, kvēpināt divējus vīrakus, kuri viens otru iznīcina. Viņš neparedzēja, kādu iespaidu tas atstās, taču visi ir tais ieskatos, ka cieņas objekts visvairāk tiktu godināts un cildināts, ja to pilnīgi noklusētu . . .»

Adeli šie nekautrīgie komentāri sarūgtināja. Ja arī daudzās Žiljetai veltītās himnas viņu aizskara, viņa tomēr jutās aizkustināta par šādām vārsmām:

Dievs kungs lai allaž stāv tev klāt!
Tu — pati šķīstība, kam liegties!
Vēl nobriedis nav auglis liegtais,
Kas iespēs Ievu kārdināt.. .[s]

«Nav tāda augļa pasaulē, kas spēļu Ievu kārdinātu...» Šeit viņai vīrs piešķīra tādu lomu, kas viņai nevarēja būt netīkama. Viktora Igo jaunā mīlestība modināja viņa likumīgajā sievā vēlēšanos tuvināties — gan tikai draudzīgi, nevis jutekliski. Viņa nekad nebija bijusi kaisli iemīlējusies, tādēļ labprāt bija ar mieru būt dzejniekam tikai par goda draudzeni.

Adele — Viktoram Igo: «Neliedz sev nekā. Man — man izpriecas nav vajadzīgas; man vajadzīgs tikai miers. Esmu ļoti veca ... Man ir tikai viena vēlēšanās: lai tie, kurus es mīlu, būtu laimīgi; mana personiskā dzīves laime jau ir garām; es to meklēju citu apmierinājumā. Par spīti visam, tajā ir daudz jaukuma. Tāpēc Tev ir pilnīga taisnība, kad Tu saki, ka man ir «iecietīgs smaids». Ak dievs! Dari, ko vien gribi, kaut tikai Tu būtu laimīgs — tad arī es būšu laimīga. Nedomā, ka tā ir vienaldzība, nē, tā ir uzticība Tev un atsvešināšanās no dzīves ... Nekad es ļaunprātīgi neizlietošu tiesības uz Tevi, kuras man piešķir laulība. Manuprāt, Tu esi tikpat brīvs kā neprecējies vīrietis, jo Tu taču, mans mīļais draugs, apprecējies divdesmit gadu' vecumā! Ncgiibu, lai Tu saisti savu dzīvi ar tik niecīgu sievieti kā es. Vismaz tas, ko Tu man dāvāsi, būs dāvāts atklāti un pilnīgi brīvi .. .»

Pēc «Mijkrēšļa dziesmu» iznākšanas Adele pamazām izstūma Sentbēvu no savas dzīves. Viņa tam pārmeta ne vien nepieklājīgo rakstu, bet arī to, ka viņš visās malās skandināja par «Mijkrēšļa

dziesmu» netiklību. Igo jau sāka domāt, par divkauju ar savu kādreizējo draugu. Bet tad iejaucās izdevējs Randiels. «Vai tad starp jums, diviem dzejniekiem, divkauja ir iespējama?» viņš vaicāja. *Sentbēvs — Viktoram Pavl:* «Mēs diemžēl esam nopietni saķildojušies, un tas uz ilgu laiku; vismaz es neredzu izlīgšanas iespēju. Starp mums ir nostājušies raksti, tādi raksti, kurus nav iespējams nedz iznicināt, nedz izlabot ...»

Pārsteidza tas, ka Ziljeta, kuru dzejnieks tik lieliski cildināja, izrādīja daudz lielāku greizsirdību nekā Adele. Viņa uztraucās par to, ka krājuma pēdējo dzejoli *«Datē Lilia»* kritiķi iztulkoja par dzejnieka «atgriešanos pie ģimenes». *Žilļeta — Viktoram 1835. gada 2. decembrī:* «Es neesmu vienīgā, kas ievērojusi, ka pēdējā gadā Tu esi pārvērties gan savos paradumos, gan jūtās. Varbūt es esmu vienīgā, kurai aiz bēdām vai jāmirst, — bet kāda tam nozīme, ja Tev pie ģimenes pavarda klājas jautri un ja Tava ģimene jūtas laimīga?...» Visvairāk viņa žēlojās par to, ka nav vairs tik iekārota: «Jokus pie malas, ticiet man, mīļais Toto, ka mēs uzvedamies pavisam smieklīgi. Laiks izbeigt skandalozo stāvokli, kad divi mīlētāji dzīvo visnegantākajā šķīstībā ...» Viņai bija vajadzīgs mīlošs Viktors, nevis uzticīgs Viktors. «Es nekad neesmu vēlējusies dzīvot ar Tevi citādi kā mīlama mīļākā un nevēlos būt sieviete, kas atkarīga no kādreizējās mīlestības. Es neprasu un negribu, lai mani atbiīvo un piešķir pensiju...» Ar mīlošas sievietes gaišredzību viņa nojauta, ka, sasniedzis augstāko meistarību savā mākslā, viņš jau sapņo par uzvarām citās jomās, vēlas kļūt par valstsvīru, par sabiedrisku reformatoru, par pravieti. Kad Ziljeta viņam to sacīja, viņš protestēja:

Draugs, kad skandina par slavu,
Mani sasmīdina tas:
Slavai tic, bet tajā nava Patiesības kripatasl
Skaudība ar lāpu sārtu Pašās acis kūpina Sēdošam pie kapu vārtiem Elkam slavai vīraku.
Dziedi, mīlas ilgas raisi!
Smejies! Smiekli — saules stars.
Kam mums vētru pilni gaist,
Pasaulīgais nemiergars?![40]

Bet viņai bija taisnība, kad viņa domāja, ka nedz pūlis, nedz pūļa kņada viņam nav vienaldzīga un ka, pilnām izbaudījis mīlestību un slavu, viņš uz laiku tās upurēs godkāres labad.

SESTĀ DAĻA GODKĀRES ĪSTENOJUMI

Vēlāk, kad viņa redzēja, ka viņš kjūst par švītu, viņa reiz skumji sacīja: «Benžamēn, jūs nodarbina domas par savu apģērbu, jūs mani vairs nemīlat.»

Scnlbēvs («Sarjčra kundze») «STARI UN ĒNAS»

Rakstīt mīlestības dzejoļus piederas jaunam cilvēkam; dzejnieks, kas tuvojas brieduma gadiem, prasa no sevis kaut ko citu. Laikā starp 1836. un 1810. gadu Viktoru Igo uztrauc doma, ka viņam nav nekādas nozīmes sabiedriskajā dzīvē. Ir jau jauki apdziedāt mežus, sauli un Ziljetu, bet tas nevar piepildīt visu dzīvi cilvēkam, kas grib kļūt par «dvēseļu vadoni».

Lai lāsts pār to, kas projām traucas.
Uz vaimanām kas neatsaucas,
Kad tautai jācieš posts!
Tev kauns un negods, dzejniek dīkais,
Ja, kaldams pantus bezrūpīgus,
No pilsētas prom joz..

Tā laika dzejoļu krājumos «Iekšējās balsis» (1837) un «Stari un ēnas» (1840) dzejnieks aizvien biežāk izvirza sev jautājumus par lietu dziļāko būtību. Stāvēdams kalnu galotnēs, uz klintīm jūrā, dzejnieks noliecas pār bezdibeņiem un sarunājas ar dievu:

Dievs, jēgu visam rast ir uzdevums tik grūts.
Teic — kādč) straumes plūst un kādēļ pērkons rūc?
Teic — kādēļ virpini tu slīpā asī mauktu
So draņķa lodīti, uz kuras kopā jauktu [41]
Redz zaļu zālīti un juras plašumu?...
Teic — kādēļ jāgriež tā; teic, saki tu —
Kam jāgremdē ta ir gan bezdibeni baismā.
Gan dzidri zeltainā un saules pilnā gaismā?.,

Nekādas atbildes. *Pensar, dudar* — domāt nozīmē šaubīties. Aiz šām lieliskajām dabas ainavām dzejnieks atskārš dievu, kas pieņēmis materiālās pasaules izskatu, bet šis neredzamais un mēmais dievs cilvēkiem nekad neparādās, un liktenis, sagrābis cilvēku aiz apkakles, tam bargi noprasa: «Dvēsele, kam tu tici?»

Tu sfinksa — visums plašs un neatklāts;
Jau minējumos vien mums apmulst prāts.
Tas baidās redzigs kļūt un atbildēt,
Tas klusē, neteikdams ne jā, ne nē.
Jau sen, tik sen kopš ticības mums nav,
Bez lāpas tumsibā sen grimstam jau Uz zemes šās bez mierinājuma,
Bez stūrmaņa uz dzīves plosta šā!.. ,[a]

Taču zemes darbiem nav svarīgi, vai tu esi vai neesi pārliecināts par pārdabisko spēku eksistēšanu. *«Šis gadsimts liels un stiprs, to vada cildens spars»,* un Igo gribētu pievienoties tiem, kas veido tautu apziņu. Sato-briāns, viņa paraugs, bija Francijas pērs, sūtnis, ārlietu ministrs. Lūk, šās pasaules vareno ceļš, pa kuru viņš tagad nodomājis iet. Bet, lai Luija Filipa laika kāds rakstnieks kļūtu iecelts par pēru, viņam vajadzēja būt Franču akadēmijas loceklim. Tiesa, «Kromvela» un «Ernanī» iznākšanas laikā Igo un viņa draugi bija ņirgājušies par akadēmiķu saimi, bet viņš pārāk labi pazina literātu pasauli un bija pārliecināts, ka akadēmiķi nesāks pārmest talantīgiem rakstniekiem agrākos uzbrukumus. Vai viņi to tik sīvi ienīstu, ja nemīlētu? Sākot ar 1834. gadu, par pirmo pakāpienu savu godkārīgo nodomu īstenošanā Igo izraudzīja Kontī krastmalu un devās pret šo cietoksni triecienuzbrukumā ar visu savu lielo gribasspēku. «Igo grib iekļūt akadēmijā,» dzēlīgi rakstīja Sentbēvs. «Nekas cits viņam nerūp; viņš svinīgi par to stāsta un var stundām ilgi gari un plaši par to runāt; iedams ar jums kopā no Sentantuāna bulvāra līdz Madlēnas laukumam, viņš

[1]Viktors Igo. Pasaule un gadsimts («Stari un ēnas»).

[2] Viktors Igo. Pensar, *dudar* («Stari un ēnas»).

ai/ izklaidības visu laiku par to vien runā. Ja Igo ienāk prātā kāda doma, visi viņa spēki virzās uz to un koncentrējas ap to; un pēc tam jau var dzirdēt tuvojamies viņa asprātības smago kavalēriju, lielgabalus, vezumniekus un metaforas...»

Viņa mīļākā Ziljeta un meita Didīne pret zaļo mundieri bija noskaņotas naidīgi; viņām bija ieaudzināts riebums pret zelta izšuvumu, un viņu gaume bija nemainīga. Ziljeta baiļojās, ka Igo kandidatūras izvirzīšana uz akadēmiju un ar to saistītie sabiedriskie pienākumi atņems viņai iemīļoto. Taču, izdabūjusi atļauju pavadīt lielo dzejnieku viņa vizītēs un gaidīt viņu, ieraujoties kabrioleta kaktiņā, kamēr viņš zvanīja pie parādes durvīm, viņa atzina, ka viņai radusies brīnišķīga izdevība «pa ceļam uzlasīt kaut vai drupačiņas no viņa». Un greizsirdīgi piebilda: «Tādā kārtā es zināšu, cik daudz laika jūs pavadāt akadēmiķu sievu un meitu sabiedrībā.» Vēlāk viņai tas viss iepatikās: «Šodien ir tik izdevīgs laiks *nemirstīgo* medīšanai, un būtu ļoti žēl to neizmantot.»

Bet pēc vēlēšanām, kas notika 1836. gada februārī (bija jāatrod aizstājējs vikontam Lenē), viņa ar lielu prieku paziņoja par Igo kandidatūras izgāšanos: «Pēc kādām trim stundām jus nebūsit akadēmiķis, mans mīļais Toto, un varat sevi ar to apsveikt. Es, kas nepavisam nevērtēju politiskās priekšrocības, kuras ietērptas akadēmiķu tērpā, es lūdzu dievu par to pašu, par ko lūdz Didīnes jaunkundze, un jau iepriekš priecājos, ka varēšu jūs paturēt bez kādām garšvielām ...» Patiešām tika ievēlēts Mersjē Dipatī, itin drīz aizmirstu

vieglu komēdiju autors, un Igo sarūgtināts sacīja: «Biju iedomājies, ka ceļš uz akadēmiju iet pār Mākslu tiltu, bet esmu maldījies, jo, kā redzams, turp nokļūst pa Jauno tiltu.» Bet Dipatī, būdams galants cilvēks, nosūtīja uz Karalisko laukumu savu vizītkarti līdz ar šādu četrrindi:

Pirms Jums es uzkāpu šai troni —
Man ceļu šķīra vecīgums.
Jums, kas jau nemirstības kronī.
Mazlietiņ jāpaciešas Jums!

1836. gada novembrī Igo no jauna atsāka savas vizītes. Vēstulē Viktoram Pavī viņa brālis Teodors izsaka arī šoreiz šaubas par Igo ievēlēšanu akadēmijā: «Lamartinam ir ievainots celis, un diez vai viņš ap to laiku būs atpakaļ. Gizo, kas izvirza Igo kandidatūru pret Minjē, kurš ir

Tjēra kandidāts, vēl nepagūs uzņemt, un viņš nevarēs balsot. Ziru atrodas Limū un raudzē baltvīnu. Tātad stingri paļauties var vienigi uz Satobriānu un Sumē, jo pārbēdzējs — prātu izkūkojušais Nodjē ir pārsviedies uz kla-sicistu nometni...» Tiešām abi labie mājas ģēniji nobalsoja par Igo, bet Minjē viņu pārspēja. «Ja balsis tiktu svērtas,» izteicās Delfine Gē, «būtu ievēlēts Igo; diemžēl tās tikai skaita.» Igo jaunības draudzene bija kļuvusi par visai ietekmīgu personu, jo bija apprecējusies ar cinisko, nekaunīgo un ražīgo žurnālistu Emīlu Zirardēnu. Pēc ilga romantisma posma Delfine Gē bez kādas līkumošanas pievērsās tieši antiromantismam, pēc Stello — Rastiņakam. Delfine dievināja savu viru, kas nesen bija nodibinājis laikrakstu *«La Presse»,* kurā viņa pati publicēja spīdošus rakstus, parakstīdamās ar vārdu *Vikonts de Lonē.* Zirardēns bija lūdzis laikraksta pirmajam numuram programmatisku rakstu, kurā dzejnieks izklāstīja galvenos politiskos principus, kas reizē bija gan konservatīvas, gan 1789. gadam uzticīgas politikas principi. Tādējādi Igo bija laikraksta līdzstrādnieks, un viņa draudzene Delfine Gē bija laikrakstā atklājusi nedēļas lielāko skandālu, pamatīgi nostrostēdama akadēmiķus: «Kungi, Francija prasa, lai jūs parādāt godu cilvēkam, kuru tā apbrīno, un vainagojat ar lauriem lielo talantu, kuiš iekarojis tai slavu ārpus tās robežām ...» Delfīnei Gē bija taisnība, taču asamblejas ir līdzīgas smagnējiem dzīvniekiem, tās ir tūļīgas un lēni iekustināmas.

Neveiksmi cietušais, bet drosmi nezaudējušais kandidāts atsaka ikdienišķo dzīvi. Viņš aizvien vairāk un vairāk pieķērās saviem bērniem. Burvīgā Didine, kas bija asprātīga, vērīga un atturiga meitene, joprojām palika Igo mīlule un pamazām kļuva par viņa uzticibas personu. Ģimenes nesaskaņu dēļ pāragri nobriedusī Leopoldīne bija ļoti nopietna meitene, pēc kuras viņas māte zīmēja brīnišķīgus portretus, uzradīdama tajos īstu talantu. Grāmatu

atkārtotie izdevumi un atjaunotās lugu izrādes nodrošināja Igo ģimenes materiālo labklājību. Ik gadu viņi noguldīja prāvu naudas summu valsts rentē. Taču Viktors Igo joprojām pieprasīja no sievas stingrus norēķinus par visiem izdevumiem. Viņš pats tai iedeva burtnīcas, kurās bija ar lineālu savilktas ailes: *Pārtika, Izdevumi* (Adele), *Izdevumi* (bērni), *Audzināšana, Galantērija, Dažādi izdevumi, Algas kalpotājiem, Braucieni,*

Aizdevumi. Tur bija jāieraksta itin vjss, pat 0 fr. 12 sant. par braucienu omnibusā un divi franki par frizūru pie Iriziera Emerī Sentantuāna ielā 31. Šais burtnīcās ielūkojoties, varēja redzēt, ka 1839. gadā Igo kundze bija frizējusies frizētavā astoņpadsmit reizes. Laiks viņu nebūt nepadarīja par labāku saimnieci. Par spīti lielajai turībai, Viktors Igo strādāja «tikpat kā ledus pagrabā», viņa matrači bija piebiruši ar naglu galviņām, veļai trūka pogu un drēbes netika lāpītas. Tāds vismaz ir Ziljetas Druē — neobjektīvas liecinieces izteiktais spriedums.

Adele vēl aizvien — gan ar garākiem starplaikiem — sarakstījās ar Sentbēvu, bet, pēc viņa domām, šī «mīlestība» tai bija kļuvusi tikai sapnis par bijušo, un viņš nebija maldījies. «Viņa juta, ka noveco, viņai darīja raizes viņas veselība, un kas zina, vai šī ticīgā sieviete neuzskatīja par savu pienākumu pārtraukt grēcīgos sakarus, kurus vairs neattaisnoja nepārvarama aizraušanās.» Neveiksmes saniknots, Sentbēvs toreiz pierakstīja savas burtnīcas ar nežēlīgām piezīmēm par Viktoru Igo: «Igo dramaturgs — tas ir Kalibāns, kas sevi iedomājas par Šekspīru . .. Kad Igo man pārmet, ka es nodarbojos tikai ar šikiem sižetiem, — vai ar to viņš negrib teikt, ka es vairs nenodarbojos ar viņu?... Igo — tas ir krāšņi ietērpts sofisms.» Un pat par Adeli viņš rakstīja: «Mēs ļoti labi zinām, ka agrā jaunībā var viegli samierināties ar to, ka sievietei trūkst prāta, ja viņa ir skaista, par ko viņu mīl, un tāpat arī ar to, ka trūkst veselā saprāta, ja ir talants, par ko viņu dievina (to es novēroju pie Igo laulātā pāra, gan pie vira, gan pie sievas) ...» Šāda gaišredzība ir ass zobens, kurš ir bīstams tam pašam, kas to ņem rokā, un Sentbēvs cieta.

Igo kundze ar bērniem visu 1836. gada vasaru no maija līdz oktobrim pavadīja vairs nevis Rošā, bet Furkē (Marli mežā) kopā ar stipri vecīgo Fušē kungu. Augustā viņus tur apciemoja Fontanē un pavadīja pie viņiem veselu dienu, kas tam palika jaukā atmiņu: «Sen nav bijis tik jautru pusdienu. Viktors bez svārkiem, vienos kreklos, tas ir, sievas peņuārā jutās tik lieliski pacilāts un līksms.. . Vesels kalns ceptas gaļas. Mācītāja apciemojums. Fušē kungs ar saviem kāpuriem .. .» Tēva atbraukšana bērniem bija īsti svētki. Kad viņš tos atstāja, dodoties ceļojumā ar Ziljetu, Didīne viņam rakstīja: «Man Tevis žēl, nabaga tēti, cik daudz ljē Tu nostaigā kājām, uti pēc šiem nogurdinošajiem gājieniem Tev jāiztiek ar draņķīgām vakariņām; taču

es pārāk nebēdājos, jo ceru, ka tas Tev liks (!) drīzāk atgriezties savā mīļajā Furkē, kur nav neviena, kurš Tevi nemīlētu no visas sirc (!) .. .» Kad Igo atgriezās savās mājās Karaliskajā laukumā, pie viņa ieradās sieva, bet bērni palika Furkē. *Leopoldine — Adelei Igo:* «Mēs ceļamies augšā ap astoņiem, tad ejam uz dievkalpojumu un ēdam brokastis; es mācos savus klaviergabalus, Dedē rotaļājas ... Katru dienu atnāk mācītāja kungs mācīt man katķismu, paēst vakariņas un pavadīt kopā ar mums vakaru ... Pajautā tētim — vai viņš man neuzdāvinātu romanci, kas saucas «Klostera veļas mazgātājas»? Jauks gabaliņā (!). Ja viņš negrib, nopērc pati. Tik un tā viņam būs jāsamaksā .. .»

Savam pirmajam dievgaldam Leopoldīne gatavojās Furkē draudzes mācītāja abata Rusela un sava dievbijīgā vectēva vadībā — vectēvs viņai sacerēja baznīcas dziesmas. Mūsu rīcibā ir Didīnes «Vientulības burtnīca», deviņdesmit divas lappuses gara «Instrukciju iztirzāšana manam pirmajam dievgaldam». Ceremonijā, kas notika svētdien, 8. septembrī, Svētās dievmātes dzimšanas dienā, Furkē draudzes baznīcā, bija klāt Viktors Igo, Roblēns un Teofils Gotjē. Leopoldīne, vienīgā pirmā dievgalda baudītāja, sniedza īstenas ticības mācību visiem klātesošajiem. Ar savu vientiesību un nevainīgo daiļumu viņa aizkustināja pat visneticīgākās sirdis. Ogists de Šatijons ir iemūžinājis šo skatu uz audekla. 20. augustā Igo kundze bija lūgusi nosūtīt Furkē mācītājam sava vīra kopotus rakstus divdesmit iesietos sējumos (cena — 40 franku), pieteikdama izdevējam Randielam «paklusām» atvilkt šo summu no autora honorāra.

Baltā iesvētāmā kleita — ak romantisms! — bija 2il-jetas Druē šūdināta no viņas vecās organdi kleitas, kas miglaini atgādināja pārliecīgā spožuma laikus. Pēc dievkalpojuma Igo aizbrauca atpakaļ uz Parīzi, sagādādams lielu vilšanos viesiem, kas bija ieradušies uz mielastu, kuru Pjērs Fušē ar meitu sarīkoja apkārtējiem garīdzniekiem. Igo kundze, būdama bailīga grāmatvede, rakstīja Viktoram Igo: «Izdevumi sakarā ar Didīnes pirmo dievgaldu nepārsniedz divsimt frankus... Tas, protams, ir diezgan dārgi, bet, kolīdz Šatijons būs beidzis savu gleznu, viņš aizbrauks, un es noslēgšu mājas durvis visiem ...» Furkē valdīja stingra kārtība.

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit septītā gada 16. apnlī Igo un Sentbēvs bija klāt divdesmit vienu gadu vecās l ontanē mīļākās un Marijas Dorvālas meitas, «ideālas skaistules» Gabrielas Dorvālas bērēs. Nepatīkama satik-, mās. *Sentbēvs — Ulrikam Gutingeram 18*37. *gada 28. aprīlī:* «Fiakrā mēs bijām pieci, starp tiem Igo, Barbjē, es un Bonnērs (no *«Revue des Deux* Mondes»); trūka vienīgi Viņi! No šiem pieciem trīs — Igo un es, no vienas puses, Bonnārs un es, no otras puses, — cits ar citu nemīlējām, izlikāmies cits citu nepazīstam, kaut gan visi trīs sēdējām vienā fiakrā aci pret aci. Tās bija īstas bēres! ...» Draudzība viņu sirdīs bija daudz vairāk mirusi nekā jaunā nelaiķe. «Igo mierīgs,

nesatraucams sarunājās ar nelaimīgo Fontanē; nemierīgais, uzbudinātais Sentbēvs nerunāja ne vaida un visu laiku raudzījās ārā pa fiakra lodziņu. Varējis viņš aizbēgt, viņš to katrā ziņā būtu izdarījis...»

Kādu laiku Sentbēvs vēl cerēja, ka Adele pie viņa atgriezīsies. *Gutingeram 1837. gada 20. jūnijā:* «Viņa nenāk ārā no savas istabas, nepanes ne braukšanu ekipāžā, ne iešanu kājām. Man tikai ar lielām grūtībām un pēc lieliem starplaikiem izdodas saņemt no viņas tiešas un pareizas ziņas. Ak dievs! Vienvakar es klaiņoju laimīgā ļaužu pūlī zem skaistajām debesīm, kaukdams un raudādams kā ievainots briedis . ..» Mēģinādams Adeli no jauna iekarot, Sentbēvs publicēja žurnālā «*Revue des Deux Mondes*» pārāk caurspīdīgu stāstu «Pontivī kundze». Tur viņš aprakstīja kadas nelaimīgi apprecējušās, vīlušās, pārmērīgās kautrības dēļ nesaprastās sievietes mīlestību uz savu draugu Mirsē, kuram «autors visnotaļ jūt līdzi». «Viņas dzīve atgādināja kaut ko līdzīgu tām gandrīz pilnīgi noslēgtajām ielejām, kur saule ielūkojas ne agrāk par pulksten vienpadsmitiem, kad tā jau ir stipri sakarsusi ...» Beidzot Pontivī kundze iedegās kaislē un, par spīti tam, ka viņas «juteklība snauda», ļāvās visām sava drauga vēlmēm — gan ne tāpēc, ka viņai bija tādas pašas vēlmes, bet tāpēc, ka gribēja tam sniegt pilnīgu laimi. Vēlāk šī mīlestība it kā pati no sevis apdziest. Mirsē klaiņo pa visvientulīgākajām vietām, klusībā atkārtodams vienus un tos pašus vārdus; «Viss cauri! Projām ej!» Stāsta pašās beigās viss nokārtojas Mirsē maigās neatlaidības dēļ un mīlētāji rokrokā laimīgi dodas pretī krēslainajam vecumam.

Bet dzīve ne vienmēr ir tāda, kādu to rāda rakstnieks, īstenībā Igo kundze sašuta par sacerējumu, kas jo nepārprotami bija domāts viņai, tāpēc ka neilgi pirms tam viņa bija saņēmusi no Sentbēva dzejoļu grāmatu, kurā bija tāda pati Mirsē gaušanās:

Viss cauri! Projām ej! Kā daba mostas, tvīkst..!
Es uguns alkstu dvēselei;
Jau druvās, Jaužu sirdīs sēklas dīgst.
Viss cauri! Projām ejl

Arī Viktors Igo izlasīja žurnālā iespiesto noveli «Pon-tivī kundze». Uzzinājis, ka Sentbēvs visās malu malās skandina, ka šis darbs uzrakstīts ar vienvienīgu nolūku nomierināt «kādu ļoti mīļu cilvēku», viņš traki pārskaitās. Šķiet, ka abi laulātie draugi norunāja uzaicināt netaktisko rakstnieku pie sevis mājās Karaliskajā laukumā un likt tam skaidri saprast, ka viņiem galīgi jāšķiras. Šī negantā izskaidrošanas, liekas, notikusi 1837. gada oktobrī. Gandrīz tūlīt pēc tam Sentbēvs aizbrauca uz Šveici, kur viņam Lozannā bija paredzēts lasīt lekciju kursu par Porrojālu. Šis brauciens uz ārzemēm izgadījās īstajā laikā. *Sentbēvs — Gutingeram:* «Mana personiskā dzīve nav izdevusies, to es zinu. Atliek meklēt glābiņu literatūrā ...» Un *1838. gada 18. maijā:* «Oktobrī, braucot prom no Parīzes, es biju drūms, pārlieku drūms. Un

man bija pilnīgs pamats tādam būt... Karaliskajā laukumā es pieredzēju to, ko sarunā ar Jums varētu pateikt pāris vārdos: no vienas puses — nodevīgu un rupju mahināciju Ciklopa garā; no otras — nedzirdētu un patiesi muļķīgu lētticību, kas man parādīja gudrības pakāpi, kāda ir tai personai, kuru vairs neapgaismo mīlestība ...» Dusmās Sentbēvs izteica par nabaga Adeli ļoti nežēlīgus un netaisnus spriedumus. Atgriezies Parīzē, viņš pierakstīja: «Atkal redzēju A. Vai tiešām es pārliecinājos par Larošfuko izteiciena — *«Piedod, kad mil»* — parei-zumu? Starp citu, man šķiet, ka ar mīlestību viss ir cauri, vismaz ar šo mīlestību.» Un pēc trim gadiem viņš ierakstīja savā dienasgrāmatā: *«Es viņu ienīstu.»* Bet Sentbēvs vienmēr ar lepnumu atcerējās savu vienīgo uzvaru, kas glaimoja viņa patmīlībai, un ar dusmām — aizskarošo attiecību pārtraukšanu. Tomēr viņš līdz pat mūža galam šad un tad satikās ar Adeli un apmainījās ar to vēstu-

I Mii. Vēl 1845. gadā Sentbēvs rakstīja Zoržai Sandai: «Es arvien nevaru samierināties ar to, ka vairs nemīlu un ka mani nemīl, tāpēc ka savās ikdienas bēdās un mūžīgajā Izmisumā es vairs nesaskatu rītdienas cerības, kā tas allaž bija vecos labos laikos, kad mēs bijām tik nelaimīgi...»

Sī sakaru pārtraukšana Viktoram Igo u/.lika pienākumu Inisnīgi sadalīt sevi starp sievu un mīļāko. Ziljeta dzīvoja tikai no savas mīlestības, kuru gan aptumšoja vētras un nabadzība. Igo viņu bija iekārtojis Marē kvartālā Sentanastasa ielā 14, pavisam netālu no Karaliskā laukuma. Mazā dzīvoklīša sienas bija nokurinātas mājas dievekļa darinātiem portretiem un zīmējumiem. Abi mīlētāji dzīvoklītī bija sanesuši pie vecu lietu tirgotājiem nejauši sapirktas gotiskas statuetes un senlaicīgus audumus. Guļamistabā starp gultu un kamīnu, kui «omulīgi sprēgāja uguns», Ziljeta iekārtoja kaktiņu, kur viņas dzejnieks varēja strādāt un kur viņu gaidīja asi nodrāztas zosu spalvas, allaž sagatavota lampa un zilgana papīra kaudzīte. Gultā gulēdama, viņa klusēdama raudzījās uz «mīļo galvu», kurā dzima cildenas rindas. «Nupat es skatījos uz Tevi un apbrīnoju Tavu cēlo, skaisto, apgaroto seju . . .» Kopā pavadītās stundas viņai bagātīgi atlīdzināja visus pazemojumus.

Tā sacīja: «Jā, jā,, man ir tik labi nu.
Man nebij taisnība. Rit stundas rāmas, lēnas,
No tavām acīm prom es acu nevēršu,
Tais skatot bangotni un nodzisuma ēnas ...
Pie kājām sēžu tev. Visapkārt klusums ir.
Tu — lauva, dūja — es. Līkst domu pilna galva,
Un klausos čaukstoņā — tev pirksti lapas šķir,
No grīdas paceļu tev nokritušu spalvu..

Tāda dievināšana Viktoram Igo bija tīkama. Un nevar teikt, ka šī dievināšana būtu bijusi akla. Ziljetai bija sakrājies daudz pamatotu

iemeslu sarūgtinājumiem un greizsirdībai, jo Karaliskā laukuma mājā bija slepenas kāpnes, kas veda tieši Viktora Igo kabinetā, un Ziljeta, kas pati vairākkārt bija tikusi tur uzņemta, ļoti labi zināja, ka arī citas sievietes šai kabinetā piekāpās namatēva valdzinātas. *Ziljeta — Viktoram Igo:* «Jūs esat skaists, pārāk skaists, tāpēc es esmu greizsirdīga, pat būdama kopā ar Jums. Par pārējo spriediet pats... Man gribētos vienai [42] pašai Jūs mīlēt, jo manas jūtas spēj likt Jums aizmirst visu citu sieviešu mīlestību ...» Viņas iemīļotā šķīstība, par ko viņa žēlojās, bez šaubām, bija izskaidrojama ar slepeniem priekiem. Žiljeta viņu vairākas reizes pieķēra melos. Viņš tai sacīja: «Man jāaizbrauc pie ģimenes uz laukiem,» — bet vēlāk tā atklāja, ka ģimene vēl atrodas turpat Karaliskajā laukumā. Kādas slepenas gaitas viņš slēpa?

Sākumā Žiljeta bija greizsirdīga uz Žoržas jaunkundzi un Mariju Dorvālu, bet tagad viņa baidījās pat no savas cepurnieces un no kādas operdejotājas Lizonas jaunkundzes. Kārdinātājas dedzīgi uzklupa vīrietim, kas viņām nemaz nepretojās. Pie slepenajām durvīm zvanīja aktrises, kuras kāroja dabūt kādu lomu, jaunas un kvēlas augstākās sabiedrības koķetes un iesācējas rakstnieces. Par dzeju tika runāts, sēžot uz dīvāna. «Bijusi es karaliene,» sacīja Žiljeta, «jūs varētu iziet no mājām tikai ar dzelzs masku, kuras noslēpums būtu zināms vienīgi man.» Bet važas bija uzliktas viņai pašai, un neuzticīgais iemīļotais joprojām viņai neļāva iziet no mājas vienai. «Kāpēc man jādzīvo kā cietumniecei?» viņa jautāja. «Es jūs mīlu, mans Toto, un tas ir visdrošākais un visstiprākais durvju aizbīdnis ...» Žiljeta nekādi nevarēja pierast pie tādas tirānijas: «Drīz jau būs četri gadi, kopš jūsu mīlestība kā lavīna nogruva pār mani, un es esmu tādā stāvoklī, ka nedrīkstu ne pakustēties, ne brīvi elpot. Manai ticībai uz jums draud briesmas tikt apraktai zem mūsu sakaru drupām ...»

Varbūt viņa to visu nebūtu izturējusi, nebijis viņu kopīgo ceļojumu, — katru vasaru viņa saņēma brīnišķīgu atelpu. Viņa (tas ir, Adele) kopā ar saviem četriem bērniem apmetās uz laukiem, izbrauca vai nu uz Furkē, vai uz Buloņsirsēnu, un mīlētāji, kļuvuši par laulātiem draugiem, brauca uz sešām nedēļām uz Žiiiēnas Govēnas dzimto pilsētu Fužēru vai arī uz Beļģiju, kas Igo valdzināja ar zvanu spēli, sargtorņiem un senatnīgiem namiem.

Adele ik dienas saņēma no viņa vēstuli. *1837. gada 17. augustā:* «Mīļais draugs, Brisele mani galīgi apžilbinājusi ... Rātsnams ir īsta pērle, kuru var salīdzināt ar Sartras katedrāles torņa smaili... Pasaki Didīnei un Dedē, pasaki Šarlo un Toto, lai viņi cits citu noskūpsta manā vārdā ... Baznīcas man liek domāt par Tevi. Iznācis no tām ārā, es jūtu, ka mīlu jūs visus ʳēl vairāk, ja vien

I.is ir iespējams...» *1837. gada 19. augustā:* «Maliņas katedrāle ir ietērpta īstā mežģīņu tērpā...» No Antverpe-nes uz Briseli Igo brauca

pa dzelzceļu. «Nedzirdēts ātrums. Puķes ceļa malā nav vairs puķes, bet arkanas vai baltas svītras; atsevišķu tēlu nav, viss saplūst kopā garās strēles; labība izskatās kā milzum gari, dzelteni mati, bet lucernas lauki — kā garas, zaļas pīnes.. .» Ceļojuma piezīmju grāmatiņas pildās ar skaistiem ogles zīmējumiem Rembranta garā.

Kopš pārtrūka smalkais jūtu pavediens, kas Adeli bija saistījis ar Sentbēvu, viņa vairs nespēja tik augstsirdīgi samierināties ar vīra prombūtni. «Nākamajā gadā Tev nevajag braukt ceļojumā bez manis. *Esmu tā nolēmusi.* Ceru, ka man uz to ir tiesības. To es Tev saku nopietni. Ja *mums* nebūs iespējams ceļot, es noīrēšu šeit māju, kur jutīšos labāk kopā ar tēvu un Jūliju ', kuru es nelabvēlīgi ietekmēšu. Tu itin labi vari nebraukāt katru dienu uz Parīzi un apmesties uz dzīvi laukos. Satiksme taču ir tik ērta. Tā, mīļais draugs, Tu man varētu dāvāt veselu laimes pilnu gadu, jo zinu, ka Tu to vari. Kad Tu saki, tas nav iespējams, es bieži vien izliekos, ka Tev ticu, lai Tevi nesatrauktu, bet Tavi vārdi mani nepārliecina ...» Viktors Igo savā visai neskaidrajā atbildes vēstulē, šķiet, piekāpās. *Djepē 1837. gada 8. septembri:* «Ceļojums ir ātri gaistošs apdullinājums. Laime iegūstama tikai mājās.. .» Ikviens vieglprātīgs cilvēks, kuram nav cieta sirds, bieži vien spiests runāt to, ko nedomā, un izdāļāt solījumus, kurus nespēj pildīt.

Otrs apmierinājuma avots Ziljetai bija sarkanā «Gadskārtu grāmata», kuru viņa turēja zem spilvena un kurā ik gadu 17. februārī, 26. maijā un citās svētku dienās tika ierakstīti šim gadījumam par godu sacerētie dzejoji. Žiljeta ar lielu sajūsmu pateicās: «Manuprāt, ja kādreiz man parādīsies dievs, tad viņš parādīsies Tavā izskatā, jo Tu esi mana ticība, mans dievs un mana cerība ... Dievs Tevi katrā ziņā ir radījis pēc sava ģīmja un līdzības. Tātad viņā es mīlu Tevi, bet Tevī pielūdzu viņu ...» Tāda dievināšana Viktorā Igo pamodināja Olimpio garu. Zilje-tai ārkārtīgi gribējās doties kopā ar viņu svētceļojumā uz Metsu, kur viņi bija bijuši tik laimīgi; viņš devās turp 1837. gada oktobrī bez viņas, lai pabūtu vienatnē ar atmiņām. Lamartins un Misē pēc šādām tikšanās reizēm ar pagātni bija radījuši šedevrus; Igo gribēja ar viņiem pamēroties spēkiem šai jomā.

No jauna ieraudzīt viņš alka dīki veco Un būdu, skatītu reiz kopā plecs pie pleca,

Un gobu zaraino,

To koku, paslēpies kas mežā dziļi, dziļi,

Tiem bija patvērums, kad dvēselīgi mīļi Skūpsts savienoja tos.

Tāpat viņš meklēja to māju vientulīgo,

Ap kuru stiepjas žogs un dārzā koki līgo Un zarus kopā vij.

Viņš sērīgs klaiņoja: aiz katra koka rēnas No dienām bijušām vien māja senas ēnas,

Un viņam svešs viss bij.[1]

Dienas, kuras viņš pavadīja, sapņaini klejodams pa tām vietām, ar

kurām saistījās atmiņas par viņa vismaigākajām kaisles jūtām, beidzās ar to, ka tapa poēma «Olimpio skumjas». Kāpēc *skumjas* pēc tik daudziem priekiem? Tāpēc, ka kontrasts starp mūžīgo dabas skaistumu un ātri gaistošo cilvēka laimi romantisma skolas dzejniekiem bija pilns sāpju:

Prom aizmirstība nes ik nodzīvotu dienu,
Ir dabas skaidrais vaigs pilns pārmaiņu arvien,
Cik gaužām viegli tā ar savu pieskārienu Rauj saites slepenās, kas sirdis kopa sienl...
Kur agrāk klaiņojām, nu citi pāri staigās,
Ir viņu kārta tam, kas mums jau nostu ņemts.
Un mūsu nodomus un sapņus, ilgas maigās Ļauts viņiem turpināt, bet pabeigt nava lemts...
Lai notiek, aizmirstiet mūs, lauks un dārzs, un māja, —
Lai zāle pāri aug pār slieksni pamesto,
Lai avots burzgujo, lai putni dzied bez stājas —
Jums visu aizmirst ļauts, man — neaizmirst neko!
Jūs saucat atmiņā gan bijušo, gan mīlu,
Jūs tālam gājējam kā spirgta oā/e.
Viens otram sirdi te mēs atdevam par ķīlu,
Un rokā dusēja man viņas roka te ...
Ar gadiem kaislibas it visas gaist bez pēdu,
Iet daža maskā prom, zib citai duncis ass —
Kā aiziet aktierbars ar dziesmām un bez bēdu Un kuru atsaukt vairs nav spējīgs it nekas.[2]

[1] Viktors Igo. Olimpio skumjas («Stari un ēnas»).

[2] Turpat.

Ar šīm rindām dzejnieks met izaicinājumu laikam. Lai i > spēcīgāk ietekmētu lasītāju iztēli, savu nodomu Igo iedzīvina pavisam vienkāršās ainavās, gluži cilvēciskās ilmiņās. Lamartina «Ezers» bija ļoti labi uzrakstīts, taču lg:> dzejolis no tā nepavisam neatpaliek. Žiljeta, kas šo dzejoli pārrakstīja, gluži vientiesīgi to nosauca par «vārsmām, kurās ir runa par mūsu kādreizējām pastaigām», mi pirmo reizi pienācīgi neuzslavēja šo brīnišķīgo dāvanu, kas viņai tika pasniegta. Varbūt viņa nejutās sevišķi priecīga, redzēdama, ka viņš piedēvē pagātnei to, ko viņa uzskatīja par mūžīgu. Ziljeta tikai lūdza vēlreiz atgriezties tai mīļajā ielejā, jo bija pārliecināta, ka viņai būs vieglāk nekā Viktoram Igo sameklēt tās vietas, kur viņi bija jutušies laimīgi. Ak sieviešu precīzais reālisms! Jūs viņām stāstāt par mūžību, viņas jums — par topogrāfiju.

Kritika, tāpat kā Ziljeta Druē, toreiz neatzina pilnību, kāda piemita darbam, kurš ķēnišķīgā dāsnumā tika nomests viņai pie kājām. Gistavs Planšs savā rakstā par «Iekšējām balsīm» apgalvoja, ka Igo liriskā dzeja drīzāk ir vārdu spēle nekā domu izpausme un ka

autoram, kaut gan tas «ar cezūru un atskaņām rīkojas kā rūdīts taktiķis», neizdodas parādīt «cilvēku dzimuma dzīvos cilvēkus». Planšs atzina, ka «Rudens lapās» dzejnieks uz bridi esot atteicies no virtuozitātes jūtu attēlošanas labad, bet pēc tam, kā kritiķis izteicās, atkal atgriezies pie tukšas vārdu spēles.

Žurnāla *«Revue des Deux Mondes»* kritiķī «Olimpio» modināja sašutumu: «Ļoti žēl, bet Olimpio vārds ir tīrā bezjēdzība, taču Igo kunga nodoms radīt šādu barbarismu nav grūti saprotams. Acīm redzot, priekšstats par sevi pašu viņa domās saistās ar Olimpa Jupitera tēlu ... Saprazdams, ka tas būtu slikts tonis, ja viņš pateiktu: «Es *esmu visizcilākais sava laika cilvēks*;» — Igo kungs apsēžas tronī un nosauc sevi par Olimpio . ..» Un tālāk: «Igo kungs ir zaudējis prāta gaišumu, jo atradis sevī priesteri un altāri; viņš ir nodibinājis jaunu reliģiju, kuru es ierosinu nosaukt par *autoteismu. ..»* Vārdu sakot, kritiķis pārmeta dzejniekam, ka ar spožajiem tēliem viņš slēpjot domu trūkumu un aiz pārliecīgas godkāres ieslēdzoties lepnā vientulībā: «Ja grāmatu un cilvēku studēšana nepalīdzēs viņam sasildīt savu dzeju ar to cilvēcisko siltumu, kura tai trūkst, viņš atstās pēc sevis vienīgi slavu, ka ir iemācījis saviem laikabiedriem prasmi rīkoties ar instrumentu, kuram nav uzrakstījis mūziku . . .» Akls naids liedz saskatīt skaisto.

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit septītā gada 5. martā nomira nelaimīgais Ežēns Igo. Gara slimības sākumā viņa prāts šad tad kļuva skaidrāks. Apmeklēdams Senmorisas vājprātīgo iestādi, viņu tur nejauši bija saticis Fontanē. *1832. gada 3. aprīlī:* «Braucu uz Šarantonu ... Trakojošo vājprātīgo pagalms... Viktora brālis — viņš pieceļas, atceras dzeju un savu Tulūzā saņemto prēmiju ...» Vēlāk nelaimīgais cilvēks galīgi zaudēja saprašanu un atmiņu. Brāļi viņu apmeklēja, bet reti, jo Senmorisa (Šarantona) atradās tālu, Parīzes dzīve turēja savos valgos un ārsti bija mazrunīgi. Viktoru pastāvīgi mocīja sirdsapziņas pārmetumi par akmens kapenē dzīvu aprakto brāli. Lai uzmācīgo ēnu pielabinātu, viņš izdarīja sava veida ziedošanu, uzrakstīdams dzejoli «Ežēnam, vikontam I...»:

Ja dievs 13 vēlējis, ka tev ir jācieš mokas,
Ja dievs tā vēlējis, ka pieskaras tev rokas,
Lai dzejnieks topi tu,
Un svētīdamas vērš par sajūsmibas trauku,
Kur ģēnijliesmu dedz, un uzspiež vāzei jaukai Tad nāves zīmogu.

Viņš atgādināja viņu bērnības rotaļas: «Tu *taču atceries vēl mūsu jaunās dienas, Tu taču dārzu zaļo atceries. . .»* Kopā viņi ir bijuši laimīgi, kopā atklājuši pasaules skaistumu, kopā spēruši pirmos soļus ziedošajā pļavā. Bet pusaudžu gadu tīrie sapņi bija uz visiem laikiem beigušies gan dzīvajam, gan mirušajam.

Tev tagad jāguj būs šai uzkalniņā zaļā,

Kas vientuļš paceļas, kur vējiem ceļš ir vaļā Un ziemu sniegi snieg,

Tev tagad jāguļ būs šai saltā, mālā valgā,

Bet man šai pilsētā, šai trokšņu jūklī spalgā,

Kā liktenis to liek.

Man jāpaliek ir šeit un jāveic cīņa sava,

Un laime jābauda, ko sniedz man skaļā slava,

Aiz drēbēm paslēpjot,

Kā Spartā lapsēnu reiz senos laikos slēpa,

Tās mokas, kuras dzimst no greizsirdības klēpja Un nikni plosit prot.[1]

'Viktors Igo. Ežēnam, vikontam I.,, («Iekšējās balsis»)

Vai ar šo gaušanos par dzīvi mēs kaut kā necenšamies nomierināt mirušos? «Nebēdā nenieka. Tu taču baudi mieru,» saka Dzīvais. Un tas viņam dod tiesības aizmirst. Ābels Igo piesūtīja rēķinus:

Samaksāts par ekipāžu un sīkiem bēru

izdevumiem.....17 fr. 60 sant.

Samaksāts pēc rēķina par Ežēnu . 165 fr.

Kopā 182 fr. 60 sant.

No tiem puse uz Viktora konta ... 91 fr. 30 sant.

Baismīga aritmētika, bet brāļi Igo bija izgājuši bargu dzīves skolu, kur viņiem mācīja skaitīt santīmus. Saskaņā ar spāņu muižnieku paražām pēc Ežēna nāves, kurš bija vecāks, Viktors kļuva par vikontu Igo. Pirmais solis ceļā uz pēra titulu. Tagad Adele, rakstīdama pat kādai tuvai draudzenei, parakstījās — *vikontese Igo.* Iecietība laulības dzīvē laiku pa laikam tika kompensēta.

II

ŽUJETA ZEM AKADĒMIJAS KUPOLA

Lielākā daļa slavenu cilvēku dzīvo prostituētā stāvoklī.

Sentbēvs (Piezīmju burtnīcas)

Slava — tā ir īpaša kaite, ar kuru saslimst pēc tam, kad ta rādījusies sapnī.

Pols Valeri

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit septītajā gadā Orlcānas hercogs apprecējās ar Meklenburgas princesi Helēnu. Ar troņmantnieku Viktoram Igo bija labākas attiecības nekā ar Luiju Filipu. Bez personiskajām pārestībām (lugas «Karalis uzjautrinās» aizliegums) viņš pārmeta Jūlija monarhijas valdībai to, ka tā neatbilst savai izcelsmei. Dzimusi no revolūcijas, tā ir labvēlīga reakcijai. Igo aizvien vairāk un vairāk apzinājās dzejnieka pienākumu pret pazemotajiem un tiem, kam nodarīts pāri. Jau 1834. gadā savā «Atbildē uz apsūdzības aktu», kas izvērtās par

daiļrunīgu manifestu romantiķu valodas aizsargāšanā viņš deklarēja, ka visi vārdi ir brīvi un vienlīdzīgi, ka visi ir vienādi svarīgi, un sagrāva «atskaņu bastīliju». Tomēr «viņš *saprata, ka negantā roka, kas atbrīvo vārdus, atbrīvo domu».*

Monarhistiskā režīma pretinieki — republikāņi, kas grupējās ap laikrakstu *«National»,* toreiz bija cerējuši Viktoru Igo piesaistīt pie sevis, bet viņš domāja, ka Francija republikai vēl nav nobriedusi. Viņu valdzināja kaut kāds sociālais bonapartisms. Bet kur lai ņem Bonapartu? Reihštates hercogs bija miris. Jūlija monarhijas režīms, likās, nostiprinājās. Profesionālā oportūnista, Igo drauga Emīla Zirardēna laikraksts bija superuzticīgs valdībai un lūkoja savervēt tik vērtīgu jaunu biedru kā Viktors Igo. «Žirardēns,» sacīja Sentbēvs, «manuprāt, grib noķert lielu vali, un viņš to noķers.» Viktors Igo, kas karali uzskatīja par pārāk piesardzīgu un ne visai uzmanīgu pret viņu, bija tuvinājies Orleānas hercogam, uz kuru lika cerības visi liberālās politikas piekritēji. Igo griezās pie viņa, lūgdams atbalstu kādam vecam profesoram, izdarīdams to ar zināmu koķetēriju («Vai Jūsu Karaliskā Augstība pieņemtu kāda nepazīstama cilvēka lūgumu par nepazīstamu cilvēku?»), un, lūgums tūdaļ tika ievērots. Pēc tam Igo nosūtīja pateicības dzejoli, kam sekoja troņprinča iepazišanās ar dzejnieku. Kad Luijs Filips sakarā ar vecākā dēla kāzām sarīkoja Versa]ā Spoguļu zālē banketu, tika ielūgts arī Igo. Vispirms viņš gribēja atteikties. Piedalīties mielastā, kas sarīkots tūkstoš piecsimt viesiem, viņam likās niecīgs un nevērtīgs pagodinājums. Starp citu, karalis, kas jau sen vēsi izturējās pret Aleksandru Dimā, rakstniekam ielūgumu nenosūtīja. Igo paziņoja, ka viņš bez Dimā neieradīsoties. Iejaucās pats Oileānas hercogs, panāca no jauna labvēlību pret Dimā,

uzstāja un beidzot izdabūja, ka arī Dimā tika ielūgts. Igo un Dimā, abi tērpušies nacionālas gvardes mundieros (galma tērpa viņiem nebija), Versaļā sastapās ar Balzaku, kas bija ģērbies kā marķīzs.

Viktors Igo nenožēloja, ka aizgāja uz banketu. Viņu nosēdināja pie Omalas hercoga galda. Karalis pret viņu izturējās visai laipni. Troņmantnieka sieva, Orleānas hercogiene, kas bija ļoti izglītota un apveltīta ar cēlu dvē- [43]

•>li, sieviete ar skaistu un atklātu seju, pateica viņam, i a priecājas, viņu redzēdama, ka esot bieži par viņu runājusi ar Gētes kungu, ka zinot viņa dzejoļus no galvas un ka visvairāk viņai patīkot dzejolis, kas sākas ar vārdiem: *«Tas bija baznīcā ar zemām, zemam velvēm...»* as viss bija taisnība. Šī jaunā vāciete kopš sešpadsmit adu vecuma bija dedzīgi sekojusi literārajai dzīvei Francijā. «Viņas sapnis bija Parīze, viņas mīļākais dzejnieks — Viktors Igo.» Viņa tam pateica arī: «Es apskatīju jūsu Parīzes Dievmātes katedrāli.» Acīm redzot, slavenajam v iesim gribēja izpatikt; tas viņiem arī izdevās. Trīs nedēļas pēc troņmantnieka kāzām Igo tika iecelts par Goda leģiona kavalieri. Pils sulaiņi atveda uz Karalisko laukumu romantisku gleznu «Ineša de Kastro» ar uzrakstu: *Orleānas hercogs un hercogiene Viktoram Igo kungam 1837. gada* 27. *jūnijā.»* Viņš kļuva par nākamās franču karalienes zvērināto dzejnieku; bez viņa vairs- nenotika ne vien pieņemšana Marsānas paviljonā noteiktajās oficiālajās otrdienās, bet arī intīmās sanāksmes, kuras sauca — «Pie kamīna». Izredzētie cits citam jautāja: «Vai jūs rīt būsit pie kamīna?» Tur viņi vienmēr sastapa Viktoru Igo, kurš klāstīja hercogam, «kas bija astoņus gadus jaunāks par viņu, to domu, ka dzejnieks ir dieva tulks, kas pie-i kts pie prinčiem».

Vai viņam nebija kādas maigas jūtas pret nākamo valdnieci? Vīrišķīgas sajūsmas un bruņnieciskas uzticī-as savienojums, kuru pret sevi modina jauna, skaista un romantiska sieviete, kas kļūs karaliene, katrā ziņā nav svešs «Ruī Blaza» sižetam, kur «zemes tārps ir iemīlējies zvaigznē». Bet šis jūtas palika godpilnas un apslēptas. Taču ir saglabājies kāds melnraksts no interesantas dzejnieka vēstules hercogienei. 1838. gada janvārī vikonts un vikontese Igo pieņēma savās mājās Karaliskajā laukumā valdnieku laulāto pāri. Luīzas Bertēnas vadībā meiteņu koris nodziedāja fragmentu no viņas operas «Esmeralda». Tie bija krāšņi svētki, kas Igo dzimtai nostiprināja dinastijas labvēlību.

Kad Orleānas hercogs brīnījās, kāpēc Viktors Igo vairs nepievēršas skatuvei, dzejnieks atbildēja, ka viņam vairs neesot teātra: «Franču komēdija nodota mirušo rīcībā, bet Portsenmartēna — muļķiem.» Princis lika ministram Gizo piedāvāt autoram reto privilēģiju radīt jaunu teātri. Par tādu kļuva «Renesanse», kuras vadību Dimā un Igo uzticēja kāda laikraksta direktoram Antenoram Zolī. Teātra atklāšanai

Igo vajadzēja dot kādu drāmu dzejā.

Kur viņš atrada «Rul Blaza» sižetu? Avoti bija vairāki: Latuša melodrāma («Spānijas karaliene»); Leona de Veijī romāns, kurā stāstīts, kā gleznotājs Reinolds Anželikai Kaufmanei, kas viņu atraidījusi, liek apprecēties ar sulaini; ārējai dekorācijai izmantoja d'Alnuā kundzes «Stāstījumu par Spānijas ceļojumu». īstenībā avotiem lielas nozīmes nebija; drāma — šis dzejas, bufonādes, fantāzijas un politikas sajaukums — bija raksturīga Igo. Sapņotājs Ruī Blazs ir ticis pie varas ar sava talanta spēku un savas valdnieces gribu. Sapņa piepildījums. «Drāmā ir divas puses: tā ir gan pasaka, gan manifests.» Ruī Blazs — «tā ir tauta, kurai ir nākotne, bet nav tagadnes... savā nabadzībā tas ir iemīlējies vienā vienīgā tēlā, kas viņam šķiet pilns dievišķa mirdzuma», — karalienē.

Mēneša laikā uzrakstītā luga bija Igo labākais darbs. Heroisma pilnie panti skanēja līdzīgi «dižā laikmeta» klasiķu pantiem; bagātīgās un labskanīgās atskaņas skandēja oratoriskās tirādes, no kurām vismaz viena (trešā cēliena monologs) uzskatāma par dzejas un vēsturiskās patiesības šedevru. Ruī Blazu tēloja Frederiks Lemetrs. Viktors Igo zināja, cik ļoti Ziljeta cieš savas aktrises karjeras pilnīgas pārtrūkšanas dēļ, un saprata, ka tas nolicis aiz viņa vainas. Nebijis pārāk spilgtās gaismas, kādu uz viņu meta slavena vīra mīlestība, viņa, tāpat kā jo daudzas citas, joprojām tēlotu mazas lomiņas. Vēlēdamies viņu beidzot atalgot, Igo viņai piedāvāja karalienes Marijas Neiburgas lomu. Pēc D:mā ieteikuma teātrī «Renesanse» tika angažēta viņa mīļākā Ida Ferjē (1840. gadā tā kļuva viņa sieva); Igo, protams, bija tiesības parādīt tādu pašu laipnību Ziljetai. Viņa jutās svētlaimīga: «Kopš Tu ieminējies par iespēju tēlot Tavā brīnišķīgajā lugā, esmu kā mēnessērdzīga, kuru piedzirdījuši ar šampanieti . . .» Bet tas būtu bijis pārāk sKaisti. Ziljeta nojauta vilšanos. «Es nomiršu pirms savas debijas teātrī «Renesanse». Visi šie cilvēki atvieglos man ceļu uz mūžīgo dusu.» Bet, tā kā šim solījumam Pievienojās klāt Igo piedāvājums doties kopā ar viņu nedēļu ilgā ceļojumā uz Monmiraju, Reimsu, Varēnu un Vuzjē, tad nabaga Ziljeta uzreiz atplauka aiz laimes: «Es Tevi mīlu, mans Toto, dievinu Tevi, dārgais! Tu esi mana saule un mana dzīvība...»

Saule drīz satumsa. Adele Igo izmantoja vīra prom-Imtni un ķērās pie visai iedarbīga, nežēlīga un nosodāma līdzekļa. No Buloņas, kur Adele atradās kopā ar bērniem, viņa aizrakstīja Antenoram Žolī:

«Jūs droši vien brīnīsities, ka es iejaucos darīšanās, kas galu galā attiecas tikai uz Jums un manu vīru. Taču, liekas, cienītais kungs, ka man ir kaut cik tiesības tā rīkoties, ja es redzu, ka Viktora lugas panākumi ir apdraudēti, turklāt apdraudēti tīšuprāt. Un tā tas tiešām ir, vismaz es no tā baidos, jo karalienes loma ir iedota personai, kura ir bijusi par vienu no cēloņiem troksnim, kas tika sacelts ap «Mariju

Tjudoru» . . . Sabiedriskā doma, vai nu tas ir taisnīgi, vai netaisni, Ziljetas jaunkundzes talantam nav labvēlīga. Es mazliet ceru, ka Jūs atradīsit iespēju iedot šo lomu citai aktrisei. Nav nemaz jāuzsver, ka man rūp vienīgi šā darba intereses, tāpēc arī es tā uzstāju. Ka mans vīrs, par šo dāmu interesēdamies, viņu ir atbalstījis, lai viņa iekļūtu Jūsu teātrī, tas ir ļoti jauki. Bet, lai tas sniegtos tiktāl, ka varētu apdraudēt panākumus vienai no visskaistākajām lugām, — to es nevaru pieļaut...»

Savu uztraukumu Adele piedēvēja rūpēm par lugas māksliniecisk**a**jiem panākumiem, kaut gan īstenībā viņā runāja greizsirdība; viņa lūdza Antenoru Zoli paturēt viņas iejaukšanos vislielākajā slepenībā un tādējādi grēkoja pret godīgumu savās attiecībās ar vīru. Direktors nobijās un pēc Igo atgriešanās tam paziņoja, ka karalienes lomu viņš atdevis Atalai Bošēnai, kura šim neaizmirstamajam uzvedumam pieņēma savu īsto vārdu — Luīza Boduēna un kurai uz galveno lomu bija neapstrīdamas tiesības, jo viņa bija Frederika Lemetra mīļākā.

Igo par Adeles vēstuli nekā nezināja, bet neiebilda, jo sirds dziļumos sajuta tādas pašas bažas, kādas viņam izteica Zolī. Ziljetai bēdīgo ziņu viņš pavēstīja ļoti saudzīgi, visu izskaidrodams nevis ar talanta trūkumu, bet uzveldams vainu intrigām un aizspriedumiem. Trieciens bija ļoti nežēlīgs. «Cik Tu biji labs pret mani, mans mīļais! Es vienmēr skaidri jūtu visas Tavas pūles noslēpt man nodarīto apvainojumu vai neizrādīt savas bēdas. Es to ļoti augstu vērtēju, ļoti...» «Ruī Blaza» uzvedums Ziljetai izvērtās par ilgstošām mocībām. «Man ir skumji, mans mīļais draugs. Mana sirds ir tērpusies sērās šās skaistās, brīnišķīgās lomas dēļ, kas man ir mirusi uz visiem laikiem. Nekad Neiburgas Marija nedzīvos *caur mani* un *priekš manis.* Esmu tik bēdīga, ka Tu to nemaz nevari iedomāties. Sī pēdējā zaudētā cerība man ir drausmīgs trieciens.» Vēlāk šī uzticīgā, pašaizliedzīgā sieviete pasūtīja pirmizrādei jaunu kleitu un tik stipri aplaudēja, ka saplēsa cimdus. Ar «Ruī Blazu» izgaisa pēdējā cerība atgriezties teātri un pelnīt tur iztiku sev un Klērai. Kas ar viņu notiks, ja Igo viņu kādreiz pametīs? Un pat ja Igo paliks uzticīgs — kā būs ar viņas lepnumu? Visu mūžu viņa nebūs nekas cits kā tikai mīļākā.

Gada laikā viņā nobrieda doma: ja viņa nespēj sev nodrošināt neatkarīgu stāvokli un nevar cerēt uz likumīgu laulību, tad viņas glābiņš būtu «morāliska laulība ar iemīļoto». Būt *viņa sievai* ar visu sirdi un dvēseli — lūk, ko viņa gribēja. Uz šā fauna fizisko uzticību, kad ap to bija simtiem nimfu, viņa nemaz necerēja. Koķetērija, kas bija pamodusies viņas iemīļotajā, viņa pieguļošās, īsās bikses, pārdomātā frizūra — tā bija skaidra atzīšanās, tāpat arī pārāk biežā dezertēšana no gultas Sent-anastasa ielā. «Patiesi, patiesi, es jums saku: ikviens vīrietis, kas netur savu solījumu, tiks izdaudzināts par

sliktu mīļāko, bet tas, kurš vakarā paskatīsies, vai gultas kājgalī ir nolikts viņa naktstērps, turklāt ļoti labi zināms, ka viņš pārnāks tikai vēlu no rīta, tiks uzskatīts par muļķi. Un tad Zužū sacīja savam Toto: «Jums trūkst veselā saprāta — jūs ļaujat nokrist un apēst tārpiem skaistos dvēseles augļus, kurus jums vajadzētu ar mīlestību noplūkt un tiksmi nobaudīt kā brīnišķīgus augļus no paradīzes dārza ...»» Ziljeta gribēja vismaz but droša par viņu saišu stiprumu, gribēja iemīļotajam visur sekot, gribēja, lai viņai būtu pašas par sevi saprotamas tiesības nostāties starp viņu un citām sievietēm.

Uz šiem lūgumiem un sirsnīgajiem jūtu izplūdumiem Igo 1839. gadā atbildēja ar īgnu rūkšanu. Viņš jutās neapmierināts un neveiksmju vajāts. «Rur Blazam» bija tikai viduvēji panākumi. Interese par romantisko drāmu sāka mazināties. Bargais Gistavs Planšs pateica ļoti asus vārdus: «Tas ir izaicinājums veselajam saprātam un labai gaumei ... Riebīgs cinisms ... Bērnišķīgs neiedomājamu skatu sablīvējums.. . Igo kungs pārāk agri iepazinis slavu ... Viņš ir ieslēdzies sevis dievināšanā tikpat kā citadelē ... No šās pārliecīgās augstprātības līdz ārprātam ir tikai viens solis, un šo soli Igo kungs ir spēris, i/ r.ikstīdams «Ruī Blazu» .. .» Ja nu šeit arī bija ārprāts, i.id drīzāk tas piedēvējams kritiķim nekā autoram. Varēja iepatikt šās lugas melodramatiskais raksturs, taču neva-i«• ia noliegt tās skaistumu. Bet jaunā paaudze, tāpat kā entbēvs, ienīda «vārdus ar lielajiem, sarkanajiem bur-iK in, kas izrotāti ar zelta pozamentiem kā galma sulaiņi v iņa drāmā».

Taču Igo jau strādāja pie jaunas drāmas «Dvīņi» un teica, ka ir galīgi pārguris. Žiljeta klusībā bažījās, vai '.irbs vien ir par cēloni tik lielam nogurumam. «Sveicināts, behemot, sveicināts, karaliskais tīģeri!» viņa mēdza ncīt savam negantajam mīļākajam. Kad viņa žēlojās, Igo viņai zvērēja, ka nekad *pa īstam nav mīlējis* nevienu citu kā vienīgi viņu. Vai tā bija viena no tām frāzēm, kuras vīrieši mēdz teikt, lai viņiem būtu miers? Žiljeta negribēja viņam ticēt un vēlējās, lai viņu mīlestības unikālais raksturs tiktu apstiprināts ar zvērestu — nevis cilvēku, bet dieva priekšā. 1839. gadā nakti no 17. uz 18. novembri viņš tam piekrita. Viņš zvērēja, ka nekad nepametīs ne Klēru, ne Žiljetu. Bet viņa apsolīja uz visiem laikiem atteikties no teātra. Tas nebija nekāds veikals, tās bija mistiskas laulības, bet Klērai Pradjē — adopcija.

Žiljeta Diuē — Viktoram Igo 1839. gada 18. novembrī: «Lai mūsu laulībām nekā netrūktu, es izjutu to pašu, ko mūsu tuvības pirmajā dienā: neizsakāmu laimi, debesu svētlaimi, bezmiegu, izbrīnu .. . Tas viss bija šai naktī, un labi ja esmu gulējusi dažas stundas, kaut gan piecēlos ļoti vēlu. Vārdu sakot, mans mīļais, mans dievināmais, gandrīz mans virs («gandrīz» maz nozīmē), mana šārīta lūgsna un mana atmoda bija tāda, kāda mēdz būt jaunlaulātajai sievai. Jā, jā,

esmu taču Tava sieva, mīļais, vai ne? Tu bez sarkšanas vari ar mani rādīties cilvēkos, tomēr pirmām kārtām es esmu Tava mīļākā, tas ir mans pirmais tituls, kuru es vērtēju augstāk par visiem citiem un gribu saglabāt...»

Un Igo? Kadas jūtas bija viņam? Viņš jūsmoja par šās cēlās un augstsirdīgās būtnes dāsno labsirdību, par šo lēnprātīgo un kaislo mīlestību. Viņš bija pateicīgs Žilje-tai par septiņiem laimes gadiem, kas viņam atdeva ticību pašam sev; viņš vairākkārt godīgi un nopietni apņēmās būt par tēvu mazajai Klērai, kuru viņas divkosīgais stāvoklis darīja nelaimīgu: tomēr viņš joprojām spieda «savu

mistisko laulāto draudzeni» dzīvot bezjēdzīgā noslēgtībā, viņa nevarēja nedz ieelpot svaigu gaisu dārzā, nedz iziet kādā pastaigā. Kokus viņai vajadzēja aizstāt ar krāsns dūmeni, sauli — ar Karsela lampu, tāda dzīve bretonietei, kas bija radusi pie plašuma, kjuva par īstām mocībām. «Toto, Toto, Jūs neesat pārāk laipns pret mani!» Tiešām ne pārāk laipns, it īpaši tāpēc, ka pats sev viņš atjāva visādus untumus un uzticības pārkāpumus. Bet likumi nav radīti ģēnijiem. *Ego Hugo.* Taču 1840. gadā viņi divus mēnešus divatā ceļoja pa Beļģiju, apmeklēja Ķelni un Maincu. Toreiz tad arī viņš atklāja Melno silu, kura nosaukums bērnībā modināja viņa iztēlē tumšu meža biezokni. Viņi aizbrauca līdz Reinai. Skatīja cauri melnajām, smailajām velvēm baltganas debesis, bieziem krūmiem apaugušas vecu torņu drupas. Ceļojuma laikā viņš kā vienmēr bija «burvīgi labs un mīlīgs». Viņu mīlestība viskrāšņāk uzplauka nepierastā vidē.

Ziljetu iepriecināja Viktora Igo 1839. un pēc tam 1840. gada vizītes pie akadēmiķiem — laika drupačiņas, kas viņai slēpu tika dāvātas kabrioletā. Igo joprojām kārot kāroja iekļūt Franču akadēmijā, un viņš bija pieradis vēlamo mērķi sasniegt. 1839. gadā, kad nomira vēsturnieks Mišo, kas bija sarakstījis «Krusta karu vēsturi», akadēmijā atbrīvojās viens krēsls. Igo tika daudzināts par karaļa pils kandidātu, un, kaut viņš pats to noliedza, tas tomēr tā bija. Ar Luiju Filipu pēc banketa Versaļā viņš koķetēja. Kad Armāns Barbē tika notiesāts uz nāvi pēc bruņota uzbrukuma sargpostenim Konsjeržerī, kur šajā sadursmē tika nogalināts sardzes priekšnieks, Igo atnesa uz Tilērijām šādu četrrindi:

Es zinu — sveša Jums ii atriebība baiga.

Pēc žēlastibas es Jūs lūdzu, valdiniekl T<i vārdā, majestāt, kā piemiņa Jums dārga.

Tā — kurš Jums nākamības prieks!

Karalis atbildēja laipni — un ar cieņu pret konstitūciju: «Mana doma ir aizsteigusies priekšā Jūsējai. Šai brīdī, kad Jūs lūdzat no manis apžēlošanu, savā sirdi es jau to esmu piešķīris. Man atliek to tikai saņemt. *Luiļs Filipu.»* Tāpēc vēlāk dzejnieks par šo karali rakstīja: «Luijs Filips bija maigs kā Luijs IX un labsirdīgs kā Anrī IV...

Viens no labākajiem valdniekiem, kuri jebkad sēdējuši troni...»[44]

Akadēmijā Viktora Igo sāncensis šoreiz bija Berriē. Valdibas cenzūra, kas agrāk Igo bija naidīga, tagad viņu atbalstīja pret oratoru leģitīmistu. Kāds Berriē labvēlīgs laikraksts gribēja publicēt karikatūru, kuiā akadēmija bija tēlota kā lāga vecenīte, kas pie Mazarini pils durvim sagaida Viktoru Igo, Balzaku un Aleksandru Dimā ar šādiem vārdiem: «Jūs taču esat lieli an stipri, bet lūdzaties patvērumu pie Invalidiem! Vai tad jūs gribat atņemt maizi nabaga sirmgalvjiem?... Ejiet strādāt, slaisti!» Cenzūra šo karikatūru aizliedza. Vēlēšanas notika 19. decembri. Pirmajā kārtā Berriē dabūja desmit balsis, Igo — deviņas, Bonžūrs — deviņas, Vatū — divas, Lamenē nedabūja nevienu: tukšo biļetenu bija nodots trīs. Pēc septiņām kārtām vēlēšanas tika atliktas uz trim mēnešiem. Balsis, kuras bija saņēmis Kazimirs Bonžūrs, salkanu komēdiju autors, vieniem nozīmēja — tikai ne Berriē, bet citiem — tikai ne Igo.

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit devītā gada 31. decembri radās jauna vakance — nomira monsenjors Kēlens, Parīzes arhibīskaps, tas pats, kurš Ziljēnu Govēnu bija atgriezis pasaulīgajā dzīvē. 1840. gada 20. februārī notika divkāršas vēlēšanas: ar trīsdesmit balsīm no trīsdesmit vienas balss tika ievēlēts grāfs Molē Kēlena vietā un Flurāns — Mišo vietā. Igo tika izbalotēts. Vissīvākais Igo pretinieks bija Nepomisēns Lemersjē. Dimā viņam piedraudēja: «Le-mersjē kungs, jūs atteicāties atdot savu balsi Viktoram Igo, bet kaut ko agri vai vēlu jūs tomēr būsit spiests viņam atdod — savu vietu akadēmijā.»

Tā ari notika. Lemersjē nomira 1840. gada 7. jūnijā, un Kuzēns sacīja Sentbēvam: «Lai taču to Igo ievēl akadēmijā, būs reiz miers, tas jau sāk apnikt.» Un tiešām 1841. gada 7. janvārī Igo guva virsroku pār trešās šķiras dramaturgu Anselo, saņemdams septiņpadsmil balsis pret piecpadsmit balsīm, kuras saņēma viņa sāncensis. Par Igo bija balsojuši Šatobriāns, Lamartins, Vilmēns, Nodjē, Kuzēns, Miņē un ari politiskie darbinieki: Tjērs, Molē, Salvandī, Ruaijē-Kollērs, un tas, pēc Igo domām, bija norādījums, varbūt — uzaicinājums. Gizo, kas bija par

Igo, noseboja un nevarēja balsot. Senlbēvs savās piezīmju burtnīcās atzina: «Tā, tā, tas ir jauki. Akadēmiju šad un tad vajag izvarot...» Ievēlēšana notika neilgi pēc tam, kad Napoleona I pīšļi bija pārvesti no Svētās Helēnas salas uz Parīzi, tāpēc laikraksts *«La Presse»* publicēja šādu anonīmu četrrindi:

Nu abi sasniedzāt jūs mērķi taisno savu,
Un melnās intrigas — tās neguva nekā:
No jauna Napoleons ir Parīzē ar slavu,
Un uzņemts ir Igo nu akadēmijā.

Pret šo piekto kandidatūras izvirzīšanu Ziljeta izturējās naidīgi: «Man tā gribētos, kaut nebūtu ne akadēmijas, ne teātru, ne

izdevniecību, kaut pasaulē būtu vienīgi lielceļi, dižanši, iebraucamās vietas un Zužū un Toto, kas viens otru dievina ...» Bet ievēlēšanas dienas vakarā viņa metās tam ap kaklu: «Sveicināts, mans Toto! Sveicināts, mans akadēmiķi! ... Pagaidām jūs vēl esat slavas piesātināts, bet nepārsātināts ...» Uzņemšanas dienai par godu Ziljeta sev pasūtīja skaistu kleitu (pats jaunievēlētais vadāja viņu pie šuvējas uz uzlaikošanām, jo vienai viņai nebija tiesību iziet no mājām), un viņa tik ļoti steidzās, ka ieradās Konti krastmalā pirms kārtības uzturētājiem. Drūzma bija neiedomājami liela. Publikā tika sauktas vārdā Zirardēna kundze, Luīza Kolē kundze, Tjēra kundze un daudzas aktrises; ar sevišķu interesi cits citam jokodami rādīja uz Adeli un Ziljetu. Pirmo reizi desmit gadu laikā akadēmijā bija ieradušies prinči. Orleānas hercogu un hercogieni (viņa izskatījās ļoti skaista baltajā platmalē, kas bija izrotāta bālām rozēm) pie Mazanni pils durvīm sagaidīja akadēmijas pastāvīgais sekretārs Vilmēns. «Man šķiet,» Vilmēns sacīja, «ka jūs, jūsu augstības, apmeklējat akadēmiju pirmo reizi.» Troņmantnieks atbildēja: «Bet tā nebūs pēdējā.»

Igo ienākšana bija majestātiska. Tumšie, gludi sasukātie mati atklāja piramidālo pieri un nolaidās lejup valnītī uz zaļās, izšūtās apkakles. Melnās, padziļi iegrimušās, mazās acis mirdzēja apvaldītā priekā. Pirmais smaids tika dāvāts Ziljetai, kas, redzēdama viņu ienākam tik bālu un satrauktu, gandrīz zaudēja samaņu. «Paldies, mans dievināmais, paldies, ka Tu iedomājies nabaga sievieti, kas Tevi mīl, iedomājies tik nopietnā, varētu teikt, *visaugstākajā* brīdī, ja vien cilvēki, kas tur bija sapulcējušies, nebūtu lielākoties riebīgi kretīni un neģēlīgi nelieši...» Vientuļniece bija laimīga, redzēdama solos «visus *manus* mīļos mazuļus: burvīgo Didīni, brīnišķīgo Sarlo un manu mazo, mīļo Toto, līdzīgu otram Toto, kas izskatījās bāls un slims...»

Igo runa visus pārsteidza. Kādas divdesmit minūtes viņš runāja par Napoleonu, cildināja Konventu, cildināja monarhiju un Burbonu dinastijas jaunāko atzarojumu, cildināja Franciju, kas «dod virzienu domām visā pasaulē», cildināja akadēmiju: «Jūs esat viens no garīgās varas galvenajiem centriem,» — uzslavēja savu priekšgājēju Lemersjē, bet tikai dažās vispārīgās frāzēs, nobeigumā cildināja Malzerbu, izglītotu cilvēku, izcilu ministru un cienījamu pilsoni. «Kāpēc Malzerbu?» jautāja vīlusies publika. Zinātāji atbildēja tāpat kā Sentbēvs: «Baltiem diegiem šūta viltība,» — vai kā Saris Manjēns: «Miklas atminējums šeit ir — *pēra tituls* un *ministra postenis.»* Sentbēvs ierakstīja savā piezīmju burtnīcā: «Igo! Viņš stājas Lemersjē vietā ar tādu izskatu, it kā stātos Napoleona vietā.» Direktora vietas izpildītājs Narsiss Ahills de Salvandī, vēsturnieks un politisks darbinieks, par kuru Tjērs izteicās: «Viņš ir tik belīgs kā pāvs,» — nelaupīja tradicionālās bultas, kuras mēdz raidīt jaunievēlētajam akadēmiķim. Ziljeta atzina, ka šis stulbenis ir «neglīts sarkaņģīmis, uzpūtīgs un

drūms īgņa». Viņa runas sākums bija ironisks:

«Senie romieši, lai triumfētu, salika sev apkārt savu senču tēlus. Napoleons, Sijess, Malzerbs nav jūsu senči, cienītais kungs. Jums ir citi, ne mazāk slaveni senči: Zans Batists Ruso, Klemāns Maro, Pindars un psalmu sacerētājs ķēniņš Dāvids. Šeit mēs nezinām lieliskākus radu rakstus.»

Igo bija minējis, ka Napoleons būtu iecēlis Korneiju par ministru, ja tas dzīvojis viņa laika.

«Nē, nē!» sacīja Salvandī. «Mums būtu mazāk nemirstīgu drāmu, — bet vai tas ir drošs, ka mums būtu par vienu dižu ministru vairāk? Mēs jums esam ļoti pateicīgi, ka jūs drosmīgi aizstāvējāt savu dzejnieka aicinājumu pret visiem politiskās godkāres kārdinājumiem...»

Viltus pilni vārdi, jo tie tika adresēti cilvēkam, kura politiskā godkāre bija visiem zināma. Uzticīgā Ziljeta ar rūgtumu atzina «atbildētāja apskaužamo neveiklību», bet saglabāja brīnišķīgas atmiņas par savu aizkustinājumu sēdes sākumā: «Kopš tā brīža, kad Tu ienāci akadēmijas zālē, mani pārņēma un vairs neatstāja apbrīnojama līksme, kaut kas vidējs starp reibumu un ekstāzi, it kā es skatītu kādu debesu parādību un manā acu priekšā būtu nostājies pats dievs visā savā diženumā, visā savā skaistumā, visā savā spožumā un savā slavā...» Bet publikā, kas nav nekāda iemīlējusies sieviete, de SalvandI kungs guva panākumus.

Saglabājusies interesanta Viktora Igo vēstule SalvandI. Pēc sēdes direktors bija pateicis jaunajam akadēmiķim, ka karalis esot bijis nemierā, jo Igo savā runā viņu nosaucis par «Dimurjē cīņu biedru» — Dimurjē taču esot slikta slava. Igo atbildēja: «Karaļa vēlēšanās tiks ievērota, mīļo amata brāli. Biogrāfijas ir formālas, un man labāk tīk ticēt karalim, nevis biogrāfijām. Tāpēc es ielikšu *«Kellermana cīņu biedrs»* un Dimurjē vārdu vairs neminēšu. Nekavējoties nosūtīšu uz Dido spiestuvi labojumu. Nupat pārlasīju laikrakstā *«Débats»* ievietoto Jūsu runu, un ar prieku varu Jums pateikt, ja arī kaut kādā ziņā (var gan būt, ka es maldos) tā mani mazliet aizskar kā cilvēku, tad kā rakstnieks esmu par to sajūsmā . . .» Tā bija veikla un lokana taktika. Taču iespiestajā tekstā bija lasāms: *«Dimurjē un Kellermana cīņu biedrs.»*

Ruaijē-Kollārs, dzēlīgs doktrinārs un īgņa, kas valkāja augstu kravati, sacīja Viktoram Igo: «Jūs, cienītais kungs, norunājāt tik lielu runu tik mazai sanāksmei.» Bet prese nepavisam nepievīlās: lielā runa vēstīja par lieliem nodomiem. «Tas ir pirmais solis uz parlamenta tribīni, kandidatūra uz vienu no mūsu divām palātām, bet varbūt arī uz abām vai pat vairāk — ministrijas programma .. .» Humoristiskais žurnāls *«La Mode»* kādā hronikas rakstiņā pastāstīja, kā «princese Helēna, redzēdama, ka tuvojas brīdis, kad viņai uzliks galvā Francijas kroni, jau iepriekš sastādījusi savu ministru padomi:

Kara ministrs, padomes priekšsēdis — Viktors Igo.
Ārlietu ministrs — Teofils Gotjē.
Finansu ministrs — Alfrēds de Misē.
Jūrniecības ministrs — de Lamartins ...»
Sentbēvs mēdza teikt: «Var redzēt, kurp viņš tēmē.»

Jā, tas bija redzams, jo viņš gribēja būt redzams un savus nodomus neslēpa. *«Šatobriāns vai nekas.»* Pēc sapņa — rīcība. Jau vairākus gadus savus ceļa mietiņus viņš •ļirauda atklāti. Aizvien pieaugošā draudzība ar troņmantnieku un viņa sievu. Literātu biedrības priekšsēža postenis. Publicētās brošūras ar visiem Igo dzejoļiem par Napoleonu — sagatavošanās viņa mirstīgo atlieku pārvešanai. Daudzās pieņemšanas Karaliskajā laukumā (piena veikals «Šveice» piegādāja Igo kundzei saldējumu formī-šos par trīsdesmit frankiem simtu; sviestmaizes par divdesmit frankiem simtu, saldētu kafiju par četriem frankiem tasi un karstu punšu par trim frankiem tasi). Ģimenes finansiālā stāvokļa nokārtošana. Igo nodod izdevējam Deluā par divsimt piecdesmit tūkstošiem franku (no kuriem simt tūkstoši izmaksājami uzreiz skaidrā naudā) uz desmit gadiem tiesības izdot visus viņa agrāk iznākušos darbus. Tādējādi bija sasniegta liela turība un iegūts īpašuma cenzs, kas nepieciešams pēra titula iegūšanai. Bet Viktors Igo joprojām abās savās ģimenēs lasīja spredi̯ki par taupību. Kapitālu nedrīkst aiztikt. Jādzīvo no ienākumiem.

Taču viņam radās kāda vājība, kas dārgi maksāja, — viņš kļuva švīts. Tai laikā, kad Igo iekaroja Ziljetu, viņš vēl tāds nebija, un Žiljeta, kuras gaumi bija veidojis kņazs Demidovs, viņu par to bija zobojusi. Tagad viņa to nožēloja. «Esmu sev pamatīgi sariebusi, pataisīdama Jūs par švītu! Bet vai tad kādam varēja ienākt prātā, ka Jums iepatiksies šāda veida pārākums, Kas nav cienīgs tāda cilvēka kā Jūs? Esmu traki sašutusi, ka man tik ļoti veicies! Ak, kaut es varētu atdot Jums atpakaļ Jūsu agrākos jaukos pirkstus, Jūsu naivos bikšturus, Jūsu izspūrušos matus un krokodila zobus — es to katrā ziņā izdarītu! ...» Un kādu citureiz: «Toto iežņaudzas kā grizete; Toto sasprogo matus kā skroderzellis; Toto izskatās pēc parauglelles; Toto ir smieklīgs; Toto ir akadēmiķis! ...» Igo viņai ļāva runāt, cik tīk: nākamajam valstsvīram vajadzīgs iespaidīgs izskats. Igo kundze, kuru šīs stiprās saites darīja nemierīgu, mēģināja doties uzbiukumā pret Ziljetu — it kā vīra godkāro nodomu labad.

«Atzīstos, mani uztrauc Tava nākotne no materiālā viedokļa. Tavai mājai taču jābūt pieklājīgākai, nekā tā ir patlaban. Vajadzīgs, lai Tu vari uzņemt pie sevis cilvēkus, tāpat kā Tu pats tiec uzņemts. Zinu, ka mūsu ierobežotais dzīves veids nepavisam netraucē, bet tici man, ka tas var kļūt par šķērsli Tavā turpmākajā ceļā, kavēt Tavu virzīšanos uz mērķi, kuru esi sev spraudis ...

Baidos, ka Tevis uzņemtās saistības kādā jaukā dienā Tevi nespiež

izņemt dalu naudas, kuru Tu ar tādām pūlēm esi noguldījis... Tas man Tev jāsaka aiz bailēm, ka visi Tavi pūliņi var kjūt neauglīgi un dot nepietiekamus rezultātus. Ne Tev, ne Taviem tuviniekiem nav jādzīvo, tikko velkot dzīvību, — jums jādzīvo pieklājīgi. Man Tev jāatgādina tas, ko esmu Tev jau teikusi: savās domās es atsakos no jebkādām *tiesībām* uz bagātību, pie kādas Tu varētu tikt. Iepretī Tev es sevi uzskatu par pārvaldnieci, kuras uzdevums ir uzraudzīt un vadīt Tavas mājas saimniecību, lai tajā būtu pēc. iespējas lielāka kārtība, kā arī uzskatu sevi par mūsu bērnu audzinātāju. Šoreiz nu es saku — mūsu *bērnu,* jo negribu atteikties no savām tiesībām uz viņiem. Tikai Tevis dēj, mīļais draugs, vienīgi Tevis dēļ un vienīgi Tavās interesēs es Tevi lūdzu visu labi pārdomāt. Runāju ar Tevi kā māsa, kā draugs. Nezinu, ko lai Tev saku, lai Tu ticētu manai pilnigai nesavtībai. Padomā, padomā par savu nākotni! Apsver labi, kādā ceļā Tu varētu atvieglot savas materiālās grūtības ...»

«Atvieglot savas materiālās grūtības» nozīmēja pārtraukt sakarus ar Žiljetu. Par to viņš negribēja ne domāt. Fiziskās saites vairs nebija tik stipras kā pirmajā laikā, bet Žiljeta joprojām saglabāja tās īpašības, kādu Adelei nebija un kādas tā nemaz nevēlējās, — viņa bija drosmīga ceļotāja, cītīga pārrakstītāja, lieliska cildinātajā, pats dzejas iemiesojums. Igo vēl joprojām sacerēja pateicības himnas viņai par godu: «Ziljeta, šis brīnišķais vārds, kas iekritis man sirdī, uzplaukst uz āru dzejā; tu esi ne vien mana sirds, tu esi ikviena mana doma... Ja man ir kaut cik talanta, tad tu to esi radījusi.» Un 1. janvārī viņš uzrakstīja:

Ka gadi aplaupīt mūs var — man nava baiļu:
Aizvien tikpat es maigs, tikpat redz tevi daiļu,
Un ka pirms gadiem pukst mums tikpat strauji sirds.
No laika baiļoties nav vērts, jel tici, dārgā.
Lai gadi joņo vien, mūs vedot tuvāk zārkam, —
Tikpat vēl tuvu mīlestība mirdzi

Bet laulātā draudzene pildīja ārējo sakaru pienākumus. Kopš Sentbēvs bija pārtraucis «karaliskā bifeļa» apdziedāšanu, viņa pievērsa uzmanību — ne bez koķetērijas — kādam citam vīra draugam, kas ienāca viņu mājās «Er-n.inī» laikā un tagad bija kļuvis varens kritiķis visās nozarēs — rakstīja atsauksmes par drāmām, par grāmatām, par glezniecību, — Teofllam Gotjē, kas bija iesaukts par

«labsirdīgo Teo».

Adele Igo — Teoiilam Gotjē 1838. gada 14. jūlijā: «Gribētos zināt, kāpēc Jūs neatnākat pie mums biežāk, ja jau nevēlaties būt mūsu mājās vienmēr. No divi ļaunumiem jāizvēlas mazākais, tālab es labāk gribētu Jūs redzēt ik dienas nekā neredzēt nemaz! Teikšu pat, ka tas man būtu neizsakāmi patīkamāk, jo man ir svētki, kad es Jūs redzu, un patiešām nezinu, kāpēc Jūs man tos nesarīkojat iespējami biežāk.

Ja grib, vienmēr var atrast laiku feļetona uzrakstīšanai! Arī es varētu atlicināt laiku, lai to uzrakstītu par *«Forlūnio»*\ kurš man iepaticies kā Jūsu otrais «es», bet mums trūkst Jūsu pirmā «es», kas Jums ir tikpat jauks. Kādreiz Jūs mums to parādīsit, vai ne? Es to gaidu, esmu taču mazliet *sentimentāla,* un tur nu es nekā nevaru darīt. Esmu tāda pati kā veļas šuvējas, kā modistes, kā istabenes, pat kā ķēkšas. Jūs. taču esat apsolījis romānu «tādas sugas publikai», un es, morāliski pie tās piederēdama, prasu, lai Jūs šo romānu uzrakstāt...»

Buloņā 1838. gada 1. septembri: «Bēdīgi ir mīlēt savus draugus vairāk, nekā viņi mīl tevi. Man ir pilnīgs pamats tā sacīt gan attieksmē par *sevi,* gan attieksmē par tiem pašiem draugiem, jo bezgala daudzas lietas interesē viņus vairāk nekā «svētā draudzības uguns», no tā tad arī izriet, ka draudzības dievietei (vai tā maz ir dieviete?) ir gluži niecīga nozīme — it īpaši priekš Jums. Tas, ko es Jums rakstu, nekā negrozīs no tā, kas ir, — var taču runāt par vienu un to pašu simt gadu, var par to rakstīt simt gadu, no tā nekas negrozīsies, tu tikai visiem apniksi! Es prasu vienīgi to, lai, paklausot manam lūgumam, Jūs atbrauktu pie manis ciemos uz *dažām stundām* — atbrauktu pusdienas laikā un paliktu līdz vakaram. .. Brauciet *bez* kādas vēstules sūtīšanas. Gadījums visu izkārto labāk, nekā cilvēki domā. Jūs pret mani neesat nemaz laipns. Bet es Jūs tomēr mīlu no visas sirds, jo Jums ir visas tam vajadzīgās īpašības. Jūsu padevīgā *Adele Igo.»*

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit astotā gada 26. septembri: «Tādēļ atnāciet man pakaļ rīt, ceturtdien, uz mūsu [45] drauga Bulanžē [45] darbnīcu . .. Atnāciet pulksten piecos, es Jūs aizvedīšu uz Buloņu, kur Jūs droši vien paēdīsit pusdienas kopā ar *Dižo cilvēku.* Kas gan viss nav jāizdomā, lai brītiņu ar Jums patērzētu! ...»

Bez datuma: «Es tik ļoti baidos, ka Jūs rīt ieradīsities, un šā iemesla dēļ Jums rakstu. Es būtu izmisusi, ja Jūs mani nesastaptu, tādēļ steidzu Jums uzrakstīt, lai šai ziņā varētu būt mierīga. Varbūt līdz ar to cs Jums vēl arī atgādināšu, ka Jums jāatbrauc uz Buloņu *pavadīt dažas stundas kopā ar mani.* Kas zina? Taču, lai nu būtu kā būdams, rīt es šeit nebūšu. Gaidīšu Jūs trešdien ... Un, runājot par turpmāko, izsaku savas pretenzijas uz to, lai Jūs piederētu man, un dotu Jums lādas pašas tiesības uz sevi, nebijusi es sieviete, turklāt Jūsu uzticamais draugs. *Adele Igo.»*

Tūkstoš astoņi simti trīsdesmit devītā gada 28. janvārī: «Atnāciet taču un atnesiet mums savu grāmatu! Tas jau ir pavisam jocīgi, ka visi Jūsu darbu ir izlasijuši agrāk par mums. Tā ir, Jūs mani vairs nelutināt! Manuprāt, es patiešām kļūstu drausmīga . . . Man Jums jāpasaka, jo Jūs tik labi protat glabāt noslēpumus, ka esmu atklājusi *Dižā cilvēka* vājo vietu: viņš ir pa īstam sarūgtināts, ka Jūs nevēlējāties nekā pateikt par donu Sezāru[2]. Esmu viņā atklājusi cilvēcisku īpašību: vieglu aizvainojamību draudzībā.»

«Es Jūs uzskatu par *jūtīgāku,* nekā Jūs to atzīstat. Vai tā ir taisnība vai ne, bet tādu es Jūs esmu uzņēmusi savā sirdī un pie šā ieskata arī palieku. Domās esmu radījusi nelielu romānu, kas man papildina Jūsu tēlu, tālāk es arī neiešu. Sievietēm ir jāaprobežojas ar izdomu, jo viņas kļūst tik dumjas un smieklīgas, kad ķeras pie spalvas un notriepj pirkstus ar tinti. Varat droši ticēt, ka, neraugoties uz vilšanos, kādu esmu savā mūžā pieredzējusi, draudzība tomēr ir kaut kas tāds, par ko man nav ne mazāko šaubu un ko es lieku uz altāra un glabāju kā savu lielāko dārgumu. Uz drīzu redzēšanos, vai ne? *Adele.»*

Bez datuma: «Vēl aizvien cītīgi lasu, kā Jūs to vēlējā- [46] im s, Jūsu feļetonus. Šodien ievēroju, ku Jūs vēl neesat lu'kā teicis par manu portretu... Esiet tik laipns un atlīkstiet, ka tas ir pakarināts par augstu, — tad varbūt to piekarinās zemāk! Man ir kauns, ka es Jūs tā nodarbinu .ir savu personu, jo pati es nemēdzu ar to daudz noņemties, bet Jūsu aizrādījums palīdzēs jauna mākslinieka karjerai, jo viņam nepieciešams gūt mazliet panākumu, lai varētu kaut ka izkulties ...»

Bez datuma: «Biju cerējusi, ka Jūs vakarvakarā mani apciemosit. Ļoti slikti, ka Jūs mani tā pametat. Ja gribat ar mani izlīgt, ierodieties rīt, pirmdien, uz pusdienām pie Roblēna «Sendžemsā». Papūlieties atnākt agrāk, *lai mēs varētu pastaigāties pa mežu.* Šoreiz esiet precīzs! ...»

Bez datuma: «Mīļais Gotjē kungs, ja Jūs nākamajā svētdienā vēlaties apmeklēt Longšānas peldētavas, Jūsu gaišībai tās būs atvērtas. Pusdienas Jūs paēdīsit kopā ar mums ... Ja Jūs savā feļetonā varētu pateikt kādu vārdu par šo *vietiņu,* ar to Jūs izdarītu pakalpojumu Karaliskā laukuma kvartālam, kurš kādreiz bija arī Jūsu kvartāls. Turpmāk Jums nekad vairs neuzmākšos. Dariet, kā Jums tīk. Tikai mīliet mani kā savu vislabāko un vissenāko draugu. *Vikontese Igo*.»

Viņa joprojām ticēja draudzībai starp vīrieti un sievieti; viņai bija drausmīgas bailes apdedzināties, bet ar uguni spēlēties patika. Vīra pamesta sieva jūt vajadzību uzmundrināties.

No 1840. gada maija līdz oktobrim Adele Igo kopā ar tēvu un abām meitām dzīvoja Senprī, Monmoransī meža malā lielā mājā, kuru sauca «Terase». Zēni atradās Zofrē pansijā Kiltirsentkatrīnas (tagadējā Seviņē) ielā, un no turienes viņi gāja uz «karalisko Kārļa Lielā koležu». Dzīvodami pansijā, viņi pieprasīja vai nu no mātes, vai no Didīnes «četrus sū parādu nomaksāšanai (tas ir ļoti steidzami) un burku ievārījuma...». «Māmiņ, es Tevi mīlu,» rakstīja Šarls, «es Tevi dievinu, Tu esi mans eņģelis, mana dzīvība . .. Pasaki Didīnei, lai man atsūta rīt ievārījuma burku launagam, lai nebūtu jāēd sausa maize...» Atgriezdamies pansijā, viņš vienmēr raudāja: «Es katru brīdi atceros tauriņus uz viesistabas aizkariem, gleznas, gultas baldahīnu, sarkano galdiņu ... Ja es Tevi veselu gadu neredzēšu, baidos, ka varu nonākt līdz pašnāvībai ...» Šis romantisms izpaudās kā mantota īpašība, un

Šarls, kas savu stāvokli dramatizēja Igo lugu garā, gaudās, ka viņš ir «diža un laimīga tēva nepazīstamais dēls». Igo ilgu laiku dēliem nepievērsa uzmanību, bet ap 1840. gadu sāka sekot viņu mācībām, it īpaši latīņu valodai, kurai piešķīra lielu nozīmi. Viņš bija laimīgs un lepns, kad 1840. gada 31. jūlijā uzzināja, ka viņa jaunākais dēls Fransuā Viktors vispārīgajā liceja konkursā saņēmis prēmiju par tulkojumu no franču valodas latīņu valodā. So laimīgo notikumu viņš aizbrauca nosvinēt uz Senprī kopā ar ģimeni. Pulciņš bērnu, kas visi bija skaisti un gudri, pārvērta «Terasi», tāpat kā citkārt de Rošu, par līksmu paradīzi. Palīdzot dēliem uzcelt zaru būdu, bet Dedē audzēt vistas un trušus, noraugoties ar mīlestību Leopoldīnē, Igo ar satraukumu atcerējās tos laimīgos laikus, kad viņam gribējās būt «pirmajam gan laulības dzīvē», gan tēva godā, gan dzejā. Bet viņa ģimenes dzīve tagad čīkstēja kā veci rati, ik uz soļa bija jūtamas nesaskaņas, un tur vairs nekā nevarēja līdzēt. «Mūsu likteņi un mūsu nodomi gandrīz vienmēr risinās pretējā virzienā.»

Iil

REINA

Jūs zināt, ka man patīk gari ceļojumi ar īsiem pārgājieniem kopā ar vecajiem bērnības draugiem Vergiliju un Tacitu.

Viktors Igo («Reina»)

Trijos ceļojumos pa Reinu (1838, 1839 un 1840) senatnes mīļotāja un sapņotāja garajā un fantastiskajā braucienā bez Vergīlija un Tacita ceļabiedros bija arī Ziljeta. Bet Adelei ik vakaru vēstules veidā tika nosūtīta ar zīmējumiem papildināta dienasgrāmata, lai ta tiktu uzglabāta kā materiāls kādam viņa nākamajam darbam. Igo «atstāj Parīzē uzticamu un dārgu draugu, kuru pie lielpilsētas saista pastāvīgi pienākumi, kas ar lielām grūtībām tam ļauj izbraukt uz lauku mājām, kuras atiodas četru ljē attālumā no pilsētas robežas» '. Šis draugs bija viņa laulātā draudzene (vai retāk gleznotājs Luijs Buianžē). Ceļotājs [47] rakstīja vēl otru dienasgrāmatu, nozīmīgāku, kurā bija i/.teiktas pārdomas par vēsturi un politiku. Vairāk nekā divi mēneši garajā ceļojumā 1839. gadā viņš pa dienu braukāja, lielāko nakts daļu rakstīja, bet Žiljeta viņu vēroja un gaidīja savu stundu — mīlestības stundu.

Ar dīvainu, gandrīz maģisku pievilkšanas spēku Viktoru Igo saistīja lielā, leģendu apšalktā upe. Bērnībā, dzīvojot Fejantīniešu ielā, viņš katru vakaru bija raudzījies gleznā, kas karājās pie viņa gultas, un vecās torņa drupas, drūmas un pussagruvušas, kļuva par avotu viņa sapņiem un zīmējumiem. Kaut arī Igo vāji pazina vācu literatūru, tomēr, tāpat kā viņa draugi Nervāls un Gotjē, viņš bija lasījis skaistās Hofmaņa pasakas. Savas grāmatas «Reina» priekšvārdos viņš pat atzinās: «Vācija (grāmatas autors to neslēpj) ir viena no tam zemēm, kuru viņš mīl, un viena no nācijām, par kuru viņš jūsmo. Viņam ir

gandrīz vai dēla jūtas pret šo visu domātāju cēlo un svēto dzimteni. Nebijis viņš francūzis, vēlētos būt vācietis ...»

Varbūt šai viņa tieksmei izprast un izteikt vācu dzejas garu pievienojās arī vēlēšanās aizkustināt vācu princesi — Orleānas hercogieni. Turklāt viņš domāja, ka, pievēršoties franču un vācu attiecību problēmai, rakstnieks var izdarīt labu savai zemei un ņemt dalību sabiedriskajos pasākumos. Tālab 1841. gadā grāmatā «Reina» bez leģendām, aprakstiem un pārdomām par pagātni Igo pievienoja arī politiska rakstura nobeigumu. Iepriekšējā gadā starp Franciju un Prūsiju šķila briestam konflikts. Vācu dzejnieks Bekers bija uzrakstījis dzejoli «Vācu Reina», uz kuru Misē bija atbildējis ar slavenajām vārsmām: «Mums *piederējusi ir jūsu vācu Reina — Tās ūdens tika mūsu traukos smelts...»* Igo savā gaiajā un nopietnajā grāmatas nobeigumā ierosina strīdus atrisināt miera ceļā: lai Prūsija atdod atpakaļ Francijai Reinas kreiso krastu, kas ir «daudz franciskāks, nekā vācieši domā». Bet Prūsija saņemtu pretī brīvpilsētas Hanoveru un Ham-burgu, izeju uz okeānu; ar to Prūsija gūtu to labumu, ka tai būtu brīvostas un vienota teritorija. Tad Francija un Vācija, kas radītas sadarbībai, apvienotos tai nolūkā, lai nodrošinātu mieru visā pasaulē. «Reina ir upe, kurai tās jāapvieno, bet to pārvērtuši par upi, kura tās šķir.»

Garais raksts ar sava vēsturiskā redzes viedokļa plašumu, ar stila spraigumu un ierosināto atrisinājumu

drosmi atstāja nopietnu iespaidu. Bet vai tas norādīja uz valstsvīra prātu? Par to varēja šaubīties. īsts vidutājs nemēdz uzstāties tik noteikti. Spožas antitēzes un pamācības nespēja lāgā noslēpt cilvēku pazīšanas trūkumu. Kurš gan Francijā vēlējās, lai Prūsija būtu vienota un tai būtu izeja uz okeānu? Kiviljē-Flerī laikrakstā *«Journal des Débats»* sparīgi protestēja: *«Prūsija, Jūs* sakāt, *tāda, kāda tā ir saskaņā ar Vines kongresu, ir slikti darināta.* Patiešām, tā ir liela nelaime! Un Jūs vēlaties pārtaisīt Prūsiju par Jaunu Francijai, Jūs tai dodat ostas pie okeāna, pievienojat tai Hanoveru, paplašināt tās robežas, cildināt tēs morālo varenību! Un kāpēc? Tikai tāpēc, lai Francijai piederētu Montonēras departaments! . ..»

Veselā saprāta cilvēks šeit pērna pārsvaru pār ģēniju. Dzejnieks, būdams visa redzētā iespaidā, centās atrisināt vēstures problēmu, «pēc vecās Pfalces grāfistes vienkāršajām aprisēm viņš gribēja atklāt pagātnes noslēpumu un atminēt nākotnes miklu . . .». Viņš bija redzējis Reinu, bet tā bija briesmīga, episka, «eshiliska» Reina. Lieliskie zīmējumi, kurus viņš no turienes pārveda, bija traģiskas, pārdabiskas, negantas un fantastiskas gaismas piesātināti un atspoguļoja drīzāk paša Igo temperamentu nekā Reinas ainavas. Viņš arvien vairāk un vairāk pievērsās diviem stiliem, no kuriem viens, pēc Sentbēva izteiciena, nekad neatbrīvojās no «savas greznības un *ārišķīgā svinīguma»,* bet otrs (grāmata «Redzētais») bija lieliska *reportāža.*

Lādzīgais Viktors Pavī rakstīja Anžeras Davidam: «Vai Jūs esat braucis augšup pa Reinu, šoreiz nevis laivā, nevis ratos, bet ar Viktora Igo grāmatu? Ik uz soļa — viņš un tikai viņš — dzejnieks, kas atspoguļojas šai upē, kas nemitīgi piebārsta tās ūdeņus un krastus drīz ar balsi, drīz ar dzirksteļu mirdzumu. Ar savu dīvaino despotismu viņš panāk, ka ikviena ainava runā tikai par viņu! Dzelzs cimdā ietērpta roka galu galā jūs saspiedīs. Pēc šās lasīšanas cilvēks jūtas tā, it kā viņam būtu jā-nosmok, jūtas sadauzīts kā ērgļa laupījums, kas izkritis tam no nagiem ...»

Balzaks, kas nekad nebija iecietīgs pret Igo, «Reinu» atzina par šedevru. Viņam bija sastāstīts, ka Viktors Igo, tāpat kā viņa brālis Ežēns, esot kļuvis ārprātīgs un ka viņu ievietošot slimnīcā. Balzaks to aizrakstīja pat Hanska kundzei. «Reina» šīs valodas apgāza, turklāt apgāza pārliecinoši. Franču proza kopš Satobriāna laikiem nebija radījusi tik dižu un harmonisku darbu. «Šīs drupas, parādīdamās manu acu priekšā šādā stundā un šādā apgaismojumā, modināja neizsakāmas skumjas, maigumu un dižuma sajutu. Man likās, ka tikko samanāmajās koku un krūmu šalkās es saklausu kaut kādu goddevīgu bijību. Nebija dzirdams neviens solis, neviena balss, neviens elpas pūtiens. Pils pagalmā nebija redzama ne ēna, ne gaismas stariņš — tur valdīja sapņaina puskrēsla, kas visu pārveidoja, visu izcēla un visu noslēpa. Bāla mēness gaisma pa pils mūru spraugām un plaisām iespiedās līdz pat vistumšākajiem kaktiņiem, un zem velvēm un nepieejamās ejās es saskatīju kaut kādus lēnām kustošus baltumus ...» Mūsu priekšā ir it kā Satobriāna «Aizkapa piezīmju» fragments Viktora Igo transkripcijā, ko apgaismo blāva mēness gaisma.

«Kā ērgļa laupījums, kas izkritis tam no nagiem...» rakstīja Pavī. Bet arī pats ērglis varēja nokrist zemē. Igo triumfēdams *«lidinājās zem mūžīgajām velvēm, kad pēkšņi vētras brāzma salauza tam spārnus».* Tai pašā 1842. gadā viņa draugs un labvēlis — troņmantnieks Or-leānas hercogs nositās, ekipāžā braukdams, kad zirgi bija sākuši aujot pa avēniju, kas tais laikos lika saukta par «Sacelšanās ceju». Princis, gribēdams no ekipāžas izlēkt, sadauzīja galvaskausu pret bruģi. Igo, kaut gan šī katastrofa viņu ļoti sāpināja, juta nepieciešamību *redzēt pats savām acīm* vietu, kur hercogs bija izlēcis no ekipāžas,— tas bija ceja kreisajā pusē starp divdesmit sesto un divdesmit septīto koku, ja skaita no Maijo vārtiem. Viņš atzīmēja, ka hercoga agonija beigusies «uz nekrāsotas sarkanu ķieģeļu grīdas» kādā «zaļi izkrāsotā pārtikas bodītē». Aiz mirstošā prinča galvas atradās ieplaisājusi krāsns. Pie sienas karājās lētas krāsainas bildītes, kurās bija attēlots «Mūžīgais žīds», «Fieski atentāts», «Napo-(leons» un «Orleānas hercogs Luijs Filips» huzāru ģenerāl-' pulkveža formas tērpā. Draugs sēroja pēc drauga. Dzejnieks, kas visur centās saskatīt antitēzes, domāja, ka hercogs, būdams jauns, bezrūpīgs un laimīgs, brauca garām šīm

zaļajām durvīm ikreiz, kad devās uz Neijī pili. Ja arī viņš dažkārt pameta acis uz šo bodīti, droši vien tā viņam šķita nožēlojama būda vai pat kāds zaņķis. Un tieši šī būda kļuva par viņa kapu. Atgriezdamies kopā ar Ziljetu Parīzē, Viktors Igo ieraudzīja uz sienām izlīmētas afišas, kurās lieliem burtiem tika paziņots: «Neijī svētki.» īsts atradums kontrastu mīļotājam.

Orleānas hercogam bija bijusi cēla sirds, un viņš bija liberāļu cerība. Tagad visi nākotnes nodomi viņiem bija no jauna jāpārveido. Viktoram Igo, kas tai laikā atradās Franču akadēmijas priekšgalā, tika uzticēts izteikt karalim līdzjūtību visa institūta vārdā. Pāragri mirušo princi Igo cildināja. «Ser, Jūsu asinis ir mūsu zemes asinis; Jūsu ģimenei un Francijai ir viena kopēja sirds. Tas, kas sāpina vienu, ievaino arī otru. Šai brīdī franču tauta ar bezgala dziļu līdzjūtību pievērš savu skatienu Jūsu ģimenei un Jums, ser, kas vēl ilgi dzīvosit, jo Jūs esat vajadzīgs dievam un Francijai, karalienei, viņas majestātei mātei, kas ir visvairāk bēdu piemeklētā māte, un, beidzot, princesei, kas ir īsta francūziete pēc sava gara un kas izraudzījusies par savu otro dzimteni Franciju, kurai tā dāvājusi divus francūžus, dinastijai — divus princus, nākotnei — divējas cerības .,.»

Kāda tad būs šī nākotne? Kas zina? Varbūt pēkšņi nodibinās pavaldonību? Varbūt princese Helēna faktiski kļūs par karalieni? Varbūt Viktors Igo tad kļūs par premjerministru? Bet vispirms vajag dabūt pēra titulu, tātad jātuvinās vecajam karalim.

Pēc mēneša, kopš bija notikusi lielā traģēdija, Igo devās vizītē pie Orleānas hercogienes, un viņam ienāca prātā dīvaina doma — paņemt kabrioletā lidzi Žiljetu, kas viņu palika gaidām pie pils vārtiem, *liljeta Druē — Viktoram Igo 1842. gada 20. augustā:* «Itin viss man iedveš bailes un tātad izmisumu. Tā, piemēram, šī vizīte pie Orleānas hercogienes, pie kuras, es to atzīstu, Tev bija jauks nodoms aizvest līdzi arī mani, — šī vizīte man kļuva par mocībām laika un apstākļu dēļ: es vienkāršā mājas kleitā — un ši sieviete, skaistule, kuru piemeklējusi liela nelaime, un tas var Tevi savaldzināt vēl vairāk. Atzīstos, lai cik vīrišķīga ir mana milestiba, lai kā es paļaujos uz Tavu uzticību, es neesmu mierīga, kad man ir jācīnās un jācīnās neapbruņotai...» Veltīgas bailes. Karaliskā atraitne, tērpusies dziļās sērās, domāja vienīgi par savu zaudējumu un saviem dēliem. Bet viņa arī turpmāk pieņēma savu dzejnieku un pārrunāja ar viņu par neparedzamo nākotni.

IV

GLADIATORI LITERATŪRĀ

Igo ir ģeniāls; ģēnijs ir kaut kas dižens, bet ne pilnīgs.

Zils Renārs

Kad 1840. gadā Igo publicēja «Starus un ēnas», dzejoļu krājumu «Iekšējo balsu» garā, tad pirmā Sentbēva vēlēšanās bija dot ienīstajam

sāncensim briesmīgu triecienu. Viņu jau labi sen traki kaitināja jaunā vīraka kvēpinātāju paaudze, fanātiskie Viktora Igo pielūdzēji, kas uzbruka Bilozam, žurnālam *«Revue des Deux Mondes»,* pašam Sentbēvam un ikvienam, kurš nenoguris nokvēpināja vīraku viņu vadonim. Igo pats palika ēnā, bet viņa nopietnā seja Sentbēvam atgādināja «juku laiku Romas patriciešus, kas uzturēja kalnos bandas, ar kurām viņiem it kā nebija sakaru un kuru priekšgalā viņi nekad netika redzēti». Atklāti Viktors Igo šos literatūras «gladiatorus» neuzmundrināja, bet varbūt «asināja savu jauno, pārdrošo ieročnesēju spalvu un viņu ļaundarībās bija tikpat vainīgs kā tas Anglijas karalis, kura neuzmanīgi izmestie vārdi bija pamudinājuši četrus trakuļus galminiekus uzbrukt ar dunci Tomasam Beketam».

īstenībā Sentbēvs savam kādreizējam draugam nevarēja piedot ne viņa spēku, ne viņa uzvaipilno mākslinieciskо vērienu. Sentbēvs zināja, pareizāk sakot, iedomājās, ka viņš ir gudrāks nekā Viktors Igo; viņam piemita smalkāka mākslinieciskā gaume, bet viņam bija skumji visu saprast, par visu spriest un nekam neticēt. «Es pārāk labi zinu, ka man trūkst jebkāda dižuma, ka neesmu spējīgs nedz mīlēt, nedz ticēt. Mēģinu pats sevi nomierināt ar to, ka spēju visu ātri saprast.. .» Bet viņu neatlaidīgi vajāja uzmācīgais tēls. «Igo ir tāds cilvēks, kuram viss līdz galam izdomāts un slīpēti aplēsts. Itin viss, pat viņa teiktais *labdien*... Un tāds viņš ir kopš piecpadsmit gadu vecuma. Ilgu laiku es to apšaubīju, bet, kad viņu pamatīgi iepazinu, pārliecinājos, ka tā ir taisnība. Viņa rupjās viltības man krīt acīs aizvien vairāk un vairāk ...» Vai arī: «Savā mūžā esmu bieži sadūries ar rupjību un šarlatānismu, ko pastrādā stiprie, bet nedelikātie cilvēki — līdzīgi Viktoram Igo un citiem vienasdienas kungiem, tālab ari man ir pretīgi šie rupjie radījumi, kas grib izlikties cēli...»

Vislielākā Adeles Igo vaina bija tā, ka viņa vēl vairāk sakurināja Sentbēva dusmas. «Igo ir Ciklops, viņam ir tikai viena acs,» mēdza teikt Sentbēvs. — *«Pareizi,»* Adele apstiprināja, «viņš redz *vienīgi sevi.»* — «Igo ir rupjš un naivs (to es bieži esmu teicis un saku to no jauna, runādams pakaļ kādai personai, kura viņu pazīst labāk nekā es).» Šī persona bija Adele, no kuras, par spīti visam, Sentbēvam bija grūti tikt vaļā; viņš apvienoja krājumā «Mīlestības grāmata» viņai veltītos dzejoļus un tos anonīmi izdeva. «Mīlestībā man ir bijis tikai viens liels un īsts panākums — mana Adele. Esmu līdzīgs tiem ģenerāļiem, kuri visu mūžu dzīvo no vienas lielas uzvaras, par kuru viņiem visbiežāk jāpateicas savai laimīgajai zvaigznei, nevis pašu nopelniem. Kopš tā laika es paciešu vienu sitienu pēc otra, vienu sakāvi pēc otras. Nav man arī spēka doties kādā kaujā; es vairs nekaroju un apmierinos ar to, ka lēnprātīgi izdaru dažus manevrus savā pusē ... Starp citu, ir jau labi. Esmu no jauna atradis savu Adeli un viņas sirdi un negribu vairs mīlēt nevienu citu kā vienīgi viņu *(1840. gada decembrī)...»* Un

Sentbēvs nemitīgi runā par viņu. «Hortenzija (Allāra), izlasījusi dzejoli «Jel ejiet prom, sen zudis viss», man atrakstīja: «Tādi dzejoļi, tāda atzīšanās atsauks atpakaļ kuru katru sievieti kaut vai no viņa pasaules gala. Adele vēl pieklauvēs pie Jūsu durvīm, Jūs ar viņu atkal satiksities, un viss būs labi; Jums viņai viss japiedod. Es par to pastāvīgi domāju un ticu, ka tā būs. Vajag visu piedot cilvēkiem, kuriem piemīt cēlas kaislības, jo viņi saprot vienīgi to un, vienīgi no šās puses pieejot, viņus var iegūt nedalīti. Viss pārējais nav svarīgs.» Uz šo vēstuli es atbildēju: «Tas, ko Jūs sakāt, ir pareizi, tāpēc arī es viņai piedevu, bet ne vairāk. Redziet, mazliet prāta, mazliet piemīlības, mazliet juteklības nekaitē pat lielai un cildenai kaislībai. Šādas sastāvdaļas it ipaši noderīgas, *reti satiekoties,* bet manai burvīgajai un nežēlīgajai dāmai šo īpašību trūka ...»»

Tātad viņš bija nolēmis uzbrukt Ciklopa jaunajam krājumam un 1840. gada jūnijā uzrakstīja niknu rakstu «Gladiatori literatūrā»;

«Pirmajiem Igo kunga dzejoļiem piemita spilgtums, pat burvība un lielāks maigums nekā viņa vēlākajiem dzejoļiem. Tajos sāka parādīties svešādas, dīvainas intonācijas. Minēšu tikai dzejoli par «Jauno milzi», kurā it kā koncentrējušās visas savdabības, kuras vēlāk vēl nopietnāk un bīstamāk izpaudās prozā — romānā «Islandietis Hans». «Jaunajam milzim» piemītošo divainibu izpirka brīnumainais dzejas skaistums, un bieži vien šo dīvainību piemirsa, noklusēja vai ari uztvēra kā gluži vienkāršu saulainās bērnības ieilgušu rotaļu. Ap to laiku, kad iznāca «Austrumu motīvi», Igo kunga dzeja, pat ja to vērtēja no dažādiem redzes viedokļiem, varēja parādīties mūsu acu priekšā ar veselu galeriju tēlu, kas bija cits par citu spožāki un izsmalcinātāki, tur bija dzejoji par *pirmo mīlestību,* kādus viņš bija rakstījis ari agrāk; tur bija ari žilbinoši skaistā «Peri», kas jo dienas kļuva skaistāka; tur bija arī «Peldētāja Zāra», fantastisks dzejnieka sapnis. Tieši tur (es šeit neuzkavēšos) bija ļoti daudz skaistu tēlu, kas raksturoja bagātīgo un spilgto dzejnieka manieri. Bet visu šo īpašību vidū pieauga arī «Jaunajam milzim» raksturīgās īpašības.

Zans Pols savā «Titānā» apgalvoja; «Cilvēkā mājo rupjš un akls Ciklops, kurš garīgo vētru laikā paceļ savu balsi un tiecas visu iznīdēt.» Drausmīgais un mežonīgais gars, kas mūsos brēc, cīnās pretī labajam garam, kas runā klusākā balsi un dod mums prātīgākus padomus. Tai laikā dzejas mūzu vidū Igo kunga darbos mājoja tieši šis jaunais Ciklops. Bet sākumā viņa grotā vēdīja svaigs gaiss, rītos tai apkārt rotaļājās tūkstošiem feju un nimfu, šalkot šalkoja strautiņi un burzguļoja ūdenskritumi; un pat tad, kad no grotas iznāca ārā gans Polifēms un apsēdās klints galotnē, tas bija jaunais Galatejā iemīlējies Polifēms, kas melodiski pūta flautu un bija cienīgs, lai kaut kāds Teokrits savāktu viņa dziesmas. *Et erat tum dignus amari.*[48]

Vienubrīd, kad skanēja maigas, burvīgas melodijas, šķita, ka

atjaunotās un auglīgās Mūzas valstībā Ciklops ir miris un uzvaru guvuši labie ģēniji. Tas bija «Rudens lapu» laiks. Kaut kāds maigums un aizkustinošā noskaņa, kas tajā valdīja, mūs it kā pārliecināja, ka no Igo dzejas uz visiem laikiem zudušas dīvainās tieksmes un mežonīgie briesmoņi. Maldīgs, šķitums! Milzis Ciklops nebija miris, bet bija tikai iesnaudies. Peri un spožās fejas, protams, turpināja savu dzīvi, bet vesels bars burvju tēlu un pat liriskā gājiena pavadones vairs neparādījās. Taču pats milzis, kurš centās iespiesties fantastisko būtņu vidū, aizkļuva līdz tām un aizvien biežāk tām pieskārās. Kļūdams vecāks, Ciklops tās sāka aizskart pārdrošāk, uzmācīgāk un izaicinošāk. Viņš vairs nebija nekāds zaļknābis: *llaventem prima lanugine malas*'. Ja arī viņš savas māsas neaprija, tomēr izturējās pret tām rupji. «Mijkrēšļa dziesmas», «Iekšējās balsis» un pat pēdējais krājums «Stari un ēnas» šai ziņā var sniegt dzejniekam ne visai patīkamus pierādījumus.

... Kamēr dzejnieks bija jauns, viņa gaumes nomaldi un viņa piedauzības varēja tikt uztvertas kā nevīžība, kas piemīt jaunam talantam, kurš mazliet ļaunprātīgi izmanto rupjo spēku un spilgtās krāsas. Turpretī tagad, kad šis talants jau ir izveidojies un cilvēks pieaudzis, fantastisko tēlu viņa dzejā *rodas aizvien vairāk un vairāk*. Ardievu, svētīgais brieduma laiks!

Katram dzejniekam ir savi trūkumi, līdz ar poētisko attīstību šie trūkumi pat pieaug. Lamartins bez gala pievēršas ūdenskritumiem, un viņa liriskā dzeja bieži vien pazūd mirdzošajos ūdens putekļos gluži kā Štaubahas ūdenskrituma šļakatās. Igo kunga dzejā vienmēr var dzirdēt Vulkāna vai skandināviešu kalēja Vēlanda vesera sitienus, un daudzi no viņa skaistākajiem dzejoļiem liekas nupat noņemti no laktas. Un šie dārdi kļūst skaļāki, vesera sitieni skan aizvien tuvāk un tuvāk pat tad, ja mēs atrodamies ziedošas birzes vidū.

Lai pabeigtu Igo kunga raksturojumu tagad, kad mēs lasām viņa jauno krājumu, jāteic, ka šeit rodas tāda cilvēka sajūta, kurš pastaigājas pa krāšņu austrumzemes dārzu gaiša ģēnija pavadībā. Bet kāds kropls pundurītis par šo prieku liek dārgi maksāt un ik uz soļa sit viņam ar rungu pa kājām. Un ģēnijs, kaut gan tas ir varens, it kā nemaz neievēro šā pundurīša izdarības. Jūs esat piekauts un sajūsmināts: jūs esat apžilbināts un salauzts. Pundurītis, protams, ir tas pats Ciklops. Ak, ja kādā jaukā dienā kritika spētu izdurt Ciklopam vai pundurītim viņa vienīgo aci, ar kuru viņš redz tikai pats sevi, lai viņš uzskata kritiku par tikpat viltīgu kā Odisejs, — ta izdarītu lielu pakalpojumu citām dzīvībām, ar kurām Igo kunga dzeja

' Viņa vaigus apēnoja pirmās pūkas.

Ir lik pārpilna, varbūt tad tās no jauna atsāktu savu brīvo lidojumu! ...»

Sis raksts nekad netika publicēts, bet Sentbēvs uz to vairākkārt ir

norādījis: «Neesmu iztirzājis... nevienu no viņa dzejoļu krājumiem, kas iznākuši pēc 1835. gada, taču, ja arī man ir gadījies kaut ko uzrakstīt sev pašam, šis piezīmes es neesmu drukājis...» Iespējams, ka šeit izpaudusies Adeles ietekme, jo, kaut arī viņa labprāt runāja šo to sliktu par savu laulāto draugu slēpu, viņai tomēr nepatika, lai kāds tam uzbruktu atklāti kā dzejniekam, kura slavas atspulgs apspīdēja arī viņu. Raksta «Gladiatori literatūrā» manuskripts glabājas Šantiljī starp memuāriem, kas palikuši pēc Sentbēva nāves. Pirmās lappuses sākumā var izlasīt (kaut gan frāze izsvītrota): «Sadedzina/ *pēc manas nāves, es to pieprasu,»* — un turpat apakšā: *«Iespiest pēc manas nāves. Sentbēvs.»*

V

VILKJE

Tas, kurš ir mīlējis, to zina. Tas, kurš nav mīlējis, šo sajūtu nepazīst. Es viņam jūtu līdzi, bet viņu nesaprotu.

Lakordērs

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit trešā gada janvāris. 2iljeta uztraucās, redzēdama, ka «mīļais draudziņš» ir ļoti drūms. Viņa «nabaga sejiņa» likās «pavisam satumsusi». Vai viņš no tās slēpa kādas raizes vai bēdas? Taču jaunais gads sākās pilns cerību. Pēc piecu gadu ilga pārtraukuma Igo gatavojās uzvest jaunu drāmu — «Burg-grāfi». Igo meita Leopoldīne bija saderinājusies ar kādu jaunekli, kuru ģimenē visi mīlēja, — ar Šarlu Vakerī. Kāzas bija paredzētas februārī; «Burggrāfiem» vajadzēja parādīties uz «Franču komēdijas» skatuves martā; vasarā 2iljeta un Viktors dosies ceļojumā uz Spāniju. Vai tad tie nebija skaisti plāni?

Tomēr «Viktors Igo it kā nevarēja tikt vaļā no saviem rēgiem». Viņš mīl brāļus Vakerī, kuri ienākuši viņa dzīvē kā apbrīnotāji. Saris un Ogists Vakerī bija dzimuši — viens Nantē 1816. gadā, otrs — Vilkjē 1819. gadā. Tā bija veca Sēnas zvejnieku un loču ģimene. Viņu tēvs Saris Izidors Vakerī, kļuvis par kuģu īpašnieku Havrā, iedzīvojās mantā un uzbūvēja Vilkjē lielu, baltu ģimenes māju upes krastā. Vecākajam dēlam Sarlam bija jātop par tēva mantinieku; jaunākais — Ogists, uzturēdamies Ruānas koležā un salasījies Eshilu, Šekspīru un Viktoru Igo, guva skolā tik labas sekmes, ka Kārļa Lielā liceja direktors, kas bija atbraucis no Parīzes, aicināja viņu pie sevis un piedāvāja tur par brīvu pabeigt mācības, jo ar tādu audzēkni varēja paspīdēt visos eksāmenos. Sis jūsmīgais jauneklis, nevaldāmais romantiķis, kopā ar dažiem skolas biedriem bija nodomājis 1836. gadā sarīkot licejā teātra izrādi. Viņi izraudzījās «Ernanī» un devās pie autora lūgt atļauju izrādei. Igo ne vien deva savu piekrišanu, bet bija klāt arī izrādē.

Vēlāk, kad notika tiesas process sakarā ar «Marionu Delormu», dzejnieks ieraudzīja tiesas zālē jauno Vakerī. *«Maestro triumfēdams pienāca man klāt, un es pieskāros viņa rokai kā karaļa rokai...»* Pēc tam

jaunais norman-dietis un viņa draugs Pols Meriss kļuva par pašu ļaudīm Igo mājā Karaliskajā laukumā. Viņiem tika uzdots savervēt cīnītājus par «Ruī Blaza» panākumiem. Kad jaunais Ogists saslima,"Adele viņu kopa, un jauneklis saglabāja brīnišķīgas atmiņas par skaisto sievieti, kas stāvēja, pārliekusies pār viņu. 1838. gadā, kad Viktors Igo ceļoja pa Reinu, Adele ar bērniem bija ielūgta Havrā pie Ogista vecākās māsas, kas bija precējusies ar Jaunās Granvilas dibinātāju Nikolā Lefevru. Visi četri Igo bērni nekad nebija redzējuši jūru. No Havras visa ģimene devās atpakaļ uz Vilkjē un palika tur līdz oktobia pirmajām dienām.

Ogists Vakerī — Igo kundzei 1838. gada 9. oktobri: «Mīļā Igo kundze, kopš Jūs esat prom, mūsu māja kļuvusi pavisam tukša un drūma. Mēs visi ļoti skumstam pēc Jums un Jūsu jaukajiem bērniem. Tagad salīdzinājumā ar toreizējo rosmību māja liekas drausmīgi klusa. Man gribas Jums aizrakstīt, un to es arī steidzos darīt. Pēc Jūsu aizbraukšanas dienas kļuvušas skumjas un garas. Mans brālis un it īpaši es pastāvīgi bijām kopā ar Jums, un tas bija tik jauki; mums tik ļoti Jūsu pietrūkst, un neviens Jūs nespēs aizstāt.»

Igo bērni par šīm brīvdienām bija sajūsmā. Nākamajā gadā viņi pierunāja tēvu braukt viņiem lidzi uz Havru un Vilkjē, un no turienes Olimpio drīz vien devās uz Slrasburgu, bet ģimene tur pavadīja visu vasaru. Leopol-dīnei bija piecpadsmit gadu, Sarlam Vakerī — divdesmit divi. Viņš bija pārliecināts, ka viņam lemta spoža nākotne. «Ar kuģošanu gar piekrasti un ar tālajiem jūras braucieniem Šarla tēvs bija sagādājis ģimenei lielu turību», taču, neraugoties uz bagātību, «ģimene dzīvoja pavisam pieticīgi, tāpēc to ļoti cienīja». Saris Vakerī 1, būdams slims un jau vecs vīrs, gribēja aiziet atpūtā; Sarlam II, paredzētajam mantiniekam, Leopoldīne, kas bija ļoti vienkārša un prātīga meiča, šķita esam ideāla sieva. Un tā radās precību plāni, kurus Igo kundze atbalstīja.

Ogists Vakerī — Igo kundzei ceturtdien, 1839. gada 17. oktobrī: «Mūsu māja ir tukša un raud pēc Jums. Mums vēl aizvien trūkst daļas no mūsu ģimenes... Ko ģimenes, kuru pēc dieva vēlējuma ar mums saista tūkstoš neredzamu saišu, bet kura cilvēkiem allaž ir mazāk tīkama nekā tā ģimene, kuru viņi paši izraugās — kuru izvēlējusies sirds. Jums jau sen ir zināms, cik ļoti es Jums esmu pieķēries. Tikai tagad sajūtu, cik nepieciešama man Jūsu draudzība un cik ļoti man vajadzīga Jūsu māja. Par spīti tiem sešdesmit ljē, kas mūs šķir, esmu vienmēr kopā ar Jums un Jums pieder gandrīz visas manas domas.»

Draudzīgi vienoto Vakerī ģimeni apbēdināja trīs cit-citam sekojoši nāves gadījumi. Lefevra-Vakerī kundze 1839. un 1840. gada zaudēja divus dēlus — Šarlu un Polu, bet 1842. gadā — savu vīru. Viņas tēva veselība bīstami pasliktinājās. Šais drūmajos apstākļos saderinātie jaunieši par kāzām nemaz neiedrošinājās runāt. Tomēr Viktors Igo

viņu laulībām piekrita. «Dzejnieki nevar dot savām meitām lielu pūru, viņi tās apveltī ar dārgākām mantām: ar prāta smalkumu, ar sirds labestību un ar miesas daiļumu ...» Beidzot 1843. gada 15. februārī šaurā ģimenes lokā tika nosvinētas kāzas, par kurām nekā neziņoja pat Viktora Igo draugiem. Žiljeta aiz pieklājības nevarēja piedalīties kāzu ceremonijā un neaizgāja uz baznīcu, bet viņa lūdza, lai Didīne viņai atsūta kaut ko piemiņai, «kādu jaunas meitenes nieciņu, kas tagad, kad viņa kļūs par *kundzi,* viņai vairs nebūs vajadzīgs». Šai dāvanai bija jākļūst par simbolu tam, ka arī turpmāk nepārtrūks ciešā saite starp divi būtnēm, kuras visvairāk mīlēja Viktoru Igo, — starp viņa meitu un viņa mīļāko.

Tēvs pateica meitai šo aizkustinošo lūgumu. Leopoldīne, kas jau sen bija sapratusi un samierinājusies ar divkosīgo stāvokli viņu ģimenē, nosūtīja Ziljetai kaut ko labāku nekā nieciņu — viņa tai uzdāvināja savu lūgsnu grāmatu. Viktors Igo sacerēja jaunajai līgavai turpat baznīcā šo īso dzejolīti:

Kas tevi kvēli mīl, tam mīlu pretī dod.
Kā agrāk biji mums — tam kļūsti prieks un laimei
Tev veco ģimeni nu aizstās jauna saime,
Mums skumjas atstājot un laimi aiznesot.
Šeit tieci turēta, tur tevi visi gaida.
Nu sieva, meita tu — tev divkāršs pienākums.
Sniedz viņiem cerību, bet līdzcietību mums.
Kad prom ej — noraudi I Kad iekšā ej — tad smaidi 1'

Dzejnieks ar skumjām noraudzījās savus vecākās meitas, savas mīlules aizbraukšanā — meitas, kura jau kopš agras bērnības bija tik prātīga un viņam tik tuva. «Nebēdā par savu Didlni,» viņam rakstīja Ziljeta, «viņa būs laimīgākā no visām sievietēm...» Patiesībā šķita, ka tā tam ari jābūt, bet Igo tomēr cieta un no Kaut kā baidījās. Leopoldlnei vajadzēja dzīvot Havrā, un tais laikos brauciens no Parīzes līdz Havrai, vienalga, vai brauca ar diližansu vai ar tvaikoni, ilga divi dienas.

Pienāca vēstules, kas izstaroja laimi. *Leopoldīne* Va-*kerī — Igo kundzei:* «Jau veselu mēnesi es dzīvoju šeit un esmu tik laimīga, un viss, kas ir ap mani, sniedz man laimi, taču laiku pa laikam pati šī laime iedveš man bailes. Man šķiet, ka šī laime ir pārāk liela, lai tā būtu ilgstoša, bet tad es sevi nomierinu, iedomādamās, ka šai lielajā priekā man tomēr kaut kā trūkst: nav šeit pie manis manas labās mātes ...» *Ziljeta Druē — Viktoram Igo:* «Ceru, mīļo eņģei, ka nu Tu esi nomierinājies un ka Tavas dievinātās meitas laimes dēļ Tev vairs nebūs jālej asaras un jākrīt izmisumā ...»

«Burggrāfu» mēģinājumi izrāva viņu no savādajām priekšnojautām. Uz šo lugu viņš lika lielas cerības un centās tai piešķirt episku dižumu. Ceļojot pa Reinu, kad viņš dienu un nakti

klīda pa pilsdrupām, kas bija apaugušas ar kokiem un kazenājiem, viņa gara acu priekšā rādījās titāniskas burggrāfu cīņas pret imperatoru —

'Viktors Igo. 1843. gada 15. februāris («Vērojumi»).

cīņas, kurās «sīvie Reinas baroni, kuri mitinājās savos akmens sprostos un kuru priekšā uz ceļiem rāpoja viņu padotie ... laupītāji, kuriem piemita gan ērgļa, gan pūces daba», — uz šo motīvu pamata tad nu viņš bija iecerējis uzrakstīt drāmu. Sim burggrāfu sižetam vēlāk pievienojās kāds cits, no kura Igo nekad netika vaļā, proti, brāļu naids. Mēs atceramies, ka viņš bija iesācis rakstīt kādu lugu dzejā — «Dvīņi», kuras varonis Dzelzs Maska tiek upurēts, lai viņa brālis Luijs XIV varētu nedalīti valdīt. Igo šo nodomu bija atmetis, tomēr «Burggrāfos» Fosko (burggrāfs Ijābs) atbrīvojas no sava brāļa Donato (nākamā ķeizara Fridriha Barbarosas), jo abi mīl vienu un to pašu meiču Džinevru. Sirdsapziņas urdīts, burggrāfs Ijābs katru nakti iet uz pamestu kapliču, kurā kādreiz iemetis nāvīgi ievainoto Donato. Tādējādi Igo vienā drāmā pēc otras atgriežas pie savas neatlaidīgās domas par dzivu aprakto brāli.

Ja kāds mākslas darbs autoram ir izsāpējis, tas gandrīz vienmēr nodrošina šim darbam skaistumu. ««Burggrāfi» ir pirmsvāgnera briesmonis ar augstprātīgu burgu un četrām paaudzēm bruņinieku laupītāju, ar providences cīņu pret likteni; turklāt nav noliedzams, ka drāmai piemīt diženums,» saka Barrērs. Franču komēdija lugu pieņēma ar sajūsmu. Bet romantiskajai drāmai apstākļi pamazām kļuva aizvien nelabvēligāki. Vairāku sezonu laikā kāda jauna, talantīga aktrise Rašela bija no jauna ieviesusi klasiskās traģēdijas modi. Publikai bija apnicis tas, «kas pasaulē visātrāk noveco, — jaunums». Viktors Igo, kas cerēja, ka teātri atkal notiks tāda pati kauja kā «Ernanī» pirmizrādē, nosūtīja savus jaunos uzvaras organizētājus Vakerī un Merisu pie mākslinieka Selestēna Nanteila lūgt no tā trīssimt jaunus cilvēkus, «trīssimt spartiešus, kas apņēmušies uzvarēt vai mirt». Saskurinājis savus garos matus, Nanteils bija atbildējis: «Jaunie cilvēki, pasakiet savam skolotājam, ka jaunatnes tagad vairs nav!» Precīzāk izsakoties, nebija vairs romantiskās jaunatnes.

Pirmizrāde noritēja mierīgi, zāle bija pilna draugu. Par spīti skaistajām vāismām, lugu atzina par svinīgu un garlaicīgu. Sirmgalvja Ijāba sešdesmit gadus vecajam Magnusam teiktie vārdi: *«Cietiet klusu, jaunekli!»* — visus gauži sasmīdināja. Otrajā izrādē atskanēja daži svilpieni. Sākot ar piekto izrādi, ikviena izrāde zālē izraisīja vētru. Ziljeta trokšņotājus apvainoja sazvērestībā un sacīja, ka viņai griboties «izgāzt savas dusmas pār trokšņa cēlējiem ar pamatīgām dunkām un kāju spērieniem», Bilozs, toreizējais Franču komēdijas direktors, stāsta, ka reiz pulksten divos naktī Igo, iedams kopa ar viņu garām Tilērijām, esot iesaucies: «Ja tur vēl atrastos Napoleons, «Burggrāfus»

Francijā uzskatītu par ievērojamu darbu un imperators nāktu pie mums uz mēģinājumiem!» Bet Napoleona I tur vairs nebija, un tādiem cilvēkiem kā Bal-zaka Biroto un Kamizo, no kuriem Luija Filipa laikos sastāvēja publika, pārspīlētais svinīgums bija apnicis. Juzdamies visai apmierināts, Sentbēvs rakstīja:ˆ «Igo nepatīk izteiciens: «Lugu izsvilpa,» — un viņš mēdz aktieriem teikt: «Manu lugu traucē.» Kopš tās reizes aktieri ar garu mēli vārda *izsvilpt* vietā lielo vārdu *traucēt.»* Desmitajā izrādē ieņemtā summa nokrita jau līdz tūkstoš sešsimt sešdesmit sešiem frankiem, turpretī Rasina lugu izrādēs, kurās tēloja Rašela, katru vakaru ieņēma pieci tūkstoši piecsimt franku. 17. martā pār Parīzi pārlidoja komēta, un *«Le Charivari»* parādījās šāda četrrinde:

Pret debess tāli vērsis lorneti,
Igo teic vientiesībā savā:
«Skat, visas komētas ar asti ir.
Uz «Burggrāfiem» vien astes nava ...»

Lugas izgāšanās, kaut arī nepelnīta, kļuva aizvien skaidrāka. «Kāda tad tā «Burggrāfu» triloģija ir? Trīskārša garlaicība,» rakstīja Heinrihs Heine. «Koka figūras... Bēdīga leļļu teātra izrāde ... Salta kaislība ...» Aprīlī Parīze saņēma ar trakām ovācijām Ponsāra «Lukrēciju», jo šis provinces neoklasiķis parādījās kā antiigo. Balzaks sašuta: «Es noskatījos «Lukrēciju»! Kāda mistifikācija pasniegta parīziešiem ... Grūti iedomāties kaut ko bērnišķīgāku, kaut ko nevērtīgāku, tā ir visprimitīvākā skolnieku traģēdija ... Pēc pieciem gadiem Ponsāru vairs neviens neatcerēsies. Ar savām muļķībām Igo patiešām ir pelnījisˆ ka dievs viņam uzsūtījis par sāncensi Ponsāru .. .» Arēji Igo saglabāja mieru, bet tik liels naids, samaksa par agrākajiem panākumiem viņu satrieca. Pēc trīsdesmit trešās izrādes «Burggrāfus» noņēma no repertuāra, un Igo pārtrauca lugu rakstīšanu. 1843. gada 7. marts izvērtās par «romantiskās drāmas Vaterlo».

Par spīti Adeles iebildumiem, Ziljeta Druē nākamajā vasarā saņēma «savu gadskārtējo laimīti». Togad tas bija irļojums uz Francijas dienvidrietumiem un uz Spāniju, un tam vajadzēja pamodināt Viktorā Igo bērnības atmi-n.is un tādējādi izdziedēt viņa skumjas, kurās viņš Parīzē lii|<i ieslīdzis jau kopš februāra. Leopoldīne, kas bija tre-

i|j grūtniecības mēnesī, visu laiku bez kāda iemesla ' i/1 raucās un uzstāja, lai tēvs nekur nebrauc. Otrdien, '» jūlijā, viņš ieradās Normandijā, lai no meitas atvadītos, un pēc tam bija viņai atrakstījis: «Kaut Tu, mīļo meitiņ, zinātu, cik bērnišķīgs es kļūstu, kad domāju par Ievil Acīs man sariešas asaras un gribētos nekad no Tevis nešķirties... Havrā pavadītā diena man palikusi .itmiņā kā gaišs saules stars, es to nemūžam neaizmirsīšu ...»

Tomēr šis ceļojums viņu savaldzināja. Kā brīnumains zemes stūrītis viņam atmiņā glabājās Bajona. Ar to saistījās «viņa vissenākās mīlestības atmiņas». Bet viņš vairs nepazina to māju, kurā kādreiz

caur mežģīņu lakatiņu bija vērojis sniegbaltās krūtis. Kas bija nolicis ar jauno meiteni? Vai viņa ir apprecējusies, varbūt ir atraitne, varbūt mirusi? Varbūt viņš to satiks, bet nepazīs. Dūmaka bezgalplašajās debesīs. Taču jau pirmie rati, kurus vilka spāņu vērši, un mežonīgā riteņu čīkstēšana viņā spēji modināja spilgtu laimes sajūtu. Pēkšņi acu priekšā kā dzīvas nostājās bērnības atmiņas. «Man šķita, ka starp pagātni un tagadni nav bijis nekādas atstarpes. Tas bija vakar. Ak jaukais laiks! Mīlīgie un saulainie gadi! Es biju bērns, es biju maziņš, es biju mīlēts. Man nebija dzīves pieredzes, un man bija māte! Ceļotāji, kas bija ap mani, ratu čīkstoņas dēļ bāza ciet ausis, bet mana sirds bija pilna sajūsmas ...»

Irūna viņu pievīla. Irūna tagad bija līdzīga Batiņolai. «Kur ir pagātne? Kur ir dzeja?» Fontarābija viņam bija palikusi gaišā atmiņā: zila līča fonā zeltains ciems ar smailu zvanu torni. Bet tagad viņa priekša izpletās plato, kur pacēlās visai glīta pilsētiņa. Ainavas, tāpat kā viņš pats, bija novecojušas. Bet Spānija viņa šoreiz apbūra tāpat kā pirmajā reizē ar savu valodu, ar lokanajām sievietēm, ar savu mežonīgo dabu. «Tā ir dzejnieku un kontrabandistu zeme.» Gipuskoa provincē, Pasahesā, ciemā, kas atrodas netālu no Sansebastjanas, viņš atklāja lielisku, burvīgu stūrīti: balti krāsotas un safrāndzeltenas, augstas mājas, balkoni ar plīvošiem kankariem sarkanā, dzeltenā un zilā krāsā un burvīgas *baleleras* (laivinieces) ar lielām, melnām acīm un krāšņiem matiem.

Viņš aizbrauca līdz Pampelunai, tad atgriezās pār Pire-nejiem pa maršrutu Oša—Ažena—Perigē—Angulema. Ole-ronas salā 8. septembri Ziljeta ievēroja, ka Viktoru Igo māc skumjas. Salai bija bēdīgs izskats. «Nevienas buras. Neviena putna. Rietumos pie apvāršņa parādījās milzīgs, apaļš mēness, kas cauri biezajai miglai izskatījās kā sārts mēness atspulgs bez apzeltījuma. Dvēselē man plosījās elles mokas. Tovakar man viss šķita drūms un baismīgs. Visa sala likās esam liels zārks, kas guļ jūrā, un šis mēness — kā lāpa, kura to apspīd ...»

Nākamajā dienā, aizbēguši no salas, viņi atceļā nonāca Rošforā. Igo gribēja iegriezties Havrā, apciemot jaunos Vakerl. Adele un viņas trīs bērni bija apmetušies pavisam netālu no viņiem — Granvilā, vasarnīcā, kuru viņai bija noīrējis znots un kurā viņa gleznoja puķes. Drīz tur vajadzēja sapulcēties visai ģimenei; to iedomājoties vien, Igo atguva savu jautro garastāvokli. Subizas ciemā Ziljeta ierosināja ieiet kafejnīcā, izdzert pudeli alus un izskatīt laikrakstus, kurus viņi jau vairākas dienas nebija lasījuši.

Ziljetas Druē dienasgrāmata. 1843. gada 9. septembri: «Kādā lielā laukumā mēs ieraudzījām izkārtni, uz kuras lieliem burtiem bija rakstīts — «Kafejnīca «Eiropa»». Mēs tajā iegājām. Šai dienas stundā kafejnīca bija tukša. Tikai viens jauns cilvēks pie pirmā galdiņa pa labi

iepretī kasierei lasīja laikrakstu un pīpēja. Mēs apsēdāmies pašā zāles dibenā, gandrīz zem vītņu kāpnēm, kuru margas bija apsistas ar sarkanu kalikonu. Viesmīlis atnesa pudeli alus un aizgāja. Iepretī mums uz galdiņa plaukta atradās vairāki laikraksti. Toto uz labu laimi paņēma vienu no tiem, bet es paņēmu *«Le Charivari».* Vēl nebiju paguvusi izlasīt virsrakstu, kad mans nabaga draugs pēkšņi pieliecās man klāt un, rādīdams man laikrakstu, kas viņam bija rokā, aizžņaugtā balsī sacīja: «Kādas šausmas!» Es paraudzījos uz viņu — līdz pat mūža beigām neaizmirsīšu to neizsakāmo izmisumu, kas atspoguļojās viņa cēlajā sejā. Nupat es viņu biju redzējusi smaidīgu un laimīgu, un vienā acumirklī viņš krasi pārvērtās — redzēju viņu galīgi satriektu. Lūpas bija kļuvušas baltas, viņa skaistās acis nekā neredzēja. Seja un mati bija vaigi no asaram. Roku viņš bija uzlicis uz sirds, it kā baidīdamies, ka tā \ .h izlēkt no krūtīm. Es paņēmu drausmīgo laikrakstu un izlasīju ...»

l aikraksts *«Le Siēcle»* ziņoja par briesmīgu nelaimes i'.ali jumu, kas bija noticis pirmdien, 4. septembrī, Vilkjē. I.ropoldīne ar viru bija atbraukuši iepriekšējā dienā no llavras uz Vilkjē, lai tur pavadītu svētdienu. Tur viņi .1 lapa savu tēvoci Pjēru Vakerī, bijušo kuģu kapteini, un viņa dēlu Artisu, vienpadsmit gadus vecu zēnu. «Svētdien pēcpusdienā krastmalā piebrauca jahta, kuru Saris bija licis atzēģelēt no Havras. Tā bija viņa tēvoča iedoma. Viņš to bija pasūtījis kādai kuģu būvētavai taisīt pēc sava projekta. Honfleras regatē viņš ar šo jahtu bija ieguvis pirmo godalgu. Jahtai bija divi lielas buras, kuras vējā tai piešķīra lielu ātrumu, bet tai bija viegls korpuss, pārāk viegls parastai burāšanai Senas grīvā. Pjērs Vakerī bija nodomājis šo jahtu izmēģināt nākamajā rītā braucienā uz Kodebeku pie sava notāra Bazira kunga, kurš vit.m gaidīja .. .»

Pirmdienas rītā bija skaists laiks. Ne mazākās vēja pūsmas, ūdens kā spogulis, viegla rīta dūmaka. Iepriekšējā vakarā tika norunāts, ka Leopoldīne brauks kopā ar vīru, tēvoci un brālēnu. Bet Leopoldīnes vīramāte, kas uztraucās jahtas pārāk lielā viegluma dē), no šā brauciena viņu atrunāja. Abi vīrieši un zēns aizbrauca bez viņas, bet gandrīz tūdaļ pat atgriezās. Laiva lēkāja pa ūdens virsu, un balasta dēļ viņi tajā ielika divus lielus, plakanus akmeņus. Šoreiz Leopoldini brauciens iekārdināja. Viņa lūdza, lai viņu uzgaida un, steigšus uzvilkusi sarkanrū-totu muslīna kleitu, iesēdās jahtā. Kodebekā viņi nonāca ļoti drīz un bez kādiem starpgadījumiem.

Notāru Baziru vajadzēja atvest uz Vilkjē brokastīs. Viņš ierosināja braucienu ekipāžā — laiva viņam nelikās droša. Lai viņu nomierinātu, Saris un tēvocis Pjērs palielināja balastu ar smilšakmens bluķiem, kas bija sakrauti Kodebekas krastmalā. Notārs negribīgi brauca viņiem līdzi, bet, tā kā laiva sāka lēkāt vēl trakāk, lika, lai viņu izsēdina krastā pie Barivā kapelas, sacīdams, ka atlikušo ceļa gabalu noiešot

kājām. «Brauca tālāk. Vējš pūta burās. Pēc dažām minūtēm pēkšņs viegla vēja pūtiens sagāza laivu uz sāniem; akmeņi, kas bija iekrauti, lai laiva būtu stabilāka, sāka ripot un nosvēra to vēl vairāk uz sāniem. Gan lietas, gan dabas spēki — viss sazvērējās pret cilvēkiem, Laimīgi uzsāktais brauciens beidzās traģiski. No

pasažieriem vienīgi Saris Vakerī, lielisks peldētājs, vēl cīnījās viļņos ap apgāzto laivu, mēģinādams glābt savu sievu. Viņa ķērās pie laivas malas. Saris velti šķieda spēkus. Tad viņš, kas sievu ne uz mirkli nebija atstājis vienu, nolēma arī šoreiz to nepamest un noslīkt kopā ar to...» Ogists Vakerī vēlu naktī paziņoja par katastrofu Igo kundzei. Viņš tai lika braukt prom uz Parīzi otrdien «kopa ar trim bērniem, kas tai bija palikuši, lai tā neatrastos Vilkjē smagajā bēru ceremonijā».

Abi jaunie laulātie draugi sentimentāli un romantiski tika apglabāti vienā zārkā. No baltās mājas viņus uz pleciem aiznesa uz mazo kapsētiņu blakus baznīcai.

Viktors Igo — Luīzai Ber lēnai Somirā 1843. gada 10. septembrī: «Nav iespējams izteikt, cik ļoti es mīlēju savu nabaga meitiņu. Jūs atceraties, cik viņa bija burvīga. Tā bija vispiemīlīgākā un visskaistākā sieviete. Ak dievs, ko gan es esmu nogrēkojies?...» Tā kā Igo bija radis visu aplēst, «vienalga, vai tas skāra visuma noslēpumus vai sīkus izdevumus», viņš sev uzdeva jautājumu: «Vai tēvs nemaksā par mīļāko, kas novērsies no savas ģimenes?» Tāpēc viņš kādu laiku ienīda 2iljetu Druē un «piekļāvās savai sievai». No liktenīgās kafejnīcas «Eiropa» Subizā viņš tai rakstīja: «Mana mīļā sieva, neraudi. Samierināsimies ar likteni. Viņa bija eņģelis. Atdosim viņu atpakaļ dievam. Ak vai, viņa bija pārāk laimīga! Vai, kā es ciešu! Nevaru sagaidīt, kad varēšu raudāt kopā ar Tevi un mūsu trim sirsnīgi mīļotajiem nabaga bērniem. Manu dārgumiņ Dedē, turies, un turieties jūs visi! Es driz pārbraukšu, bēdāsimies visi kopā, mani mīļie. Uz drīzu redzēšanos. Uz drīzu tikšanos, mana dārgā Adele. Lai šis drausmīgais trieciens vismaz saliedē kopā un tuvina mūsu mīlošās sirdis! ...» Diližansā, kas viņu veda atpakaļ uz Parīzi, viņš ierakstīja savā piezīmju grāmatiņā dažas atsevišķas rindas:

Likās — domātājs esmu un dzejnieks kvēls ...

Taču nelaime — vienkāršs cilvēks diemžēl!...

... Kā tev patika Sēna, ši upe tik skaista un klusa,

Un neviens taču neteica: «Šeit biis tev nntža dusa...»

Pa to laiku Adele Igo, vēlēdamās saglabāt piemiņai attēlu no «gotiskās mājas» Havrā, Delašosē ielā 1, kur Didīne un Saris bija nodzīvojuši septiņus mēnešus, nosūtīja uz turieni savu draugu gleznotāju Luiju Bulanžē.

Ogists Vakerī — Igo kundzei 1843. gada 19. oktobri: "Cienītā kundze, lai Jūs būtu mierīga, atbildu Jums uz-m iz. Bulanžē ir uzzīmējis viņu guļamistabu. Tā ir ļoti līdzīga, un pat tie, kuri tajā nav

bijuši, to pazītu. Tātad i.is ir padarīts. Zīmējumu Jums aizvedīšu, kad braukšu uz Parīzi. .. Satikšos ar Jums svētdien. Šo nedēļu būšu aizņemts ar Jūsu izdevumu galīgu sarēķināšanu. Viss ii ļoti vienkārši... Bet dārznieku, kas atkal bija atgriezies un nez par ko pieprasīja simt četrus frankus, es aiz-Iriecu ratā... Jā, kamēr man ir prātā: vai Jūs kopā ar saviem trim koferiem neesat paņēmusi līdzi melno ceļasomu, kuru mana māsa Jums bija patapinājusi? Šķiet, tā ii vienīgā lieta, kuru viņa pieprasa...»

Adele bija vīrišķīga — viņa bija dievticīga. «Mana dvēsele,» 1843. gada 4. novembrī viņa rakstīja Viktoram Pavī, «ja tā var teikt, izlidoja no manis, lai savienotos ar viņas dvēseli...» Bet nams Karaliskajā laukumā ilgi palika tīts sērēs. Augām dienām māte neizlaida no rokām noslīkušās meitas matu pīni; Igo klusēdams auklēja klēpī mazo Dedē. Vectēvs Fušē uzreiz kļuva par kādiem divdesmit gadiem vecāks. Pie sienām un uz galdiem bija redzamas bojā aizgājušā laulātā pāra ģīmetnes, un uz kādas somiņas bija uzšūts: «Tērps, kurā gāja bojā mana meita; svēta relikvija.» Viktors Pavī bija mēģinājis pierunāt Sentbēvu izlīgt ar Igo ģimeni un atkal kļūt viņiem par tuvu draugu «sakarā ar šo dziļo brūci». Sentbēvs ieteikumu atraidīja. Kopš liktenīgā 1837. gada viņam bija izteikti trīs šāda veida priekšlikumi, trīs reizes viņš bija izlīdzis, bet pēc izlīgšanas, viņš teica, atkal sekoja aizskaroša sakaru pārtraukšana. «Lai es tur atkal atgrieztos — pat pēc tik baismīgas nelaimes, — vajadzētu, lai viņa pati skaidri pasaka, ka to vēlas; tad es to uztvertu kā pavēli. Viņa to neizdarīja. Tagad nu viss ir cauri un uz visiem laikiem. Drausmīgi iedomāties, bet tā tas ir...» Turpretī Alfrēds de Viņī rakstīja: «Tādā nelaimē visi vārdi liekas niecīgi un nežēlīgi.»

Meitas nāve Viktoru Igo galīgi satrieca; vēl decembrī viņš nebija ticis vaļā no grūtsirdības. Balzaks, kas toreiz bija galīgi aizņemts ar savu kandidatūru uz akadēmiju, apmeklēja viņu un, pārnācis mājās no dzīvokļa Karaliskajā laukumā, aizrakstīja Hanska kundzei: «Ak, mana dārgā, Viktors Igo ir kļuvis vecāks par veseliem desmit gadiem! Iespējams, ka meitas nāvi viņš ir uztvēris kā

sodu par četriem ar Žiljetu sadzīvotiem bērniem. Starp citu, viņš pilnām atbalsta manu kandidatūru un apsolīja man savu balsi. Sentbēvu un Viņi viņš neieredz. Ak, dārgā, tā mums ir laba mācība — šī laulība aiz mīlestības astoņpadsmit gadu vecumā! Sai ziņā Viktors Igo un viņa sieva ir skaidrs piemērs...» Tas pierāda, ka tenkas netaupa pat lielas bēdas.

Ziljeta lūdzās, lai Igo kaut cik izklaidējas, lai raujas ārā no sāpju dzīlēm. Viņš vēl nebija spējīgs strādāt un lūdza Ziljetu sakārtot piezīmes par Pireneju ceļojuma beigu posmu, lai varētu pabeigt grāmatu, kas bija aizsākta ar gaišām atmiņām un beidzās ar lielo nelaimi. Igo bieži brauca uz Vilkjē, uz rožu krūmiem apstādīto meitas

kapu un, klaiņodams gar krastu, meklēja *«drausmīgo vietu pilns izmisuma drūma... Ai atmiņas! Ai pakalni šie drausmie!»* Gadiem ilgi Igo ik 4. septembri mēdza uzrakstīt dzejoli, kas traģiskās vienkāršības dēļ allaž aizgrāba ar savu skaistumu.

1844

Man trīsdesmit bij, viņai — desmit,
Viss viņai mani ietverts bij.
Kā svaiga zāles smarža dvesmo Tur, kuplo koku pavēni!..,
Ak, eņģeli ar sirdi maigo,
Cik jautra biji tu todien ...
Un zudis tas uz laiku laikiem Kā nakts ēna, kā vējš, kas skrien!'

1846

Ai atmiņas, ai pavasaris,
Liegs siltuma un skumju stars!
Vēl maza bija viņa ari,
Bet māsa — zidainitis vārs..,
Sai paugurā, ko Senlē vieno Ar" Monliņonu, — toreiz te Starp debesu un meža sienu Bij skaista, slipa terase.
Tur mitām mēs. Sai pasaciņā.
Vēl bridi pakavējies, sirds!
Aiz loga spēlējās tur viņa No rita, saulite kad mirdz.[49] [50]
Tiklīdz kā ritausma vērs gaismas vārtus vaļā,
Pie tevis došos es. Tu gaidi, zinu to.
Pār kalniem steigšu naigs, pa meža taku za|u,
Pat dienu grūti man bez tevis nodzīvot...
Ne reizi nevēršos es zeltainajā rietā,
Uz burām tālumā, uz bangām putainām ..,
Un beidzot būšu klāt. Un tavā kapa vietā Gan palmas zariņus, gan viršus nolikšu.[51]

Viņa dziļajām bēdām vienmēr jaucās klāt sirdsapziņas pārmetumi, kurus nekas nespēja attaisnot, jo traģiskajā brīdī viņš atradās tālu prom no ģimenes, kopā ar mīļāko; un fauns to sev nepiedeva, viņa dvēsele bija nemiera pilna.

VI

FRIVOLITĀTES UN FRESKAS

Šovakar ievediet mani Karalienes dārzā.
Viktors Ifļo («Visas liras stīgas», VI)

Juteklība ir mokoša. Pats par sevi saprotams, ka lielā dvēseles satraukumā cilvēks meklē aizmiršanos dažādās spēcīgās izjūtās. Viktoram Igo 1843. gadā, kad viņu bija pārņēmušas nāves skumjas, bija jāļaūj pilna vaļa savām kaislībām. Ziljeta? Nē, ar Ziljetu viņam vairs nepietika. Desmit gados, kurus nabadzīte bija nodzīvojusi noslēgtībā, viņa jau bija novītusi. Pēc trīsdesmit gadiem viņas mati bija nosirmojuši, viņa tikai bija saglabājusi savas skaistās acis un

smalko un cēlo izskatu, bet viņai vairs nepavisam nepiemita neaprakstāmais skaistums, viņa vairs nebija tā spožā skaistule mežģīnēs un dimantos, kāda bija kņazienes Negroni laikos. Dažreiz viņam ar to kļuva garlaicīgi. Par spīti viņas apburošajai asprātībai, Viktoram Igo ar viņu nebija ko runāt. Ārpus sava gadskārtējā ceļojuma mēneša viņa nekā neredzēja, ne ar vienu nesalikās. Viņas neskaitāmās vēstules nebija nekas cits kā

garas litānijas, cildinājumu un žēlabu sajaukums. «Tikpat kā vientuļnieks, kas uzrāpies akmens stabā un, pacēlis acis pret debesim, vienā gabalā murmina vienu un to pašu psalmu,» saka Luijs Gembo. «Cilvēki apbrīnoja to, ka viņš nepārtraukti izrāda savu dievināšanu, bet uzskatīja viņu par aprobežotu radījumu; viņiem bija grūti saprast, kā dievam, pret kuru cēlās augšup šāda pielūgsme, neapnīk šī lielā vienmuļība...» Vai Igo maz tagad šīs vēstules izlasīja? Dažreiz Ziljeta par to šaubījās:

«Neesmu nekam derīga, nespēju pat Tevi darīt laimīgu. Jau divarpus gadus Tu it kā nemaz nejūti, ka es dzīvoju pasaulē tikai tāpēc, lai Tevi mīlētu un būtu Tevis mīlēta. Manis labā Tu esi izdarījis visu, ko vien var izdarīt pati cēlākā un pati augstsirdīgākā uzticība. Bet tas vēl nenozīmē *mīlēt;* tas nozīmē būt uzticamam un labam draugam, neuzsverot savu cēlumu. Man nav nekādu ilūziju. Turklāt es Tevi mīlu tik ļoti, ka esmu kļuvusi gaišredzīga. Es ļoti labi zinu, ka jau vairāk nekā divus gadus Tu mani nemīli, kaut gan sarunājies ar mani un izturies pret mani tā, it kā viss vēl būtu pa vecam. Tas pierāda, ka Tu esi labi audzināts, un tas arī ir viss. Milošai sirdij vētrainas scēnas ir daudz daiļrunīgākas un pārliecinošākas nekā vēss valodas galantums; *dažā kājas spērienā* ir daudz vairāk kaislības un maiguma nekā dažkārt skūpstā uz pieres vai uz lūpām. Šai ziņā pēdējos divi gados man ir bijusi bēdīga pieredze ...»

Diemžēl viņai bija taisnība. Viktors Igo atzina bezgala daudzos upurus, kurus Ziljeta bija nesusi, un ļoti labi saprata, ko par šo pašaizliedzību viņš tai ir parādā, bet viņš to vairs neiekāroja. Viņš izmantoja jebkuru ieganstu, lai saudzētu Ziljetas šķīstību, pēc kuras tā nepavisam neilgojās. Viņai bija tiesības tikai uz triju svētku svinēšanu: 1. janvāri, 17. februāri (pirmās nakts atcere) un

19. maiju (Svētās Jūlijas diena). Jau 1844. gadā viņš aizmirsa 19. maiju! Kad atturīgais, sīkiem solīšiem tipinošais Fušē kungs saslima, uz pamestās Ziljetas sūdzībām Viktors atbildēja, ka viņš ir kopis savu sievastēvu, jo «viņam par visu jāpateicas šim lieliskajam sirmgalvim». Bet patiesība, kuru nojauta arī Ziljeta, bija tā, ka viņas iemīļotā jutekliskās vajadzības tagad apmierināja citas sievietes. Bija tik daudz aktrišu vai arī gados jaunu Igo talanta cienītāju, kuras gāja augšā pa Kaialiskā laukuma dzīvokļa slepenajām kāpnēm. *Ziljeta Druē — Viktoram* \

Viktors Igo bērnībā

Ģenerālis Igo — dzejnieka tēvs

Dzejnieka māte

Viktors Igo 1829. gadā

Adele Igo — dzejnieka sieva

Šarls Vakerī

Sentbēvs

Alfreds de Misē

Šatobriāns

Alfreds de Viņī

Šarls Nodjē

Žiljeta Druē

Viktors Igo Parīzē. 1841. gada karikatūra

Monarhijas kariete. Viktora Igo zīmējums

Kāda no Parīzes barikādēm 1848. gada Jūnija sacelšanās dienās

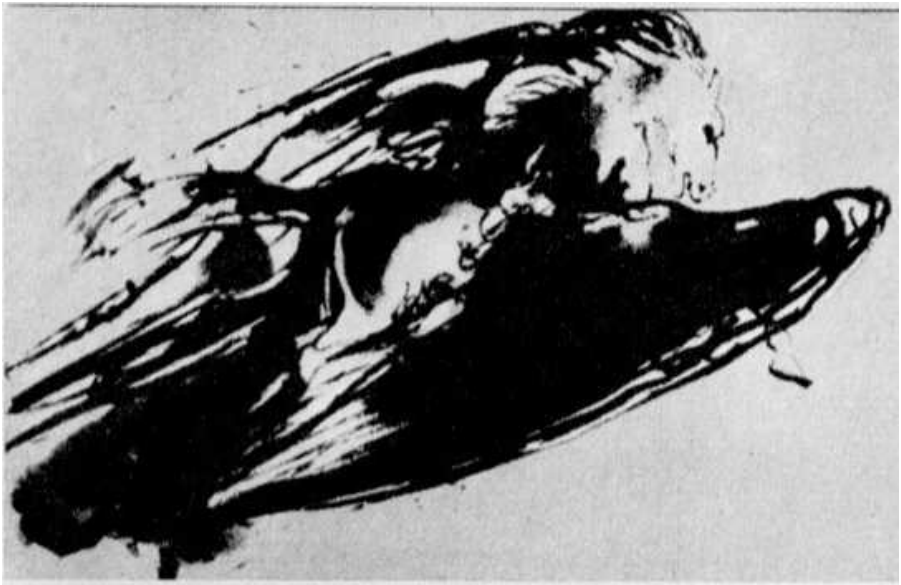

Pegass. Viktora Igo zīmējums

Viktora Igo zīmējums romānam «Jūras arāji»

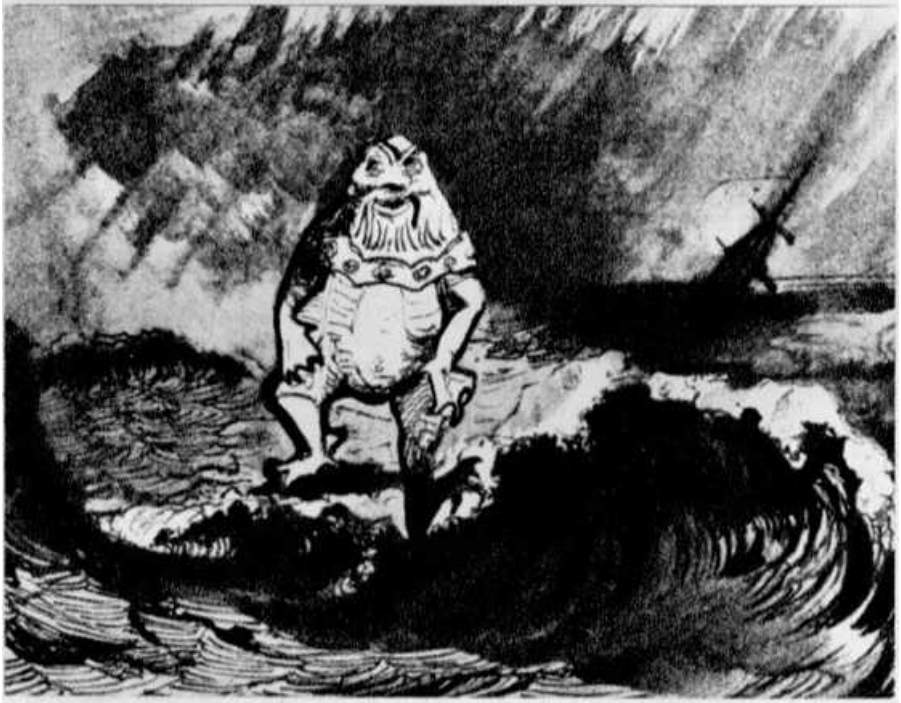

Igo Ī843. gada 17. janvārī: «Esmu pārliecināta, ka Tev ir interesanti un patīkami satikties un tuvāk iepazīties ar sievietēm,

kuras ar Tevi noņemas tādā veidā, kas visai glaimo gan Tavai vīrieša, gan dzejnieka patmīlībai. Negribu Tev šai ziņā būt par traucējumu. Tikai to gan jūtu, ka pēc Tavas pirmās neuzticības es nomiršu, un tas ir viss ...»

1844. gada sākumā par viņa sirdsdāmu, Ziljetai nezinot, kļuva kāda jauna gaišmate ar tvīksmes pilnu skatienu, viņa bieži nodūra acis kā «bailīga dūja», bet šo iespaidu izjauca šķelmīgais smaids, iras plaiksnījās viņas sejā. Viņas vārds bija Leonija d'Onē, viņa bija cēlusies no paputējušas, senas muižnieku ģimenes, bija saņēmusi audzināšanu, kāda piederas augstākās sabiedrības jaunavai, bet astoņpadsmit gadu vecumā bija aizbēgusi no mājām un sākusi dzīvot ar gleznotāju Fransuā Terēžu Ogistu Biāru viņa darbnīcā Vandomas laukumā.

Biārs bija slikts un diezgan salkans gleznotājs, kas bija guvis panākumus tikai tāpēc, ka karalis Luijs Filips gribēja sagādāt Versaļas pils galerijai «lielus milzeņus» — liela izmēra ārišķīgi svinīgas vēsturiskas gleznas. Tieši tādus darbus Biārs prata ražot sērijām. Viņš bija apceļojis Norvēģiju un Lapzemi. Tas ap viņu bija radījis romantisku oreolu, kas tad arī varbūt savaldzināja Leoniju d'Onē. 1839. gadā viņa brauca tam līdzi uz Špicbergenu, kur bija parādījusi gan vīrišķību, gan koķetēšanas prasmi, un atceļā bija apstājusies Manholmas pilī, lai attiecīgajā vidē pārlasītu Viktora Igo «Islandieti Hanu».

Tūkstoš astoņi simti četrdesmitajā gadā, kad Leonija d'Onē bija sestajā grūtniecības mēnesī, gleznotājs viņu apprecēja. Jaunais pāris Sēnas krastā Samuā tuvumā nopirka «māju, dārzu, parku, dīķi un laivu un ar 1842. gadu sāka pieņemt savās mājās daudzus māksliniekus. Pēc atgriešanās no tālajiem ziemeļiem Biāra kundze nāca stipri modē kā «pirmā francūziete, kas apmeklējusi Spicber-genu», un viņas autogrāfu albums bija pilns ar dzejoļiem, kurus bija parakstījuši slavenības. Dzejniekus pie viņas bija atvedusi kāda sieviete, kurai toreiz bija sešdesmit septiņi gadi, bet kura bija viena no slavenākajām direktorijas laika modes dāmām, — Fortinē Hamlēna. Tāpat kā Zozefīne de Boharnē, viņa bija kreoliete, ļoti asprātīga un izsmalcināta un draudzējās ar Šatobriānu un Viktoru Igo. Tāpat kā Zoržas jaunkundze un daudzas citas,

viņa bija bijusi īslaicīga Napoleona favorīte, ur tas bija palicis par viņas elku. Igo, kas tik labi atsaucās par imperatoru, ar to savaldzināja nelabojamo bonapartisti, turklāt viņam patika klausīties tās atmiņās par pieciem zudušajiem režīmiem: monarhiju, direktoriju, konsulātu, impēriju un restaurāciju.

Hamlēna kundze katru vasaru īrēja medību mājiņu (Ermitāždelamadlēnu) netālu no Plātrerī — Biāru muižas. Jaunā sieviete

un sirmgalve sadraudzējās. Visām atraitnēm, kas jaunībā bijušas skaistas un vieglprātīgas, patīk uzņemties savedēju lomu. Fortinē Hamlēna iepazīstināja dzejnieku ar gleznotāja sievu. Viņi viens otram iepatikās un sāka satikties. Taču 1843. gadā Ziljetu no šās neuzticības izglāba «Burggrāfu» uzvedums, ceļojums uz Pire-nejiem un pēc tam Leopoldīnes nāve. 1844. gadā bēdu nomāktais Igo pielika visus spēkus, lai izrautos no mokpilnajām skumjām. Viņš gribēja aizmirsties darbā, sabiedriskajā dzīvē (viņš bieži bija redzams akadēmijā un galmā) un, protams, nodevās jaunām mīlas dēkām. Biāra kundze tobrīd nejutās laimīga ar savu gleznotāju, kas pret viņu slikti izturējās. Bet līdzjūtība Viktorā Igo pastiprināja tieksmi pēc viņas. Divi izmisuši radījumi apvienojās, Igo nakts pastaigām bija atrasta jauna līdzgailniece; viņš tai rādīja savu Parīzi — no Parīzes Dievmātes katedrāles līdz Greneles ielas dzirnavām; un radās dzejoļi, kas bija veltīti eņģelim, bet šis eņģelis vairs nebija Žiljeta.

To aprīļdienas novakaru Ne tu, ne es
Vairs neizrausim pat ar varu No dvēselesl
Pa Parīzi mēs abi gājām,
Kad satumsis
Un pilsētai nakts pāri klājas,
Un norimst viss...
Tad senlaicīgā, klusā ielā It pamazām
Mums pretī auga torņi lieli Virs *Nolie-Dame.*
Virs Senas miglas blāķos rāmi Bij tinies viss,
Bet viļņi plūda vizēdami Kā spogulis ...
Tu lepna teici: «Mīlu tevi No visas sirds!»
Es jutu: laime, ko man devi,
Pār mani mirdz.
Bij laimes stundām spārni klātu. ,«
Tās gaisa drīz.
Teic, mīļa, — vai tev arī prātā Viss palicis? [1]
1844. gada 25. jūnijā:
Vai tu vēl atceries to dienu svētlaimīgo?
Bij jūnijs devītais. Un logā vijās stigas,
Kas rakstā locījās pa balto aizkaru.
Par visu dārgāka tad viņam biji tu,
Viņš tevi glāstīja ... Ak laimes pilnā dienai Jums sifdis saskaņā tad pukstēja kā viena.

Ar sirdīm saskaņa bij diena saulainā Un debess vizošā — jūs apskauda pat tā!

Bez vārdiem sapratāt, viens otram ko grib sacīt,
Un brīžam noslēpums tev iedzirkstijās acis:
Tais mīlu lasīju un vārdus kautrīgus —
Tā melni mākoņi un zilgme dīķī dus.

Tev seja kvēloja, tad pēkšņi kļuva bāla,
Un kaislā nemaņā, it visam tāla, tāla —
Ak laime brīnišķā ar sapņu skurbumu! —
Tu viņam pieskāries ar kailu kājiņu.[52] [53]

Un 1844. gada 30. septembrī tika uzrakstīts šis slavenais madrigāls:

Jūs, kundze, esat pati grācija,
Jūs visus apburat ar skatu ķircinošu,
Ar jauku aubīti, ar valodu jo drošu.
Ar stāvu lunkanu — jums netrūkst it nekā.
Jums piemīt dīvains spēks un burvju vara,
Kāds Kirkei piemita un Armīdai:
Liet krūtīs drosmi biklajam tīk tai,
Bet pārdrošnieku smieklīgu tā dara.
Kad pusnakts stundā redzu zvaigznītes,
Kas spulgo augšā, — jūs man nākat prātā.
Man dienas vidū atspulgs sirdī klātu No tālam zvaigznēm, jūs kad redzu es.[54]

Kaut kā smagi ir lasīt par tām pašām jūtām, kas izteiktas tādiem pašiem vārdiem, bet jau veltītas citai sievietei. Atkal meži un putnu ligzdas ir sazvērestības līdzzinātāji; atkal basā, brīnišķīgā kājiņa izraudzīta par objektu mīlestības izpausmei; atkal sieviete pārvērsta par eņģeli. Leonija saņēma kaisles pilnas vēstules:

«Tu esi eņģelis, un es skūpstu Tavas kājiņas, skūpstu Tavas asaras. Saņēmu Tavu brīnišķīgo vēstuli. Ar mokām atradu laiku uzrakstīt Tev pāris vārdu, jo strādāju nakti un dienu kā nabaga katordznieks, bet visa mana dvēsele ir pilna Tevis, es Tevi dievinu, Tu, manu acu gaišums, Tu, manas sirds dzīvība... Es Tevi mīlu, Tu taču redzi... Ne ar vārdiem, ne ar skatieniem, ne ar skūpstiem nav iespējams izteikt manu mīlestību... Viskaislāko un vismaigāko glāstu nav iespējams salīdzināt ar mīlestību, kādu es pret Tevi jūtu un ar kādu ir pārpilna mana sirds ...»

Trešdien, pulksten trijos nakti: «Skūpsts, kuru Tu man atvadām sniedzi caur plīvuru, ir līdzīgs mīlestībai iztālēm .. . Tas ir jauki un skumji, tomēr burvīgi. Starp mums ir šķērslis, bet mēs taču jūtam viens otru, saskaramies viens ar otru... Sai brīdī Tu neesi pie manis, tomēr Tu man piederi un es Tevi redzu... Tavas brīnišķās acis cieši raugās manās acīs. Es sarunājos ar Tevi, es Tev jautāju: «Vai Tu mani mīli?» — un dzirdu Tavu satraukto balsi man klusītiņām atbildam: «Jā.» Tā ir ilūzija, un tai pašā laikā tā ir īstenība ... Jā, Tu tiešām esi šeit, mana sirds pavēl Tev būt šeit pie manis. Mana mīlestība liek, lai man apkārt klaiņo Tavs maigais un burvīgais rēgs... Tomēr man Tevis trūkst. Es nespēju ilgstoši krāpt pats sevi... Man tikai jāpalūdz no šā rēga skūpsts, kad rēgs jau izgaist; tikai sapnī es to varu noguldīt sev līdzās . .. Nu redzi, cik brīnišķīgi ir par Tevi domāt, bet vēl vairāk man

tiktos Tevi sajust, ar Tevi runāt, turēt Tevi klēpī, apskaut Tevi savām rokām, dedzināt Tevi saviem glāstiem, redzēt Tevi nobālam un pietvīkstam, kad es Tevi skūpstu, just Tevi trīsam manos apkampienos... Tā ir dzīve — pilnīga, vesela, īsta dzīve. Tas ir saules stars, tas ir paradīzes stars ...»

Ak vai! Gluži tādas pašas vēstules viņš rakstījis arī Ziljetai. Vīrietis taču nekad nespēj pilnīgi pārvērsties, iemīļotās loma vienmēr ir viena un tā pati, un viņš aprobežojas ar to, ka šo lomu dod jaunākai aktrisei, kas

vairāk piemērota šim ampluā. Vienīgi tēlotājas talants un laksturs piešķir ikreiz šai lomai dažādu noskaņu. Leonija Biāra bija citāda nekā dedzīgā un nevaldāmā Žiljeta Druē. Kaut arī viņa teicās esam nelaimīga, ievainota dvēsele (ar to viņa arī savaldzināja bruņniecisko, jūtīgo Igo), viņas grimasītes un smaidi drīzāk atgādināja Vato nekā Delakruā. Turklāt viņas panākumus sekmēja literārā mode. Tas bija laiks, kad Gotjē, Misē un Nervāls, pēc tam kad viņiem bija apnikuši viduslaiki, sāka celt godā XVIII gadsimta eleganci. Jau vairākus gadus Igo tika pasniedzis Žiljetai dziesmas, romances, cildinājumus. Kam bija rakstīta brīnišķīgā poēma «Svētki pie Terēzas» — Žiljetai vai Leonijai? Par to var bez gala strīdēties, bet svarīgs ir kas cits — svarīga meistarība, ar kādu Igo traktē «Mīlas svētku» tēmu. Vai viņa poēma nesauca atmiņā karnevālu vai masku balli Samuā parkā? Visdrīzāk tā atgādināja Lankrē gleznas.

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit piektajā gadā Igo naidniekiem šķita, ka viņš vairs neraksta. Šai ziņā viņi maldījās. Viņš sacerēja skaistus dzejoļus, kas bija veltīti viņa meitai, un madrigālus Leonijai. Viņš strādāja pie romāna «Nabadzība». Taču viņa dzīves veida šķietamā frivolitāte viņiem deva nelabas cerības. Trīs saimniecības smagi gūlās uz vīra pleciem, un trīs sievietes žēlojās. Žiljetai, kas viņam atgādināja viņa solījumus, viņš atbildēja: «Ko gan lai es Tev saku? ... Ugu laiku Tu biji mans prieks, tagad Tu esi mans mierinājums... Esi tikpat laimīga, cik svētīta. Dzen prom no savas skaistās pieres un no savas lielās sirds sīkās, acumirklīgās bēdas, tumšās ēnas un mākoņus, jo tas viss ir pārejošs... Tu esi pelnījusi debesis ...» Viņa gan būtu sev vēlējusies mazliet vairāk paradīzes zemes virsū. Bet viņš tolaik daudz biežāk nekā pie «Druē kundzes» mēdza būt pie Zirardēna kundzes vai pie Hamlēna kundzes, kur satikās ar Biāra kundzi. Žiljeta, kas dzīvoja nošķirta no visas pasaules, laimīgā kārtā par viņu nekā nezināja. Viņa ļaunojās uz Fortinē Hamlēnu. *1844. gada 4. decembri:* «Ak vai! Ceru, ka korektūras labošanu un korespondenci Jūs uzticat vienīgi man... Visu pārējo bauda citas. Tālab jau es šonakt sapņoju, ka pamatīgi iekaustīju Jūsu kreolieti'. Ļoti ceru, ka ar to [55]

vien nepietiks, ka šo nakts eksekūciju kādreiz turpināšu arī dienā!

. . .»

Akadēmijā Igo allaž saglabāja nopiētnu izskatu, raudzījās ar bargu skatienu, zods viņa sejai piešķīra svinīgumu un vīrišķību, dažreiz viņš kļuva iecirtīgs, bet nekad nezaudēja cieņu. īstenībā viņš ar slēpu humoru klusītēm rakstīja ironiskas piezīmes par savu amata brāļu sarunām, kuras viņš apslēpti ielika savos darbos. Par jaunuzņemtajiem, kuri ienāca Kontī krastmalas namā, Igo izteicās tā: «Vecie akadēmiķi spiežas apkārt jaunievēlētajiem, kuri ir spēka gados, tāpat kā purgatorija ēnas ap Eneju un dzīvo Danti, izbijušies up pārsteigti par īsto cilvēku izskatu.» Turpretī viņš pats ļoti gribēja, lai akadēmijā ievēlētu Balzaku, Dimā, Viņī, un tas liecina gan par viņa veselo saprātu, gan par augstsirdību, jo neviens no šiem trim rakstniekiem nebija viņa priekšā bez vainas.

Vēl lielāku augstsirdību Igo pierādīja, kad par kandidātu kļuva Sentbēvs. Tas apgalvoja, ka apzināti sevi piespiedis to izdarīt, tīšuprāt iepotēdams sev godkāri. «Es sev to iepotēju,» viņš teica. «To es neizdalīju, slimodams ar bakām, bet gan tad, kad gribēju no slimības izbēgt.» Taču, lai nu bija kā būdams, Sentbēvs gribēja kļūt par akadēmiķi, un ar Igo ievēlēšanu bija atvērušās durvis uz akadēmiju franču romantiķiem. Bet Sentbēvs nebūtu ticis ievēlēts, ja tai pašā laikā savu kandidatūru būtu izvirzījis Viņī, taču tas nu bija atkarīgs no Igo. Igo izrādīja viscildenāko labvēlību abiem rakstniekiem, par kuriem viņam bija tiesības žēloties. Viņš tiem deva padomus, pieņēma savās mājās Karaliskajā laukumā Sentbēvu «kā monarhs, kas aizmirsis agrākās pārestības», un lika Viņī paciesties. Tai laikā Igo nezināja, ka eksistē «Mīlestības grāmata». Beidzot 1844. gada 14. martā Sentbēvs tika ievēlēts. Tai vakarā viņa māte aizgāja uz baznīcu un aiznesa Dievmātei puķes. Kad nomira Kazimirs Delaviņs, Sent-bēva priekšgājējs, Igo pildīja akadēmijas prezidenta pienākumus, un viņam bija jāvada Sentbēva uzņemšanas ceremonija. No šā pienākuma viņš neatteicās un priecājās, ka var nomākt savu ienaidnieku ar augstsirdīgu rīcību. Parīzieši, kas bija gaidījuši interesantu sēdi, ieradās akadēmijā baru bariem, lai pasmietos, bet iznāca tā, ka bija jāapplaudē. Viktors Igo cildināja jaunievēlētā akadēmiķa nopelnus:

«Būdams dzejnieks, jūs esat pratis puskrēslā iemīt pats savu taciņu... Jūsu pants, kas gandrīz vienmēr ir sāpīgs, bieži vien dziļš, atrod ceļu pie visiem, kuri cieš ... Lai viņus sasniegtu, jūsu doma aizplīvurojas, jo jūs negribat iztraucēt ēnu, kur viņi mitinās.., No tā rodas aizkustinoša un reizē bikla dzeja, kas saudzīgi pieskaras slepenajām sirds stīgām ... Erudīcijas un iztēles sajaukums panāk to, ka dzejnieku jūsos nekad pilnīgi nenomāc kritiķis, bet kritiķis nekad pilnīgi nepārstāj būt dzejnieks, — ar visām šīm īpašībām jūs atgādināt akadēmijai vienu no tās visdārgākajiem un visvairāk apraudātajiem locekļiem, labsirdīgo un burvīgo Nodjē, kas bija tik liels rakstnieks un

tik lēnprātīgs cilvēks .. .»'

Par romānu «Saldkaisle» un par noveli «Pontivī kundze» Igo itin šķelmīgi izteicās, ka Sentbēvs kā romānists esot «izpētījis iespējamās dzīves nepazīstamās puses». Ar vārdu «iespējamās» viņš delikāti aizrādīja, ka šī dzīve nav pārvērtusies par īstenību. Pieskardamies darbam «Portrojāla», Igo daiļrunīgi saslavēja jansenismu un ticību. Vārdu sakot, publikai gribot negribot iznāca jūsmot. Sentbēvs viņam pateicās. *Igo — Sentbēvam:* «Jūsu vēstule mani aizkustina un saviļņo. No visas sirds pateicos par Jūsu pateicību...» Igo lika iesiet abas runas vienā burtnīcā un pasniedza tās Adelei ar šādu veltījumu: «Manai sievai; divkāršs pagodinājums. Maigā uzticībā, jo viņa ir burvīga, un cieņā — jo viņa ir labsirdīga.» Un pirmajai lapai viņš piesprauda klāt Sentbēva vēstuli. Tādi brīnumi notika Franču akadēmijā.

Godkārīgie cilvēki ir nelaimīgi: viņi nav apmierināmi. Kopš Viktors Igo bija uzvilcis zaļo fraku, viņš vairs nedomāja ne par ko citu kā par Francijas karalistes zeltaino pēra mundieri. Žiljeta negribēja, ka viņš izraugās politiķa karjeru. «Kļūt par akadēmiķi, Francijas pēru, ministru — kas gan tas priekš Toto, kurš ar dieva žēlastību kļuvis liels dzejnieks?.. .» Turpretī Biāra kundze šo godkārīgo centienu veicināja un atbalstīja. Igo tagad pastāvīgi izrādīja uzmanību karalim, un Luījs Filips izturējās pret viņu draudzīgi un viņam uzticējās. Dzejnieks ir atstājis šā monarha portretu, un pierakstītās karaļa replikas ir cienīgas Rēca vai Sensimona. Karalis te parādās [56]

cilvēcisks, attapīgs, gudrs un bieži sarūgtināts: «Igo kungs, par mani slikti spriež. .. Runā, ka es esot viltīgs. Runā, es esot izmanīgs. Citiem vārdiem — es esot nodevējs. Tas mani sāpina. Esmu godīgs cilvēks. Man ir labi nodomi. Man patīk staigāt taisnus ceļus. Tie, kas mani pazīst, zina, ka man ir atklāta daba ...» Un Viktors Igo, ar kuru karalis mēdza itin familiāri sasveicināties, brīžiem šiem vārdiem gandrīz vai noticēja.

Tomēr viņš rīkojās veikli. Orleānas hercogiene aizbilda viņa labā savam majestātiskajam vīratēvam. Dzejnieks pats teica skaistas runas Franču akadēmijā. «Darbā bija laista visa smagā artilērija,» kā mēdza teikt Sentbēvs. Šī taktika noveda pie uzvaras. Ar 1845. gada 13. aprīļa or-donansi *vikonts Igo (Viktors Marija)* tika iecelts par pēru. Republikāņu laikraksti par to atsaucās sarkastiski. Ar-māns Marrass laikrakstā «Le *National*» aprakstīja dzejnieka pieņemšanu Luksemburgas pilī: «Iluminācijai līdzīga gaisma, plūzdama cauri vitrāžai, piešķīra bālajām sienas tapetēm spilgti sarkanu atspulgu... Paskjē kungs ar kancelejas ierēdņa cepurīti galvā nolasīja ordonansi, kas iecēla Francijas pēra godā *vikonta kungu* Viktoru Igo ... Mēs vai plīsām aiz smiekliem ... Mēs taču to nezinājām! Viņš ir bijis vikonts! Mūs sagrāba poētiska sajūsma; mēs bijām sajūsmā par šo titulu ... Viktors Igo ir miris, apsveiciet vikontu Igo, Francijas lirisko pēru!

Demokrātija, kuru viņš ir apvainojis, tagad var par viņu zoboties — šo atriebību viņš ir pelnījis. . .» Bet Saris Moriss *«Courrier des Théâtres»* rakstīja: «Viktors Igo kungs ir iecelts par Francijas pēru — karalis uzjautrinās...» Parīzē runāja, ka Igo gribot būt par sūtni Spānijā. «Bet drošs ir tas, ka viņš noteikti cerēja kādreiz I;ļūt par ministru,» rakstīja Teodors Pavī savam brālim. Bet Žiljeta, rakstīdama Igo divas vēstules dienā, otrajā vēstulē tam jautāja: «Kāpēc visužēlīgais dievs nav ne par ko citu domājis kā vienīgi par to, lai pataisītu Jūs par akadēmiķi un par Francijas pēru, bet mani par Jūsu mīļāko, kāpēc viņš tik bagātīgi Jūs apdāvinājis košiem, tumšiem matiem un ar jaunību, kas ir pilnīgi nevajadzīga novecojušiem tituliem, turpretī man visa galva ir sirma?...»

Pjērs Fušē vēl pieredzēja, kā viņa meita kļuva par pēra sievu; šis lēnprātīgais sirmgalvis nomira 1845. gada maijā. Nāve viņam tika aiztaupījusi skandālu, kas viņu

i utu stipri satriecis gan kā ģimenes tēvu, gan kā dievbi-

ii mi cilvēku. Piektā jūlija rītā pēc Ogista Biāra lūgumraksta Vandomas kvartāla policijas komisārs likuma vaidā pavēlēja atvērt durvis nelielā dzīvoklītī Senroka pasāžā un pārsteidza tur «noziedzīgas sarunas laikā» Viktoru Igo un viņa mīļāko. Tais laikos laulības pārkāpšana lika bargi sodīta; virs bija nepielūdzams. Leonija d'Onē, «vīra vārdā — Biāra kundze», tika arestēta un nosūtīta uz Senlazāra cietumu. Viktors Igo atsaucās uz likumu par peru neaizskaramību, un komisārs pēc mazas vilcināšanās java viņam iet. Tad Biārs iesniedza sūdzību kancleram Paskjē. Nākamajā dienā laikraksti *«La Pahie», «Le National»* un *«La Ouotidienne»* aplinkiem ziņoja par nožēlojamo skandālu un par to nepatīkamo pienākumu, kas jāuzņemas pēru palātai, — jāsoda par laulības pārkāpšanu viens no saviem locekļiem. Tas viss nonāca tiktāl, ka skandālā iejaucās pats karalis, likdams gleznotājam Biāram ierasties Senklū un paņemt atpakaļ savu sūdzību. Parīzē runāja, ka Versaļas pilij pasūtītās freskas piespiedušas viņu aizmirst savas sievas frivolitātes.

Draugi un ienaidnieki ilgi ņirgājās par šo dēku, vieni — slēpu, otri — atklāti. Lamartins uz šo notikumu atsaucās aizkustinoši un nežēlīgi. *Alfons* de *Lamartins — grāfam Sirkuram:* «Es par to ļoti noskaitos, bet tādas lietas drīz aizmirstas. Francija ir elastīga zeme; tajā žigli tiek augšā pat no dīvāna.» Un vēstulē Dārgo viņš rakstīja: «Mana nabaga drauga Igo mīlas dēka mani ļoti apbēdina ... Visvairāk viņu droši vien satriec tas, ka šī nabaga sieviete atrodas cietumā, bet viņš ir brīvībā ...» Karalis bija ieteicis Viktoram Igo uz kādu laiku atstāt Parīzi, bet viņam labpatika paslēpties pie 2iljetas Druē un strādāt, kā Sent-bēvs izteicās, «pie tāda darba, kurš izdzēstu to, ko viņš bija pastrādājis Senroka pasāžā». Ziljeta par šo skandālu nekā nezināja. Savas māsas Luīzas Koha kundzes satraukta, jo tā viņai bija atrakstījusi no tālās

Bretaņas un jautājusi, «ko nozīmē raksti un piezīmes, kas parādījušās laikrakstos *«National»* un *«La Patrie»,* Ziljeta no sirds visu noliedza. Bet vikontese Igo kundze tai rītā pēc pieķeršanas nozieguma vietā uzklausīja vaininieka atzīšanos visai iecietīgi un pat aizgāja uz cietumu apmeklēt Biāra kundzi,

VII

DIŽUMS UN POSTS

Apoteozi ir briesmīgi grūti nogāzt no pjedestāla.

Viktors Igo

Notikums Senroka pasāžā nekādu ilgstošu iespaidu uz Viktora Igo karjeru neatstāja. Vienīgais upuris bija Leonija Biāra, kas palika ieslodzīta Senlazāra cietumā starp prostitūtām un laulības pārkāpējām. Pa to laiku Hamlēna kundze ņēmās pierunāt Leonijas vīru, savu Samuā muižas kaimiņu, lai viņš piekristu sievas atbrīvošanai vai tās pārvešanai uz Sakrēkēras klosteri, jo viņam uz to bija pilnas tiesības. «Mīļo kaimiņ,» viņa tam jautri sacīja, «vienīgi karaļiem un ragnešiem ir tiesība apžēlot noziedznieku. Izmantojiet šo reto izdevību.» Biars sāka skaļi smieties un apturēja varas iestāžu darbību. Tad nu daiļo Leoniju ieslēdza uz vairākiem mēnešiem kādā augustī-niešu klosterī Nevdeberrī ielā. Šķirta no sava dzejnieka, kas joprojām sūtīja viņai skaistus dzejoļus, viņa stipri garlaikojās un samaitāja mūķenes, dodama tām lasīt Viktora Igo dzejoļus. 1845. gada 14. augustā abu laulāto draugu laulību izšķīra.

Iznākusi no klostera, daiļava, neko daudz nenožēlodama, apmetās pie savas vecmāmiņas. Sākumā augstākā sabiedrība no viņas norobežojās, bet viņai palīdzēja Hamlēna kundze, un arī pati Igo kundze apņēmās atbalstīt Leoniju d'Onē, kas pastāvīgi greznoja Karaliskā laukuma salonu. Vai Adele ar to centās parādīt savas dvēseles cildenumu vai arī gribēja iztapt vīram, kas tagad bija tikai viņas draugs; vai varbūt tā bija vainīgas un grēku no-žēlotājas sievas vainas izpirkšana; vai te izpaudās veselais saprāts vai kāre atriebties Ziljetai Druē? Lai nu bija kā būdams, Leoniju viņa uzņēma draudzīgi, un tā kļuva viņai par padomdevēju tualešu un dzīvokļa iekārtošanas jautājumos. Lamartinam bija taisnība: Francija pēc visa ātri tiek uz pekām. Atlika tikai vēl nokārtot šķirtās sievietes dzīvi. Viņa mazliet rakstīja, publicēja dažus rakstus, pēc tam vairākas grāmatas; Igo viņai izrādīja devību, gan ne tik lielu, kā viņa būtu vēlējusies, taču vairāk, kā tas sacīja, tam neesot iespējams izdarīt: «Es būtu

ar mieru izliet visas asinis no savām dzīslām, bet asinis taču nav nauda ...»

Jāatzīst, ka viņa ienākumi tai laikā bija diezgan mazi, jo viņš nekā nepublicēja. Pēc skandalozā notikuma viņš ievēroja klusēšanas taktiku. Strādāt viņš strādāja. Viņš bija pievērsies kādreizējam nodomam — romānam «Nabadzība», par kuru pat bija parakstījis

līgumu ar Randielu un Goslēnu. Tas bija sociālais romāns, līdzīgs Ežēna Sī romāniem, un tajā bija četras daļas: stāsts par svēto, stāsts par katordznieku, stāsts par sievieti, stāsts par lelli.

Ogistam Vakerī, kas izlasīja «šās epopejas sākumu, rīkle aizžņaudzās aiz sajūsmas». Viņu var viegli saprast. Šai grāmatā Viktors Igo izteica savu dziļo žēlumu, kādu viņš allaž sajuta pret dzīves pabērniem, un savu sašutumu par sabiedrisko iekārtu, ar kuru viņš it kā bija samierinājies, bet pret kuru sacēlās ar visu sirdi un dvēseli. Ziljetu, kas «Žanu Trežanu» (romāna sākotnējais nosaukums) pārrakstīja, šis darbs galīgi satrieca.

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit piektā gada 23. decembri: «Dod man ko pārrakstīt. Man gribas ātrāk uzzināt, kas notika ar labsirdīgo bīskapu D ...» *1848. gada*

3. februārī: «Es visu tik skaidri redzu, it kā pati atrastos viņu vidū. Es izjūtu visas nabaga Žana Trežana nežēlīgās mokas un raudu pati pret savu gribu par šā nabaga mocekļa likteni; nevaru iedomāties nekā satriecošāka par nabaga Fantīnes dzīvi un nekā bēdīgāka par nabaga trulo būtni Šanmatjē. Es dzīvoju līdzi visiem šiem personāžiem un dalos ar viņiem visās viņu nelaimēs tā, it kā viņi būtu dzīvi cilvēki ar miesu un asinīm, — tik patiesi Tu viņus esi attēlojis. Nezinu, kā Tev to izskaidrot, bet šī lieliskā grāmata ir aizrāvusi visu manu prātu, sirdi un dvēseli, un Tu tik pareizi šo grāmatu esi nosaucis — «Nabadzība» ...»

Žiljeta, pati to neapzinādamās, guva labumu no tā, ka Leonija Biāra bija ieslodzīta cietumā un vēlāk dzīvoja piespiedu vientulībā, un baudīja vairāk nekā jebkad sava mīļākā un pavēlnieka klātieni. 1846. gadā Ziljetu cieši sasaistīja ar Igo dziļās bēdas, kas bija tikpat drausmīgas kā traģēdija Vilkjē. Viņas meitu Klēru Pradjē (kurai «Firstenbergas princis», kas tagad bija precējies un kam bija likumīgi bērni, bija aizliedzis saukties šai uzvārdā) faktiski bija adoptējis Igo, kas maksāja meitenei pensiju, pasniedza stundas, apbēra to ar dāvanām un bija no

sirds lai pieķēries. Klēra bija izveidojusies par aizkustinošu un skumīgu jaunavu, jo apzinājās savas nepelnītās likstas, un, kāda intīma pārdzīvojumā dēj nonākusi izmisumā, vēlējās mirt. *Klēra — Viktoram lgo:* «Ardievu, Toto kungs, rūpējieties par manu mījo māmiņu, kas ir tik laba un tik brīnišķīga, un ticiet, ka Jūsu Klēra Jums par to būs ļoti pateicīga.» Un tad nu Klēra — varbūt pēc pašnāvības mēģinājuma — ļoti smagi saslima; Pradjē viņu bija licis aizvest uz Oteju, «uz mazu, drausmīgu bodnieka būdeli», un Viktors lgo ne vienreiz vien pameta savu darbu un, iesēdies omnibusā, brauca viņu apmeklēt. Kaut gan šāda uzticība bija dabiska, Ziljeta šos apmeklējumus uzlūkoja gluži kā dieva apciemojumus, kad tam labpaticis parādīties mirstīgajiem. Viņa dievināja savu meitu, tomēr pat Klēras pirmsnāves agonijas dienās joprojām katru dienu nosūtīja

lgo savus «ķeburus»: «Mana sirds ir izmisusi, bet es Tevi mīlu. Žēlīgais dievs var man pēc patikas plosīt dvēseli, ja viņš grib, tomēr beidzamais manas dvēseles kliedziens tiks izkliegts mīlestībā uz Tevi, mans karsti mīļotais ...»

Kad Klēru Pradjē veda uz Senmandē kapiem, vikonts Viktors lgo, Francijas pērs, gāja sēru gājienā kopā ar viņas tēvu, kas meitas pirmsnāves dienās bija pret viņu kļuvis maigāks. Apstākļos, kuri bija izveidojušies pēc nesen notikušā skandāla, rādīšanās sabiedrībā Viktoram lgo saistījās ar briesmām. Bet viņš drosmīgi to uzņēmās, gribēdams nelaiķei un viņas mātei apliecināt savu pieķeršanos. Būdams slavens vīrs ar visām vājībām, kādas piemīt veiksminiekiem, viņš tomēr saglabāja pietiekami daudz cilvēcības, kas viņam nodrošināja dvēseles glābšanu. Sērojošās Ziljetas mierinājumam un mirušās Klēras piemiņai viņš uzrakstīja ne vienu vien dzejoli:

Un atkal jau :.. Tās pašas durvis vērās —
Pēc manas meitas tava aizsteidzās.
Viss atkārtojās, un par viņu sērās Skan bēru zvans, to kapa smiltis klās ...
Turp aizsteidzās, kur zila debess valda,
Kur rīta tālē mirdz viss gaišs un liegs.
Ir dieva rokās viņai dusa salda,
Un viņas lupas slēdzis mūža miegs.[57]

Pēc Klēras nāves dzejnieka attiecības ar «Firstenbergas princi» kļuva ļoti sirsnīgas. Par tēlnieka Pradjē mākslu Viktors Igo nodiktēja Žiljetai Druē ."ādu rakstu: «Starp lelniekiem ir viens tēlnieks, kuru daudzie skaistie darbi paceļ augstāk par citiem, — tas ir Pradjē kungs... Pradjē l ungs ir īsts meistars. Ar viņu neviens nevar sacenties... Vienlaikus jaunam un nobriedušam talantam — Pradjē kungam ir tik brīnišķīga roka, kāda tēlniecībā vēl nav redzēta...» Šad tad Viktors Igo ēda pusdienas pie Pradjē kopā ar Alfonsu Kami, tādējādi ap vienu galdu pulcējās trīs Ziljetas Druē mīļākie. 1845. gadā, kad Igo lika pieķerts nozieguma vietā ar Biāra kundzi, Pradjē bija pārsteidzis savu cienījamo kundzi «noziedzīgas sarunas laikā» ar kādu sprukstiņu. Sievu padzinis, Pradjē klaiņoja pa Medonas mežu kopā ar saviem modeļiem. Pa to laiku Ziljeta, kas joprojām sēdēja mājās, kāvās ar savām bēdām. «Ja Tu mani nemīlētu,» viņa sacīja Viktoram, «es nespētu nodzīvot ne divas stundas.» Viņa bija zaudējusi vairāk, nekā viņai jebkad bija piederējis, jo sava mūža divdesmit gadu laikā Klēra gandrīz nemaz nebija dzīvojusi mātes paspārnē. Pradjē viņu bija nodevis zīdītājai, pēc tam viņa tika audzināta kādā slēgtā pansijā un vēlāk bija tur palikusi par audzinātājas palīdzi. Ziljetas izmisumam jaucās klāt neizteikti sirdsapziņas pārmetumi.

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit piektā gada jūnijā pēc dēkas ar Biāra kundzi vikonts Igo, juzdams pēru palātā saltu noskaņojumu,

savas pirmās runas teica ar lielu piesardzību. Ja kāds tiek uzskatīts par nemiera cēlāju, visprātīgākais ir būt neuzkrītošam. Savā pirmajā runā Viktors Igo runāja par fabriku markām un zīmējumiem, un tas visus nomierināja. Otrreiz viņš piedalījās debatēs par Poliju un tika uzņemts nelabvēlīgi. Augstprātīgie sirmgalvji uz viņu dusmojās it kā par to, ka viņš «ieminis dubļos viņu godu». īstenībā laulības pārkāpēju pēru vidū netrūka, bet viņi nebija tikuši pieķerti. Un tas bija viss. Uz šiem uzpūtīgajiem vīriem Igo raudzījās ar izsmieklu un, tāpat kā par saviem kolēģiem akadēmijā, izteica par tiem zobgalīgas piezīmes. Par ģenerāli Favjē viņš rakstīja: «Es cerēju ieraudzīt lauvu, bet sagaidīju vecu sievu.» Par marķīzu de Buasī: «Viņam ir pašapziņa, viņš ir aukstasinīgs, viņam ir lieliskas runas dāvanas un visi dotumi, kas nepieciešami lieliskam oratoram. Trūkst viņam vienīgi talanta.» Visvairāk pārsteidz kontrasts starp

grāmatas «Redzētais» salto, tīro ironiju, kas cienīga Sten-dāla, un cēlajām parlamenta runām, kas uzbūvētas ar antitēzēm un dažādiem oratoru paņēmieniem. Igo — Maija brīžam smīnēja par Igo — Ruī Blazu.

Tomēr vienai Igo runai bija panākumi. Tā bija runa, ar kuru viņš atbalstīja Zeroma Napoleona Bonaparta lūgumu atļaut viņa piederīgajiem iebraukt Francijā. Igo atsaucās uz savu tēvu, «vecu imperatora zaldātu», kas viņam pavēlējis «piecelties un runāt». Viņš iztēloja Napoleona vispasaules slavu un jautāja, kāda nozieguma dēļ tam ir piespriests tāds sods, ka tā pēcnieki vairs nekad nedrīkst dzīvot Francijā. «Šie noziegumi ir tādi: atjaunotā reliģija; civilkodekss; palielinātā, savas robežas paplašinājusī Francija; Marengo, Jēna, Vagrāma, Auster-lica; tas ir vislieliskākais varenības un slavas ieguldījums, kuru kādai lielai nācijai jebkad izdarījis viens liels cilvēks! .. .» Tribīnes pakājē stāvošais tiesu izpildītājs, bijušais bataljona komandieris, raudāja. I'ortinē Hamlēna un Leonija d'Onē, kas bija dedzīgas bonapartisles, gavilēja.

Bet viņš? Igo? Kas viņš īsti bija? Imperatora slavas pielūdzējs? Buržuāziskās monarhijas piekritējs? Grūtdieņu draugs? Kamēr cilvēks nav pieņēmis iekšēju lēmumu, kas nosaka viņa rīcību, — kā lai zina, kas viņš tāds ir? Vai nu tas viņam patika vai ne, bet viņš bija kļuvis vikonts Igo, akadēmiķis, Francijas pērs, «labi uzbarots cilvēks ar enerģisku seju»; viņš ēda pusdienas pie sūtņiem un ministriem. Tur, diezgan tālu no sevis, galda otrā galā, viņš redzēja gaišmataino dzejnieku ar putna profilu — Alfrēdu de Viņi, kas atkal bija kļuvis pret Igo visai laipns, jo bija izvirzījis savu kandidatūru akadēmijā; mazo plikpauri Sentbēvu; garmataino Pradjē, kas izskatījās pēc četrdesmit gadus veca cilvēka, kaut gan viņam jau bija sešdesmit; Engru, «kuram galds sniedzās līdz zodam, tāpēc šķita, ka viņa komandora lenta ir galdauta turpinājums». Viņš bija klāt teātra izrādēs Tilērijās; teātra

zāle, kas bija uzticīgāka Napoleona impērijai nekā skatītāji, joprojām bija saglabājusi agrāko izrotājumu: liras, grifus, palmu lapas un grieķu ornamentus. Skaistu sieviešu tikpat kā nebija. Visskaistākā joprojām bija spāniskā Adele, dāma brieduma gados. Viktoram Igo reiz pienāca klāt Žoržas jaunkundze, kādreiz skaļa un triumfējoša, bet tagad novecojusi un skumīga: «Kur nu es vairs spēlēšu? Tik resna kļuvusi! Un kur tad ir autori?

Kur lugas? Kur lomas?... Nabadzīte Dorvāla spēlē kaut kādā teātrī vai nu Tulūzā, vai Karpantrā, kaut kādos kūņos, pelnīdama maizi! Viņa nonākusi tikpat tālu kā <s, rādīdama publikai savu pliko pauri un steberēdama .ir saviem vecajiem kauliem pa ļodzīgajiem skatuves dēlu m četru tauku sveču apgaismojumā!...» Hercogi pret Igo izturējās draudzīgi, bet to familiaritāte viņu vairs nepārsteidza: Slava un Nāve viņu bija izvirzījušas pirmajā vietā. Kurš gan viņu būtu varējis pārspēt literatūrā? Ša-lobriāns 1847. gadā bija jau paralizēts sirmgalvis, kuru ik dienas pulksten trijos iestūma ar ratiņiem pie aklas kļuvušās Rekamjē kundzes. Bērēs, kad izvadīja Marsas jaunkundzi, kura kādreiz «Ernanī» uzveduma laikā bija ņirgājusies par Igo, jo viņa bija «apgarota aktrise, bet dumja sieviete», Igo redzēja blūzēs ģērbušos parīziešus meklējam dzejniekus pūlī. «Šiem ļautiņiem ir vajadzīga slava. Kad nav ne Marengo, ne Austerlicas, viņi .grib redzēt un mīlēt tādus kā Dimā un tādus kā Lamartins.» Un tādus kā Igo.

Vispār — krāšņa dzīve. Desmit gados — laika posmā starp «Rudens lapām» un «Stariem un ēnām» viņš bija sarakstījis četrus visskaistākos franču dzejoļu krājumus; «Nožēlojamie» solīja būt līdzvērtīgi «Parīzes Dievmātes katedrālei»; viņam bija izredzes kļūt par ministru. Viņš bija pieredzējis vētras, tās viņš bija izturējis, viņa slava bija palikusi neskarta. Tomēr viņš nebija laimīgs. Pārnācis no kapiem, kur bija apglabāta jauniņā Klēra, Igo nodevās pārdomām par nemierpilnās augstākās sabiedrības dzīves tukšumu:

Ar runām rosināt šis sanāksmes tik drūmās;
Likts blakus sasniegtam kad cēlais ideāls,
Tad saprast, cik tu liels un cik tu sīks un bāls;
Par vilni pūlī būt, par sirdi — bangu jūrā;
It visu Izbaudīt — gan prieku, oēdas sūias;
Un sīvi cīnīties, un mīlēt dzīvi šo ...
Tad nāve, klusums mēms — tu beidzis ceju šol [58]

Iznācis no zāles, kurā tika svinēti lepni svētki, tumšajā dārzā, kur maigā vasaras vējiņā spožu laternu apspīdēti lēni līgojās koku zari, Igo ieraudzīja pūli, kas meta niknus un drūmus skatienus uz dāmām, kuras mirdzēja vienos dārgakmeņos, un uz ordeņiem nokārtajiem tresainajiem kungiem. Francijas pērs, buržuā, kura ieguldījumi

valsts papīros nemitīgi pieauga, mēģināja nomierināt savu sirdsapziņu. Vai tad greznība nedara labu visiem? Vai tad bagātnieks,

kas izdod naudu, nemaksā algas strādniekiem? Taču Igo labi zināja, jo ar! pats kādreiz bija bijis nelaimīgs cilvēks, kas noskatījās cauri logam, kā dejo laimīgie Jaudis, — viņš zināja, ka lauta prasa ne vien maizi, bet arī vienlīdzību. «Kad pūlis uzlūko bagātniekus tādām acīm, tad šā pūļa smadzenēs dzimst ne vien pārdomas, bet briest notikumi.» Bet ko lai dara? Cilvēks sasniedzis «ievērojamu stāvokli»; veikli konstruētā sociālā mašīna rauj viņu līdzi no cilindra uz cilindru, no vēlmes uz vēlmi, no balles uz Jballi, no mielasta uz mielastu un padara jo dienas pliekanāku. Ap viņu ir divdesmit būtņu, sievietes, bērni, atbalstāmie, kuriem viņam jāpalīdz dzīvot sabiedrībā — tādā, kāda tā ir. Lai izrautos no šās dzīves straumes, bija vajadzīga vai nu stingra apņēmība, vai revolūcija. Rakstot «Nožēlojamos», Viktors Igo domāja gan par vienu, gan par otru. Juzdamies vainīgs, viņš centās izpirkt vainu kaut vai ar nežēlīgu trimdu. Vēlēšanās ciest viņā jaucās kopā ar vēlēšanos kļūt lielākam, sevis šaustīšana — ar godkāri.

Zaudējis zem kājām stingru pamatu, Igo meklēja aizmiršanos. «Uzruna bezdibenim». Debitantes, avantūristes, istabenes, kurtizānes, laika posmā starp 1847. gadu un

1850. gadu viņu it kā nomāca negausīga miesaskārība. Romantiskais mīļākais pārņēmis palaidnieka manieres un Valmona valodas stilu. Tā, piemēram, viņš raksta «literatūras kurtizānei Esterei Gijmonai — sava drauga Emīla de Zirardēna mīļākajai šādu frivolu vēstulīti: «Kad tad būs paradīze? Vai nevēlaties pirmdien? Vēlaties otrdien? Vēlaties trešdien? Vai no piektdienas Jums bail? Mani baida vienīgi novēlošanai V. /.» Ar Teofilu Gotjē, ar gleznotāju Šaserjo un pats ar savu dēlu Sarlu Igo sekmīgi sacenšas par visslaidākās parīzietes Alises Ozī augumu.

Šī skaistā un vieglprātīgā sieviete, kurai bija mīlestības sakari ar Sarlu, kam 1847. gadā bija divdesmit viens gads, izteica vēlēšanos iegūt savā autogrāfu albumā dažas lielā dzejnieka vārsmas. Igo atnāca pie viņas un ieraudzīja krāšņo gultu no rožukoka ar senlaicīgām Sevras porcelāna inkrustācijām, Alise saņēma apsolīto četrrindi:

Tai stundā, pamazām kad rieti bālēt sāka
Un zeltains mijkrēslis kad klājās zemei pāri,
Tad Platons Veneru no putām gaida nākam;
Tā gultā Alisi es kāpjam gaidu kāri.

Venera izlikās apvainojusies par tādu izlaidību, bez šaubām, tāpēc, lai izpatiktu jaunajam, uztrauktajam Sar-lam. Kā atvainošanās tika uzrakstīta otra četrrinde:

Mēdz tas, kurš sapņo, sapni apvainot...
Bet šodien netieku es atbildei ne tuvu —
Kā kaisla vēlme apvainot var to,
Kas Platonam par Veneru nu kļuva?,,.

Notika tas, kam bija jānotiek. Tēvs svinēja uzvaru pār dēlu, bet

resnais Saris cieta, taču saglabādams godbijību, kādu viņam iedvesa *pēnssime* (kā Igo savā starpā dēvēja dēli). Būdams, tāpat kā tēvs, dzejnieks, Saris pēc tam nomētāja ar akmeņiem dzejā cietsirdīgo daiļavu:

Kā tevi mīlu es — kā mīlu un kā nistul Gan kaisli sirdī tev, gan redzu viltu istu Un mokos neziņā, vai laba, ļauna tu.

No galējības šās es strauji metos citā,

Drīz mīlu dedzīgi, drīz greizsirdībā kritu Un viegli varu k|ūt par tavu slepkavu!...

Bet ģēnijs uzveica jaunību. Jaunībai bija jānoliec galva. *Saris Igo — Alisei Ozī:* «Kāpēc Jūs rakstījāt tēvam? No vienas puses — dēls ar šķīstu sirdi, dziļu mīlestību un bezgalīgu uzticību; no otras puses — slavas apmirdzēts tēvs. *Jūs izraudzījāties tēvu un slavu.* Par to es Jūs nenosodu. Katra sieviete būtu darījusi tāpat; taču Jums ir jāsaprot, ka man nav spēka paciest sāpes, kādas nodarīs *Jūsu šādi sadalītā mīlestība*.» Adele Igo, kurai šī drāma bija zināma tāpat kā viss cits, mierināja Jēlu, bet Ziljeta Druē, kurai tika pateikts tikai tas, ka Saris mokās kādas izputējušas mīlestības dēļ, ieteica viņu sūtīt uz Vilkjē pie Ogista Vakeri. Šoreiz atkal Igo ģimenes vēsturē vaina «tika piedēvēta nevis tēvam, bet dēlam».

Visas šīs mīlas intrigas, kuras vairs nebija attaisnojamas ar kaislību, atstāja aiz sevis tādu kā rūgtumu. «Apdullināties nenozīmē baudīt dzīvi.» Igo alka atbrīvoties no kārdinājumiem kaut vai ar ciešanām.

Pēc traģēdijas Vilkjē, pēc Leopoldīnes un Klēras nāves Viktoram Igo radās jauna nepieciešamība — nepieciešamība pēc ticības, kas viņam ļautu domāt, ka viņš kādreiz

ar šām jaunajām aizgājējām satiksies. *«Maigais eņģei, vai liesām nav iespējams pacelt šo kapakmeni un parunāties mazliet*?» Vipš prātoja par aizkapa dzīvi; viņš centās sev radīt reliģijas filozofiju; viņš studēja okultistus, kas mācīja, ka pat šai saulē iespējams sazināties ar aizgājēju dvēselēm. Ar šādām domām tad arī izskaidrojams atsvešinātais un aizplīvurotais skatiens, kurš toreiz bija visai raksturīgs Igo, kas vēl bija gluži jauns, spēcīgs un, spriežot pēc ārējām pazīmēm, uzvarām vainagots cilvēks. 1848. gada 19. februārī, sēdēdams savā pēra krēslā, dziļi iegrimis kaut kādās pārdomās, viņš uzrakstīja uz papīra lapiņas: «Trūkums noved tautu pie revolūcijas, bet revolūcija to aizved atpakaļ trūkumā.» Sākumā viņš domāja par cīņas iespējām, bet pēc tam, sapratis, ka ir vientuļš, no šās domas atteicās. «Labāk gan nesacelties nekā sacelties vienam pašam,» viņš sacīja grāfam Darī. «Es mīlu briesmas, bet man derdzas būt smieklīgam.» Un tā viņš joprojām tēloja savu lomu, kaut gan sirds viņam sāpēja.

SEPTĪTĀ daļa IZŠĶIRŠANĀS LAIKS

Pļaujas laikā zudušo atgūst vīnogu ražas ievākšanas laikā.
Viktors IGO

I

NAUDAS MAKS VAI SIRDS

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit astotā gada februārī Francija, kas jau astoņpadsmit gadu bija pacietusi Jūlija monarhijas režīmu, sāka izrādīt neapmierinātību. Liberāļi un republikāņi savos banketos pieprasīja vēlēšanu reformu, leģitīmisti un bonapartisti sarosījās; daži ierunājās pat par revolūciju. Karalis Luijs Filips smējās. «Es ne no kā nebaidos,» viņš sacīja bijušajam karalim Zeromam Bonapartam un, mirkli klusējis, piebilda: «Es esmu nepieciešams.» Viktors Igo uz šo vētraino jūru noskatījās ar mākslinieka mieru. Vēlēšanu reforma viņu nepavisam neinteresēja; viņu vairāk nodarbināja sociālās, nevis parlamenta problēmas. Vecais karalis pret viņu joprojām izturējās visai laipni un labprāt būtu viņu kā monarhijas piekritēju pretstatījis Lamartinam, kurš savu dzejnieka autoritāti bija nodevis reformu aizstāvēšanas kalpībā. Bet Igo savus pakalpojumus nepiedāvāja. No kā viņš baidījās? Ka ministrija varētu krist? Ka vecajam karalim būs jāatsakās no troņa? Tādā gadījumā viņa dārgā princese Helēna kļūtu par pavaldoni, bet viņš pats — par visuvarenu padomdevēju. Un republikas dibināšana — tā viņam toreiz šķita ir nevēlama, ir neiespējama.

Divdesmit trešajā februārī, ejot uz palātu, lai uzzinātu jaunumus, viņš redzēja, ka ielas ir pilnas zaldātu un vienkāršo ļaužu, kuri kliedza: «Lai dzīvo armija! Nost ar Gizo!» Zaldāti tērzēja un jokoja. Uzgaidāmajā zālē Igo

sastapa satrauktu un iztrūkušos ļaužu pulciņus. Viņš tiem sacīja: «Uz valdību gulstas smaga vaina. Tā ir novedusi tiktāl, ka draud briesmas. Dumpis nostiprina ministriju, bet revolūcija gāž dinastiju.» Todien viņa iztēli bija apsēduši ar jūru saistīti tēli. Savā piezīmju grāmatiņā viņš ierakstīja, ka dumpja laikā tauta ir līdzīga okeānam, kurā peld valdības kuģis. Ja kuģis izskatās ļoti mazs, tas nozīmē, ka dumpis ir pārvērties par revolūciju.

Tā kā viņš bija drosmīgs un viņam patika visu redzēt pašam, jo viņš ticēja tikai savām acīm, viņš devās uz Konkordijas laukumu un iejuka pūlī. Zaldāti šaudījās, bija arī ievainotie. Kādas blūžaino grupas vidū viņš paguva ievērot ļoti skaistu dāmu, kurai galvā bija zaļa samta cepurīte un kura bija pacēlusi uz augšu svārkus, atsegdama burvīgu kājiņu. Sīrija fauns. Pie Karuseļa tilta Igo sastapa vispinkaināko plikpauri Zilu Sando, kas viņam jautāja: «Ko jūs par visu šo domājat?» — «Dumpis tiks apspiests,» Igo atbildēja, «bet revolūcija uzvarēs.»

Lieli notikumi nelaupa burvību mazām izpriecām. Tai pašā naktī, kad notika dumpis, Igo pirms atgriešanās ģimenes paspārnē devās vakariņās pie dievišķās Alises Ozī, kas pirms neilga laika bija kļuvusi par mīļāko gleznotājam Saserjo, kurš viņu dievināja, kaut gan viņa to mocīja. «Viņa bija izrotājusies ar smalku pēiļu kakla rotu un neparasti skaistu, sarkanu kašmira šalli...» Sava mīļākā acu priekšā viņa pavēra vaļā ņieburu, lai parādītu Viktoram Igo «brīnumainās krūtis, kuras dzejnieki apdzied un baņķieri pērk», pēc tam uzlika uz galda papēdi un, pacēlusi kleitu, ļāva līdz pat prievītei aplūkot caurspīdīgā zīda zeķē ietērptu visskaistāko kājiņu pasaulē. Saserjo gandrīz paģība. Viktors Igo šo temperamentīgo skatu pierakstīja, un tas ir ievietots grāmatā «Redzētais» ar virsrakstu «Pēc modeļa», kur Saserjo ir nosaukts par Serjo, Alīse Ozī — par Zubirī. Pa to laiku Kapucīniešu bulvārī notika apšaudīšanās, dumpis pārvērtās par revolūciju.

Kad Igo vēlu naktī atgriezās Karaliskajā laukumā, zem namu arkādēm paslēptuvē bija norīkots vesels bataljons. Tumsā neskaidri mirgoja durkļi. Nākamajā rītā — 24. februārī — viņš ievēroja no sava balkona ļaužu pūli, kas ielenca mēriju. Apgabala mērs Ernests Moro ielūdza Igo pie sevis un pastāstīja tam par slepkavošanām Kapucīniešu bulvārī. Visur pacēlās barikādes. Pulksten pusde-

\ i i.ios no rīta pēc bungu rībināšanas mērs paziņoja, ka Gizo ministrija ir kritusi un varu pārņēmis savās rokās reformas piekritējs Odilons Barro. Karaliskajā laukumā : kanēja kliedzieni: «Lai dzīvo reforma!» — bet Bastīlijas laukumā, kur Ernests Moro atkārtoja savu ziņojumu, viņa platmalei izurbās cauri lode. Kopā ar mēru Viktors Igo, būdams drosmīgs peldētājs, metās laužu jūrā un sasniedza Burbonu pili, kur Tjēra kungs viņam sarkastiskā tonī pavēstīja, ka palāta esot likvidēta, karalis atteicies no troņa un Orleānas hercogiene iecelta par pavaldoni. «Ak, vilnis kļūst aizvien augstāks, augstāks, augstāks!» apvaldītā priekā skandināja mazais Tjērs, kuru Gizo krišana par visu atalgoja. Viņš ņēmās dedzīgi pierunāt Igo un VIII apgabala mēru, lai tie dodas uz iekšlietu ministriju pie Odilona Barro un vienojas ar to: «Jūsu kvartāls (Sent-antuāna priekšpilsēta) pašreizējā brīdī var kļūt izšķirošs.»

Viss noritēja tā, kā Igo bija iedomājies. Odilonu Barro viņš sastapa tikpat svārstīgu kā parasti stāvam ar roku aiz svārku atloka; viņam gan bija Napoleona žests, bet trūka tā stingrās apņēmības. Pavaldonība? «Jā, jā,» sacīja Barro. «Bet vai parlaments to sankcionēs? Vajag,» viņš turpināja, «lai Orleānas hercogiene atvestu Parīzes grāfu deputātu palātā.» — «Palāta ir likvidēta,» Igo atbildēja, «ja nu hercogienei kaut kur jādodas, tad vienīgi uz rātsnamu.» Šai nolūkā Igo un mērs «izsteidzās uz Tilēri-jām, lai pierunātu Orleānas Helēnu. Diemžēl viņa jau bija devusies uz palātas ēku.

Viņi steigšus atgriezās Karaliskajā laukumā, lai tur pavēstītu par

pavaldonības nodibināšanu. Tieši Igo no mērijas balkona paziņoja ļaužu pūlim to, ka karalis ir atteicies no troņa *(vētraini aplausi)* un ka Orleānas hercogiene iecelta par pavaldoni *(dobja murmināšana)*. «Tagad man jāiet uz Bastīlijas laukumu,» sacīja Igo, «paziņot tur par notikušo.» Mērs izrādīja mazdūšību: «Jūs taču redzat, ka tas ir nevajadzīgi — pavaldonībai neviens nepiekrīt... Bastīlijas laukumā jūs sastapsit revolucionāri noskaņotus priekšpilsētas ļaudis, kuri pret jums varbūt izturēsies naidīgi.» Igo atbildēja, ka viņš to esot apsolījis Barro un savu vārdu turēšot. Ar divu nacionālās gvardes virsnieku palīdzību Igo uzkāpa uz platformas, kas apņēma Jūlija kolonnu. Kā jau mērs bija paredzējis, viņu uzņēma nelaipni. «Nē! Nē! Nekādu pavaldonību! Nost ar

Burboniem!» Kāds blūžainis notēmēja uz viņu un iesaucās: «Nost ar Francijas pēru!» Igo atbildēja diezgan daiļrunīgi, bet izdarija aplamību, pateikdams, ka konstitucionālā monarhija ir savienojama ar brīvības principiem: «Ņemiet, piemēram, Anglijas karalieni Viktoriju...»— «Mēs esam franči!» viņam kliedza pretī. «Mums nevajag nekādu pavaldonību!»

Viņš vēl bravurēja, taču spēle jau bija zaudēta. Dzejnieks, kas tagad turēja savās rokās Parīzi, bija nevis Viktors Igo, bet gan Lamartins, kurš bija kļuvis populārs ar savu grāmatu «2irondistu vēsture» un bija «apspīdējis giljotīnu ar sava sudraba mēness staru». Un Lamartins, kad viņu aicināja izteikties *par* vai *pret* pavaldonību, mirkli padomājis, izteicās par labu republikai. Papīra skranda, kuru pēc viņa parakstīja Ledrī-Rollēns, Garnjē-Pažess, Kremjē, Marija un Dipons de l'Ers izšķīra tautas nākotni. Kauliņi bija mesti. Igo nevarēja justies diez cik apmierināts. Apmainīt Luiju Filipu, kuram gan trūka plaša redzesloka, bet netrūka prāta un izglītības, pret «iebaidīto veco Dipoņu» — šādu operāciju viņš uzskatīja par neizdevušos. Igo atcerējās mātes nostāstus un baidījās, ka republika var pārvērsties anarhijā. Taču pagaidu valdībā bija Lamartins un Arago, kurus viņš cienīja, un nākamajā rītā — 25. februārī — viņam uznāca nepārvarama vēlēšanās doties uz rātsnamu un no jauna mesties mutuļojošā ļaužu jūrā. Viņš devās turp agrā rītā kopā ar savu jaunāko dēlu Fransuā Viktoru. Kā smalkam vērotājam viņam patika ļaužu bara murdoņa, kas atgādināja jūras bangošanu. Tagad pilsēta viņam likās līksma. Ļaužu bari ai karogiem un bungām dziedāja «Marseljēzu» un «Par dzimteni mirsim».

Rātslaukumā viņu apturēja trokšņains pūlis, bet par nacionālās gvardes komandieri, kas gādāja par kārtību šai laukumā, bija zeltkalis Fromāns-Meriss, jaunā Igo skolnieka Pola Merisa brālis. «Ceļu Viktoram Igo!» viņš uzsauca, un pilsonis Igo varēja nokļūt pie pilsoņa Lamartina. Igo viņu ieraudzīja cieši sapogātos svārkos, ar trīskrāsainu krusteniski sasietu lentu, un viņš to saņēma atplestām rokām: «A, jūs

esat atnācis pie mums, Viktor Igo, republikai tas ir liels atspaids.»

Igo pēc ilgākas vilcināšanās pateica, ka *principā* viņš esot republikānis, tomēr esot karaļa iecelts Francijas pērs un tas viņam uzliekot par pienākumu būt visai atturīgam;

turklāt, uzskatīdams republikas dibināšanu par pāragru, viņš no sirds izteiktos par pavaldonību, ja vien būtu iespējams to nodibināt. Lamartins viņam paziņoja, ka pagaidu valdība Viktoru Igo iecēlusi par mēru apgabalā, kurā viņš dzīvo, un gadījumā, ja viņš mērijas vietā vēlētos ministriju ... «Viktors Igo — republikas tautas izglītības ministrs, cik tas būtu skaisti!» Igo pretojās. Viņš neredzēja nekādas vajadzības aizstāt VIII apgabala mērijā Ernestu Moro, kurš izturējās tik lojāli. Bet rakstu viņš tomēr iebāza kabatā. Tai mirklī laukumā sākās apšaude, un lode izsita loga stiklu. «Ak, mīļais draugs!» sacīja Lamartins. «Ir tik grūti būt par revolucionārās varas nesēju!» Viņš norādīja uz laukumu, kur nemitīgi kustēja uz priekšu un atpakaļ tūkstošiem galvu. «Paskatieties, kas tas par okeānu!» Neskaidri apjaustā ģeniālo raksturu radniecība tuvināja šai dienā divus tik atšķirīgus cilvēkus.

Nākamajā dienā Igo pastaigājās pa Parīzi, apbrīnodams notikušo pārmaiņu ātrumu: pirmo reizi sešdesmit gados dievs kungs bija tik ātri nomainījis uz skatuves dekorācijas.

Kā gan lai nesmejas par šādu joku jaunu:

Par savu ministru āksts diktators ceļ klaunu!

Uzvaras laukumā Luija XIV statujai bija uzmaukta galvā milzīga, sarkana frīģiešu mice. Nemitīgi soļodams uz priekšu, Igo sacerēja vārsmas:

Skan kliedzieni: «Nostl Nost Gizo un Poliņakul»

Gamēns ir piecēlies un kautiņu sāk trakul Pret viņu vēsture it bezspēcīga kļūst,

Kā agrāk Romu viņš, tā Parīzi nu gūst.

Jau aizsardzības nav. Kaut asinis vēl līst —

Gamēns svin uzvaru. Bērns — bet jau karalis.

Viņš, Luvru ieņēmis, šis priekšpilsētu dēls,

Nu zālē kāju sper, kur slejas tronis cēls;

Drīz Tilērijās jau ar Marrasu viņš staigā Un marmorstatujās redz valdiniekus vaigā.[1]

Armāns Marrass, laikraksta «*National*» galvenais redaktors un nākamais Nacionālās sapulces priekšsēdis, Viktoram Igo likās esam turīgs buržuā, kas tēlo revolucionāra lomu, tips, kurš kopš 1830. gada modināja viņā riebumu. «Kāpēc gan, radīdams 24. februāri, dievs kungs

šim nolūkam izvēlējies Marrasa kungu?» Igo lāgā nesaprata visu, kas notika un kas sagrāva viņa cerības. Viņš saņēma anonīmas vēstules, kurās tika nosodīti «viņa sno-bisms, augstprātība un

aristokrātisms». Te bija jūtams 1793. gads. Domājot par savu nākotni, dažudien Igo sagrāba izmisums:

Es darīju visu, ko darīt bij vērts,
Un brīžam patiesi man dīvaini likās,
Ka nicīgi citiem pasmieties tikās Par dvēseles brūcēm, ko rūpesti cērt.
Bet bezgala strīdiem man spēka vairs nav,
Nu karot pret skaudību nozīmes nava ...
Dievs, atdari vārtus uz valstību savu,
Lai mūžīgā tumsībā ieeju jau![1]

Pa to laiku viņa draugs Emīls de Zirardēns, kas vēl vakar bija pavaldonības piekritējs, bet pēc dabas opor-tūnists, uzreiz pieslējās pagaidu valdībai, nodrošinādams republikai laikraksta *«La Presse»* simt divdesmit tūkstošus lasītāju. Tā bija laika pazīme. Joprojām palikdams diezgan atturīgs pret jauno režīmu, Igo vel vienmēr cerēja, ka varēs nākotnē tēlot kādu lomu notikumos, un centās uzminēt, vai vispārējās vēlēšanas tomēr nenovedīs pie monarhijas nostiprināšanas. Aprīļa vēlēšanās, neizvirzīdams savu kandidatūru, viņš nāca klajā ar «Vēstuli vēlētājiem», kurā pašcieņa smalki apvienojās ar godkāri:

«Kungi, es piederu savai zemei, tā vai ar mani rīkoties. Es ļoti cienu — varbūt pat pārliecīgi — izvēles brīvību; tālab atļaujiet man uz šā pamata sevi neizvirzīt... Ja mani līdzpilsoņi, balstīdamies uz savu brīvību un suverenitāti, nospriedīs sūtīt mani par savu pārstāvi Nacionālajā sapulcē, kas turēs savās rokās Francijas un Eiropas likteņus, es ar lielu gandarījumu esmu ar mieru uzņemties atbildīgo mandātu . ..»

Viņš netika ievēlēts, bet dabūja 23. aprīli sešdesmit tūkstošus balsu, un tas pēc Igo uzsaukuma darīja godu Parīzes vēlētājiem. Šie daļējie panākumi viņam nodrošināja maija papildvēlēšanās Puatjē ielas komitejas, tas ir — konservatoru atbalstu. Šis atbalsts gan nebija diez cik sirsnīgs. «Vai tik uz šo dzejnieku var paļauties?» jautāja cits citam «turīgie ļaudis». Savā kredo Viktors Igo izšķīra divu republiku iespējas:

Viena pacels sarkano karogu trīskrāsainā karoga vieta, i I .ils monētas no brīvības statujas, nogāzīs Napoleona i.iluju un uzcels Marata statuju, sagraus Franču insti-lulu, politehnisko skolu, likvidēs Goda leģionu un cilde-iiujai devīzei — *Brīvība, Vienlīdzība, Brālība* — pievienos b.iismīgos vārdus — *vai nāve...* Otra republika, balstoties uz demokrātisma principu, kļūs par svētu kopu, kas ipvienos visus francūs patlaban un visas lautas nākotnē, nodibinās brīvību bez uzurpācijas un bez varmācības, vienlīdzību, kas ļaus dabiski attīstīties ikvienam, nevis muku brālību klosterī, bet brīvu cilvēku brālibu ... No miu divi republikām vienu sauc par civilizācijas republiku, otru — par terora republiku. Esmu gatavs veltīt savu dzīvi, lai nodibinātu pirmo

un liktu šķēršļus otrajai...»[1]

Idejas bija skaidras, bet viņa stāvoklis divdomīgs. Viņš nemīlēja Puatjē ielas burggrāfus, kuri viņu atbalstīja ar neuzticības pilnu iecietību; viņš, protams, augstāk vērtēja Lamartinu, bet cilvēki, kas bija ap Tgo, nenoskaņoja viņu par labu republikai. Drīzāk otrādi.

Žiijeta Druē — Viktoram Igo 1848. gada 4. maijā: «Nekas mani tā neuztrauc kā šie dumpji, kuiiem Tu tik labprāt pievienojies... Tāpēc, lai vairs nebūtu ne revolūciju, ne evolūciju, ne mistifikāciju, es atdodu savu balsi pašreizējai valdībai! To vērā liekot, skūpstiet mani un pacentieties būt allaž klāt sēdēs, kuras notiek manā palātā. Jūs esat mans vienīgais pārstāvis, un es Jūs lūdzu rīkoties konsekventi un godāt uzticību, kuru es Jums parādu ... Jūs redzat, ka esmu sava uzdevuma augstumos un ka jaunizceptie republikāņi man nekā nevar mācīt. Ja es gribētu, varētu pat pārtrumpot rītdienas republikāņus, bet es to negribu. Es gribu vienīgi, lai Jūs mani skūpstītu līdz nemaņai, un tas ir viss ...»

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit astotā gada 6. jūnijā: «Jo vairāk es domāju par to, kas pašlaik notiek Parīzē, jo mazāk vēlu Tev, mans visumīļotais, panākumus vēlēšanās. Jāļauj papriekšu aprimt visām tautas dusmām, jo tauta pati nezina, ko tā grib, un nav spējīga atšķirt īsto no neīstā ... Esmu pārliecināta, ka mana sirds pukst saskaņā ar pašas Francijas interesēm ...»

Viktoru Igo ievēlēja. Kāda partija? Viņš zināja tikai

'Viktors Igo. Runa vēlētājiem 1848. gada 26. maijā («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

to, ka ir «par mazajiem, pret lielajiem» un par kārtību, pret anarhiju. Bet šāda nenoteikta pozīcija viņu pašu neapmierināja. Sapulcei, kurā ietilpa mērenie pārstāvji, šķita, ka nacionālās darbnīcas [1] slēpj revī lielas briesmas, finansiālu krahu un nemiernieku perēkli, lgo gribēja izteikties par šo sarežģīto problēmu. Viņa runa iznāca juceklīga, jo tēzes nebija skaidri formulētas:

««Nacionālās darbnīcas ir posta pilns pasākums... Mēs jau pazinām bagātības dīkdienību, jūs esat radījuši nabadzības dīkdienību, kas ir simtkārt bīstamāka gan pašam nabagajam, gan arī citiem. Monarhija radīja dīkdieņus, republika radīs slaistus.» Šādas runas ir asas un sāpīgas, es tās neatbalstu, tik tālu es neeju. Nē, varonīgie Jūlija un Februāra cilvēki nekad neizvirtīs... Mūsu cēlos un saprātīgos strādniekus, kuri lasa grāmatas un domā, kuri prot runāt un prot klausīties, nekad neizdosies pārvērst par *lazzaroni* miera laikos un par janičāriem kara gadījumā .. .»[2]

Runa bija neveiksmīga, jo tieši Viktoram lgo piedēvēja tās frāzes, kuras viņš tagad apgāza. Nepiesliedamies nevienam Nacionālās sapulces grupējumam, Viktors tajā nebaudīja autoritāti. Viņš runāja par idejām, par morāli klausītājiem, kuru vairākums domāja par

personiskajām interesēm. Viņš apgalvoja, ka galvenais jautājums slēpjas demokrātijas faktā, nevis vārdā *republika,* lgo runāja par nabadzību, par bezdarbu, par cilvēkiem, kas dzīvo būdās, kurām nav logu, par jaunām meitenēm, kas nodarbojas ar prostitūciju, par sirmgalvjiem, kuriem nav pajumtes:

«Tāds, lūk, ir jautājums .. . Vai tiešām jūs domājat, ka šīs ciešanas mums ir vienaldzīgas? Vai tiešām jūs domājat, ka tās mūsos nemodina vispatiesāko cieņu, visdziļāko mīlestību, viskvēlāko un visizjustāko līdzcietību? Ai, kā jūs maldāties! ...»

Tautai viņš tikai ieteica nepasteidzināt notikumu gaitu. Taču šķita, ka teroristu pļāpāšana ņem pārsvaru pār daiļrunīgajiem un augstsirdīgajiem aicinājumiem. Lamartins sacīja Alfonsam Karram: «Es iesniegšu atlūgumu, jo, ja

[1] Nacionālas darbnīcas izveidoja buržuāziskā pagaidu valdiba 1848. gada 25. febmārl ar nolūku novērst bezdarbnieku sacelšanās. Sakarā ar valdības reakcionāro plānu neizdošanos pārvērst nacionālās darbnīcas par kontrrevolūcijas balstu tās daļēji tika slēgtas, un tas ierosināja 1848. gada jūnija sacelšanos.

[2] Viktors lgo. Nacionālās darbnīcas. Runa 1848. gada 20. jūnijā. («Darbi un runas», «Pirms trimdas»)

|<> neizdarīšu triju dienu laikā, ceturtajā dienā viņi mani padzīs.» *Viktors Igo — Lakretelam 1848. gada 24. maijā:* l.amartins ir taisījis kļūdas tikpat lielas kā viņš pats, un ar to nav maz pateikts! Bet viņš ir aizsviedis prom ..iikano karogu, viņš ir atcēlis nāves sodu; piecpadsmit dienas viņš ir bijis drūmās revolūcijas gaišais cilvēks, lagad no gaišajiem cilvēkiem mēs pārejam uz liesmainiem cilvēkiem, no Lamartina — uz Ledrī Rollēnu cerībā, ka no Ledrī-Rollēna pāriesim pie Blankī. Lai dievs mums palīdz! ...» Nacionālās darbnīcas, kur pastāvīgi spēlēja uz naudu, šo lielo darbarūķi satrauca. Tāpēc ka viņš mīlēja tautu un viņam nepatika, ka to samaitā ar organizētu dīkdienību un riebīgiem plakātiem. «Cēlu un godprātīgu tautu, kuru maitā un krāpj! ... Kad jūs beigsit to apreibināt ar sarkano republiku un draņķīgu sarkanvīnu? ... Apbrīnojami apstākļi! Man gan labāk patiktu 24. februāra apstākļi... Brīžam es raudu gaužas asaras ...» Bet pa Karalisko laukumu soļoja ļaužu bari, dziedāja «Karma-ņolu» un kliedza: «Nost ar Lamartinu!»

Dažādas likstas un trūkums izraisīja 24. jūnijā sacelšanos. «Pēkšņi tā izpaudās ērmīgā, līdz šim nepieredzētā veidā.» Tas bija baismīgs un nežēlīgs pilsoņu karš. Vienā pusē — izmisusī tauta, otrā — izmisusī sabiedrība. Igo bez sevišķa prieka nostājās sabiedrības nometnē. Savaldīt sacelšanos nav nekāds vieglais uzdevums. Igo bija tālu no tām kaislībām, kuras vadīja viņa kolēģus, kas ar cinisku gandarījumu izmantoja izdevību, lai noslīcinātu asinīs ikvienu tautas sacelšanos. Bet viņš domāja, ka salašņu sacelšanās pret tautu, «bezjēdzīga pūļa

dumpošanās pret pašu vitāli nepieciešamajiem principiem», ir jāapspiež. «Godprātīgs cilvēks to uzņemas, un tieši aiz mīlestības pret pūli viņš uzsāk pret to cīņu. Bet kā viņš tam jūt līdzi, kaut gan nepadodas tam! .. .»* Igo bija viens no retajiem deputātiem, kuri bez bailēm devās uz, barikādēm, lai nolasītu dekrētus; viņš lūkoja pierunāt kārtības aizstāvjus: «Tas taču ir jāizbeidz, draugi! Sis apšaudīšanās karš ir slepkavīgs. Vienmēr mazāk cilvēku zaudē, ja braši dodas pretī briesmām. Uz priekšu!» Bez ieročiem viņš soļoja pa šoseju, iejaucās nemiernieku vidū un aicināja viņus nolikt ieročus. Bet, vēlēdamies sociālo mieru un cīnīdamies par tā nodibināšanu, viņš nemīlēja ne Tjēru,

«šo mazo vīreli, kas ar savu mazo rociņu mēģināja noslāpēt rēcošo revolūcijas rīkli», ne Kaveņaku, godīgo, bet nežēlīgo ģenerāli «ar lielu, spalvainu degunu».

Pulksten vienpadsmitos no rīta, paveicis savu pienākumu uz barikādes, viņš atgriezās Asamblejas zālē. Tiklīdz viņš ieņēma savu vietu, viņam blakus nosēdās kreiso republikāņu deputāts Bellē un sacīja: «Igo kungs, Karaliskais laukums deg, jūsu mājai ir pielikta uguns, insur-genti tajā iekļuva pa mazajām durtiņām no Gemenē šķērsielas.» — «Un mana ģimene?» — «Tā ir drošībā.» — «Kā jūs to zināt?» — «Es nupat no turienes nākdams. Mani neviens nepazina, un es varēju tikt cauri barikādēm. Jūsu piederīgie vispirms patvērās mērijā. Es aii tur biju. Redzēdams, ka briesmas pieaug, es pierunāju Igo kundzi sameklēt citu patvērumu. Kopā ar bērniem viņa atrada pajumti pie skursteņslaucītāja Martiņoni, kurš dzīvo līdzās jūsu mājai, namā ar arkādēm...» Bāls un uztraukts Igo aizsteidzās pie Lamartina un jautāja tam: «Kas notiek?» — «Mēs esam pazuduši,» Lainartins atbildēja. Bet viņš maldījās. Politiķi spēli bija zaudējuši. Stratēģi vēl varēja te gūt uzvaru. Ģenerālis Kaveņaks, kuram Asambleja bija piešķīrusi absolūtu varu, evakuēja strādnieku apdzīvotos austrumu rajonus un koncentrēja karaspēku pilsētas rietumos. Buržuāziskā nacionālā gvarde sīvi cīnījās. «Privātīpašnieku fanātisms līdzsvaroja trūcīgo trakošanu.» Kaveņaks guva pilnīgu uzvaiu. Viņš to apkaunoja, pieprasīdams bargu izrēķināšanos. Tūkstošiem insurgentu tika izsūtīti bez tiesāšanas. Starp buržuāziju un strādniekiem bija izrakts asiņains grāvis.

Ar četriem mēnešiem pietika, lai noaustu februāra revolūcijai līķautu. Nacionālā sapulce pieņēma dekrētu, kurā tika atzīmēti Kaveņaka lielie nopelni dzimtenes labā; jēdziens «dzimtene» šeit bija visai aprobežots. Visi domāja, ka ģenerālis ieņems prezidenta posteni; visi, izņemot Lamartinu, kas naivi ticēja, ka viņam pašam ir izredzes kļūt par prezidentu, ja vēlēšanas būs vispārējas. Viktoram Igo šis laika posms bija mokpilnu, juceklīgu un skumju pārdomu pilns. Tā kā viņš tika ievēlēts par deputātu ar Puatjē ielas atbalstu, tad viņam bija

jābalso par Kaveņaku, kuru viņš sīvi nosodīja. «Ģenerāļu kungi, kas tagad pār mums valda, turklāt valda pārāk bargi, grib tikt pie slavas, apkarojot brīvību. Labāk būtu bijis, ja viņi niknāk apkarotu austriešus ... Aplenkuma stāvoklim

' s neuzticos. Aplenkuma stāvoklis ir valsts apvērsuma sākums...» Pretēji pirmajām baumām Igo māja no ugunsgrēka tika izglābta, bet sacelšanās pārbiedētie ģimenes locekļi negribēja vairs dzīvot Karaliskajā laukumā (pēc februāra tas bija pārdēvēts par Vogēzu laukumu). Igo bija spiests noīrēt dzīvokli Islī ielas 5. namā, Madlēnas kvartālā. Adele sūdzējās, ka viņa «smokot nost lielajā troksnī un dūmos». Fortinē Hamlēna un Leonija d'Onē, kuras dzīvoja uz saulainās Monmartra nogāzes, slavēt slavēja sava rajona dārzus, šais pakalnos valdošo klusumu un ielas, kurās aug zāle. Viņas sameklēja Igo ģimenei lielisku savrupmāju Tūrdoverņas ielā 37. Dzejnieka ģimene tur apmetās uz dzīvi 13. oktobrī, tā bija piektdiena. Kad no kāda kamīna nokarināja spoguli, uz sienas ieraudzīja ar ogli uzrakstītu ciparu 13. Tā bija slikta zīme.

Nākamie notikumi šo pareģojumu apstiprināja. Viss ritēja slikti. Nacionālā sapulce izstrādāja nejēdzīgu konstitūciju. «Nākotne bija jāiedomājas šādi: Franciju pārvalda vienīgi Nacionālā sapulce, tas ir, okeānu pārvalda viesuļvētra ... Katru brīdi vēlēšanas. Laiks paies vienās sēdēs ...» Valdības priekšgalā Kaveņaks, ar muti — republikānis, ar darbiem — rupjš, nežēlīgs zaldāts. Ko lai dara? Ko lai izdomā? Igo kā ģimenes tēvs un rentes saņēmējs atradās personisko interešu aizstāvētāja pozīcijā; kā dzejnieks un grūtdieņu draugs viņš nicināja pārēdušos burggrāfus, kuri bija ap viņu, un ironiski atsaucās par viņu bīstamo uzvaru:

Spriež, runā šā un tā pie glāzes Klo-Vužo Par dumpjiem, par Blankī, Albēru un Bižo Un smej...

Kas viņiem bēdas gan par katru nabagu,
Kopš februāra kurš kā ubags pārtiek nu.
Joprojām darbā nīkst, pats zobus vadzi kar.
Lai kaut cik pabarot viņš veco māti var.

Viņa neapmierinātība izpaudās protestā pret valdības pasākumiem, kas tiecās nomākt preses btīvību. Tā, piemēram, Kaveņaks bija aizliedzis vienpadsmit laikrakstus un licis arestēt Emīlu de Zirardēnu. Igo runu ģenerālis uzņēma visai naidīgi. Tas radīja lielu vēsumu abu vīru attiecībās. Taču arī Puatjē ielas vēlētājiem bija apnicis viņu «glābējs». Ja vienkāršie priekšpilsētu iemītnieki viņu dēvēja par «slakteri Kaveņaku», tad aristokrāti viņu uzskatīja pat par mantīgo šķiru ienaidnieku. «Kaveņaks?

Plosts?» jautāja Montalambērs. «Nē, tas ir sapuvis dēlis.» Un Balzaks izteicās: «Kaveņaks? Tas taču ir stulbenis... vienkāršs apakšvirsnieciņš, nekas vairāk ...» Deputātu palātā Igo iesniedza

ģenerālim interpelāciju: «Atļaujiet man, domātājam, pasacīt jums, varas pārstāvim...» Palātā sacēlās troksnis. Visi šie cilvēki pretendēja uz domātāju lomu. Asambleju dalībnieki ir viegli aizvainojami. Kaut ko viņiem ieskaidrot, viņus nesakaitinot, ir grūta māka. Viktoram Igo tās nepavisam nebija.

Katrā ziņā viņš apzinājās savas pozīcijas nedrošumu, jo 1848. gada jūlijā sadomāja izmantot citu līdzekli, ar ko iedarboties uz sabiedrisko domu, un nodibināja laikrakstu *«L'Evénement»*. Viņš to gribēja padarīt arī par «domas orgānu». Pirmā numura ievadrakstā tika izcelta sociālo ideju izšķirošā nozīme, tādējādi galīgi samazinot reālo faktu lomu. Tas nozīmēja aizmirst, ka arī domātājiem šie fakti ir ciets rieksts. Katra numura cpigrāfā bija frāze: «Nikns naids pret anarhiju, maiga un dziļa mīlestība uz tautu.» Daudz tehnisku padomu šai darbā sniedza Žirardēns, kas uz jauno amata brāli nepavisam nebija greizsirdīgs. Līdzekļus sagādāja baņķieris Saris Mālers un it īpaši zeltkalis Fromāns-Meriss. Viktors Igo ar vēstuli novēlēja laikrakstam labas sekmes, bet tajā rakstīt vai pat to ietekmēt viņš atteicās. Taču neviens tam neticēja. Redakcijā ietilpa Igo ģimenes locekļi un draugi: abi dēli — Saris un Fransuā Viktors; Saris — resns, «neiedomājami mīksta daba», Fransuā Viktors — dendijs, kuram patika uzdzīvot; dzejnieka skolnieki — Pols Meriss un Ogists Vakerī. Vakerī nupat bija uzvedis teātrī «Odeons» drāmu dzejā «Tragaldabass», «riebīgu lugu humoristiskā Igo žanrā», — kā izteicās Balzaks. Luga tika izsvilpta. «Savu mūžu neesmu redzējis nekā smieklīgāka,» Balzaks rakstīja Hanska kundzei, «par «Frederika Lemetra uzrunu publikai pēc ārkārtīgi vētrainās izrādes: *«Manas dāmas un kungi* (ļoti izmeklētā garā), *lugu, kuru mums bija gods jums parādīt, uzrakstījis pilsonis Ogists Vakerī.»* Tālab jo smieklīgāks likās Igo sašutums par autora draugiem, kuri uzbruka izsvilpējiem un sauca tos par ēzeļiem...» Balzaks viņam atgādināja cīņas par «Ernanī».

Laikraksts *«L'Evénement»* publicēja Igo kundzes atmiņas un divas viņas meitas Adeles pasakas. Sentbēvs zem «savas Adeles» raksta par Nodjē, turklāt zem ļoti laba raksta, kuru viņš uzglabāja, savā šikajā rokrakstā pie-

i ctkstīja: *«Manis apvilktās vietas nav viņas rakstītas.»* Šīs vietas tiešām gaužām atspoguļo Igo stilu. Modes un salonu nodaļa bija uzticēta Leonijai d'Onē, kas parakstījās — Terëza de Blarī; viņas «Augstākās sabiedrības vēstulēs» bija aprakstīts, kā jāiekārto dzīvoklis, kā audzēt puķes, kā apģērbt bērnus; brīžam arī šeit dažās frāzēs varēja samanīt lauvas ķetnu. Nez vai lasītāji maz būtu pārsteigti, ja atsauksmes par lugām rakstītu Žiljeta Druē. lāču teātra nodaļas vadība bija uzticēta Ogistam Vakerī, un savu uzdevumu viņš veica itin spoži. Laikrakstā darboties uzaicināja arī Balzaku. *Balzaks — 1 lauska kundzei 1848. gada 11. jūlijā:* «Igo uzdevumā pie manis griezās divi

cēli jaunekļi, kas nodibinājuši laikrakstu. Tagad nu mums būs Igo politika, Igo partija utt. Man būs jāuzraksta četras loksnes stāstu, kas turpinātu «Cilvēcisko komēdiju», par četrsimt frankiem divi tūkstoši astoņi simti franku vietā. Sai faktā izpaužas visa februāra revolūcija ...» Pārsteidzīgs spriedums.

Laikraksta *«LEvénement»* lasītāji visus ievadrakstus piedēvēja Viktoram Igo, kaut gan viņš pats to noliedza, īstenībā stils vēl nekā nepierāda; viņa rakstības maniere bija lipīga, tālab gan Vakerī, gan Saris Igo, augu dienu strādādami līdzās savam skolotājam, neapzināti viņu atdarināja. Bet drošs ir tas, ka «laikraksta līniju» bija noteicis Igo, tajā brīdī — naidīgo nostāju pret Kaveņaku; bet vispār laikraksta programmu raksturoja tieksme samierināt kārtību ar taisnīgumu, personiskās intereses un līdzjūtību, maku un sirdi.

ILūZijAS UN SAKARU PĀRTRAUKŠANA

Piederēt pie šā vairākuma? Pavēli vērtēt augstāk par sirdsapziņu? Nē!

Viktors Igo

Papildu vēlēšanās 1848. gada jūnijā vienlaikus ar Viktoru Igo par Nacionālās sapulces deputātu kļuva princis Luijs Napoleons Bonaparts. Šā Hortenzijas Boharnē un (varbūt) kāda holandiešu admirāļa dēla dzīslās nebija ne pilītes Bonaparta asiņu, bet viņam bija maģisks vārds, un ļaužu bari bulvāros dziedāja: *«Po-le-on! Viņš būs mums gan!»* Šo dīvaino kandidatūru jaunās republikas prezidenta postenim bija izvirzījusi maza grupiņa viņam uzticīgu cilvēku. Nacionālajā sapulcē sākumā pai to smējās. Tais retajās reizēs, kad viņš parādījās tribīnē, viņa snaudulīgais izskats, vāciskais akcents un nesakarīgā valoda klausītājus atvēsināja. «Kretīns!» spalgā balsī spiedza mazais Tjērs. Bet tas pats Tjērs arī domāja, ka tādu kretīnu būs viegli vadīt, un Puatjē ielas pārstāvji aiz naida pret nesamierināmo republikāni Kaveņaku sāka labvēlīgi raudzīties uz šo neīsto Bonapartu ar trulajām acīm.

Hamlēna kundze, alkova bonapartiste, savu princi cildināja. «Ap viņu visi apvienosies,» viņa runāja. Ar Leonijas d'Onē atbalstu viņa lūkoja ievilkt savā nometnē arī Viktoru Igo un pierunāja Luiju Napoleonu ierasties pie dzejnieka vizītē. Princis ieradās Tūrdoverņas ielā ar blēdīgu goddevību. «Es gribētu ar jums aprunāties,» viņš sacīja. «Man tiek celta neslava. Vai tad es uz jums atstāju neprātīga cilvēka iespaidu? Ļaudis iedomājas, ka es gribētu iet Napoleona pēdās! Ir divi cilvēki, kurus lielas godkāres gadījumā var ņemt par priekšzīmi: Napoleons un Vašingtons. Viens ir ģeniāls, otrs — tikumīgs... Napoleons gan ir lielāks, bet Vašingtons labāks. Ja ir jāizvēlas starp noziedzīgu varoni un krietnu pilsoni, es izvēlos krietno pilsoni. Tāda ir mana godkāre ...»'

Igo atzina, ka princis ir nožēlojams un neglīts vīrietis, kas izskatās kā mēnessērdzīgais, bet ka viņš ir pieklājīgs, nopietns, lēnprātīgs, labi audzināts un piesardzīgs. Karaliene Hortenzija bija mācījusi dēlu nekad priekšlaicīgi neatklāt savus nodomus. Viņš svinīgi atkārtoja: «Es esmu brīvības mīlētājs un demokrāts,» — un šie vārdi uz dzejnieku atstāja cerēto maģisko iespaidu. Viktors Igo, kas domāja ar jēdzieniem «melns» un «baits», apmaldījās pelēcībā un nesaprata šā «sapņainā un alkatīgā» avantūrista ļaunprātību. Igo zināja, ka princis kādreiz bija iepīts karbonāru kustībā, ka viņš bija uzrakstījis brošūru «Par pauperisma izzušanu». Tas Viktoram Igo patika. Viņa acu priekšā pazibēja «Ernanī» ceturtais cēliens, romantiska varoņa loma, kura viņam, domātājam, jātēlo kā liberāla imperatora padomdevējam, —

tas bija viens no sensenajiem dzejnieka sapņiem. Turklāt otrs Napoleons — Napoleons I viņam allaž bija bijis visskaistāko dzejoļu

iedvesmotājs. Un-aiz šā garā deguna, aiz šā stiklainā skatiena Igo redzēja Triumfa arku, Invalīdu pils doma kupolu un nākamo dzejoļu rindas.

Pēc dažām dienām «L'Événement», ekojot.laikrakstam *«La Presse»,* iejūdzās prinča ratos. Pirms sastapšanās oktobri Igo ģimenes laikraksts pret Luīju Napoleonu izturējās vēsi, atzīstot tikai prestižu, kas piemita dižajam vār dam, kurš piederēja tēvocim, nevis krustdēlam. 28. oktobrī laikraksta «*L'Evénement*» nostāja pēkšņi mainījās, un garš raksts nodeva prinča rokās Francijas likteņus un piedēvēja viņam imperatora slavu. Deputātu palātā dzejnieks attīstīja aktīvu darbību, lai novērstu šķēršļus, kas varētu princim aizsprostot ceļu uz prezidenta posteni. Viņš balsoja par to, lai prezidents liktu ievēlēts vispārējās vēlēšanās. Tā bija kļūda, kuru izdarīja arī Lamartins, domādams, ka šādi viņš darbojas ari sevis paša labā. Viņš balsoja pret prezidenta zvēresta došanu un galu galā pret konstitūcijas projektu, jo bija naidīgi noskaņots pret vien-palātas sistēmas principu.

Labējā — monarhistiskā palātas daļa pret Luiju Napoleonu izturējās labvēlīgi, jo uzskatīja, ka drīz no viņa atbrīvosies. Bija taču pieņemts lēmums, ka prezidents nav ievēlams otrreiz. Viņi domāja, ka tā būs tāda īsa inter-mēdija. Nekas vairāk. «Mēs viņam pagādāsim sievietes,» nicīgi sacīja Tjērs, «un turēsim viņu savās rokās.» Francija pati — tā šai avantūrai bija sagatavota. Zemnieki un buržuā, kurus bija iebaidījušas jūnija sacelšanās, šai neīstajā Napoleonā saskatīja savu glābēju. Strādnieki pēc nacionālo darbnīcu slēgšanas bija sabozušies pret liberāļiem, turklāt sirds dzijumos viņiem bija saglabājies vecais, šovinistiskais bonapartisma raugs. Laikraksts *«L'Evénement»* princi ārkārtīgi dedzīgi atbalstīja. «Par Kaveņaka kungu mēs tikām rakstījuši: «*No viņa baidās,»* — par Lamartina kungu: *«Par viņu jūsmo,»* — par Luiju Bona-partu: *«Viņu gaida...»»* Vēlēšanu priekšvakarā *«L'Evénement»* publicēja veselu lappusi pielikumu, kurā simtiem reižu atkārtojās viens un tas pats vārds: Luijs Napoleons Bonaparts. Vairāk nekā sirsnīga uzticība. Kad vēlēšanās nodotās balsis saskaitīja, atklājās, ka princis saņēmis piecus miljonus piecsimt tūkstošus balsu, Kave-ņaks — vienu miljonu piecsimt tūkstošus, Ledrī-Rollēns — trīssimt septiņdesmit tūkstošus un Lamartins — septiņ-

padsmit tūkstošus deviņi simti četrdesmit balsis. Kad paziņoja pēdējo ciparu, labējie sāka skaļi smieties.

«*L'Ēvēnement»* triumfēja: «Napoleons nav miris!» Tagad bija pienācis laiks, kad jāsāk piepildīties lielajiem pasākumiem. Romantiska imperiālisma garā uzrakstītajā manifestā Igo bija uzmetis plašu darāmo darbu programmu. Tas bija viņa politiskais «priekšvārds Kromve-lam». *Ārpolitikā* viņš vēlējās: atbruņošanos; Nāciju savienību,

kas būtu augstākais varas orgāns visu strīdīgo starptautisko jautājumu izšķiršanai; Suecas un Panamas kanālu izrakšanu; Ķīnas civilizēšanu; Alžīrijas kolonizēšanu; *iekšpolitikā:* cīņu pret trūkumu; rūpniecības un progresa veicināšanu; mākslas, literatūras un zinātnes uzplaukuma sekmēšanu. Skaists sapnis un pat skaista programma, bet Igo bija spējīgs to tikai apdziedāt, nevis īstenot dzīvē. Viņa neskaitāmo ienaidnieku pulks toreiz runāja, ka viņš tīkojot pēc ministra posteņa. Par iemeslu šiem uzbrukumiem bija tas, ka viņš bija aicinājis prezidentu «orientēties uz jauniem un slaveniem vārdiem». Taču sevi viņš iedomājās par pārāku tikai ministra postenim. «Mums nav padomā virzīties uz varas pārņemšanu nevienā svītā. Tas ir pārāk augstu un arī pārāk zemu.» Nē, Viktoram Igo gribējās dabūt pie prinča brīnišķīgu uzdevumu — kļūt par viņa slepeno garigo padomdevēju. Viktoram Igo nebija ne jausmas, ka viņam ir darīšana ar tādu cilvēku, kurš par svarīgu uzskata tikai vienu: visiem līdzekļiem noturēties augstumos, kuros laime viņu bija iecēlusi.

Divdesmit trešajā decembrī princis prezidents rīkoja Elizejas pilī savu pirmo dineju. Bija ielūgts arī Igo, bet viņš ieradās ar nosebošanos. Prezidents piecēlās un gāja viņam pretī. «Es sagudroju sarīkot šo dineju,» viņš teica. «Esmu ielūdzis dažus tuvus draugus, cerēju, ka arī jūs labprāt vēlētos būt to skaitā; pateicos, ka esat ieradies.» No asā skatiena, kas piemīt īstam žurnālistam, kāds bija Viktors Igo, nepalika apslēpts servīzes baltais, gluži parastais porcelāns un apbružātie, parupjie sudraba galda piederumi, kādi redzami sīkpilsoņu mājās, — jaunais režīms uzsāka savu gaitu trūkumā. Pēc dinejas prezidents paveda Igo sānis un apjautājās, ko tas domājot par pašreizējo momentu. Igo atturīgi atbildēja, ka vajadzētu nomierināt buržuāziju un nodrošināt darbu tautas masām, ka pēc triju gadsimtu slavas Francija negiibēšot kļūt ne-

(ildena, vārdu sakot, ka vajadzētu nodibināt mieru. «Turklāt Francija ir iekarotāju zeme. Kad ta negūst uzvaras .11 zobenu, tā grib tās gūt ar prātu. Iegaumējiet to un i kojieties. Ja to neievērosit, jūs esat pazudis ...» Pravie-lis to pateica itin augstprātīgi; prezidents kļuva tāds kā domīgs un aizgāja no viņa prom. Katrā ziņā viņš nodomāja: «Ideologs! Novākt viņu pie malas!» Igo pameta dineju, domādams par šo «pēkšņo pārcelšanos uz pili, par so ceremoniāla izmēģinājumu, par šo buržuāzisko, republikānisko un imperatorisko sajaukumu ...»

Nedēļas beigās (1848. gada 30. decembri) viņš devās pie Lamartina, kas rīkoja pieņemšanas katru sestdienu. Viņš to sastapa bālu, salīkušu, norūpējušos un bēdigu, desmit mēnešu laikā par desmit gadiem novecojušu, taču cēlu un samierinājušos. Zirardēns kritizēja prezidentu un tikko nodibināto nožēlojamo ministriju ar svinīgo Odilonu Barro, kas bija slavens ar savu pozu — aiz svārku atloka aizbāzto roku. «Vajadzēja,» sacīja Zirardēns, «sastādīt iespaidīgu ministru

kabinetu: Tjēru, Molē, Bizo, Berjē, Igo, Lamartinu . ..» Lamartins atbildēja, ka viņš šo priekšlikumu būtu pieņēmis; Igo klusēja.

Dienu vēlāk, 1849. gada 1. janvārī, viņš apcerēja tās pārmaiņas, kas bija nolikušas šai vētrainajā gadā. Luijs Filips ir Londonā, Orleānas hercogiene — Emsā, pāvests Pijs IX — Gaetē. Baznīca bija zaudējusi Romu, buržuāzija — Parizi. Alise Ozl uzstājās gluži kaila Ievas lomā Portsenmartēna teātri. 1848. gada jūlijā bija miris Satob-riāns. Igo piedalījās viņa bērēs un nožēloja, ka apbedīšana noritēja pavisam vienkārši. «Satobriānam es būtu vēlējies karalisku bēru ceremoniju: Parīzes Dievmātes katedrāli, pēra mantiju, akadēmiķa mundieri, emigranta muižnieka zobenu, Zelta aunādas ordeņa kakla rotu, visu korporāciju pārstāvjus, pusi garnizona ar šautenēm, ar melnu krepu drapētas bungas, ik pēc piecām minūtēm lielgabala šāvienu — vai arī nabago katafalku kādā lauku baznīcā...» Viņš kritizēja Satobriāna bēres, kā Šatobri-āns bija kritizējis Kārļa X kronēšanas ceremoniju.

Piecprocentu rentes kurss bija krities līdz septiņdesmit četriem frankiem; kartupeļi maksāja astoņi sū pūrā; Luijs Bonaparts rīkoja lepnas dinejas Tjēra kungam, kurš kādreiz bija licis viņu arestet, un grāfam Molē, kas viņam bija piespriedis sodu. Vestfāles ekskaralis princis Žeroms Bonaparts kļuva par Invalidu pils pārvaldītāju; viņš

vismaz pēc izskata bija lidzīgs imperatoram. Savu krustdēlu prezidentu viņš uzrunāja: *«Boharnē kungs.»* Reiz, iedams iekšā Nacionālās sapulces pilī, Igo pārsteigts izdzirdēja, ka sargkareivis viņam uzsauc: «Lai sveicināts sazvērestību ienaidnieks!» Tas bija nacionālais gvards Zils Sando. «Nē,» Igo atbildēja, «sazvērnieku draugs.» Akadēmijā, kur tika piešķirtas prēmijas par dzejas darbiem, Lamartins sacīja Viktoram Igo: «Igo, ja es piedalītos konkursā, viņi man prēmiju nepiešķirtu.» — «Bet mani, Lamartin, mani viņi nemaz līdz beigām neizlasītu.» Abiem bija taisnība.

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit devītā gada 17. februārī Adele un Viktors Igo tika uzlūgti pie jaunā prezidenta uz balli. Adele par to aizrakstīja Zilam Zanēnam, kādreizējam pretiniekam, kas tagad bija kļuvis par viņu ģimenes draugu: «Tur es sastapu gandrīz visu to pašu sabiedrību, kura agrāk bija redzama pie Luija Filipa, klāt bija nākuši tikai kādi divi tris montaņāri un daži leģi-tīmisti, kā, piemēram, hercogi de Gišs, de Gramons un Berjē, kas bija turējušies pretī agrākajam karalim. Bet velti es pūlējos ieraudzīt kādu mākslinieku, kādu filozofu, kādu rakstnieku. Es biju nepatīkami pārsteigta, ka valsts vara, kas allaž ir tik nenoturiga, bija aizmirsusi vienigo nemirstīgo spēku. Šāda izslēgšana mani divkārt sāpināja it īpaši tādēļ, ka es jūtu simpātijas pret slaveno Napoleona vārdu; un par savu vīru es nerunāju — viņš bija ielūgts citu motīvu dēļ...» Laikrakstā *«L ftvčnement»* Te-rēza de Blarī (Leonija d'Onē) aprakstīja šo balli Gotjē-Misē stilā un atsaucās par to visai cildinoši. Tomēr Luija Napoleona popularitāte kļuva

arvien bālāka; viņam bija dārgi izmaksājošas mīļākās, bet Nacionālā sapulce kredītus piešķīra skopi, viņš spēlēja biržā ar Ašilu Fuldu. Pie apvāršņa jau sāka parādīties Anrī V zvaigzne. Maršals Bižo gatavoja nelielu grāmatu «Ielu kaiš». «Šeit ir izteikti praktiski padomi,» viņš rakstīja, «formas ziņā līdzīgi instrukcijām pret holeru.» Ikviens klusibā sev jautāja, vieni ar bažām, citi ar cerībām: «Kas gan notiks?»

Sentbēvs, būdams piesardzīgs, bija aizbraucis pavadīt šo juku laiku Lježā. Adele, kas ar viņu šad tad slepeni satikās, viņam uz turieni pastāvīgi rakstīja: tā viņam pārmeta, ka viņš pret to bijis pārāk atturīgs, ka bijis pret to, savu draudzeni, neuzmanīgs. Viņš lūkoja attaisnoties: «Man ir vārga veselība, mana nervu sistēma nav kārtībā,

un bieži vien viss mans organisms sirgst. Jūs man sakāt.

Neatraidiet un neiznīciniet to, kas Jums tiek dots no visas sirds...» Kā? Tikai tāpēc, ka es aizrakstīju vēstuli, kura Jums ne sevišķi patika, Jūs tajā saskatījāt mūsu draudzībai tik lielas briesmas, ka tā varētu izjukt. Man daudz vairāk vajadzīga stipra draudzība, nevis dedzīgākas, bet nevienmērīgas, prasīgas, valdonīgas jūtas, kādas uda vienas noteikta rakstura attiecības. Ja es nemitīgi runāju par savu vecumu, tas nozīmē tikai to, ka es atsa kos no šāda veida attiecībām.» Visai dīvaina vēstule, kas pierāda, ka nabaga Adele bija zaudējusi uz visām kārtīm.

Maijā notika jaunas vēlēšanas, un igo tika ievēlēts, ieņemot Parīzē otro vietu, — viņš dabūja simt septiņpadsmit tūkstoš sešdesmit deviņas balsis. Šoreiz palātā viņu ieveda reakcionāri. Puatjē ielas burggrafiem tagad bija četrsimt piecdesmit deputātu, lielākoties monarhistu, kuriem tomēr nebija nekāda spēka, jo starp Burbonu dinastijas vecākā un jaunākā atzarojuma piekritējiem pastāvēja šķelšanās. Igo figurēja vairākumā esošo labējo sarakstā. Viņa pozīcija kļuva aizvien neīstāka. Puatjē iela deva viņam norādījumus, bet Igo gribēja klausīt vienīgi savai sirdsapziņai. Tā viņam bija atļāvusi vēlēšanu laikā apvienoties ar šo partiju. Turklāt viņam vēl bija saglabājies aizspriedums — viņš ticēja demokrātiskas monarhijas iespējai, viņš joprojām palika «kārtības cilvēks». Bet, ja ari viņā bija saglabājies kaut kas no nacionālā gvarda, tad tas bija no «nacionālās gvardes tās varonīgajā laikposmā». Ideālistu varoņu tirādes viņa drāmās pauda viņa patiesās jūtas. Cinisms viņam derdzās. Pretīgas viņam bija runas, kas skanēja ap viņu mazāk no tribīnes, vairāk dažādās komisijās un kuluāros. Kad viņš saprata Failā un Montalambēra īstos nodomus sakarā ar strādnieku jautājumu, viņš ar «tādām kā šausmām» no viņiem nošķīrās.

Kāds godīgs vīrs, kuru viņa politiskie draugi sauca par traku, — vikonts Armāns de Melēns pēc 1848. gada jūnija sacelšanās centās panākt, lai tiktu nodibināta liela parlamentāra komisija, kas pētītu vienkāršās tautas morālos un materiālos dzīves apstākļus. Šā projekta izskatīšana vairākkārt tika atlikta, un lielākā daļa deputātu to jau

uzskatīja par apraktu, kad pēkšņi Melēns, burggrā-fiem par šausmām, iesniedza pats savu priekšlikumu. Tūdaļ sākās veikla manevrēšana. Šā priekšlikuma tiešu

noraidīšanu uzskatīja par nediplomātisku; daudz vienkāršāk bija kastrēt tā saturu. Viktors Igo, kura klātbūtnē «šie kungi» runāja atklāti, uzskatīdami viņu par panaivu un paklausīgu statistu, dzirdēja, kā viņi skandināja, ka «anarhijas laikā nav labāku zāļu kā spēks», ka Melēna priekšlikums ir aizplīvurota sociālisma programma, ka tas pieklājīgi jāaprok, un citus jaukus vārdus.

Par spīti Puatjē ielas deputātu atbalstam, Igo palika par «grūtdieņu» pārstāvi. Ticēdams vienīgi pats savām acīm, viņš bija redzējis Sentantuāna priekšpilsētā un tāpat arī Lilles būdās, kas īsti ir nabadzība. Viņš vēlējās to ne vien pateikt, bet arī apgāzt nežēlīgās runas, kuras te dzirdēja. Kas tā bija par sašutuma vētru! Kā? Kārtības partijas loceklis iedrošinās apgalvot: «Es piederu pie tiem cilvēkiem, kuri domā, ka nabadzību var izskaust!» Vēl vairāk, viņš atklāja arī tās sarunas, kas notika slepus: «Šeit no tribīnes teiktās runas īr domātas pūlim, bet slepenās norunas — balsošanai. Bet es — es negribu nekādas slepenas norunas, ja tas skar manas tautas nākotni un manas zemes likumus. Es atklāju no tribīnes to, kas tiek runāts slepus, es atmaskoju apslēptās ietekmes — tas ir mans pienākums...» [1] Zālē atskanēja uzbudināta murdoņa. Visiem ir zināms, ka rakstnieks allaž ir mazliet bīstams, bet Igo taču tika uzņemts vai pašu dievu vidū. Un nu viņš izpauž ģimenes noslēpumus!

«Ir .jāizmanto klusēšana, kas uzspiesta anarhiskajām kaislībām, lai dotu vardu tautas interešu aizstāvēšanai. *(Zālē* satraukums.) Ir jāizmanto revolūcijas gara izzušana, lai atdzīvinātu progresa garu! Ir jāizmanlo rāmums, lai nodibinātu mieru, ne vien mieru ielās, bet īstu mieru, galīgu mieru — mieru apziņā un sirdīs! Vārdu sakot, ir vajadzīgs, lai -demagoģijas sakāve kļūtu par tautas uzvaru! ...»[2]

Parlamenta brīvdienu laikā — 1819. gada augustā Parīzē sanāca Miera kongress. Tajā tika pārstāvētas galvenās Eiropas valstis. Viktoru Igo ievēlēja par priekšsēdi. Kādu laiku viņš loloja cerības, ka, cīnoties divi frontēs — pret bezsiržiem un pret sankilotiem, — viņu atbalstīs valdība. Laikraksts *«L'Evēnement»* ierosināja bez baltās un

'Viktors Igo. Runa Nacionālajā sapulcē 1849. gada 9. jūlijā («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

[2] Turpat.

sarkanās partijas nodibināt zilo partiju, kuras priekšgalā būs prezidents. Bet palātā Igo autoritāte bija noslīdējusi tik zemu kā vēl nekad. Konservatori viņu saņēma sarkastiskām piezīmēm un svilpieniem; kreisie viņu neatbalstīja; viņš bija viens pats. Viņa runām, kaut arī tās bija dedzīgas, nebija nekādas nozīmes. Sapulcē nozīme ir nevis tam, *ko* runā, bet tam, *kāpēc* to runā. Viktors Igo nepavisam

nezināja parlamenta stratēģijas likumus. Turklāt savas runas viņš iepriekš iemācījās, nevis improvizēja, tālab nevarēja pielāgoties klausītāju reaģēšanai. Paredzēdams, ka tādā un tādā noteiktā vietā viņu pārtrauks, viņš to gaidīja un, ja nu tas nenotika, it kā zaudēja līdzsvaru un iekrita tukšumā. Luijs Napoleons nebija tas cilvēks, kurš ilgi paciestu tādu cīņas biedru, kam nav autoritātes. Sakaru pārtraukšana bija neizbēgama, un tā bija asa.

Lai iztaptu katoļu partijas vairākumam, prezidents organizēja militāru ekspedīciju pāvesta atbalstīšanai pret Madzīni Romas republiku. Ģenerālis Udīno ieņēma Romu un atjaunoja svētā krēsla laicīgo varu. Luijs Napoleons, juzdams, ka burggrāfu karojošais klerikālisms nav populārs, uzrakstīja savam adjutantam Edgaram Neijam vēstuli, kas tika publicēta, — viņš izteica vēlēšanos, lai Itālija tiktu atjaunota brīvība un izsludināta vispārēja amnestija itāliešu tautai. «Francijas karogs,» solīja «L'Événement», «atbalstīs Itālijas brīvību.» Pijs IX, neizrādīdams cieņu savam aizstāvim, atbildēja ar bullu «Mo/u *proprio*» («Pēc paša ierosmes»), kurā no jauna apstiprināja savu absolūtismu. Tjērs deva padomu samierināties ar šo bullu, un viņu atbalstīja katoļu partijas vairākums ar Montalam-bēru priekšgalā. Igo, kas bija balsojis pret Tjēra priekšlikumu, 16. (vai 17.) oktobrī ēda pusdienas Elizejas pilī. Tika norunāts, ka Edgaram Neijam rakstīto vēstuli (tā bija pretrunīga konstitūcijai un pārāk valdonīga toņa ziņā) princis aizstās ar sūtījumu premjerministram Odilo-nam Barro. Tas šo rakstu nolasīs Nacionālajā sapulcē, pēc tam viņu atbalstīs ar runu Igo. Princis augstāk vērtēja darbības cilvēkus, nevis principu cilvēkus un politiķus vērtēja augstak par domātājiem, bet todien viņam nebija izvēles. Neviens no katoļu partijas vairākuma oratoriem nebūtu uzņēmies šo bīstamo misiju. Viktoram Igo par nelaimi, bet varbūt arī par laimi, starplaikā starp pusdienām un nākamo sēdi prezidents vienojās ar Barro un

Tokvillu par kompromisu: lai Barro rakstu nelasa; par spīti patiesībai un ticamībai, viņš paziņos, ka prezidenta vēstule un pavesta bulla «A!o/u *proprio*» īstenībā izsaka vienu un to pašu domu. Faktiski tās bija pilnīgi pretējas. Taču negodīgumam nav robežu, var runāt, ko vien grib. Vai Igo par taktikas maiņu netika brīdināts? Vai varbūt tika, bet viņš atteicās pakjauties jaunajiem lēmumiem? Odilons Barro, kas viņu necieta, varēja viegli izlikt viņam lamatas. «Es neesmu nekāds politiķis,» sauja Igo, «esmu tikai brīvs cilvēks.» Lai nu būtu ka būdams, bet viņa runa bija nepolitiska. Viņš aizstāvēja vēstuli Edgaram Neijam, gan apgalvodams, ka būtu vēlējies, lai tā būtu vairāk nobriedusi un pārdomātā (tas prezidentu aizskāra); viņš pateica, ka vēstule un bulla ir viena otrai pretējas, ka no pāvesta tika lūgta amnestija, bet tas devis svētību «masveida izraidīšanai» (tas apkaunoja Odilonu Barro); viņš deva padomu Vatikānam izprast savu tautu un savu laikmetu (pēc

šiem vārdiem vairākums ;.'āka kliegt). «Tātad jūs atļausit celt Romā karātavas trīskrāsainā karoga ēnā?... Nedrīkst pieļaut, lai Francija ta izturētos pret savu karogu, lai tā izšķiestu savu naudu, trūkumcietējas tautas naudu, lai tā izlietu savu slavas vainagoto karavīru asinis, lai tā visu to darītu par neko... Nē, es pārteicos, mums par kaunu! .. .»'

Runa bija skaista, bet neviena runa nespēj pārliecināt sapulci, kas jau ir zināmā virzienā noskaņota. Kreisie aplaudēja: Igo lēja ūdeni uz to dzirnavām. Montalambērs teica, ka šie aplausi Viktoram Igo bija sods. «So sodu,» atbildēja Igo, «es pieņemu un ar to lepojos. *(Ilgstoši aplausi kreiso solos.)* Bija laiks — lai Montalambēra kungam atļauj man to pateikt ar dziļu nožēlu, — bija laiks, kad viņš savu lielisko talantu izlietoja daudz labāk. Viņš aizstāvēja Poliju, ka es tagad aizstāvu Itāliju. Toreiz es biju viņam līdzas; tagad viņš ir pret mani. Tam ir ļoti vienkāršs iemesls: viņš ir pārgājis apspiedēju pusē, bet es palieku apspiesto pusē.» [59] [60]

Sakaru pārtraukšana ar burggrāfiem tātad bija galīga. Tai tūdaļ sekoja sakaru saraušana arī ar Elizejas pili. Luijs Napoleons, kuram bija sliecība uz divkosību, neat-

..... taisnuma politiku. Pēdējā mirkli viņš bija gribējis

.....mt mērenu pozīciju», bet Viktors Igo ar savu strau-

i mnii izjauca viņa plānus. Vienam bija godkāre, otram — I iiliecība. Daži apgalvo, ka dzejnieks un prezidents esot i n.iinījušies asiem vārdiem. *«L'Evénement»* rakstīja: Intrigas, ar kurām labējie aplenkuši Elizejas pili, divi dunu laika vainagojušās ar lieliskiem panākumiem...» Cili liecina, ka Igo esot pieprasījis ministra posteni un, i" nedabūjis, pargāja opozīcijā. «Uz to es varu atbildēt iik.ii vienu: nekad manās sarunās ar Luiju Bonapartu vai .11 tiem, kas runāja viņa vārdā, nav licis izvirzīts līdzīgs |.Ķīlājums. Lai kāds pamēģina sameklēt pierādījumus vai ' isinaz kaut ko līdzīgu pierādījumam, ka tā nav taisnība ...» Bet tādu pierādījumu nevienam nebija.

1849. gada 25. oktobrī numurā *«LEvénement»* publicēja uiu rakstiņu: «Kopš pirmdienas, kopš tās dienas, kad pie prezidenta bija pusdienas, tas ir, trīs dienas pirms diskusijas Nacionālajā sapulcē, Viktors Igo kungs nav ne k < 1 ju spēris Elizejas pilī un viņam nav bijis nekādu samīlu ar republikas prezidentu...» Kopš lās dienas laik-i āksts ieņēma negrozāmu pozīciju pret prnci prezidentu: Vai tad Luijs Napoleona kungs nemana, ka viņa padomdevēji ir slikti padomdevēji, kuri uzskata par savu uzdevumu noslāpēt viņā visas cēlās dziņas?...» Sai kursa maiņā netika saskatīts nekas nosodāms. Palikt uzticīgam uzticības lauzējam valdniekam un, tāpat kā agrāk, viņu atbalstīt, kaut gan viņš neattaisno viņam dāvāto uzticību, — tas nozīmētu būt neuzticīgam pašam sev.

III

POLITISKAS UN JOTU CĪŅAS

(1850—1851)

Igo ir viens no liem retajiem cilvēkiem, kuri vienmēr tiecas pēc brivibas ka pēc visu labumu avota.

A lēns

Šie divi gadi — 1850. un 1851. — Viktoram Igo bija politisku cīņu un garigu sāpju laiks. Pēc: sakaru pārraušanas ar Elizejas pili viņš krasi atšķīrās no pārējiem Nacionālās sapulces politiķiem. Kreisie viņam aplaudēja,

jo savās skaistajās runās viņš spoži aizstāvēja brīvības principus, bet par savējo viņu tomēr neatzina; labējie viņu izsvilpa, izrādīja viņam nicināšanu kā pārbēdzējam un neiedomājami pret viņu izturējās — lamāja un cēla neslavu. Tāpat kā Lamartins, viņš rūgti pārliecinājās, ka popularitāte šai pasaulē ir visai nepastāvīga lieta. *1850. gada janvāri:* «Pirms pieciem gadiem es gandrīz kļuvu par karaļa mīluli. Tagad daudz netrūkst, lai es kļūtu par tautas mīluli. Par to es nekļūšu, tāpat kā nekļuvu par karaļa mīluli, jo pienāks laiks, kad spilgti izcelsies mana neatkarība un uzticība saviem ieskatiem, un es modināšu dusmas ielas pūlī, tāpat kā kādreiz biju modinājis neapmierinātību Tilērijās . ..»

Luijs Napoleons ar saltu aprēķinu īstenoja savus nodomus. Viņa mērķis — paturēt rokās varu. Viņa taktika — kļūt par armijas un policijas virspavēlnieku, tas ir, aizstāt burggrāfus ar mamelukiem, kas būs pilnīgi uzticami viņa personai. Šas operācijās laika, lai nomierinātu sapulces vairākumu, viņš izlikās atbalstām šā vairākuma politiku. Montalambēram viņš sacīja: «Nepieciešams izdarīt Romas ekspedīciju valsts iekšienē.» Citiem vārdiem sakot, jāpadzen no skolām skolotāji republikāņi, tāpat ka tas tika izdarīts Romā. Luijs Napoleons pameta šo kaulu graušanai burggrāfiem. īstenībā Failu likums nodibināja nevis pasniegšanas brīvību, bet klerikāļu monopolu izglītības laukā. Kongregācijas un zelta vidusceļa partijas apvienība! Viktors Igo kādā lieliskā runā protestēja pret šo likumu. Viņš izteica skaidru programmu: bezmaksas izglītība visās pakāpēs, obligāta — pirmajā pakāpē; «tautas sirds sakari ar Francijas smadzenēm»; baznīcas šķiršana no valsts — abu interešu labā.

Igo nevēlējās likvidēt reliģiozo audzināšanu. Drīzāk otrādi: «Iznīcināt zemes virsū nabadzību, mudināt visus cilvēkus pacelt acis pret debesīm.» Taču viņš šķīra reliģiju no klerikālisma: «Ak, es nebūt nejaucu jūs, klerikāļu partiju, ar baznīcu, tāpat kā es nejaucu āmuļus ar ozolu. Jūs esat baznīcas parazīti, jūs esat baznīcas sērga .... Jūs esat nevis ticigie, bet atkritēji no reliģijas, kuru jūs nesaprotat. Jūs esat reliģiskas izrādes inscenētāji. Nejauciet taču baznīcu savos darījumos, savās kombinācijās, savos stratēģiskajos plānos, savās doktrīnās, savos godkārīgajos nodomos. Nesauciet baznīcu par savu mati, pārvēršot to par savu kalponi. Nemociet baznīcu,

i/bildinoties ar tās piesaistīšanu politikai. Un it īpaši — (•identificējiet baznīcu ar sevi. Tā īkodamies, jūs tai Kaitējat...»'

iilizejas pils mameluki 1850. gada aprīlī ierosināja kumprojektu par izsūtīšanu politisku pārkāpumu dēļ. ictuma ieslodzījumu trimdā! Sis projekts rūpīgi sagata-<■ ia nākamās proskripcijas. Februāra revolūcija bija at-i lūsi nāves sodu par politiskiem nodarījumiem, to aizlāpi ar lēnu nāvi.

«Jūsu priekšā ir cilvēks,» Igo sacīja Nacionālajā sapulcē, kuru notiesājusi speciālā tiesa ... Sis cilvēks — šis no-i iesētais ir noziedznieks — pēc vienu ieskatiem, varonis — pēc citu ieskatiem, jo mūsu laiku nelaime...» *Skaļa kurnēšana pa labi.)*

«Kad tiesa ir pateikusi savu vārdu,» iesaucās Nacionālus sapulces priekšsēdis Dipēns, vecākais, «noziedznieks ■'ip par noziedznieku visiem un par varoni viņu var dēvēt icnīgi līdzdalībnieki!» *(Atzinības saucieni pa labi.)* «Atļaušos aizrādit priekšsēdim Dipēna kungam seko-;ošo: maršalu Neiju, kuru notiesāja 1815. gadā, tiesa palidināja par noziedznieku. Pēc manām domām, viņš ir aronis, taču es neesmu viņa līdzdalībnieks.»[61] [62] (*Ilgstoši* i *pļausi kreisajā pusē.)*

Replika bija iedarbojusies. Priekšsēdis Dipēns klusēja. Igo tai dienā pārvērtās par istu cilvēka sirdsapziņas kliedzienu.

«Es zinu, kungi, ka ikreiz, kad mēs vārdā *sirdsapziņa* ieliekam to jēgu, kāda tam, pēc mūsu ieskatiem, piemit, mums par nelaimi, lielajiem politiskajiem darbiniekiem las liek pasmaidīt. Sākumā šie lielie politiķi mūs vēl neuzskata par neārstējamiem; viņus pārņem žēlums pret mums; viņi ir ar mieru ārstēt kaiti, ar kuru mēs sirgstam, — sirdsapziņu — un laipnīgi nostata tai pretī valsts lepieciešamibu. Bet, ja nu mēs turamies pretī, o, tad viņi sāk skaisties. Viņi mums paziņo, ka mēs nekā nesaprotam no šīm lietām, ka mums nav politiskās jušanas, ka mēs neesam nopietni cilvēki un ... kā lai to pasaku? Bet

teikšu vien: viņi mūs nolamā visrupjākā vārdā, kādu vien var sameklēt, — viņi mūs nosauc par *dze/niekiem*...»'

Tūkstoš astoņi simti četrdesmit astotā gada republika bija ievedusi vispārīgas vēlēšanu tiesības, burggrāfi nožēloja, ka nav vairs ierobežoto vēlēšanu. Tad nu princis prezidents pasvieda viņiem kā dāvanu vēlēšanu likumu, pēc kura ar vienu rāvienu pēc dažādiem cenziem — it īpaši pēc dzīves vietas cenza — vēlētāju skaits samazinājās par četriem miljoniem uz strādnieku un inteliģences rēķina, un ar veiklu rīcību uzvēla atbildību par šo reformu uz komiteju, kurā ietilpa septiņpadsmit burggrāfi. Igo, protams, aizstāvēja vispārīgās vēlēšanu tiesības, uzskatīdams tās par vienīgo tautas kaislību regulētāju, par vienīgo likumīgās varas izveidošanas paņēmienu, par vienīgo mūri pret anarhiju, par atbalsta punktu vētru un nemieru vidū. Viņš izsmēja princi prezidentu — Numu, kuram dod

padomus septiņpadsmit Egērijas. Labi, viņš sacīja labējiem deputātiem, jūs tiksit vaļā no četriem miljoniem balsu, bet «jūs netiksit vaļā no tā, ka laiks rit uz priekšu, ka pienākusi jūsu pēdēja stunda, ka Zeme griežas . . . Lai notiek, upurējiet tautu! Vai nu jums tas patik, vai nepatīk, bet pagātne ir un paliek pagātne. Mēģiniet salabot tās izļodzītās asis un vecos riteņus, jūdziet priekšā septiņpadsmit valstsvīrus, ja jums tā tik! Septiņpadsmit valstsvīru atbalsts! Velciet to šurp, lai to apspīd šāsdienās gaisma, jā, jā! Un kas tad atklāsies? Pagātne joprojām būs pagātne! Tikai vēl skaidrāk būs saredzams tās vecums, un tas arī viss ...» [2]

Pret Igo uzbrukumiem vairākums bija izraudzījies divējādu aizsardzību: viņu zobgalīgi izsmēja, un viņam atgādināja viņa kādreizējos uzskatus. Montalambērs sacīja, ka Igo esot atbalstījis visas partijas, bet pēc tam no tām atteicies. Igo lieliski uzbruka un spīdoši aizstāvējās. Tomēr viņa stāvoklis bija apdraudēts. Nacionālajā sapulcē klīda baismīgas baumas. Sapulces vairākums gribēja kaut vai ar policijas atbalstu izprovocēt dumpi, lai pēc tam to noslīcinātu asinīs. Nejaušs pistoles šāviens varēja novākt pie malas jebkuru traucētāju. Pulkvedis Sarass (liberālis) sacija Viktoram Igo: «Uzmanieties!» Viņš atbildēja:

'Viktors Igo. 1850. gada 5. aprīļa runa «Par trimdu» («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

[2] Viktors Igo. 1850. gada 21. maija runa «Vispārīgās vēlēšanu tiesības» («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

' Ko niekus! Lai viņi droši nāk pie manis, manā alā viņi ■itradīs vienīgi dzejoļus un nepabeigtas vārsmas visos I «iktos, es tikai varēšu par viņiem pasmieties.» Viņam lika *draudzīgi* ieteikts nerunāt par vēlēšanu likumu. «Esmu jau izlēmis — es runāšu. Lai pēc tam notiek kas notikdams. Milzu zobens, kuru vicina sīkie ļautiņi, deviņdesmit trešā gada notikumi, kas noris 1850. gadā, Tjērs, kas radījis kaut ko ērmotu, — tas viss mani uzjautrina .. .» Igo uzskatīja, ka viņa pretinieki ir drīzāk smieklīgi nekā bīstami, bet viņš maldījās: iie bija ir smieklīgi, ir *bīstami.*

Viņš būtu juties spēcīgāks sabiedriskajā dzīvē, nebijusi viņa personiskā dzīve tik juceklīga un nopeļama. Pienākums, atzinība, mīlestība un vēlmes padarīja viņu par agrāko sakaru un acumirklīgo aizrautību vergu. Trīs sievietes, gandrīz trīs laulātās draudzenes — Adele, Ziljeta un Leonija dzīvoja netālu no viņa uz Monmartra nogāzēm pavisam ciešā lokā; ikvienai no tām viņam bija jāveltī zināms laiks un jāapciemo cita pēc citas, allaž, ejot zem rokas ar Ziljetu, riskējot satikt Adeli vai Leoniju, kuras abas zināmā mērā bija apvienojušās pret bīstamāko sāncensi — Ziljetu.

Ziljeta, joprojām palikdama ēnā, sekoja sava pavēlnieka piedzīvojumiem un paslēpa «savu necilo personu un savu lielo

mīlestību» Rodjē kvartāla dziļumā, drūmajā, aklaja ieliņā, kur viņa dzivoja «pastāvīgā vientulībā un garlaicībā». Viņas vienīgā laime bija tā, ka šad tad viņa varēja pavadīt savu iemīļoto uz parlamentu vai uz akadēmiju, noklausīties tur viņa runas, gaidīt viņa retos ap-‘ ciemojumus un ik rītu paskatīties iztālēm uz sava iemīļotā diviem logiem — Igo beidzot (1845) viņai bija atļāvis iziet pastaigā vienai. Viņa vēl nezināja Leonijas d'Onē lomu Viktora Igo dzīvē un turēja aizdomās citas sievietes, jo skaidri zināja, ka Igo nav spējīgs pretoties sievietēm, kuras viņam sevi labprāt piedāvāja: kafēšantāna dziedone Žozelīne Favilla, augstākās sabiedrības dāma Rozē de Ze-neta kundze, par zādzību tiesātā Elēna Gosēna, dzejniece Luīza Kolē, nepazīstama jūsmotāja Natālija Renū, avantūriste Laura Deprē, Franču komēdijas aktrise Silvānija Piesī, kāda sieviete, kura sevi dēvēja par vikontesi di Val-lonu, par kuru Vjels-Kastels teica, ka «viņa izprecināja savas trīs skaistules meitas, it kā nokārtodama izdevīgu komercdarījumu», kurtizāne Estere Gimona, varbūt

Rašela. Igo, kas savās tiklajās jaunības dienās tik lielu nozīmi bija piešķīris šķīstībai, tagad par mīlestību pauda uzskatus Sellija garā:

Ak mīlestība ... Kurš gan diviem indēt licis? ..,
Jet vaicā ūdeņiem un vējiņam, kas skrien,
Un vieglam tauriņam, kurš sveces liesmā lien,
Un zelta saulstariem, un vīnakoka stigām,
Un vaicā aprīlī pie ligzdas bezdeligām,
Ikvienam, gaida kurš un dūdo klusībā .,.
Sirds skaļi izsauksies: «Es nezinu nekā!...» [63]

Kad 1851. gada 29. aprīlī ar trieku nomira Fortinē Hamlēna, loti daudzi bēdājās un skaļi io skali vaimanāja Si nāve bija skumīgs notikums Viktoram Igo, kas bija zaudējis uzticamu draugu, bet Leonijai d’Onē tā bija īsta katastrofa; pēc šķiršanās ar vīru Leonija šai gudrajā sievietē bija atradusi uzticības personu, ar kuru kopā pavadīja gandrīz katru vakaru vai nu majas atmosfērā, vai teātrī. Zaudējusi padomus, kurus bija sniegusi kādreizējā modesdāma, kas līdz ar gadiem bija ieguvusi zināmu gud rību, bijusī Biāra kundze pēc bīstamām pārdomām par savu likteni nosprieda, ka viņa sagandējusi savu dzīvi Viktora Igo dēļ, tāpēc tam ir jāveltī viņai sava mūža lielākā dala vai vismaz tam ir pienākums viņas labad upurēt Ziljetu. Viņa jau šad tad bija mēģinājusi izdabūt no iemīļota šo upuri, bet ikreiz bija atdūrusies pret stingru noraidījumu.

Kad 1849. gadā Leonija pirmo reizi bija draudējusi Viktoram Igo Žiljetai visu atklāt, tas viņu bija krietni nostrostējis.

«Vakar Jūs man visai asi pateicāt — ja es to izdarīšot, tad šās nejaukās ricības dēļ zaudēšot Jūsu cieņu. Bet man taču ir tiesības to darīt, jo esmu tik daudz izcietusi un četrus gadus tik pacietīgi gaidijusi. Taču, lai cik netaisni būtu Jūsu vārdi, lai kādu mīlestību Jūs

izjustu pret citu sievieti, es tomēr nekā nedarīšu, jo Jūsu draudi mani baida vairāk nekā nāve. Labi, es nedarīšu to, ko gribēju darīt. Ar pārcilvēcisku spēku es sargāšu tas sievietes laimi un ilūzijas, kuru ienīstu visvairāk visā pasaulē, — sievietes, kuru es ar pxieku nogalinātu, kaut arī man par to būtu jāatbild dieva priekšā! Sievietes, kuras labā ir upurēta visa mana dzīve .. .»

Leonija uzmācās Viktoram Igo ar nemitīgiem jautājumiem:

«Ja viņai nav mīļākās tiesību, kas tad viņai vēl būtu jāuzzina? Turpretī, ja viņai šādas tiesības ir, es nevarēšu līkoties citādi, kā esmu nodomājusi. Tā kā Jūs negribat, lai viņai viss kļūtu skaidrs, tad tas nozīmē, ka Jūs viņai esat piešķīris tiesības, kuras pieder man. Man tās nav vajadzīgas, joˆ labāk ir nomirt nekā tajās dalīties... Es vēl būtu ar mieru, ka Jūs viņu paturat *kā draugu,* bet Jūs uzdrošināties man teikt, ka es rīkošos *nekrietni,* ja izdarīšu, lai viss nokārtotos tā, kā tam jābūt! Labi, es no tā atsakos, tādēļ par to vairs nerunāsim ...

Vairāk nekā četrus gadus es tēloju apkaunojošu lomu, jo viņai ir tiesības uzskatīt sevi par vienīgo sievieti, kuru Jūs mīlat... Lai notiek, kā Jūs vēlaties, un lai dievs Jūs par to soda! ... Es dzīvošu izmisumā, bet man vismaz nebūs *sirdsapziņas pārmetumu,* es nebūšu aptraipījusi *savu godu.* .. Esmu savākusi kopā visas Jūsu vēstules. Jūs varat atsūtīt tām pakaļ.»

Pēc divi gadiem Leonijas d'Onē garastāvoklis bija mainījies un, no sava nodoma neatteikusies, viņa sagādāja drausmīgu triecienu. 1851. gada 29. jūnijā Rodjē ielas

20. namā pienāca ar lentu pārsiets vēstuļu sainis, kas bija aizzīmogots ar Viktora Igo zīmogu, ar viņa paša zīmētu ģerboni un ar viņa devīzi: *«Ego Hugo.»* Šis rokraksts piederēja cilvēkam, kuru Ziljeta dievināja un cienīja. Lielā satraukumā Ziljeta attina saini, kāri izlasīja vēstules un ar šausmām uzzināja, ka kopš 1844. gada viņas mīļākais mīlēja citu sievieti un rakstīja tai kaislīgas vēstules, tikpat skaistas kā tās, kuras astoņpadsmit gadus bija bijušas viņas vienīgā laime un vienīgais gods. «Tu esi mans eņģelis, un es skūpstu Tavas kājiņas, skūpstu Tavas asaru pilnās acis... Tu esi mans acu gaišums, Tu esi manas dvēseles dzīvība ...» Tie paši tēli, kādus viņš bija izdomājis Ziljetai. Leonija pati bija pievienojusi sūtījumam zīmīti un paziņoja, ka mīlas sakari joprojām turpinoties, ka «sabiedrībā un pat Viktora Igo mājās pret tiem izturoties ar zināmu cieņu un ka Ziljeta varbūt rīkotos prātīgi, ja pirmā pārtrauktu sakarus, kurus dzejnieks vairs nevēloties turpināt.. .». Grūti iedomāties kaut ko briesmīgāku sievietei, kas visu savu mūžu ziedojusi vienvie-nīgai mīlestībai, kā šo pierādījumu par pastāvīgu krāpšanu, kura tikusi slēpta septiņus gadus! Ziljeta raudādama

izgāja no mājām, būdama tuvu ārprātam, un augu dienu klaiņoja pa Parīzi. Vakarā viņa pārgurusi pārradās mājās, cerēdama uz Viktora

ierašanos, un nolēma, ka pēc nepieciešamās izskaidrošanās brauks prom pie savas māsas uz Brestu.

Igo nekā nenoliedza, lūdzās, lai Ziljeta viņam piedod, un apsolīja upurēt tās labā sāncensi. Bet tai pašā laika viņš cildināja d'Onē kundzes labās īpašības — tās skaistumu un izglītību, tādējādi ļaudams saprast tās simpātijas un cieņu, ar kādu pret šo sievieti izturējās dzejnieka sieva un viņa dēli; tas viss vēl vairāk padziļināja Ziljetas bēdas. Viņa bija par lepnu, lai pieņemtu mīlestību, kas Viktoram Igo nozīmēja upuri.

Ziljeta Druē — Viktoram Igo 1851. gada 28. jūlijā: «Visa tā vārdā, kas Tev ir svēts, un manu dziļo sāpju vārdā, mīļais draugs,, neizrādi man viltus augstsirdību, neplosi pats savu sirdi, gribēdams aiztaupīt man ciešanas. Tevis nestais upuris, lai tas būtu cik patiess būdams, nespēs mani ilgi maldināt, un es nemūžam sev nepiedošu, ka .esmu" ļāvusies ilūzijām un upurējusi Tavu laimi... Mīļais dievs, ja Tu domā, ka esmu pietiekami izpirkusi to, ka, pašai neapzinoties, esmu izdarījusi noziegumu, nākdama pasaulē, tad apžēlojies par mani, apžēlojies par mani, miļais dievs, aiztaupi man šo pēdējo sāpju malku, neliec man redzēt, kā manas vainas dēļ cieš cilvēks, kuru es mīlu vairāk nekā savu dzīvību, kurš man ir dārgāks nekā pašas laime, dārgāks par visiem paradīzes priekiem; liec, lai viņš ir laimīgs ar citu sievieti, nevis nelaimīgs ar mani. Miļais dievs, es tevi lūgšus lūdzu, ļauj viņam brīvi izvēlēties, piešķir viņam īstenu augstsirdību, liec viņam sajust savu īsto pienākumu, dāvā viņam īstenu laimi, un es svētīšu savu likteni un nekurnēdama ar to samierināšos . . .»

Sākās sacensība augstsirdībā. Kad Ziljeta pēc skumjām pārdomām ierunājās par sakaru pārtraukšanu, Igo, kā visi vīrieši šādos gadījumos, lūdza viņu pažēlot. Viņš sūdzējās par bezmiegu, par kakla sāpēm un par raizēm dēlu dēļ, kurus vajāja valdība. Šais pašuzupurēšanās sacensībās viņa acu priekšā lidinājās fatālās sievietes Leonijas ēna ar bērna sejiņu. *Ziljeta — Viktoram Igo 1851. gada 30. jūlijā:* «Esmu pateicīga tai sievietei par to, ka viņa bija tik nežēlīga, sagādādama pierādījumus Tavai neuzticībai. Lidz pat spalam viņa iedūra man sirdī dunci, pa-

rādīdama, kādu *dievināšanu* Tu esi pret viņu izjutis septiņus gadus. Tas, ko viņa darīja, bija ciniski un nežēlīgi, bet tai pašā reizē arī godīgi. Ši sieviete ar lieliskiem panākumiem veica mana bendes lomu. Visi dunča dūrieni bija precīzi notēmēti...» Divas sievietes, kas iemīlējušās vienā un tai pašā vīrietī, ienīst viena otru, bet tai pašā laikā viena otru ciena par fanātismu mīlestībā.

Tā kā dzejnieks un Ziljeta bija un palika romantiķi, tā kā viņš sludināja tiesibas uz kaislību, piešķirdams savām mīlas dēkām mistisku raksturu, tā kā viņš prata būt, kad vien to gribēja, «jautrs, rotaļīgs, piemīlīgs un apburošs», Ziljeta, no jauna apburta, piekrita

tam, ka viņi visi trīs pārlaidis «pārbaudes laiku», pēc kura Igo izdarīs izvēli. Pārbaudes laiks tika noteikts četrus mēnešus ilgs (sākot ar liktenigo 29. jūniju), un tas drāmas varonim nodrošināja patīkamu termiņa pagarinājumu, kad viņš varēja brīvi satikties ar abām sievietēm. Leonija uzrādīja savas tiesibas, Ziljeta «piešķīra nozīmi vienīgi mīlestībai».

Ziljeta Druē — Viktoram Igo 1851. gada 9. septembri: «Esmu daudz laimīgāka par to personu, kas Tev, mans mīļotais, rakstija vakar: es sev nepiešķiru nekādas *tiesības* uz Tevi, un deviņpadsmit mana mūža gadi, *kurus esmu Tev atdevusi,* nav vērti pat viena atoma no Tava miera, Tavas cieņas un Tavas laimes .. .»

1851. gada 22. septembrī: «Līdz pat šim laikam nespēju saprast to (noslēpumu), kas Tevi spieda atteikties no sievietes, kuru Tu uzskati par *skaistu, jaunu, apgarotu, cēlu,* no sievietes, kuras *mīlestība, uzticība* un *pašuzupurēšanās* nemodina Tevī ne mazāko šaubu, atteikties no tās kaut kādas nožēlojamas sievietes dēļ, kuru ar viņu nemaz nevar salīdzināt... Tāda nevērtīga radījuma dēļ Tu, būdams tik taisnīgs, tik labsirdīgas dabas, tik augstsirdīgs un tik augstu attīstīts cilvēks, esi ar mieru upurēt *jaunu sievieti, kura Tevi līdz nāvei mīl* un kura par septiņiem tuvības gadiem ieguvusi tiesības uz Tevi, kurai ir gan tagadne, gan nākotne, — vai tiešām to visu Tu vari noniecināt nelaimīga radījuma dēļ, kurš raud rūgtas asaras, domājot par savu pagātni, un kuru tagadnē un nākotnē sagaida vienīgi izmisums . . .»

Žiljetai bija vajadzīgs liels garīgs spēks, lai iedrošinātos runāt šādā tonī. Turpretī Viktoram Igo šī pārbaude nozīmēja sekojošo: viņam vajadzēja «abas sievietes

pārvest pāri mīlestības gaisa tiltam, lai pārbaudītu šās

mīlestības stiprumu», — tā bija jauka grēku nožēlošana. No rita viņš strādāja savās mājās, bet Žiljeta tai laikā pārrakstīja savās mājās «Žanu Valžanu», pēc tam viņa satikās ar Igo uz Notrdamdeloretas katedrāles lieveņa un pavadīja viņu pēcpusdienas darīšanās. Pusdienu laiks piederēja ģimenei, vakars — Leonijai, par kuru viņš nākamajā dienā stāstīja Ziljetai ar aizskarošu pacilātību un sajūsmu. Pārbaude bija paredzēta četrus mēnešus ilga, taču liktenis izrīkojās citādi, piespiezdams Igo izšķirties pirms noteiktā termiņa, iedarbojoties uz viņu aplinkus ceļā ar neparedzētiem apstākļiem.

Tobrīd Igo sabiedriskajā darbā bija iestājies sevišķi grūts laikposms. Kopš 1851. gada februāra viņš bija nostājies ne vien pret valdību, bet arī pret Luija Napoleona personu. «Balsojot par Napoleonu, mums nebija padomā kādreizējā Napoleona slava, mēs balsojām par cilvēku, par cietumā sēdējušu nobriedušu politiķi, kas sarakstījis ievērojamas grāmatas par labu nabago šķirām... Uz viņu mēs likām cerības. Savus cerībās esam vīlušies...»[1]

Viņš atzinās, ka ilgi nav iedrošinājies uzstāties par republiku.

Vēlāk, redzēdams, ka «tā nodevīgi saķerta, sasieta, iekalta važās, ka tai aizbāzta mute», viņš «nometies tās priekšā uz ceļiem». Viņam sacīja: «Uzmanieties! Jūs piemeklēs tāds pats liktenis.» Viņš atbildēja: «Tieši tāpēc! Republikāņi, pašķirieties, es gribu stāties jūsu rindās!» Vai tie bija tikai vārdi? Vai tas bija teikts par spīti ienaidniekiem? Daļēji tas ir iespējams, bet šais vārdos izpaudās arī riebums pret mantīgajiem, bezbailīgums un svētas dusmas. Pie Burbonu pils vārtiem jau šķindēja durkļi. Nacionālā sapulce grasījās izdarīt pašnāvību. Paciezdama ministru kabinetu, kurā ietilpa mameluki, tā nodeva visas vadības sviras prinča rokās. Nacionālā sapulce zināja, ka avantūrists, kuram nav tiesību tikt par jaunu ievēlētam, kuru katru brīdi izdarīs valsts apvērsumu, un tā pieļāva, lai viņš atceltu no karaspēka komandēšanas Šangarnjē, kas vienīgais varēja sapulci aizstāvēt. «Ko Jupiters grib pazudināt. ..» Nacionālā sapulce jau sen bija nonākusi *ārprāta* stāvoklī.

Prezidenta vide, viņa bandas vadoņi vēlējās izdarīt apvērsumu ar varu. Luijs Napoleons tam nebija pretī, bet

’Viktors Igo. Runa 1851. gada 6. februāri («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

negribēja uzņemties risku nebūdams pārliecināts par izdošanos. Viņam vajadzēja ielikt par policijas prefektu savu cilvēku — Mopā, par kara ministru — Sentarno, par Parizes gubernatoru — Maņānu. Nogaidīdams, kad tiks izpildīti viņa priekšraksti, viņš veda sarunas, vēlēdamies problēmu atrisināt likumīgā ceļā: panākt konstitūcijas revīziju, kas viņam nodrošinātu varu uz desmit gadiem un piešķirtu imperatora cienīgu civillisti. Tēvocis taču bija gājis šo ceļu. Visiem bija zināms, ka viņš veda valsti uz impēriju. Bet, lai konstitūciju revidētu, sazvērniekiem Nacionālajā sapulcē vajadzēja dabūt divi trešdaļas balsu. Taču daudzi rojālisti lika cerības uz 1852. gadu. Luijs Napoleons prasīja no Nacionālās sapulces vairākus miljonus franku un gadiem ilgu pilnvaru pagarinājumu. Tjērs atbildēja: «Nevienu sū, nevienu dienu.» Plaisa kļuva nenovēršama.

Septiņpadsmitajā jūlijā Viktors Igo uzstājās pret konstitūcijas revīziju, un viņa runas laikā labējie pret viņu izturējās neiedomājami nicinoši. Troksnis, skaļi smiekli, starpsaucieni — lielajam rakstniekam nekas netika aiztaupīts. Tiesa, toreiz viņš uzbruka ne vien mantotās «leģitīmās» monarhijas principiem, bet arī «slavas monarhijai», kā impēriju dēvēja bonapartisti.

«Jūs sakāt: «slavas monarhija». Ak tā gan? Jums ir slava? Parādiet mums to! Interesanti būtu redzēt, kas tā ir par slavu pie šās valdības! ... Tikai tāpēc, ka ir dzīvojis vīrs, kas uzvarēja kauja pie Marengo un pēc tam uzkāpa tronī, gribat uzkāpt tronī arī jūs, kas esat uzvarējis tikai kauju pie Satorī! ... Kā? Pēc Augusta — Au-gustuls! Kā? Vai tad tikai tāpēc, ka mums ir bijis Napoleons Lielais, vajadzīgs, lai mums būtu arī Napoleons Mazais?»[1]

Tā bija pirmā reize, kad Nacionālajā sapulcē iedrīkstējās tā runāt. Sis niknais, īstenībā prātīgais protests mulsināja kautrīgos sazvērniekus, jo monarhisti, tādi kā Mon-talambērs, slepus apvienojās ar impēriju. Kreisie aplaudēja, labējie rēca; troksnis, kā apgalvoja *«Le Moni-leur»,* bija neaprakstāms. Kāds no labējo pārstāvjiem piegāja pie tribīnes pakājes un sacīja:

— Mēs vairs negribam klausīties. Slikta literatūra rada

'Viktors Igo. Runa Nacionālajā sapulcē 1851. gada 17. jūlijā («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

sliktu politiku. Mēs protestējam franču valodas vārdā un franču tribīnes vārdā. Ejiet ar savām runām uz Porlsen-martēnu, Viktor Igo kungs!

— Jūs manu vārdu, kā šķiet, zināt, — iesaucās Igo, — bet jūsējo es gan nezinu! Kā jūs sauc?

— Burbusons.

— Tas pārspēj visas manas iedomas. *(Smiekli.)*

Konstitūcijas revīzijas priekšlikums tika noraidīts. Tā

kā legālais ceļš bija slēgts, Napoleona atdarinātājs iekāroja izdarīt varmācīgu apvērsumu. Ja viņam izdosies, tad, kā to kādreiz bija sacījis ģenerālis Mālē, viņa pusē nostāsies visa Francija, kas ir nogurusi no parlamenta strīdiem. Igo, kurš atbalstīja iznīcībai nolemto republiku, nebaidījās no posta, kas viņam var uzbrukt. Netaisnā tiesa tūdaļ uzbruka laikraksta *«L'Evénement»* redaktoriem. Fransuā Viktoram Igo piesprieda deviņus mēnešus cietuma, tāds pats sods tika piespriests Polam Merisam, un sešus mēnešus cietuma piesprieda Ogistam Vakerī. (Saris Igo tobrīd jau sēdēja cietumā.) Laikraksts *«LEvénement»* bija aizliegts, bet sāka iznākt laikraksts ar nosaukumu «*L'Avènement du Peuple».* Igo katru dienu apciemoja abus dēlus un abus draugus Konsjeržērijas cietumā. Kopā ar tiem viņš dzēra arestantu veikaliņā nopirkto sarkanvīnu. Drīz, bez šaubām, pienāks arī viņa kārta. «Priekšā Golgatas ceļš un mocekļa oreols.» Sai doma viņš atrada rūgtu mierinājumu. No vienas puses, tā atbrīvoja viņa sirdsapziņu «no pārmetumiem, ko radīja vergošana, kuru viņš ar riebumu pacieta», no otras — doma par trimdu jau sen nodarbināja viņa iztēli. .. Trimdas motīvs — brīžam skumīgs, brīžam triumfējošs — jau simtiem reižu bija skanējis kā viņa dzīves vadmotīvs: Lahorī — trimdinieks; Ernanī — trimdinieks; Didjē — trimdinieks; Fridrihs Barbaross — trimdinieks; Napoleons Lielais — trimdinieks. «Ak, neizraidiet nevienu, jo trimda ir negods!» Parastajiem mirstīgajiem tā tas ir, — bet vai sapņotājam dzejniekam trimda nav atbrīvošanās, aizbēgšana, lielas un romantiskas problēmas atrisināšanas veids?

Arī privātajā dzīvē beidzot vajadzēja izšķirties. Jūtu pārbaude sliecās par labu Žiljetai. Leonija d'Onē, kas savas rīcības dēļ bija gāzta no augstumiem, bija zaudējusi uzticību. Žiljetas mīlestība bija

dramatiskaka. Svētceļojumi uz aizgājēju kapiem. Mūžīgas uzticības zvērests divu sargeņģeļu vārdā (Didīne un Klēra). Slepenās satikšanās ar

Ziljetu Tūrdoverņas ielā, skūpsti un glāsti turpat vai divi soļu atstatumā no laulātās draudzenes. «Es vairs Tevi nevainoju, jūtu vienīgi savu mīlestību; ja mans tēls Tavā sirdī ir izdzisis, es to negribu redzēt, mana sirds ir pilna tikai ar Tevi. ..» No divdesmitā līdz divdesmit ceturtajam oktobrim rudenīgs svētceļojums pa Fonteneblo mežu. «Sirdi man klāj manu ilūziju nobirušās lapas. Bet es jūtu, kā manās dzīslās rit dzīvības sula, kā kāpj uz augšu un gaida Tavu dzīvinošo elpu, lai pārvērstos par ziediem un augļiem...» Pēc tam radās Ziljetai veltītās skaistās Viktora vārsmas;

Lai nu pie tevis nāk, kad beidzies bēdu laiks,
Pēc sāpēm mīlas prieks, lai apklust tumsas vaids,
Caur nakti laužas gaišums maigs.
Caur asarām kā saulstars — smaids ...

Un beidzot 1851. gada 12. novembra vēstule, kas cienīga Jūlijas de Lespinases stila. *Ziljeta Druē — Viktoram Igo:* «Esmu pārpilna īstas mīlestības, tālab manī nav ne kripatiņas patmīlības. Savu laimi es uzlasu pa drusciņai, kur vien to atrodu: uz visiem ielu stūriem, it visās grāvmalas, dienā un naktī; es to meklēju, un es to ubagoju pilnā balsī ar sirdi plosošu neatlaidību; es sniedzos ar sirdi un izstiepju roku pēc vismazākās dāvaniņas, ko Jūsu žēlsirdība man pasniegtu, es esmu Jums pateicīga par Jūsu līdzcietību, lai kādā veidā Jūs man to izrādītu. Mans gods un mans lepnums ir mīlēt Jūs par visu vairāk pasaulē, un nelielīdamās varu teikt, ka tas man itin labi izdodas. Mana godkāre izpaužas tādējādi, ka es gribētu Jūsu dēļ nomirt...» Leonija d'Onē šādu sirsnību neizrādīja. Sai uguns pārbaudē uzvaru guva lielākā mīlestība. Liktenis pasteidzināja atrisinājumu.

IV

DROSMINIEKI

Zemo, kuru var glābt tikai kāds viens varonis, nebūs izglābta uz ilgu laiku pat ar šā varoņa palīdzibu; turklāt ta nav pelnījusi, lai to glābtu.

♦ *Benžamēns Konstāns*

Tūkstoš astoņi simti piecdesmit pirmā gada decembrī valsts apvērsums kļuva neizbēgams. Luijs Napoleons gribēja paturēt savās rokās varu; viņa banda bija nolēmusi viņu atbalstīt. Bet ne jau tādēļ, lai aizstāvētu kādas

idejas vai kādus ieskatus. Vadonim un viņa rokaspuišiem bija viens vienīgs mērķis: zaji padzīvot un pēc iespējas ilgāk. Bet Nacionālā sapulce viņiem bija atteikusi dotācijas un prezidenta pilnvaru pagarināšanu. Viņu vienīgais glābiņš bija spēks. Un tas viņiem bija.

Armija paklausa pavēlēm, bet Nacionālā sapulce ar savu neprātīgo lēmumu Parīzes garnizona komandieri bija pakjāvusi prezidentam. Kurš tad lai aizstāvētu brīvību? Monarhisti? No 1852. gada maijā paredzētajām vēlēšanām viņi baidījās. Tauta? Jūnija dienas to bija nošķīrušas no liberālās buržuāzijas. Sākot ar 1851. gada rudeni, sazvērnieki būtu varējuši nesodīti izdarīt valsts apvērsumu. Bet kara ministrs Sentarno ieteica pagaidīt, kamēr Parīzē sabrauks visi Nacionālās sapulces locekļi, un tad viņus visus gultā arestēt. Turklāt 2. decembris — Austerlicas un Napoleona kronēšanas gadadiena — bonapartistiem bija sevišķi svinīga diena. Un tieši to viņi izraudzījās.

Igo dzīvoja briesmu gaidās. Viņa dēli sēdēja cietumā. Uzticīgā Ziljeta uzmanīgi klausījās visās baumās, lai «nepalaistu garām valsts apvērsuma brīdi», un viņu nodarbināja doma, ka glābt savu iemīļoto. 2. decembrī pulksten astoņos no rīta, kad Igo jau bija nomodā un rakstīja gultā dzejoļus, ar izbijušos skatu ienāca viņa sulainis. «Ir ieradies tautas pārstāvis. Viņš grib ar kungu parunāties.» — «Kas viņš tāds ir?» — «VersiņI kungs.» — «Palūdziet, lai ienāk.» Versiņī, drosmīgs un tālredzīgs vīrs, ienāca un pastāstīja: Burbonu pils naktī ielenkta, kvestori arestēti; Nacionālās sapulces priekšsēdis Dipēns esot zaķapastala; uz visiem stūriem izlīmēta proklamācija, kas vēstī par valsts apvērsumu. Deputātiem, kas nolēmuši pretoties, jāsapulcējoties Baltajā ielā 70, baroneses Kopē-nas namā.

Kamēr Igo steigšus ģērbās, atnāca kāds bezdarbnieks — galdnieks, vārdā Zirārs, viens no tiem, kuriem viņš palīdzēja. Zirārs nāca tieši no ielas. Igo tam jautāja: «Ko saka tauta?» Tauta klusēja. Cilvēki lasīja paziņojumus un gāja uz darbu. Kaut kādi kundziņi, kuri grozījās pie katra plakāta, ņēmās skaidrot: «Reakcionārais vairākums ir padzīts.» Garāmgājēji raustīja plecus. Igo sacīja: «Sāksies ciņa,» — un iegāja guļamistabā pie sievas, kas, gultā gulēdama, lasīja laikrakstu. Igo viņai paskaidroja, kas noliek. Viņa jautāja: «Ko tu domā darīt?» — «Izpildīšu savu pienākumu.» Viņa to noskūpstīja un sacīja: «Ej!» Tie

34Z

bija vīrišķīgi vārdi — viņai taču divi dēli sēdēja cietumā, un valsts apvērsumi nepavisam nemēdz saudzēt sievietes. Bet Adelei nekad netrūka drosmes.

Baltajā ielā 70 Igo satika Mišelu (de Buržu) un citus deputātus, starp tiem Bodēnu un Edgaru Kinē. Drīz vien viesistaba bija ļaužu pilna. Igo runāja pirmais, aicinādams tūdaļ pat uzsākt ciņu. Triecienu pret triecienu. Mišels bija citādās domās. «Tagad nav 1830. gads,» viņš teica. «Toreizējie deputāti, divsimt divdesmit viens cilvēks, bija populāri; tagadējā Nacionālā sapulce nav populāra.» Tautai vajadzēja dot laiku, lai tā visu saprastu. Igo, kā aizvien, gribēja ticēt vienīgi pats savām acīm. Viņš devās uz bulvāriem. Pie Portsenmartēna barjeras bija sapulcējies milzīgs pūlis. Bulvāri iegriezās kājnieku kolonna ai

bundziniekiem priekšgalā. Kāds strādnieks Viktoru Igo pazina un jautāja, kas būtu darāms. «Raujiet nost dumpīgās proklamācijas par valsts apvērsumu un kliedziet: *«Lai dzīvo konstitūcija!»*» — «Bet ja uz mums šaus?» — «Ķerieties pie ieročiem!» Atskanēja drausmīgs kliedziens: «Lai dzīvo konstitūcija!» Kāds no Igo draugiem, kas bija atnācis viņam līdzi, ņēmās viņu nomierināt un nedot Luija Napoleona zaldātiem ieganstu apšaudīt pūli.

Viņš atgriezās Baltajā iela, pastastija visu saviem kolēģiem un ierosināja izlaist proklamāciju. Ļoti īsu. Tikai desmit rindiņas. Viņš nodiktēja: *«Tautai.* Luījs Napoleons Bonaparts ir nodevējs. Viņš ir pārkāpis konstitūciju. Viņš ir zvēresta lauzējs. Viņš ir ārpus likuma . .. Lai tauta izpilda savu pienākumu. Republikāņu deputāti soļos tautas priekšgalā .. .»‘ Policija uzraudzīja namu. Deputāti pārcēlās pie Lafona, Zemapes krastmalā 2. Tika ievēlēta komiteja no Nacionālās sapulces kreisajiem pārstāvjiem: Kārno, Flots, Zils Favrs, Madjē de Monžo, Mišels (de Buržs) un Igo. Kāds ierosināja to nosaukt par Sacelšanās komiteju. «Nē,» Igo iebilda, «Pretošanās komiteja. Dumpinieks ir Luijs Bonaparts.» Pēc brīža uz ielas Viktoram Igo pienāca klāt Prudons un sacija: «Kā draugs es jūs brīdinu. Jūs maldāties. Tauta stāv malā no cīņas. Tā nepakustēsies.» Igo neatlaidās no sava nodoma. Viņš gribēja, lai ciņa sāktos jau nākamajā dienā. Pienāca pusnakts. Kurp lai iet? Kāds jauns cilvēks, vārdā Roelrī, piedāvāja viņam naktsmājas. Roelri kundze, kas jau bija

aizgājusi gulēt, piecēlās viņu saņemt; «bāla, burvīga gaišmate, ģērbusies mājas tērpā, vaļējiem matiem, skaista, svaiga, pārsteigta, tomēr laipna». Kolīdz kaut kur iejaucās sieviete, Igo pat briesmās saskatīja kaut ko romantisku. Viņam uzklāja guļasvietu uz pārāk īsa divāna; viņš nemaz neaizmiga. Mazā gaismiņā viņš devās uz mājām. Viņa sulainis Izidors iesaucās: «Ak jūs tas esat, kungs! Šonakt bija atnākuši jūs arestēt!»

Trešais decembris bija barikāžu diena. Bodēns krita uz barikādēm, pateicis slavenos vārdus: «Tūlīt jūs redzēsit, kā mirst par divdesmit pieciem frankiem.» Deputāti, kas vēl bija palikuši brīvībā, ar dekrētu noteica, ka Bodēnam ir lieli nopelni dzimtenes labā un ka viņš jāapglabā Pan-teonā. Jāpiezīmē, ka šie deputāti lika uz spēles savas galvas. Kad Igo Bastīlijās laukumā dedzīgi uzrunāja grupu virsnieku un policistu, viņam pienāca klāt Ziljeta, kas augas dienas viņam visur sekoja, saspieda viņam roku un teica: «Jūs panāksit, ka tiksit nošauts.»

Ceturtais decembris, izšķirošā diena, izvērtās par slaktiņa dienu. Liberāļu un buržuāzijas organizētā pretestība tika nežēlīgi apspiesta. Parīzē tika nogalināti vismaz četri simti cilvēku. Igo apgalvoja, ka nogalināti tūkstoš divi simti, Vjels-Kastels — ka divi tūkstoši. Cenzūrai ir pavisam viegli sniegt nepareizas ziņas par iepriekšējas dienas dumpja upuru skaitu. Tāpat kā «baltā terora» laikā, «ultra» pieprasīja

no prezidenta «neizrādīt žēlastību un līdzcietību, būt nelokāmam un taisnam, kā no bronzas izlietam» un iziet cauri mūsu gadsimtam «ar soģa zobenu rokā». Šai asiņainajā juceklī Ziljeta joprojām sekoja Igo pa pēdām. Kaut kas patētisks un cildens piemita šai sievietei, kas vēl bija skaista, tikai apvītusi un sirmiem matiem, sievietei, kas iztālēm sekoja iemīļotajam, lai vajadzīgajā bridi mestos uz priekšu un aizsargātu viņu no lodes. Pakļaudamās briesmām, viņa to pazaudēja un atkal no jauna atrada. «Druē kundze visu atdeva un visu upurēja manis labā,» rakstīja Viktors Igo, «tikai viņas brīnišķīgā upurēšanās izglāba man dzīvību 1851. gada decembra dienās...» Pēc astoņiem gadiem — 1860. gadā uz «Gadsimtu leģendas» korektūras novilkumiem Igo kā veltījumu Ziljetai uzrakstīja:

«Ja es netiku saķerts un pēc tam nošauts, ja es vēl tagad esmu dzīvs — par to esmu parādā pateicību Ziljetai Druē kundzei, kas, riskēdama ar savu brivibu un dzīvību,

3-14

pasargāja mani no visām lamatām, nemitīgi palika par mani nomodā, vienmēr prata man sameklēt drošu patvē-mmu un mani izglāba, pierādīdama apbrīnojamu izpratni, cītību un varonīgu drosmi. Dievs to zina un viņai par to atlīdzinās! Viņa bija nomodā gan dienu, gan nakti, viena pati klīda tumsā pa Parizes ielām, maldināja sargposteņus, jauca pēdas spiegiem, bezbailīgi gāja pāri bulvāriem apšaudes laikā, allaž uzminēja, kur es patlaban esmu, un, ja bija runa par manis glābšanu, vienmēr mani atrada ... Viņa nevēlas, ka par visu to runā, taču ir nepieciešams, lai tas būtu zināms ...»

Sestajā decembri Ziljeta viņu atveda Navarlnas ielā 2 pie Sarazēndemonferjē kundzes, ar kuru bija iepazinusies Metsā. Monferjē laulātais pāris, cilvēki ar galēji labējo uzskatiem, piecas dienas deva patvērumu dumpiniekam. Sameklējusi viņam šo drošo mitekli, Ziljeta viņam turp nesa sātīgas vakariņas un citas nepieciešamās lietas. *Viktors lgo — Ziljetai Druē 1851. gada 31. decembrī:* «Cik Tu biji brīnišķīga, mana Žiljeta, tais drūmajās un bargajās dienās! Ja es alku mīlestības, Tu man to sniedzi — lai dievs Tevi par to svētī! Bīstamajās dienās, kad pēc satraukuma pilnas nakts es dzirdēju noskrapstam atslēgu un Tu atvēri durvis, visas bailes un tumsa ap mani izgaisa un pie manis ienāca gaisma! Ai, mēs nemūžam neaizmirsīsim šīs drausmigās un tai pašā leizē tik jaukās stundas, kad Tu biji pie manis ciņu starpbrīžos. Visu mūžu mēs atcerēsimies mazo, tumšo istabiņu, vecos sienas paklājus, divus blakus noliktos atzveltnes krēslus, maltites, kas tika ieturētas uz galda stūra, — Tu vienmēr atnesi aukstu cāli, — maigās sarunas, Tavus glāstus, Tavas bažas, Tavu uzupurēšanos. Tu brinijies par manu mieru un bezrūpību. Vai Tu zini, kas man deva šo bezrūpību un šo mieru? Tas nāca no Tevis .. .»

Tomēr vajadzēja pamest Franciju. Kāds Ziljetai uzticams cilvēks

— Žaks Firmēns Lanvēns devās uz policijas prefektūru pēc pases braukšanai uz Beļģiju, kur viņš it kā strādāšot Litero spiestuvē. Ar šo pasi tad nu Viktors lgo ceturtdien, 11. decembri, atstāja Parīzi no Ziemeļu stacijas, slēpdamies ar vārdu «Lanvēns (Zaks Firmēns), grāmatu spiestuves burtlicis, kas dzīvo Parīzē, Gavētāju ielā 4; četrdesmit astoņus gadus vecs; *augums* — 170 cm; *mati* — iesirmi; *uzacis* — tumšas; *acis* — brūnas; *bārda* — iesirma; *zods* — apaļš; *seja* — ovāla». Pasažie-

rim galvā bija strādnieka naģene, mugurā — melns apmetnis. Vai viņu nevarēja pazīt? Vai varbūt negribēja pazīt? Kas to lai zina? Bet drošs gan ir tas, ka nemieru laikā viņu bija gribējuši arestēt. Igo jaunākā meita Adele kādā vēstulē tēvam stāstīja par «drausmīgo nakti, kad atnāca Tev pakaļ». Bet viņa aizbēgšana režīmam bija mazāk bīstama nekā viņa vajāšana.

Igo kundze gulēja slima un nevarēja cīņā piedalīties. Viena pati ar meitu viņa ik brīdi gaidija ierodamies policiju, rūpīgi sargāja visu, kas bija atstāts viņas glabāšanā, un pastāvīgi sazinājās ar «saviem cietumniekiem»: Šarlu, Fransuā Viktoru un Ogistu Vakeri. Dīvaini, bet arī viskarstākajā cīņas laikā Vakerī varēja viņai nosūtīt vēstules ar Konsjeržērijas izsūtāmā starpniecību:

«Mums klājas labi, esam pilni cerību. Ziņojiet mums par sevi. Pulkstenis jau divi, bet mēs no Jums neesam nekā saņēmuši. Neejiet ārā no mājām! Pārcelieties uz manu dzīvokli vai kur citur. Rakstot par savu vīru, nesauciet viņu vārdā. Ja kaut ko par viņu uzzināsit, uzrakstiet tā: «Mums klājas labi.» Nevar taču zināt, kam rokas nokļūst mūsu vēstules. Lasām laikrakstus, bet, tā ka iznāk vienīgi valdības laikraksti, mēs nezinām, kam ticēt. Ziņojiet mums par sevi biežāk. Vienīgais, par ko mēs uztraucamies, esat Jūs. Par mums nebēdājiet. Uz. mūžu Jūsu ...»

Pulksten četros: «... Apšaudīšanās tuvojas. Cīnās

mums visapkārt. Tauta iegūst aizvien lielāku telpu. Mēs aiz biezajām cietuma sienām esam drošībā. Ceru, ka arī Jūs esat drošā vietā. Pie mums ieveda kādus piecdesmit arestētos un ievainotos. Viņi novietoti lielajā gaitenī, kas nāk no kancelejas uz mūsu kamerām. Galvenais — neejiet uz ielas! Visvairāk es uztraucos par to, vai Jūs esat drošībā. Pamēģiniet ar izsūtāmo paziņot kaut ko par sevi, lai mēs zinātu, kas ar Jums notiek. Jūsu O.»

Iecietīgā Konsjeržērija! 12. decembri Viktors Igo atrakstīja sievai vēstuli un paziņoja savu adresi: «Lanvēns, Brisele, uz pieprasījumu.» Vēstule bija adresēta: «Rivjēra kundzei, Tūrdoverņas ielā 37, Parīzē.» Tā bija baltiem diegiem šūta viltība. *Adele Igo — Viktoram Igo 1851. gada 13. decembrī:* «Mīļais draugs, mēs dziedam: Ozianna! Kā es priecājos par vēstuli, kuru saņēmu ar dieva svētību! ... Nekādās kratīšanas pie mums nav bijis. Kratīšana bija vienīgi Laferjēra ielā, un

tas ļoti uztrauca mūsu nabaga vecenīti. Es precīzi pildīšu visus Tavus norādīju-

nms, esi mierīgs: kamēr es būšu dzīva, Tavā mājā nekas netiks aizskarts...» «Nabaga vecenīte» nozīmēja Leonija d'Onē. Tātad Adele rūpējās arī par viņu, bet kopā ar tnmdinieku Briselē dzīvoja Žiljeta, kas bija spoži izturē-ļiisi uguns pārbaudi.

Viktors Igo — savai sievai 1851. gada 31. decembri: Aizritējušais gads beidzies ar lielu pārbaudījumu mums \ īsiem: abi mūsu dēli sēž cietumā, es esmu trimdā! Tas ir nežēlīgi, bet labi. Nelielas salnas uzlabo ražu. Un es — es pateicos dievam. Rīt ir Jaungads, es nebūšu kopā ar 'ums un nevarēšu Jūs apskaut, mani mīļie. Bet es par Jums domāšu. Ar visu sirdi būšu kopā ar Jums... Man .ipkārt ir gandrīz tie paši cilvēki, kas bija Parīzē. Šorīt pie manis bija sanākuši mūsu bijušie deputāti un bijušie ministri... Mans nabaga mīļais draugs, maigi skūpstu Tevi un savus dārgos bērnus. Nosūtu jums visu savu mīlestību ... Pievienotajai vēstulei, kuru Tev nosūtu, uzraksti šādu adresi: «D'Onē kundzei. Uz pieprasījumu. Bordo,» — un iedod, lai to iemet pastkastītē . ..

Vaļsirdīga, gandrīz līksma vēstule. *«Jo prieks ir lielā sāpju koka auglis.»* Jau kopš pirmajām trimdas dienām viņš ticēja, ka viss beigsies ar uzvaru. Francijā jaunais valdnieks toreiz likās neuzvarams, bet dzejnieks jau tad sludināja, ka tā triumfs būs īslaicīgs:

Viss pāries. Izkūpēs kā sapnis baigs ...
Un tauta, juzdama, ka beidzies spaidu laiks,
Teiks atvieglota: «Nu vairs viņa nav!»

ASTOTĀ daļa TRIMDINIEKI, DOMĀTĀJI, RAKSTI

Novecojot cilvēki kļūst neprātīgāki uu gudrāki.
LaroSfuko
Cilvēks loti ilgi aug, lai kļūtu jauns.
Pikaso
NO LIELA LAUKUMA UZ «JURAS TERASI»

«Nekas tik stipri negriļojas kā panākumi.» Dzejnieka dzīvē trimda bija trieciens un tai pašā reizē glābiņš. Viktors Igo, Francijas pērs ar zeltu izšūtajā mundieri, tuvu stāvoša persona vecajam karalim skeptiķim, jūsmīgu pielūdzēju upuris, gandrīz jau iestiga godkāres purvā. Pats pirmais, kas viņu glāba, bija meitas nāve, kura lika izjust tīras sāpes, brīvas no pašiemīlēšanās. 1848 gada revolūcija deva viņam iespēju kļūt par dzejnieku — masu vadoni. Šī prakse viņam pierādīja, ka viņš nav derīgs parlamenta darbam, nav spējīgs veikli manevrēt starp dažādajām partijām. «Ir tāda lepna vientulība, kas šķiet nepieciešama milžiem un ģēnijiem.. .»' Trimda viņam nodrošināja šādu vientulību. Lai iegūtu dvēseles mieru, viņam bija nepieciešams patiesi attēlot to, ko viņš bija pārdzīvojis. Pēkšņi notikušais atgadījums deva viņam šo izdevību. Viņš kļuva Dižais trimdinieks, atriebējs, sapņotājs. «Šai laikā ... starp tik daudz mirstīgajiem, kuru morāle ir baudīt un kuri dzenas pēc īslaicīgiem un nepilnīgiem materiāliem labumiem, mums šķiet godājams ik-

viens, kas dzīvo vientulībā.»[1] Beidzot viņš ar sevi bija mierā. *Viktors Igo — Ogistum Vakeri 1851. gada 19. decembri:* «Es nupat cīnījos un zināmā mēra pierādīju, kas ir dzejnieks. Beidzot šie buržuā uzzinās, ka gara darbinieki ir tikpat drosmīgi, cik vēdera kalpi bailīgi...»

Lai šī loma biitu nevainojami spoži tēlota, trimdiniekam jādzivo lepnā nabadzībā. Kad «Firmēns Lanvēns» 1851. gada 12. decembri izkāpa no vilciena, viņu sagaidīja Laura Litero, Ziljetas draudzene, un aizveda uz lētu viesnīcu «Limburga», kas vēlāk pārdēvēta par «Zaļajiem vārtiem», tā atradās Violetas ielā 31. *Viktors Igo — Adelei lgo:* «Es dzīvoju kā mūks. Man ir šaura, šaura gultiņa. Divi krēsli ar salmu sēdekļiem. Kamīna nav. Kopsummā es izdodu dienā trīs frankus piecus sū .. .» To visu rakstīt viņam patika. Jauka pazemība. «Tagad es sēžu viszemākajā vietā, no tās mani vairs neizsēdinās.» 14. decembrī atbrauca Žiljeta; Viktors Igo viņu gaidīja zem nojumes muitā; viņa atveda tam manuskriptus. Arī viņa apzinājās, ka tagad viņu apvij varonīgas pašaizliedzības oreols, viņa bija atbrīvota no naidīgi noskaņotās Igo laulātās draudzenes; beidzot, šķiet, bija pienākusi pelnītā un pilnīgā grēku piedošana. «Patiesi — es jūtos laimīga, pār

mani ir nākusi dieva žēlastība, un man ir tiesības dzīvot gaišā mīlestības un uzticības saulē . . .»

Nē, viņa maldījās, arī trimdai bija sava etiķete; Dižajam trimdiniekam nepieklājas dzīvot ar mīļāko, un nabaga Ziljetai vajadzēja apmesties bez viņa Prinča pasāžā pie saviem draugiem Litero. Viņa gan jutās aizvainota, taču nekurnēja. «Manis dēļ nekā neziedo, ja tas Tevī var radīt nožēlu vai sirdsapziņas pārmetumus. Mana dzīvība un mana nāve — tas viss pieder Tev... Apsolu Tev, mans neizsakāmi mīļotais, ka Tu no manis nekad vairs nedzirdēsi rūgtus pārmetumus...» Viņa apzvērēja, ka viņu attiecības tiks ieturētas tādos ietvaros, kādus noteiks viņas iemīļotais, lai tie būtu, cik šauri būdami: «Gribu Tev būt uzticams, maigs, pašaizliedzīgs, ar vīrieša drosmi apveltīts draugs, rūpīga kā māte un nesavtīga kā no dzīves šķīries cilvēks .. .» Laulātās draudzenes pašaizliedzība nekad neaizsniedza tādus augstumus.

Jau pašās pirmajās dienās Žiljeta ķērās «pie pārrakstīšanas». Viktoru Igo bija sagrābušas un lauzās uz āru svē-

tas dusmas, «nikna vēlēšanās apliecināt» visu, kas notika. Viņš bija nolēmis izpaust savu sašutumu, «liekot skanēt vara stīgai», kļūt par niknu Francijas sirdsapziņu, par «pienākuma cilvēku». Vispirms vajadzēja uzrakstīt stāstu par 2. decembri (vēlāk tas tika nosaukts «Stāsts par kādu noziegumu»). To viņš iesaka tūlīt nākamajā dienā pēc atbraukšanas uz Briseli. Trimdinieki straumēm plūda uz Beļģiju, un visi viņam stāstīja savas atmiņas. Viesnīcā viņa kaimiņš bija deputāts Versiņī, er kuiu viņš bija uzsācis pretošanos apvērsumam. 19. decembrī Briselē ieradās Adele, lai saņemtu sava vīra norādījumus. Viņai tika uzdots izsūtīt no Parīzes uz neīstiem vārdiem un uz nepareizām adresēm brošūras un dokumentus. Aleksandrs Dimā, tēvs, kas bēga uz Briseli no saviem kreditoriem, uzņēmās nokārtot vēstuļu pārsūtīšanu. Savu. sievu un bērnus Igo allaž pamācīja būt taupīgiem. Viņam patika iedomāties, ka viņš ir izputināts, un viņš par to runāja. Beļģijas premjerministrs Rozjē uzdāvināja viņam kreklus; viņš tos pieņēma. Bez šaubām, «Bonaparta kungs», kas viņu bija ievietojis oficiālajā trimdinieku sarakstā, būtu varējis konfiscēt viņa mantu — gan kustamo, gan nekustamo. Bet īstenībā viņu atstāja mierā; Adele viegli izdabūja tiesības saņemt sava vīra honorārus ar Literātu biedrības starpniecību un pat viņa akadēmiķa algu (tūkstoš franku gadā). Valdība negribēja kļūt smieklīga ar liela dzejnieka vajāšanu. Viņa sieva itin viegli pārsūtīja viņam trīssimt tūkstošus franku rentes, kuru viņš, būdams gādīgs ģimenes tēvs un saprātīgs kapitālists, tūdaļ pārvērta Beļģijas Karaliskās bankas akcijās, kas tolaik bija jauns pasākums, par kuru viņam paziņoja birģermeistars Saris de Brukērs, kas viņu gandrīz ik dienas apmeklēja un kas uzticēja kādam savam draugam: «Igo nemaz nav tik nabags, kāds viņš grib izlikties. Man ir

zināms, ka viņš nelaidās ceļā nenodrošinājies. Zinu, ka viņam šis tas ir iekrāts.»

Taču sievai Igo rakstīja: «Mēs esam nabagi, un vajag godam nostaigāt ceļu, kurš varbūt būs īss, bet var ari būt garš. Es staigāju ar vecajiem zābakiem un vecajā uzvalkā, un tas nav nekas sevišķs. Tu — tu daudz ko pieciet, paciet .pat ciešanas un bieži vien lielu trūkumu; tas nav tik viegli, jo Tu esi sieviete un māte, bet Tu to izdari tik cēli un nejuzdamas nelaimīga...» Daudzi smīnēja par šo nabadzību uz zelta kaudzes, par dēlu izkau-

lēto kabatas naudu (Fransuā Viktors toreiz saņēma tikai divdesmit piecus frankus mēnesī), par akciju īpašnieka «draņķīgo gujamlāviņu». Tam visam bija trejādi izskaidrojumi. Pirmais — Igo ilgojās pēc kādreizējās nabadzības; viņam, slavenam rakstniekam, patika atcerēties jaunības dienu jumtistabas, mansardu Dragūna ielā, un viņam gribējās atteikties no greznības, kura nekad nav valdzinājusi viņa sirdi. Decembra beigās viņš pārcēlās no viesnīcas uz Lielo laukumu 16, kur bija noīrējis gandrīz tukšu istabu, kurā atradās tikai dīvāns, galds, spogulis, dzelzs krāsniņa un seši krēsli. Par šo istabu viņš maksāja simt franku mēnesī un ēda tikai reizi dienā. 2.iljeta (kuras budžets bija simt piecdesmit franku mēnesī) atzina, ka viņš ir novājējis, un lika savai kalponei Sizannai pasniegt viņam katru rītu tasi šokolādes... Otrs izskaidrojums. Viņš gribēja iztikt tikai no saviem ienākumiem, neaiztiekot naudu bankā, lai pēc savas nāves nodrošinātu luviniekus, jo apzinājās, ka paši tie nav spējīgi nopelnīt sev maizi. (Viņš solījās būt devīgāks, kad pārdos savus manuskriptus.) Trešais izskaidrojums. Slēdzot līgumus ar beļģu un angļu izdevējiem, viņš gribēja parādīt, ka tie viņam nav vajadzīgi, ka viņš spēj dzīvot ar tūkstoš divsimt frankiem gada. Pēc visa sacītā mums ir skaidrs, ka viņam bija instinktīva tieksme taupīt, turklāt — lai ienākumi viņa budžeta pārsniegtu izdevumus un rastos uzkrājums, kas garantētu nodrošinātību; šīs īpašības Viktorā Igo nav noliedzamas, bet to dēļ viņš arī nav nosodāms.

Parīzē Adele uzvedās kā trimdinieka cienīga laulātā draudzene. Viņa vairāk lepojās ar sava vīra politisko darbību, nevis ar viņa dzejnieka slavu. Uzticamie draugi viņu apmeklēja, interesējās, kā klājas viņai un dzejniekam, cildināja drosmi, kādu Igo bija izrādījis uz ielas, cīnoties pret valsts apvērsumu. *Adele — Viktoram Igo:* «Republikāņi brīnās. Viņi sacīja: *Igo neapšaubāmi ir progresīvs cilvēks, spožs orators, liels domātājs, — bet vai viņš arī kaut ko darīs izšķirīgā brīdi?* Daži to apšaubīja. Tagad, pēc nopietnas pārbaudes, viņi par Tevi ir sajūsmā un nožēlo, ka šaubījušies...» Tāpat kā Igo, viņa atrada mierinājumu tai faktā, ka cēli izturējās: «Es zinu, ka mana dzīve ir kļuvusi drūma; man sāp mazliet sirds par to, ka Tu esi trimdā, ka mani dēli un draugi ir cietumā, bet mana morāliskā apziņa ir gaužām

apmierināta. Tas, kas mani skumdina, ir pārejošs. Tas, kas mani dara lepnu un laimīgu, pieder man uz visiem laikiem .. .» Dzīvodama Parīzē, viņa varēja būt noderīga savam kungam un pavēlniekam, ziņodama tam par notikumu gaitu, un tādējādi iegūt uz kādu laiku tīkamu pārākumā sajūtu pār šo valdonīgo cilvēku.

īstenībā viņa tam sniedza juceklīgas un nekārtīgas ziņas. Brīžam viņa rakstīja, ka šis režīms ilgi nepastāvēs, brīžam gluži otrādi, ka Luijs Napoleons grasoties iebrukt Bejģijā un apcietināt trimdiniekus. «Francijā neviens neprotestēs, neviens Tev nenāks palīgā . ..» Tādēļ viņa deva padomu pārcelties uz Londonu. Tādas pašas domas bija arī Fransuā Viktoram, kas no cietuma rakstīja: «Brauc taču uz Angliju. Tur Tevi brīnišķīgi uzņems .. . Turklāt Tu esi pazīstams ar Kobdēnu un ar Miera kongresa angļu delegātiem, kuri Tev vajadzības gadījumā varēs noderēt par pavadoņiem sabiedrībā .. .» Londonā jau bija atraduši patvērumu Luijs Blāns un Pjērs Lerū, kuri centās pierunāt Igo nodibināt ar viņiem kopā laikrakstu; turpretī Igo negribēja ar viņiem apvienoties. «Tas man atņems iespēju rīkoties patstāvīgi... Tas zināmā mērā var grozīt manu pašreizējo mērķi.» Turklāt viņš neprata angļu valodu un deva priekšroku anglo-normāņu salām, kur vismaz runāja franciski.

Pats par sevi saprotams, ka Adele, uzzinājusi par Zil-jetas atrašanos Briselē, gaužām noskaitās. Taču Igo šai ziņā bija nelokāms: «Tas, ko Ābels pastāstīja Merisam, ir aplamība. Persona, par kuru viņš runāja, atrodas šeit, bet viņa taču man izglāba dzīvību; vēlāk jūs visu to uzzināsit; bez viņas es būtu saķerts un nošauts tajās bargajās dienās. Divdesmit gadus viņa ir izrādījusi absolūtu uzticību, un to nemūžam neviens neapgāzis. Turklāt viņa allaž ir bijusi pilna pašaizliedzības un nesavtības. Bez viņas, to es Tev saku tikpat kā dieva priekšā, es būtu jau miris vai arī uz vietas tiktu izraidīts .. .»

Adele mitējās viņu strostēt, bet joprojām nelika mierā nabaga Ziljetu, turpretī, tāpat ka agrāk, izrādīja labvēlību piemīlīgajai Leonijai d'Onē. *Viktors Igo — Adelei:* «Esmu Tev tūkstoškārt pateicīgs par visu, ko Tu esi izdarījusi. Dari visu, ko vari, d'O. kundzes labā. Esmu viņas *parādnieks* un ļoti vēlos šo parādu nomaksāt. Mani aizkustina Tava labsirdība un Tavi patiesi cildenie vārdi, ar kuriem Tu šai sakarā izsakies . ..» Starp citu, Viktors Igo arī pats sarakstījās ar kādreizējo Biāra kundzi, kas arī

pieprasīja subsīdijas. *Igo — Leonijai dOnē:* «Visdrošākais, ko es tagad saņemšu, ir trīs vekseļi no izdevniecības *Ilachelle»* kopsummā par septiņiem tūkstošiem franku. Tos es pārvedīšu uz Jūsu vārda. Tos būs ļoti viegli diskontēt. Bet tos tūkstoš frankus, kurus Jūs vēlaties saņemt papildus, Jūs saņemsit tieši no manis. Nelietosim vārdu *aizdot.* Es Jums tos iedošu un pateicos, ka Jūs tos pieņemsit. Par naudas saņemšanu, lūdzu, paziņojiet. ..» Tādējādi gaišmate ar ilgu pilnajām

acīm izspruka no spredikiem par taupību un viena pati saņēma vairāk nekā visi tris Igo bērni. Ģimenes tēvs prātīgi noguldīja savus kapitālus, bet dīvaini sadalīja savus ienākumus.

Adele, kļuvusi par vīra uzticības personu, uzskatīja par savu pienākumu noslēpt no svešu cilvēku nesmalkjū-tigās ziņkāres «visādus papirus, kam ir kāds sakars ar dzejnieka intīmo dzīvi». Viktora Igo guļamistabas naktsgaldiņā bija sakrājies «tik daudz intīmu vēstuļu, ka atvilktni bija grūti aizstumt». Būdama vienaldzīga pret tik daudziem vīra neuzticības pierādījumiem, Adele sūrojās vienīgi par to, ka atvilktne nebija aizslēgta. «Man Tevi jāsabar,» viņa rakstīja savam vīram. «Kalpotāji varēja šīs vēstules izlasīt un dažas pat nozagt, ja būtu gribējuši! Ceru, ka tas tomēr nav noticis, jo atvilktne nekrīt sevišķi acis .. .»

Vislielākās raizes Adelei sagādāja bērni. Dedē (jaunākā Adele) bija jau precību gados (viņai bija divdesmit divi gadi), un viņa smagi pārdzīvoja Igo ģimenes pēkšņo izslēgšanu no augstākās sabiedrības, kura, sekojot paradumam, pievienojās pastāvošajai varai un izstūma no sava vidus ķecerus. Dedē ieslēdzās mūzikas un skumju sapņu pasaulē. *Viktors Igo — sievai:* «Pasaki manai mazajai Adelei, ka es negribu, lai viņa kļūtu bāla un vāja. Lai viņa nomierinās. Nākotne pieder labajiem ...» «Maza Adele» tai laikā rakstīja dienasgrāmatu. Ja tēvs būtu varējis ar to iepazīties, viņš tur izlasītu sekojošo: «Mūs atkal sācis apciemot Sentbēva kungs. Viņš ilgi sarunājas. «Es *nicinu politiku,»* viņš mums sacīja, *«vai, pareizāk sakot, es lai neticu.»* Viņš mums solīja atsūtīt Salvandi rakstu par Džersī salu ...»

Resnītis Saris, iznācis 1852. gada janvārī no cietuma, aizbrauca pie tēva uz Briseli. Viņi apdzīvoja divi istabas 27. namā Lielajā laukumā un no saviem logiem varēja redzēt brīnišķīgu skatu: senlaicīgas mājas ar ģēvelēm,

izrotātām un apzeltītām fasādēm («Nevienas fasādes, kas nebūtu pagātnes lieciniece, uz kuras nebūtu kādas dzejas vārsmas, — īsti mākslas darbi.»), rātsnamu — «žilbinošu dzejnieka fantāziju, kas radusies arhitekta galvā ...». Saris Igo bija mantojis no mātes zināmu gurdenumu: viņš ļoti daudz gulēja, maz strādāja un izmaksāja savam tēvam simt franku mēnesī. Trimdinieku tas pastāvīgi kaitināja. Drīz arī Fransuā Viktors tika atbrīvots ar prinča Napoleona (saukta Plonplona) gādību. «Ar nelūgtu gādību,» kā uzsvēra Adele, bet šis Bonaparta dzimtas atzarojums arvien bija palicis uzticīgs Igo ģimenei, un karalis 2eroms, kļuvis par senāta priekšsēdi, allaž ielūdza Adeli savas pieņemšanās. «Nevajag dusmoties uz šo nabaga vīru. Viņš mūs mīl. Ar manu starpniecību viņš gribētu ar Jums izlīgt. Viņš ir laimīgs, viņš gribētu, lai visi dzīvotu saticībā un kopā ar viņu tērētu viņa miljonus ...»

Igo kundze rakstīja, ka draugi viņu neesot pametuši.

«Labsirdīgais, delikātais un iejūtīgais» Vilmēns esot atnācis piedāvāt Franču akadēmijas pakalpojumus un naudas pabalstu.

Adele — Viktoram Igo 1852. gada 18. janvārī: «Vilmēns piebilda: «Igo ir liels, drosmīgs un uzticīgs savām idejām, es viņu apskaužu un jūsmoju par viņu, bet atcerieties, ne vienreiz vien, saņēmis viņu aiz rokas, tiku viņam teicis, ka viņš maldās, ticēdams tautai. Starp citu, tie ir cildeni maldi.» Es viņam atbildēju, ka nākotne pieder tautai, ka par tautu nevajag spriest pēc nesenajiem notikumiem — toreiz taču izpaudās apjukums, neskaidri nodomi, nogurums un atmiņas par jūnija dienām. Pirms promiešanas Vilmēns man sacīja: «Atļaujiet, kundze, ka pirms aiziešanas es jums izsaku kādu priekšlikumu. Esmu jums tik sens draugs, tādēļ ceru, ka šis priekšlikums jūs neapvainos. Jūsu vīrs aizbrauca galīgi nesagatavojies, nepaguvis nokārtot savas darīšanas. Jūsu dēli ir cietumā, un cietums prasa izdevumus. Man negribētos, lai tāda sieviete kā jūs, dzīvodama bēdīgās raizēs, ciestu arī naudas trūkumu. Nododu jūsu rīcībā divi tūkstoši piecsimt franku. Tas ir tikai aizdevums, kundze, to pieņemdama, jūs man izdarīsit lielu pakalpojumu. Jūsu rokās un Igo rokās šī nauda būs daudz lielākā drošībā nekā manējās ...»

Igo kundze bija visu atraidījusi. «Tā kā man ir mazliet pašlepnuma, tad, ja to aizskar, esmu diezgan asa.

I'.<lidos, ka biju pret viņu mazliet iecirtīga...» Adeli bieži apmeklēja Beranžē un Ābels Igo, kuru pēc Ežēna nāves viņa slavenais brālis bija pavisam aizmirsis, taču Ābels izturējās «brīnišķīgi». Abas Adeles dzīvoja vienā istaba, dedzināja kamīnā koksu, «lai paliktu nosprausto izdevumu robežās, kuras Tu man esi noteicis... Dzeram vislētāko vīnu, nekad ne citādu ...» Bet uz ielas viņu goddevīgi sveicināja daudzi cilvēki, kurus viņa nemaz nepazina. Tā bija kompensācija.

Briselē Igo strādāja ar tādu degsmi un ar tādu prieku, kādu dod lielas kaislības. Aprīlī Parīzē izplatījās baumas, ka Igo saņēmis atjauju atgriezties Francijā. Viktors Igo publicēja šādu ziņojumu: «Viktors Igo kādreiz izdabūja atļauju Bonaparta kunga iebraukšanai Francijā, bet sev viņš no tā atļauju nedomā prasīt.» No domas pabeigt «Otrā decembra notikumus» maijā Igo atteicās. Trūka ļoti daudzu materiālu. Viņš būtu varējis izdot šo grāmatu nepilnīgu, bet neviens izdevējs nebūtu iedrošinājies nopirkt viņa manuskriptu; Beļģijas varas iestādes nebūtu atļāvušas to publicēt, baidīdamās no varenā kaimiņa atriebības. Viņš nolēma uzrakstīt un steigšus publicēt īsu pamfletu «Napoleons Mazais». Tā bija satriecoša improvizācija, apsūdzības runa klasiskās romiešu tradīcijas garā: Cicerona plūdums, Tacita izteiksmīgums, Juvenāla satīra. Tā ir dzejnieka proza, saraustīta un ritmiska, piesātināta ar negantu kaislību un prātu, kas piešķir dzejai skaistumu. Pamfleta stils brīžam atgādināja pravieša zākā-šanos,

brīžam nežēlīgo Svifta ironiju.

«Vispirms, Bonaparta kungs, Jums vajadzētu mazliet iepazīties ar to, kas ir cilvēka sirdsapziņa. Iegaumējiet šādu jaunumu: pasaulē pastāv divas lietas, ko sauc par labu un ļaunu. Vajadzēs Jums paskaidrot: melot nav labi, nodot ir slikti, slepkavot — vēl ļaunāk. Kaut arī tas ir lietderīgi, tomēr tas ir aizliegts... Jā, cienītais kungs, aizliegts. Kas tam pretojas? Kas to neatļauj? Kas aizliedz? Bonaparta kungs, ir iespējams būt par noteicēju, saņemt astoņus miljonus balsu par saviem noziegumiem un divpadsmit miljonus franku sīkiem izdevumiem; var nodibināt senātu un ietupināt tajā Sibūra kungu; Jums var būt armija, lielgabali, cietokšņi, Troloni, kas Jūsu priekšā līdī3 uz vēdera, un Baroši, kuri Jūsu priekšā staigās četrrāpus; Jūs varat būt despots, varat būt visuvarens, — bet kaut

kāds tumsā nesaskatāms gājējs, kāds svešinieks nostāsies Jūsu priekšā un sacīs: «To tu nedarīsi!»»[1]

Lai varētu nepārtraukti strādāt, Igo atteicās no «pusdienām un mazām ģimenes svinībām», kas tika uzskatītas par trimdinieku izpriecām. Būdams trimdinieks ir pēc likteņa lēmuma, ir pēc iedzimtas noslieces, Igo vispār jutās itin laimīgs. «Nekad man nav bijis tik viegli ap sirdi, nekad es neesmu juties tik apmierināts.» Viņš zināja, ka pārdzīvojamā nelaime viņu padara lielāku franču acīs. Zils Zanēns viņam rakstīja: «Jūs esat mūsu vadonis un mūsu dievs... Jūs esat mūsu Atdzimšana un mūsu Dzīvība! Jums tikai vajadzēja mazliet attālināties un pieredzēt lielu postu, lai visi ieraudzītu Jūsu dižumu ... Vēl tikai pirms trim dienām, kad Senmarks Zirardēns no savas katedras Sorbonnā gluži vienkārši pieminēja Jūsu vārdu, minēdams retorikas piemērus, tūdaļ atskanēja vienprātīgi aplausi par godu šim cēlajam un slavenajam vārdam . ..» Kādam citam korespondentam Igo izteicas: «Nevis es, mans kungs, tieku vajāts, bet gan brīvība, nevis es esmu trimdā, bet gan Francija.» Ar vienu otru trimdinieku viņš satikās, kā, piemēram, ar Selšeru, ar pulkvedi Sarrasu, cēlu cilvēku un ievērojamu zinātnieku militāristu, ar Zirardēnu. Kopā ar izdevēju trimdinieku Ecelu, kas bija karojošs republikānis, brīnišķīgs draugs un simpātisks rakstnieks, viņš izstrādāja projektu: «Uzcelt literāru citadeli, no kuras rakstnieki un izdevēji bombardēs Bonapartu.» Zils Ecels, Balzaka un Zoržas Sandas rakstu izdevējs, šķita esam visai piemērots šā pasākuma tehniskās vadības īstenošanai. Vai Beļģijā tas bija iespējams? Briesmas, protams, draudēja. Franču imperatora policija izdarīja spiedienu uz Beļģijas maģistratūru. «Ja ne Briselē, tad tas jādara Džersī salā,» sacīja Igo.

Nabaga Ziljeta ar savu Viktoru nesatikās biežāk kā Parīzē. Viņa sūtīja Sizannu uz Lielo laukumu, lai tā aiznes Viktoram Igo «kaut ko garšīgu»; viņa joprojām rakstīja savus «ķeburus», uzturēja dzīvu gadadienu kultu, kaut gan klusībā domāja: «Kāpēc jāsaglabā šī

tradīcija un jāatzīmē pirmā mīlestības diena, ja šās mīlestības diemžēl vairs nav? Ja ir palicis tikai pienākums, žēlums un cilvēciska cieņa?» Vai nebūtu labāk atteikties «no visām šīm bērnišķībām, kas tik slikti sader ar maniem

'Viktors Igo. Napoleons Mazais.

•.iiinajiem matiem?... Ir tādas krāsas, krasu nianses un tērpi, kuri nepiestāv vecākām sievietēm .. .» Četrdesmit s všu gadu vecumā Žiljeta bija priekšlaicīgi novecojusi, kļuvusi smagnēja un resna. Apzinādamās savu fizisko lejup slīdēšanu, viņa aizkustinoši pūlējās atteikties no savas agrākās lomas. Igo, upurēdams Žiljetu pieklājības labad, ko uzlika trimda, diezgan stingri aizliedza sevi apmokiet, kaut gan pieņēma savās mājās daždažādus ziņkārīgus, vienaldzīgus un dīkā dzīvojošus cilvēkus. «Tu pat nemani, cik daudz nežēlības un netaisnības ir Tavā nevērībā pret mani. Tu saudzē savu patmīlību uz manas nabaga sirds rēķina ...» Viņas iemīļotais «kļuva vēl šķīstāks un divu mēnešu laikā Briselē izrādīja vēl lielāku atturību, kura gan viņam piemita jau veselus astoņus gadus». Vai viņš bija tik atturīgs arī pret jaunākām sievietēm? Žiljetai bija pilnīgs pamats to apšaubīt. «Saņemieties taču reizi par visām reizēm,» viņa tam sacīja, «un atzīstieties savā fiziskajā un morālajā neuzticībā ... Es atceros tos laikus, kad Tu mīlēji vienīgi mani, bet atceros arī to dienu, kad, uzdevis par *ieganstu neveselību,* Tu pirmo reizi pameti mani vienu, taču īstenībā biji *aizrāvies* ar kādu citu...» Viņu gaidīdama, kalpone mīļākā pārrakstīja «Napoleonu Mazo», lāpīja sava «dārgumiņa» zeķes un raudzījās, kā debesīs peld mākoņi.

Taču viņš aiztaupīja tai pazemojumu, kādu sagādātu Leonija d'Onē, kas 1852. gada janvārī gribēja atbraukt pie viņa uz Briseli. Viņš tūdaļ bija sācis sist trauksmi, sazinādamies ar laulāto draudzeni, kas bija viņa sabiedrotā.

Viktors — Adelei Igo: «Viņa ir nodomājusi izbraukt divdesmit ceturtajā! Aizej tūlīt pat pie viņas un lūko viņu vest pie prāta. Neapdomīga rīcība šādā bridi var izraisīt nopietnas nepatikšanas. Tagad visu acis ir pievērstas man. Mana dzīve, kas aizrit darbā un trūkumā, ir visiem klaji pārredzama. Tālab es baudu vispārēju cieņu, kas man tiek izrādīta pat uz ielas.. . Šais apstākļos neko nevajag grozīt... Pasaki viņai to visu. Izturies pret viņu laipni un esi saudzīga pret visu, kas viņā sasāpējis. Viņa ir vieglprātīga... So vēstuli viņai nerādi. Tūlīt pat to *sadedzini.* Pasaki, ka es viņai rakstīšu uz to adresi, kuru viņa man uzdevusi. Savaldi viņu no trakulībām ...»

Adele, kļūdama aizvien lepnāka par savu lomu, kas pēkšņi izauga tik liela, vīram uzreiz atbildēja:

«Esi pavisam mierīgs. Nupat, pārnācu no d'Onē kundzes. *Galvoju* Tev, ka viņa nebrauks. Aizrakstīju Usē, lūgdama ar viņu satikšanos, lai varētu aprunāties par «Ceļojumu». Gotjē, Usē un vēl divi līdzstrādnieki

ir galvenie žurnāla *«Revue»* noteicēji. Es pamodināšu d'Onē kundzē interesi par mākslu. Ceru, ka šī cēlā un varenā izklaidēšanās viņu aizraus. Bet Tev, manuprāt, vajadzētu viņai rakstīt uzmundrinošas vēstules, kas sniegtu gandarījumu — ja arī ne viņas sirdij, tad vismaz pašlepnumam. Lai viņa kļūst par *Tavu gara radinieci.* Zinu, ka Tev ir ļoti maz brīva laika, bet dažas rindiņas, ko Tu šad tad uzrakstītu, viņu varbūt nomierinātu. Mīļais draugs, esmu par Tevi nomodā. Strādā mierīgi un neuztraucies ...»

Jaunas sievietes nav grūti iekarot, bet tās ir grūti pārliecināt, ka var dzīvot arī bez tām. Leonija iecirtās.

Viktors Igo — sievai 1852. gada 24. janvāri: «Šorīt atkal saņēmu vēstuli no d'O. kundzes. Viņa katrā ziņā gribot atbraukt — kaut vai uz dažām dienām... Viņa raksta, ka braukšot šurp, nekā Tev neteikusi! Mīļais draugs, Tev katrā ziņā viņa jāsatiek un jāved pie prāta ... Neprātības mēdz visu pazudināt. Tieši šis viņas straujums, kuru es tik labi pazīstu, liedz man viņai rakstīt. Šķiet, ka esmu izdarījis visu, ko viņa vēlējās, lai viņa būtu pilnīgi mierīga. Tagad viņa grib saņemt vēstules, kas būtu *adresētas tieši viņai!* Bet Tu jau zini, ka, ievērojot viņas izdarības, tas būtu ļoti bīstami (viņa taču kuram katram visu izstāsta) ... Parīzē runā par itin visu, bet Briselē, kur es dzīvoju visu acu priekšā, nemēdz runāt par to, ko Parīzē skandina uz visiem ielu stūriem ... Apciemo d'O. kundzi, uzmani viņu. Viņa grasās braukt šurp, kaut gan te ir Saris! Iestāsti viņai, ka tas nav iespējams. Tādā gadījumā es būšu spiests nekavējoties atstāt Briseli ... Aizkavē šo braucienu, jo tas tiešām būtu ārprāts ...»

Beidzot Tgo kundze savu *lielo draugu* bija nomierinājusi, un tas savu starpnieci uzslavēja: «Vispirms man Tev jāpasaka, ka Tu esi cēla un brīnišķīga sieviete. Tavas vēstules es lasu ar asarām acīs. Tās ir pilnas cildenuma, gribasspēka, vienkāršības, drosmes, saprāta, rāmuma un maiguma. Par politiku Tu runā prātīgi, Tu visu pareizi redzi un par visu pareizi spried. Bet, kad Tu runā par darījumiem vai par ģimenes lietām, Tevī ir jaušama cēla un laba sirds...» Nežēlastiba, kas piemeklējusi vīru, daž-

irt ir izdevīga sievai. Tagad īsteni atklājas Adeles paliesā daba. Viņas laulātā drauga dzīvē laikposma no janvāra līdz aprīlim nekādas pārmaiņas nenotika. Darbs. Pusdienas viesnīcas ēdamzālē kopā ar Aleksandru Dimā, Noelu Parfē, Sarlu Igo, dažreiz arī ar Edgaru Kinē. Žirar-dēns, trimdinieks bez kādiem noteiktiem uzskatiem, viņos visos modināja nemieru; brīžam viņam uznāca bonapar-tisma lēkmes, un viņš sacīja Viktoram Igo: «Mana sieva ir tikpat *sarkana* kā jūs un, tāpat kā jūs, saka: *«Viņš ir bandīts.»»* Vārdu sakot, Žirardēns jau bija gatavs atkal pieslieties kādam citam režīmam. Pielāgošanās, tāpat kā trimda, dažiem mēdz būt aicinājums. Orleānas hercogienes ārsts Noels Gieno de Misī, atbraucis Briselē, pastāstīja Viktoram Igo, ka princese par

viņu skumīgi izteikusies: «Kā? Vai tas var būt, ka viņš vairs nav mūsu draugs?» Igo atbildēja, ka pret Orleānas hercogieni viņš izjūtot «dziļu cieņu un simpātijas», taču piebilda: «Es uz visiem laikiem piederu republikai, un ar Orleānu dzimtu man nav un nebūs kopīgu interešu.» Par kopīgajām interesēm pagātnē — ne vārda.

Kļuva skaidrs, ka pēc «Napoleona Mazā» publicēšanas būs apdraudēta Igo ģimene un viņa īpašumi Fiancijā. Valdība izdeva likumu pret «ļaunprātīgu preses izmantošanu», saskaņā ar kuru vainīgos franču, pat tos, kas dzīvo ārzemēs, bija paredzēts sodīt ar naudas sodu un īpašuma konfiskāciju. Tāpēc Igo nolēma pārvest visu savu ģimeni uz Briseli, ja Beļģijas valdība dotu atļauju, vai arī uz Džersī salu, ja Beļģijā, kā viņam ziņoja Brukērs, tiktu izdots likums, kas aizliedz uzbrukt draudzīgas valsts galvām, jo tas tad izraisītu Igo izraidīšanu no Beļģijas. Vispirms viņš bija domājis pārsūtīt no Parīzes uz Džersī salu visas mēbeles. Viņš bija ļoti pieķēries mantām, kuras ar lielu mīlestību bija iegādājies pie vecu lietu tirgotājiem: Venēcijas stiklam, vara krūkām, fajansa bļodām. Adele šo nodomu atzina par neprātīgu. Kāpēc uz ilgu laiku iekārtoties svešumā? «Mums vienmēr jābūt gataviem pārcelties uz citu vietu... Notikumi jau divi reizes mūs ir izraidījuši no mājām. Notikumi var itin labi mūs izraidīt arī trešo reizi... Ja mēs pārvestu mēbeles uz Džersī, mums rastos prāvi izdevumi par mantu iesaiņošanu un pārvešanu. Atceries, ka, pārvācoties uz jaunu dzīvokli, mums bija vajadzīgi *astoņpadsmit iurgoni,* bet kopš tā laika, šķiet, mantu mums kļuvis vēl vairāk...» Adele

ieteica atdot kādam dzīvokli Tūrdoverņas ielā un pārdot ūtrupē «lieliskās gotiskās mēbeles», visas vecās grabažas (kuras viņu šausminā̄ja) un visu bibliotēku, ieskaitot Ron-sāra pirmizdevumu. Šai steidzīgajā mantu izpārdošanā netika saudzēta arī Sentbēva dāvana, ar kuru viņai saistījās atmiņas par nelaimes pilnajiem gadiem.

Adelei, ģimenes pagaidu galvai, tika uzdots sagatavot izpārdošanu, sastādīt mantu katalogu, ielikt sludinājumus avīzēs, rūpīgi pārbaudīt visus bēniņos izmestos skapjus un galdus, kuriem nebija atslēgu un kuru atvilktnes bija pilnas ar intīmām vēstulēm. Kad viņa būs veikusi savu uzdevumu un būs beigusies izpārdošana, viņai jāsavāc nauda un kopā ar Toto un Dedē (Saris jau dzīvoja kopā ar tēvu) steigšus jāpaslēpjas drošā vietā, pirms sazvērnieks pagūs nomest bumbu. Igo nepacietīgi gaidīja šo laimīgo mirkli. Viņš zināja, ka viena mēneša laikā sacerētais «Napoleons Mazais» bija lieliski izdevies pamflets. Briselē dzīvojošie trimdinieki, tādi kā ģenerālis Lamorisjērs, katru dienu ieradās pie Igo, lūdza nolasīt tiem dažas lappuses un ar baudu noklausījās atriebes pilnajās rindas. *«Milzīgais naids tiem sagādāja neizsakāmu prieku.»*

Ģimenes mantu izpārdošana vairāksolīšanā varētu būt sāpīga, bet

Viktoram Igo šo operāciju svētīja publiskais upurēšanas prieks, turpretī Adeli iepriecināja doma, ka viņa var savam vīram atmaksāt. Viņa drīkstēs tam pārmest, ka tas savācis nevērtīgas, ieplaisājušas bļodas: «Tu nekā nesajēdzi no mantām, sapirkdams galvenokārt apdilušus audumus, aplauztus, saplaisājušus, apdauzitus fajansa traukus... Pirkt vecas grabažas — tas ir vismuļķīgākais, kas vien var būt. ..» Viņa triumfēja, pierādīdama, ka šī vecu lietu cienīšana dārgi izmaksājusi. Jāpiebilst, ka viņa ienīda šīs vecās lietas, kuras Viktors Igo bija pircis de Lapa ielā kopa ar Ziljetu. Izpārdošana ienesa tikai piecpadsmit tūkstošus franku. Toties draugi maksāja lielu naudu par priekšmetiem, kuri bija rotājuši dzejnieka darba galdu. Akadēmijas izdotā vārdnīca tika pārdota par divdesmit sešiem frankiem, Viktora Igo zīmogs — par simt vienu franku, viņa papīru griežamais nazis — par divdesmit četriem frankiem. Ronsāra pirmizdevums bija ierakstīts katalogā ar divdesmit sesto numuru. Tas par simt divdesmit frankiem tika Biezo jaunkundzei, grāmat-veikala īpašniecei Gramona ielā 6; viņa to savukārt pār-

deva par simt piecdesmit frankiem Sailam Žiro, tautas izglītības ministram.

Zils Zanēns par šo izpārdošanu publicēja laikrakstā *«Journal des Débats»* drosmīgu feļetonu.

«Kam dzejniekam, kurš iemīlējies mākslinieciskajā formā un kolorītā, bija vajadzīgas visas šīs bagātības?» viņš rakstīja. «Kāpēc? Tikai tāpēc, lai tās iekļūtu pārdodamo mantu sarakstā un lai to cenu ūtrupē skaji izkliegtu mantu aprakstītājs. Dārgie greznuma priekšmeti, jaukie dzīvokļa izrotājumi! Luk, pie sienām jau izlīmēti paziņojumi par izpārdošanu, starp amatieriem izplatits katalogs, kuram katram garāmgājējam pieejams šis muzejs — ej un pērc, kas tev patīk. Vai gan bija vērts, mījais draugs, tik ļoti jūsmot par šīm skaistajām lietām un tik ļoti tās mīlēt?! Redzi, pret tevi izturas kā pret izšķēidētāju, pret tevi izturas kā pret nomirušu cilvēku, kuram nav bērnu! .. .»

Laikraksts *«La Presse»* un Teofīls Gotjē arī atsaucās līdz jūtīgi. Trimdinieks viņam cēli pateicās: «Dārgais dzejniek, nelaime, kuru Jūs ar savu rakstu padarījāt nemirstīgu, nav nelaime .. .» Dienā, kad bija notikusi izpārdošana (trešdien, 1852. gada 9. jūnijā), vīrišķīgais Zanēns atnāca vēlreiz nakti uz Tūrdoverņas ielu.

Zils Zanēns — Viktoram Igo: «Ap Jūsu māju valdīja dziļš klusums. Zvaigzne, Jūsu iemīļotā zvaigzne meta savu zilo gaismu dārziņā, kurā Jūs mēdzāt vakaros uzkavēties. . . Pie atvērtā loga bija redzama Tāda ēna, kāds baltums, kāds tēls uzmanīgi un mierīgi klusēdams noraudzījās uz pilsētu, kuru rīt būs jāpamet! Manuprāt, šī sapņotāja bija Jūsu meita. Pie aizvērtā loga klusām sarunājās Jūsu sieva un Jūsu dēls; viņu saruna bija mieriga un skumja; viņu teiktos vārdus nevarēja dzirdēt, bet bija viegli saprast, ko viņi runā. Viņi atvadījās no savas

jaukās ligzdas, kurā mājoja tēva slava ... Ak vai, kuram gan varēja ienākt prātā dižo kauju dižajās dienās, kad Adele Igo tika apsveikta kā karaliene un kad viņas vīrs svinēja uzvaru un valdīja, — kuram gan varēja ienākt prātā, ka mēs zaudēsim Igo kundzi un ka viņa dosies trimdā? .. .»

Tātad lēmums bija pieņemts. 25. jūlija vēstulē Igo steidzināja sievu doties tieši uz Senlhelieru (Dzersi salā). Viņš pats pirms Federa likuma publicēšanas (saskaņā ar šo likumu viņš būtu jāizraida), negribēdams Beļģijai

36 i

uzkraut bīstamo nastu sakarā ar savu «Napoleonu Mazo», 1. augustā pēc trimdinieku banketa, kas notika viņa vadībā, kopā ar Sarlu atstāja Briseli. Zanēns ieradās Briselē no viņa atvadīties. «Laukumā ... no kādas tumšas bodes veda šauras durvis uz kāpnēm, pa kurām varēja uziet skabūzītī, kur mitinājās šis Francijas pērs, šis tribūns, šis Zelta aunādas ordeņa kavalieris, dzimis Zelta aunādas bruņinieks un Spānijas grands, kas laidis pasaulē «Er-nanī» un «Ruī Blazu». Durvis nebija aizslēgtas. Pie šā trimdinieka varēja iet iekšā tāpat, kā kādreiz gāja pie dzejnieka. Viņš gulēja, izstiepies uz grīdas paklāja. Viņš bija tik cieti aizmidzis, ka nedzirdēja mani ienākam, un es varēju pēc sirds patikas apbrīnot viņa spēcīgo augumu: platās krūtis, kurās tik daudz telpas aizņēma dzīvība un elpa, atklāto pieri un rokas, kas bija cienīgas turēt burvju zizli; vārdu sakot, es viņu redzēju itin visu, šo cildeno dienu dižo varoni... Viņš gulēja tādā kā bērna miegā — tik rāma un vienmērīga bija viņa elpa.»

Tāds miegs mēdz būt cilvēkam ar mierīgu sirdsapziņu.

ii

«JŪRAS TERASE»

Gaišzilā apmetni kad tita Uz bikliem vijņiem snauž Dzersi Pēc Sicīlijas izskatīties Grib savā dzidrā mēteli.

Viktors Igo

Tūkstoš astoņi simti piecdesmit otrā gada augusts. Kādā svelmainā vasaras dienā trīs ceļinieki — Igo kundze, viņas meita Adele un uzticamais bruņinieks Ogists Va-kerl — izkāpa no kuģa Džersī salas krastā. Viņi bija braukuši cauri Sautemptonai un ar riebumu pirmo reizi nogaršojuši rostbifu. Viņiem likās, ka izdegusī Senthelieras apkārtne ir drausmīgi līdzīga Svētās Helēnas salai. Pēc divi dienām viesnīcā «Zelta ābols» pie viņiem atbrauca arī Viktors Igo un Šarls. Diezgan daudzie trimdinieki, kuri gan nebija tik ievērojami kā Briselē dzīvojošie, devās dzejnieku sagaidīt ostā, kur, sajaukušies ar vietējiem pilsētas iemītniekiem, viņu skaļi apsveica. Igo kundze atzina, ka viņas virs un dēls kļuvuši manāmi res-

naki. Ar tīšu nevīžību ģērbies, Viktors Igo izskatījās stipri pārvērties. Augstākās sabiedrības cilvēks, allaž rūpīgi sasukājies un

elegants, bija pārvērties par rupju strādnieku. Viņa izmocītā, novecojusī seja, ciešais un kvēlais acu skatiens brīžiem piešķīra viņam kaut ko fanātisku. Bet drīz vien viņš atguva gan savu agrāko jautrību, gan veselo saprātu.

Dzersi sala, kad to tuvāk iepazina, trimdiniekiem iepatikās. *Viktors Igo — pulkvedim Šarrasam Briselē:* «... Ja kaut kur pasaulē ir skaistas trimdas vietas, tad tāda brīnišķīga vieta ir Dzersi sala. Šeit ir mežonīgi un piemīlīgi, visapkārt jūra, sauszeme ir tikai astoņas kvadrātjūdzes, un to klāj zaļumi. Esmu šeit apmeties baltā būdiņā jūras krastā. Pa savu logu es redzu Franciju. Tai pusē lec saule. Laba zīme. Runā, ka mana grāmatiņa iesūcoties Francijā un pilienu pa pilienam krītot uz Bonapartu. Galu galā tā varbūt izsitīs viņā caurumu ... Kopš esmu šeit ieradies, mani ir pagodinājuši, trīskāršodami Senmalo muitnieku, žandarmu un špiku skaitu. Šis stulbenis licis izsliet veselu durkļu mežu, lai neļautu izkāpt krastā kādai grāmatai.. .»

Sala izskatījās pēc spilgti zaļa parka, kurā izkaisītas glitas mājiņas, bet lejā skalojās jūra. Drīz vien Igo ģimenē radās domstarpības — nevarēja vienoties mitekļa izvēlē. Viktors Igo gribēja dzīvot jūras krastā; viņa meita velējās palikt Senthelierā, bet Šarls — apmesties kādā augstākā vietā, mežonīgā apvidū. Uzvarēja *pater familias*[1] un noīrēja ļoti savrupu māju jūras krastā — «Jūras terasi», kas izskatijas «pēc smaga, balta kuba ar taisniem stūriem», kā viņš vēlāk stāstīja, «un tai bija kapa forma», bet īstenībā tā bija jauka, maza villa ar terasi, augļu un sakņu dārzu. Nekā drūma. Žiljeta, kas ieradās ar otru pasažieru kuģi (to prasīja pieklājībā un Adele), sākumā apmetās viesnīcā, bet vēlāk sameklēja dzīvokli kādā kotedža ar lepnu nosaukumu — *«Nelson Hall». Ziljeta Druē — Viktoram Igo 1852. gada* JO. *augustā:* «Redzēsim, vai skats uz okeānu Jūs labāk iedvesmos nekā Briseles Lielais laukums un vai manai kotedžai Jūs biežāk parādīsit godu nekā dzīvoklim Sentibēra pasāžā ...»

Viktors Igo — pulkvedim Šarrasam, «Jūras terasē» [64]

1853. gada 24. janvārī: «Nav nekā jaukāka pat Jūsu vīrišķīgo un spēcīgo balsi, kas man uzsauc: *«Turieties!»* — pašā cīņas karstumā. Tas man atgādina vecos labos laikus, kad Jūs man sēdējāt aiz muguras Nacionālās sapulces zālē ... Es bieži atceros mūsu jaukās stundas, kuras pavadījām Briselē, jaukas pat trimdā, jo tās darija skaistas mūsu draudzība, mūsu vakari, mūsu kopīgie sapņi, mūsu sarunas, — tā vēl joprojām bija Francija. Diemžēl tagad tā vairs nav. Es dzīvoju uz laukiem, nošķirts no pilsētas ar lietus gāzēm un miglām, dzīvoju aci pret aci ar dunošu jūru un ar gaišu dieva smaidu. Starp citu, ar to pietiek.»

Visas šās mazās pasaulītes — šo abu ģimeņu eksistence bija atkarīga no vienas spalvas un no vienām smadzenēm. Vajadzēja kaut ko publicēt, — bet ko īsti? Viktoram Igo bija pilnīgi gatavs-kāds

dzejoļu krājums «Apceres» — mīlestības un sēru dzejoji . . . Ziljeta un Leopoldīne . .. Bet vai tik asu politisku satraukumu brīdī publikai drikst piedāvāt liriskus dzejoļus? Ne Ecels to ieteica, ne ari pašam autoram tas bija padomā. Šais dusmu dienās taču nevarēja atteikties no noskaņojuma, kas strāvoja cauri «Napoleonam Mazajam». Francijā grāmata tika ievesta burtnīcās, kas bija drukātas uz plāna papīra un paslēptas ceļasomās ar dubultdibenu, bet dažreiz pat Napoleona III dobajos krūštēlos, un tā izraisīja apbrīnu. Turīnā Aleksandrs Dima to lasīja skaļā balsī. «Visi bija sajūsmā, visi jutās pacilāti.» Angju valodā *«Napoleon Ihe Liltle»* iznāca septiņdesmit tūkstoš eksemplāros. Arī spāņu valodā iznāca *«Napoleon el Pequeno».* Visā pasaulē miljons eksemplāru metienā iznākušais Igo pamflets apliecināja prāta uzvaru pār varmācību. Ja arī cilvēki baidās kaut ko darīt, viņiem tomēr kļūst vieglāk, zinot, ka ir tādi drosminieki, kas pauž naidu pret varmākām.

Tātad tas bija jāturpina, bet dzejā. «Neģēlis apcepināts tikai no vienas puses, es viņu pannā apgriezīšu uz otru pusi.» Dienu un nakti saniknotais dzejnieks klida pa pludmali un kāpām Rozelas klinšu tuvumā. Visu rudeni viņā mutuļoja milzīgais sašutums, kas iedvesmoja brīnišķīgu vārsmu rašanos. Tas bija laiks, kad viņš uzrakstīja ne vien «Tulonu», «Nox» ', «Izpirkšanu», bet arī «Sirdsapziņu» un «Kristus pirmo sastapšanos ar kape- [65]

nom». Kopš 1852. gada novembra kopā ar Parīzē uzrakstītajiem dzejojiem pret «turīgajiem ļaudīm» viņam sanāca tukstoš sešsimt dzejas rindu; viņš gribēja, lai viņam būtu trīs tūkstoši šādu rindu. Izšķērdīga sarkasma un lēstu bārstīšana. Ikviens trimdinieks, kuram atņemta iespēja darboties, zaudē mēra sajūtu, un tas bieži vien viņu padara par vāju politiķi, bet dažkārt — par lielu dzejnieku. To apliecina Dante. Un, tāpat kā Dante, Igo atbrīvojās no dusmām, piešķirdams tām mākslinieciisku formu.

Kādu nosaukumu dot dzejoļu krājumam, kas vērsts pret valsts noziegumu? Viņš svārstījās: «Atriebēja dziesma», «Atriebējas», «Atriebējas atskaņas»? Beidzot izšķīrās par nosaukumu «Sodība». «Es savelku stingrāk buras, lai ātrāk pabeigtu. Jāpasteidzas, jo Bonaparts, manuprāt, ir jau sasmacis. Viņš vairs ilgi nevaldīs. Impērija viņu pacēlusi uz pjedestāla, precības ar Montiho viņu nobeigs... Tātad mums jāpasteidzas . . .» Trimdinieka ilūzijas ir gan maldīgi, gan pareizi minējumi. 1853. gada pavasarī Igo uzrakstīja poēmas «Lietus spēks» un «Imperatora mantija». Vēlāk', savācis visus šos dzejoļus vienkop, viņš tos sāka izkārtot. Plāns viņam radās pašās darba beigās. Grāmatai piemita apbrīnojama intonāciju dažādība, bet visu krājumu vienoja spēcīgas sašutuma jūtas. Šai sakarā neapšaubāmi varētu atcerēties d'Obiņē «Traģiskās poēmas», «Menipa satīras», Tacitu un it īpaši Juvenālu, bet Igo to pārspēja ar atmaskošanas spēku, ritmu jauninājumiem, valodas skaistumu, ironijas stiprumu un jo sevišķi ar

episko vērienibu. Viņa satīra iedragā un sagrauj, epopeja aizvāc prom visas drazas. Grāmata «Sodība» lasītāju veda no slavas apšalktās pagātnes cauri kaunpilnajai tagadnei uz gaišām nākotnes cerībām. Ecels nožēloja, ka grāmata ir pilna negantu dusmu. Igo paskaidroja; «Masas nevar ietekmēt ar sīkiem dūrieniņiem. Varbūt es nobaidīšu buržuā; kas man gar to daļas, ja es spēšu uzmodināt ļaudis... Dante, Tacits, Jeremija, Dāvids, Ijābs — vai tad viņi nebija neganti? ... Mēs būsim mērenāki, kad kļūsim uzvarētāji. ..»

Poēmu temati nebija visai dažādi: tēvoča un krustdēla, varoņa un bandīta pretstatīšana; režīma labvēlības izmantotāju zemiskums; zvēresta laušana; drausmīgie spaidu līdzekļi; sieviešu un bērnu slepkavošana; atmaksas pareģojums — dzejnieks, kas nosūta katorgā imperatoru un tā kliķi. Vārdu sakot, sapnis par atriebību. Lāstus *Maņānam,*

Mornī un *Mopā* viņš ietērpa lieliskās vārsmās ar nevainojamu precizitāti. Apbrīnojami atskaņodams to vārdus, viņš tos padarīja par ritma katorgā ieslodzītiem skanējuma gūstekņiem. «Vienīgi Igo spēja sasniegt tik varenu vārda spēku.» Šais poēmās bija itin viss: vaimanas par decembrī noslepkavotu bērnu; dziesmiņas ar populāriem motīviem («Kronēšana» pēc dziesmas «Malbruks» melodijas — «Dreb Parīze, ak posts un bēdas!»); bēru zvans («Skan šodien bēru zvans no katedrāles torņa, bet rīt skanēs trauksmes zvans...»); asa un spēcīga satīra («Sargātājs par miera grāvēju»); atmiņas par varonīgajiem laikiem («Vagrāmas karogi! Voltēra dzimtā puse! Tavs kauju dižums svēts vēl allaž nespēj klusēt...»); vārsmas par karagājieniem ar drūmām beigām («Izpirkšana»); skaļš, skanīgs aicinājums bitēm «Imperatora mantijā».

Jūs, kurām darbs pār visu valda Un kuras dārza smarža salda Vien valdzina un kalnu gaiss,

Kas vairās sniegputeņa biedu Un ievāc sulu visos ziedos.

Lai taptu medus smaržīgais;

Jūs — dzidru rasu ēdinātas,

Un visas lilijas jums klātu KJ līgavai nes davanas;

Jūs, vasaras un saules māsas,

Jūs, zelta bites, gaismas lāses.

No mantijas prom trauciet tās!...

Tad, dusmās kaistot, viltiniekam Tā uzklūpiet, ka ne pa niekam Gar acim tumšs lai sametas!

Jel dzeniet viņu prom bez mitas.

Lai viņš no bitēm mūk, ja citiem Vēl bailes ir un drosmes mazi [1]

Pagaidām ir jābūt izturīgam:

It vīrišķīgi es šīs trimdas mokas ciešu.

Kaut gala nespēju tām saskatīt nemaz.

Pat visai zemei pār ja ļaunie spēki ietu

Un bailes iezagtos ja sirdīs drosmīgās,

Ir tad vēl asinis par republiku liešu!
Starp tūkstoš kareivjiem es — pie šis nometnes;
Starp desmit drošsiržiem kā desmitais es iešu;
Ja paliks tikai viens — tas, zvēru, būšu esi[2]

Tāda bija ši 1852./1853. gada ziemā tapusī grāmata, kuras ikviena lappuse bija uzrakstīta lieliskā rokrakstā. Viktoram Igo, kas, atspiedies pret klintīm, uzrunāja okeānu, dzelmi un bezdibeni, Viktoram Igo, kas strādāja tā, kā vēl nekad savā mūžā nebija strādājis, ietērpdams savu naidu dzejas formā, laiks ritēja ātri. Citiem trimda nebija nekāds spēcinātājs līdzeklis. Igo kundze, kurai bija atņemta Parīzes valstība un kura bez sevišķa prieka noņēmās ar mājturību, sadomāja rakstīt grāmatu «Viktors Igo pēc viņa dzīves aculiecinieka stāstījuma». Kopš tā laika, kad Adele rakstīja vēstules savam līgavainim, viņa, saskardamās ar tik daudziem rakstniekiem, bija guvusi zināmus panākumus literatūrā, turklāt cilvēks, par kuru viņa rakstīja, viņai varēja palidzēt. Adeles rīcībā bija viņas tēva atmiņu manuskripts un ģenerāļa Igo neizdotie memuāri, kuru dažas lappuses viņa norakstīja vārdu pa vārdam, bet dažas citas izpušķoja. Sevišķi grūti viņai bija iesākt. «Rakstīšana par manu vīru veicas gausi. Es taču neesmu rakstniece. Rakstīt piezīmes ir tīrais nieks, bet, kad šīs piezīmes, kā mēdz teikt, jāapstrādā, man krietni vien jānopūlas ...»

Pirms aizbraukšanas no Parīzes Adele aizrakstīja vēstuli Leonijai d'Onē: «Tātad saņemieties, strādājiet! Pašcieņa, spēks, es pat teiktu — laime ir rodama darbā ... Simt mīļu sveicienu ...» Arī no Džersī salas viņa rūpējās par savu draudzeni un sniedza tai ziņas par «mūsu dārgo trimdinieku». Saris Igo un Ogists Vakerī, kas abi bija valodīgi un ļoti skaļi, Džersī salā dzīvojošo franču priekšā spīdēja un dedzīgi aizrāvās ar fotografēšanu. Viņu dage-rotipi atspoguļo toreizējo Igo izskatu: nikns skatiens, saspringta, mazliet uztūkusi seja. «Impozanta un drūma seja,» saka Klodels. «Bet aiz tās jaušama cēla cietēja dvēsele, un es sapratu, uzreiz sapratu, kas man ar viņu ir radniecisks, par spīti viņa draudpilnajam un drūmajam izskatam .. .» Dedē ar lejup nolaistajiem plakstieniem izskatījās bēdīga un apmulsusi, un ari viņa slēpa savā sirdī ciešanas. Viņa nodevās mūzikai, sapņoja par neiespējamu mīlestību un smagi pacieta dzīvi vientulībā.

Fransuā Viktors bija palicis Parīzē — tur viņu aizturēja kaislīga aizraušanās ar glītu «Varietē» teātra aktrisi Anaīsu Ljevēnu. Šis romāns, kurā izputēšana draudēja mīļākajai, jo mīļākajam naudas nebija, daiīja raizes viņa vecākiem. 2anēns viņiem rakstīja, ka Fransuā Viktors

kompromitējot slavenu vārdu. Dimā, dēls, strostēja jauno cilvēku: «Iemīlējusies kurtizāne! Tādas jau var sastapt vienīgi romantiskās drāmās!» Labs izteiciens «Kamēliju dāmas» autora mutē. Igo kundze aizdrāzās uz Franciju, lai izrautu savu dēlu no paklīdušas meičas

skavām. Viņas ierašanās Parīzē draugiem izvērtās par īstiem svētkiem. Zanēns rakstīja Šarlam Lakretelam: «Man šķita, ka Igo kundze ir *par daudz* vīrišķīga, *par daudz* mierīga; viņas jautrībā bija jūtama zināma bravūra . ..» Skaistā Anaīsa vajāja savu mīļāko arī Džersī salā; Viktoram Igo vajadzēja uzsākt ar viņu sarunas un atpirkties no viņas, lai viņa brauktu prom; par laimi, viņš prata ar sievietēm runāt: viņš tai iztēloja trimdu visdrūmākajās krāsās un tik ļoti to nobaidīja, ka tā aizbrauca uz Varšavu. Fran-suā Viktors noraudājās pēc tās, tad nomierinājās un, tāpat kā visi «Jūras terases» iemītnieki, ķērās pie rakstīšanas. Temats: Džersī salas vēsture. Sī māja bija Īsta grāmatu fabrika.

Bet nabaga Ziljeta no «svētās ģimenes» tuvuma kļuva vēl nelaimīgāka. Viņa redzēja pa logu savu dzejnieku, bet viņai bija aizliegts Igo uzrunāt, kad viņš gāja kopā ar sievu. Viņai gan arī nebija ne prātā to darīt, viņu atturēja «nepārvarams kauns». Kad Zrljeta redzēja ejam garam ar vīru zem rokas Igo kundzi, tērpušos skaistā zīda kleitā, un šo greznību salīdzināja ar savām «ubadzes skrandām», viņa ļoti cieta. Džersi sala bretonietei patika, te viņa atkal, tāpat kā bērnībā, redzēja jūru, tikai viņai negribējās vienmēr būt vienai ar saviem *skribelējumiem*. «Ja Jūs tik bezgala daudz nepozētu dagerotipiem, Jūs varētu mani kaut kur aizvest pastaigā .. .» Ziljeta bija greizsirdīga uz visiem trimdiniekiem, kuriem Igo atdeva savu laiku. «Ko gan šie drausmīgie demagogi sagudrojuši: rīkot sapulci tik skaistā laikā?!...» Kāpēc ieslēgties smacīgā istabā, kad saule kaitējas ar pavasari? Turklāt ieslēgties kopā ar «bārdainiem, līkiem, aprepējušiem, pinkainiem, kuprainiem un truliem trimdiniekiem»? Bet Igo uzskatīja par savu pienākumu izturēties pret trimdiniekiem saudzīgi: tie taču bija viņa brāļi, daži pat viņa skolotāji, tiem bija grūti dzīvot, jo tie nesapratās cits ar citu — vieni bija kļuvuši par trimdiniekiem 1849. gadā, citi — 1852. gadā, — tie cits citu nicināja, un to vidu bija bargais Pjērs Lerū, nelabojamais bļāvējs un pravie-

k

tis, viltus ģēnijs, kas ilgi gandēja dzīvi Žoržai Sandai; Igo viņu sauca par «filū-sofu», bet Sentbēvs par viņu izteicās šādi: «Es iepazinos ar Lerū, kad viņš bija ievērojams virs, bet kopš tā laika viņš ir stipri samaitājies. Esmu viņu pazaudējis no acīm, pareizāk sakot, mēs pārtraucām sakarus. Viņš kļuva dievs, bet es — vienkāršs bibliotekārs. Mūsu ceji izšķīrušies .. .»

Igo darīja, ko vien varēja, lai starp trimdiniekiem uzturētu vienprātību. Viņš teica kapa runas, gādāja par trūkumcietējiem, nodibināja savstarpējās palīdzības kasi.

1852. gada 2. decembrī Francijas valdība atjāva atgriezties dzimtenē visiem, kas «nebija nekā darījuši pret valsts izredzēto», un apsolīja tos nepakļaut nekādām represijām. Daži neizturēja. «Viņi

brauc projām,» rakstija Igo, «ar parakstu apliecinādami, ka viņi *novesti no īstā* ce/a ar *viltus padomiem.* Es viņiem piedodu un viņus nožēloju ...» Žorža Sanda mudināja savu draugu Ecelu atgriezties: «Tiem, kuri uzskata par pazemojošam vismazākās pūles sakarā ar atgriešanos, būs Uels nopelns norīt šo krupi aiz mīlestības uz ģimeni vai sava personiskā pienākumā vārdā...» Bet visa Igo ģimene palika nelokāma. Saris Igo bija slepus aizbraucis uz Kāmi nopirkt materiālus fotografēšanai, un tur pie viņa tūdaļ ieradās policijas komisārs, kas pārmeklēja visu viņa bagāžu. Pat Džersī salā un pat starp trimdiniekiem bija «Bonaparla kunga» aģenti. Kur notiek šķelšanās, tur mudžēt mudž spiegi.

Tā ritēja mēneši; dzejnieks rakstīja dzejoļus «Jaunajai sodībai»; viņa ģimenes locekli nodevās mūzikai, rakstīja un mocījās ilgās. Francijā jaunais režīms sakās ar lielu greznību un jautrību. Bet Viktors Igo joprojām nešaubījās par gala iznākumu: *

Cirsts konsuls marmora. Par Pompeju to sauc.

Ar zobenu, stalts, garš šis milzis nesatraukts Pie tumšām kolonnām stāv Senātā un gaida,

Stāv, domos iegrimis, nav viņam seja smaida.

Ko gaida viņš? Ak, Brut! Njids apslāpējams nav!

Kaut Cēzars Pompeju sen uzvarējis jau,

Kaut karavadoni jau sumin--āja tauta,

Bet tagad mūžībā tiem tikšanās būs ļauta.

Un drūmā forumā, pirms kļūmais gals ir klāt,

Tēls satiks mironi, kā abiem norunāts.

III

IERODAS GARI, UN RUNA GALDIŅI

Pār dienām, līdzīgi kas bāliem rēgiem

slid,

Es redzu: bezgalība tā kā liķauts krīt.

Viktors Igo

Dzīvi «Jūras terasē» pārvērta kāds desmit dienu ilgs apciemojums 1853. gada septembri. Delfīne de Zirardēna brja viena no vissenākajiem Viktora Igo draugiem. Viņš ar to bija iepazinies Sarla Nodjē salonā, kad tā vēl bija dzīvesprieka pilna gaišmate jaunava. Būdama mazāk opor-tūnistiski noskaņota nekā viņas virs, kopš Igo izraidīšanas trimdā viņa ar dzejnieku sarakstījās, un šī sarakstīšanās bija naidīgas noskaņas pilna pret Bonapartu Mazo, kuru Delfine dēvēja par «Bustrapu».

Dellîne de lirardēna — Viktoram Igo 1853. gada 6. aprīlī: «Vai Jūs atceraties skaisto Eiženiju, kuru Jūs satikāt manā salonā un ar kuru tik viegli sarunājāties spāņu valodā? Tagad viņa ir kļuvusi par Bustrapa laulāto draudzeni ... Viņa ir brīnišķīga sieviete un pelnījusi kaut ko labaku. Mani pārsteidz viens apstāklis: kad viņa deva prezidentam

jāvārdu, viņa jau bija izlasījusi Jūsu grāmatu [66] — slepus, visādi uzmanoties, tomēr bija izlasījusi. Mani šī grāmata būtu mazliet atvēsinājusi pret līgavaini ...»

Igo bija gaužām priecīgs par satikšanos ar de Žirardēna kundzi, bet atzina, ka viņa ir visai pārvērtusies. Viņa nupat bija zaudējusi ļoti tuvu draugu un arī pati jau bija slima ar vēzi, kas viņu pēc divi gadiem noveda kapā. Bāla, tērpusies melnās drānās — viņa runāja vienīgi «par kaut ko drūmu» un šķita saskatām «nāves burvību». Viņa pastāstīja trimdiniekiem par mēģinājumiem, ar kuriem tai laikā aizrāvās Parīze un visa Eiropa, — par spiritismu, dancojošiem galdiņiem, garu izsaukšanu.

Sākumā Viktors Igo izrādija zināmu skepsi, bet pret šādām atklāsmēm viņš bija uzņēmīgs. Vispirms jau pēc savas dabas: visu mūžu viņam bija rādījušās neskaidras vīzijas, kas dažreiz sniedzās līdz halucinācijai. Rēgi, kurus

rakstnieks piedēvējis stāsta «Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējā diena» varonim, rādījušies viņam pašam, Viņš bija tais ieskatos, ka visi filozofi ir redzējuši nakts melnumā «kaut kādas neizprotamas parādības». Pie savas istabas sienām viņš dzirdēja kaut kādus klauvējienus. Viņš ticēja, ka var droši runāt par priekšnojautu, jo pats, piemēram, bija pārdzīvojis mokpilnas skumjas, kas viņam bez kāda iemesla bija uznākušas Oleronā Leopoldīnes nāves brīdī, kaut gan viņš toreiz vēl nekā nezināja par notikušo katastrofu. Klodels apgalvoja, ka visbiežāk Igo esot sajutis «*šausmas*, tādu kā panisku kontemplāciju», īsi sakot, pārdabiskais viņam šķita dabisks... To veicināja arī viņu ieinteresējusī mācība. Viņš ticēja dvēseju nemirstībai, to pastāvīgajai kustibai, to nemitīgajai augšupejai no nedzīva priekšmeta līdz dievam, no matērijas uz ideālu. Kāpēc nepieļaut domu, ka telpā kustošās imateriālās būtnes cenšas ar mums sazināties? ... Vide un apstākļi bija labvēlīgi tādam noskaņām: morālais satricinājums, ko radīja trimda, allaž negaistošā Leopoldīnes ēna, vietējās leģendas. Klīda baumas, ka «Jūras terasi» apmeklējot spoki, tādi kā, piemēram, Baltā dāma. Vētras laikā laukā skanēja varenā jūras rēkoņa.

... Kad tumsa sabiezē,
Kad skaņas dīvainas mežs vējam raida baisi,
Tad granitmilzenis ceļ miglā rokas gaisā:
Tam rādās sapnis ļauns, tas lielās šausmās brēc —
Pats Molohs tā kā spoks stāv, mēness apspīdēts.[1]

Jau pirmajā dienā, sēžot pie pusdienu galda, Delfine de Zirardēna jautāja: «Vai jūs šeit galdiņus dancināt?» — un piedāvāja to pamēģināt. Igo atteicās būt klāt. Četrkāju galds palika mēms. Delfine sacīja, ka esot vajadzīgs mazs, apaļš galdiņš ar vienu kāju, kas turas uz trim balstek-ļiem. Nākamajā dienā viņa tādu galdiņu sameklēja Sent-helieras tirgū. Atkal nekā. Piecas dienas pagāja bez kādiem

panākumiem. Par viņu jau sāka smīnēt. Delfine de Zirardēna noskaitusies sacija: «Gari taču nav ratos iejūgti zirgi, kas gaida, kad viņi cilvēkam būs vajadzīgi. Gari ir brīvi un ierodas, kad tiem labpatīk.» Turklāt namatēvs nevēlējās piedalīties šais sanāksmēs. Beidzot, lai sagādātu viešņai prieku, Igo tomēr ieradās. Drīz vien galds

nokrakšķēja, sāka drebēt un kustēties. «Vai te kāds ir?» jautāja Žirardēna kundze. Klauvējiens: *«Jā.»* — «Kas?» Galds atbildēja: *«Leopoldine.»* Visus pārņēma skumjas. Adele sāka šņukstēt. Viktors Igo bija satraukts. Visa nakts pagāja sarunā ar šo mīļo rēgu. «Beidzot viņa no mums atvadījās,» raksta Vakerī, «un galdiņš vairs nekustējās .. .» Viktors Igo «iztrūcies un stingu skatienu» lūkojās tālumā, pūlēdamies kaut ko saskatīt.

Ik skaņu tveram mēs ar aizturētu elpu,
Un dzirdam: staigā gars pa kādu tukšu telpu,
Un biezā tumsa dreb un trīc;
Un dažreiz naktsvidū, kad apkārt migla drūma,
Mēs redzam vārtiņus, ko apspīd uguns kļūma, —
Uz mūžību ceļš atdarīts.[1]

Kopš tās reizes pagāja vairāk nekā gads, bet «Jūras terases» iemītnieki joprojām nepārtrauca sazināšanos ar gariem. Igo kundze tiem viegli noticēja. «Es taču jau sen,» viņa atziņas, «sarunājos ar mirušajiem tuviniekiem. Galdiņi man apstiprināja, ka neesmu maldījusies...» Bez mājniekiem spiritiskajos seansos bija klāt ari trimdinieki: ģenerālis Leflo, kuprītis Ennē de Keslers un ungārs Teleki. Uz jautājumiem atbildēja vesela virkne garu: Moljērs, Šekspīrs, Anakreonts, Dante, Rasins, Marats, Šarlote Kordē, Latids, Muhameds, Jēzus Kristus, Platons, Ijābs. .. Pēc tam arī dzīvnieki: Androkla lauva, Noasa šķirsta dūja, Bīleama ēzeļmāte ... Dzīvniekiem sekoja anonīmi gari: Kapenes spoks, Baltā dāma... Abstrakti tēli: Romāns, Drūma, Kritika, Ideja. Rakstnieku gari. Daudzi runāja dzejā un dīvainā kārtā dzejā, kuru, šķiet, bija uzrakstījis Viktors Igo. Pārdabisko parādību «Jūras terasē» kļuva aizvien vairāk. Reiz Baltā dāma apsolīja ierasties pie mājas pulksten trijos nakti. Visiem bija bailes iziet ārā, bet pulksten trijos tiešām atskanēja zvans. Kurš cits būtu zvanījis, ja ne spoks? Reiz, pārnākot nakti mājās, Saris un Fransuā Viktors ieraudzīja, ka viesistaba ir apgaismota, bet viesistaba bija tukša, un tajā nebija neviena gaismekļa. Bija dzirdami spalgi, dīvaini kliedzieni. Tagad Igo pats iztaujāja garus, Šarls ar māti sēdēja pie galda, Dedē visu pierakstīja. «Tu zini,» Igo nopietni sacīja Es-hila garam, «ka sarunājies ar cilvēkiem, kurus dziļi val-

d/ina noslēpumu pasaule.» Eshils runaja lieliska dzeja, kas atgādināja Igo dzeju. Moljēram Igo vaicāja:

Vai samainītas nav ar valdniekiem jums lomas?
Vai saule-karalis nav jūsu sulainis?

Par ākstu Tribulē vai nekalpo Francisks,
Un Krēzs vai nenolasa Ezopam ik domu?
Taču atbildēja nevis Moljērs, bet Kapenes spoks:
Lai Francisks būtu āksts — neviens to nepiespiedis,
Tik bargi nosodīt nemūžam neļaus dievs,
Un masku balli velns šiem ākstiem nepiespriedis,
Jo kostīmmeistars tur draud bargi atriebties.

Tātad gariem piemita talants un dažkārt arī prāts. Bet tas aizvien bija Viktora Igo talants un piāts. Kā tas izskaidrojams? Acīm redzot, Saris bija lielisks medijs, kas pārraidīja sava tēva un Ogista Vakerī — šo abu dzejnieku un improvizētāju domas. Stila vienveidība nav nekāds brīnums, jo Vakerī neapzināti atdarināja savu skolotāju. Ja klāt bija Igo, Andrē Šenjē runaja kā Ernanī, bet Kritikas gars sprieda tāpat kā pats Igo. Pārsteidz tas, ka dzejnieks nemaz nemanīja, ka tas viss nāk no viņa. Savās grāmatās viņš neuzņēma nevienu dzejoli, ko bija diktējis gariem. Viņš neievēroja pat to, ka, tiklīdz seansā bija klāt ang]u virsnieks Alberts Pinsons, Bairons uzreiz sāka runāt ang|u valoda. Tāpat viņš nemanīja arī to, ka vienīgi leitnanta Pinsona klātienē skumīgā Dedē kļuva dzīvāka.

Ziljeta Druē, kas dzīvoja ārpus ģimenes, kura bija inficējusies ar spiritismu, no vispārējās uzbudinātības izbēga. Tādas velna būšanas viņai nepatika. «Manuprāt, šis laika kavēklis ir bīstams saprašanai, ja ar to nopietni noņemas, bet, ja tam jaucas klāt kaut kripatiņa blēdibas, tad tā jau ir dieva zaimošana . . .» Viņa par spiritistiem smējās: «Ejiet gulēt un miedziet ciet, un lieciet mani mierā — it īpaši tāpēc, ka man nav pakalpīga galdiņa, kurš man teiktu priekšā gatavus darbu sižetus nodaļu pēc nodaļas. Uzskatiet, ka man ir savs Dante, savs Ezops un savs Šekspīrs. Bet jūs gluži vienkārši zvejojat ārā sprāgušas zivis, kuras gari no viņpasaules uzmauc uz jūsu āķiem. Tādus pekstiņus jau sen pazina Vidusjūras apgabalos, ilgi pirms jūsu galdiņu dancināšanas. Izsizdama Jums milīgu sveicienu ...»

Galdiņa atklāsmes Viktors Igo uzņēma ai vislielāko nopietnību un, neapjēgdams to rašanos, ar mulsu satraukumu pārliecinājās, ka gari runā viņa dzimtajā valodā un pievienojas viņa filozofijai. Spiritisma seansiem, kas notika «Jūras terasē», bija milzīga nozīme Igo personības attīstībā. Viņš uzskatīja par tīri dabisku, ka bezķermeņa gari izraudzījušies galdiņu Džersī salā, lai sazinātos ar viņu. Poljs Berrē rakstīja: «Viņš no tiesas domāja, ka viņa filozofija ir saņēmusi svinīgu svētību no pašām debesīm. Tieši šai laikposmā tapusi Vakerī uzņemtā fotogrāfija, kurā Igo ir redzams ar puspievērtām acīm stāvam ekstā-tiskā pozā; uz šās fotogrāfijas Igo ar savu stingro, lielisko rokrakstu uzrakstījis: *«Viktors Igo klausās*

dievā...»

Šāds stāvoklis varētu kļūt bīstams, ja Igo neglābtu, pirmkārt,

neatlaidīgais darbs (mākslinieks, kuru apsēdusi kāda neatvairāma doma, ieliek to savā darbā) un, otrkārt, apbrīnojamais liziskais līdzsvars. Savu dionīsisko spēku, kas dažam labam draudētu ar sajukšanu prātā, viņš šķieda jutekliskos triumlos, dodamies pastaigās gan kājām, gan jāšus, peldēdamies jūrā un klaiņodams pa nakti. Ne viņa dvēsele, ne miesa nepazina atpūtu. «Tas, kas viņā bija pārmērīgs, izpaudās garīga darba pārmērībā, nevis nenosvērtiba .. .» Viņa metafiziskie murgi nekad pilnīgi nenoslāpēja veselo saprātu. Pēc nakts, kas pavadīta kopā ar gariem, viņš ņem rokā spalvu un «pastāsta Emīlam Dešanelam par postījumiem, kādus nodarījušas kaimiņu zosis viņa dārzā iestādītajām pupām», vai arī raksta vēstuli izdevējam, ar apbrīnojamu skaidrību precizēdams līguma noteikumus.

Igo, nemaz nezaudēdams saprašanu, ticēja saviem gariem, kas viņam bija pateikuši, ka viņam piemīt burvja spēks, ka viņš ir izraudzīts vadīt cilvēci; viņš jau sen bija uz to cerējis un tagad galdiņu ietekmē ieslīga «parastā pravieša stāvokli». Kapenes spoks ' iņam ieteica tikai pakāpeniski iepazīstināt cilvēci ar savu filozofiju, un šis padoms no viņsaules noteica visu viņa darbu raksturu. Lielo, kosmogonisko poēmu izdošana, pie kurām viņš strādāja, tika atlikta uz vēlāku laiku.

Spiritisma seansi «Jūras terasē» turpinājās divus gadus. 1855. gadā, kad viens no dalībniekiem — Žils Alikss kļuva vājprātīgs, spiritistu grupu sagraba panika. Igo kundzei, kas atcerējās nabaga Ežēnu, uznāca bailes par

savu ģimeni, par savu domīgo meitu un pat par savu viru, kurš pārāk daudz stāstīja par gariem, kas klauvē pie viņa istabas sienām un ierodas pie viņa nakti. «Tev vienmēr ir bijusi šāda nosliece,» Adele īgni atgādināja. Viņa sakauninā ja Viktoru Igo par viņa nervozitāti, gariem tika ieteikts palikt dvēseļu šķīstītavā, un galdiņi beidzot apklusa.

IV

AK ENU VALSTĪBA!

Panteisms vilina; lai to uzveiktu, tas ir jāizjūt.

Viktors Igo

Darba dienas — laimes dienas. Kritis nežēlastībā un izrauts no augstākās sabiedrības, dzejnieks pievēršas pats sev. Nekad vēl Igo nebija rakstījis tik brīvi, ar tik lielu spēku un vieglumu. Nav vairs akadēmijas sapulču, nav vairs parlamenta debašu, nav vairs sieviešu, kas laupīja viņa laiku un spēkus. Dzersi salā viņš bez kādām pūlēm uzrakstīja «Apcerēm» otru sējumu, kurā starp lieliskajām poēmām, kuras bija veltītas viņa meitai *(«Pauca Meae»)* un Ziljetai, bija ari filozofiskas poēmas. Pusnakts pārdomas pie Falduē dolmeniem, «ļaunu vēstījošu jūras viļņu» balss papildināja un noteica tās reliģijas raksturu, par kuras pravieti viņš sevi uzskatīja.

Igo dzejā reālie tēli allaž mijas ar neskaidriem sapņiem, ar visai izplūdušām vīzijām. Viņa vārdnīca atspoguļo šo dzejas jucekli. «Kaut kāds Driesinoņu bars ... Neskaidrs hidru, cilvēku un zvēru ņudzeklis ...» Iemīļotie īpašības vārdi, kas attēloja Igo pasauli, bija: *nobijies, aplams, drūms, bāls, bēdīgs, kroplīgs, fantastisks, zilgan-bāls, mulss, tumšs, spocīgs.* Neskaidrajos gadsimtu rēgos viņš saskatīja nozudušu pilsētu mūrus, bojā gājušu armiju defilēšanu; vēl tālākajā pagātnē viņš redzēja aizvēsturiskus nezvērus, mūžamežus, zemi, kas vēl bija valga pēc lielajiem ūdensplūdiem, un tai pāri sākotnējās zvaigznes, no haosa uzlecošu, blāvi mirgojošu sauli un dievu.

Igo jau sen prātoja par dzīvību un nāvi. Viņš ticēja dvēseles nemirstībai. Kāpēc? Lūk, kāpēc: ja pēc nāves

visam ir beigas, tad nav nekādas nozīmes tam, ko mēs savā mūžā,esam paveikuši. Tas, kas ir bijis Napoleons III, un tas, kas ir bijis Viktors Igo, vienādi izgaisīs lielajā Visumā. Ļauns cilvēks šai saulē savu vainu nevar izpirkt, tādē] tā viņam jāizpērk pēc nāves. Tātad kaut kam ir jāpaliek arī pēc nāves, lai izciestu sodu. Dvēseles brīvība ietver sevī nemirstību. Pierādījums tam ir sapnis. Cilvēks redz sapni, pēc tam kādu citu sapni; uzmozdamies viņš atkal ir tas pats, kas bijis. Vai tā nav arī ar dzīvi? Visa mūsu zemes dzīve ir sapnis. *Es,* kas paliek pēc nāves, neapšaubāmi pastāv gan pirms, gan pēc dzīves. Dzīvais cilvēks, kas nomirst, no jauna sevi iegūst nemirstīgajā saprātā.

Tā Igo rakstīja kopš 1844. gada, bet toreiz viņš centās atrast pamatu doktrīnai, kurā ietilptu šie priekšstati par dzīvību un nāvi. Okultisms un it īpaši kabalistika, kurā viņu ievadīja Parīzē un vēlāk Briselē dīvainais un naivais Aleksandrs Veils, varbūt deva viņam šo pamatu. Tika konstatēts, ka veselas «Zohara» frāzes atbilst Igo filozofijai. Galvenais tajā ir ļaunuma izskaidrojums. Ja dievs ir *Es* .bezgalībā, ja dievs ir viss — kāpēc viņš ir radījis pabeigtu un tik nepilnīgu pasauli? Krājumā «Apceres» ir darbs, kas izsaka dzejnieka kredo, proti, poēma «Ko teica tumsas mute», kurā Igo atbild tāpat ka «Zohars». Dievs nevarēja radīt pasauli pilnīgu, jo pasaule, ja tā neatšķirtos no dieva, nevarētu būt pasaule.

Dievs būtni radīja ar garu nenosvērtu,
Ar smaidu lupas tai viņš brīnišķīgas vērta.
Tad pratu, talantu vēl piešķira labprāt,
Bet liedzās pilnību šai būtnei dāvināt:
Ja debesdižumu šeit cilvēks sasniegt spētu,
No dieva viņu tad vairs atšķirt .nevarētu,
Ar darbu Raditājs tad būtu kopā kalts Un dievā cilvēkam jau būtu noteikts gals ...'

Ļaunums ir matērija. Katrā būtnē var atrast dievu un matēriju, dievu un ļaunumu. Taču pat ļaunums rada labo, jo nepilnība, kas šķir dievu no tā, ko viņš radījis, dāvā tam brīvību. Par to ļaunumu, kas tiek

pastrādāts pēc dieva lēmuma, sods nebūs mūžīgs. *«Jo maskas otrā pase arī ir vieplis»* un sātans ari ir dievs. Milzīgas būtņu kāpnes

'Viktors I g o. Ko teica tumsas mute («Apceres»).

ved no akmens uz koku, no dzīvnieka uz cilvēku, no eņģeļa uz dievu. *«Sīs kāpnes sākas noslēpumu pasaulē»,* i lies bezdibenī, kur pašā dibenā redzama *«drausmīga, melna saule, kas izstaro tumsu».* Kāpnes sākas bezdibenī, kur mīt ķēdēs iekalti dēmoni, un iet uz augšu līdz spārno-tām dvēselēm, *«un telpas dziļumā izgaist dievā».* Matērija liecas pēc ideāla, bet velk «*garu uz dzīvnieku, eņģeli* — uz *satīru».* Tāpēc juteklībai ir divējāda daba: cilvēkā tā ir dzīvnieka iezīme, bet tā rada arī ideālu mīlestību. Svēta orģija.

Tātad nebeidzamas būtņu kāpnes, būtņu, kurām visām ir dvēsele, bet nevienādā daudzumā; dzīvnieki, augi un pat akmeņi jūt un cieš sāpes. Tajos ir ieslēgtas noziedznieku dvēseles. Tas ir sods. Ja piekāpjamies matērijas priekšā, mēs krītam zemāk. Ikviens kāpj uz leju samērā ar savu vainu, un vainīgais pārvēršas. *«Tibērijs pārvēršas par klinti, Seļans — par čūsku... Nemrods vaid, ieslēgts augstā kalnā...* No nomirušās *Frinas kapa izlec krupis...»*

Viss — zvēri, zāle, klints — ir bezjēdzībā tīts,
Un tikai cilvēks vien ar prātu apveltits .. .[1]

- Cilvēks atrodas kāpņu vidū. Kritušais eņģelis kjūst par cilvēku; atpestītais dzīvnieks paceļas augstāk un kļūst par cilvēku. Cilvēkā ir apvienots «*nosodītais pusdievs un apžēlotais nezvērs».* Tāpēc rodas noslēpums; dažreiz no cilvēka mutes atskan plēsīga zvēra rēciens, bet citreiz *«šķiet, ka pār viņa seju izplešas eņģeļa spārni».* Un visiem — cilvēkiem, zvēriem un akmeņiem ir tiesības uz līdzcietību. *«Žēlojiet cietumnieku, bet žēlojiet arī cietuma restes.»* Apraudiet *«drausmīgo krupi, nelaimīgo ērmu ar rāmām acīm... Apraudiet riebīgo zirnekli un tārpu.»* Visi izpirks savu vainu, un visiem taps piedots.

Jel ceriet, grūtdieņi! Jel cerietl Gaisīs migla,
Nav ļaunums visspēcīgs, un sāpes aprims žigli,
Un peklei pienāks gaisi.. .[s]

Igo reliģijas galvenā iezīme ir sava veida teatrāls atrisinājums kosmiskos mērogos. Tas, kas bija nolādēts, pēkšņi tiks atpestits; tas, kas bija pazemots, tiks paaugstināts. [67] [68]

Vai tad viņa paša dzīve nav bijusi dramatisku pārvērtību piemērs? Viņš bija nabaga jauneklis; slava viņu pacēla pāri pār visiem. Tā kā viņa darba spējas nav ierobežotas, viss viņam liekas iespējams. No tā rodas viņa optimisms. Viņš zina, ka uzurpators tiks uzveikts, ka labais triumfēs, ka dievs uzvarēs. *Ego Hugo.*

Laikposmā starp 1853. un 1856. gadu aizvien vairāk un vairāk pieaugošā eksaltācijā viņš uzrakstīja ne vien krājuma «Apceres» reliģiozos dzejoļus, bet ari lielu daļu no divām milzīgajām teozotiskajām poēmām — «Sātana gals» un «Dievs». Šais poēmās ar tik

plašu vērienu, kāds vērojams vienīgi Dantes un Miltona darbos, Igo fantāzija ietvērusi dažādas reliģijas, posta pilnas ainas, impēriju vēsturi, laiku un telpu. Poēmā «Sātana gals» viņš attēlo erceņģeļa krišanu nakts tumsībā un brīnišķīgās vārsmās apraksta Kristus ciešanas. Poēmā ar īosaukumu «Dievs» aprakstīts gara ceļojums cauri zvaigžņu bariem, cauri gadsimtiem un reliģijām. Sešas vīzijas simbolizēja iespējamās atbildes uz jautājumiem, kādus uzdod šis «reibinošais vienzilbes vārdiņš — dievs»; ateisms (dieva nav), maniheisms (dievs ir divvienīgs), mozaisms (dievs ir vien-vienīgs), kristiānisms (dievs ir trīsvienīgs), racionālisms (cilvēks ir dievs) un, beidzot, dzejnieka dievs, tas, kuru nemaz nav iespējams definēt.

Dievs acis uzmetis. Tam pietiek skata aša.
Lai rastos pasaule no miglas tālēm plaša.
Un viņš, kas visu spēj, kam visu saredz acs,
Dod visam sakumu — bez sākuma ir pats.

Šo dievu cilvēks nespēj saprast, nespēj apjēgt ar prātu *«Pat atslēgu Saišķis nevar atslēgt šis durvis.»* Ja cilvēks grib redzēt dievu un ja viņam paveras kāds aizkara stūrītis, viņš tūdaļ mirst. Starp citu, Igo nebija vajadzīgs ticēt, nebija vajadzīgs redzēt un saprast dievu. Mēdz būt sastapšanās tumsā. *«Cerībai ir redzīgākas acis nekā matemātikai* ...»

Bet šis lielais ticīgais bija arī liels skeptiķis. Piešķirdams cilvēkam brīvību, tai pašā laikā dievs viņam piešķīris arī brīvību par visu šaubīties. Jo *«šaubas viņu padara par brīvu cilvēku un brīvība viņu paaugstina».* Ja cilvēki visu droši zinātu, viņi vairs nebūtu cilvēki. Bez šaubām, cilvēka prāts ļauj viņam iegūt pareizus priekšstatus par kaut kādām skaidrām parādībām. Igo

laja pārāk izglītots, reāli domājošs cilvēks, kas ciena zinātnes (nevajag aizmirst viņa kādreiz saņemtās godalgas par fizikas zināšanām), tādēļ viņš nenoliedza intelekta nozīmi. Viņš tikai bija pārliecināts, ka prāts nespēj aptvert bezgalību. «Domāšanā ir jābūt loģikai, taču domas izteikšanā loģikai ir tikpat liela nozīme kā ģeometrijai ainavā...» — «Igo attēlo visu ārkārtīgi precīzi,» saka Hodlērs, «viņa izteiksmes veids ir tīrs un skaidrs, bet lās parādības, kurās ietverts kāds noslēpums un kuras tiek neskaidri uztvertas, viņš neizbēgami apraksta *ne-kaidri* un *noslēpumaini*...»

Ap 1855. gadu abas lielās teozofiskās poēmas bija stipri pavirzījušās uz priekšu. Bet Kapenes rēgs viņam deva padomu pagaidām tās nepublicēt. Un tieši šai gadā notika svarīgs atgadījums, kas viņu piespieda atstāt Džersī salu un pārtraukt darbu.

V

«APCERES»

Apcere rodas tikai tad, kad bēdas aprimst un cilvēks iegūst garigu līdzsvaru.

Alēns

Politiskajam trimdiniekam ir grūta dzīve. Viņu pacieš, bet neuzņem par savējo. Ja patvēruma sniedzējas valsts politika prasa zināmu tuvināšanos ar trimdinieka dzimteni, viņš kļūst par upuri. Džersī salas varas iestādes ne visai mīlēja šo franču muldētāju grupiņu, šo dzejnieku, kas šaudījās starp sievu un mīļāko, šos svinīgi pamācīgos sūtījumus no «Jūras terases» lordam Palmersonam. Viktors Igo, kas allaž šausmināj̄ās par nāves sodiem, ar taisnīgu sašutumu izteica protestu pret kādu nāves soda izpildīšanu Gērnsi salā, kad neprasmīga bendes dēļ nāves sods pārvērtās par ilgstošu spīdzināšanu. Viktoram Igo bija taisnība, bet neklājas atzīt, ka ārzemniekam ir taisnība. Ar lielu rūgtumu viņš rakstīja Palmersonam: «Jūs šo cilvēku, pakārāt, cienītais kungs. Ļoti jauki. Es Jūs apsveicu. Reiz pirms dažiem gadiem es ēdu ar Jums kopā pusdienas. Jūs droši vien būsit to aizmirsis, es gan atceros.

Toreiz mani pārsteidza tas, cik neparasti Jums sasieta kaklasaite. Man pastāstīja, ka Jūs esot slavens ar cieša mezgla savilkšanu. Tagad es redzu, ka Jūs protat savilkt mezglu arī citiem.»

«Angļiem es esmu *shocking*', *excenlric*[69] [70]*, improper*[71]. Es nevērīgi sasienu kaklasaiti. Bārdu skuju pie pirmā bārddziņa, kurš vien pagadās, un XVII gadsimtā Valja-dolīdā tas man būtu piešķīris līdzību spāņu grandam, bet XIX gadsimtā Anglijā padara mani līdzīgu *workman* (strādniekam, un strādnieks Anglijā ir visnicināmākā profesija); es nonāku konfliktā ar angļu *cont*[A]*;* es nosodu nāves sodu, un tas ir nepieklājīgi, kādu lordu es uzrunāju ar *«cienītais kungs»,* un tas ir bezdievīgi; es neesmu ne katolis, ne anglikānis, ne luterticīgs, ne kalvinists, ne jūds, ne metodists, ne vesleānietis, ne mormonis — tātad esmu ateists. Turklāt esmu francūzis, kas jau pats pat sevi ir pretīgi; republikānis, kas ir riebīgi; trimdinieks, kas ir atbaidoši; uzveikts, kas ir apkaunojoši, un vēl piedevām — dzejnieks. Tālab es nebaudu sevišķu atzinību ...»

Sers Roberts Pils deputātu palātā jau 1854. gadā ar sašutumu izteicās par Viktoru Igo: «Sis subjekts ir personiskā naida ar augsti stāvošu personu, ko franču tauta ir izraudzījusi par savu valdnieku ...» 1855. gadā konflikts kļuva vēl asaks. Francijas imperators un Anglijas karaliene, apvienojušies karā pret Krieviju, kļuva labi draugi. «Bēdīgais Krimas karš» beidzās ar Napoleona III oficiālu vizīti pie karalienes Viktorijas. Svētki bija godam izdevušies, ja neņem vērā lgo vēstuli, kuru impeiators, ieradies Duvrā, varēja izlasīt uz kuras katras sienas. *Viktors Igo — Luijam Bonapartam:* «Kāpēc Jūs šurp atbraucāt? Kas Jums vajadzīgs? Ko Jūs gribat apvainot? Angliju, apvainojot tas tautu, vai Franciju, apvainojot tās trimdiniekus? Lieciet mierā brīvību! Lieciet mieru trimdiniekiem! . . .»

Kad karaliene Viktorija izdarīja pretvizīti imperatoram, Londonā dzīvojošais trimdinieks — franču republikānis Fēlikss Piā nepieklājīgi

uzbruka karalienei. Viņš rupji izsmēja karalienes braucienu, kurā tā «pasniedza

K.mrobēram Pirts ordeni, dzēra šampanieti un skūpstīja Zrromu». Šī Piā atklātā vēstule karalienei tika iespiesta Džersī salā trimdinieku laikrakstā *«L‘ Homme».* «Jūs upurējāt visu: karalienes cildenumu, sievietes smalkjūtību, aristokrātes lepnumu, anglietes jūtas, augsto stāvokli, nacionālo pašapziņu, sievišķību, itin visu, pat tiklību — aiz mīlestibas uz savu sabiedroto...» Laikraksta *«L'Homrne»* galvenais redaktors Saris Ribeirols, redakcijas vadītājs pulkvedis Piančīni un kāds laikrakstu pārdevējs, vārdā Tomā, ar Anglijas valdības pavēli tika no Džersī salas izraidīti.

Viktors Igo nebija atbildīgs par «Vēstuli karalienei», uzskatīdams šo uzbrukumu par visai sliktu toni, bet viņš tomēr iestājās par vajātajiem upuriem un parakstīja niknu proteslu pret viņu izraidīšanu. 27. oktobrī Senklemēna konetabls ļoti pieklājīgi paziņoja Viktoram Igo un viņa dēliem, ka «saskaņā ar karalienes lēmumu uzturēšanās salā viņiem ir aizliegta». Viņiem piešķīra uzturēšanās termiņa pagarinājumu lidz 4. novembrim, lai viņi varētu nedēļas laikā sagatavoties aizbraukšanai. «Konetabla kungs,» Viktors Igo viņam atbildēja, «jūs varat iet. Varat paziņot par uzdevuma izpildīšanu savam tiešajam priekšniekam — ģenerālgubernatoram, viņš ziņos savai tiešajai priekšnie-cibai — Anglijas valdībai, un tā ziņos savai tiešajai priekšniecībai — Bonaparta kungam.» [1] Acīm redzot, Igo tai dienā bija atcerējies savu kādreiz uzrakstīto eseju par Mirabo.

Angļu liberāļi daudzos mītiņos izteica sašutumu par Igo izraidīšanu, tomēr visai Igo ģimenei un viņa draugiem Džersī sala bija jāatstāj un jādodas uz Gērnsi salu. Aizbraukšana noritēja vairākās grupās. Vispirms 31. oktobrī izbrauca Igo ar Fransuā Viktoru un Ziljetu Druē, kurai līdzi devās viņas cēlsirdīgā istabene Sizanna. Pēc divi dienām tēvam sekoja Saris Igo. Abas Adeles un Ogists Vakerī (rīkojums par izraidīšanu viņu gan nepavisam neskāra, bet viņš bija apņēmies šo pārceļošanu organizēt) ieradās vēlāk līdz ar trīsdesmit pieciem saiņiem. Bagāžas iekraušanas laikā jūrā plosījās vētra, un kāda smaga lāde gandrīz pārvēlās pār kutera malu; šai lādē atradās rokraksti — «Apceres», «Nožēlojamie»,

'Viktors Igo. Izraidīšana no Džersī salas («Darbi un runas», «Trimdas laikā»).

«Sātana gals», «Dievs», «Ielu un mežu dziesmas». Nekad vēl nebija draudējušas nāves briesmas tik lielam skaitam nemirstīgu darbu. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1856. gada 13. janvārī:* «Nesējam par manuskriptu lādes piegādāšanu — 2 franki.»

Gērnsi sala ir mazāka par Dzersi salu, un tai ir kraujāki krasti. «Jūrā nomaldījusies klints.» Bet Viktoram Igo patika šis skarbums, un normandietis Vakerī attēloja jauku Gērnsi salas ainavu:

«Mēs dzīvojam salas galvaspilsētā Senpiterportā; iedomājies Kodebeku uz Honflēras pleciem. Baznīca gotu stilā, vecas, šauras, līkas, dīvainas, jocīgas ieliņas, kuras šķērso augšup un lejup ejošas kāpnes; citcitai virsū uzgūlušas mājas, lai katrai būtu redzama jūra. Un pavisam maza osta, kur drūzmējas kuģi, kur šoneru rājas draud izsist krastmalu mājām logus, zem kuriem šie milzu putni mitinās ... Kuģi mums iet pavisam tuvu garām . .. Zvejas barkas, laivas, divmastu un trīsmastu kuģi un tvaikoņi kursē manu acu priekšā gandrīz kā Vilkjē; šeit ir tikpat liela rosme kā Sēnā un tikpat grandiozs skats kā Lamanšā; tā ir reizē gan upe, gan okeāns; iela jūras vidū ...»

Bez Beļģijas noguldījuma, kuru Viktors Igo negribēja aiztikt, toreiz viņam bija maz ienākumu. Honorārus viņš vairs nesaņēma: «Napoleonu Mazo» un «Sodību» — šīs abas cīņas grāmatas pārdeva zem rokas, un nauda par tām tika pašiem pārdevējiem. Pēc dažām viesnīcā «Eiropa» nodzīvotām dienām Igo noīrēja kādas klints virsotnē māju Otvilas ielā 20, baidīdamies no jaunas *izrai-dišanas,* ja Bonaparta kungs to pieprasītu. Pavērās lielisks skats. «Pa saviem logiem varam redzēt visas Lamanša salas un pie kājām — ostu ... Vakarā mēness gaism.ī tam visam piemīt kaut kas fantastisks...» Igo uzreiz ķērās pie darba. Ja rakstniekam ir galds un balts papirs, viņam vairs nekā cita nevajag. Pārējiem ģimenes locekļiem, kuriem viņš sludināja vēl lielāku taupību, klājās daudz grūtāk.

Tad notika brīnums ar grāmatu «Apceres». Galda atvilktnēs vai arī lādēs Viktoram Igo bija ap vienpadsmit tūkstoš dzejas rindu, dažas par pagātni, par zudušo laimi, citas par tagadni, — atmiņas un pārdomas. Ecels, «dārgais trimdas brālis», vēlējās sagatavot šo izdevumu. Igo gribēja sagādāt milzīgu triecienu — publicēt visus šos dze-

joļus uzreiz divi sējumos un pārplūdināt savus ienaidniekus ar veselu straumi šedevru. Bet vai cenzūra atļaus izplatīt grāmatu Francijā? Izgadījās tā, ka slepenpolicijas direktors, kuram pakļauta arī cenzūra, toreiz bija 1'jērs Hektors Kollē-Meigrē, kādreizējais laikraksta «*L'Evénement*» redaktors, kas tai laikā, kad laikraksts partrauca prinča prezidenta atbalstīšanu, veikli pārsviedās uz viņa pusi. Pols Meriss devās tieši uz šā pretinieka kabinetu, zinādams, ka tas mīl literatūru un ir Viktora Igo cienītājs. Kollē-Meigrē saņēma Merisu atplestām rokām: «Ar ko jums varu pakalpot?» Meriss jautāja, vai Francijā tiktu aizliegta grāmata, ko sarakstījis lielākais franču rakstnieks, kurš nav nekā publicējis kopš 1845. gada. «Principā ne,» Kollē-Meigrē atbildēja, «bet jāzina, kas tā ir par grāmatu.» Meriss apgalvoja, ka runa ir par tīru dzeju, un piemetināja, ka dzejnieks nekādā gadījumā nebūšot ar mieru dot savu grāmatu iepriekšējai cenzūrai. Kollē-Meigrē ar diktatūras laikā ārkārtīgi retu drosmi apmierinājās ar Merisa goda vārdu. «Jūs man apgalvojat, ka «Apcerēs» nav neviena panta, kas būtu vērsts pret tagadējo režīmu? Vai varat dot savu goda vārdu?» — «Jā,

to es jums dodu.» — «Labi. Iespiediet «Apceres».» Sajuzdams savu spēku, Otrās impērijas režīms kļuva mērenāks.

Korektūras lasīšanas laikā Polam Merisam bija daudz raižu. Igo bija tādas prasības, kas raksturo īstu mākslinieku, kurš zina, kāda nozīme ir visniecīgākajam sīkumam. Korektors, «zellis, kas smalki jo smalki pazina akadēmijas izdoto vārdnīcu», pārlaboja vārda *lys* rakstību, kāda bija dzejniekam, par *lis*. Igo šķīla zibeņus: «Es nicinu akadēmijas vārdnīcu. Es pats esmu augurs, tālab es nospļaujos par Izīdu...» Igo interesējās par visu: vākiem jābūt ziliem un spīdīgiem. Nekādu izrotājumu, tikai tieva zelta svītriņa. «Vāka iekšpusē, kur ievieto sludinājumu, iespiest «Dievs» — lieliem burtiem un «Viktors Igo» — maziem.» Šī draudzīgā sarakstīšanās par tīri tehniskiem jautājumiem ir pilnīgi brīva no pārspīlētā svinīguma, kas raksturīgs daudzām tai pašā laikā rakstītām vēstulēm. Slavenais dzejnieks nezaudēja veselo saprātu, cauri Olimpio tēlam varēja saskatīt Maiju. Šī sadalīšanās divi daļās ir pilnīgi dabiska. Tas, kas zina, ka viņam pievērsti visu cilvēku skatieni, uzmin, kādu viņu redz citi, un cenšas tēlot savu lomu. Ikvienā varonī

slēpjas aktieris. Vēlāk, kad drāma beidzas, aktieris atkal kjūst tas, kas viņš ir.

Meriss rūpīgi sagatavoja presi: tirās loksnes nogādāja draudzīgi noskaņotiem laikrakstiem, signāleksemplārus — kritiķiem, uz kuriem varēja droši paļauties. *Viktors Igo — Polam Merisam 1856. gada 8. aprīlī:* «Ja iespējams, grāmatu laist pārdošanā tieši tai dienā, kad parādīsies kritiskie raksti draudzīgajos laikrakstos — *«Revue de Paris»* un citos (vai šie «citi» maz ir?). Grāmatai jāparādās visos veikalos vienlaikus; citātus un fragmentus no grāmatas ievietot tai pašā laikā visos laikrakstos (protams, draudzīgajos un tajos, kas to vēlas). Iepriekšējā dienā jānosūta eksemplāri: Zilam Zanēnam, Ežēnam Peltānam, Teofīlam Gotjē, Matarelam, Žurdānam, Nefceram, Zirardēnam, Sasī, Eduāram Bertēnam (un Luizai Bertēnas jaunkundzei), Lorānam Pišā, Maksimam di Kānam, Luijatn Ulbaham, Luīzai Kolē kundzei, d'Onē kundzei, Lamar-tinam, Mišlē, Banvilam, Polam de Senviktoram, Polēnam Limairakam, Polam Fušē, Beranžē un Aleksandram Dimā, kuru man vajadzēja minēt pašā sākumā, ja es nerakstitu aizbraucoša kuģa riteņu klaboņas troksnī. Tapat arī Lui-jam Bulanžē, Zilam Lorēnam un citiem, kuru vārdi man pašlaik nenāk prātā, bet kurus Jūs man atgādināsit, jo, acīm redzot, esmu daudzus aizmirsis, turklāt labākos. Dažiem no tiem — ar Jums priekšgalā — pievienoju pirmās lappuses (sešas); esiet tik laipns un ielieciet šīs lapas viņu eksemplāros. Izsūtīšu Jums vēl dažus eksemplārus . ..»

Krājuma «Apceres» panākumi bija milzīgi un negaidīti, jo neviens nezināja, kā Otrās impērijas Francija uzņems promesošu dzejnieku dumpinieku, — pirmais izdevums tika izpirkts, kolīdz tas parādījās.

Bet kritikā grāmatai nebija nekādu panākumu. Lamartius klusēja. Sentbēvs atturējās no atsauksmes, bet, kad viņa klusēšanu sāka izskaidrot ar bailēm izpelnīties Tilēriju neapmierinātību, viņš atbildēja, ka Viktora Igo darbu analīze viņam esot kļuvusi neiespējama. Ja viņš izteikšot kritiskus aizrādījumus, tie likšoties apvainojoši liela talanta cilvēkam, kas nokļuvis nelaimē. Taču, ja viņš atteikšoties no nopietnas kritikas, tad tā kļūšot tikai par augstsirdības žestu. «Bet es to nepavisam negribu darīt, jo galvenais man ir būt taisnīgam; un Tilērijas, kā arī citas līdzīgas vietas — lieciet, cienītais kungs, to vērā, kaut arī tas Jūs varbūt pār-

steigs, — es neesmu apmeklējis neviena režīma laikā, ari tagadējā ne, un līdz pat šim laikam nekad neesmu redzējis valsts galvu, un nekad man nav *bijis gods ar to sarunāties* ...»

Visi dzejas mīļotāji šai grāmatā atrada skaistākos franču dzejoļus, kādi jebkad uzrakstīti. Igo bija gribējis uzbūvēt šo krājumu no dažādos gados rakstītiem dzejoļiem. Viņš to rūpīgi, precīzi un simetriski sadalīja divi daļās: laikposms no 1831. gada līdz 1843. gadam un no 1843. gada līdz 1856. gadam — «Kādreiz» un «Tagad». Robežu starp abām daļām iezīmēja meitas nāve, un grāmatas «Kādreiz» maigie, gaišzilie toņi pāriet skumjos un drūmos toņos tai daļā, kas nosaukta «Tagad». Lai radītu vēlamo efektu, viņam bija jāgroza datējumi dažiem Dzersi sala rakstītajiem dzejoļiem. Būtu ļoti aplam iedomāties, ka trimdā Igo vienmēr ir bijis drūms un sasprindzinātā noskaņa. Lai izturētu savas apokaliptiskās vīzijas, viņam bija nepieciešami jutekliski prieki, laimīgas atmiņas, atelpa. Viņš droši pārlika uz pirmo daļu visus gaišos tēlus, visas gaišzilās debess strēles vētras laikā. Dzīve nav mākslas darbs.

Krājums bija bagātīgs un visai dažāds motīvu ziņā. Tajā bija valdzinošas idilles, gan naivas («Liza», «Dziesma»), gan jutekliskas («Tu bij bez kurpītēm un izpūtušiem matiem»). Daudz Ziljetai veltītu dzejoļu («Nāc!», «Neredzama flauta», «Kā salst»). Atzīšanās («Svētki pie Terē-zas»). Satīras Bualo garā («Atbilde uz apsūdzību», «Sakara ar Horāciju»). Tad cildenie dzejoļi, veltīti Leopoldīnes ēnai («Vilkjē», «Rit mazā gaismiņa»). Poēmas par trūkumu un līdzcietību («Melanholija»). Un, beidzot, filozofiski dzejoļi, kas tēloja jūras apburta dzejnieka «gara ceļojumus», dzejoļi, kas bija aizsteigušies priekša toreiz vēl nepublicētām lielām filozofiskam poēmām («Ko teica tumsas mute», «Burvji»).

Šis pēdējais, metafiziskais cikls garlaikoja un kaitināja impērijas laikmeta kritiķus, kas bija ortodoksāli un tai pašā reizē izlaidīgi. Par to zobojās. «*Pasaulē nav neviena cita kā tikai tu un es,» saka Viktors Igo dievam, «bet tu jau esi kjuvis pavisam vecs.»* Taču pat Veijo atzina augstu meistarību tādas poēmas kā «Vilkjē». Var droši apgalvot, ka franču valoda vēl nekad nebija skanējusi dzejā tik dabiski, tik melodiski. Igo

bija izdevies «pārņemt no prozas tai rakstuiīgo brīvo intonāciju», radīt «ap redzamam

vai atmiņā atausušām parādībām dīvainu un neskaidru atmosfēru, lietojot nenoteiktus izteicienus», saka 2ans Bertrāns Barrērs, un tai pašā reizē uzrakstīt dzejoļus ar stingri ievērotu ritmu, precīzus un absolūti nevainojamus. Vai var iedomāties vēl vienkāršāku un precīzāku četrrindi nekā šo, kas uzrakstīta kāda krucifiksa pakājē:

Pie viņa ejiet tie, kas vaid, — vaids aprims drīz,
Pie viņa ejiet tie, kas raud, — viņš raudas līdz.
Pie viņa ejiet tie, kas cieš, — viņš sāpēm līdz.
Pie viņa ejiet, mirstīgie, — viņš nemirstīgs.[1]

Pat Bodlērs diez vai būs uzrakstījis labāku vārsmu par šo:

Ak, mīla, uzliesmojis ugunskurs.

Tu jaunā sirdi iemet skurbas alkas Un iededz skatu, kas aiz ilgām gurst!

Vai vakarstundā tu, kad rētas sūrst,
Vēl uzdzirkstīsi atmiņdrumslām smalkām,
Ak, mīla, izdziestošais ugunskurs? [2]

Un vai šis nav vistīrākais Valeri? Vai tas nav «Jūras kapsētas» agrāk uzrakstīts variants?

Ak, atmiņas! Starp ēnām gaišums vārgsi Sensenu domu tālīns plaiksnījums!

Vairs tikko dzirdams soļu šalkojumsl Aiz dienu apvāršņa slēpts zudums dārgs! *

' Kad 1856. gadā nāca klajā «Apceres», tās iekvēlināja sirdi kādam jaunam Sansas liceja audzēknim Stefanam Malarmē, kura tēvs toreiz rakstīja jaunekļa vectēvam un vecmāmiņai: «Jūs redzēsit, ka Jūsu mazdēls sapņo par dzeju un jūsmo par Viktoru Igo, kas nepavisam nav klasiķis. Sis bēdīgais apstāklis nav diez cik labvēlīgs viņa audzināšanai...»

Grāmatas «Apceres» materiālie panākumi bija tikpat lieli kā literārie. Par divdesmit tūkstošiem franku, kurus driz vien saskaņā ar līgumu atsūtīja Eccls, Viktors Igo 10. maijā nopirka māju — Otvilhauzu, un šo pirkumu «Apceres» sedza pilnā mērā. Igo centās kļūt par īpašnieku Gērnsi salā. Tad viņš maksātu nodokli par «vistām» Anglijas karalistei un viņu vairs nevarētu izraidīt. Tāds

’Viktors Igo. Uzrakstīts kāda krucifiksa pakājē («Apceres»).

[2] Viktors Igo. Staignājs («Apceres»),

[3] Viktors Igo. Reiz vakarā, kad debesīs es vēros,,. («Apceres») 38b

Iiija turienes likums. Turklāt toreiz viņam vēl nebija nekādu lielu cerību uz drīzām pārmaiņām Francijā, kur cilvēkus daudz vairāk interesēja veikali nekā brīvība; un vispār — vai viņš Gērnsi maz gribēja pamest? Tur viņam veicās strādāšana, un viņš tur brīnišķīgi jutās.

[go kundzi un it īpaši viņas meitu ši «iesakņošanās» |oti skumdināja. Trimda kļuva par parastību. Adele saprata, ka vīra pašlepnums neļaus tam atgriezties Francijā, kamēr pastāvēs impērija, — bet vai tad nevarētu atrast kādu citu, ne tik mežonīgu trimdas vietu, kādu pilsētu, kur varētu sadraudzēties ar patīkamiem cilvēkiem un beidzot atrast Dedē vīru? Jaunavas klusā nomāktība mātei darīja raizes. Viņa neiedrošinājās par to runāt ar Igo, kas šādās sarunās allaž prata atrast cēlus un neapgāžamus argumentus, uz kuriem nabaga sieva nezināja, ko atbildēt, bet, tāpat kā jaunībā, kad, būdama līgava, ār lgo sarakstījās, viņa iedrīkstējās tam iebilst vēstulē:

«Nožēlojamā dzīvīte, kādu dzīvo mūsu bērns, kādu laiku var vēl turpināties, bet, ja trimda ieilgs, šī dzīve kļūs neizturama. Padomā, lūdzu, par to! Esmu par savu meitu nomodā, es redzu, ka viņai no jauna draud apātiskais stāvoklis, un esmu nolēmusi darīt visu, ko man liks darīt pienākums, lai saglabātu viņas veselību... Jums trim dzīve ir piepildīta, vienīgi mana meita to velti izšķiež; viņa ir bezpalīdzīga un nevarīga, man viņai jāpalīdz. Apkopt dārziņu, strādāt rokdarbus — meitenei divdesmit sešu gadu vecumā ar to vien nepietiek .. .»

Igo jutās aizskarts. Viņš apvainoja meitu egoismā.

Adele — Viktoram Igo: «Šorīt brokastu laikā Tu sacīji, ka Tava meita mīl vienīgi sevi. Man negribējās runāt Tev pretī bērnu klātbūtnē... Adele negauzdamās it ziedojusi Tev savu jaunību, neprasīdama par to pateicību, un Tu viņu uzskati par patmīli? ... Ka Adele ir vēsa, ka viņa šķiet dzestra — tas var būt; bet vai mums ir tiesības prasīt no viņas, kurai liegti sirds prieki, kura dzīvo nē-harmonisku un nepilnīgu dzīvi, — vai mēs drikstam prasīt, lai viņa būtu tāda kā visas jaunas sievietes? Kas zina, ko viņa ir izcietusi un ko vēl tagad cieš, redzot, ka nā-kātne slīd projām, ka gadi nemitīgi iet uz priekšu un ka rītdiena būs līdzīga šai dienai? Tu man teiksi: «Ko lai dara? Vai tad es varu grozīt savu stāvokli?» Par trimdu nav ko runāt. Bet par vietu, kur tā aizrit, gan derētu padomāt ... Es pieļauju, ka Tu ar savu slavu, ar savu

sūtību, ar savu personību varētu izraudzīties kuru katru klinti un jutīsies savā elementā. Un es saprotu, ka Tavai ģimenei, kura kaut kas ir tikai Tavu nopelnu dēļ, ir jāupurē sevi ne vien Tavam godam, bet ari Tavai personai. Es esmu Tava sieva, un tas, ko es daru, ir mans tiešais pienākums. Šādos apstākļos trimda varēja būt smaga arī mūsu dēliem, bet tā uz viņiem ir tik labi iedarbojusies, ka, manuprāt, tā viņiem ir veselīga. Turpretī Adelei tas viss ir bijis kaitīgs, tādēļ es jūtu, ka man jāizpērk sava vaina un es sevi pilnīgi ziedoju savai nabaga meitiņai. Manī runā ne tik daudz mātes jūtas, cik taisnīguma prasība ... Kāpēc gan neizdarīt savas meitas labad to, ko citi var izdarīt mīļākās labad? .. .»

Adelei bija simtkārt taisnība, bet Viktors Igo, iegrimis darbā, vairs

nebija spējīgs uztvert savu tuvinieku ciešanas. Viņš tiem labprāt pateiktu: «Bet vai tad es žēlojos?» 1856. gada beigās viņš cēla sev māju, un tas viņam sagadāja prieku. Tas turpinājās ilgi. Gērnsi salas strādnieki nesteidzās. «Bruņurupuči, kas būvē māju putnam,» Igo rakstīja Ecelam. Otvilhauza bija liela ēka angļu stilā: fasādē četrpadsmit logu, protams, nolaižamu. Otrajā stāvā dzivoja sievietes, trešajā — dzejnieks un viņa dēli. Ceturtajā stāvā Igo bija licis uzcelt novērošanas torni, torņ-veida terasi, kura pacēlās augstu virs jūras un no kuras skaidrā laikā varēja redzēt Francijas krastu. Šis «apbrīnojamais galdnieks» bija izveidojis savu mitekli un to iekārtojis pēc sava ģimja un līdzības. Krēslainie gaiteņi radīja tādu sajūtu, it kā jūs klaiņotu pa kādu Rembranta gravīru. Viss šai mājā vai nu kaut ko simbolizēja, vai saistījās ar atmiņām.

Ēdamistabā, ko rotāja gobelēni, senlaicīgs fajanss un gotiskas skulptūras, stāvēja vecs sakšu atzveltnes krēsls no karaļa Dagobera laikiem; krēsla roku balsteņi bija savienoti ar ķēdi — šis krēsls bija piederējis senčiem. Uz tā bija uzrakstīta devīze — «*Absentes adsunt*»' un Igo dzimtas hipotētiskā senča Zorža Igo un Žozefa Leopolda Sigisbera (ģenerāļa Igo) vārdi. Tas viss atstāja kaut kādu rituālu iespaidu un liecināja par cieņas izrādīšanu senču gariem. Portretu galerijā karājās Bulanžē darinātais Leo-poldīnes portrets un daudzi Viktora Igo zīmējumi. Visās malās bija lasāmas devīzes latīņu valodā — *«Ede, i, ora»*

' Promesošie ir klāt. *[Latiņ.)*

(«Od, staigā, lūdz dievu»); *«Amu et crede»* («Mīli un tici»), uz miroņa galvaskausa, kas bija darināts no ziloņkaula,— *«Nox,* Mors, *Lux»* («Nakts, Nāve, Gaisma»), Šai dzīvokja iekārtā, kurā viduslaiki jaucās kopā ar Tālajiem Austrumiem, daja mēbeļu bija atvesta no Parīzes dzīvokļa, daļa bija iegādāta pie Gērnsi salas antikvāriem, kuiiem Ziljeta, viņas «draudziņš» un Saris laiku pa laikam izdarīja visai veiksmīgus uzbrukumus; un, beidzot, dažus priekšmetus bija pagatavojis pats Viktors Igo vai ari turienes amatnieki viņa vadībā. Dažas devīzes bija rakstītas franču valodā, kā, piemēram: «Dzīve ir trimda», «Celies sešos, ej gulēt desmitos, nodzīvosi sinīt gadu». Vaidu sakot, Igo — galdnieks izcēlās ar savām sentencēm. Sarkano viesistabu greznoja venēciešu darināts, koka griezts baldahīns; seši vergi afrikāņi, kas bija veidoti dabiskā lieluma no izkrāsota koka, pieturēja smago drapējumu. Pievienojiet tam visam vēl izstrādājumus no kalnu kristāla, Murano stiklu, ar zeltu izšūtus aizslietņus, devīzes un emblēmas. Grandiozs, mānīgs spožums, romantiskāks par pašu Igo, austrumnieciskāks par pašiem Austrumiem, lielisks, bezjēdzīgs spožums, kurā mazākais nieciņš atspoguļoja savu saimnieku.

Novērošanas tornī, kurā viņš strādāja visaugstākajā vieta ne vien šai mājā, bet visā salā, bija stikla griesti un sienas. Šī caurspīdīgā celle

bija līdzīga siltumnīcai vai fotogrāfa darbnīcai. No tās pavērās skats «uz debesīm un uz bezgalību». Igo tur rakstīja, stāvēdams pie nelielas pults līdzās spogulim, ko viņš pats bija izrotājis ar puķi, kurai bija dīvainas ziedlapas. Viņš gulēja vienā no mazajam istabiņām blakus savai darbnīcai šaurā gultelē, un pagalvī viņam bija palikts koka veltnis. Otra blakus istabiņā gulēja kalpone, un Boass ne vienmēr bija aizmidzis. Fannija, Jūlija, Konstance, skaistā Ieva, Marianna, Rozālija, Seima . . . Intīmās piezīmju grāmatiņas ir pilnas ar ierakstiem spāņu un latiņu valoda par šim jaunajām istabenēm. «Vīsto *y tornado Julia.»*[72]

Bieži vien dzejoļi viņam radās miegā. Pusnomodā viņš tos pierakstīja un no rīta ievāca nakts ražu. Viņš cēlās augšā mazā gaismiņā, kad no tuvēja cietokšņa atskanēja lielgabala šāviens, strādāja saules svelmē līdz vienpadsmitiem; izģērbies kails, viņš aplaistījās ar ledusaukstu

ūdeni un pēc tam norīvējās ar astru cimdu. Garāmgājēji, kas zināja slavenā vīra dīvainās paražas, gaidīja viņa parādīšanos. Dienas vidū tika ieturētas brokastis. Saris ar tēvu šo to pārrunāja; Igo kundze jūsmoja par «savu vīriešu» ģenialitāti. Pēc tam katrs darīja, ko gribēja. *Igo kundze — Zilam Žanēnam:* «Mans vīrs izgājis pastaigā; Toto ģērbjas — viņš ir nelabojams pilsētnieks; Adele spēlē klavieres vai mācās angļu valodu; Saris atlaidies uz veca ādas dīvānā un pipēdams sapņo. Bet es, noskūpstījusi savus lielos bērnus, gādāju, lai pusdienas nebūtu pārāk sliktas ... Ogists ir ieslēdzies sava istabā un strādā .. .» Ogists Vakerī trimdas laikā dzīvoja Igo mājās līdzās vienīgajai sievietei, kuru viņš jebkad tika mīlējis: Igo kundze (viņa bija trīspadsmit gadus par to vecāka) Ogistā bija pamodinājusi jau agrā jaunībā bezterīgu, platonisku mīlestību, kas vēlāk pārvērtās neiedomājami sirsnīgā uzticībā.

Mille passus[73] joprojām tika izdarīti kopā ar Ziljetu. Viņai tika sameklēta maza, brīnišķīga viila *«La Fallue»,* kas atradās tik tuvu pie Otvilhauzas, ka viņa varēja redzēt, kā viņas elks noņemas uz terases ar savu rīta tualeti. Katru ritu viņa noskatīja viņa atmošanos, lai patiksminatos gar iemīļotā augumu. Igo viņai iztālēm rādīja nupat pie savām durvīm atrastos viņas «ķeburus» kopā ar divi cieti novārītām olām un noskūpstīja vēstuli. Pēc tam viņš novilka sarkanās naktsdrēbes, aplaistījās ar ūdeni un nozuda savā belvederā, lai ķertos pre darba. Pēc brokastīm viņš devās pie Ziljetas. Visbiežāk Žiljeta tika uzaicināta soļot viņam blakus klusuciešot, par ko tā žēlojās: «Pacenties pārāk nenodoties iedvesmai, lai es ejot varu ar tevi mazliet parunat...» Viņai tik daudz kas bija sakāms! Japārmet tas, ka viņš koķetē ar istabenēm, bēdīgi jāpagaužas par aizliegumu ierasties Otvilhauzā — tas taču viņu padarīja par aizdomīgu personu gērnsiešu acīs; jāpalūdz zīmējumi *«La Fallue»* sienu izrotāšanai. «Man vajadzīgi gan tavi pakārtie, gan pilis, gan mēnesnīcas, gan žilbinoša saule un miglas

efekti.» Viņa bija «pilna apbrīna» un «laimīga līdz sirds dziļumiem», kad Igo kādā nakts pastaigā, rādīdams viņai uz pusmēnesi un uz vakara zvaigzni, sacīja: «Re, kur ir dvēseļu kuģis un blakus tam laiva.»

Vēl kāds gandarījums: kopš 1859. gada maija Ziljetu sāka apciemot Saris un Fransuā Viktors. Abi pret viņu izturējās ar lielu sirsnību un cieņu, priecājās gan par gardajiem ēdieniem, gan par satikšanos ar jaunām personām, gan par to, ka šeit viņu tēvs bija daudz jautrāks nekā mājās. Otvilhauzā bija drūmi. Viņu māte krita izmisumā. Viņa domāja, ka Viktoram Igo nebūs viegli izrauties no sava jaunā mitekļa visu šo apzeltījumu, gobelēnu un koka skulptūru dēļ. «Nu jau mēs no šejienes netiksim ārā ... Mēs izdodam daudz naudas,» rakstīja Igo kundze. «Turklāt mans vīrs mīl šo salu; viņš tik daudz peldas jūrā... Viņš ir kļuvis jaunāks un izskatās lieliski ...»

Viņa uzmanīja virēju Olīviju, kas vairāk rīkoja scēnas nekā darbojās virtuvē, un pārrakstīja to, ko rakstīja Saris: «Esmu pametusi novārtā *pati savus rakstus.* Esmu tikai nožēlojama dublētāja, pat ne tas, jo esmu kļuvusi stulba. Vai es slīdēšu vēl zemāk? Liela nelaime jau nebūs — nekritīšu taču no liela augstuma. Labākais, ko es varu darīt, ir pakalpot gudriem cilvēkiem savā apkaimē...» Kad Igo kundze ierunājās, ka aizvedīs meitu uz Parīzi vai Londonu kaut uz īsu laiciņu, viņa tika nikni sabārta. «Jums ir apnikusi trimda!» nicīgi sacīja Dižais trimdinieks. — «Met ārā no galvas šo nejauko domu!» viņa atbildēja savam vīram (rakstiski). «Esmu dalījusies ar Tevi laimē un triumfā. Un esmu lepna un laimīga, ka varu dalīties arī Tavās nebaltajās dienās...» Nabaga Adele! Būdama sirsnīga un laba sieviete, viņa centās kļūt par priekšzīmīgu namamāti, ziedoja savus «personiskos līdzekļus», lai mājās būtu plašāka dzīve; viņa gribēja, lai viņas bērni būtu laimīgi, un gribēja uzņemt Gērnsi salā savu jaunāko māsu Jūliju Fušē, kas, pabeigusi Sendenī Goda leģiona internātskolu, bija tur palikusi par klases audzinātāju. Bet Igo deva sievai tikai četrsimt piecdesmit franku mēnesī, un, lai kā viņa pūlējās, viņai vienmēr bija parādi. *Adele Igo — Jūlijai Fušē:* «Es neuzdrošinos (lūgt no viņa kādu pielikumu); man taču nebija nekā pūrā; viņam ir lieli izdevumi . .. Turklāt, mana mīļā, šai ziņā esmu allaž bijusi pret savu vīru ļoti smalkjūtīga ... Esmu bikla, un šis biklums ir mana vienīgā koķetērija ...» Ai, cik tālu tagad bija tā lepnā astoņpadsmit gadus veca meitene ar spānietes acīm, kuras priekša ģeniālais jauneklis drebēja aiz bailēm!

30i

VI

«GADSIMTU LEĢENDA»

«Apceru» panākumi uzmodināja Parīzes draugus. Uz Gērnsi salu sāka plūst neskaitāmas uzslavas. Savu sajūsmu apliecināja Mišlē, Dimā, Luīza Kolē, Anfantēna tēvs un 2orža Sanda. Luijs Bulanžē, kādreizējais Igo grāmatu ilustrators, pateicās par grāmatu un tai pašā

reizē paziņoja, ka viņš precas ar kādu jaunu meiteni, kaut gan pašam bija ap piecdesmit gadu. Igo šīm laulībām piekrita. Viņam patika, ka viņa jaunības draugs vēl ir spējīgs mīlēt: «Es atcerējos mūsu kopā pavadītos brīžus laimīgajā «Austrumu motīvu» laikā, kad mēs abi bijām jauni, kad klaiņojām pa Vožirāras ieleju Un gājām apbrīnot sauli, kad tā rietēja aiz Invalīdu kupola, mēs, divi gara radinieki, Jūs — spožs «Mazepas» ilustrators, es — sapņotājs, ko valdzināja nezināmais un bezgalīgais...» Zoržu Sandu viņš lūdza, lai tā viņu apciemo vēl nepabeigtajā «būdiņā», ko viņš bija nosaucis par «Brīvības māju»: «Krietnie Gērnsi amatnieki, iedomādamies, ka esmu bagāts, uzskata par taisnīgu franču lielkungu mazliet paplucināt un pavilkt garumā gan darbu, gan šo izpriecu. Taču ceru, ka māja kādreiz tiks pabeigta un ka ar laiku Jums varbūt uznāks patika to apmeklēt un apsvētīt lajā kādu stūrīti ar savu klātieni un ar atmiņām par Jums.. .» Vēlāk Luīza Bertēna atmodināja viņa atmiņā burvīgas pagātnes ainas, un viņš rakstīja: «Roša, puķes, mūzika, Jūsu tēvs, mūsu bērni, mūsu jaunība . . .»

Pēc «Apceru» izdošanas Ecels bija izlūdzies Igo vēl nepublicēt filozofiskās poēmas «Dievs» un «Sātana gals». Dzejnieka ienaidnieki gaidīja kaut ko līdzīgu apokalipsei, lai nosūtītu «Ģeķi uz Patmosu». Toties Ecelam patika «Mazo epopeju» — XIII — XIX gadsimta vēsturisko fresku iecere. Nebija šaubu, ka Igo talantu padarīja episku neatvairāmais iztēles spēks, gigantiskie un cildenie tēli. Mapēs viņam jau atradās poēmu «Emeriljo», «Rolanda kāzas» un vēl citu darbu rokraksti. So poēmu virkni vajadzēja papildināt, sakārtot un izveidot no tām saskaņotu sējumu. «Kas tad īsteni būs šis vienotais cikls? Izteikt cilvēces ceļu kaut kādā cikliskā epopejā, attēlot to secīgi laika ziņā un visos aspektos — vēsturiskajā, leģendārajā, filozofiskajā un reliģijas aspektā, kuri visi saplūst kopā

vienā vienīgā milzu kustībā uz gaismu; un, ja vien dabiskais gals nepārtrauks, kas ir visai iespējams, šāszemes darbus agrāk, nekā autoram būs izdevies pabeigt iecerēto, — atspoguļot šo dižo vienīgo un daudzveidīgo, drūmo un starojošo, fatālo un svēto tēlu — Cilvēku; lūk, no kādas domas vai, ja gribat, no kādas tieksmes ir radusies «Gadsimtu leģenda» ...»' Tāds bija galīgais, lieliskais nosaukums, kuru Igo izvēlējās pēc iepriekš iedomātajiem nosaukumiem «Cilvēciskā leģenda» un «Cilvēces leģenda». Brāzmainajā jaunrades darbā starp 1856. un 1859. gadu Igo neapmierinājās ar šo gigantisko fresku. Stāvēdams kvadrigā, Igo vadīja tajā iejūgtos četrus zirgus — vienlaikus ar «Gadsimtu leģendu» viņš rakstīja «Ielu un mežu dziesmas», drāmu «Torkvemada» un nodevās savas milzīgās mājas izdaiļošanai.

«Gadsimtu leģendas» pirmā daļa tika pilnīgi uzrakstīta laikā starp 1857. un 1859. gadu. Tādēļ tajā jūtama viengabala iedvesma. Sās

daļas poēmas aptver gara vēstures posma sižetus, bet Igo iztēle ir tik plaša, ka ar vienu pašu acu skatienu viņš izurbjas cauri «gadsimtu mūrim». Varētu teikt, ka tā ir bijusi pasaules raditaja vīzija, kurš šo pasauli vērojis ārpus laika un telpas. Viņā drūzmējas vesels jūklis neskaidru tēlu, līdz beidzot viņš it kā saplūst kopa ar katru cilvēciskās leģendas epizodi. Viņš pārvēršas par visu, kas notiek, un pat par dievu. Ecels bija vēlējies, lai «Mazajās epopejās» nebūtu metafizikas. Igo tādas poēmas jau bija: «Aizmigušais Boass»,

«Sirdsapziņa», «Infantas roze», «Nabaga ļaudis». Bet «grāmatas lielais, noslēpumainais pavediens» — tā ir cilvēka augšupeja uz gaismu, tas ir gars, kas rodas no matērijas. Cikla galvenā poēma ir «Satīrs», apbrīnojams un izaicinošs darbs, kura miklains fauns, ērmīgs, asprātīgs un drosmīgs netiklis runā patiesību dieviem, kas jau pārāk ilgi nosēdējuši Olimpa. Satīrs — tas ir pats Igo un tai pašā reizē visas cilvēces tēls ar tai piemitošajiem grēkiem, vēlmēm, vājībām, tomēr viņš ir spēcīgāks par Jupiteru un ir spējīgs kādā jaukā dienā pakļaut sev dabu.

Pats niknais ienaidnieks tev, pasaule, ir dievi: Ik prieku dzirkstošu tie pārvērš drūmā nievā. Kādēļ pār Esibu vēl spoki lidinās?

Jo gaisma, kustiba — it visiem pieder tāsi

'Viktors Igo. «Gadsimtu leģendas» priekšvārdi.

Lai brīvs top virmojums, kur, mūžu spēku rauti.

Kust mūžam ūdens, gaiss, kust zvaigznes, smilšu graudil Lai brīva debess top un kas virs zemes mit!

Lai beidzot Miera Cars top brīvs, lai važas kriti

Kur dievs — tur bailes dzimst, kur ķeizars — plosās kari.

Nu brīve, ticība trieks pīšļos dogmu varu!

Nu gaisma, iedvesma pār pasauli drīz nāks Un mīlas saskapa it visur valdīt sāks,

Vairs gaudas neskanēs — būs vilki aiztraundīli.

Lai visiem briviba! Es — Pans. Zev, ceļos knlit [74]

«Gadsimtu leģenda» bija pārpilna ar tādu skaistumu, ka pat visnaidīgākos literātus pārliecināja par dzejnieka unikālo lielumu. «Viktors Igo ir vienīgais, kas runāja, pārējie tikai murkšķēja,» sacija Zils Renārs. «Viņu var salīdzināt ar kalnu, ar jūru, ar ko vien gribi, tikai nē ar to, ar ko var salidzināt citus cilvēkus.» lin Flobērs izteicās: «Līdz zināmam laikam, negribēdams sevi apgrūtināt, bet varbūt art tāpēc, lai varētu vairāk uzrakstīt, viņš dažkart lika sevi aizstāt publikas priekšā kādam šveicaram, kas bija neiedomājami svinīgs, apnicīgs un daiļrunīgs, kas viņam bija tik apbrīnojami līdzīgs, ka šais lamatās visi iekrita . .. Taču pēc valsts apvērsuma šveicars bija spiests palikt Parīzē savas šveicara istabiņas dēļ un Viktoram Igo tagad bija jāstrādā vienam pašam: gala iznākumā tad arī radās «Gadsimtu leģenda» . ..»

Ap šo episko kalvi ritēja vienmuļa mazpilsētiņas dzīve. Pirmdienās ierādās pusdienās Saris Ribeirols; otrdienas — kuprītis Ennē de Keslers; trešdienās vīrieši gāja ēst pusdienas pie Ziljetas Druē; ceturtdienās bija tēja pie Di-verdjē kundzes; piektdienās — tēja pie Aliksas jaunkundzes; sestdienās — «sidrs un grandioza skaistu tērpu izstāde» Igo kundzes viesistabā. Svētdienās Otvilhauzā valdīja kapa klusums. Konstancei deva brīvdienu (Olivija, zaldata atraitne, bija atlaista no darba); Suņa, Ogista Va-kerī kuce, pieņēma savu iemijoto; vistas klukstēja; Adele strādāja kādu rokdarbu vai rakstīja savai māsai Jūlijai Sēnē īstas pansionares vēstules, mijas un naivas, ar vienu otru negaidītu izteicienu. Piecdesmit gadu vecā Igo kundze joprojām palika Adele Fušē, un viņai bija liels notikums tas, ka tēvocis Aseiīns pārcēlās no Sēnas kreisā krasta uz Terna kvartālu, viņš, kas tik gaužām bija pie-

radis pie Senžermēnas priekšpilsētas! «Ja es kādreiz atgriezīšos, beigas vien būs: es vairs nekā Parīzē nesapratīšu. Meklēt savu tēvoci Terna kvartālā — kas to būtu varējis iedomāties? ...»

Resnītis Saris strādāja pie fantastiskas pasakas par vispasaules dvēseli, un šās pasakas varone bija ūdens lāse. Bīstams sižets. Sarlam bija jau pāri trīsdesmitiem, no vectēva mantots sangviniķa temperaments, kuram piemita milzīga juteklība, bet viņš žēlojās par vientulību, par naudas trūkumu un par gērnsietēm. Fransuā Viktors bija ķēries pie visa Šekspīra pārtulkošanas un godam paveica šo neiedomājami grūto uzdevumu; viņš līdz apnikumam bija izstaigājis krustām šķērsām mazo saliņu, palikdams savas tukšās kabatas gūsteknis. «Ir tik grūti doties pastaigā ar lordu Splīnu un lēdiju Nostalģiju... Ak vai, ak vai! Mēs apsūnojam, mīļais draugs! Par spīti visai savai vīrišķībai, mēs tomēr kļūstam provinciāļi. Klāt jau ziema un miglas. Sešus mēnešus mēs būsim ieslodzīti ūdens toverī...» *Viņam* jau tas nebija grūti. Viņam, kas nēsāja savā galvā simtiem šedevru un devās pastaigā jebkādā laikā kailu galvu, ar apmetni mugurā un nūju rokā, bet šī dzīve bija smaga viņa trim bērniem, kuru galvaskausos bija tikai smadzenes, viņu vēlmes un ilgas. 1856. gadā Dedē slimoja ar smagu neiralģiju, un ārsts viņai aizliedza nodarboties pat ar mūziku. Bet Vakerī — tas itin bieži runāja par atgriešanos Francijā; tāpēc, lai viņu noturētu, namatēvs atteicās no piecdesmit frankiem, kurus draugs ik mēnesi maksāja par savu uzturu.

Igo savu ģimeni mīlēja, bet viņš to mīlēja, «gādādams par tās labumu», un šāda mīlestība nav diez cik iecietiga, tālab tā nomāca. 1858. gads kļuva par sacelšanās gadu.

16. janvārī abas Adeles aizbrauca uz Parīzi ar atjauju nodzīvot tur divus mēnešus, kurus viņas pagarināja līdz četriem mēnešiem. Lai dabūtu naudu un atļauju braukšanai, Igo kundze parādīja stingru raksturu, protams, rakstveidā: «Es Tevi mīlu, dargais draugs, un Tev piederu. Man negribētos Tevi sāpināt. Parunāsim pa labam. Tu

izvēlējies par savu apmešanās vietu Džersī salu; es devos Tev līdzi. Kad dzīve Džersī salā kļuva neiespējama, Tu pārcēlies uz Gērnsi salu, nepajautādams man: *«Vai tev šī viela būs piemērota?»* Es nekā neteicu; es Tev sekoju. Tu galīgi sasaistījies ar Gērnsi salu, nopirkdams sev māju. Par šo pirkumu Tu ar *mani* neaprunājies. Es

Tev sekoju arī šai mājā. Es Tev pakļaujos, bet es nespēju būt absolūta verdzene ...» Sās vēstules jēgu Viktors Igo isi izteica savā piezīmju grāmatiņā ar aleksandrisko vārsmu: *«Tava māja tev pieder. Tu tur paliksi viens.»* Igo kundze bija nopelnījusi mazliet naudas, pārdodama Ece-lain savu nākamo grāmatu un piezīmes: viņa bija stingri nolēmusi šo naudu izlietot ceļojumam kopa ar savu nabaga Dedē, kuru bija nomācis drūms izmisums.

Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1858. gada 16. janvāri: «Mana sieva un meita šorīt, pulksten deviņos un divdesmit minūtēs aizbrauca uz Parīzi. Viņas dosies cauri Sautemptonai un Havrai. Skumji. ..» Ari Saris lūdza žēlastību. *Adele — Viktorum Igo:* «Mīļais draugs, aizvakar Saris, man sacīja: «Es ļoti mīlu tēti, par visām lietām baidos viņu apbēdināt, bet man gribētos, lai viņš saprastu, ka man ir nepieciešama apstākļu parmaiņa. Esmu visu ziemu strādājis, lai piešķirtu sev šo atpūtu. Nauda man ir, par ceļojumu es varu samaksāt, bet man nebūs patīkami, ja mans prieks nesagādās prieku tēvam ...»

Pat Ziljeta dažreiz iedrošinājās žēloties. Igo viņai bija aizliedzis nopirkt jaunu cepuri Lieldienām, kad saskaņa ar tradīciju visas Gērnsi salas iemītnieces dižojās «ar triumfējošām un kareivīgām galvassegām»; viņa apsūdzēja savu pavēlnieku par sīkstulību, jo viņš bija atteicies dot no jauna iesiet viņas piemiņas albumu, kas pēc divdesmit pieciem gadiem bija galīgi nodriskāts. Vēlāk viņa pazemīgi atvainojās par savām ārkārtējām prasībām: «Citreiz centīšos Tevi neapgrūtināt ar tik aplamiem lūgumiem. Apsolu pilnām paļauties uz Tevi — pat tādos gadījumos, kad ir runa par lietām, kuras personiski man ir ļoti svarīgas, kā, piemēram, viņreiz, kad biju sadomājusi likt no jauna iesiet man tik mīļo un dārgo albumu . ..» īstenībā jāteic: tikai tāpēc, ka viņa paša dzīve bija auglīga un rosīga, Igo uzskatīja, ka arī ciliem ir jauki un silti viņa slavas spožumā.

Maija abas Adeles atgriežas īstā laikā, jo jūnijā pirmo reizi savā mūžā Igo ļoti nopietni saslima. Vairākas nedēļas viņa dzīvību apdraudēja karbunkuls. Sur/.s *Igo — Ecelam 1858. gada 22. jūlijā:* «Mans tēvs trīs nedēļas ir ļoti slims suņanaglas dēj, kas viņu jau desmit dienas saista pie gultas un neļauj atbildēt uz Tavu vēstuli. Viņam bija milzīgas sāpes un tikai nupat sāk klāties labāk. Augonim radās komplikācijās — divi abscesi. Bija jāizdara operācija,

kas atbrīvoja no audu sacietējuma. Brūce ir tik liela un tik sliktā vietā — pašā muguras vidū, ka nejāva un vēl tagad neļauj kustēties.. .» Dzejniekam mugurā bija īsts caurums, tāpēc viņam visu laiku

vajadzēja gulēt uz vēdera. Mocīdamies karstumos, viņš izteica savas sāpes dzejolī: «Es naktīs dzirdēju, kā pulss mans ausīs sit.» Nabaga Ziljeta, kas Otvilhauzas morālā kodeksa dēļ nedrīkstēja viņu apmeklēt, pavadīja trīs drausmīgas nedēļas. Viņa sūtīja slimniekam, ko vien varēja izdomāt: olas, savus «ķeburus», šarpiju, puķes, vīnogas, savu Sizannu, trīs zemenes, kas vēl bija palikušas dārzā. «Mans nabaga dārgumiņ, kā man gribētos tagad būt par Tavu kalponi, lai Tev izdarītu visus sīkos pakalpojumus, kuri Tev vajadzīgi, neapgrūtinot Tavu ģimeni... Ak, kāpēc Tava svētā sieva nevar ieskatīties manas sirdsapziņas un manas dvēseles dziļumā? Tad viņa par manu palīdzību nedusmotos, bet justos aizkustināta un būtu man pateicīga.. .» Beidzot Igo parādījās balkonā un Ziljeta viņu ieraudzīja. «Mans nabaga mīļais, pat iztālēm var redzēt, cik Tu esi izmocīts! Tava skaistā, cēlā seja man izskatījās novājējusi un tik bāla, ka es baidījos, vai tik Tev nav kļuvis slikti, iznākot balkonā! Ceru, ka šī iznākšana un ilgā stāvēšana Tavā putnu būri Tevi nebūs pārāk nogurdinājusi, manu nabaga slimnieciņ ...»

Līdz pat 1858. gada beigām pār trimdiniekiem joprojām klājās skumju un paguruma plīvurs. Laiks ritēja tik gausi, un dzīve bija tik šaura. *Fransuā Viktors Igo — kodam draugam:* «Jūs nevarat iedomāties, cik skumji pašlaik ir Otvilhauzā . . . Baidos, kaut tikai mazā, tik cieši saliedētā trimdinieku saime šoreiz galīgi nepajuktu. Lai nu kā, mēs pārdzīvojam drūmu trimdas posmu, un es nesaredzu ceļa galu...» Vakerī neizturējis aizbrauca atpakaļ uz Vil-kjē, atstādams trimdā savu kaķi Mušu. *Viktors Igo — Luizai Bertēnai:* «Es gribētu, lai mana ģimene atgrieztos, jo uzskatu, ka pietiek jau ar to, ka es pildu savu pienākumu un upurēju sevi. Bet mani piederīgie negribēja mani pamest vienu. Bērni vēlējās nešķirties no manis, tāpat ka es vēlējos nešķirties no brīvības. Šarlo, Toto un Dedē ir garīgi norūdījušies, kļuvuši par cilvēkiem ar cēlu un lepnu dvēseli. Vientulību un trimdu viņi pieņem ar līksmu un nesatricināmu mieru . . .»

Liela mākslinieka maldi. Ne Sarlo, ne Toto, ne Dedē nebija tik rāmi un padevīgi. Viņi negribēja galīgi pamest

tēvu, bet alka pēc garākas atelpas. 1850. gada 9. maijā Igo kundze ar meitu aizbrauca Šarla pavadībā uz Angliju, kur vēlāk viņiem pievienojās ari Fransuā Viktors. Londonā jaunākā Adele, jau apvītusi vecmeita, beidzot varēja uzsākt augstākās sabiedrības dzīvi, apmeklēt teātrus, dejot ballēs, staigāt pa muzejiem un, bez šaubam, atkal satikties ar leitnantu Pinsonu, kuru viņa nebija aizmirsusi kopš uzturēšanas Džersī salā. Tai laika Gērnsī salā Žiljeta darīja visu iespējamo, lai tuvinātu tēvu ar abiem dēliem, kuri tagad ēda pusdienas pie viņas. Šarlo un Toto simpatizēja savam «labajam draugam Druē kundzei» un jūsmoja par viņas savāktajām relikvijām, kurām bija sakars ar Igo vārdu. Arī viņas dzīvē gadījās izmisuma brīži, kad, Igo

neuzticības nomocīta, viņa draudēja braukt prom uz Bretaņu.

Bet Viktoram Igo šīs milas žēlabas, izklaidēšanās ar kalponēm un ģimenes strīdi bija pavisam nenozīmīgi sīkumi, kas izgaist «kā migla vai kā vējš». Viņš nekad nekā nenožēloja un savas jūtas nemēdza analizēt. Viņš bija «cilvēks, kas soļo uz priekšu», kas iet arvien tālāk. Nozīmīga viņam bija vienīgi «Gadsimtu leģenda», kas, Parīzē publicēta, modināja sajūsmu pat visiecirtīgākajos vērtētājos. «Ir gan vīrs tas Igo tēvs!» rakstīja Flobērs Ernestam Feido. «Velns parāvis, kas tas par dzejnieku! Viena rāvienā es apriju abus sējumus. Man trūkst Tevis! Trūkst man Buijē! Man trūkst saprotošu klausītāju! Man vajadzīgs pilnā rīklē izkliegt trīs tūkstošus rindu, kādas vel nekad neviens nav uzrakstījis... Igo tēvs man apgrieza otrādi visu sirdi. Šito spēkavīru! . . .» Nozīme bija arī viņa nemitīgajai pretestībai. 1859. gadā impērija pasludināja amnestiju. Trimdinieki to pieņēma. Igo atteicās. 1959. *gada 18. augustā:* «Būdams uzticīgs saistībai, kādu esmu uzņēmies pret savu sirdsapziņu, es līdz galam dalīšos trimda, kas piemeklējusi brīvību. Kad atgriezīsies brīvība, atgriezīšos arī es.» Šāda izturēšanās kaitināja rakstniekus, kas, tāpat kā Sentbēvs un Merimē, bija kļuvuši par impērijas senatoriem; bet klusībā par to jūsmoja franču tauta. Nozīme bija arī dedzīgajiem Igo centieniem izprast tos noslēpumus, kas saistās ar labāku pasauli. Pats pēc sevis un pēc saviem tuviniekiem viņš zināja, ka mēs visi esam nožēlojami, izmocīti, greizsirdīgi un nelaimīgi radījumi, bet viņš zināja ari to, ka šie nožēlojamie radījumi savos pacilātības un sajūsmas brīžos spēj saskatīt neskaidrā un cildenā vīzijā gaišu lītausmu, kas jau parādās pie apvāršņa malas. «Vientulība,» viņš rakstīja, «atraisa cilvēku kādam cildenam neprātam. Tie ir degošā krūma dūmi.» Šī skaļā saucēja balss tuksnesī glāba Francijā cieņu pret brīvību un laikā, kad valdīja Otrās impērijas vieglprātīgā augstākās sabiedrības literatūra, modināja mīlestību uz cēlām idejām un cildeniem tēliem. Franči to saprata, un tieši tad Viktors Igo ieņēma savu vietu gadsimtu leģendā.

devītā daļa TRIMDAS AUGĻI

Jūsu vaid un jūsu bagatiba bieži vien ir jums par kavēkli ... Visu atņemot, jums tika viss iedots.

Viktors Igo

I

«UN JA PALIKS TIKAI VIENS...»

Romānā «Nožēlojamie» ir skaisti vārdi par «lieliskajiem bezgalības egoistiem», kuri, nošķirti no cilvēka ar kosmosu, nesaprot tos, kas piešķir nozīmi cilvēciskām ciešanām, kad var raudzīties debesu zilgmē. «Viņu vidu,» saka Igo, «ir vesela saime domātāju, gan mazu, gan lielu. Viņu vidū bija Horācijs. Bija ari Gēte...» Un, pats to neapjauzdams, dažreiz viņu vidū bija ari Viktors Igo. Kaut gan viņu ka nevienu citu stipri nodarbināja cilvēku ciešanu problēmas. Bet viņa līdzcietība bija drīzāk abstrakta nekā brālīga un tuvāku mīlestība neattiecās uz paša mājām. Laika no 1860. gada līdz 1870. gadam, aizrāvies ar saviem milzīgajiem darbiem — poēmām, epopejām, romāniem, aprakstiem un ar «Nožēlojamajiem», kas ir visu šo žanru sakausējums, — viņš atrada darbā neparastu laimi, ko sagādaja jaunrades pilnības, spēka un vientulības izjūta. Viņš jūt, ka «noslēgšanās sevi iet rokrokā ar rakstnieka slavu un popularitāti, viņam dzīvam esot: šai ziņa viens otram līdzīgi ir divi vientuļnieki — Voltērs Fernejā, Igo — Dzersi salā . . .» Voltērs aizstāvēja Ka-lasu; Igo nesekmīgi mēģināja glābt Džonu Braunu. Pēc Parīzes viņš vairs neskumst: «Kas gan ir Parīze? Man ta nav vajadzīga. Parīze — tā ir Rivoli iela, bet Rivoli ielu es neciešu.» Pat pēc sejas un stājas viņš vairs neizskatās

pēc lielpilsētnieka. Pēc tam kad viņš saslima ar ilgstošu kakla kaiti, ko viņš uzskatīja par likies diloni, viņš uzaudzēja baltu bārdu. Saspringta sejas izteiksme, kas viņam bija raksturīga «Sodības» laikā, tagad ir paslēpta, tā kļuvusi daudz maigāka. Tieši tad viņš ieguva parasta, izspūruša sirmgalvja izskatu, kāds viņam saglabāsies vēsturē. Mīkstā platmale, atpogātā apkakle, kamzolis — tas viss piederas vecam strādniekam. Viņš jūtas brīvs, varens un pilns iedvesmas.

Viņš pats ir speķu pilnbriedā un neievēro, ka viņa tuvinieki smok nost. Igo kundze aizvien biežāk un biežāk brauc prom no Gērnsi salas. Viņa nebija laimīga, tāpēc viņai bija nepieciešama izklaidēšanās, un viņai palika gan Francijā, gan Anglijā kā pilnvarotai pārstāvēt sava lau lata drauga slavu. Vira trimda ļauj sievietēm iepriekš izbaudīt nākamās atraitnības rāmumu. Parīze lgo kundze atkal salikas ar savu dārgo, bezgala uzticīgo Ogistu Va-kerī; viņa apciemoja savus piederīgos (Fušē un Aselīnu ģimeni) un šad tad slepus devās augša pa Sentbēva dzīvokļa kāpnēm Monparnasa iela. Sentbēvs bija stipri

novecojis, viņu mocīja pušla slimība, bet viņš joprojām bija saglabājis kaķa pieglaimibu un prata uzturēt interesantu sarunu, kurā allaž varēja atrast «eleganci, zobgalību, mīlīgu murrāšanu, bet dažreiz samtainā ķepiņa izlaida asus nadziņus». Gluži sievišķīga tērzēšana. Pēc valdonīga Gērnsi pavēlnieka sarunām ši bija tīra atpūta. 1861. gada Adele lgo bija prom no Otvilhauzas no marta līdz decembrim; 1862. un 1863. gadā viņa bija projām apmēram tikpat ilgu laiku. Cik vien iespējams, Adele centās ņemt līdzi arī bērnus, viņa tos bikli aizstāvēja pret pārmetumiem, kādus izteica *pērissime,* kuru dziļi aizvainoja tas, ka viņš tika pamests, kurš, tāpēc ka viņa paša dzīve bija tik saturīga un bagāta, nevarēja saprast, ka citu cilvēku dzīve ir tukša un nabadzīga.

lgo kundze — Viktoram lgo: «Pašlaik man ir pilnīgi nepieciešams aizbraukt uz Parīzi — to prasa mans svētais pienākums pret māsu . . . Jāpiebilst, ka esmu tīri priecīga. jo Adelei bus kāda pārmaiņa visgrūtākajā mēnesī gadā. Kāpēc šāds lēmums Tevi aizskart Mana uzticība Tev šā apstākļa dēļ nemainīsies .. .

Tu esi tēvs, un Tev, tāpat ka man, vajadzētu saprast, cik ļoti Adelei nepieciešama pārmaiņa. Mūsu klosterim līdzīgajā dzīvē Adele ir noslēgusies sevī. Viņa daudz

domā, bet viņas dažkārt maldīgās domas, kuras neietekmē ārēji notikumi, kļūst bezjēdzīgas. Ceļojums nemaina cilvēka dabu, to es zinu, bet viņas paražas, kuras es varētu nosaukt par *vecmeitas* paražām, var uz laiku izzust...»

Īstenībā arī pati māte savu meitu vairs nesaprata. Adele sāka izrādīt slimīgu satraukumu, viņa bija neapmierināta, drūma un bieži ieslīga tumšās pārdomās. Viņas drūmās domas spēja izkliedēt vienīgi mūzika. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1859. gada decembrī:* «Adele man nospēlēja savu kompozīciju, tā bija brīnišķīga...» *1861. gada aprīlī:* «Gadījuma pēc nopirku klavieres savas meitas nodarbībām — 114 franku.» Kopš Adele Dzersi salā tai laikā, kad tika dancināti galdiņi, bija satikusies ar leitnantu Pinsonu, viņa ieņēma galvā domu, ka ar šo jauno angli apprecēsies. Pēc viņas bija daudz tīkotāju, bet viņa visus atraidīja. 1861. gada decembrī viņa paziņoja tēvam par savu saderināšanos. Viktors Igo, kas pēc pārliecības bija eiropietis, bet pēc dabas francūzis un patriots, nevarēja samierināties ar domu, ka viņa meita apprecēsies ar cittautieti, un sākumā ļoti noskaitās. Sieva viņam lika saprast, kādas briesmas draud Adelei, ja tā nonāks izmisumā. Alberts Pinsons tika lūgts ierasties 1861. gada Ziemsvētkos Otvilhauzā. Kas notika starp viņu un šo meiču? Vai tā viņu atbaidīja ar savām dīvainībām? Vai nu tas bija tā, vai citādi, bet viņš to pameta. Aiz bēdām Adele nezināja, ko iesākt, un, šķiet, bija nodomājusi braukt pie viņa un no jauna viņu savaldzināt — brāļi Adeli bija pārsteiguši brīdī, kad tā slepus sakravāja savas drēbes.

Tūkstoš astoņi simti sešdesmit trešā gada 18. jūnijā Adele, izmantodama mātes prombūtni, aizbrauca uz Angliju. No Sautemptonas viņa aizrakstīja pārsteigtajam tēvam, ka dodas uz Maltu. Viņai bija trīsdesmit trīs gadi, un viņa iedomājās, ka drīkst rīkoties, kā vien pašai tik. Igo kundze tobrid pavadīja jaukas dienas Parīzē. Viņa cīnījās pret galminieku izvirzīto imperatora kandidatūru uz Franču akadēmiju un ar neapdomātu drošsirdību paziņoja, ka viņas virs «atdos savu balsi par Luija Napoleona ievēlēšanu akadēmijā un par viņa izsūtīšanu katorgā». Viņa bieži satikās ar Emīlu Dešānu, kas bija jau novecojis, bet joprojām palicis sārts kā lelle un allaž bārstīja komplimentus.

«Mana sirds uz visiem laikiem,» viņš tai rakstīja, «pieder tam svētītajam laikam, kad es ar sajūsmu apsveicu mūsu dižā Viktora pirmās vārsmas un kad mēs ar Ag-laju[75] iepazināmies ar Jums, Viktora slavas jauno un skaisto līdzgaitnieci, un uzreiz Jūs iemījojām. Ak vai! Līdz pat tai dienai, kad dievs man atņēma manu nabaga Agiaju, mēs nemitīgi runājām par jums visiem un atcerējāmies visniecīgākos sīkumus no šās skaistās draudzības . . . Meklēdams kaut cik apmierinājumu, es biju aizbraucis uz Vogēziem, uz Kontreksvilas kūrortu, un tai laikā Antonijs saņēma ziņu par jauno mūzikas albumu, kuru gatavoja Jūsu dārgā un brīnišķīgā Adele, kas mani atcerējās, lūgdama uzrakstīt vārdus «Arāja dziesmai» un pievienodama sava «ērma» notis. Pārbraucis mājās, ķēros pie darba, un šā mēneša pēdējās dienās Antonijs nosūtīja manu dāvinājumu (neiedrīkstos teikt — dzejoli) uz Gērnsi...»

Nesaņēmis pēc dzejoju nosūtīšanas atbildi, Emīls De-šāns baijojās, vai tie nav nozuduši. Viņš piedāvāja jaunajai mūziķei izsūtit kopiju. Igo kundze pagatavoja baltu muslīna tērpu, kas, viņas vārdiem runājot, padarīja viņu «pavisam jauniņu». Viņas dēls Saris vienmēr bija kopā ar viņu, sagādādams viņai «vieglprātīgas izpriecas». Kopa viņi devās arī svētceļojumā uz Karalisko laukumu, lai palūkotos uz sava agrākā mitekļa arkādēm un augstajiem logiem.

Pa to laiku Gērnsi salā Viktors Igo rādijā vienu šedevru pēc otra, beidza Otvilhauzas izbūvi kopā ar galdnieku Možē (kuram lika iegravēt uz divi kolonnām uzrakstus: «*Laelilia — Tristitia*»[2] un uz sava apartamenta durvīm: «*Perge — Surge*» [3]; joprojām interesējās par kalponēm, kuras gulēja blakus viņa istabai («ledoti 20 franki Selīnai par to, ka pagājušo nakti viņa nekāsēja»); iekārtoja 2.iljetai jaunu māju — Otvilfeeriju; un viņam bija gaužām maz laika, lai domātu par ģimenes lietām. Taču Adeles nozušana viņu uztrauca.

Viklo/s Igo — Igo kundzei 1803. gada 23. jūnijā: «Tu droši vien esi saņēmusi vēstuli no Viktora un varbūt arī no Adeles? Mums šķiet neticami, ka viņa Tev nav

atrakstījusi. Mēs pat domājam, ka viņa drīzāk rakstīs Tev, nevis

mums un katrā ziņā paziņos savu atrašanās vietu. Tādā gadījumā Tu laikam aizbrauksi pie viņas, lai pārvestu viņu mājās. Būtu taču nepieļaujami.. , būtu nepieļaujami, lai viņa censtos apprecēties ar šo cilvēku pret viņa gribu. Baidos, vai šai *neiespēja* neslēpjas kāds noslēpums, kas vēlāk atklāsies. Jo kā gan lai izskaidro nedzirdēto Adeles izturēšanos — mēs taču bijām ai mieru un visam piekritām? Vai tikai atteikšanās nenāk no viņa paša? Bet kā Adele tādā gadījumā var tik ļoti pazemoties, ka skrien viņam pakaļ? ... Katrā ziņā tagad steidzami nepieciešamas noteiktas un sīkas ziņas. Vai tikai Pinsona kungam nav ģimene? Vai mīļākā? Vai varbūt pat bērni? Atraksti mums. Paziņo visu pēc iespējas sīkāk. Dari mums zināmu, ko Adele Tev atrakstīs . ..»

Igo kundze atgriezās Gērnsi salā 2. jūlijā, bet 15. augustā aizbrauca uz Parīzi. Kāda Adeles vēstule, kas bija izsūtīta no Ņujorkas 14. jūlijā, pienāca Otvilhauzā pēc Igo kundzes aizbraukšanas. Mazliet vēlāk bēgle paziņoja tuviniekiem, ka viņa esot Jaunajā Skotijā, Halifaksē, kur patlaban atrodoties Pinsona garnizons, un ka viņu laulības jau ir notikušas.

Igo kundze — Viktoram Igo: «Adele bija brīva; viņa nav izdarījusi nekā nepiedienīga, apprecēdamās ar cilvēku, kuru mīl. Varbūt viņai vajadzēja parādīt lielāku uzticību mums, — bet, ja mēs viņai to varam pārmest, vai tad arī viņa mums nevar ko pārmest? Vai viņas dzīve nav tikusi upurēta nežēlīgajām politikas prasībām? Vai šī pati nežēlība netika saasināta ar izraudzīto trimdas vietu? Tu gan pildīji savu pienākumu, — bet vai mēs pildījām savu pienākumu pret savu meitu? Vai tad viņai nebija nožēlojama dzīve? ...»

Tēvs piekāpās un, lai attaisnotu meitas pazušanu, ievietoja laikrakstu oktobra numuros paziņojumu par Igo jaunkundzes laulībām ar leitnantu Pinsonu un par jaunā pāra aizceļošanu uz Kanādu.

Viktors Igo — Ecētam 1863. gada 10. oktobri: «Jūs droši vien jau zināt no laikrakstiem, kāpēc esmu aizkavējies ar atbildi. Mana meita ir kļuvusi angliete. Trimda, lūk, tavi triecieni! Viņas vīrs ir viens no Krimas kara varoņiem, jauns anglis, virsnieks, aristokrāts, cilvēks aj stingriem morāliskiem uzskatiem, muižnieks un džentlme-

nii. Mums būs tada ģimene, kurā vecais sievastēvs pārstāv nākotni, bet jaunais znots — pagātni. Sis jaunais pagātnes pārstāvētājs manai meitai iepatikās, un viņa to izraudzījās. Ka tas sados gadījumos tēvam pienākas, es šīm laulībām piekritu.

Jaunais pāris jau ir ceļā uz Halifaksu. Starp manu znotu un mani ir morāla distance, kas francūzi šķir no angļa, un materiāla distance, kas mūs šķir no Amerikas Bet pastāv tiesības uz laimi. Mana meita izlieto šīs tiesības, un es nedrīkstu viņu par to nosodīt. ..»

Viktors lgo — Emīlam Dekānam 1863. gada 16. oktobri: «Jus droši vien jau zināt, ka mana meita kļuvusi par anglieti. To visu izdarījusi

trimda...» Ak vai! Laulības bija notikušas vienīgi Adeles slimīgajās smadzenēs. Pin-sonam nekad nav bijis nodoma viņu apprecēt. Kad nelaimīgā, nekā nepaziņojusi, ieradās pie viņa Kanādā, viņš jau bija apprecējies un kļuvis pat par tēvu. Fransuā Viktors, Anglijas pazinējs lgo ģimenē, ievāca sīkas izziņas. No savas māsas dzīvokļa saimnieces viņš uzzināja, ka māsa «dzīvojusi galīgi noslēgtu dzīvi, nav daudz runājusi, nav pieņēmusi nevienu apmeklētāju». Aculiecinieki pastāstīja, ka viņa katru dienu gājusi uz kazarmu gaidīt sava virsnieka iznākšanu. Viņa to cieši uzlūkojusi, pēc tam klusēdama sekojusi līdz mājām. Kad Adelei vajadzēja atzīties, ka viņa nav bijusi precējusies, viņa piebilda, ka Pinsons viņu «nodevis, apkaunojis un pametis».

Viktors lgo — lgo kundzei 1863. gada 1. decembri: «Sis cilvēks ir nelietis, viszemiskākais krāpnieks! *Melus, kas ilguši desmit gadus,* viņš vainagojis ar augstprātīgu un saltu atteikumu. Melna zvēra dvēsele. Lai nu kā, apsveiksim Adeli. Tā ir liela laime, ka viņa nav ar *tādu* apprecējusies ... Lai viņa atbrīvojas no šā rēga, no drausmīgā sapņa, no šā murga, jo tas viss taču ir ārprāts, nevis mīlestība. Ietekmē viņu, mīļais draugs, jo Tev ir krietna sirds un cēls prāts. Lai Adele drīzāk brauc atpakaļ! Mēs teiksim, ka laulības, kas notikušas bez Francijas konsula piedalīšanās, Francija netiek atzītas, ka ši? cilvēks mums nav piemērots un mēs panācām, lai ši laulība tiktu šķirta. Mēs ar Viktoru jau esam sākuši šeit to stāstīt. Pēc sešiem mēnešiem Adele atgriezīsies Otvilhauzā, viņa tiks saukta par Adeles *kundzi,* un tas ir viss. Viņa jau ir tai vecumā, kad drīkst būt dāma, un mums šai sakarā nekas

nav jāpaskaidro... Lai viņa tikai atbrīvojas no šā nejaukā nelieša, lai atgriežas mājās — pārējo es nokārtošu. Viņa visu aizmirsīs, viņa kjūs vesela. Nabaga bērns, viņa vēl nav baudījusi laimi. Tagad pienācis laiks viņai kļūt laimīgai... Viņai par godu es rīkošu Otvilhauzā svētkus. Tajos es ielūgšu visus interesantākos cilvēkus. *Es veltīšu Adelei savas grāmatas.* Viņa bus mans vecuma kronis. Es padarīšu slavenu viņas trimdu, es viņai visu atlīdzināšu. Ja kāds plānprātiņš varēja viņu apkaunot, Viktors Igo varēs viņai sagādāt slavu. Vēlāk, kad viņa kļūs vesela un jautra, mēs viņu izprecināsim kādam krietnam vīram. Un aizmirsīsim šo rupjo zaldātu ...»

«Rupjais zaldāts» sāka taisnoties, paziņoja, ka viņš «nekad nav pārkāpis goda likumus, nekad nav devis cerības Igo jaunkundzei, nekad nav lūdzis tās roku» un ka Ha-lifaksā viņš esot atteicies ar to satikties. Divi ceizes viņš caur kādu trešo personu to lūgšus lūdzis algi iezties mājas. Lai tai nepaliktu nekādas ilūzijas, viņš pat braukājis garām vientu|nieces logiem ekipāžā kopa ar Pinsona kundzi. Bet Adele atteicās pamest Halifaksu, un beigās viņa sāka ticēt savai iedomātajai laulībai, dienam un naktīm gaidīja laulātā drauga ierašanos.

Viņa bija paņēmusi līdzi tikai savas dārglietas, tādē| Igo nolēma piešķirt viņai nelielu pensiju: simt piecdesmit franku mēnesī. Vairākus

gadus Adele kārtīgi parakstījās par pensijas saņemšanu. Viņa negribēja, lai viņu sāktu meklēt, gandrīz nekā netērēja, un «šī mierīgā dzīve viņai patika»; viņa ticēja, ka viņas sapnis piepildījies, —■ tā izpaudās viņas savdabīgais ārprāts. Trīs reizes viņa ziņoja par savu atgriešanos, bet pec tam braucienu atlika *sine die'*. Tuviniekiem viņa kļuva par satraucošu un tālu rēgu, kura noslēpums viņiem atgādināja citas viņu ģimenes traģēdijas.

Šarls, kas, tāpat kā vectēvs ģenerālis Igo, bija sangvi-niķis un juteklisks cilvēks, nespēja ilgāk paciest dzivi Gērnsi salā, kur vieglās uzvaras pār sievietēm bija retas un kur visus medību iecirkņus bija pievācis «patriarhs». 1862. gadā viņš bija izdarījis «savu atdalīšanos». Šai gadā viņam piešķirtais brīvlaiks beidzās oktobrī, taču viņš neatgriezās Gērnsi salā, bet, tēvu nebrīdinājis, apmetās Pa-■rīzē. *Viktors Igo — Igo kundzei:* «Šarls aplam rīkojas prej [76]

manu gribu un, kā Tu saki, izturas pret mani kā fron-dists...» *Igo kundze — Viktoram Igo:* «Mīļais draugs, aizvakar Saris man teica: «Es loti milu tēti un baidos viņu apbēdināt, bet man gribētos, lai viņš saprot, ka man ir nepieciešama pārmaiņa .. .» Trīsdesmit sešus gadus vecais Saris apsūdzēja tēvu par to, ka tas pār viņu noteicis «gandrīz policejisku uzraudzību», un iedrošinājās tēvam piesūtīt Sjivu pretenziju «notu».

Viktors Igo — Sarlam Igo 1862. gada 25. tebruāri: «Slepeni. Tavu notu, manu mīļo Sari, saņēmām. Mēs to lasījām visi kopā — māte, Viktors un es, bet nekā nevarējām saprast. Mīļo zēn, met ārā no galvas šo fantasmagoriju par izspiegošanu, kas ir Tevis un mūsu necienīga. Visi Tavi uzrādītie fakti, par kuriem Tu sūdzies, mani galīgi pārsteidz.. . Man ļoti gribētos, lai Tu pilnīgi dabūtu āra no galvas smieklīgo rēgu par «tēva policiju», kas Tevi ielenc. Milu Tevi no visas sirds, esmu pilns rūpju par Tevi, mana dzīve pieder Tev... Esmu tik ļoti nodarbināts, ka man nav neviena brīva brītiņa. Es pārtraucu savu darbu, lai steigā Tev uzrakstītu šīs rindas. Drīz pie Tevis ieradīsies māte un paliks tur veselu mēnesi. Es viņu apskaužu ...»

Tūkstoš astoņi simti sešdesmit ceturtā gada beigās Saris atstāja Parīzi, lai iekārtotos uz dzivi Briselē. 1865. gada

17. oktobrī Sendžostennodā viņš apprecējās ar Zila Simona krustmeitu Alisi Leaenu. Sī glītā un lēnīga astoņpadsmit gadus vecā meitene bija bārene, viņa bija uzaugusi pie sava mātesbrāļa Viktora Buā — ievērojama inženiera un dzelzceļu būvētāja.

Fransuā Viktors, cītigi strādādams pie Šekspīra kopotu rakstu tulkošanas, garlaikojās mazāk nekā pārējie un būtu palicis pie tēva, ja pēkšņi uznākušās bēdas viņu nespiestu steigšus pamest anglonormāņu salu. Viņš jau labu laiku bija saderinājies ar kādu jaunu meiteni — Gērnsi salas iemītnieci Emīliju Pitronu; viņas tēvs bija arhitekts, kas bija strādājis arī Viktoram Igo, kurš šim laulībām piekrita. Diemžēl

Emīlijai bija dilonis. Īsi pirms kāzām viņa sāka nīkuļot, un slimība progresēja drausmīgā ātrumā. Igo aizgāja viņu apciemot. Viņa tam smaidīdama sacīja: «Man negribētos mirt...» Bet 1865. gada 14. janvārī viņa nomira, un Fransua Viktoram bija tik lielas bēdas, ka iztrūcinātais tēvs lika tam atstāt salu vēl

pirms bērēm, kurās viņš teica skaistu runu. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā:* «Es pateicu Pitronu ģimenei, kas vēlas, lai da|a manas runas tiktu iegravēta mis Emīlijas kapa plāksnē, ka uzdošu šo uzrakstu iegravēt Gērnsi granītā ar zelta burtiem.»

Igo kundze kopā ar dēlu aizbrauca uz Briseli. Šoreiz viņa bija prom no mājām divus gadus. No 1865. gada janvāra līdz 1867. gada janvārim viņa nerādījās Otvil-hauzā. Vecais burvis tagad bija palicis uz savas klints gandrīz viens pats. Viņa saimniecību vadīja atbraukusī sievasmāsa. Jūlija Fušē bija apprecējusies ar gravieri Polu Šenē, bet viņi slikti sapratās. Vienīgi Žiljeta Druē palika uzticīga savam pienākumam. Jo vairāki ģimenes locekli atstāja *paler lamilias,* jo vairāk viņš piederēja savai uzticamajai mīļākajai. «Ja vien drīkstētu,» sacīja 2il-jeta, «es lūgtu debesis pagarināt mūsu uzturēšanās laiku šeit līdz pat mūža galam.» Laiku pa laikam viņu mīlestības svētajās gadadienās radās skaisti dzejoļi, kuriem bija lemts šo mīlestību iemūžināt.

Vislielā laime man tā, tuvums tavs ko dod,
Un mīlēt mīlētam un mīlot novecot.
Par mūsu tuvību lai debesim ir slava!
Tā, kvēli zaudējot, vēl kļuvusi nav blāva.
Ak, mila! Divus tu par vienu saliedē,
Kam kādreiz bijušais vēl dzīvs ir dvēselē.
Vai mes gan dzīvotu, viens otram ja mēs gaistu?

Žiljeta, draudzene, ar tavu mūžs mans saistītsl Šis tuvums neliedz mums sev prieku dāvināt:

Kā senāk — mīlnieki, mēs — draugi vēl turklāt.[1]

Tūkstoš astoņi simti sešdesmit trešajā gadā nāca klajā grāmata, pie kuras Igo kundze bija tik ilgi strādājusi: «Viktors Igo savas dzīves aculiecinieka stāstos». Cik liela līdzdalība šai darbā bijusi pašam Igo? Uz šo jautājumu dod atbildi Fransuā Viktora piezīme:

«Igo kundze iztaujāja vīru brokastu laikā, kas «Jūras terasē» un arī Otvilhauzā notika ap pulksten vienpadsmitiem rītā. Viktors Igo stāstīja notikumus, kurus Igo kundze vēlējās zināt, un šis stāstījums bija tik sīks, ka bieži vien ieilga līdz maltītes beigām. Kad brokastis bija galā, Igo kundze atkal uzgāja savā istabā un īsumā atzīmēja,

'Viktors Igo. 1854. gada 22. septembrī («Visas liras stīgas»).

ko bija dzirdējusi. Nākamajā rītā viņa lika sevi agri uzmodināt, atvērt smagos aizkarus guļamistabā un atnest pulti, kuru novietoja gultā, tad piecēlās sēdus un, dzerdama no tases šokolādi, pārlasīja piezīmes un pēc tam ķērās pie stāstījuma galīgā varianta izveides, kurš

tad arī tika publicēts ...»

Ziljeta — augstākā balva par pazemīgu dzīvi! — saņēma šo stāstījumu eksemplāru ar pašas autores dāvinājuma ierakstu: *«Druē kundzei, uzrakstīts trimdā, dāvāts trimdā. Adele Igo, Otvilhauzā 1863.»* Kopš godājamā laulātā draudzene vairs nedzīvoja kopā ar savu «dārgo, lielo draugu», viņa mazliet mīkstināja savu ilggadīgo cietsirdību pret konkubīni, kas arī jau tuvojās sešdesmitiem.

Tūkstoš astoņi simti sešdesmit ceturtā gada Ziemsvētkos Igo kundze, uz īsu laiku ieradusies Gērnsi salā, kā katru gadu sarīkoja nelielus svētkus salas trūcīgajiem bērniem un pirmo reizi ielūdza Otvilhauzā Ziljetu Druē: «Šodien mēs svinam Ziemsvētkus, cienītā kundze; Ziemsvētki ir bērnu svētki, tātad arī mūsu bērnu svētki. Būtu ļoti jauki, ja Jūs būtu klāt šais mazajās svinībās, kas būtu tīkamas arī Jūsu sirdij ...» Ziljeta visai taktiski un lepni atteicās: «Cienītā kundze, mani svētki ir Jūsu ielūgums. Ar savu vēstuli Jūs ar dāsnu roku dāvājāt man patīkamu prieku, ar ko tagad ir pilna mana sirds. Jūs zināt, ka esmu radusi dzīvot vientulībā, un neņemsit ļaunā, ka šodien es apriecāšos tikai par Jūsu vēstuli. Tā ir visai liela laime. Atļaujiet Jums pasacīt, ka, arī palikdama ēnā, es jūs visus svētīšu, kad Jūs darīsit savu labo darbu . ..»

Viņa nepieņēma arī paša Viktora Igo ielūgumu, kad tas sievas prombūtnē uzaicināja viņu ierasties savā mājā otrdien, 1865. gada 9. maijā. «Atļauj man atteikties no šās laimes un goda to trīsdesmit gadu vārdā, kuros es netiku pārkāpusi nedz atturību, nedz smalkjūtību un cieņu, kādu izjutu pret Tavu un pret savu māju. Ja kādreiz (ko es gan neparedzu) Tu mani ielūgtu, tad tam jābūt izdarītam nevis *nejauši,* bet *pārdomāti* un ar visas Tavas ģimenes piekrišanu — vienīgi tā man jāierodas Tavā mājā. Atļauj man nepārkāpt visas manas dzīves tikumiskos uzskatus un saglabāt manas mīlestības cieņu un svētumu . . .» Kņaziene Negroni bija pārāk labi iemācījusies sava mūža pēdējo lomu.

«NOŽĒLOJAMIE»

Igo bija daudz zemāks par bīskapu Bjenvenī. Esmu par to pārliecināts. Bet, par spīti savām mutuļojošām kaislībām, šis zemes dēls tomēr bija spējīgs radīt svēto, kas paceļas augstāk par cilvēku.

Aleits

Trīsdesmit gadus Viktors Igo gudroja un rakstīja lielu sociālo romānu. Sodu netaisnība, notiesāto apžēlošana, nabadzības ainas, īsteni sVēta cilvēka ietekme — visi šie temati nodarbināja viņa prātus jau tai laikā, kad viņš rakstīja stāstus «Uz nāvi notiesātā cietumnieka pēdējā diena», «Klods Gē» un tādas poēmas ka «Par nabagajiem». Viņš vāca materiālu par katorgu, par Diņas bīskapu monsenjoru Miollisu, par katordznieku Pjēru Morēnu, par stikla rūpniecību Piejūras Monreilā, par rupjo neģēli, kas aizmeta sauju sniega aiz apkakles nelaimīgai prostitūtai. Ap 1840. gadu Igo bija uzmetis šā romāna pirmo plānu: ««Nelaimīgie». Stāsts par kādu svēto. Stāsts par kādu vīrieti. Stāsts par kādu sievieti. Stāsts par lelli.» Tas bija tā laika gaumē: Zorža Sanda, Ežēns Sī, pat Aleksandrs Dimā un Frederiks Suljē rakstīja romānus par ļaužu ciešanām. «Nožēlojamo» saturu, protams, ietekmēja «Parīzes noslēpumu» panākumi, taču autoru nenoliedzami vadīja arī viņa paša iedzimtas tieksmes.

Pret grūtdieņiem arvien man tiecas sirds.
Ka brālis tos es mīlēt varu;
Bet kā lai aizstāvu es nelaimnieku baru?
Ka glābt tā tiesības?
Par mierinājumu vai noderēs kaut kas?
Un sāpes, trūkums, grūtais darbs
Man mūžam jautājums būs skarbs.'

Sis vārsmas patiesi izsaka Igo jūtu pastāvību un spēku. No 1845. gada līdz 1848. gadam viņš gandrīz pilnīgi nodevās romāna «Nelaimīgie» rakstīšanai, kuram toreiz bija nosaukums «Zans Trežans». [77]

Sis darbs bija ticis pārtraukts «revolūcijas dēļ». Dzejnieku bija pilnīgi aizrāvusi «Sodības» straume. Pēc tam viņš nodevās nebeidzamiem murgiem par mistiskām parādībām un «Mazajām epopejām». 1860. gada 26. aprīlī, dienā, kad viņš bija nolēmis vairs neatstāt savu klinšaino salu, viņš atvēra dzelzs lādi, kurā glabājās «Nelaimīgo» rokraksts un piezīmes un kurai trimdas laika braucienos pa jūru ne vienreiz vien bija draudējusi bojā eja. «Septiņi mēneši man pagāja, kamēr es pilnām aptvēru savas iztēles priekšā nostājušos darbu, lai radītu vienotību starp to, ko biju uzrakstījis pirms divpadsmit gadiem, un to, ko rakstīšu tagad. Starp citu, viss bija

pamatīgi izplānots. *Provisa* res.[77] Šodien es no jauna ķeros (un ceru, ka vairs to nepametīšu) pie darba, kas tika pārtraukts 1848. gada 21. februārī...»

Kā zināms, romāns «Nožēlojamie» galvenokārt balstās uz reāliem faktiem. Bīskaps monsenjors Miolliss, kas grāmatā figurē kā monsenjors Miriels, patiešām ir dzīvojis, un patiešām ar viņu ir noticis tas viss, kas pastāstīts romāna. Sā svētā prelāta nabadzība, viņa askētisms, viņa līdzcietība, viņa runu naivais cildenums modināja sajūsmu visos Diņas iedzīvotājos. Kāds kanoniķis Anže-lēns, kas kalpoja pie monsenjora Miollisa par sekretāru, pastāstīja notikumu ar Pjēru Morēnu, sodu izcietušu katordznieku, kuru vilkapases dēļ nelaida iekšā neviens viesnīcnieks; kad šis katordznieks pieklauvēja pie bīskapa durvīm, tas viņu draudzīgi uzņēma, gluži tāpat, kā tika uzņemts 2ans Valžans. Bet Pjērs Morēns pēc tam nenozaga sudraba svečturus, kā to izdarīja 2ans Valžans: bīskaps viņu nosūtīja pie sava brāļa — ģenerāļa Miollisa, kas ar bijušo katordznieku bija tik ļoti apmierināts, ka izraudzīja viņu par savu ziņnesi. Reālā dzīve sniedz mums visai neskaidrus tēlus, mākslinieks pēc saviem ieskatiem izvieto gaismu un ēnas.

Tālāk romānists izlietojis pats savas dzīves pieredzi. Romānā «Nožēlojamie» sastopam abatu Rohanu, grāmatu izdevēju Roijolu, Sagē, māti, fejantīniešu klostera dārzu, jaunekli Viktoru Igo ar Mariusa vārdu un ģenerāli Igo ar Ponmersī vārdu. Mariuss seko Kozetei, kā Viktors kādreiz sekoja Adelei; Mariuss trīs dienas skaitās uz [78]

Kozeti par to, ka vējš Luksemburgas dārzā bija uzpūtis viņas svēto tērpu līdz pat prievīšu vietai; politikā Mariusa uzskati mainās tāpat kā romāna autoram. Kādā 1860. gada rakstītajā piezīmē teikts: «Pilnīgi pārveidot Mariusa tēlu, likt viņam spriest par Napoleonu, kāds tas bija *īstenība.* Tris posmi: 1) rojalists; 2) bonapartists; 3) republikānis...» Ziljeta bija sagādājusi jaukas letālās par Kozetes dzīvi klosterī, no viņas ir palikusi burtnīca ar nosaukumu «Kādas bijušās Senmadlēnas klostera pansionares pašrocīgs manuskripts», kura vienai dajai tika piešķirts gods tikt iesietai kopā ar «Nožēlojamo» manuskriptu. Gērnsi sala Igo romānu papildināja ar daudzām nodaļām: studenti un grizetes; Vaterlo kaujas lolojums, kuru viņam bija palīdzējusi uzrakstīt viņa drauga pulkveža Sarrasa skaista grāmata; līķu aplaupītājs Tenardjē; Mazais Pikpi-sas klosteris; bēgšana zārkā; 1817. gads; Ābeces draugu biedrība; Luijs Filips.

Visa šā ilgā darba laikā Ziljeta Viktoram Igo bija liels palīgs. Viņa jūsmoja par šo grāmatu un pārrakstīja to ar lielu baudu. Pēc divpadsmit gadu šķiršanās viņa atkal sastapa Kozeti kā savu draugu: «Steidzos no jauna ieraudzīt šo nabaga meitenīti un uzzināt, kāds liktenis piemeklējis viņas skaisto lelli. Degu aiz nepacietības dzirdēt, vai šis briesmonis Zavērs ir pazaudējis nelaimīgā un cēla katordznieka

— mēra kunga pēdas...» 1861. gada maijā Ziljetai tika parādīts īpašs gods — viņu aizveda uz divi mēnešiem uz Monsenžanu, un viņa apmetās «Kolonnu» viesnīcā. VikLors Igo gribēja rakstīt Vaterlo kaujai veltītas nodaļas vietā, kur šis kaujas bija nolikušas. Ziljeta viņam visur gāja līdzi, pluča rudzupuķes, pīpenes un magones, no kurām, būdama šoviniste, darināja triskrusu kokardes. Dažreiz Igo viņu atstāja vienu un aizbrauca uz Briseli satikties ar savu ģimeni. Tad viņa ķērās «pie *pārrakstīšanas,* pie šim zālēm pret visām kaitēm ... Kā es mīlu šo jauko nodarbību, tā man ir tūlīt otra vietā aiz Tevis .. .» Pēc tam kad Igo atkal pārradās, viņi abi kopā no jauna ņēmās apskatīt drausmīgos augļu dārzus, kur katra abele bija ložu vai kartečas sakapāta. «Angļu gvardu milzīgie zaudējumi; no Reija korpusa četrdesmit franču bataljoniem divdesmit iznicināti; šais Hugomonas drupās vien trīs tūkstoši viru sacirsti ar zobeniem, sakapāti gabalos, nožņaugti, nošauti, sadeguši; un tas viss tikai tādēļ, lai šodien kāds turienes zemnieks varētu sacīt

ceļotājam: «Kungs, dodiet man trīs frankus; ja veļaties, es jums paskaidrošu, kas notika pie Vaterlo ...»» [1]

Beidzot grāmata bija pabeigta. *Viktors Igo — Ogistam Vakerl:* «Šorīt, 1861. gada 30. jūnijā, pulksten pusdeviņos, kad man logos spīdēja brīnišķīga saule, es pabeidzu «Nožēlojamos». Zinu, ka šī jaunā ziņa Jūs mazliet var interesēt, un man gribas, lai Jūs to uzzināt no manis paša. Uzskatu par savu pienākumu Jums to paziņot ar šo vēstulīti. Šis darbs Jums patika, un Jūs to minējāt savā lieliskajā grāmatā «Profili un grimases». Tad nu ziniet, ka jaundzimušais jūtas labi. Šīs nedaudzās rindiņas rakstu Jums ar pēdējo pilienu tintes, ar kuru tika uzrakstīta mana grāmata ...»

Viktors Igo apzinājās, ka uzrakstījis lielisku darbu, ka to lasīs milzīgs skaits lasītāju, tāpēc viņš par to gribēja saņemt tik lielu honorāru, kas uz visiem laikiem nodrošinātu viņa ģimenes nākotni. Kuram izdevējam uzticēt grāmatas izdošanu? Viņš mīlēja savu draugu Ecelu, bet neuzskatīja to par labu komersantu. Kāds jauns beļģu izdevējs Albērs Lakruā, «sīks maza auguma vīriņš, ļoti rosīgs, gaužām iemīlējies literatūrā un arī visai izglītots, pilns velnišķigas enerģijas, ar ļoti dzīvu seju un šķelmīgām acīm, kas raudzījās cauri pensnejam, kuru viņš nemitīgi tupināja uz sava palīkā, gara deguna, ar kuplu, rudu vaigubārdu ...», piedāvāja savus pakalpojumus un pieņēma autora noteikumus: trīssimt tūkstoši franku par izņēmuma tiesībām izdot romānu divpadsmit gadus. Igo tādu summu saņēma pirmo reizi; līdz tam laikam Lamar-tins, Skribs, Dimā, tēvs, un Ežēns Sī pelnīja daudz vairāk naudas nekā viņš. Albēram Lakruā bija drosme, bet nebija naudas; baņķieris Openheimers viņam aizdeva divsimt tūkstošus franku. Vairāki laikraksti lūdza atjauju publicēt darbu pa daļām — feļetonu veidā. Igo tiem atteica, atstādams visu peļņu

grāmatas izdevējam, turklāt viņš uzskatīja, ka sadalīšana gabalos mākslas darbam ir kaitīga. Lakruā vēlējās izdarīt īsinājumus nodaļās, kurās ir filozofiski spriedelējumi. Atkal atteikums: «Drāma ar strauju un vieglu attīstības gaitu gūs panākumus divpadsmit mēnešus, dziļa drāma gūs panākumus divpadsmit gadus.»

'Viktors Igo. Nožēlojamie (II daļa, «Kozete», I grāmata, II nodaļa).

Uzticamais Pols Mcriss atkal ieņēma savu komandpos-teni sabiedriskās domas noskaņošanai Parīzē. Sai pasākumā viņam palīdzēja Igo kundze, Ogists VakerI un Šarls Igo. *Pols* Mer/'ss — *Viktoram Igo 1862. gada 6. jūlijā:* «Jau sešas dienas Parīze aizgūtnēm lasa «Nožēlojamos». Pirmās mutvārdu atsauksmes un arī dažu avīžu rakstiņi liek cerēt uz milzīgiem panākumiem, kurus bija viegli paredzēt. Visi ir sajūsmā, visi ir aizgrābti! Nedzird vairs ne sīkus iebildumus, ne izvairīgu atturēšanos. Šis viengabalainais darbs pārsteidz ar savu dižumu, ar taisnīguma un lielas līdzcietības idejām, tas pace]as pāri visam un neatvairāmi visus paņem savā varā...» Triumfs. Lakruā, kas bija samaksājis par romānu trīssimt tūkstošus franku, laika posmā no 1862. gada līdz 1868. gadam saņēma par tā izdošanu piecsimt septiņpadsmit tūkstošus tīras peļņas. Briselē par godu «Nožēlojamiem» tika sarīkots bankets.

Kritika bija mazāk sajūsmināta. Spriedumus ietekmēja politiskās kaislības. Kiviljē-Flerī zākaja Igo par «pirmo Francijas demagogu». Barbē d'Orevilji runāja par «nebeidzamu sofistiku», par «izkropļotu un garlaicīgu Polu de Koku». Igo draugi — Žils Žanēns, Pols de Senviktors, Nefcers, Luijs Ulbahs, Šērers, Žils Klaretī — par romānu atsaucās ļoti sirsnīgi. Lamartins izteicās piesardzīgi. «Mans mīļais, slavenais draugs,» viņš rakstīja Viktoram Igo, «mani apžilbināja un pārsteidza talants, kas kļuvis lielāks nekā pati daba. Tas mani mudināja rakstit par Jums un Jūsū grāmatu. Bet tad mani atturēja mūsu uzskatu, taču nebūt ne mūsu siržu dažādība. Baidos Jūs aizvainot, pārāk asi nosodot egalitāro sociālismu, ko radījušas pretdabiskas sistēmas. Tātad es atturos un saku Jums — es nerakstīšu par Jums savās «Literārajās sarunās», kamēr Jūs man noteikti nepateiksit: «Izņemot sirdi, nododu savu sistēmu Lamartina ziņā.» Nekāda pretimnākšana atbildē nav vajadzīga ... Domājiet tikai par sevi...»

Igo viņam atstaja brīvas rokas, un Lamartins uzrakstīja asu rakstu. Uzslavas rakstniekam, rupji uzbrukumi filozofam. «Šī grāmata ir bīstama ... Visnāvējošākās un visdrausmīgākās jutās, kadas vien var iedēstīt plašās publikas sirdī, tās ir alkas pēc neiespē|amā...» Aizskartais Igo piezīmēja: «Gulbja mēģinājums iekost.» Bodlērs laikrakstā *«Le Boulevard»* publicēja liekulīgu rakstu par šo «pamācigo un tatad derigo» grāmatu, bet savai mātei atzinās, ka viņš ir melojis, cildinādams «šo riebīgo un

aplamo grāmatu ... Igo ģimene un viņa skolnieki mani modina

šausmas.» «Progresa reliģija» Bodlēru stipri kaitināja. Viņš jūsmoja par Igo dzejnieku, bet, kad saņēma no tā vēstuli, kurā bija rakstīts: «Uz priekšu! — tas ir Progresa sauklis, un tas ir arī Mākslas lozungs. Tajā ir ietverta visa Dzejas būtība, *lte!*[79]» — tad šie karaliskie lielie burti lika viņam, «raugoties pēc garastāvokļa, vai nu pasmaidīt, vai iekaist dusmās».

Tagad laiks ir pasludinājis savu spriedumu. Visā pasaulē «Nožēlojamie» ir atzīti par vienu no lielākajiem cilvēka gara darbiem. 2ans Valžans, bīskaps Miriels, 2a-vērs, Fantīna, Tenardjē kundze, Mariuss un Kozete ir ieņēmuši savu vietu grupā, kurā ietilpst ne visai daudzie vispasaules romāna varoņi, blakus Grandē tēvam, Bovarī kundzei, Oliveram Tvistam, Natašai Rostovai, brāļiem Karamazoviem, Svanam un Karlisam. 5o romānu ieguva kinoekrāns, un tādējādi Igo varoņi kļuva pazīstami plašām ļaužu masām. Kāpēc tā notika? Vai tad grāmata ir bez kādām vainām? Vai Flobērs un Bodlērs ir kļūdījušies, teikdami — «Cilvēcisku radījumu tur nav»?

īstenībā romānā ir ārkārtīgas cilvēciskas būtnes, vienas — augstākas par cilvēciskām būtnēm savas līdzcietības vai mīlestības dēļ, citas — zemākas savas cietsirdības vai zemiskuma dēļ. Bet mākslā briesmoņiem ir lemts ilgs mūžs, ja viņi ir skaisti briesmoņi. Igo bija tieksme pēc pārmērīgā, teatrālā, gigantiskā. Bet ar to vien nepietiktu, lai radītu šedevru. Taču viņa pārspīlējumus attaisnoja tas, ka varoņi ir apveltīti ar cēlām un patiesām jūtām. Igo neliekuļoti jūsmoja par monsenjoru Mirielu, viņš neliekuļoti mīlēja 2anu Valžanu; viņu šausmināja, bet viņš neliekuļoti cienīja 2avēru. Autora sirsnīgums un tēlu plašais vēriens — tas ir lielisks savienojums romantiskajai mākslai.

«Nožēlojamos» bija pietiekami daudz patiesības, lai romānam piešķirtu nepieciešamo ticamību. Romānā bija daudz ne vien reālās dzīves elementu, bet galveno lomu tajā ieņēma vēstures materiāls. Viktors Igo bija pieredzējis impēriju, restaurāciju un 1830. gada revolūciju. Ar redzīgu reālistā aci viņš bija ievērojis slepenās sviras, kas iedarbināja nolikumus un cilvēkus. Pārlasiet nodaļu par 1817. gadu vai «Dažas vēstures- lappuses» — par

1830. gada revolūciju! Doma šeit ir līdzvērtīga stilam. Jgo pareizi secina, ka restaurācija «ticēja, ka tai ir spēks, jo impērija bija tikusi novāktā pirms 'as ka teātra dekorācijā. Tā neievēroja, ka pati bija uzradusies tāda pašā veida. Tā neredzēja, ka atrodas tais pašās rokās, kas bija novākušas Napoleonu...»[80] Luija Filipa objektīvais un gandrīz mīlestības pilnais portrets ir uzrakstīts tik skaisti ka Rēca vai Sensimona prozas lappuse.

Mūsdienu kritiķi, ka jau izdevējs bija paredzējis, autoram pārmeta to, ka darba ir daudz alkapju. «Pārak daudz filozofisku prātojumu,» viņi sacīja. «Tas kaitē stāstījuma gaitai.» Naidīgi noskaņotais Barbē

d'Oreviljī tomēr atziņas, ka viņš negribot jūsmojis par Vaterlo kaujas skatu, kurš «attēlots ar lirismu, kas raksturīgs Igo kungam, olimpiskajam lielgabalu, pūšamo ragu, manevru, sadursmju un mundieru dzejniekam, — es atzīstos, ka šī kauja aizgrābj līdz sirds dziļumiem», — bet viņš domāja, ka šis apraksts, tāpat kā Pikpisas klostera apraksts un nodaļa par naudu, šai romānā nepavisam neiederas. Pie reizes aizrādīsim: tāds pats pārmetums tika izteikts ari Balzakam un Tolstojam, taču nekad šādu pārmetumu notika saņēmis Merimē. Bet Balzaks un Tolstojs ir lielāki rakstnieki nekā Merimē. Vai Gerandas apraksts «Beatrises» sākumā nav pārāk garš? Var jau būt, bet bez šiem garumiem darbs būtu zaudējis savu piesātinātību. Dažkārt ir vajadzīgi tempa gausinājumi, noklusējumi, pauzes. «Nožēlojamo» filozofiskais priekšvārds sākas ar vārdiem: «Si grāmata ir reliģiska.» Luk, kur ir noslēpums. Sentbēvs, kuram bija pietiekami laba gaume, lai uzreiz pazītu šedevru, izvairījās no raksta publicēšanas, bet savā slepenajā piezīmju grāmatiņa ierakstīja, ka tai laikā, kad visi viņa paaudzes pārstāvji pārvērtušies par sirmgalvjiem, kas sēž uz soliņa pie Invalīdu pils un silda saulītē savus vecos kaulus, Viktors Igo bija ziedošas jaunības paraugs.

. «Mani restorānā pie pusdienām Tēns sacīja:

— Igo? ... Igo nav patiess.

Sentbēvs sašuta:

— Kā? Jūs, Tēn, uzskatāt, ka Misē ir pārāks par Igo! Bet Igo taču rada grāmatas... Valdībai, kas tomēr ir pietiekami spēcīga, viņš nocēla no deguna priekšas vislielākos panākumus mūsu laikos ... Viņš ir iespiedies visur:

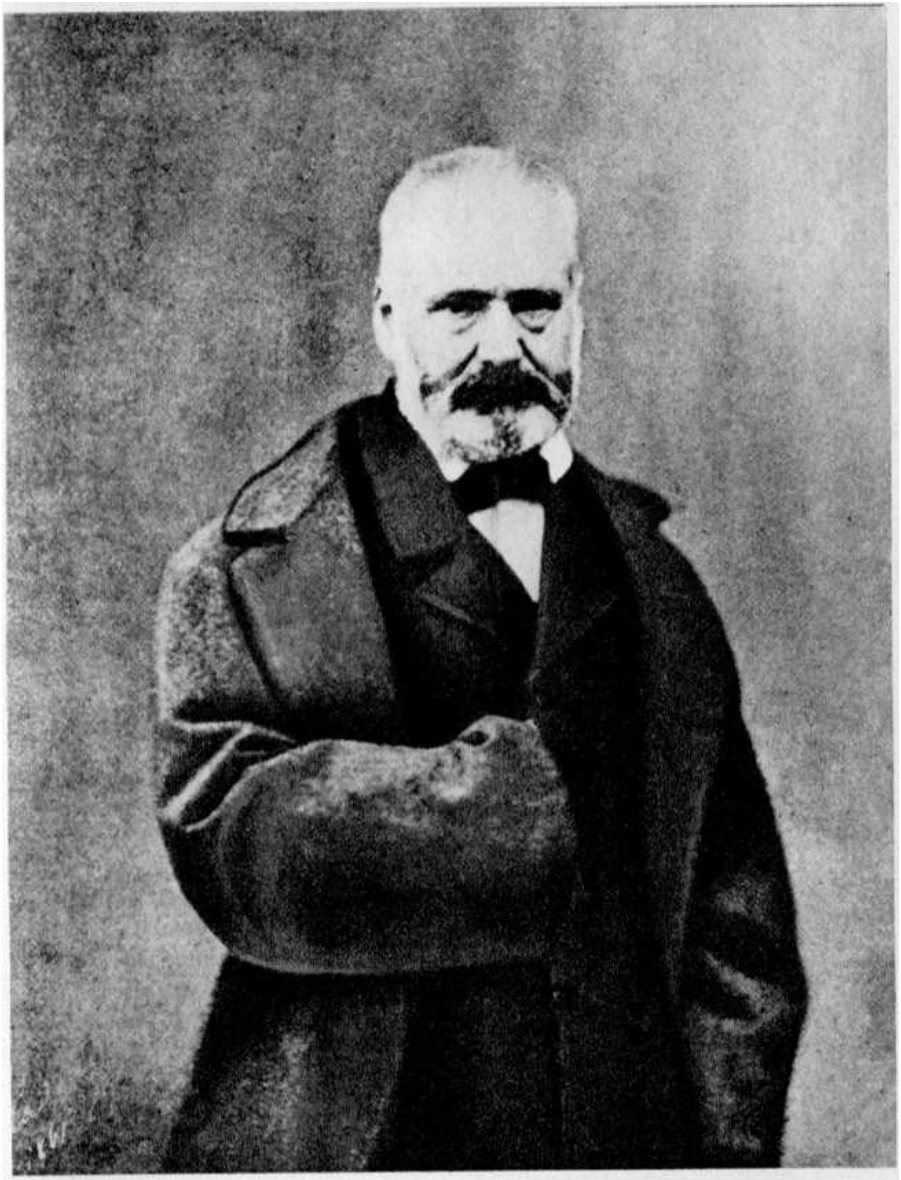

Viktors Igo 1861. gadā

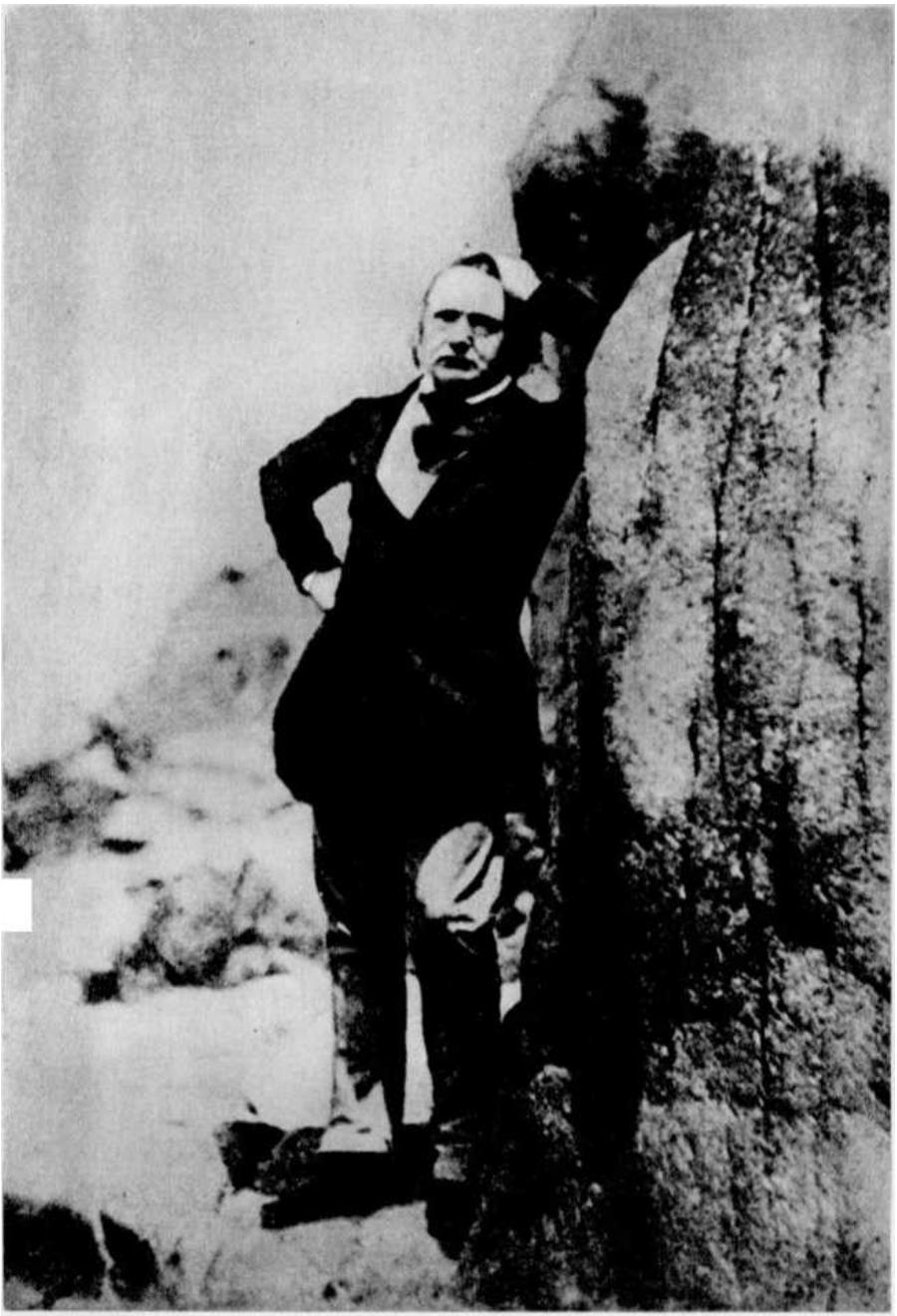

Viktors Igo Džersi salā

Viktors Igo

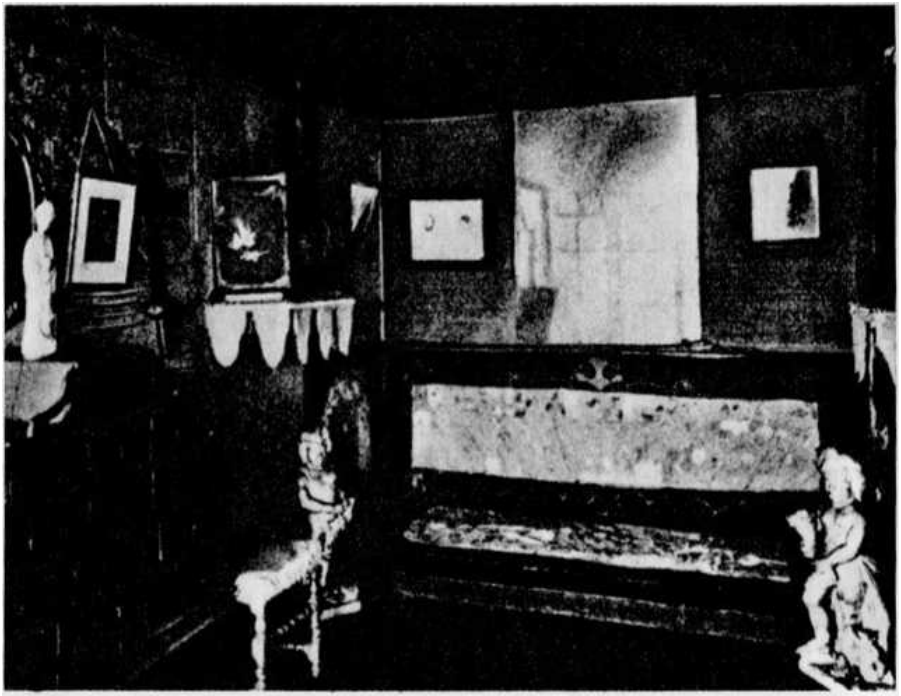

Viktora Igo guļamistaba Otvilhauzā

Viktors Igo Otvilhauzā.
Žorža Igo zīmējums

Viktors Igo ģimenes vidū trimdas laikā

Viktora Igo sagaidīšana 1871. gada 15. februārī

Viktors Igo ar mazmeitu Žannu
un mazdēlu Žoržu 1881. gadā

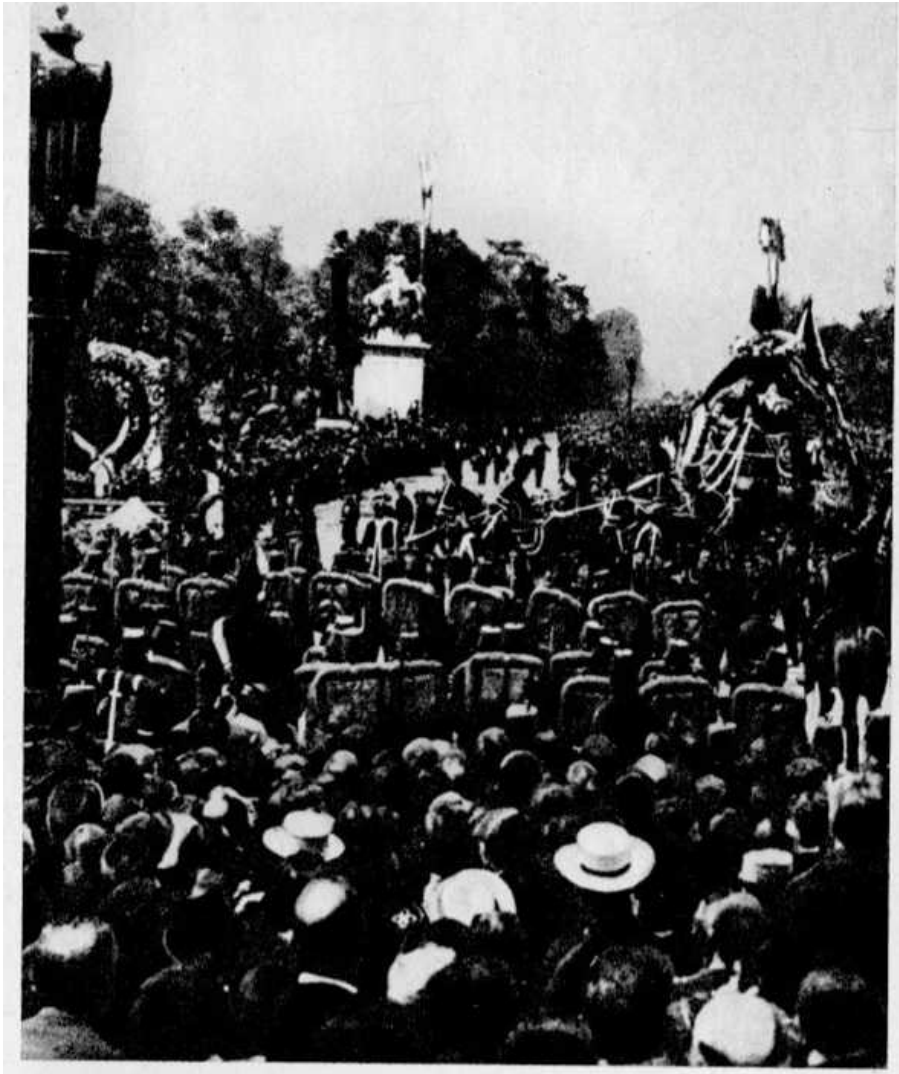

Viktora Igo bēres

sievietes, tauta — viņu lasa visi... Viņa grāmatas izķer četru stundu laikā — no astoņiem līdz divpadsmitiem ... Kad es jaunībā izlasīju viņa «Odas un balādes», es tūdaļ aiznesu viņam parādīt visus savus dzejoļus... Cilvēki no *«Globe»* viņu sauca par barbaru. Taču par visu, ko es esmu sasniedzis, man jāpateicas viņam. Bet cilvēki no *«Globe»* desmit gados man nav nekā iemācījuši...

— Atļaujiet, — Tēns iebilda, — Igo ir milzīga parādība mūsu laikā, bet. ..

— Tēn, — Sentbēvs viņu pārtrauca, — nerunājiet par Igo! ... Jūs viņu nepazīstat. Tikai mēs divi šeit viņu pazīstam: Gotjē un es . . . Bet Igo darbs ir lielisks!»

lll

KALNS UGUNĪS

Neierobežots ģēnijs.

Dodlers

Teofils Gotjē par «Nožēlojamiem» mēdza teikt: «Tas nav ne labi, ne slikti; tas nav cilvēka roku darbs, bet kaut kas tāds, ko radījusi stihija.» Šī frāze vairāk gan piederas citiem trimdā sarakstītajiem darbiem, it īpaši «Viljamam Šekspīram», «plaša apjoma episkās kritikas grāmatai», kas izlējās no lavas, no kuras rodas gigantiskas figūras ar vēl neapdzisušu uguns atspulgu. Pievērsties Šekspīram Viktoru Igo mudināja trīs iemesli: 1864. gadā vajadzēja tikt atzīmētai trīssimtajai gadadienai kopš Šekspīra dzimšanas, tāpēc šī tēma kļuva aktuāla; Fransuā Viktors bija lūdzis viņu uzrakstīt priekšvārdus savam tulkojumam; un galvenais — viņš juta vajadzību aizstāt pirms četrdesmit gadiem «Kromvelam» rakstītos priekšvārdus ar spriedumu sakopojumu, kas kļūtu gan par XL\ gadsimta, gan par romantisma literāru testamentu.

Šekspīru Igo pazina visai vāji. Lai atceramies viņa pirmo sastapšanos ar Šekspīru 1825. gada maijā Reimsā. Nodjē toreiz viņam bija pārtulkojis ekspiomta veidā < Karali Džonu», un jaunais dzejnieks bija satriekts. Viņš negribēja turpināt traģēdijas lasīšanu Leturnēra tulkojumā, un viņam bija iemesls to darīt. Bet Nodjē un Viņi iepazīstināja viņu arī ar citām Šekspīra drāmām. Ierodoties Džersī sala, Fransuā Viktors bija 'autājis tēvam: «Ar

ko tu aizpildīsi savu trimdu?» Tēvs atbildēja: «Raudzīšos uz okeānu,» — un tad piebilda: «Un tu?» — «Es tulkošu Šekspīru,» dēls atteica. Uz to Igo majestātiski atbildēja: «Ir cilvēki, kas līdzīgi okeāniem.»

Dialogs teatrāls, taču par godu Fransuā Viktoram, kas pēc dabas bija slinks, jāteic, ka viņš drosmīgi ķērās pie šā gigantiskā darba. «Bija jāpārtulko trīsdesmit sešas drāmas, simt divdesmit, tūkstoš dzejas rindu.» Šā darba veikšanai bija vajadzīga Gērnsi salas garlaicība un jaunās meitenes Emīlijas Pilronas atbalsts. Igo dēla darbam sekoja, cik nu tas bija iespējams cilvēkam, kurš vāji prata angļu valodu. Šis darbs viņā izraisīja pārdomas par ģēnijiem, par dzejnieka lomu, par mākslu. Runājot par Šekspīru, radās iespēja izteikties arī par sevi pašu. Iedvesma piešķīra grāmatai sevišķu spožumu: priekšvārds pārvērtās par veselu grāmatu. Vai par Šekspīru? Ļoti niecīgā mērā. Grāmatas īstais sižets ir ģēnijs, pareizāk sakot — ģēniji. Sarunas ietvaros par Šekspīru Igo iekļauj ari Homēru, Ijābu, Eshilu, Esaiju, Eceķielu, Lukrēciju, Ju-venālu, Tacitu, Jāni Kristītāju, Danti, Rablē un Servantesu. Tikai viens francūzis un tikai viens grieķis. Beļģu izdevējs Lakruā, mazs vīriņš ar rudu vaigubārdu, iebilda pret to, ka starp

ģēnijiem nav neviena vācieša. Viņš ieteica pievienot Gēti. «Gēte ir tikai talants,» Igo turējās pretī. «Gēte ir ierobežots rakstnieks. Ģēniji ir pārspīlēti. Viņu lielums ir atkarīgs no viņos ietverta bezgalības daudzuma. Viņi satur sevī nezināmo. Eiripīds, Platons, Ver-gilijs, Lafontēns un Voltērs nav pieļāvuši nedz pārspīlējumus, nedz šausmas, nedz ērmības. Kā tad viņiem trūkst? Tieši tā.»

Tā ir atbilde tiem, kas *tieši to* pārmeta Viktoram Igo. Visa grāmata ir aizstāvēšanās runa pro *domo*'. Ģēnijs nekad nav jākritizē. Pat viņa trūkumi ir vērtīgi. Ģēnijs nav pārspējams. «Māksla, būdama māksla, nevirzās ne uz priekšu, ne atpakaļ... Piramīdas un «īliada» paliek pirmajā plānā. Visiem šedevriem ir vienāds līmenis — kaut kas absolūts... Tas rada dzejnieku pārliecību. Viņi liek cerības uz nākotni ar lepnu paļāvību» un, ielūkodamies pagātnē, ar radniecīgām jūtām meklē sev līdziniekus. Igo jūtas līdzīgs vislielākajiem dzejniekiem. Laikabiedri smīnēja par šādu augstprātību, mēs to atzīstam kopumā par [81]

pamatotu. «Franču dzejnieka spriedums par Anglijas dzejnieku,» — tā bija teikts paša autora uzrakstītajā grāmatas prospektā.

Šās noslēpumainās ģēniju grupas dižajiem cilvēkiem piemīt trīs īpašības: novērošanas spēja, iztēle un intuīcija. Viņiem ir tieši sakari ne vien ar cilvēci un ar dabu, bet arī ar pārdabiskajiem spēkiem. «Šekspīra mākslā vērojams augstais sapņu zemesrags. Un tas ir visiem lielajiem dzejniekiem...» *Promontorium somnii.*{ Tāds nosaukums ir vienai nodajai, kas uzrakstīta «Viljamam Šekspīram», bet ilgu laiku netika publicēta, un tā ir viena no atslēgām Viktora Igo saprašanai. «Ikviens sapņotājs slēpj sevi šo iedomāto pasauli... Uz laiku vai daļēji traucēts garīgais līdzsvars nav reta parādība ne atsevišķos indivīdos, ne veselās tautās ...» *Promontorium somnii* gan domas, gan stila ziņā bija galvenais prātojumu objekts. Bet gluži saprotamu iemeslu dēl Igo negribēja publicēt šo ārprāta slavinājumu.

Kad «Viljams Šekspīrs» bija pārdots Lakruā un bija parakstīts līgums, izdevējs atzinās, ka tai pašai jubilejai viņš pasūtījis grāmatu par Šekspīru arī Lamarlinam. «Ceru,» viņš rakstīja, «ka tas Jūs netraucēs.» Igo niknās dusmās atbildēja: «Tas mani ne vien traucē, tas mani apvaino. Tas ir apvainojums manam slavenajam draugam Lamartinam, tas ir apvainojums arī man. Jūs esat sarīkojis jāšanas sacīkstes ar šķēršļiem. Mus abus ar Lamar-tinu Jūs pataisāt par skolas zeņķiem, kas sacenšas konkursā, rakstīdami sacerējumu par uzdotu tēmu. Jūs man rakstāt: «*Panākumi, kurus, es ceru, gūs Jūsu grāmata, sekmēs arī Lamartina kunga grāmatas pārdošanu.*» Šaubos, vai es spēšu pavilkt tauva tik lielu dzejnieku kā La-martins, tāpat arī šaubos, vai Lamartina kungam būs palikami, ja kāds viņu vilks tauvā ...»

Vēl kāda epizode sakarā ar Šekspīra trīssimt gadu jubileju. Franču rakstnieki bija nodibinājuši Šekspīra komiteju. Viktoru Igo tajā

ievēlēja par priekšsēdi, bet, tā kā viņš nevarēja būt klāt banketā, komiteja nolēma, ka viņa krēsls paliks tukšs. Tā Parīze banketa laikā atzīmētu tukšumu, kādu atstājis Dižais trimdinieks. Pēc banketa svinības bija paredzēts pārcelt no Lielās viesnīcas uz Portsenmartēna teātri, kurā izrādītu Pola Merisa [82]

«Hamletu». Žorža Sanda bija uzrakstījusi vēstuli nolasīšanai banketā; vēstule bija «īsa un banāla, tā samierināja Šekspīru un Voltēru». Starp citu, bija iespējams, ka valdība, baidīdamās skandāla, banketu aizliegs. Bet pats šis aizliegums, Meriss izteicās Ogistam Vakerī, noderēs par brīnišķīgu reklāmu grāmatai.

Bankets tika aizliegts, bet grāmata nāca klajā. Malarmē sacīja: «Ir lappuses, kas atgādina brīnišķīgu skulptora darbu, bet cik daudz drausmīgu lietu!» Laikraksti izturējās visai atturīgi. Pārmeta, ka dzejnieks gribējis uzstāties kritiķa lomā. «Dīvaina iedoma,» Igo atbildēja, «liegt dzejniekam nodarboties ar kritiku. Kurš gan labāk par ogļraci pazīst šahtu galerijas? ...» Amedejs Rolāns, rakstīdams *«Revue de Paris»,* zobojās: «Grāmatas vāji apslēptā slepenā jēga ir šāda — Homērs ir dižens grieķis, Eshils — dižens helēnis, Esaija — dižens jūds, Juvenāls — dižens romietis, Šekspīrs — dižens anglis, Bēthovens — dižens vācietis. Bet kurš tad ir diženais francūzis? Kā? Vai tad tāda nemaz nav? Rablē? Nē! Moljērs? Nē! Patiešām grūti uzminēt. Monteskjē? Nē taču! Voltērs? Pē! Bet kurš tad? .. . Tātad Igo! . .. Bet ko jūs pateicāt par Viljamu Šekspīru? Es par viņu pateicu tikpat daudz, cik pats Viktors Igo. Šis dižais vārds šeit noderēja tikai par izkārtni ...»

Tai pašā laikā apbrīnojamais sirmgalvis kārtoja Briselē savus rokrakstus. «Nosūtu uz Otvilu II' jaunu vidēja lieluma lādi ar slēdzeni un priekškaramo atslēgu; lādē atrodas neizdots «Gadsimtu leģendas» turpinājums. Otrā lādē — «Sātana gals», «Tūkstoš franku atlīdzības», drāma «Iebrukums» un komēdija «Vecmāmiņa»; daudz mapju ar aizsāktiem darbiem; mana piezīmju grāmatiņa, dienasgrāmata par laika posmu no 1840. gada lidz 1848. gadam; bez tam publicēto darbu manuskripti: «Nožēlojamie», «Viljams Šekspīrs», «Gadsimtu leģenda», «Ielu un mežu dziesmas». Ielikts arī neizdots manuskripts no gandrīz pabeigtiem krājumiem «Gavroša dziesmas» un «Žana Pri-vēra dzejoļi». Tad vēl «Darbi un runas trimdas laikā» (grāmatai «Viktors Igo trimdā»), Sizannai ši lāde jāuzrauga .. .» Lai notiktu kas notikdams, ceļotājs nekad nedosies savā mūžīgajā ceļā bez bagāžas. [83]

«IELU UN MEŽU DZIESMAS»

«Viljams Šekspīrs» nāca klajā 1864. gadā; 1865. gadā «Ielu un mežu dziesmas» pārsteidza *os, kas bija nopēluši apokaliptisko dzejnieku un titāniska spēka pilno kritiķi, — pēkšņi viņi iepazina juteklisko un jautro Igo. Visu mūžu viņš bija jūsmojis par mīlestību un ar prieku to apdziedājis. Kopš pusaudža gadiem viņa iztēli bija apsēdušas frivolas ainas: fauns, kas cauri koku zariem noskatās uz

sniegbaltām nimfām; liceja audzēknis, kas pa bēniņu spraugu slepus novēro grizeti, kura pošas gulētiešanai; peldētājas burvīgās, maigās basās kājiņas; lakatiņš, kas paver satraucoši daiļas krūtis; svārki, kas uzrāvušies lidz rožainajai prievītei, kura apņem stingri nostieptu zeķi; sastapšanās ar jaunu, nepazīstamu meiteni.

Te viena sēdēja pie upes basām kājām,
Kā vilnis kastaņbrūns to skāva matu klaids;
Vai tik tā nāra nav, es pēkšņi nodomāju.
«Nāc līdz man!» izlauzās pār lupām man kā vaids.
Bij spoža saulīte, vējš zuzēja tik maigi,
Un dzidrie ūdeņi ar niedrem čukstējās,
Un skaistais dabas bērns ar sasārtušiem vaigiem Ai smiekliem iekrita man skavās atvērtas.'

Igo mapēs bija sakrājušies neskaitāmi dzejoļi šāda garā. Jau 1847. gadā viņš bija iecerējis «Ielas dzejoļu» publicēšanu; vēlāk viņš izdomāja citu nosaukumu — «Ielu un mežu dziesmas». Pabeidzis «Gadsimtu leģendu» un sajuzdams nepieciešamību izlādēties, viņš uzrakstīja šim krājumam dažas jaunas dziesmas; 1865. gadā krājums bija sakārtots. Kontrasts starp šo grāmatu un agrāk iznākušajam grāmatām tika radīts ar nolūku pasteigt lasītājus. Dzejnieks «bija izlaidis Pegazu zaļa zālītē», un tas, ticis brīvībā, saka auļot. Garajiem aleksandrisko vārsmu viļņiem sekoja īsie astoņzilbnieka ņirbu vilnīši. Viss krājums sastāvēja no astoņpēdu vārsmām, kas bija sagrupētas četrrindu pantos, kādus bija iemīļojis Teofils Gotjē un Heinrihs Heine; tā vien šķila, ka Igo ar kādu ir saderējis, ka spēs pārvarēt jebkādas grūtības. Pārdrošajam

[1] V i k t o r s Igo. Aurora («Apceres»).

tonim, kas brīžam atgādināja jaunības laiku Misē, vajadzēja radīt sašutumu tikumīgajos kritiķos un sajūsmināt to pretiniekus. Luijs Veijo triumfēja:

«Igo kungs ir dzimis 1802. gadā, tātad viņš ir sasniedzis gandrīz tādu pašu vecumu, kādā atradās divi sirmgalvji, kas lakstojās ap Zuzannu... Ja Zuzannas sirmgalvji dziedāja, tad nav ne mazāko šaubu, ka viņi dziedāja «Ielu un mežu dziesmas». Tajās izpaužas visa viņu dvēsele. Tas ir riebīgi...»

Kāds cits ienaidnieks — Barbē d'Oreviljī ņirgājās:

«Viktors Igo kungs, šis varenais taurētājs, kas ir radīts visu uzbrukumu un karagājienu maršu pūšanai, ir sadomājis kļūt par literāru Tirsisu un drebošā, trīcošā balsī dziedāt un pūst plūškoka flautā idilliskas melodijas, kaut gan visiem zināms, ka ar savām spēcīgajām lūpām un krūtīm viņš varētu pārplēst visstiprāko mežragu bronzas spirāles! ...»

Bonapartistu prese šai jaunības nerātnību apdziedāšanā centās

saskatīt vecīgas juteklības pierādījumu. Igo tika attēlots kā «kaislību saēsts izvirtulis, kuram uz galvas nav neviena mata». Bet īstenībā viņš joprojām bija stiprs kā klints, nebija zaudējis patiku uz baudām, uzskatīja juteklisko dzīvi par veselīgu. Vai tas bija noziegums? «Vai var harmoniski sajaukt kopā paveca vīra vārdus ar senām jaunības dziesmām? . .. Vai ir iespējams pašam būt par šo dziesmu pēcnāves izdevēju? Vai sirmgalvim ir tiesības atcerēties savu jaunību? Autors par to tika domājis. Tādā kārtā ir radusies šī grāmata . . .»

Nevajadzīga taisnošanās. «Dziesmas visus sajūsmināja ar savu pārsteidzošo virtuozitāti. To atzina pat pretinieki. Barbē d'Oreviljī slavēja «mūziķi, kas pilnīgi pārvalda savu instrumentu... Nekas līdzīgs nav redzēts franču valodā, pat paša Igo kunga franču valodā ...» Viņš runāja par lielo burvību, kādu lasītājam sniedz dzejniekam piemītošais vieglums un nedzirdētā versifikācijas māksla: «Kad ritmu rada šis ģēnijs, tas atstāj neizsakāmi fantastisku iespaidu, kādu glezniecībā mūsos modina tāda paša ģēnija darinātas arabeskas. Viktors Igo kungs ir dzejas arabeskas ģēnijs. No savas vārsmas viņš darina visu, kas viņam tīk. Arlekīns pārvērta savu platmali par laivu, dunci, lampu: Igo kungs darina no savām vārsmām daudz ko cilu! Viņš tās skandina tā, kā es reiz redzēju skandi-

nām tamburīnu kādu čigānieti — ši diena vēl tagad man šķiet kā brīnišķīgs sapnis ...»*

Bargais Veijo pārspēja pat šos izsmalcinātos slavinājumus: «Nekāda slābanuma, nekā izstiepta. Tā ir dzīva un stingra miesa, kas kustas spēcīgu muskuļu iedarbināta un trīsuļo savu karsto asiņu sasildīta. Es pat iedrošinātos sacīt, ka šis krājums ir visskaistākais jutekliskās dzejas paraugs, kāds vien pastāv franču valodā.. .»> Šeit pretinieks ir bijis taisnīgs. Tāpat kā viņš, mēs apbrīnojam šo bezgaldaudzo strofu graciozo un muskuļaino spēku. Astoņzilbju vārsma nepieļauj liekvārdību; tā prasa iztēli un, lai izbēgtu no vienmuļības, sava veida neprātu, ko izraisa pēkšņi radusies doma vai tēls:

Mēdz izlikt slazdus mīlestība,
Lai sirdis samedītu tā.
Lūk, ganu meitenes ar stibu Cērp baņķierus, ne aitiņas.
Vai laiks mums nava saprast, vīri, —
Viss tagad ierīkots ir tā.
Ka daiļas, valdzinošās Frīoas Par augļotājiem pārākas.
Un Amors vada veiklo spēli,
Par rēķinvedi kļuvis nu:
Kad Dafnids Hloju skūpsta kvēli,
Šim Hloja pasniedz rēķinu.[1]

Ik strofa ir pati pilnība; ik dejotāja viegli palecas augšup un noteiktā laikā nolaižas. Ka šai krājumā nav diez cik daudz domu, tas

nav noliedzams. Mežu, pavasara, skūpstu, daiļu meiču, nabadzigas būdiņas un rožainu kājiņu slavināšana. Tūkstoškārt atkārtots apgalvojums, ka cilvēka daba ir visur vienāda. *«Vai nav vienalga — hlamida vai brunči...» — «Kad* Margo *aubi galvā uzlikusi* — no G*likēriļas viņu atšķirt nevar...»* Vai tad ne uz brīdi nedrīkst atrauties no augstajām, dziļajām problēmām?

Mans draugs, tu apvainota jūties.

Ko darīt? Saplaucis viss jauks.

Šo starpbrīdi man paciest grūti.

Jo gaida zaļais mežs un lauks.

'Viktors Igo. Vecākais un Jaunākais («Ielu un mežu dzie> mas»).

42J

Tātad brīnišķīga, lieliski ritmizēta deja, kurā virpuļo visskaistākie franču valodas vārdi; deja Vato-Šenjē-Teo-krita stilā, kur idilles atspoguļojas galantās vārsmās, kur pēc veļas mazgātāju uznākšanas uznāk nimfas. Notrinkšķ cimboles stīgas, un ģeniālais deju skolotājs cenšas lasītājam pierādīt, ka pat šai straujajā ritmā iespējama viegla pāreja no idilles uz epopeju. Un tā rodas brīnumainas dziesmas: «Sējas laiks», «Vakars», «Kopš sešiem tūkstošiem gadu kara» un «Atmiņas par seno laiku kariem». Varam iedomāties, kā jūsmoja Gotjē, Banvils un Dodē, kas toreiz lietoja to pašu instrumentu, neaizsniegdami tādu meistarību. Valodas amatniekiem šis virtuozais skats sagādāja patiesi «dievišķīgu baudu», kā par to rakstīja Barbē. Grāmatas komerciālos panākumus sekmēja Otrās impērijas augstāko aprindu lasītāji. Eleganti izlaidīgie motīvi pilnīgi saskanēja ar tā laika gaumi. Plašā lasītāju masa, kas bija lasījusi un atzinusi «Sodību», neinteresējās par šo pārāk smalko dzeju. 2orža Sanda uzrakstīja žurnālā *«L'Avenir national»* lielisku rakstu par «Dziesmām». Kā pateicības zīmi viņa saņēma itin dīvainu vēstuli. «Sī lappuse man nozīmē samaksu par manu grāmatu... Dieva esamību pierāda tas, ka cilvēku vidū mēs atrodam ģēniju. Jūs tad arī esat šis ģēnijs ...» Jauns dieva esamības pierādīšanas veids. [84]

jūras arājs

Par Viktora Igo dzīvi laika posmā starp 1866. un 1869. gadu ir plašas atmiņas, ironiskas un tai pašā reizē patiesas, kuras uzrakstīja jauns franču skolotājs Pols Stapfers, kas bija atbraucis mācīt. Gērnsi koledžā literatūru un tika uzņemts dzejnieka mājās. Igo toreiz dzīvoja savas svaines Jūlijas Sēnē gādībā, un pie viņiem nāca pusdienās kāds trimdinieks — kuprītis Keslers. Gērnsieši daudz neinteresējās par rakstnieku sveštautieti, kura republikā-nisms un necienīgā izteikšanās par karalieni Viktoriju viņos modināja sašutumu; vienīgi tiesneša meita mis Kerī jūsmoja par viņa dzejoļiem un uzskatīja viņu par dižu cilvēku. Stapferu pārsteidza vieglā un cēlā sirmgalvja gaita. Spēcīgs un nesalicis, galvā mīkstu platmali, uzmetis uz pleciem apmetni, ļa debess bija tpmākusies, sabāzis rokas kabatās, viņš izskatītos impozants arī

tad, ja būtu ģērbies ubaga skrandās.

Izturēdamies ar veclaiku franču manierēm un būdams ārkārtīgi pieklājīgs, Igo jaunajam Stapferam allaž skandināja par «lielo godu uzņemt to savās mājās». Sarunājoties divatā, viņa valoda bija vienkārša, dabiska, pilna tīri franciskām asprātībām. Lielākas auditorijas priekšā viņš kļuva daiļrunīgs. Personība deva vietu personāžam. Tad viņš spēra zibeņus un pērkonus pret vulgāro materiālismu. Ar šausmām viņš citēja Tēna izteicienu: *«Netikums un tikums ir tādi paši produkti kā cukurs un vitriols...* Bet tas taču ir starpības noliegums starp labu un ļaunu ... Es gribētu būt Parīzē, jā, es gribētu aiziet uz akadēmiju, lai kopa ar Orleānas biskapu balsotu pret šā pedanta ievēlēšanu!» Otrs cilvēks, kuru Igo ne acu galā neieredzēja, bija Rasins. «Savu instrumentu viņš pārvalda nedroši,» mēdza teikt Igo, «un dažreiz raksta gaužām slikti:

Jel taupiet asinis, es lūgšus lūdzu jūs,

Man ausīm aiztaupiet šos šausmu kliedzienus ...»

Turpretī ar literāra gardēža saldkaisli Igo slavēja Bualo «Lasāmo galdiņu», Moljēra «Vējgrābsli» un Kor-neija komēdijas. Pēcpusdienā viņš kļuva *dižens.* Jaunais Stapfers itin šķelmīgi atzīmēja, ka tieši tad tika izvirzītas un atrisinātas vissarežģītākās problēmas: dvēseles nemirstība, dieva esamība, lūgsnas nepieciešamība, panteisma absurds, pozitīvisma absurds, divas bezgalības. «Vai, cik nabadzīgs ir ateisms! Cik tas ir sīks! Cik tas ir bezjēdzīgs! Dievs ir. Par viņa eksistenci esmu vairak pārliecināts nekā pats par savējo... Es nevaru nodzīvot ne četras stundas bez lūgsnas... Ja naktī pamostos, uzreiz sāku lūgt dievu. Ko es no dieva lūdzu? Lai viņš man dod savu spēku. Es labi zinu, kas ir labs un kas ir ļauns, bet neatrodu sevī spēku darīt to, ko atzīstu par labu ... Mēs eksistējam dievā. Viņš ir visa radītājs. Bet būtu maldīgi sacīt, ka dievs *ir radījis* pasauli, jo viņš to rada nepārtraukti. Viņš ir bezgalības Es. Viņš ir . .. Vai tu guli, Adel?»

Tovakar Igo kundze atradās Gērnsi salā, kur viņa bija ieradusies uz neilgu laiku. Tagad, sešdesmit četru gadu vecumā, viņa bija impozanta dāma ar augstu frizūru, ko veidoja lielas cirtas, tērpusies lepnā kleitā, kura izcēla

viņas kuplās formas. Jauno Stapferu viņa pārsteidza ar to, ka par acīm redzamām lietām runāja svinīgiem vārdiem: «Vai jūs, kungs, esat no Parīzes? ... Ai, Parīze! Tā ir vislielākā pilsēta pasaulē! .. .» Šad tad viņa izlaboja kļūdas savas māsas Jūlijas valodā: «Vai, Jūlij, kā tu vari teikt: *medoks?* Jāsaka taču: Medokas *vīns.»*

Par sava laika rakstniekiem Viktors Igo izteicās bez kādiem aplinkiem. Viņš brīnījās, ka kritika pašlaik gribēja atklāt «Misē dzejas lielo nozīmi,.. Manuprāt, ļoti pareizs un skaists ir kādreiz viņam domātais apzīmējums: *Mis Bairons* . .. Viņš ir daudz zemāks par Lamartinu ... Šai gadsimtā ir tikai viens klasiķis, viens vienīgs — vai

jūs saprotat? Tas esmu es. Mūsu dienās es esmu cilvēks, kas vislabāk prot franču valodu. Pēc manis nāk Sentbēvs un Merimē .. . Bet Merimē ir rakstnieks ar īsu elpu. Mērens, kā mēdz teikt. Tiešām jauka uzslava rakstniekam! ... Tjērs ir rakstnieks šveicars, kas atradis lasītājus šveicarus ... Kurjē ir zemisks nelietis ... Šatobriānam ir daudz lielisku darbu, bet viņš bija cilvēks bez mīlestības uz cilvēci, pretīga daba ... Mani apvaino, ka es esot bijis lepns; tas ir tiesa, mans lepnums ir mans spēks.»

Tai pašā 1867. gadā jāatzīmē kāds notikums, kas, pēc Ziljetas ieskatiem, kļuva ievērojams: Igo kundzes vizīte Otvilfeerijā, tas ir, pie Druē kundzes. Pēc divi gadu prombūtnes no Gērnsi salas labsirdīgā Igo kundze gribēja pateikties tai, kura bija uzņēmusies «jauko pagaidu vietas izpildītājas» pienākumu. Žiljeta ar skumjam noskatījās, ka «tika noņemts no pavarda viņas katls» un izbeidzās viņas veiklie «ķēkšas pienākumi», bet viņa jutās ļoti laimīga par godu, kādu viņai parādīja «laulātā draudzene», un tūdaļ ieradās pie tās pretvizītē, kā to mēdz darīt valstu galvas, *Žiljeta Druē — Viktoram Igo:* «Mans steidzīgi izdarītais pieklājības žests izskaidrojams ar dziļo cieņu pret Tavu brīnišķīgo sievu ...»

Kopš tās reizes Ziljeta pārņēma «jauko paradumu iejaukties visos ģimenes priekos». Mazliet vēlāk viņa pavadīja trīs mēnešus pie sava iemīļotā Briselē un tika uzņemta namā Barikāžu laukuma. Kopā ar Šarlu, tā sievu un dēlēnu, četrus mēnešus veco zīdaini Zoržu, viņu pat ielūdza padzīvot dažas nedēļas vasarnīcā Šofontēnas mežu apvidū. Tur viņa lasīja priekšā Igo kundzei, kurai bija kļuvusi ļoti vāja redze. *Žiljeta — Viktoram lyo 1867. gada*

12. *septembri:* «Mana sirds vairs nezina, kuru no jums visiem uzklausīt. Esmu sajūsmināta, aizkustināta, pārsteigta un laimīga, cik vien laimīga var būt nabaga veca sieviete. Mana sirds pārplūst aiz laimes, kādu esmu baudījusi šais pēdējās divi nedējās: puķes, mazulītis, saule, ģimene un mīlestība. Es Tevi ļoti mīlu un jūs visus svētīju ...» Sešdesmit viena gada vecumā pēc ilgas un smagas grēku nožēlas beidzot viņa varēja «izbaudīt delikātas un plaši neizpaustas piedošanas jaukumu».

Pat Gērnsi salā izgaisa aizspriedumi pret šo nelikumīgo, bet laika svētīto kopdzīvi. Žiljetai tika atjauts Igo kundzes prombūtnē nodzīvot vienu mēnesi Otvil-hauzā! īslaicīga, bet brīnišķīga laime, *liljeta Druē — Viktoram Igo:* «Gribu izmantot ikvienu mirkli un ikvienu izdevību, ko žēlīgais dievs un Tu man sniedzat, un pilna dziļas milestības jums par to pateicos...» Ap to pašu laiku kada ceļojošu aktieru trupa nospēlēja Gērnsi salā «Ernanī», un, par lielu pārsteigumu Ziljetai, kas baidījās no «sešdesmita» (salas sešdesmit ievērojamās ģimenes) un viņu aizspriedumiem, izrāde guva panākumus. Gērnsi salā tagad pārdeva fotogrāfiju — Viktors Igo bērnu vidū, — kas bija uzņemta pie

Ziemsvētku eglītes, un pat maiznieks gribēja nopirkt «Otvilas ģimenes tēva» ģīmetni. Tā beidzot pienāca vietējā slava, kas allaž ierodas ar lielu aizkavēšanos.

Bija nodibinājies jauns dzīves ritms. Igo kundze lielāko tiesu dzīvoja Parizē, kur Sarla ģimene laiku pa laikam izlūdzās viņas viesmīlību. Fransuā Viktors, Saris un Alise pieskatīja māju Briselē, Barikāžu ielā; Jūlija Sēnē un 2il-jeta bija nomodā par Dižo trimdinieku Gērnsi salā. Vasarā Igo ģimene sapulcējās kopā Briselē. Bocilērs 1865. gadā ziņoja Anselam, ka dzejnieks ir galīgi pārcēlies uz dzīvi Beļģijā: «Šķiet, ka viņš ar okeānu ir saķildojies! Vai nu viņam nebija vairs spēka paciest okeānu, vai arī viņš pats bija apnicis okeanam. Un cik daudz pūļu prasīja pils uzcelšana uz klints! ...» Bet Bodlērs maldījās. Igo joprojām ticēja, ka Gērnsi viņam dod spēku darbam, un viņš ļoti mīlēja savu «pili».

Taču kā smagu nastu viņš sajuta četru saimniecību uzturēšanu: Parīzē, Briselē, Gērnsi salā un tālumā viņpus okeāna — meitas Adeles saimniecību. Adelei viņš katru mēnesi nosūtīja simt piecdesmit franku un vēl (pēc

mātes lūguma) divreiz gada pa trīssimt frankiem apģērbam. Kopumā ģimene, ieskaitot uzturu un īres naudu, viņam izmaksāja ap trīsdesmit tūkstošu franku. Viņa gada ienākumi (Beļģijas banka, ieguldījumi Anglijā) sniedzās līdz četrdesmit astoņiem tūkstošiem piecsimt franku, kuriem nāca klāt vēl tūkstoš franku algas kā akadēmijas loceklim. Ja ņem vērā, ka viņš bija pārdevis «Nožēlojamos» par vairāk nekā trīssimt tūkstošiem franku, ka viņš joprojām saņēma par savām jaunajām grāmatām četrdesmit tūkstošus franku par vienu sējumu (un romānā parasti ietilpa četri sējumi), ka viņš turklāl publicēja dažādus rakstus un ka viņam bija neskaitāmi atkārtoti izdevumi, tad jāatzlst, ka viņš bija ļoti bagāts, un viņa nemitīgā kaulēšanās ar saviem ģimenes locekļiem liek mazliet pabrināties.

Igo tika uzskatīts par skopu, un runāja, ka vecumdienās viņam attīstījusies kaislība noguldīt katru gadu daļu savu ienākumu bankā. Lai par to taisnīgi spriestu, jāievēro divi apstākļi. Pirmkārt, bez savas ģimenes un 2ilje-tas Druē uzturēšanas daudz naudas viņš izdāļāja, kas viņam nebūt nebija jādara. Tā, piemēram, viņš ilgu laiku palīdzēja trimdiniekam Ennē Kesleram, kas dzīvoja pāri saviem līdzekļiem, un viss beidzās ar to, ka Igo pieņēma Kesleru uz pastāvīgu dzīvi Otvilhauzā; tāpat ari viņš katru nedēļu rīkoja Gērnsi salā lieliskas pusdienas četrdesmit bērniem. Viņa piezīmju grāmatiņas ii pilnas ar ierakstiem par palīdzības sniegšanu trūkumcietējiem: *«1865. gada 9. martā.* Buljona, gaļas un maizes nosūtīšana Marijai Grīnai un viņas slimajam bērnam .. . *15. martā.* Nosūtīti autiņi Osvalda kundzei, kurai nupat piedzima bērns... *28. martā.* Nosūtītas ogles Okjēna ģimenei... *8.*

aprīlī. Nosūtīti palagi Viktorijai Etasai, kura nupat dzemdējusi un kurai nav veļas...» No mājai paredzētajiem izdevumiem trešdaļa gandrīz vienmēr aizgāja palīdzībai trūcīgajiem. Labdarīgs skopums.

Otrs vērā liekams apstāklis ir šāds: Igo uzskatīja par savu pienākumu sakrāt līdzekļus, kas nodrošinātu ģimeni pēc viņa nāves. Viņa dēli pelnīja maz, Adele nepelnīja nekā. Šarlam bija dēls 2.oržs, dzimis 1867. gada 31. martā. Bērns 1868. gada 14. aprīlī nomira, bet viņi; drīz vien (1868. gada 16. augustā) aizstāja otrs Žoržs, kurš izdzīvoja un kuram vēlāk radās māsa Žanna. Viktors

Igo — dēlam Šarlam: «Netieku un netieku gudrs, kā lai nodrošinu Zorža un Žannas nākotni, un tālab es nekādā gadījumā negribu izdot vairāk nekā ieņemu. Kā redzi, vecu vīru galvā vēl var pazibēt prāta apskaidrība...» Turpretī viņa tuvinieki, ja tos laiku pa laikam nesauktu pie kārtības, kļūtu izšķērdīgi. *Šarlam un Frcnsuā Viktoram:* «Un tagad parunāsim par saimniecību. Manuprāt, Jūsu vīna iepirkumi ir mazliet par dārgu. Marta beigās es samaksāju par vīnu, ko nosūtīja uz Briseli, 334 frankus, un pavisam, rēķinot no oktobra, sanāk 978 franki, vairāk nekā 2000 franku gadā samaksāts tikai par vīnu. Izdariet secinājumu!» Turklāt sieva un dēli vēl no viņa aizņēmās, un šad tad viņš tiem pasludināja finansiālu amnestiju.

Igo kundzi tas netraucēja aizņemties, lai varētu palīdzēt saviem radiem. Viņa bija bezgala iecietīga pret svaini Polu Šenē, viduvēju mākslinieku ar zemisku dvēseli; viņai gribējās palutināt nabaga Dedē, kas atradās svešumā. Viņa pati bija ļoti slima. Jau kopš Džersī salas laikiem viņa modināja tuviniekos nemieru, jo laiku pa laikam kjuva ar vienu aci akla. Šai acij bija asinsizplūdums tīklenē. Viņai mēdza uznākt sirds lēkmes, galvas reiboņi, un viņa zināja, ka viņai draud trieka. *Adele — savai māsai Jūlijai:* «Tu vēl nezini, ka esmu norakstījusi testamentu. Ir jādzīvo, allaž paturot prātā nāvi, jābūt ar to pa draugam. Savai mīļajai krustmātei Aselīnai es novēlu Didīnes kāzu lūgsnu grāmatu.» Viktors Igo neticēja, ka sievas kaites ir bīstamas. «Jūsu mātei,» viņš rakstīja dēliem, «ir vajadzīgs jēls bifšteks un labs vīns .. .» Radikāls līdzeklis pret paaugstinātu asinsspiedienu.

Igo pats gribēja Adeli ārstēt Gērnsi salā. Ogistam Va-kerī, kas par viņu maigi rūpējās, Igo rakstīja: «Dārgo Ogist, pasakiet, lūdzu, manai mīļajai slimniecītei, ja viņa nebaidīsies no brauciena pa jūru, Gērnsi viņu saņems izplestām rokām. Viņas laika kavētāja no Šofontēnas viņai lasīs priekšā, cik vien viņa gribēs; Jūlija varēs rakstīt to, ko viņa diktēs, un es darīšu visu iespējamo, lai viņu iepriecinātu un izklaidētu. Ar pavasara palīdzību veselība atkal atgriezīsies...» Viņš bija pārpilns labiem nodomiem: «Mani mīļie, mīliet mani visi, jo es dzīvoju Jums un no Jums. Jūs esat mana dzīvība, kaut gan esmu tālumā, bet mana sirds ir vienmēr pie Jums. Mana

dārgā, miļota sieva, cik maigas ir Tavas vēstules. Tās it kā smaržo

no maiguma. Es ieelpoju Tavu vēstuli tikpat ka mūsu gaišās jaunības puķes smaržu. Ak jā, mums visiem vajag būt kopa. Apskauju Jūs visus ...»

Pats Igo visu šo laiku strādāja un radīja jaunus darbus. 1866. gadā viņš publicēja garu romānu «Jūras arāji». Viktoram Igo patika gigantiskas celtnes, un šo grāmatu viņam gribējās uzskatīt par vienu no šās gigantiskās celtnes — *anankē* (liktenis, fatalitāte) — stūrakmeņiem ... «Parīzes Dievmātes katedrāle» (dogmātu anankē), «Nožēlojamie» (likumu anankē), «Jūras arāji» (lietu anankē). Sai darbā bija daudz brīnišķīgi skaistu vietu. Viktors Igo ielika tajā savas pamatīgās zināšanas, kuras bija savācis, dzīvodams arhipelāgā, — par okeānu, par kuģiem, par jūrniekiem, par miglām un jūras nezvēriem, par klintīm un vētrām. Gērnsi salas paražas, turienes folklora, spoku mājas, īpatnējā anglonormāņu franču valoda romānam piešķīra asumu un svaigumu.

Kad Igo kopa ar Žiijetu un Šarlu pavadīja 1859. gada vasaru Serkas salā, viņš novēroja, kā jūrnieki rāpjas stava klinti, redzēja kontrabandistu alas klintīs un vērīgi noskatīja astoņkāji, kam bija lemts izcīnīt tik dramatisku cīņu viņa romānā. Piezimju grāmatiņās aprakstītās vētras noderēja par materiālu grāmatai, Kas sākumā tika nosaukta «Jūrnieks Žiljats». 7.iljata pašnāvība grāmatas beigās papriekšu bija lasāma šādā ierakstā: «Serkas osta 10. jūnijā pulksten vienpadsmitos no rīta. Vīrietis ieslīdēja starp klintīm. Iežņaugts visšaurākajā spraugas daļā viņš nevarēja no tās izkļūt ārā un bija spiests gaidīt, kad uznāks paisums un applūdinās šo klinšu spraugu. Baismīga nāve.» Visu savu uzturēšanās laiku salās Igo pierakstīja ziņas par katastrofām, kuru vaininieks bija okeāns.

Ja viļņus, klintis un jūras nezvērus romānā «Jūras arāji» bija gleznojis pēc dabas liels mākslinieks, tad galvenās darbības personas bija mazāk izdevušās. Dažas no tām šķita iznākušas no Dimā — tēva vai no Ežēna Si romānu lappusēm, starp tiem atradās gan operetes kontrabandisti, gan melodrāmu ļaundari; bet galvenie varoņi Žiljats un Derišeta — tie piederēja pie autora savdabīgās fantāzijas pasaules tēliem. Derišeta — jauna ligava, ideāla un neapzināti cietsirdīga jaunava, Adele pirms lau-

lības pārkāpšanas, Adele pirms Adeles, bērnišķīgs sapnis, kas joprojām nodarbināja Igo iztēli. Ziljats — cildens, likteņa piemeklēts vīrs, vēl viens spokains Igo tēls. Kopš Dragūna ielas mansarda Igo nemitīgi radīja savus pazemotos vai protesta pilnos varoņus. Kopumā, apvienojoties ģenialitātei un naivumam, radās svaiga, aizraujoša grāmata, kurai bija paredzami panākumi.

Igo nepavisam nesteidzās to publicēt, viņš tūdaļ gribēja ķerties pie cita romāna. «Man vēl atlicis dzīvot nedaudz gadu, bet jāuzraksta vai jāpabeidz vairākas lielas grāmatas...» Taču Lakruā, kas bija sapelnījis

veselu bagātību ar «Nožēlojamiem», turēja acis vaļā. Viņa neatlaidība uzvarēja. Ir tāda brāzmaini plūstoša daiļrunība, cildinoša un reizē lūdzoša, pret kuru rakstniekiem grūti noturēties. Igo piekāpās un pārdeva izdevējam Lakruā abus gatavos darbus — «Ielu un mežu dziesmas» un «Jūras arājus» par simt divdesmit tūkstošiem franku. Tūdaļ divi laikrakstu izdevēji — Millo *(«Le Petit Journal» un «Le Soleil»)* un Vilmesāns *(«L'Evénement»)* lūdza atļauju drukāt romānu ar turpinājumiem. Millo piedāvāja piecsimt tūkstošus franku, spēlēdams uz autora jūtām: «Dodams iespēju cilvēkam, kas nopircis par desmit santīmiem laikraksta numuru, izlasīt sava romāna nodaļu, Jūs izdarīsit lielisku pakalpojumu tautai, Jūsu grāmata kļūs pieejama ikvienam. To varēs lasīt katrs: gan ģimenes māte, gan strādnieks pilsētā, gan zemnieks uz laukiem, neatraujot maizes gabalu saviem bērniem vai malkas klēpi sirmgalvjiem vecākiem, izplatīt ap viņiem gaismu, mierinājumu un atpūtu, ko sniegs Jūsu lieliskā darba lasīšana . . .» Igo atteica: «Visus savus argumentus es smeļos literāta sirdsapziņā. Lai es kā nožēlotu, tieši sirdsapziņa ir tā, kas mani spiež kaunīgi nodurt acis pusmiljona franku priekšā. Nē, «Jūras arājiem» ir jānāk klajā vienīgi grāmatas veidā ...»

Romāns iznāca atsevišķā grāmatā. *Fransuā Viktors Igo — tēvam:* «Tev ir milzīgi, universāli panākumi. Nekad neesmu redzējis tik lielu vienprātību. Pārspēts pat «Nožēlojamo» triumfs. Šoreiz meistars ir atradis sevis cienīgus lasītājus. Tu esi saprasts, ar to ir viss pateikts. Jo saprast tādu darbu kā šis nozīmē — būt sajūsmā. Tavs vārds redzams visos laikrakstos, uz visām sienām, visos skatlogos, tas ir visu cilvēku mutēs...» Līdz ar to nāca

mcdē astoņkājis. Zinātnieki, pie kuriem bija griezušies žurnālisti, to neuzskatīja par bīstamu. Šis strīds sekmēja grāmatas panākumus. Modistes sāka ražot jaunu cepuru modeli — «astoņkāji», kas bija domāts «jāras arājām», citiem vārdiem sakot, dāmiņām, kuras brauca uz Djepes vai Truvilas peldvietām. Restorāni piedāvāja «astoņkāji komercgaumē». Ūdenslīdēji izstādīja dzīvu astoņkāji Do-mēda akvārijā Elizejas laukos. Igo kundze rakstīja no Parīzes savai māsai Jūlijai Sēnē: «Šeit viss tiek pielīdzināts astoņkājim. Ak vai, kāpēc mans vīrs manai sirdij ir Gērnsi salas astoņkājis?»

Laikraksts *«Le Soleil»,* kas romānu pārdrukāja ar turpinājumiem, kaut ari romāns jau bija iznācis atsevišķā grāmatā, palielināja savu tirāžu no divdesmit astoņiem tūkstošiem uz astoņdesmit tūkstošiem eksemplāru. Prese tagad iedrošinājās izteikt sajūsmu par romānu. Tas neierosināja nekādus politiskus strīdus. Cilvēks tajā cīnījās vienigi ar dabas spēkiem. «Šeit,» rakstīja jaunais kritiķis Emīls Zolā, «šeit dzejnieks ir devis brīvu vāju savai sirdij un iztēlei. Viņš vairs nespredikņo, viņš vairs nestrīdas ... Mēs esam klāt pie grandioza sapņa, ko redz varens domātājs, kurš liek sadurties cilvēkam ar bezgalību. Bet

pietiek viena elpas uzpūtiena, lai satriektu cilvēku, viena viegla elpas uzpūtiena, kas nāk no rožainām lūpām . ..» Zolā visai skaidri noteica, kāda doma autoru aizrāvusi. «Es gribēju cildināt darbu,» rakstīja Igo, «cilvēka gribasspēku, uzticību, visu to, kas padara cilvēku lielu; es gribēju parādīt, ka visnepielūdzamākais bezdibenis ir sirds un ka tam, kam ir izdevies izbēgt no briesmām, kuras draud jūrā, neizdodas izbēgt no briesmām, kuras draud no sievietes ...»

Igo kundze par šo grāmatu aizrakstīja vīram vēstuli hiperboliskā stilā, izrotātu Ziljetas cienīgiem epitetiem, un ar to izpelnījās sava vīra uzslavu: «Lieliska lappuse ... Tev ir augsti attīstīts prāts un cēla sirds. Mīļotā, esmu lai-inigs, ka patīku Tev kā rakstnieks . . .» Adele bieži runāja par savu tuvo nāvi un domāja par to ar lielu dvēseles mieru. «Tikai skumji,» viņa atzinās, «ka mūža beigās es sapratu un novērtēju lielos darbus, skumji ii mirt, kad prātam viss kļuvis skaidrs . . .» Tagad viņai bija radušies demokrātiski uzskati un viņa ar nicināšanu runāja par «pagātnes māņticībām». Ak Fušē dzimtas rēgi!

VI

PĒDĒJA KAUJA PAR «ERNANl»

Abats Testa kundzei:

«Jūsu vira kungam ir neskaitāmas
sejas.»

Pols Valerl

Kopš valsts apvērsuma pastāvošā režīma ienaidnieka Viktora Igo lugas Parīzē netika spēlētas. Pienāca 1867. gads, Vispasaules izstādes gads. Gribējās parādīt pasaulei visu skaistāko, kas vien Francijai bija. Lakruā laida klajā «Ceļvedi pa Parīzi», kuram priekšvārdus uzrakstīja Viktors Igo. Vai tad Franču komēdija tādā brīdī varēja atteikties no viena sava lielākā dramaturga? Tika iecerēts «Ernanī» jauniestudējums. Viktors (go mazliet baiļojās. Ja nu policija sarīko izsvilpšanu? Igo pārstāvji Parizē — Vakeri un Meriss tam lāgā neticēja. Pols Meriss, kas bija Odeona aktrises Džeinas Esleres mīļākais, par labāku atzina «Ruī Blazu» ar savu mīļāko karalienes lomā, tomēr izraudzīts tika «Ernani» uzvedums.

Lai izsvilpējus galīgi atbruņotu, nolēma tās vārsmas, kuras kādreiz tika izsmietas, aizstāt ar citām. Pats Igo aizrakstīja Ogistam Vakeri: ««Jā, tavās pēdās eju, karali!» vietā vajag teikt: «Jā, jā, tev taisnība, es būšu tur.» Viktoram Igo būtu paticis, ja aktierim Delonē pietiktu drosmes pateikt: «Ak vecais stulbenis! Viņš iemīļojis to! ...» — bet, ja nu šās drosmes nav, tad muļķīgs un pilnīgi drošs variants būtu šāds: «Ak debess! Ko tu izdarīji? Viņš to mīl! . . .» Veltiga piesardzība. 1867. gada publika sašuta tieši par šiem grozījumiem. Partera skatītāji, kas lugu zināja no galvas, cēlās kājās un pārlaboja aktieru teiktās vārsmas. Igo bija nosūtījis no Gērnsi salas pašrocigi parakstītas caurlaides un lūdza, lai Vakeri uzliek tām slaveno uzrakstu: *Hierro.* Panākumi bija

milzīgi: literārs triumfs, politiska manifestācija, maksimāli kases ieņēmumi (septiņi tūkstoši zelta franku).

Igo kundze bija nolēmusi šai izrādē būt klāt. Vīrs un dēli. zināmi, kādas briesmas viņai draud no jebkāda uztraukuma, negribēja viņu laist vismaz uz pirmizrādi, kas varēja būt visai satraucoša. Viņa nepaklausīja: «Man ir atlicis pārāk īss laiks, ko dzīvot, lai es neaizietu uz

jauniestudēto «Ernanī» izrādi un neizmantotu gadījumu, lai atcerētos savus skaistos jaunības gadus. Lai es palaistu garām šos svētkus? Nē, mans kungs! Turklāt «Ernanī» netiks izsvilpts. Starp citu, esmu spējīga izturēt jebkādu skandālu... Par acīm pašlaik nevaru sūdzēties; un, ja arī man būtu jāzaudē redze, es tomēr iešu uz «Ernanī», kaut man būtu jāieķīlā pašai sevi. Diemžēl par tādu veceni diez cik daudz nedotu ....»

Viņas lēnprātība bija aizkustinoša un tāpat arī vēlēšanās no jauna pārdzīvot kauju par «Ernanī», kas bija padarījusi slavenu viņas pēdējo laimīgo mūža gadu. Parīze Igo kundzi ieraudzīja starojošu un pārvērtušos. Viņa ieradās uz visiem mēģinājumiem, turp viņu pavadīja Ogists Vakerī, kas, par spīti stipram reimatismam, tomēr vilkās uz teātri. Aklā un paralitiķis. Laikraksti ziņoja par Igo kundzes uzturēšanos Parīzē; tas viņai patika: «Man ir tik skanīgs vārds!» Studenti, tāpat kā senos laikos, lūdza kontramarkas un piedāvāja savu atbalstu. Viens no viņiem sacīja Polam Merisam: «Viktors Igo ir mūsu reliģija.»

Panākumi bija «neizstāstāmi». So adjektīvu izdomāja Adele, bet viņa tomēr pastāstīja: «Tas bija īsts trakums. Cilvēki cits citu apkampa pat teātra laukumā. Dedzīguma ziņā tagadējā jaunatne pārspēja 1830. gada jaunatni. Tā sevi parādīja lielisku, drosmīgu, uz visu gatavu. Esmu laimīga, jūtos kā septītajās debesīs...» Zālē — Dimā, Gotjē, Banvils, Zirardēns, Zils Simons, Pols Meriss, Ādolfs Kremjē, Ogists Vakerī. Galerijā — liceju audzēkņi. Gotjē savā fejetonā rakstīja: «Ak vai! No agrāko romantiķu ierindas palicis pavisam maz cīnītāju, taču visi tie, kas vēl ir dzīvi, bija izrādē un sēdēja vai nu parterā, vai ložās; mēs viņus pazinām ar skumīgu prieku, iedomādamies citus labos draugus, kas zuduši uz visiem laikiem. Starp citu, «Ernanī» vairs nav vajadzīga vecā kohorta, tam vairs neviens nedomā uzbrukt...» Vārdi *«Cik lielisks esi tu, mans lauva visucēlais»,* kas restaurācijas laikā izraisi ja milzīgu sašutumu, tagad tika uzņemti ar aplausiem. Zils Zanēns apgalvoja: «Nekas nevar līdzināties šiem svētkiem sakarā ar necerēto atgriešanos.»

Sentbēvs — Igo kundzei 1867. gada 21. jūnijā: «Mijā Igo kundze, starp visiem apsveikumiem, kurus Jūs saņemat, nedrīkst trūkt arī mana apsveikuma — kāds spožs apstiprinājums mūsu jaunības jūsmai un mīlestībai. Kat-

ram ģēnijam ir sava stunda, bet ģēnijs mirdz jebkura stundā, viņa dienā saule ne vienreiz vien sasniedz zenītu. Man ļoti žēl un sāpīgi, ka, būdams piesaistīts pie sava atzveltnes krēsla, es nevarēju būt klāt šais svētkos, dzejas jubilejā kaut vai teātra foajē, lai dzirdētu tuvumā draudzīgos aplausus, kas mūsu sirdīs modina tik daudzas atbalsis, un parādītu, ka negribu zaudēt savu vietu starp «Ernanī» veterāniem ...»

Sentbēvs ari pats juta nāves tuvumu, un viņa naidīgais noskaņojums bija mīkstinājies. Šarlam Bodlēram, kas Beļģijā bieži satikās ar Igo ģimeni, 1866. gada 5. janvārī viņš

rakstīja:

«Igo, kas šad un tad ir Jūsu kaimiņš, kļuvis par spre-diķotāju un patriarhu: humānisms jūtams pat viņa jociņos. Tas ir ļoti laipni, ka dažreiz Jūs parunājaties par mani ar Igo kundzi, manu vienīgo uzticamo draugu, kas man šai pasaulē bijis. Citi man nekad nepiedeva to, ka dažbrīd es no tiem nošķiros. (Igo) bērni droši vien uz mani raugās vienīgi caur savu aizspriedumu prizmu. Visvairāk pasaulē man derdzas romantisma epigoņi: manuprāt, viņi tikai tāpēc ir dzimuši, lai mazinātu mirstošās Skolas vērtību un padarītu to nelabojami smieklīgu. Igo lidinās tam visam pāri, viņu tas gaužām maz uztrauc *(alta sedet Aeolus arce '),* un esmu pārliecināts, ja mēs personiski satiktos, mūsu vecās jūtas vienam pret otru pamostos un ietrisētos apslēptākās dvēseles stīgas: lai kad mēs satikāmies, jau pēc dažām sekundēm mēs viens otru sapratām gluži tāpat ka senāk ..,»

Tūkstoš astoņi simti sešdesmit astotā gada aprīlī, kad Alises Igo pirmdzimtais Briselē nomira ar meningītu un viņa pati bija piektajā grūtniecības mēnesī, Saris aizveda savu sievu uz Parīzi, bet viņa brālis uzņēmās rūpes par apbedīšanu. *Saris Igo — Fransuā Viktoram 1868. gada 16. aprīlī:* «Mīļais, nabaga bērniņš aiziedams jutīs, ka mēs to pavadām, jo Tu — tas esmu es, tā ir Alise. Taču arī tagad viņš ir kopā ar mums: viņa dvēsele neaizgāja līdzi miesai. Viņa brālis, kas drīz ieradīsies, mums to atkal atnesis ... Pasaki *tūlīt pat* tēvam, ka viņam būs jāgroza mums paredzētā summa un jāsūta uz *Parīzi vairāk,* jo māte ar saviem līdzekļiem nevar tikt galā ar jauniem izdevumiem .. .» Igo kundzei vairs neiznāca ilgi dzīvot. [85]

Saris — Fransuā Viktoram: «Mātei joprojām klājas tāpat. Aksenfelds mani brīdināja, ka viņai esot loti smaga slimība un tik nopietni galveno orgānu traucējumi, pret kuriem medicīna ir bezspēcīga. Viņa jūtas diezgan labi, cik to viņas stāvoklis atļauj. Mēs viņu kopjam un cenšamies izklaidēt kā vien mācēdami...»

Šarlam gribējās palikt Parīzē, nodibināt fur laikrakstu, — bet vai pašreizējais brīdis bija izdevīgs? Tēvs, ar ko viņš aprunājās, sacīja, ka šādā pasākumā negribētu ne ar grasi riskēt. Dažreiz Igo veselu mēnesi nerakstīja vēstules, būdams galīgi aizņemts ar jaunu romānu — «Pēc karaļa pavēles». Meriss bija uzņēmies uztura naudas izmaksu Igo

sievai un dēliem, izmantodams šai nolūkā ienākumus no «Ernanī».

Igo kundze — Viktoram Igo 1868. gada 3. maijā: «Tu, protams, zini, mans mīļais, lielais draugs, ka Sarlam un viņa sievai ienākusi prātā laba doma — apmesties pie manis, par ko es ļoti priecājos, jo varu viņus izmitināt un viņiem nebūs jātērē nauda par dzīvokli. Mani papildizdevumi rodas sakara ar uzturu, kā arī dažādiem citiem tēriņiem, jo tagad ģimenē esam trīs cilvēki. Kā jau Viktors Tev droši vien būs rakstījis, patlaban vairāk naudas jāsūta *uz Parīzi,* bet uz Briseli daudz mazāk, jo tur palikuši tikai divi cilvēki — Viktors un istabene (virēja pagaidām ir atlaista). Tāpat arī Viktors būs Tev rakstījis, ka, ievērojot jaunos apstākļus, Tev būs *jāpalielina mūsu budžets*... Ja tā, diez vai būs ērti, ka par manu baņķieri joprojām paliktu Meriss, kura rīcībā ir tikai gadījuma rakstura summas. Vai varbūt Tu pats gribi kļūt par manu baņķieri, tāpat kā tas bija ar Briseles māju? Tu droši vien zini, kāda nauda ir rezervē Merisam, un tādā gadījumā, ja viņš paliktu par mūsu baņķieri, Tu viņam dosi rīkojumus un apjautāsies, vai viņš jau ir iztērējis ieņēmumus no «Ernanī» izrādes. Rēķini man ir pilnīgā kārtībā, un pēc Tava pieprasījuma es tos varētu Tev piesūtīt. Līdz tai dienai, kad atbrauca bērni, es iekļāvos Tev zināmajās robežās. Tātad Tu nu zini par materiālajiem apstākļiem mūsu dzīvē, kas ir gaužām skumja tālumā no Tevis un vēl tik tuva mūs piemeklējušajai nelaimei. ..»

Sarla Igo postskripts: «Uz drīzu redzēšanos, tūkstoškārt mīļotais tēvs. Pateicies labsirdīgajai Druē kundzei par viņas asarām. Viņa tik ļoti mīlēja mūsu Zoižu! Apskauju viņu un Tevi...»

Saris mēģināja pierunāt brāli braukt pie viņa uz Parīzi. Tur bija tik jauka dzīve.

Saris Igo — Fransuā Viktoram 1868. gadu 10. maijā: «Pusdienas gandrīz katru dienu mēs ēdam ārpus mājas ... Vakar pie mums pusdienās bija d'Onē kundze ar savu burvīgo meitu. Cik mums būtu labi Parīze, ja Tu gribētu šurp atbraukt! Visi par to ir vienis pratis. Tevi nesaprot. Tavs stoicisms un apzinīgums visus pārsteidz. Mums Parīzē būtu visplašākais un visbrīnišķīgākais salons. Padomā par to. Par to naudu, ko izdodam Briselē, mēs te varētu iekārtot sevis cienīgu, jauku dzīvi. Turklāt mēs būtu centra un īsā laikā ieņemtu redzamu slāvokli literātu pasaulē. Par to esmu pārliecināts. Un tēvs — manuprāt, tēvs ar to tikai iegūtu gan sabiedriskajā domā, gan atsevišķu cilvēku simpātijās, ja viņam rastos pastāvīgi sakari ar Parīzi, kad tur būtu apmetusies uz dzīvi viņa ģimene. Mūsu salonu pārstāvēs viņa klienti. Bet, kamēr Tu skandināsi: «Un, ja arī paliktu tikai viens, tad tas būšu es!» — tas nav iespējams.

Gribi, lai Tev pastāstu jaunas ziņas pai Bonapartu? Es viņu esmu redzējis vairākas reizes Elizejas laukos un Buloņas mežā. Viņš ir ļoti aptaukojies un novecojis. Viņa bālā seja ir krunku izvagota, acu

skatiens joprojām gurdens, ūsas kļuvušas iesirmas. Tomēr viņš diemžēl neizskatās slikti! Nelietis, acīm redzot, ir gluži vesels. Viņš vienmēr brauc ekipāžā. Tikai retumis viņu kāds apsveic. Nekādu jūsmīgu izsaucienu. Bet kopuma — viņš valda.

Parīze ir žilbinoši skaista. Jaunie kvartāli — lieliski. Tagad ceļ tiešām brīnišķīgas mājas un visādos stilos. Pieaug skvēru, dārzu, aleju un strūklaku skaits. Visur valda *nedzirdēta* greznība! Ekipāžas, zirgi un skaistas sievietes — tas viss sniedz acīm nebeidzamu krāšņumu ...»

Bet Fransuā Viktors gribēja būt uzticīgs trimdai, un Saris mazliet ironiski nopūtās: «Kamēr Tu būsi *tāds,* neko darīt!» Viņš žēlojās par *perissime. 1868. gada 16. jūnijā:* «Vēl aizvien nekādu ziņu no tēva. Kopš esam šeit, viņš mums nav atsūtījis nevienu sū, un mēs dzīvojam no Me-risa fonda ... Māte Tev sūta priekš Adeles simt franku, kurus es ielieku šai vēstulē...» *1868. gada 26. jūnijā:* «Matē gribētu zināt, vai tēvs aprīli nosūtīja Adelei trīssimt franku viņas vasaras tualetēm. Ja viņš to nav izdarījis, palūdz, lai izdara. *Neatlaidies!* Māte par to raizējasl Atraksti mums par šo lietu ...» Bet tuvojās vasara un lidz

ar to laiks, kad visa ģimene mēdza sapulcēties Briselē. Igo kundze priecājās par satikšanos ar viru: «Bet es, kolīdz Tu ieradīsies, ieķeršos Tevī, nemaz neprasīdama Tavu atjauju. Es būšu tik lēnprātīga un tik mija, ka Tev trūks drosmes mani no jauna pamest. Mans pēdējais sapnis ir nomirt Tavās rokās.» Stāvēdama uz nāves sliekšņa, viņa tvērās pie tā spēka, kas viņu tik bieži bija šausminājis.

Viņas vēlēšanās piepildījās. 1868. gada 24. augustā viņa izbrauca pastaigā kopā ar vīru; viņš bija ļoti maigs, viņa — Joti jautra. Nākamajā dienā ap trijiem pēcpusdienā Adeli ķēra trieka. Svelpjoša elpa. Spazmas. Vienpusēja paralīze. *Viktora Igo piezīmju giāmatiņā 1868. gada 27. augustā:* «Nomira šorit pusseptiņos. Es aizvēru viņai acis. Ak vai! Dievs pieņems šo maigo un cēlo dvēseli. Es viņu tam atdodu atpakaj. Lai viņa svētīta! Saskaņā ar viņas vēlēšanos viņas zārku pārvedīsim uz Vilkjē un apglabāsim viņu blakus mūsu mīļajai nelaiķei meitai. Es viņu pavadīšu līdz robežai...» Vakerī un Meriss ieradās no Parīzes tai pašā dienā, lai būtu klāt pie iezārkošanas. Ārsts Emils Alikss atsedza viņas seju.

«Es paņēmu puķes, kas tur bija, un apliku tās viņai ap galvu. Izveidoju ap galvu vainadziņu no baltajām pīpenēm, atstājot seju neaizsegtu; pēc tam izkaisīju ziedus pār visu augumu un pieliku ar tiem Dilnu zāiku. Tad es viņu noskūpstīju uz pieres, čukstus pateicu: «Esi svētīta!» — un paliku nometies uz ceļiem viņai blakus. Pienāca Saris, tad Viktors. Viņi raudādami to noskūpstīja un nostājās man aiz muguras. Pols Meriss, Vakerī un Alikss raudāja ... Cits pēc cita viņi noliecās un to noskūpstīja. Pulksten piecos svina zārku aizlodēja un aizskrūvēja ozolkoka zārka vāku. Pirms ozolkoka zārkam uzlika vāku, ar mazu atslēdziņu, kas man bija kabatā, es iegravēju svinā viņas

galvgalī: V. *H.* Kad zārku aiztaisīja, es to noskūpstīju ... Pirms aizbraukšanas uzvilku melnas drēbes, kādās tagad vienmēr staigāšu .. .»

Viktors Igo pavadīja zārku līdz Francijas robežai; Va-keri, Meriss un ārsts Aliks aizbrauca uz Vilkjē. Dzejnieks un viņa dēli parlaida nakti Kievrēnā. *1868. gada 29. augustā:* «Manā istabā atradās ilustrēts «Nožēlojamo» sējums. Es tajā ierakstīju savu vārdu un datumu par piemiņu savam saimniekam. Šorīt pusdesmitos izbraucām uz Briseli un ieradāmies tur pusdienas laikā ...» *30. augustā:* «Lakruā piedāvājums sakarā ar maniem nepabeigtajiem darbiem. Neko darīt! Jāķeras no jauna pie darba ...» Igo kundze tika nofotografēta nāves gultā parastajā miroņu ietērpā. Uz šās pēdējās ģīmetnes palielinājuma, kas tika pagatavots vienīgi Viktoram Igo, viņš uzrakstīja: «Dārga nelaiķe, kurai es piedevu ...»

Pirmajā septembrī viņš saņēma ziņas par apbedīšanu. Pols Meriss bija norunājis Vilkjē brīnišķīgu runu. Igo deva rikojumu kapa plāksnē iegravēt:

ADELE,
Viktora Igo sieva
Atvēra testamentu.

Viktors Igo — Ogistam Vakeri 1868. goda 23. decembri: «Mīļo Ogist, manas sievas testamenta papildinājumā teikts: «Dāvinu Ogistam savu lakoto pulti un visus nieciņus, kas atrodas uz mana rakstāmgalda. Turklāt dāvinu viņam maku dāvanu izdalīšanai, kuru es dabūju no Dor-vāla kundzes, — tas karajas virs manis darinātā manas Didīnes portreta .. . Merisa kundzei novēlu Ogista dāvāto sudraba aproci, ko es pastāvīgi nēsāju...» Sis pieraksts datēts ar 1862. gada 21. februāri. Kopš tā laika mana sieva vairs nedzīvoja Gērnsi salā. Lietiņas, kas stāvēja uz viņas galda (1862. gadā), ir nozudušas. Bet pults un dāvanu maks, mīļo Ogist, ir pie manis, šīs lietas ir Jūsu rīcībā. Sudraba aproci viņa aizveda Tdzi uz Parīzi, kur pēdējā laikā viņu bieži apzaga. Aproci mēs meklējam. Pagaidam vēl neesam varējuši atrast...»

Aproce nebija atrodama, jo otrā Adele, aizbēgdama no Gērnsi, bija to paņēmusi līdzi kopā ar citām viņai piederošām dārglietām.

Adele, Viktora Igo sieva... Vai šais vārdos bija augstprātība? Vēlēšanās no jauna iegūt kaut vai pēc nāves to, kas, dzīva būdama, reiz bija no viņa novērsusies? Vai cieņas parādīšana mūža drauga uzticībai? Ziljeta šo iegra-vējumu iztulkoja tieši šai nozīmē. Slavenu viru, kas bija kļuvis atraitnis, viņa ne vien necentās piedabūt, lai tas viņu apprec, bet uzturēja mirušās Adeles kultu. *Zilļeta Druē — Viktoram Igo Gērnsi salā 1868. gada 10. oktobrī:* «Man šķiet, kopš tā laika, kā es atkal dzīvoju šeit, mana dvēsele ir izaugusi un kļuvusi it kā divtik plaša un es Tevi mīlu ne vien pati no visas sirds un dvēseles, bet ari no Tavas dārgās aizgājējas sirds un dvēseles. Es lūdzu viņu,

Tavas dzīves slaveno liecinieci šeit, zemes viisū, kļūt par manu liecinieci tur, augšā, dieva priekšā. Es lūdzu viņas atļauju Tevi mīlēt, kamēr dzīvoju virs zemes, un mīlēt Tevi arī pēc nāves. Es lūdzu no viņas ari kripatiņu tās dievišķās dāvanas, kas viņai bija piešķirta, dāvanas darīt Tevi laimīgu un ceru, ka viņa manu lūgumu paklausīs, jo viņa redz manas sirds dzīles...» Vai Adele tiešām bija padarījusi savu viru laimīgu? Vai tik ziņa nebija to atkal padarījusi nelaimīgu pēc tam, kad viņš uzzināja, kādā stāvoklī viņa to nostādījusi? Ģeniāla vīrieša sieva vienā un tai pašā laikā ir ļoti tuva un ļoti tāla no viņa dzīves, «kas it kā kropļo visu viņa tuvinieku dzīvi».

Otvilhauzā viņš uzreiz atsāka savu darbīgo, ierasto dzīvi. Katru pirmdienu pusdienas četrdesmit trūcīgiem bērniem. Katru vakaru vakariņas Otvilā II. Turpmāk tas būs ik dienas *Deo volenle* [86] . . . Un no rītausmas līdz vakara krēslai — darbs. Viņš turpināja «kraut Osai virsū Pelionu». Viņam jau bija krietni pāri sešdesmitiem, bet viņš grasījās uzrakstīt vēl veselu sēriju romānu: «Cilvēks, kas smejas» (jeb Anglija pēc 1688. gada); «Francija pirms 1789. gada» (nosaukums vēl jāizdomā); «Deviņdesmit trešais gads». Aristokrātija, monarhija, demokrātija. Dokumentāciju «Cilvēkam, kas smejas» viņš, kā parasti, atrada pie Gērnsi un Briseles bukinistiem nejauši iegādātajās grāmatās, un viņš pat sastādīja Anglijas karalistes pēru pilnīgus sarakstus, zīmēja vecās Londonas un lordu palātas plānus. Jāapbrīno tas, ka no šām nejaušajām un raibajām ziņām viņš izveidoja itin sakarīgu ainu. Igo interesēja simtiem dīvainu un it kā nevajadzīgu sīkumu bet viņš izjuta galveno.

Viņš ilgi meklēja grāmatai nosaukumu. Lakruā, grāmatas nākamajam izdevējam, viņš bija pieteicis nosaukumu «Pēc karaļa pavēles». Vēlāk, pēc draugu ieteikuma, viņš deva grāmatai nosaukumu «Cilvēks, kas smejas». Vēsturisks romāns? «Vienlaikus drāma un vēsture,» Igo paskaidroja. «Lasītājs tajā ieraudzīs negaidītu Angliju. Laikmets — neparastais laika posms no 1688. gada līdz 1705. gadam. Tā ir mūsu franču XVIII gadsimta sagatavošana. Tas ir laiks, kad valdīja karaliene Anna, par kuru tik daudz runā un kuru tik maz pazīst. Domāju, ka šai grāmatā atradīs atklājumus pat Angiija. Galu galā Mako-lejs ir tikai paviršs vēsturnieks. Es mēģināju parakņāt dzijāk...» Vēsturisko romānu Igo saprata citādi nekā Valters Skots vai Dimā, tēvs. Lielajām vēstures figūrām vajadzēja rēgoties tikai iztālēm, dibenplānā un profilā — autoru interesēja vienīgi izdomāts personāžs. Ar šo grāmatu viņu saistīja radniecīgas saites. Bērna šausmu izjūta nakts vidū pie karātavām sasaucas ar drausmīgajām vīzi-jām, kas Igo satrauca bērnībā. Romāna varonis Gvinplēns (vēlāk lords Klenčārlijs), tāpat kā Tribuiē, Didjē, Kvazi-modo, Ernanī, Žans Valžans, bija sabiedriskās iekārtas upuris. Kopš pašas dzimšanas sakropļots, šis cilvēks, kura soja pastāvīgi drausmīgi smejas, ir cietējs. Reabilitēts

savās tiesībās, viņš paliek uzticīgs saviem biedriem trūkumā un, par spīti svilpieniem un rēkoņai, norunā lordu palātā runu, kas ļoti līdzīga Viktora Igo runām Nacionālajā sapulcē 1850. gadā.

Otra īpašība, kuras dēļ šī daudzējādā ziņā aplamā un dīvainā grāmata paliek cilvēciska, ir Gvinplēna — šķista cilvēka pretstatlšana aci pret aci miesas kārdinājumam. Viktoru Igo, kas kopš pusaudža gadiem bija vienlaikus šķists un iekāres apsēsts, valdzināja un tai pašā reizē baidīja sievietes miesa, «daudzsološā juteklība, kas apdraudēja dvēseli». Aizmigušās Zoziānas priekšā Gvinplēnam uznāk šermuļi: «Kailums visā savā briesmīgajā vienkāršībā. Noslēpumains, dievišķi nekaunīgs aicinājums. Viss tumšais, kas vien iemājo cilvēkā. Ieva ir bīstamāka nekā pats sātans... Nemierpilna ekstāze, kas beidzas ar rupju instinkta uzvaru pār pienākumu . ..»' Uzvara, kuru viņš ļoti labi pazina un no kuras viņā baidījās «pienākuma cilvēks».

«Cilvēkam, kas smejas» bija mazāki panākumi nekā Igo iepriekšējiem romāniem, un daļēji tas bija Lakruā vainas dēļ, jo šā romāna izdošanu tas bija pārvērtis pārāk komerciālā darījumā, un ari tāpēc, ka reālistiskās un natu-rālistiskās skolas romānisti jau bija pieradinājuši lasītājus meklēt patētisko ikdienišķajā. «Bez šaubām,» Igo rakstīja, «starp maniem laikabiedriem un mani pastāv plaisa ... Ja rakstnieks rakstītu tikai savam laikam, man vajadzētu salauzt un aizmest prom savu spalvu.» Taču tad pat viņš rakstīja dzejoļus, kas bija cienīgi apbrīnošanas tiklab

'Viktors Igo. Cilvēks, kas smejas (II daļa, VII grāmata, 111 nodaļa).

Igo laikā, kā visos laikos, bet viņš tos nobēdzināja savās ceļasomās, negribēdams pārāk daudz publicēties. Un vispār — vai tad viņam vēl bija laikabiedri? Lamartins nupat bija miris. *1869. gada 4. martā:* «Lamartins nomira. Tas bija vislielākais no Rasiniem, neizņemot pašu Rasinu.» Viņi bija miris 1863. gadā. «Nabaga Bodlērs», kas bija daudz jaunāks, aizgāja jau 1867. gadā. Dimā bija kļuvis stipri vārgs. Merimē beidzās nost no sirdskaites, Sentbēvs — no savām vecajām vainām. Vienīgi Igo bija palicis spēcīgs, auglīgs, apbrīnojams. *Ogislam Vakerī 1869. gada 7. janvārī:* «Es ļoti labi zinu, ka nekļūstu vecāks, bet, gluži otrādi, augu, un tieši tāpēc es jūtu nāves tuvošanos. Lūk, pierādījums, ka ir dvēsele! Mana miesa tuvojas norietam, bet mana doma aug; aiz mana vecuma slēpjas uzplaukums...» Titāns? «Nē,» sacīja Mišlē Gon-kūriem. «Vulkāns, varens gnoms, kas kaļ dzelzi lielās smēdēs, pašās zemes dzīlēs.»

Viens eksemplārs romāna «Cilvēks, kas smejas» tika nosūtīts Leonijai d'Onē kundzei ar šādu piesardzīgu veltījumu: «A.r cieņu V. /.»

Vir

TRIMDAS BEIGAS

Tūkstoš astoņi simti sešdesmit devītajā gadā visos Francijas pakšķos bija dzirdama krakšķēšana, kas vēstīja Otrās impērijas režīma galu. Militārā sagrāve Meksikā un diplomātiskā sakāve Eiropā frančus bija saniknojušas un pazemojušas. Imperators, noguris un slims, atkāpas savās pozīcijās un runāja par «melniem mākoņiem, kas aptumšo apvārsni». Viņš vēl cerēja pārveidot to, ko nebija spējīgs noturēt. Kāds jauns žurnālists Anrī Rošfors, dzimis marķīzs de Rošfors-Lisē, atteicās no savas kasta;., lai paceltu savu autoritāti, un nodibināja *«La Lanlerne»* («Laternu»), ik nedēļu iznākošu pārdrošu, asprātīgu satīrisko žurnālu, kura pirmajā numurā bija slavenā frāze: «Francijā ir trīsdesmit seši miljoni pavalstnieku un tikpat daudz ieganstu neapmierinātībai.» Katru ceturtdienu tika pārdoti simt tūkstoši eksemplāru žurnālu. Sā parauga iedrošināti, kādreizējie *«L'Ēvēnernent»* redaktori (abi Igo dēli, Pols Meriss un Ogists Vakerī) nosprieda, ka pienācis īstais brīdis dibināt laikrakstu, lai uzbruktu Otrajai impērijai, un iesaistīja līdzstrādnieku skaitā divus spožus polemistus: pasu Anrī Rošforu un Eduāru Lokruā, populāra aktiera dēlu. Sāka gudrot nosaukumu. Viktors Igo ieteica: *«L'Appel an Peuple»* '. *«Le Rappel»* [2] iepatika vairāk un tika pieņemts. Laikraksts nāca klajā 1869. gada 8. maijā, un tirāža tūda| sasniedza piecdesmit tūkstošus eksemplāru.

Uzjautrinošajam, opozicionārajam laikrakstam bija lieli panākumi. Viktors Igo uzmundrināja cīnītājus, rakstīdams tiem no Gērnsi salas. *Fransuā Viktoram 1869. gada 14. maijā:* «Mīļo Viktor, gribētos Tev un Šarlam nosūtīt savu gaviļu kliedzienu. Tavs pirmais raksts aizrauj ar lielu spēku, cēlām idejām un ar asprātību ... Starp citu, Tu un Saris varat būt droši, ka man nenāk ne prātā kā labam papiņam ņemt un slavēt Visus jūsu rakstus. Bet es jau iepriekš nosūtu veselu vezumu aplausu par to, kas būs šos aplausus pelnījis ...» Pats par sevi saprotams, ka laikrakstu un tā līdzstrādniekus sāka vajāt. Soda naudas, kratīšanas, iesūdzēšaņa tiesā. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1869. gada 10. decembrī:* «Šodien Sailam būs tiesa. Viņam bija gods likt neģēlim kaukt aiz dusmām. Tas ir labi...» Pats Igo beidza rakstīt «Cilvēku, kas smejas» un atkal ķērās pie dramaturģijas, sacerēdams «Torkve-madu». Kā parasts, 1869. gada vasaru Igo bija aizbraucis pavadīt uz Briseli. *Sarlam un Fransuā Viktoram 1869. gada 23. jūlijā:* «Esmu priecīgs, mani mīļie, ka jūs esat Briselē. Es tur ieradīšos starp 31. jūliju un 5. augustu; pašlaik beidzu kādu darbu. Centīšos mazliet paceļot. Kamēr es uzturēšos Briselē, jus man dosit brokastis (tas ir, kafiju un manu parasto kotleti), bet es — es gādāšu par pusdienām, tas ir, ielūdzu katru dienu jūs visus četrus (ieskaitot

Žoržu, kam iznākuši seši zobi) pusdienas *«Hôtel de la Poste»*. Tas vienkāršos mūsu saimniekošanu. Neaizmirstiet, ka vienai no kalponēm jāguļ istabā blakus manējai (dibenkorpusā): man joprojām nakti mēdz uznākt asfiksijas lēkmes...» Viņš nekā neaizmirsa. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1869. gadu 8. augustā:* «Barikāžu laukumā es sameklēju kādu jaunu istabeni Terēžu, kas guļ istabā blakus manējai. Viņa ir neglīta ilāmiete gaišiem [87] matiem un nezina, cik viņai gadu. Doma, ka trīsdesmit trīs. Es viņai jautāju: «Vai jūs esat precējusies?» Viņa man atbildēja ar īsti parīzisku sejas izteiksmi: «Apžēlojieties!»» *1869. gada 10. augustā:* «Pulksten piecos no rīta. Terēza . . .»

Septembrī Igo pieņēma uzaicinājumu doties uz Lozannu un tur piedalīties Miera kongresā. Brauciena laikā vilcienu sagaidīja ļaužu pūļi ar saucieniem: «Lai dzīvo Viktors Igo! Lai dzīvo republika!» Viņš teica runu saviem «Eiropas Savienoto Valstu līdzpilsoņiem», runu, kuru domājās veltījam mieram, bet kura īstenībā bija visai kareivīga: «Ko mēs gribam? Mieru... Bet kādu mieru mēs gribam? Vai mēs to gribam par katru cenu? .. . Nē, mēs negribam mieru despotisma jūgā ... Pirmais miera priekšnoteikums ir atbrīvošanās. Lai atbrīvotos, katrā ziņā būs nepieciešama revolūcija, kas būs pēdējā, un varbūt — ak vai! — karš, kas būs pēdējais...»[87] Sis bija pirmais no «pēdējiem» kariem. Menesi pirms tam imperators, kas tagad sevi uzskatīja par liberālu, no jauna piedāvāja amnestiju. Igo bija atbildējis: ««Kromvelā» ir šādas rindas:

«Lai notiek, es jūs apžēloju.» — «Ar kādām tiesībām tu apžēlosi, tirān?»»

Atceļā viņam gribējās kopā ar Ziljetu apmeklēt Šveici. Sāfhauzē viņš pēc trīsdesmit gadiem laimīgs no jauna skatīja Reinas ūdenskritumu. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1869. gada 27. septembrī:* «Lielrska ūdens pils. Kad dievs ierīko strūklakas, tas viņam uzreiz neizsīkst un nesāk sēkt ka Luija XIV strūklakas. To strūklas šļāc miljoniem gadsimtu ... Es noplūcu bezdibeņa malā mazu zaļu lapiņu un atdevu to 2. 2.[2], vēlāk, kāpjot pa klinti izcirstajām kāpnēm, noplūcu divas puķes...» *1. oktobri:* «Kad ierados (Briselē), Alise jau bija dzemdējusi. Jauka meitenīte, piedzimusi astolajā mēnesī...» *1869. gada*

4. oktobrī: «Jaunā istabene, kas aizstāj Terēžu, šonakt guļ blakus istabā. Viņu sauc par Elīzu. Lauciniece. Ļoti iedegusi. Ada gandrīz melna.» *10. oktobrī:* «Šorīt mazā Žanna, zīzdama krūti, satvēra manu pirkstu un saspieda to savā roķelē . ..» Novembrī viņš aizbrauca atpakaļ uz Gērnsi. «Domātājam ir sava darbnīca.» Kuprainais trim- [88] dinieks Ennē de Keslers, kuru viņš mīlēja, 1870. gada 6. aprīlī nomira. Vientulības aplis savilkās aizvien šaurāks. Bet jūnijā pie viņa atbrauca mazbērni. Žiljeta kļuva par «mūsu mīļā Zorža» dzejnieci laureāti un sadzejoja pantiņus pēc «Karmaņolas» meldijas:

Nu mazais 2oržs ir atbraucis,
Nu līksmo, līksmo Gēmsi viss,
Un tagad saņem tas Ik brīdi bučiņas.

Šais pantiņos bija jūtama sirsnība. Vectēvs lika iežogot baseinu un terasi un nolikt bērnu balkonā pilnu bļodu ar maizes mīkstumu un uz bļodas uzrakstīja:

Skrien lidu mazputnēni Pie mazā 2orža klāt,
Skrien zīles, zvirbulēni,
Skrien miežus paknābāt Un drupačas turklāt.

Viņš joprojām strādāja pēc negrozāma stundu iedalījuma, bet šī rosme atgādināja pēdējo dienu rosmi pirms aizbraukšanas, kad steigšus tiek pabeigts kārtējais darbs un drīz būs jāšķiras no savas agrākās pasaules. Ikviens neskaidri juta, ka tuvojas kaut kādi notikumi. «Brīvība vainagoja celtni tai brīdī, kad gruva tās pamati.» 1870. gada maijā notika plebiscīts: septiņi miljoni piecsimt tūkstoši balsu, kas bija nodotas par reformām, šķita nostiprinām liberālu impēriju, bet «tūkstošiem sniegpārslu», kā Igo sacīja, «rada tikai bēdīgu lavīnu».

Kas paliks pāri gan no sniega,
No līķauta, no baltās seģenes,
Kad saules dienas sāksies te? [89]

Eiropā Bismarks meklēja ieganstu karam. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1070. gada 17. jūlijā:* «Pirms trim dienām, 14. jūlijā, kamēr es stādīju savā dārzā Otvilhauzā Eiropas Savienoto Valstu ozolu, tai pašā brīdī Eiropā izcēlās karš un Romā tika apgāzts pāvesta nemaldīguma princips. Pēc simt gadiem vairs nebūs karu, vairs nebūs pāvesta, bet ozols būs izaudzis liels . . .» No šiem trim pareģojumiem piepildījās tikai viens. Ozols ir izaudzis liels.

Karš Viktorā Igo modināja sirdsapziņas pārmetumus. Ja impērija uzvarētu, tas nozīmētu 2. decembrī uzurpa-tora sagrābtās varas nostiprināšanos. Ja impēriju uzvarētu, tā būtu Francijas pazemošana. Vai viņam būtu jāiestājas Nacionālajā gvardē un jāiet bojā par Franciju, aizmirstot impēriju? Ar Žiljetas palīdzību lgo sakravāja un aizsprādzēja savu ceļasomu. Lai būtu kā būdams, viņš brauks uz Briseli. 9. augustā kļuva skaidrs — karš izraisīs katastrofu. Trīs cita pēc citas zaudētas kaujas. *Viktora lgo piezīmju grāmatiņā 1870. gada 9. augustā:* «Sakravāšu visus savus manuskriptus trijās ceļasomās un būšu gatavs rīkoties saskaņā ar savu pienākumu un turpmākajiem notikumiem . ..»

Piecpadsmitajā augustā kopā ar Ziljetu, Šarlu, Alisi, bērniem, Žannas zīdītāju un trim kalponēm (Sizannu, Ma-rietu un Filomēnu) viņš uzkāpa uz kuģa. Zoržs Viktoru Igo nesauca ne par vectēvu, ne par vectēti, viņš to sauca — *papapa.* 18. augustā visa ģimene jau bija iekārtojusies Barikāžu laukumā. «Es atkal dzīvoju savu parasto dzivi.

Mazgājos aukstā vannā. Strādāju līdz brokastlaikam ... Kad Saris sēdās pie galda, es ieliku viņa šķīvi rullīti ar zelta monētām tūkstoš franku vērtībā un zīmīti: «Mīļo Sari, atļauj, lūdzu, man samaksāt par mazās Žaunas braucienu. *Papapa.* 1870. gada 18. augustā.»»

Deviņpadsmitajā augustā lgo aizgāja uz Francijas sūtniecības kanceleju pieprasīt vīzu braucienam uz Parīzi. Sūtniecības sekretāram Antuānam de Labulē viņš sacīja, ka atgriežoties Francijā, lai izpildītu savu pilsoņa pienākumu, bet ka viņš impēriju neatzīstot. «Francijā es negribu būt nekas vairāk kā tikai vēl viens nacionālais gvards.» *Viktora lgo piezīmju grāmatiņā 1870. gada 19. augustā:* «Viņš bija ļoti laipns un man teica: *«Vispirms es apsveicu mūsu gadsimta lielāko dzejnieku.»* Viņš lūdza mani pagaidīt lidz vakaram un apsolīja vīzu piesūtīt mājās ...»

Ziļjetas Druē krustdēls Luijs Kohs devās uz Parīzi, un tika norunāts, ka viņš satiksies ar Mērīšu, Vakerī un pārējiem draugiem, un, ja Viktoram Igo vajadzētu braukt atpakaļ, viņš telegrafēšot Filomēnai: «Atvediet bērnus.» Briseles laikraksti jau ziņoja, ka Igo grib iestaties nacionālajā gvardē, un sauca viņu par jaunkareivja tēvu.

Viktors Igo — Fransuā Viktoram 1870. gada 26. augustā: «Mīļo Viktor, man ir skumji, ka Tu neesi šeit un ka es nevaru būt tur kopā ar Tevi. Viss alkal sāk sarežģīties ... Mēs vērojam notikumus un esam gatavi doties ceļā, taču ar vienu priekšnoteikumu: lai tas neizskatītos, ka mēs braucam glābt impēriju. Mūsu galvenais mērķis ir glābt Franciju, glābt Parīzi, iznīcināt impēiiju. Par to, protams, esmu ar mieru atdot savu dzīvību ... Nupat man pateica — ja es braukšot uz Parīzi, mani tur arestēšot. Tam es neticu, un tas arī mani neaizkavētu doties uz Parīzi, ja Parīze atrastos nāves briesmās vai ja tai draudētu kaut kādas Vaterlo sekas. Iet bojā reizē ar Parīzi es uzskatu par lielu godu. Taču šāds gals būtu cildens, bet es baidos, ka visi šie riebīgie notikumi varētu izraisīt kaunpilnu galu. Šādā liktenī es ar Parīzi negribu dalīties. Baidos no tā, ka te varētu nostiprināties Prūsija, ka tiktu parakstīts kaunpilns miers, ka sāktos kaut kāda sadalīšana, ka tiktu meklēts kompromiss vai nu ar Bona-partu, vai ar Orleānu namu; ja tauta nekā nedarīs, es atgriezīšos savā trimdā ...»

Trešajā septembrī imperators kapitulēja, un 4. septembrī tika proklamēta republika. No Parīzes pienāca telegramma: «Atvediet nekavējoties bērnus.» 5. septembrī Viktors Igo pie kāda Briseles stacijas kases lodziņa aiz saviļņojuma drebošā balsī palūdza: «Vienu biļeti uz Parīzi. «Galvā viņam bija mīksta filca platmale, siksnā pār plecu karājās ādas soma. Viņš paskatījās pulkstenī — tā bija stunda, kurā izbeidzās viņa trimda, — un ļoti bāls sacīja Zilam Klaretī, kādam jaunam rakstniekam, kas viņu pavadija: «Deviņpadsmit gadu es esmu gaidījis šo brīdi.» Viņa kupejā iesēdās Šarls un Alise Igo, Antonēns Prusts, Zils Klaretī un Ziljeta Druē. Landresi viņi uz sliedēm ieraudzīja pirmos franču karavīrus no atkāpjošās armijas, izvārgušus un

bezcerīgus. Kareivji bija ģērbušies zilos šineļos un sarkanās biksēs. Igo ar asarām acīs viņiem uzsauca: «Lai dzīvo Francija! Lai dzīvo franču armija!» Ar vienaldzīgu seju viņi tikko paskatījās uz raudošo sirmgalvi ar balto bārdu. «Ai, no jauna viņus ieraudzīt un šādā stāvoklī,» viņš sacīja, «ieraudzīt savas dzimtenes zaldātus sakautus!»

Ģenerāļa Igo dēls bija pieredzējis laikus, kad dārgais Francijas vārds bija licis drebēt svešzemniekiem. Viņam bija neskaidra cerība vēl piedzīvot episku augšupeju un pat to radīt. Vai viņš to visu nebija pareģojis? Vai viņš nebija bijis pēdējais brīvības bastions? Kurš gan varētu labāk vadit jauno republiku nekā sirmgalvis, kas deviņpadsmit gadu laikā nekad nebija maldījies? Bija skaista, gaiša mēnesnīca, un pa vagona logiem varēja redzēt Francijas lidzenumus. Igo raudāja. Vilciens pienāca deviņos trīsdesmit piecās minūtēs. Viņu gaidīja milzīgs ļaužu pūlis. Neaprakstāma saņemšana.

Sagaidītāju vidū bija ari Teofīla Gotjē meita Judīte. Ar šo skaistuli zem rokas Igo iegāja kādā mazā kafejnīca iepretī stacijai. Tur, izstiepusi kāju, viņa aizsprostoja durvis «sajūsminātajam pūlim». Igo ar Judīti sarunājās «brī nišķīgi laipnā tonī», pēc tam ieradās Pols Meriss un sacīja, ka Viktoram Igo vajag teikt runu tautas priekšā. Atvēra logu. Dižajam trimdiniekam iznāca runāt četras reizes — vispirms no otrā stāva balkona, pēc tam no savas ekipāžas. Skanēja saucieni: «Lai dzīvo Viktors Igo!» — tika skandēti dzejoļi no krājuma «Sodība». Pūlis gribēja viņu vest uz rātsnamu. Igo iesaucās: «Nē, pilsoņi! Es neesmu atbraucis tādēļ, lai iedragātu republikas pagaidu valdību esmu atbraucis, lai to atbalstītu.» Daži kliedza: «Lai dzīvo mazais Žoržs!» Nonācis Frošo avēnijā pie Pola Merisa kur Igo bija paredzēta apmešanās, viņš sacīja tautai. «Vienā stundā jūs man esat atmaksājuši par divdesmit gadiem trimdas!» Naktī uznāca milzīgs negaiss, šaudījās zibeņi un dārdēja pērkons. Pati debess piedalījās sagaidīšanā.

DESMITA DAĻA NĀVE UN PĀRVEIDOŠANĀS

I

«BAIGAIS GADS»

Ja francūzis es nebijis,

Ak, Francija, par to nu kļūtu viss! Tev cēlai, vārgai, sāpju mocītai Es mīlu dāvātu — tev vienīgai!

Viktors /go

Atgriešanās savā zemē pēc ilgas trimdas ir reizē drausmīgs un jauks notikums. Jauks tāpēc, ka atkal satiec tos cilvēkus un redzi tās vietas, par kurām gauiem ilgi esi sapņojis un sāpīgi ilgojies. «Ak, zeme Francijā, cik gaiša tu un mīļa!» Igo čukstēja Gērnsi salā. Redzēt atkal dzimto zemi un kvēli mīļoto Parīzi, jā, tā bija laime. Bet arī mokas, jo atgriežoties atklājas, ka viss ir pārvērties («Kur pavards tas, pie kura sildījos?»); j» dzimtenē uzzini, ka no tiem, kurus esi pazinis, vairāk ir miiušu nekā dzīvu; jo jūties gandrīz kā svešinieks starp tik daudzām jaunām sejām; un it īpaši tāpēc, ka pēc atgriešanās jānokāpj lejā no trimdas Olimpa, kur valdīja vienīgi cēlas idejas, un jāsajaucas ar dumpīgo ielas pūli, ar gada tirgus laukumu.

Divdesmit gadu Igo bija bijis republikas pravietis, kas iztālēm iedvesmoja pretošanos impērijas režīmam. 1870. gada septembri viņš, bez šaubām, cerēja, kaut arī to noliedza, ka viņu vienprātīgi pasludinās par partiju vienotības valdības galvu, lai pretotos ienaidniekam. Taču spēle jau bija galā. Zils Favrs un viņa draugi 4. septembrī ļoti veikli bija ieņēmuši rātsnamu, tādējādi aizkavēdami Parīzes Komūnas nodibināšanos. Par pagaidu valdības prezidentu viņi ievēlēja ģenerāli Trošī, antibonapartistu,

klerikāli, pārliecinātu monarhistu, kurš viņiem šķita nepieciešams tāpēc, ka visi to uzskatīja par atzītu armijas pavēlnieku. Cilvēki, kas gribēja nodibināt Komūnu, — Flurānss, Blankī, Ledrī-Rollēns — nebija ar to mierā un jauno režīmu neatzina. Viņi būtu bijuši laimīgi, ja dabūtu savā pusē Igo un varētu izmantot tā autoritāti. Bet Igo prātīgi turējās nomaļus. «Man gandrīz nav spoku kādam pievienoties,» viņš izteicās. Būt par republikas dzejnieku viņam šķita cēlāk nekā būt par prezidentu vai par prezidenta sāncensi. Tomēr viņš izjuta mazu sarūgtinājumu. «Vecs jūras klaidonis es biju.» Uz savas klints viņš bija bijis jūras dievs; Parīzes dzīvoklī viņš atkal kļuva vienkāršs mirstīgais.

Pola Merisa mājās Frošo avēnijā, kur viņš bija apmeties, viņu apciemoja neskaitāmi apmeklētāji: mazā auguma Luijs Blāns; rakstnieks Zils Klaretī, kas viņam atnesa kā dāvanu zelta biti no

imperatora mantijas; ģenerāļi, kas ieradās izlūgties no viņa komandieru posteņus; ierēdņi, kas nāca izlūgties amatus. Viņš atbildēja: «Es neesmu nekas,» — kas pieklājīgā veidā nozīmēja: «Es nekā nevaru izdarīt.» Viņš no jauna satikas ar Teofīlu Gotjē, kas bija laipns, sirsnīgs, bet jutās neērti; lādzīgais Teo bija «saņēmis algu no impērijas», būdams kritiķis žurnālā «Le *Moniteur*» un princeses Matildes bibliotekārs.

«Es viņu apskāvu,» raksta Igo. «Viņš bija mazliet nobijies. Es viņu aicināju paēst kopā ar mani pusdienas.» Izturēties pret Gotjē bargi nozīmētu būt nepateicīgam: 1867. gadā, kad atjaunoja «Ernanī» uzvedumu, viņš parādīja sevi par tikpat drosmīgu un uzticamu draugu kā sārtā kamzoļa laikos. Žurnāls «Le *Moniteur*» bija pieprasījis, lai tiktu izdariti svītrojumi recenzijā, kurā Gotjē bija pārāk jūsmīgi atsaucies par izrādi; Gotjē bija atbildējis, ka tādā gadījumā viņš iesniegšot atlūgumu. Tagad viņš zaudēja visu. «Man bija paredzēta ievēlēšana akadēmijā, senātā ... Beidzot es būtu iekārtojies ... Bet nu ar to republiku viss izčibēja! .. .»

Jūras veci apciemoja arī Edmons Gonkūrs un visu pierakstīja: ar to viņš nodarbojās. Merisa dzīvoklis allaž bija pilns draugu, kas zvilnēja uz dīvāniem; slimīgi res- ļ nais Saris Igo, tērpies nacionālā gvarda uniformā, rotaļājās ar mazo Zoržu. Istabas puskrēslā skaidri izcēlās spoži apgaismotā Igo galva. Viņa matos vaiēja apbrīnot «skaistās, nepaklausīgās, sirmās šķipsnas, kādas redzamas

I

Mikelandželo praviešiem, un viņa sejā savādu lēnprātību, gandrīz ekstātisku lēnprātību. Jā, ekstātisku, bet laiku pa laikam viņa melnum melnajās acis pazibēja tāda kā trauksme, kas gandrīz uzreiz ari apdzisa ...» Gonkūrs apjautājās, kā viņš Parīzē jūtas. «O jā, man patīk tagadējā Parīze,» Igo atbildēja. «Man negribētos redzēt Buloņas mežu kariešu, ekipāžu un lando laikos; man tas patīk tāds, kāds ir tagad, — viss vienos rakumos un drupās... Tas ir skaisti! Tas ir lieliski!»

Šās vizītes laikā Viktors Igo likās «laipns, vienkāršs, labsirdīgs, nekā nepareģoja ka Sibilla. Savu izcilo personību viņš lika izjust tikai viegliem mājieniem, kad, piemēram, runājot par Parīzes rotājumiem, minēja Parīzes Dievmātes katedrāli. Pret viņu jāizjūt atzinība par viņa mazliet vēso, mazliet augstprātīgo pieklājību, ko tik patīkami sastapt šais vulgārās familiaritātes laikos...»' Kļuvis demokrāts, viņš saglabāja pašapziņu, ar kuru izcēlās jau 1820. gadā, būdams vēl gluži jauns dzejnieks. Jā, viņš bija vienkāršs, bet ne familiārs.

Skeptiski noskaņotais un cerības zaudējušais Gonkūrs, kas ar sakāvi jau bija samierinājies, brīnījās par Viktora Igo ugunīgo kaujas garu. «Mēs vēl celsimies,» sacīja sirmgalvis, «mēs nevaram aiziet bojā.» Būdams liels patriots, viņš raudāja, kad dzirdēja ielās zaldātu bataljonus dziedam «Marseljēzu» vai «Kaujas dziesmu». «Es izdzirdēju

vareno saucienu: «Katram francūzim jādzlvo tās dēļ. Tās dēļ katram francūzim jāmirst.. .» Es klausījos un raudāju. Uz priekšu, drosmīgie kareivji! Es sekošu jūsu pēdas .. ,»[2] Igo uzrakstīja ģenerālim Trošī lūgumu uzņemt viņu kaujinieku skaitā. Draugi viņu ņēmās pārliecināt, ka dzīvs viņš būs daudz noderīgāks nekā miiis.

Atgriezies dzimtenē, Igo uzrakstīja «Uzsaukumu vāciešiem»: «Vācieši, ar jums runā draugs... Kur gan radies šis posta pilnais pārpratums? Divas nācijas ir radījušas Eiropu. Šis divas nācijas ir Francija un Vācija... Un tagad Vācija grib šo Eiropu nopostīt. Vai tas var būt? Vai tad mēs gribējām šo karu? To gribēja impērija, impērija to iesāka. Impērija ir mirusi. Tas ir labi. Mums nav nekā kopīga ar šo līķi... Vācieši, ja jūs vēl tagad

[1] Edmons Gonkūrs. Dienasgrāmata. IV sējams.

[1] Citāti no Viktora Igo 1870./1871. gada piezīmju grāmatiņas,

L

pretosities, labi, lai notiek, — jūs esat brīdināti. Rīkojieties, ejiet, uzbrūciet Parīzes mūriem. Jūsu bumbu un kar-teču apšaudīta, Parīze aizstāvēsies. Bet es, vecītis, es tajā palikšu bez ieročiem. Man labāk tīk būt kopā ar tautām, kas mirst, un man ir žēl jūsu, kas ejat kopā ar karaļiem, kuri slepkavo ...» [1] Viņš bija cerējis, ka šo uzsaukumu sadzirdēs un, ja viņš, Viktors Igo, nostāsies starp abām armijām, karš izbeigsies. «Tas izbeigsies priekš viņa!» sacīja kāds negants zobgalis.

Kad sirmgalvis redzēja ap Parīzi cieši savelkamies dzelzs loku, viņš kļuva negants: «Prūši, acīm redzot, nosprieduši, ka Francija kļūs Vācija un Vācija kļūs Prūsija; ka es, kas ar jums runā, dzimis lotringietis, esmu vācietis; ka gaišais dienas vidus ir tumša nakts; ka Erota, Nila, Tibra un Sēna ir Sprē upes pietekas; ka pilsētai, kas jau četrus gadsimtus apgaismo zemeslodi, nav vairs nekādas jēgas pastāvēt, ka pietiek ar vienu pašu Berlīni... ka saules nepieciešamība vēl nav pierādīta; mēs vispār rādām sliktu priekšzīmi; ka mēs esam Gomora, bet viņi, prūši, — debesu uguns; ka pienācis laiks darīt mums galu un ka turpmāk cilvēku dzimums būs tikai otrās šķiras lielums ... Parīze aizstāvēsies, varat būt pārliecināti. Parīze aizstāvēsies un gūs uzvaru. Visi kaujā, pilsoņi! ... Ai, Parīze! Tu izrotāji ar puķēm statuju, kas simbolizē Strasburgu; vēsture izrotās tevi ar zvaigznēm!»[2]

Aplenktā pilsēta pārvērtās. Cepurnieki pārdeva zaldātu atnestās kaskas ar smailiem galiem, un Igo vienu no tām parādīja saviem pārsteigtajiem mazbērniem. Gaļas veikalos bija izlikta zirgu gaļa un nodīrāti ēzeļi. Ap pilsētu dega meži, un, kā «Austrumu motīvu» laikā Viktors Igo gāja skatīties saulrietu, tā tagad viņš gāja skatīties ugunsgrēka liesmas, kas plandīja pie apvāršņa, vai arī uz virvēs piesietajiem gaisa baloniem debesīs. Šais svētceļoju-mos viņu pavadīja Žiljeta. Viņi brauca apkārt Parīzei pa dzelzceļu. Abus pārsteidza barona Osmana uzceltie jaunie, augstie nami. Žiljeta ieraudzīja ziedu

kaudzi Stras-burgas statujas pakājē, statujas, kuru kādreiz bija veidojis Pradjē un kurai viņa bija pozējusi par modeli. Daudzos teātros lasīja dzejoļus no krājuma «Sodība», un šo

'Viktors Igo. Uzsaukums vāciešiem («Darbi un runas», «Trimdas laikā»).

"Viktors Igo. Uzsaukums parīziešiem («Darbi un runas», «Trimdas laikā»).

sarīkojumu ienākumi tika izlietoti lielgabalu pirkšanai Parīzes garnizonam. Panākumi bija tik lieli, ka komiteja varēja iegādāties trīs lielgabalus, kurus nosauca šādos vārdos: «Satodēna», «Sodiba» un «Viktors Igo». Aktieri mēģināja savus priekšnesumus Frošo avēnijā. Tā Viktors Igo sastapās ar Frederiku Lemetru, Liju Fēliksu un Mariju Lorānu. Viņš bija laimīgs, ka atkal iekļuvis teātra atmosfērā, kas bija tik rosmiga un reibinoša, ka tas, kurš to vienreiz ieelpojis, vairs nekad nespēj aizmirst.

Ielās varēja redzēt soļojam kājniekus, zemessargus un franktirerus, kuri bieži vien stiepa grozus ar dārzeņiem, kas bija salasīti zem ienaidnieka uguns. Veikali kļuva aizvien tukšāki. Strādnieki, ģērbušies blūzēs un ar apaļām platmalēm galvā, sauca: «Lai dzīvo Komūna!» Bet tad ielās atskanēja pulcēšanās signāls. 31. oktobrī Komūna (Blankī, Flurānss) mēģināja gāzt pagaidu valdību. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā:* «Pusnaktī ieradās nacionālie gvardi, lai aizvestu mani uz rātsnamu prezidēt, kā viņi izteicās, jaunajā valdībā. Atbildēju, ka šo mēģinājumu nosodu, un atteicos iet. Pulksten trijos naktī Flurānss un Blankī atstāja rātsnamu un to ieņēma Trošī...» Laikraksti Viktoru Igo slavēja par viņa atturēšanos.

Tāpat kā visiem parīziešiem, viņam vairs lāgā nebija ko ēst. «Tagad gatavo pastēti no žurkām. Stosta, ka tā esot garšīga,» Viktors Igo jokoja. Botāniskais dārzs viņam sūtīja lāča, brieža vai antilopes gaļu. Jaungadā viņš uzdāvināja mazajam Žoržam un mazajai Žaunai veselu grozu rotaļlietu. Luijs Kohs pasniedza savai krustmātei Žiljetai Druē divas kāpostgalviņas un divas dzīvas irbes. Karaliska dāvana.

Visus trūkumus vectēvs uzņēma jautru prātu un tos ap-dzejoja. Skaistajai Judītei Gotjē, kas nebija varējusi pieņemt kādu ielūgumu pusdienās, Igo uzrakstīja dzejolīti:

Kaut būtu ticis parādīts man gods!
Kā karalienei būtu galds Jums klāts:
Jums pegazcepetis te tiktu gatavots —
Ar spurniiju Jūs alku pacienāt.
Pat savu testamentu viņš uzrakstīja četrrindēs:
Ne pelnus novēlu es Francijai,
Bet savu bifšteku — visgardāko!
Jel nobaudiet, jel pagaršojiet to —
Kā sula izšļāks maigums bijušaist

Bombardēšana postīja Parīzi; stipri cieta kvartāls, kurā [go bija pavadījis savu agro jaunību, — fejanlīniešu klosteris; šāviņš bija sakropjojis Dievmātes kapelu Sensilpisas katedrālē, kur Igo kādreiz bija laulājies. Komūnas piekritēji aizvien neatlaidīgāk centās pierunāt dzejnieku, lai tas viņiem palīdz gāzt valdību. Tagad viņš nicināja Trošī, kas vienā gabalā runāja par «savu izbrukumu», bet nevienu izbrukumu neizdarīja. Igo viņu nosauca par darbības vārda *trop choir* [90] pagātnes divdabi. Par to viņš uzrakstīja dzēlīgas vārsmas:

...Brašs karotājs un pelnījis, ka liela.. <

Šauj lielgabals, bet atgrūšanās liela ..,

Taču viņš atzina, ka valstij vēl bīstamāk ir sacelties ienaidnieka klātienē nekā atbalstīt nevaļīgu valdību, «punduri, kas pretendēja radīt bērnu šai milzenei Francijai». Sākumā Parīze aplenkumu uztvēra ar jautru vīrišķību, vēlāk heroiskā komēdija pārvērtās par traģēdiju. Iestājās bads. Gaisā svilpa šāviņi. Tālumā, sārti blāzmodama, dega Senklū. Zaldātu izbrukumi Šampaņā un Mon-tretū cieta sakāvi «komandieru nespēj īguma dēļ», kā parīzieši apgalvoja. Žurnālists Anrī Bauers nokristīja Trošī par «Emīlu Olivjē zirgā». 29. janvārī tika noslēgts pamiers. Sniga, kā tas aprakstīts «Vainas izpirkšanā». Nežēlīgais Bismarks sacīja: «Zvērs ir beigts.» Parīzē atkal parādījās vistas un gaļa, bet parādijās arī kaskas ar smailajiem galiem.

Lai varētu noslēgt mieru, vajadzēja ievēlēt Nacionālo sapulci, kuras sēdeklis atrastos Bordo. Dabiski, ka Viktors Igo kļuva par Sēnas departamenta kandidātu un, būdams drošs, ka viņu ievēlēs, devās uz Bordo. Kaut gan doma kļūt par locekli Nacionālajā sapulcē, kas apstiprinās sakāvi, viņam nepavisam nepatika, viņš no tā nevarēja izvairīties. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā:* «Es atbraucu uz Parīzi cerībā tur nomirt. Uz Bordo es dodos ar domu, ka no turienes atgriezīšos tirmdā...» Uz Bordo viņš aizbrauca 1871. gada 13. februārī. Nupat ievēlētā Nacionālā sapulce nepārstāvēja Viktora Igo republikāniskās un patriotiskās jūtas. Nesagatavotā valsts vairs necieta bonapartistus, kas bija vainīgi sakāvē, bet tā vēl nevēlējās balsot arī par republikāņiem; tā balsoja par monarhistiem un par mieru. Lauku muižnieki, sīksti leģi-timisti, kas kopš 1830. gada nebija atstājuši savas pilis, tagad sastapās Turnī alejās Bordo. Viņi dzejniekā modināja dusmas. *Viktors Igo — Polam Merisam 1871. gada*

18. lebruārī: «Pateikšu Jums kā noslēpumu — stāvoklis ir drausmīgs. Nacionāla sapulce — tā ir «Izņēmuma palāta», un mēs tajā esam šādā proporcijā: piecdesmit pret septiņiem simtiem ... Iespējams, ka mēs neatradīsim citu līdzekli pret mums draudošajiem neģēlīgajiem vairākuma izlēcieniem kā visas kreisās grupas motivētu demisiju. Tas iecirtīs sapulcei brūci un varbūt pat nāvīgu ...»

Pilsētā, kas bija pārpilna deputātu, bija grūti sameklēt dzīvokli — it īpaši Viktoram Igo, kas vienmēr braukāja kopā ar saviem ģimenes

locekļiem. Saris ar savu ģimeni atrada mazu dzīvoklīti Senmora ielā 13; Alise ievēroja, ka skaitlis trīspadsmit viņus vajājot: viņi bija izbraukuši 13. februārī, salona vagonā viņi bija braukuši trīspadsmit pasažieri. Būdams ļoti māņticīgs, dzejnieks saskatīja tuvojamies kādu nelaimi. Taču, kolīdz viņš parādījās, visa pilsēta sajūsmā uzgavilēja. Nacionālie gvardi vicināja savas cepures; pūlis tik skaļi kliedza, ka vecais vīrs, līdz asarām aizkustināts, paslēpās kādā kafejnīcā. 16. februārī tika paziņoti Parīzes apgabala vēlēšanu rezultāti. Luijs Blāns bija saņēmis divsimt sešpadsmit tūkstošus balsu, Viktors Igo — divsimt četrpadsmit tūkstošus; Garibaldi — divsimt tūkstošus. Sapulces labējo vairākums par izpildvaras galvu tūdaļ ievēlēja mazo Tjēru.

Gambeta, Luijs Blāns, Brisons, Lokruā un Klemanso ielenca Viktoru Igo un iedabūja viņu par asamblejas kreisā spārna priekšsēdi. Viņa dienas bija gaužām noslogotas: Nacionālās sapulces sēdes; kreisā spārna sanāksmes; personiskais darbs. Brīvajos brīžos viņš pastaigājās ar mazo Žoržu un mazo 2annu. «Mani varētu nosaukt tā: *Viktors Igo, tautas pārstāvis* un *bērnu aukle.»* 26. februārī viņš kļuva sešdesmit deviņus gadus vecs; 28. februārī Tjērs iesniedza sapulcei apstiprināšanai «idiotisku miera līgumu»: Elzasa un Lotringa tika noupurētas. Komisijā Igo paziņoja, ka par šiem priekšlikumiem viņš nebalsos.

«Parīze drīzāk būs ar mieru doties nāvē,» viņš sacīja, «nekā samierināties ar savu negodu... Uzmanības vērts arī tas apstāklis, ka Parīze mūs pilnvarojusi pacelt savu balsi ne vien Francijas, bet vienlaikus ari Eiropas aizstāvēšanai. Parīze pilda savu kontinenta galvaspilsētas lomu ...» Viņš sacīja, ka pat tad, ja Francija parakstītu līgumu, Vācijai *nepiederētu* divas provinces: «Sagrābtais nebūt nepieder... Iekarošana ir laupīšana, nekas vairāk. Tas ir kļuvis par faktu, lai tā būtu; bet tiesības neizriet no faktiem. Elzasa un Lotringa grib palikt Francija; tās paliks Francija, par spīti visam, jo Francija personificē Republiku un Civilizāciju; un Francija savukārt nekad neatteiksies no sava pienākuma pret Elzasu un Lotringu, pret sevi pašu, pret visu pasauli. Kungi, Strasburgā, slavenajā Strasburgā, ko sagrāvuši prūšu šāviņi, paceļas divi pieminekļi — Gūtenbergam un Klēberam. Tad nu, paklausot savai iekšējai balsij, mēs zvēram Gūtenbergam, ka neļausim nožņaugt Civilizāciju, un zvēram Klēberam, ka neļausim nožņaugt Republiku ..,» Viņš sludināja atmaksas stundu:

«Jā, šī stunda sitīs, mēs jūtam to tuvojamies — šo brīnišķīgo atmaksu. Jau tagad mēs dzirdam savu uzvar-pilno nākotni, kas lieliem soļiem iesoļo vēsturē. Jā, tas viss sāksies jau rīt, jau rīt Francijai būs viena vienīga doma: koncentrēties, iegūt garīgo līdzsvaru, nopurināt no sevis izmisuma murgus, sasparoties, audzināt savus bērnus, barojot

viņus ar svētajiem dusmu augļiem, kamēr viņi izaugs lieli; liet lielgabalus un veidot pilsoņus; radīt armiju, kas nebūtu šķirama no tautas; aicināt zinātni talkā karam; studēt prūšu taktiku, tāpat kā Roma ir studējusi pūniešu taktiku; nostiprināties, kļūt cietākai, atdzimt, kļūt atkal par lielo Franciju, par 1792. gada Franciju, par Franciju, kas apbruņota ar ideju, par Franciju, kas apbruņota ar zobenu ... Un tad kādā jaukā dienā tā pēkšņi izsliesies! Jā, tā būs drausmīga; visi redzēs, ka ar vienu kampienu tā atgūs atkal Lotringu, atgūs Elzasu! Vai tas būs viss? Nē! Nē! Paklausieties: tā ieņems Trīru, Maincu, Ķelni, Koblencu ... visu Reinas kreiso krastu .. . Un visi dzirdēs Franciju skaļi saucam: *«Pienākusi mana kārta! Vācija, es esmu klāt! Vai es esmu tava ienaidniece?* Nē, *esmu tava māsa. Esmu visu atkarojusi un atdodu tev visu atpakaļ, bet tikai ar vienu noteikumu — mums jākjūst par vienu tautu, par vienu saimi, par vienu republiku ...»*'

Iedams ārā no zāles, Igo dzirdēja kādu labējo pārstāvi

'Viktors Igo. Runa par karu. Nacionālās sapulces sēde 1871. gada 1. martā («Darbi un runas», «Trimdas laikā»).

sakām savam blakus sēdētājam: «Luijs Blans ir riebīgs, bet Viktors Igo vēl sliktāks.» Dzejnieks būtu gribējis, lai visa kreiso grupa atstātu sēžu zāli reizē ar Elzasas un Lot-ringas pārstāvjiem. Viņam neviens nepaklausīja. Kad Nacionālā sapulce, baidīdamās no Parīzes, nolēma sanākt uz sēdēm Versajā, viņš protestēja: «Kungi, neuzbruksim Parīzei. Neiesim tālāk par Prūsiju. Prūši Franciju ir sakropļojuši; necirtīsim tai nost galvu . . .» Viņam nepaklausīja.

Astotajā martā sapulce apsprieda jautājumu par Garibaldi. Tika ierosināts anulēt dižā itālieša ievēlēšanu (Al-žirijā) par deputātu, itālieša, kas visgrūtākajās dienās bija nācis paligā Francijai. Milzīgajā troksnī, ko sacēla saniknotais sapulces vairākums, Igo protestēja. Kā? Vienīgo ārzemnieku, kas bija ieradies cīnīties par Franciju; vienīgo no visiem ģenerāļiem, kas piedalījās šai karā, un vienīgo, kas nebija uzveikts, — un viņu nodomājuši izslēgt! ... Vikonts de Loržerils pārtrauca katru Viktora Igo frāzi, saukdams Garibaldi par «melodrāmas statistu», un beigās sacīja: «Nacionālā sapulce atņem vārdu Viktoram Igo kungam, jo viņš nerunā franciski.» Skaļu rēcienu — «Pie kārtības!» — vidū priekšsēdis palūdza Viktoru Igo sniegt paskaidrojumu. «Es jūs apmierināšu, kungi,» sacīja Igo, «un iešu vēl tālāk, nekā jūs prasāt. Pirms trim nedēļām jūs atteicāties uzklausil Garibaldi... Šodien jūs atsakāties uzklausīt mani. Ar to man pietiek. Es iesniedzu atlūgumu . ..»'

Veltigi priekšsēdis sapulces vārdā izteica nožēlu; veltīgi Luijs Blans runāja par garīgām sāpēm, kuras izjūt tik daudzi franči par to, ka ģeniāls cilvēks spiests atstāt, franču Nacionālo sapulci... «Viņš pats to gribēja!» iesaucās kāda balss labējo grupā. «Pēc viņa paša vēlēšanās!» piebilda hercogs de Marmjē. Kreisie vienprātīgi devās uz

dzejnieka mitekli. Viņš jau 11. martā sāka gatavoties braucienam uz Arkašonu. Viņš bija ļoti piiecīgs, ka aizgājis no sapulces, aizcirzdams durvis, no sapulces, kuru viņš nicināja. Taču viņš nožēloja to, ko nebija paveicis, un ierakstīja savā piezīmju grāmatiņā: «/ecerē/ie *pasākumi, kurus mans atlūgums neļāva paveikt:* nāves soda atcelšana. — Apkaunojošu un pazemojošu sodu atcelšana. — Maģistratūras reforma. — Eiropas Savienoto

Valstu izveidošanas priekšdarbi. — Obligātā un bezmaksas izglītība. — Sievietes tiesības...» Piogramma simt gadiem.

Viņš parodēja Nacionālo sapulci, tēlodams, kā Korneijs tur būtu mēģinājis pasacīt frāzi: «Kā jūs domājat, ko viņš varēja izdarīt pret trijiem?» Lūk, kā tas notiktu, rakstīja Igo:

Korneijs. Kas te?

D o r i v ā l s. Aste?

Belkastels. Sarkana!

Labējo puse *(vienbalsīgi).* Sarkana aste! *(Nerimstoši smiekli.)*

Rauls Divāls *(Korneijam).* Cieņu pret likumu?

Korneijs. Tu ...

Anisons d i P e r r o n s. U! 0!... *(Vispārēja jautrība.)*

Korneijs. Sieniet...

Babēns-Sevē. Sasiet? Jā, jā, sieniet ciet tos trakos!

P r ā - P a r ī *(Korneijam).* Tādus kā jūs! ...

Abats Zafrs. Jūsu valoda nav Nacionālās sapulces cieniga.

Vikonts de Loržerils. Priekšsēža kungs, atņemiet vārdu Korneija kungam! Viņš nerunā franciski!

Korneijs atver muti, lai turpinātu.

Labā puse *(vienbalsīgi).* Diezgan! Diezgan!

Pēdējie vārdi, ko Korneijs gribēja pateikt, pazūd troksnī.

Sai parodijā diemžēl nebija ne mazākā pārspīlējuma.

Vairākas dienas Igo slikti gulēja. Viņš domāja par visiem cipariem trīspadsmit, kas dīvaina kārtā bija sagadījušies kopā, un viņam ienāca prātā, ka ari savu pagaidu dzīvokli Bordo viņam iznāks atstāt trīspadsmitajā datumā. Slikta zime. Viņš ieklausījās nakts klauvējienos — likās, kāds sit ar āmuru pa dēli. Trīspadsmitajā viņš augu dienu noklaiņoja pa Bordo, apskatīja ari Gal-jēna pili. Kopā ar Alisi, Šarlu un trim diaugiem viņam bija paredzētas pusdienas restorānā «Lauta». Noteiktajā laikā Alise un pārējie viesi bija klāt; visi gaidīja Sarlu. Pēkšņi ienaca izsūtāmais zēns un sacīja Viktoram Igo, ka viņu lūdzot iznākt ārā. Bija atbraucis Porta kungs, Sen-mora ielas trīspadsmitā nama īpašnieks. «Igo kungs,» viņš sacīja, «saņemieties! Sarla kungs ...» — «Kas ir?» — «Viņš ir miris.» Igo atspiedās pret sienu. «Jā,» Ports turpināja, «viņš bija paņēmis fiakru... Kad piebrauca pie kafejnīcas «Bordo», važonis atvēra durvis un ieraudzīja, ka Sarla kungs ir miris. Viņam nāca asinis pa degunu un pa muti. Pēkšņa nāve no

asinsizplūduma smadzenēs ...» Igo pateica Alisei, ka drīz būšot atpakaļ, un aizsteidzās uz Senmora ielu. Uz turieni atnesa Sarla līķi. Bērni gulēja. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1871. gada 14. martā:* «Mierināju Alisi. Raudāju kopā ar viņu. Pirmo reizi es viņu uzrunāju ar «tu». Samaksāju par vakardienas pusdienām restorānā «Lanta» 27 frankus 75 santīmus, par pusdienām, uz kurām mēs gaidījām Sarlu.»

Igo nolēma apglabāt dēlu Parīzē, Pērlašēza kapsētā, ģenerāļa Igo kapā. Viņš atstāja Bordo 17. martā pulksten pusseptiņos vakarā satriekts, bet vīrišķīgs.

Smags drūmu bēdu kauss. Cērt bargi liktenis.

Bet rāmi pārcietis viņš ari sāpes šis.[91]

KAS VAiNīGS?

Un kuģi grima, gāja dibenā — Tiem līdzi gremdējos es dziļumā. To sāpes vairāk deva dvēselei Par jūsu uzvaru, kas tīksmi lej.

Viktors īso

Sēru vilciens ienāca Parīzē, kad tur pilnā sparā plosījās sacelšanās. Varu savās rokās pārņēma Komūna. Saniknoti par miera līgumu un Nacionālo sapulci, revolucionāri un patrioti bija apvienojušies. Klīda daždažadas baumas, Monmartrā notika sadursmes, tika nošauti divi ģenerāļi. Orleānas stacijā pūlis gaidīja Viktoru Igo un viņa dēla zārku. Tēvs sēru drānās pieņēma savus draugus stacijas priekšnieka kabinetā. Gonkūram viņš sacīja; «Jūs piemeklējusi nelaime, mani arī... Bet ar mani nav tā kā ar citiem: divi drausmīgi triecieni viena mūža laikā!...» Sākās sēru gājiens. Raibs pūlis, daži rakstnieki, Fransuā

Viktors blakus tēvam un bruņoti ļaudis. «Kapuces ieskautā Igo sirmā galva, kas pacēlās aiz zārka pār šo raibo pūli, izskatījās līdzīga kareivīga mūka galvai Ligas laikos...» Baslili jas laukumā ap līķratiem pati no sevis izveidojās goda sardze ar nolaistām šautenēm. Visu ceļu līdz Pērlašēza kapsētai nacionālās gvardes bataljoni godam sveica un salutēja karogam. Rībēja bungas, skanēja taures; sacelto barikāžu dēļ bēru gājienam bija jāmet lieli līkumi.

Kapos runāja Vakerī. Uz zārka sāka sviest puķes. Zārks bija par platu un negāja iekša pa kapenes durvīm, tādēļ akmeni vajadzēja aptēst. Tas paņēma labu laiku. Igo domīgs raudzījās uz sava tēva kapu, ko debija redzējis kopš trimdas laika, raudzījās uz vecākā dēla zārku un uz to vietu, kuru viņam droši vien drīz vajadzēs ieņemt. Galvā viņam pašas no sevis radās vārsmas:

Rīb bungas, karogi it zemu, zemu liecas,

Un divas špaleras no Bastilijas sniedzas Līdz drūmam pauguram, kur, liegi šalkojot,

Aug cipreses, zem tām sev dusas vietu rod Senseni gadsimti; stāv viri rindās klusi,

Stāv apbruņoti tie un domās nogrimuši.

Starp viņiem kustas tēvs un nomirušais dēls.

Viens vakar bija vēl tik drosmīgs, skaists un cēls;

Otrs — sagrauzts sirmgalvis, aiz bēdām sirds kam žņaudzas; Un mēmi salutē tiem leģioni daudzie.[92]

Pirms zārku nolaida kapā, Igo nometās uz ceļiem un to noskūpstīja. Tas bija viņa parastais rituāls. Kad viņš gāja projām, viņu ielenca pūlis. Nepazīstami cilvēki spieda viņam roku. «Kā šie ļaudis nani mīl, un kā es tos mīlu!»

Kopā ar Žiljetu, Alisi un bērniem viņš tūdaļ devās uz Briseli, kur Saris kopš apprecēšanās bija dzīvojis, — vajadzēja .nokārtot

mantojumu, kas bija smagi apkrauts ar parādiem. Viens otrs Igo nosodīja, teikdams, ka viņš izmantojis izdevību un aizbraucis, lai nebūtu jāizvēlas noteikta politiskā nostāja. Taču īstenībā viņam tobrīd tiešām bija nepieciešams atrasties Beļģijā. Alise un Saris, kas bija pieraduši braukt uz Spā, tur bija galīgi nospēlējušies: daudz zaudējuši, viņi daudz aizņēmās. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1871. gada 8. aprīlī:* «Alīse un mazie pabrokastoja.. . Pēc tam mēs abi ar Viktoru devāmies pie notāra Van Haltena. Viņš mums pateica visus ģimenes parādus. Briselē deklarēto parādu summa mazliet pārsniedz 30000 franku... Pie šiem trīsdesmit tūkstošiem franku (Šarla un Alises parādi kopā) jāpieskaita 41 125 franki parādā laikrakstam *«Rap-pel»* un 8 000 franku parādā pret parakstiem ārstam Emīlam Aliksam. Bez tam izdevumi par apbedīšanu Parīzē un maksājumi notāram Briselē...» *1871. gada 9. aprīlī:* «Brīdināju Viktoru, ka Alisei jāatdod atpakaļ nesamaksāta šalle (šalle ar zelta palmu lapām 1 000 franku vērtībā) un ka es *nekādā gadījumā* par to nemaksāšu, jo negribu, lai šī summa būtu jāzaudē diviem mazgadīgiem bērniem ...»

Igo uzmanīgi sekoja Parīzes notikumiem. Tie bija bēdīgi. Franči cīnījās savā starpā ienaidnieka acu priekša. Ja Igo domātu, ka var kaut kādā ziņā būt noderīgs, viņš būtu atgriezies Parīzē, par spīti visiem ģimenes pienākumiem. «Mani, protams, nekas nebūtu aizkavējis. Bet, manuprāt, es varēju situāciju tikai pasliktināt. Mana vājība ir runāt vienmēr patiesību, neko citu kā patiesību, tikai patiesību. Kas gan var būt vēl nepatīkamāks? ... Nacionālā sapulce mani nepieņem, Komūna mani nepazīst. Skaidrs, ka tā ir mana vaina .. .» Notikumi kļuva aizvien dramatiskāki. Komūna kāva un dedzināja. Versalieši apšaudīja Parīzi. «īsi sakot, Komūna ir tikpat neprātīga, cik Nacionālā sapulce nežēlīga. No abām pusēm bezprāts. Bet Francija, Parīze un republika no tā atbrīvosies...» viņš piebilda, ticēdams, ka beigu beigās uzvarēs senas valsts saprāts. 20. augustā Igo uzzināja par sava uzticamā drauga Emīla Dešāna nāvi; Dešāns bija miris astoņdesmit gadu vecumā pēc drausmīgām ciešanām. Mēnesnīcā Igo izdzirdēja, kā Barikāžu laukumā koku zaros pogo lakstīgala, un viņam ienāca prātā doma: «Vai tik tā nav kāda no dārgo aizgājēju dvēselēm?» Žanna miega runāja: «Tēt.» Viņas tēvs bija miris. Tagad vectēvs mācīja Zoržu lasīt. Viņš rakstīja dzejoļus laikrakstam «Le *Rappel».* Tiem bija kopējs nosaukums «Kliedziens» — tas bija aicinājums karotājiem darīt galu drausmajai asinspirtij:

Kurp, karavīri, ved šis asiņainais posts?
Jus tā kā uguns akls, kas labību kož nost,
Jus laupāt saprātu un cerības, un godul
Kā?l Francija pret Francijul
Jel atjēdzieties! Laiks! Ik jūsu panākums
Ne gcdu dara jums, bet ir par kaunu mums.

Jo skriedams šāviņš katrs — ak izmisums un bēdas! — Vien kropļo Franciju un atstāj baigas pēdas.. .*

Viņš neatzina Komūnas galējības, bet lūgšus lūdza Ver-saļas valdību neatbildēt uz varmācību ar nežēlību. Nekādas represijas:

Es ticu nešaubīgs, šie vārdi svētums mums:
Gods, saprāts, tiesības un augstais pienākums.
Kas patiesības alkst, tam nebūs melos pīties,
Kas republikas kalps — būs netaisnības bilies,
Jo pienākums pret to liedz dusmu uzplūdus.
Tas, kurš ir nežēlīgs, diezin vai taisnīgs būs..,
Man gadu desmitos, kas trimdā nodzīvoti,
Tik daudz, kas kļuvis skaidrs, es iemācījos, proti.
Ir dusmas vājība, bet izturība — spēks,
Un tālab atzinu: ir aklas dusmas grēks.

Vissivo naidnieku ja redzu bēdu maltu Vai sēžam cietuma un dzelzu važās kaltu,

Tas dārgs man kļūst, un tad kā bargi vajātam Es dodu pajumti un patvērumu tam Un pirmais rūpēties un aizstāvēt to sāku.

Ja Kristus bijis es, pat Jūdasu tad glābtu.[5]

Bet Parīzi un tāpat arī Versaju bija pārņēmis naida gars. Katru dienu Igo uzzināja vai nu par kāda drauga nāvi, vai apcietināšanu. Flurānss nogalināts, Sodē nošāvusi Komūna, Lokrua arestējuši versalieši. Vēlāk, pēc versaliešu ienākšanas Parīzē, 21. maijā, Rošforu un Anrī Baueru ieslodzīja cietumā; Luizai Mišelai, Sarkanajai jaunavai, kuras «drausmīgo žēlsirdību» Viktors Igo apbrīnoja, draudēja nāves sods. Komūna bija nošāvusi sešdesmit četrus ķīlniekus; Nacionālā sapulce nošāva sešus tūkstošus cietumnieku. Simtu par vienu. «Sie cilvēki,» rakstīja Igo, «apgalvoja: «Visu *likuma vārdā,* visu saskaņā ar *likumu.»* Ko jūs esat izdarījuši? Masveida apšaušana, slepkavošana bez tiesas sprieduma, gadījuma rakstura kara tiesas ...» Uzveiktie komunāri plūda atkal uz Beļģiju; Igo paziņoja, ka jaunajiem trimdiniekiem viņš dos patvērumu savā mājā (Barikāžu laukuma ceturtajā namā). «Neaizvērsim savas durvis bēgļiem, varbūt gluži nevainī- [93] giem cilvēkiem un katrā ziņā tādiem, kuri neapzinās savu rīcību...»

Viņa protests patvēruma tiesību vārdā parādījās laikrakstā *«L'Indépendance belge».* Viņš saņēma daudz apsveikuma vēstuļu, bet kādu nakti viņu uzmodināja kliedzieni: «Nāvi Viktoram Igo! Nāvi bandītam! Pakārt laternas stabā!» Lieli akmeņi sadauzīja viņa logus un lustras. Mazais Zoržs izbailēs murmināja: «Tie ir prūši!» Banda mēģināja uzlauzt slēģus. Bet tie nepadevās. Uzbrucēji bija kādi piecdesmit «zelta jaunatnes» pārstāvji. īstenībā tas viss nebija nekas sevišķi nopietns, bet Beļģijas valdības dekrēts noteica «Viktoram Igo kungam, literātam, sešdesmit deviņus gadus vecam, nekavējoties atstāt

karalisti un turpmāk tajā vairs neatgriezties».

Par godu Beļģijai jāteic, ka pret šo izraidīšanu sacēlās jo dedzīgi protesti gan deputātu palātā, gan visā valstī Igo uzrakstīja cildenu vēstuli:

«Katra lieta, kas cietusi neveiksmi, ir jāpēta. Tā es domāju. Izmeklēsim pirms tiesāšanas un it īpaši pirms notiesāšanas, un it īpaši pirms nāves soda izpildīšanas. So principu es uzskatīju par neapstrīdamu. Taču iznāk, ka daudz labāk ir uzreiz nogalināt... Varbūt ir labi, ka savā mūžā esmu mazliet pieredzējis trimdu. Starp citu, man joprojām nav padoma sajaukt beļģu tautu ar beļģu valdību, un, uzskatīdams Beļģijas ilgi izrādīto viesmīlību par pagodinājumu, es piedodu valdībai un pateicos tautai .. .»‘

Tobrīd atgriezties Francijā nozīmēja pakļaut sevi negantiem un nevajadzīgiem uzbrukumiem. Igo nolēma doties uz Luksemburgu. Vasaras ceļojumu laikā viņš kopā ar Žiljetu četras reizes bija apmeties mazā pilsētiņa Vjan-denā, kas viņam bija iepatikusies aiz divi iemesliem: turienes iedzīvotāji, viņu pazinuši, nodziedāja pie viņa loga rīta serenādi; un viņam ļoti patika kādas vecas, viņa iemīļotajā stilā būvētas pils drupas, kas pacēlās par ieleju. Beidzot viņš bija atradis mieru. Luksemburga viņam sarīkoja lepnu uzņemšanu. Cilvēki, kas stacijas peronā gāja viņam garām, sauca: «Lai dzīvo republika!» — un viena otra skaista sieviete uzlūkoja viņu ar neizsakāmu maigumu. [94]

Vjandenā Jgo noīrēja divas mājas: vienu — senatnīgu, izrotātu ar kokgriezumiem, noliekušos par Uras upi — pats sev, otru — iepretī savai mājai — ģimenes locekļiem.[94] Viņš tūdaļ ķērās pie darba laimīgs, ka var turpināt sava romāna un dzejoļu rakstīšanu, bet viņu uztrauca ziņas, kas pienāca no Parīzes. Meriss bija arestēts, Vakerī dzīvoja satraukumā; Rošforam, kā šķiet, draudēja trimda; Luīza Mišela, «mežonīgā, mazā sapņotāja», kara padomē sauca: «Ja jūs neesat zaķapastalas, tad nošaujiet mani!» Igo uzrakstīja viņai par godu lieliskas vārsnuts[95] [96] [97] un protestēja pret pārmērīgajām represijām. Luijs Blāns un Viktors Selšers, kas bija vairāk apdraudēti nekā viņš, prātīgi norobežojās no viņa. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1871. gada 13. jūnijā:* «Es tiem atbildēšu: «Vaļsirdību pret vaļsirdību... Es ienīstu tiklab sarkano noziegumu, kā balto noziegumu. Jūs klusējāt; es runāju. Es cīnījos pret saukli: *Vae victis*[a]...»»

Tā kā visur runāja, ka Igo laipni uzņemot bēgļus, viņam aizrakstīja kāda astoņpadsmit gadus veca sieviete — Marija Mersjē, lūgdama patvērumu. Viņa bija bijusi atslēdznieka Morisa Garro draudzene, un Komūnas laikā Garro bija kļuvis par Mazasas cietuma priekšnieku. Kaut arī viņš, šķiet, nebija bijis nežēlīgs, versalieši bez kādas tiesas viņu nošāva, un viņa mīļākā, tāpat kā reiz Sofija Igo, pa asiņainajām pēdām gāja pakaļ ar līķiem piekrautajam furgonam līdz Bersī kapsētai. Šī Marija Mersjē, «Garro atraitne», prasīja izgādāt viņai

darbu. Igo aprunājās ar savu vedeklu Alisi, un tā viņu pieņēma par istabeni; pēc tam viņš pats kļuva par Maiijas mīļāko. Viņa bija skaista tumšmate apaļu seju, sārtiem vaigiem un pilnīgām lūpām un daudz ko viņam pastāstīja par Komūnu. «Asinis tecēja taisni upēm!» viņa teica.

Marija savās dziļajās sērās svārstījās un nepadevās jaunas mīlestības vilinājumam, bet Olimpio bija nepiekāpīgs. «Viņam bija sava īpaša māka apburt sievieti,» Marija atzinās pēc trīsdesmit gadiem. Būdama vientuļa un bērnišķīga, «ar savām bēdām, pamestību, ar savu skumjo astoņpadsmit gadus vecas meitenes burvīgumu, ar asarām, kas ritēja kā pērles pa viņas sārtajiem vaidziņiem zem sēru plīvura», viņa tajā nesaskatīja nekā ļauna. «Viņš cildināja visu to,» sacīja Marija, «ko mē? ar vīru mīlējām: brīvību, taisnīgumu, republiku . . .» Kā kādreiz Zil-jetai, viņš tai stāstīja par dievu, par nemirstību, par puķēm, par kokiem, par bezgalību un par mīlestību. «Viņa to sirsnīgi mīlēja, apbrīnoja un dievināja un gribēja, lai viņai no ta būtu bērns.» Tam paklausīdama, viņa kaila peldējās Urā sava vecā un mūžam jaunā mīļākā acu priekšā. Būdams tikpat mundrs ka Marija, Igo veda viņu garās pastaigās un kāpa tuvējos kalnos. Pēc visām šīm mīlas pastaigām viņš atgriežas savā mazajā mājiņā un vientulībā, stāvēdams pie pults, rakstīja «Baigo gadu», «Deviņdesmit trešo gadu» un dzejoļus jaunai «Gadsimtu leģendas» sērijai, kurā, izteikdamies par Muhamedu, viņš runāja par sevi:

Viņš skaistos, kaitēs sievās raudzījās,
Tad, acis augšup vērsis, atzinās:
«Ir mita — zemei, gaisma — debesīm...» [98]

Marijas Mersjē smagās atmiņas pamudināja Igo uzrakstīt lieliskus dzejoļus, drūmus un cildenus, kuros jaunas meičas ar lepnu nicību dziedot dodas nāvē. Igo nenoguris atkartoja, ka tie, kurus nogalina, ir viņa brāļi; ka viņš aizstāv sakautos, pret kuriem bija cīnījies to varenības laikā; ka dzīves konfliktus atrisina nevis lielgabali, bet gan mīlestība:

Ak vai! Jau atkal satriekts trimdinieks,
Vēl beidzies nava murgu pilnais miegs:
Dzi|š grāvis, komanda skan klusumā,
Bars nelaimīgo pieplok sienai klāt,
Un norīb zalve — ko tad šauj, par ko?
Bez izšķirības, visus, par neko ...
Nu, ātrāk, netūļājies, vaļā rauj —
Šauj kroplus, bandītus, šauj mātes, bērnus šauj!
Kaut asara uz vaiga silta vēl,
Bet kaļķi visu rij, tiem dedzināt nav žēl! [98]

Igo izdarīja izvēli starp valsts labuma apsvērumiem, kas bija iztapīgi kā publiska sieviete, un starp žēlsirdību. Un vispār — vai tad šai labuma bija kaut kripatiņa īsta labuma? Vai tas maz kalpoja valsts

interesēm? Lai šīs intereses izsmietu, Igo izmantoja «Sodības» intonāciju un aso ironiju:

Kāds ģeķīgs sapnis — brālībai Ak vail Nav Amerika paraugs Eiropai. ..

Par valsti sapņot, kur var saprāts zelt,

Daudz dumjāk nekā sniega mājas celt! ..

Tie bija divi neiedomājami auglīga darba mēneši. Jaunās sievietes iekarošana kairināja viņa dzejas garu. Pagadījās arī citas uzvaras, un garāmejot viņš plūca ari šos [aurus. Dzīvodams tai novadā, Igo pašās beigās devās uz Tionvilu, lai paskatītos uz pilsētu, kuru kādreiz bija aizstāvējis un padarījis slavenu viņa tēvs, pēc tam viņš apmetas Altvīzē, kur satika Mariju Mersjē, kas bija iekārtojusies (ar viņa palīdzību) darbā par šuvēju. Igo piezīmju grāmatiņas pildījās ar piezīmēm par triumfiem. *1871. gada 3. septembri: «Maria... purece amorosa.»*

11. septembri: «Quiero que esta me haga uno nino.»

12. septembri: «Ahora, todos los dias y a toda hora, rnisma Maria.» 22. septembri: «Misma — toda ...» [2] Spāņu valodai bija jāpasarga šo piezīmju grāmatiņu noslēpumi no Žiljetas greizsirdīgās ziņkāres.

Pirmajā oktobrī viņš ieradās Parīzē. Kā viņu saņems? Dramaturgu biedrībā Ksavjē de Montepēns bija pieprasījis viņa izslēgšanu, raksturodams viņu kā slepkavu sektas atbalstītāju. Ksavjē de Montepēns rakstīja avīzēm romānus ar turpinājumiem un melodrāmas un bija autors šim lieliskajam aforismam: «Sirdsapziņas brīvība ir tukšs jēdziens.» *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1871. gada*

5. septembri: «Pagājis gads, kopš es atgriezos Parīzē. Cik toreiz bija jūsmīgi apsveikumi! Un kā pret mani izturas tagad! Ko tad es esmu nodarījis? Pildīju tikai savu pienākumu . ..» *1871. gada 16. septembrī:* «Saņēmu telegrammu no Merisa. Viņš mums noīrējis uz gadu dzīvokli Larošfuko ielā 66 ,..»

Atgriešanās bija diezgan bēdīga. Kādudien, izbraukdams ekipāžā kopā ar Žiljetu, Igo ieraudzīja Tilēriju un rātsnama drupas. Viņu lūdza aizbilst par Rošforu. Neko daudz necerēdams, viņš lūdza Tjēram satikšanos. «Tagad [99] [100] es nekas neesmu.» Uz Versaļu viņš devās ar vilcienu. Vagonā kāds vīrietis ar dzelteniem cimdiem rokās viņu pazina un raudzījās viņā niknām acīm. Prefektūrā Viktoru Igo ieveda salonā, kas bija tapsēts ar aveņkrāsas zīdu. Ienāca Tjērs un izturējās daudz sirsnīgāk, nekā Igo bija cerējis. «Starp mums pastāv nesaskaņa uzskatu ziņā,» sacīja Igo, «no kuriem nedz jūs, nedz es neatteiksimies. Bet sirdsapziņas jautājumos vienošanās staip mums ir iespējama.»

Tika norunāts, ka Rošforu neizraidīs trimdā, ka viņš varēs brīvi satikties ar saviem bērniem un ka viņam atļaus rakstīt. Igo uzstāja par amnestiju un pieprasīja izbeigt aklo paklausību militāristiem. Tjērs atzinās savā bezspēkā: «Esmu pavisam niecīgs diktators melnā frakā ...

Tāpat kā jūs, es esmu uzvarētais, kas izliekas par uzvarētāju; tāpat kā pār jums, arī pār mani birst lāstu krusa .. .» Atceļā kāda jauna sieviete, kas brauca tai pašā vagonā, rādīdama savam vīram kādu rindiņu laikrakstā, sacīja: «Viktors Igo ir varonis.» — «Klusāk!» vīrs čukstus atbildēja. «Viņš taču ir šeit.» Sieviete paņēma no sola dzejnieka platmali un noskūpstīja sēru lentu. Pēc tam viņa teica: «Jūs esat daudz pārcietis, mans kungs! Aizstāviet ari turpmāk uzvarētos.» Viņš tai noskūpstīja roku.

Nākamajā dienā Igo devās pie Rošfora. «Nebijis jūsu, es būtu pagalam,» sacīja cietumnieks. Turpmākajās dienās Igo gribēja apskatīt savu Parīzi. Gandrīz visas mājas, kuras viņš kādreiz bija dzīvojis, tagad bija sagrautas. Laikrakstā *«Le Rappel»,* kam atkal bija atļauts iznākt, Igo jau pirmajā numurā publicēja «Vēstuli redaktoriem»:

«Pašreizējā brīdī nepieciešams izdarīt vienu, tikai vienu. Un proti? Atkal uzcelt Franciju. Atkal uzcelt Franciju kādam nolūkam? Pašas Francijas dēļ? Nē. Visas pasaules dēļ. Apdzisušu gaismekli neviens neaizdedz paša gaismekļa dēļ... Gaismekli mēdz aizdegt arī tā dēļ, kurš to ir izdzēsis un izdzēsdams kļuvis akls; Francija ir jāatjauno arī Vācijas dēļ. Jā, Vācijas dēļ. Jo Vācija ir vergs, un Francija tai atkal atdos brīvību . . .»

So laikraksta numuru izdalīja par brīvu. Igo cienīja savus uzticīgos lasītājus, bet augstmaņi viņu neieredzēja. Viņiem nepatika Igo politiskie uzskati, un visi monarhis-tiskie un bonapartiskie saloni viņa ģēniju nomelnoja. Reiz salonā pie princeses Matildes (viņas trimda bija ilgusi tikai divus gadus) Teofīls Gotjē bija vienīgais, kas viņu aizstāvēja: «Ai, sakiet, ko gribat, Igo, miglāju, mākoņu, jūras un netveramo apveidu dzejnieks, joprojām ir liels!» Bet miglāju dzejnieks bija pastrādājis noziegumu, kļūdams ari par nabaga ļaužu dzejnieku.

Sis 1872. gads viņam šķita drūms. Janvāra vēlēšanās viņš cieta neveiksmi — visus atbaidīja viņa iecietība pret komunāriem. Februāri Parīzē pārradās viņa nelaimīga meita. Kādu laiku ģimene galīgi nezināja, kur Adele atrodas. Pēc tam kad Pinsonu nosūtīja uz Labarbades garnizonu, viņa devās tam pakaļ, bet nevienam nepaziņoja savu adresi un viena pati, bez kādiem līdzekļiem iesliga tādā vājprātā, ka bija nepieciešams viņu ievietot slimnīcā. Kad tur noskaidrojās, kas viņa tāda ir, viņu atveda uz Franciju nēģeriete «Selina Alvaresa Baa, melnādaina, enerģiska šās kolonijas iemītniece». *Viktora Igo piezīmļu grāmatiņā 1872. gada 23. februārī: «La primera negra de mi vida...»' 6. martā:* «Aizgāju pie ārsta Aliksa, aiznesu naudu Baa kundzei, kas septiņpadsmitajā brauc prom uz Trinidadu (no Liverpūles):

1. Par pakalpojumiem..... 500 franku
2. Viņas brauciens līdz Trinidadai .... 800 franku
3. Brauciens līdz Liverpūlei ..... 100 franku
4. Dažādu izdevumu apmaksa . . . . . 100 franku

Kopā: 1500 franku

Baa kundze man nodeva Adeles dārglietas. Viss salauzts un izlaupīts. Uzgāju savas sievas gredzenu. Atmiņai no Adeles uzdāvināju Baa kundzei divas zelta aproces, vienu spraudi un auskarus, arī zelta .. .» 10. *martā:* «Viņa brauc prom otrdien, divpadsmitajā. Pasniedzu viņai tūkstoš piecsimt franku *banknotēs* un zelta rotas. Man līdzi bija Žanna. Viņa vērīgi apskatīja melnādaino Baa kundzi . . .» Vai tā bija vienīgi piemiņa par viņas skumjo ceļa biedri, ka «pirmā nēģeriete manā mūžā» saņēma šīs dārglietas?

Adeli ievietoja Senmandē. No turienes viņa iznāca ārā (pēc Viktora Igo nāves) tikai tāpēc, lai dotos uz Sirēna pili, kādreizējo grāfienes Vodemonas muižu, uz greznu psihiatrisko slimnīcu, kur viņa apmetās atsevišķa savrup-rnājiņā. Tur tad viņa 1915. gada arī nomira astoņdesmit piecu gadu vecumā. Viņa bija klusa un nemaz nelikās [101]

nelaimīga, tikai bieži runāja visādas aplamības. Joprojām palikdama lieliska mūziķe, nenogurstoša pianiste, viņa sev piedēvēja visslavenāko operu autores godu. Izklaidēšanās nolūkā viņu šad tad veda uz zooloģisko dārzu un uz veikalu «*Bon-Marché*». Atmiņas par trūkuma pilno laiku Labarbadas salā radīja viņā savādas «bailes no bada», tādēļ visu, ko vien viņai iedeva, viņa, kā to dara suņi, paslēpa. Un, gluži tāpat kā kādreiz Ežēna slimības laika, Igo cieta no slepenas brūces. «Mana nabaga Adele, nabaga meitiņa, kas ir vairāk mirusi nekā miroņi .. . Cik ļoti man gribētos, lai šādas mokas neatstātu nekādu pēdu. Vakar es apciemoju savu nabaga meitiņu, ak vai, kas tās par šausmām! ...» Vienīgi darbs un jutekliskā dzīve spēja viņu atraut no šiem rēgiem. Sievietes joprojām ieņēma viņa dzīvē ievērojamu vietu. Toreiz viņam bija septiņdesmit gadu. «Ruī Blaza» atjaunošana «Odeona» viņu no jauna satuvināja ar aktrisēm. Ziljeta bija klāt drāmas lasījumā, kas bija sarīkots nākamajiem tēlotājiem. «Tur bija arī Ziljeta,» pierakstīja Igo 2. janvārī. «Ak atmiņas! ...» Loma, kuru kādreiz Igo kundze bija likusi atņemt Ziljetas jaunkundzei, — šī karalienes loma tagad bija piešķirta Sārai Bernārai, jaunai, lokanai, izmanīgai meičai ar milzīgām acīm un samtainu balsi. Sākumā viņa uzvedās neciešami, tēlodama izlutinātu bērnu, atteicās iet uz lasījumiem pie Igo, kuru viņa saukāja par «amnestēto komunāru». Viņš jau bija savaldījis dažu labu untumnieci un veda pie prāta arī Sāru Ber-nāru. Iepazinusies ar «Briesmoni», viņa ar to neprātīgi aizrāvās. «Šis Briesmonis bija burvīgs un tik asprātīgs, tik smalks un tik galants, turklāt viņa galantums bija izjūtams kā pagodinājums, nevis apvainojums. Un viņš bija tik labsirdīgs pret vienkāršajiem cilvēkiem un vienmēr jautrs. Protams, viņš nebija nekāds elegances ideāls, bet viņam bija atturīgi žesti, un viņa runas veidā bija kaut kāds maigums, vārdu sakot, viņā varēja just kādreizējo Francijas pēru ... Bieži vien, gribēdams kādu aktieri nostrostēt, viņš to uzrunāja dzejā. Reiz kādā

mēģinājumā es biju apsēdusies uz galda un šūpoju kājas! Viņš saprata manu nepacietību un, piecēlies pirmajā rindā parterā, iesaucās:

Vai spāņu karalienei klājas,
Uz galda sēžot, šūpot kājas?!»

Pirmizrādes dienā autors un aktrise bija vissirsnīgākie draugi. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1872. gada 20. februārī:* «Zāle bija pārpilnā. Es ieraudzīju un apsveicu Sāru Bernāru. *Bise de boca* [1] ...» *1872. gada 28. martā:* «Aizgāju uz «Odeonu». Redzēju Sāru Bernāras jaunkundzi viņas ģērbtuvē; viņa ģērbās ...» Vakariņās, kas notika pie Brebāna par godu simtajai izrādei, Igo bija skaistu dāmu ielenkts. Sāra viņam sacīja: «Nu, noskūpstiet taču mūs — mūs, sievietes! Sāciet ar mani!» Kad visas klātesošās skaistules bija noskūpstītas, viņa piebilda: «Un nobeidziet ar mani!» 1875. gada 2. novembrī, pierakstīdams Sāras Bernāras apciemojumu, Igo savā piezīmju grāmatiņā piebilda: *«No sera el chico hecho...* Bērns neiznāks.» Vai tiešām Sāra Bernāra, kurai no sakariem ar princi de Liņu jau bija mazs zēns, izteica tādu pašu vēlēšanos kā Marija Mersjē? Vai tiešām viņu tik ļoti bija iekvēlinājuši Viktora Igo darbi? «Un braucienu uz Angliju — to es esmu atlikusi,» Sāra Bernāra tai pašā 1875. gada rakstīja savam ārstam Lambēram. *«Īstais iemesls* ir tas, ka es baidos no *nepatikšanām,* Kuras man var rasties Viktora Igo dēļ. Esmu slima un ļoti nervozēju... mani kaitina cilvēku mū|ķigais egoisms! Rīt izmēģināšu pēdējo līdzekli. Sāra.»

Tieši Sāra Bernāra bija tā, kas 1872. gadā atnāca paziņot «savam mīļotajam Briesmonim» par «Odeona» direktora Šarla de Šillī nāvi. Bērēs Igo ieraudzīja astoņdesmit gadus veco baronu Teiloru, kurš Dzejnieku biedrības un Viņī laikā bija bijis viens no viņa pirmajiem draugiem un kuru viņš divdesmit piecus gadus bija pazaudējis no redzes loka. «Šai laikā viņš bija paguvis kļūt par senatoru, bet es — par trimdinieku.»

Starp neskaitāmajām pielūdzējām, aktrisēm, rakstniecēm, augstākās sabiedrības dāmām, kuras viņam toreiz piedāvāja savu draudzību un kuru fotogrāfijas pildīja viņa intīmās piezīmju grāmatiņas (rūpīgi pielīmētas dažu lappušu otrajā pusē un bieži vien izrotātas ar sakaltušām puķēm), sirds karaliene patlaban bija Judite Gotjē, ļoti skaista tumšmate. «Iesārta sejas krāsa un lielās acis ar garajām skropstām piešķīra šim domīgajam, it ka snaudulīgajam radījumam neizprotamu, noslēpumainu sievietes — sfinksas burvīgumu .. .» Igo ar viņu iepazinās un saka viņu aplidot, dzīvodams Briselē, kur viņa bija

[1] Noskūpstīju uz lupām. (Spān.) ieradusies kopā ar savu viru Katilu Mendesu. 1872. gadā Judīte Gotjē bieži satikas ar Igo, lai parunātu par savu tēvu. «Labsirdīgais Teo» toreiz smagi slimoja ar sirdi, bet viņam vairāk nekā jebkad vajadzēja strādāt, lai nopelnītu sev iztiku. Igo draudzīgi piedāvāja ņemt viņu līdzi uz Gērnsi salu, bet tad,

liekot vērā, ka brauciens slimniekam būtu bīstams, izgādāja Teofilam Gotjē pensiju. 12. jūlijā Igo uzrakstīja Judītei sonetu «Ave, *Dea, moriturus te salutat*»

Daudz nāvei kopīga ar skaistumu mūždienu:
Tiem abiem tumsība un gaisma allaž klāt,
Tie abi valdzina ar senu miklu vienu,
Un vienas bailes tie mēdz sirdī modināt.
Kad mūža vakars mans jau tuvāk nāk jo dienu,
Ar jums es, sievietes, kā senāk vēl labprāt Sev acis tīksminu, un, pirms vēl tumsā brienu,
Sis daiļums palīdzēs man dienas skaistināt.
Kas, uzlūkojis mūs, gan, Judīt, uzminētu,
Ka mūsu likteņi tā tuvināties spētu?
Tas mirdzums skatienā jums vid no viņsaules,
Bet gars mans lidinās pa tālo zvaigžņu telpu;
Mēs saskaramies jau ar vispasaules elpu —
Ar savu daili jūs, ar saviem gadiem es.

Viņam bija septiņdesmit gadu, viņai — divdesmit divi, bet viņa tam piederēja *toda*[102] [103]. Viņa apsolījās, asprātīgi un eleganti apspēlēdama kādu vārsmu no «Ruī Blaza»;

«Mans pavēlniek,
Pie jūsu kājām tumsā cilvēks slāv.
Tas gaida .. .
Esmu pārdomājusi un izšķīrusies.
Paldies.
Judīte M.»

Reibinoša uzvara; viņš vēlējās, lai Judīte atbrauktu uz Otvilhauzu. Jo gribējās tur no visiem patverties. «Ruī Blaza» panākumi modināja visos teātru direktoros vēlēšanos atjaunot ari citu Viktora Igo drāmu uzvedumus. «Taču vienas lugas mēģinājumi,» viņš sacīja, «kavē mani uzrakstīt citu lugu, bet, tā kā man ir palikuši tikai kādi četri pieci jaunrades gadi, man gribas paveikt pēdējos darbus, ko esmu iecerējis... Īstenībā man vajadzētu aizbraukt.» Būdams nebeidzamas zinātkāres apsēsts cilvēks un mūžīgs sieviešu pavedējs, kuru galīgi nomāca politika un daiļās klausītājas, viņš alktin alka pēc darba vientulībā un grāmatu lasīšanas. Viņa 1870. gadā pārdzīvotais medus mēnesis ar Parīzi 1872. gadā bija pārvērties par sīrupa mēnesi, kā sacīja Bairons. Brīnišķīgais krājums «Baigais gads» tika uzņemts bez īpašas sajūsmas. Prese viņam bija ņēmusi ļaunā to, ka viņš bija iestājies par Luīžu Mišelu, par Anrī Rošforu, par visiem uzveiktajiem komunāriem un par simpatizēšanu sociālismam. «Ejot lejā pa kāpnēm,» rakstīja Gonkurs pēc kādas vizītes Larošfuko ielā, būdams aizgrābts no šā dižgara laipnības un pieklājības, «sirds dziļumos es tomēr sajutu ironiju ta tukšā un skaļā mistiskā žargona dēļ, kādā augstprātīgi sarunājas tādi

cilvēki ka Mišlē un Igo, gribēdami, lai apkārt esošie viņus notur par praviešiem, kam ir darīšana ar dieviem . ..» Viss sanāca kopā, lai aizbraukšana viņam kļūtu vēlama; laizdama darbā visus greizsirdīgas sievietes un uzticamas miļakās solījumus, Ziljeta aicināja viņu uz «mūsu jauko un skaisto Gērnsi». Igo atsaucās uz šo aicinājumu:

Tik svešs un vientulīgs šai pilsētā es jūtos...
Nekā vairs iekarot es cita nevēlos —
Jo manas mīļās sirds — tā man jau iekarota...

Neatradis sev vietu starp abu nometņu fanātiķiem, viņš atkal alka pēc godpilnas izpircējas trimdas. Pa ceļam apstādamies Džersī sala, 1872. gada 7. augustā Igo laimīgs devās uz Gērnsi.

VAKARA PIEDZĪVOJUMI

Tas zeņķis Kupidons ar tauru skaņām skaļām Pie manis atgriezies jau mūža novakarā ...

Viktors Igo

Otvilhauza. Prieks par atgūto gaismas pārpilno belve-deru un bangainajiem jūras viļņiem. Žiljeta atplaukusi: «Šeit ir viss — uguns un liesmas, saule un milestība zemes virsū un debesīs, manā sirdī un dvēselē, es Tevi dievinu...» No jauna ik rītu viņa vēro signālu; no jauna viņa apbrīno sava kunga izrotātās mājas «fantastisko skaistumu»; no jauna ledainā rīta vēsumā viņa noskatās uz sava iemīļotā augumu; no jauna viņa ir laimīga, redzēdama, ka viņas «dārgumiņa» darbs virzās uz priekšu milzu soļiem. Dažos mēnešos viņš uzrakstīja veselu virkni uzmetumu «Brīvajam teātrim», dzejoļus jaunajai «Gadsimtu leģendas» sērijai un vienu no saviem labākajiem romāniem — «Deviņdesmit trešais gads».

Sākumā mājā dzīvību ienesa Alise ar saviem bērniem. Bet tik jaunai atraitnei nepavisam nepatika vientulīgā dzīve sala vīratēva vecās mīļākās aizbildnībā. Alise Igo bija maiga un laba sieviete. Vai tad viņu varēja vainot par to, ka viņai bija garlaicīgi? Žiljeta, runājot par Alisi, kļuva dzēlīga. 1872. *gada 8. septembri* viņa rakstīja Viktoram Igo: «Izņemot mūs abus, neviens nesaskata skaistumu mierīgajā un jaukajā pastaiga pa šo brīnišķīgo salu ...» Jau pēc viena mēneša Alise nolēma aizvest bērnus uz Parīzi. *Žiljeta Druē — Viktoram Igo 1872. gada 27. septembri:* «Man sažņaudzas sirds, iedomājoties, ka viņu aizbraukšana Tevi sāpinās... Es mīlu Tevi, bet ļoti labi saprotu, ka ar to nepietiek, lai Tu pašlaik nejustos kā nelaimīgākais tēvs pasaulē . . .»

Pirmajā oktobrī Fransuā Viktors (slims ar tuberkulozi), Alise, Zoržs un Zanna devās ar kuģi uz Franciju. *Piezīmju grāmatiņā:* «Viņi iekāpj ekipāžā ... Es noskūpstu Žannu, viņa ir pārsteigta un saka man: *«Papapa,* kāp taču iekša!» Es aizveru durtiņas. Ekipāža sāk ripot. Es eju viņiem pakaļ līdz ielas stūrim. Viss izgaist. Sirds sāpīgi sineldz . ..» 15. *oktobri:* «Nekādu ziņu par maniem mazuļiem. Šķiršanas no viņiem saīsinās manu mūžu. Tā nav liela nelaime ...» *3. novembri:* «Vēstule no Alises. Viktors ir ļoti slims. Mani māc skumjas . . .»

Pols Meriss un Eduārs Lokruā mudināja Viktoru Igo drīzāk atgriezties Parīzē, lai tur nodotos politiskajai darbībai. Bet viņš bija pārliecināts, ka viņa vienīgais glābiņš ir Gērnsi sala: «Šeit vienā nedēļā es padarīšu vairāk nekā Parīzē vesela mēneša laikā.» Un kvalitāte nebija zemāka par kvantitāti. Kad nomira «labsiidigais Teo», Viktors Igo savā «Kapa elēģijā» uzrakstīja dažas skaistākas vārsmas visā franču dzejā:

Mans draugs un dzejniek, tu nu skumjo dzīvi savu

Šeit esi pametis, lai sakustu ar slavu ...
Es galvu noliecu pie tavas kapenes ...
Drīz es tev sekošu. Lai durvis paliek vaļā.
Nav izņēmumu šeit, mēs visi — dabas daļa)
It visus izkapts skars — šis likums grozāms nav!
Un miglā gaisīsim, kurp bāli steidzam jau,
Viss gadsimts varenais un gara milži spoži.
Klau, kontinenti dun, skan atbalss nerimstoši:
Tur gāžas ozoli un kalni tzaug tur,
Lai taptu Heraklam dižs beru ugunskurs.[1]

Nevainojama, nepārspējama meistarība. *Judīte Gotjē — Viktoram Igo:* «Paldies, meistar! Kopš viņš no mums ir aizgājis, šis man ir pirmais prieks... Cik viņš justos laimīgs, redzēdams šo pagodinājumu, ko dievs piešķīris savam skolniekam! Bet šis vārsmas nav rakstītas ar Jūsu dārgo rokrakstu. -Vai Jūs man neatsūtītu manuskriptu? ...» *Viktors Igo — Judītei Gotjē:* «Cienītā kundze, saņemiet manuskriptu ... Mūsu dārgais un lielais dzejnieks, kas bija Jūsu tēvs, no jauna atdzimst Jūsos. Meklējot ideālu, viņš radīja Jūs, Jūs, kas kā sieviete un gaišs saprāts esat pilnīga skaistuma iemiesojums. *Skūpstu Jūsu spārni-ņus* ...» Šī frāze piešķir vēstulei intīmu pieskaņu.

Nekad nevienu romānu viņš nebija rakstījis ar tik lielu prieku kā «Deviņdesmit trešo gadu». *1872. gada 21. novembri:* «Šodien sāku rakstīt grāmatu «Deviņdesmit trešais gads» (pirmo nodaļu). Manā *stiklu istabā* acu priekšā man ir Šarla portrets un Zorža, un Zannas divi portreti. Es paņēmu Parīzē nopirkto jauno kristāla tintnīcu; atkorķēju pavisam jaunu tintes pudeli un ielēju tinti jaunajā tintnicā; paņēmu rīsi audekla papīra, ko speciāli nopirku šai grāmatai; paņēmu labu, vecu spalvu un sāku rakstīt pirmo lappusi ...» *16. decembri:* «Tagad es rakstīšu, kājas stāvēdams, nepārtraukti katru dienu, ja dievs tā būs vēlējis .. .»

Rakstīt, kājās stāvot, — tā viņš bija strādājis -«Parīzes Dievmātes katedrāles» laikā, kad viņam bija trīsdesmit gadu; astotajā gadu desmitā viņš nebija zaudējis ne jaunrades spēku, ne iedvesmu. «Deviņdesmit trešā gada» pamatā ir konflikts, kas viņu bija interesējis jaunībā, konflikts starp baltajiem un zilajiem, bet tas nenotiek dvēselē, kā, piemēram, Mariusam «Nožēlojamos», bet darbībā. Vide — tās vietas, kur atradās šuāni, viņam bija

'Viktors Igo. Teolīlam Gotjē («Visas liras stigas»).

labi pazīstama. Fužēra, Dola, meži ar dobajiem kokiem, Bokāža ar savām lauku mājam — visas šīs vietas viņš kādreiz bija apmeklējis kopā ar Žiljetu, tā bija viņas dzimtene. Viņa tam bija uzrakstījusi atmiņas par šo braucienu. Kādreiz karā pret vandejiešiem majors Igo bija izradījis žēlsirdību. Dēlam bija pilnas tiesības pārņemt šo sižetu, risināt to tā, kā piederas objektīvam tiesnesim, un paradīt abās

nometnēs — monarhistu un republikāņu nometnē diženumu līdzās nežēlībai. Govēns, gados jaunais zilo vadonis (Igo viņam bija piešķīris Ziljetas Druē dzimto uzvārdu), ir īsts un augstsirdīgs varonis, bet ari marķīzs de Lantenaks, aristokrāts un šuāns, upurē savu dzīvību, lai glābtu trīs bērnus. Dialogi romānā ir teatrāli. Bet ari franču revolūcija bija teatrāli cildena un dramatiska. Tās varoņi nostājās lepnas pozās un palika tajās līdz pat nāvei. Šo pārcilvēku radīšanai Viktoram Igo noderēja viņa māksliniecieskais trūkums — patoss. Ziljeta šo grāmatu parrakstija ar lielu sajūsmu: «Esmu pilna apbrīnas, rakstīdama pie galda, uz kura aizvien vairāk un vairāk pieaug Tavu šedevru skaits.»

Tūkstoš astoņi simti septiņdesmit tiešā gada 1. janvāri viņa atkārtoja lūgsnu, ko Igo kādreiz viņai bija sacerējis: «Mīļais dievs, dod, lai mēs vienmēr dzivotu kopā! Uzklausi viņa lūgšanu manī, uzklausi manu lūgšanu viņā. Dod, lai viņš būtu ar mani katru manu dzīves dienu un katru mirkli mūžibā. Dod, lai es vienmēr, gan šajā, gan viņā dzīvē, būtu noderīga un mīlēta. Noderīga savam mīļotajam un viņa mīlēta. Glāb mūs, pārveido mūs, savieno mūs! ...» Viņu mīlestības gadadienā jau četrdesmito reizi viņa tam algadināja to 1833. gada februāra ritu, kad, stāvēdama pie sava loga, viņa tam sūtīja gaisa skūpstus, bet tas ik pēc soļa atskatījās un atbildēja viņai ar to pašu. «Viss ir pārvērties, esmu ietērpusies vecuma drānās, bet mana sirds un mana dvēsele ir palikusi jauna un dievina Tevi tāpat kā pirmaja diena, kad es kļuvu Tava ...»

Ai, cik ļoti viņai bija vajadzīgs šis rituāls un šis atmiņas, lai saglabātu gribu dzīvot! Jo viņas *dievišķais skolotājs* (tas bija viņas zaimojošais izteiciens) palika nelabojams. Kad 1872. gada 20. novembrī Gērnsi salā ieradās «dzidro tīras udeņu» nāra Marija Mersjē, viņas vasaras mīļākais viņu diez cik laipni neuzņēma. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā:* «Es viņu aizsūtīšu uz Londonu un no turienes uz Briseli. Ceļu samaksāšu . . .» Un tas notika tāpēc, ka Ziljeta bija izdarījusi aplamību: 1872. gada martā viņa bija pieņēmusi pie sevis divdesmit divi gadi vecu vejas šuvēju Blanšu, kas bija bīstami skaista. Jaunā atbraucēja bija itin izglītota meiča: ar savu pareizrakstu un rokrakstu viņa varēja godam sacensties ar Jūliju Šenē; viņa zināja no galvas daudz dzejoļu, it īpaši Igo dzejoļu. Druē kundze, kas bija nogurusi no sekretāres pienākumiem, domāja pat uzticēt viņai Igo manuskriptu pārrakstīšanu. Blanša bija nevainīga meiča, bez kādas koķetērijas. Sastapusi šo prātīgo jaunavu pie veciem draugiem, kas valsts apvērsuma laikā bija izrādījuši Igo savu uzticību, Ziljeta pierunāja meiču pamest darbu šūšanas darbnīcā. Viņai ne prātā nenāca, ka šās rīcības dēļ tiks apdraudēta viņas pašas laime.

Lanvēnu uzaudzināta, Blanša tika uzskatīta par viņu meitu vai mazmeitu, un šo izdomāto radniecību viņi nekad nenoliedza. īstenībā Blanša Marija Zēlija bija dzimusi 1849. gada 4. novembrī un viņas

vecāki nebija zināmi. Šādos gadījumos Francijas likums ieteic dot bērnam *Iris* vārdus, no kuriem vienu atļauts uzskatīt par tā uzvārdu. Melnīgsnējā, smuidri noaugusī Blanša ar skumjo skatienu, ar savu brīnišķīgo augumu, graciozajām un lēnajām kustībām Viktoram Igo nevarēja nepatikt. Lauvēni, kas bija no sirds uzticīgi Ziljetai un kam nebija nekādu ilūziju par Minotauru, pieteica savai audžumeitai uzvesties prātīgi. Starp citu, Parīzē viņai nekādi uzbrukumi nebija jāatvaira. Judīte Gotjē, Sara Bernāra, Džeina Eislere, Eiženija Gino, Zelija Robēra, Albertīne Serāna un daudzas citas — ar tām pilnīgi pietika slavenā dzejnieka nesā-tibai.

Otvilhauzā Blanša atradās vienatnē ar Jūras veci un uzreiz sajuta viņa neatvairāmās burvības iedarbību. Slava, ģēnijs, saprāts, jaunrades spēks — kā lai noturētos pretī būtne, kuru žilbināja viņa bagātīgā šedevru straume? Jūsmošana ir viens no ceļiem uz mīlestību. Turklāt ķēniņš Dāvids juta kārdinājumu. Kādu laiku viņš godīgi mēģināja cīnīties pret savu iekāri. To pierāda piezīmju grāmatiņas. *1873. gada 27. janvāri: «Alba. Peligro. Aguar-darse. No quiero malo para ella, ni para la que tiene mi corazon...»* («Blanša. Briesmas. Uzmanies. Es nevēlos nekā ļauna nedz viņai, nedz tai, kurai pieder mana sirds .. .») Kad viņš kļuva uzmācīgs, nabaga meitene likās tik nelaimīga, ka cilvēkēdējam kļuva viņas žēl: *«Viņa man nekad nesoli jās... Viņa murmināja: «Kungs...» — bet es: «Kundze.. .» Pagaidām esmu redzējis tikai mazlietiņ viņas krūtis ...»*

Pa taku gājām mēs gar pašu kraujas malu.

Kur vēl kā sendienās redz dziļu, tumšu alu,

Kur, dārzā vilinot, vieds mīlas pūķis mīt Un paradīzē sauc, bet peklē grūž tūlīt, ir ziedu laiks. Un mēs pa silu abi ejam.

No bāli rožainas top sarkana tai seja,

Es — pilns līdz maļam trauks, kur mīlas skurbums krāts,

Un abiem droši vien pec viena tvīkst mums prāts...'

Igo viņu pārkristīja par *Albu un* nesa viņai rakstītos dzejoļus. Viņa bija apžilbināta, uzveikta, bet varonīgi turējās pretī. Taču pēc vairākiem mēnešiem cīņas nabaga meiča padevās un, būdama ļoti skaista, dāvāja dzejniekam tādu pašu laimi kā citkārt 2iljeta. To viņš tai pateica, kā mēdza teikt visām, lieliskās vārsmās. Nekad vēl vecais savaldzinātājs nebija rakstījis tik kvēlus dzejoļus. Uzvara ka aizvien pastiprināja viņa jaumades spēkus. Viņa romaniņš lieliski saderēja ar lauku dzivi un ziedošajiem dzīvžogiem, tāpēc viņu pastaigas ar Blanšu piešķīra tik daudz skaistuma briestošajām druvām.

Nelaimīgā kārtā Otvilfeerijā majoja 2iljeta, kas pārāk labi prata atklāt nelaimi, un viņa drīz vien uzminēja, kas notiek Otvilhauzā. Tomēr 20. maijā Igo neaizmirsa sacerēt savu parasto lūgsnu: «Es gribu, lai mūsu abu dveseles Tavu svētku svētītājā dienā saplūstu kopa kā maigi rītausmas stari... Manas lūpas skūpsta Tavas kājas, un mana

dvēsele skūpsta Tavu dvēseli . . .» Bet šī dvēsele palika pilna šaubu. 2iljeta lika Blanšai izsūdzēt grēkus. Blanša raudaja, lūdza piedošanu, apgalvoja, ka viņai esot līgavainis; ar Lanvēnu piekrišanu tika nolemts, ka viņa bez kada skandāla atstās Gērnsi salu.

Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1873. gada 1. jūlijā: «Blanša aiziet prom no 2. 2. Viņu aizstās Henrieta (Mor-vana), kas ieradīsies 15. jūlijā ... Blanša šorīt brauc prom uz Parīzi caur Džersī salu. Sizanna pavadīs Blanšu uz kuģi. Rīt, trešdien, uz Granvilu neviens kuģis neiet. Blanšai būs jābrauc uz Senmalo. ..» *liljeta Druē — Viktoram Igo 1873. gada 1. jūlijā:* «Ne bez satraukuma palīdzu sagatavoties nabaga Blanšai aizbraukšanai, kaut gan man

' Viktors Igo. Mežs («Visas liras stīgas»).

ir (vai arī šķiet, ka man ir, bet tas jau ir viens un tas pats) daudz iemeslu par viņas aizbraukšanu neskumt. Starp citu, arī viņa pati grib braukt prom, un pašlaik viņas seja staro aiz prieka. No visas sirds un patiesi novēlu viņai atrast Parīzē savu laimi... Ja es šai ziņā varētu viņai kaut kā palīdzēt, labprāt to darītu, tikai, protams, ja tas nenāktu par ļaunu manas pašas laimei...»

Varbūt skaistā *Alba* patiešām apgalvoja Ziljetai, ka viņa «atgriežas Parīzē, lai tur apprecētos»; varbūt arī Igo no sirds nozvērējās nekad vairs ar to nesatikties. Bet mīlas valdzinājums ir stiprāks par jebkuru zvērestu. «Deviņdesmit trešais gads» bija pabeigts; par Fransuā Viktoru pienāca satraucošas ziņas; Gērnsi bez *Albas* Viktoru Igo garlaikoja. 1873. gada 31. jūlijā viņš aizveda Ziljetu uz Franciju. Tjēru bija nomainījis Makmalions; triumfēja viri ar epoletēm, un varēja likties, ka gatavojas jauns valsts apvērsums. Vismaz represijas bija pastiprinājušās. Rošfors, kuru Tjērs, būdams uzticīgs savam solījumam, bija atstājis Francijā, tagad tika nosūtīts katorgā uz Numeju noziedznieka būri. Lielajam amnestijas sludinātajam bija paredzams milzu darbs. Kad viņš runāja par Nacionālo sapulci vai par Makmahonu, «viņa seja parādījās nepielūdzams bargums un acīs iegailējās dusmas».

Viņš apmetās «Oteijā» Sikomoru avēnijā pie sava mirstošā dēla, kuru rūpīgi kopa Šarla Igo atraitne. Tur viņus visus redzēja Gonkūrs: Fransuā Viktors zvilnēja atzveltnes krēslā, viņam bija «vaska dzeltena seja, un viņš bija sarāvies čokurā, it kā būtu nosalis», un blakus viņam stavēja tēvs, «taisns un stalts kā vecs hugenots kādā drāma». Ēdot pusdienas, Igo dzēra neatšķaidītu Sirēnas vīnu, atcerēdamies sava brāļa Ābela kādreiz rīkotos mielastus pie Sagē mātes, milzu omletes un ceptos cāļus. «Tur mēs tikām daudz dzēruši šo vīniņu brīnišķīgajā sarkano jāņogu krāsā . ..» Spēcīgais un veselīgais sirmgalvis blakus mirstošajam dēlam, kas bija gluži zils aiz aukstuma, uz Gonkūru atstāja smagu iespaidu.

Par spīti Ziljetai dotajiem solījumiem, Igo uzreiz satikās ar Blanšu

— *toda*. Viņš tai noīrēja dzīvokli Turnelas krastmalā. Gandrīz katru dienu pēc brokastīm viņš uzkāpa omnibusa Batiņola — Botāniskais dārzs imperiālā un brauca jūsmot par dzīvo statuju.

Dažreiz viņi pastaigājās Botāniskajā dārzā; viņa ņēma līdzi groziņu ar rokdarbu un strādāja «klusuciezdama un nopietna» vai arī, pēkšņi kļuvusi jautra, «sāka dziedāt kādu bērnu dziesmiņu». Tā biļa apbrīnojama idille: File-mons un Amarillis. Ja atceļā viņiem gadījas satikt kādu ubagu, Igo tam pasniedza dāvanu, it kā gribētu aizlūgt dieviem par kādu grēku, un savā piezīmju grāmatiņā blakus izdevumiem par izpriecu kārtīgi ierakstīja samaksu par žēlsirdību. Lai viņu tiesātu, saka Barress, «vajadzētu zināt, kādā mērā fiziskā mīlestība spārnoja viņa ģēniju». Kad vīrieša instinkts apvienojas ar dzejnieka aizraušanos.— kur lai rod spēku tam turēties pretī? Bet Igo pats šad tad sevi nosodīja. Stāvot pie mirstošā Fransua Viktora, blakus Alisei un viņas bērniem, viņam mēdza uznākt kauns, gandrīz vai sirdsapziņas pārmetumi šās dubultās dzives dēļ, un viņš sajuta tādu kā garīgu pagrimumu. Ar sirdi un prātu viņš ilgojās pēc šķistākām vecumdienām. Bet miesa viņu vilka uz omnibusa imperiālu pie sniegbaltās statujas Turnelas krastmalā.

Ak, mūsu vājais gars, ak, lielais nespēks tavsl Tev zemas kaislības pa spēkam uzveikt nav,

Un velti nomokies tu, šķiezdams savus speķus.

K|ust spārni netīri! Šķists eņģelis krīt grekāl Par visu miesai spēks! It viss tai pakļauts tiek.

Ta ari Dāvidam jo smagi grēkot liek,

Un prātus Sokrātam spēj grozit Aspazija,

Un nāvi Zālamans pats brālim spriedis bija.

Jo valdzināja to pārlieku Sulamite .. .[104]

Sie pārāk zaļoksnējā vecuma slavenie piemēri Ziljetu nenomierināja. Septembri viņa lika kadas privātas slepenpolicijas aģentam Viktoru Igo izsekot un atklaja, kā viņa to nosauca, «viņa kaunpilnās dēkas». *Piezīmju grāmatiņā* 1873. *gada 19. septembri pīkst.* 7.30. «Katastrofa. Ziljetas — Z. Ž. vēstule. Drausmīgs satraukums. Baismīga nakts ...» Atstājusi viņam atvadu vēstuli, Ziljeta aizbēga, kā viņa to mēdza darīt jaunībā. Satriekts, izmisis un uztraucies Igo uzsāka meklēšanu, izsūtīdams uz visām malām telegrammas.

Piezīmju grāmatiņā no 1873. gada 22. septembra līdz 24. septembrim: «Tris satraukuma pilnas dienas... Neizturamas mokas. Un saltā nepieciešamība turēt visu noslēpumā: man jāklusē un jāizliekas, ka nekas nav noticis ... Es rādu mierīgu seju. Bet sirds man vai lūst...»

Beidzot Igo uzzināja, ka Ziljeta redzēta Briselē. «Cerības stariņš.» Kad viņu atrada, viņa bija ar mieru atgriezties. *Piezīmju grāmatiņā 1873. gada 26. septembri:* «Es nebūšu klāt «Marijas Tjudoras» ģenerālmēģinājumā ... lai nepalaistu garām vilciena pienākšanu

pulksten deviņos un piecās minūtēs. Gaidīju stacijā stundu un piecpadsmit minūtes. Nebiju nekā ēdis. Nopirku par vienu sū maizīti un pusi no tās apēdu. Vilciens pienāca deviņos un piecas minūtēs. Mēs atkal satikāmies. Izmisumam līdzīga laime...» Jo viņš to tik maigi mīlēja. «Mana laime ir prom,» viņš bija teicis, kad nodomāja, ka tā viņam uz mūžu zudusi, bet vecais fauns viņā negribēja mirt, un Ziljeta nespēja pieļaut prātīgo domu, ka vitāla spēka pārpilnais iemīļotais ir palicis vēl jauns, kad viņa jau ir novitusi. Viņa tam lika zvērēt «pie mirstošā dēla galvas», ka viņš pārtrauks sakarus ar Blanšu. Bet savu vārdu viņš neturēja. Pēc šās krīzes nekavējoties sekoja jauna krišana, un piezīmju grāmatiņas ņirbēt ņirb no ierakstiem par satikšanos.

Žilļeta Druē — Viktoram Igo 1873. yada 16. oktobri: «Patiešām es vairs nespēju paciest tās mokas, kas nemitīgi rodas manā nabaga vecajā mīlošajā sirdī, un nostāties pretī veselam baram jauno kārdinātāju, pēc kurām Tu varbūt arī netiecies, kaut gan tas arī vēl nav pierādīts . ..» *1873. gada 18. novembri:* «Mans dārgais un mīļotais, negribu traucēt Tavu labklājību, taču nespēju nedomāt par to, ka es ar savu vecveco mīlestību droši vien izskatos visai nožēlojama starp šīm vistiņām ar spilgtajām spalvām un aso knābi, kuras Tevi aicina, vienā gabalā kladzinādamas: «Pekopēn, pekopēn, pekopēn,» — kamēr Tu, mans nabaga balodītis, saņēmis pēdējos spēkus, dudini tām pretī: «Boldūr, boldūr, boldūr.» [1] Tik ilgi jau turpinās fantastiskās medības, bet Tev vēl aizvien tās nav apnikušas, vēl Tu neesi zaudējis drosmi... Sākot ar šo dienu, es noglabāšu savu sirds atslēgu padurvē un došos prom, kur acis rāda . . .»

Fransuā Viktors nomira 1873. gada 26. decembrī. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā:* «Vēl viens trieciens, visbriesmīgākais trieciens manā mūžā. Tagad man palikuši tikai Zoržs un Zanna ...» Bēres — tāpat kā Sarla bēres —

' Norāde uz leģendu «Par skaisto Pekopēnu un daiļo Boldūru», kas ietverta apraksta «Reina». *(Autora piezīme.)* bija bez mācītāja. «Cik daudz ļaužu!» Flobērs rakstīja Zoržai Sandai. «Un tāds klusums! Ne mazākās nekārtības! Nabaga Igo tēvs, kuram es netiku klāt, lai viņu apskautu, bija stipri satriekts, bet turējās vīrišķīgi.. .» Kāds laikraksts viņam pārmeta, ka dēla bērēs viņš bijis mīkstajā platmalē. Mazais Luījs Blāns teica aizkustinošu runu:

«No Viktora Igo diviem dēliem jaunākais dodas pie vecākā. Pirms trim gadiem viņi abi bija pilni kūsājošas dzīvības. Nāve, kas viņus toreiz bija izšķīlusi, tagad viņus atkal savieno. Kādreiz viņu tēvs rakstīja:

Viss, kas vēl palicis no manas ģimenes,
Ir — meita, dēls.
Ak dievs! Sai klusuma un naktī eju es,
Jo ir jau vēls.

Kad no viņa sāpju plosītās sirds izlauzās izmisuma kliedziens: *«Jel palieciet jus divi šeit pie manis!»* — vai viņš paredzēja, ka daba pret viņu būs tik nepielūdzama? Vai viņš paredzēja, ka viņa māja kļūs par *māju bez bērniem?* Liktenis it ka bija vēlējis piešķirt viņam līdzīgās daļās ciešanas un slavu, iegrūst viņu nelaimē, kas tikpat liela kā viņa ģēnijs.»

Tūkstoš astoņi simti septiņdesmit ceturtā gada 1. janvārī viņš pamodās ap pulksten diviem nakti un sāka pierakstīt vārsmu, kas viņam bija ienākusi prātā: *«Kāpēc man jādzivo? Vai tāpēc vien, lai mirtu?»* Bet viņš zināja, ka tā nav taisnība. Par spīti atkārtotajiem likteņa triecieniem, vecais ozols stingri turējās; par spiti bēdām, Igo strādāja ar lielu aizrautību. Viņš nenogurstoši «pilnveidojās un kļuva aizvien spēcīgāks savā mākslā ... Kādas brīnišķīgas vārsmas,» sacīja Pols Valerī, «vārsmas, ar kurām neviena cita vārsmas nevar salīdzināties ne pantmēra, ne iekšējās uzbūves, ne skanējuma, ne piesātinātības ziņā, — viņš tika uzrakstījis sava mūža pēdējā posmā ...» Moriss Barress jūsmoja par «Igo pēdējo dzejoļu skanējumu, kas līdzinās jūras šalkoņai, kad pret krastu skalojas viļņi», viņš apbrīnoja «spēku, kāds piemīt vecam vīram, kas nes milzu dārgumus un steidz tos parādīt cilvēkiem zelta tīrradņa veidā, neapstrādātu, jo zina, ka viņam drīz jāmirst».

So ārkārtīgo spēku un meistarību Igo pats apzinājās. Usč, kas 1874. gada janvārī ēda pie viņa pusdienas, viņš sacīja: «Es esmu kā mežs, kas vairākas reizes izcirsts, — jaunie dzinumi kļūst aizvien spēcīgāki un dzīvīgāki ... Jau pusgadsimtu es izsaku savas domas gan prozā, gan dzejā, taču jutu, ka neesmu izteicis pat tūkstošo daļu no tā, kas manī ir . ..» Jaunie dzejnieki izmisīgi meklēja vēl viņa neieņemtās augstās virsotnes, lai tur novietotos. Nespēdami gūt uzvaru tai jomā, kur sekmīgi darbojās Igo, viņi mēģināja radīt kaut ko citu. Patlaban nāca pasaulē simbolisms, — bet kura simbolistu poēma varēja būt skaistāka, noslēpumaināka un drūmākā par «Kāpnēm»? Vai Malarmē «Burvju gaitenis» neved uz Viktora Igo «lielo ģērbtuvi»? Malarmē to ļoti labi saprata, un neviens neizteicās labāk kā viņš par vecā burvja «lieliskajām drupām». Kā veikls žonglieris Malarmē uzjautrinājās, rādīdams, kā vienu vai otru jaunās skolas dzejoli būtu uzrakstījis Igo. «Un vai jūs zināt,» viņš jautaja, «kurš viņa dzejolis man liekas visskaistākais? «Saule nogrima šovakar mākoņos».»

Ar saviem laikabiedriem Igo vairs neuzturēja nekādus sakarus. Visi tuvākie draugi bija miruši. Uz. akadēmiju viņš negāja. Kādreiz viņš labprāt bija apmeklējis sēdes, kurās pārrunāja par vārdnīcu, izrādīja interesi par vārdu etimoloģiju un par vēlējuma izteiksmes noslēpumiem. Bet tagad no amata brāļiem viņu šķīra politika. Pirmo reizi pēc 1851. gada decembra Igo ieradās Konti krastmalā 1874. gada 29. janvārī, lai piedalītos akadēmiķa vēlēšanās: savu balsi viņš gribēja

nodot par sava vecā drauga Aleksandra Dimā dēlu. Pēc divdesmit piecu gadu prombūtnes institūta darbinieki viņu vairs nepazina, un viens no šveicariem viņam sacīja: «Nepiederošiem ieeja aizliegta!» Tad otrs teica: «Ejiet nu ejiet! Tas taču ir Viktors Igo kungs.» Direktors, izsaukdams vārdus, aizmirsa viņu minēt. Tikai pieci akadēmijas locekļi pienāca paspiest viņam roku. Bet, kad viņš gāja cauri pagalmam, visi ziņkārīgie, kas tur bija sapulcējušies, noņēma cepures.

IV

KUSr IEI.S 21

Tūkstoš astoņi simti septiņdesmit ceturtā gada 29. aprīlī Igo ar visu ģimeni apmetās uz dzīvi Klišī iela 21. Viņš bija noīrējis divus stāvus: vienu — sev, Alisei un bērniem, bet otrajā atradās pieņemšanas telpas un Druē kundzes istabas. Žiljeta nelikās ātrāk mierā, kamēr neuzrau-sās tai stāvā, kur bija guļamistabas. Bet tad Alise sāka gausties, ka viņai trūkstot vienas istabas, un piedraudēja, ka brauks projām kopā ar Zoržu un 2annu. Tas bija visu-spēcigs līdzeklis, kā izdarīt uz vectēvu spiedienu, un 2il-jelu palūdza nokāpt vienu stāvu zemāk. So nepatīkamo nieku viņa uzņēma traģiski.

Tūkstoš astoņi simti septiņdesmit ceturtā gada 7. *maijā:* «Mans dārgais un karsti mīļotais, šķiršanās, no kuras es baidījos kā no nelaimes, jau ir notikusi!... Mana sirds ir piina skumju priekšnojautu. Sis stāvs, kas mūs šķir, ir kā salauzts tilts starp mūsu abu sirdīm. Sākot ar šo vakaru, jebkura tuvība starp mums ir izbeigta ... Mēģinu sevi uzmundrināt ar domu, ka laimi, ko es zaudēju, Tu iegūsi no abiem saviem mīļajiem mazbērniem ...»

Par visām savām nelaimēm viņa, protams, uzvēla vainu «saltajām un patmīlīgajām Sarla Igo atraitnes prasībām». Jau pagājušajā vasarā Žiljeta Druē, pamezdama Gērnsi un dodamās uz Pigala ielu Parīzē, bija rakstījusi: «Vienosimies kopīgā lūgšanā, lai miers, vienprātība un laime atkal ienāk Tavā ģimenē un nekad to vairs neatstāj . ..» Viņa rakstīja savam Viktoram, ka tas vienmēr ir bijis «savu piederīgo dziļas nepateicības upuris... Sarla atraitni ir ielenkuši slikti cilvēki, kas viņai dod sliktus padomus, un, pati to neapzinādamās, viņa atrodas Tavu ienaidnieku sliktajā ietekmē.. .» Bet Igo bija labvēlīgi noskaņots pret Alisi, kas bija jauna un skaista.

Dzīvoklis atradās ceturtajā un piektajā stāvā; Igo gāja augšā pa kāpnēm, nemaz neaizelsdamies. Redze viņam bija saglabājusies kā jaunam cilvēkam, un viņš jutās ļoti pārsteigts, kad viņam pirmo reizi mūžā iesāpējās zobi. «Kas tad tas?» viņš jautāja. Katru vakaru viņš uzņēma pie sava galda divpadsmit vai četrpadsmit viesus (skaitlis trīspadsmit viņam joprojām iedvesa nepārvaramas bailes). Viņam patika pulcēt ap sevi jaukas sievietes, viņš tām skūpstīja rokas un izrādīja visvisādu uzmanību. Savus viesus viņš saņēma, kājās stāvot, ai baltu vai melnu zīda kaklasaiti, kas bija sasieta zem atlokāmās

apkaklītes stūriem. Pie galda Druē kundze sēdēja viņam pie labās rokas, «ģērbusies ar mazliet teatrālu un vecmodīgu eleganci» — melnā samta kleitā ar senlaicīgu mežģīņu krūšu lakatiņu, un izskatījās bālāka nekā mežģīnes. Ēdieni gandrīz vienmēr bija vieni un tie paši, jo Igo nepatika pārmaiņas: zivs tirbo muslīna mērcē vai omārs; vērša cepetis; zosu aknu pastēte; saldējums. Ēstgriba namatēvam joprojām bija saglabājusies apskaužama. Pēc pusdienām visi devās uz sarkano viesistabu. Druē kundze klusītiņām snauduļoja; «skaistie, sirmie mali apņēma viņas smalko seju kā divi dūjas spārni, un ņiebura lentas tikko kustējās no šās aizmigušās vecenītes klusas, gandrīz vai lēnprātīgās elpas».

Nabaga Ziljeta vēl vienmēr aizstāvēja savu veco mīlestību, bet elles rotaļa turpinājās. *Viktoram Igo 1874. gada*

13. janvāri: «Es Jūs pavadīju ar acīm līdz savas ielas pagriezienam, kā to mēdzu darīt agrāk. Bet Jūs — Jūs ne reizi neatskatījāties, lai man mīļi pamātu ar galvu kā senos laikos. Ko tas pierāda??? Lai labāk nav atbildes uz šiem trim jautātājiem, kas izskatās pēc gailēniem ar piešiem ... Neatkarīgi no manis un mūsu attiecībām, manuprāt, Tu darītu labi, ja pamazām atbrīvotos no visām vīriešu un viņu naudas maku ķērājām, kas ložņā ap Tevi kā negausīgas kuces . . .» Kādas savas vēstules epigrāfā Ziljeta 'citēja Voltēru: «Kam sirds neatbilst vecumam, tas pieredzēs visas vecuma nelaimes.»

Kaut gan Ziljetas mīļotais ik dienu iesēdās omnibusā Batiņola — Botāniskais dārzs, lai, kā viņš teica, «baudītu vientulību pūļa vidū», bet īstenībā brauca pie Blanšas, Ziljeta kādu laiku bija greizsirdīga viņa dēļ uz Judīti Gotjē. Igo, kas bija solījis, ja arī ne uzticību, tad vismaz atklātību, parādīja viņai dzejoļus, kuri bija veltīti «J. kundzei», sniegbaltajai skaistulei: «Nivea *non Irigida.»* [105] Nežēlīgs godīgums. Tomēr Žiljetai labāk patika šī sāncense, izslavēta skaistule, dzejnieka meita un dzejnieka sieva, nekā kaut kāda nevienam nepazīstama Blanša. Ziljeta lūdza Viktoru «rīkoties pilnīgi brīvi» un pavēstīja, ka «nepretosies» dzejnieka un «viņa skaistās iedvesmotājas savienojumam». Viņš zvērēja, ka šī viņa tieksme palikšot tīri platoniska. Bet tā jau sen nebija tāda, un, starp citu, Ziljeta Viktoram Igo atbildēja, ka iekāre jau ir sirdī notikusi uzticības laušana. Lai Žiljetu nomierinātu, Igo viņai nosūtīja dzejoļus — tikpat skaistus kā tos, kurus viņš pasniedza Judītei; Žiljetai veltīto dzejoli viņš nosauca: «Nemirstīgajai».

Vai tiešām, gaišums mans un nevīstošā daile,
Vai tiešām mūžīgais no gaistoša jūt bailes?
Vai debesskaistumam, kas dievei novēlēts,
Gan būtu jābaidās, ka zemes skaistums lēts To spētu uzvarēt? Vai jūs, kas vaidat viena Pār tam, kas nozied jau, kad beigusies ir diena,
Kas pļavas izrotā, kad pienācis ir maijs Un tikai bridi tvan to

arams reibigais, —

Vai tiešām baidāties no dzirkstelēm, kas spēji Var vējā uzliesmot un ko var apdzēst vēji?

Jus greizsirdīga? Jūs? Un jutāt nemieru?

Jūs — mūžīgs gaišums mans! Un mana mīla — tul

Jel esi mierīga, tu, kurai liesma rada,

Tu, debesdzidruma kas savas dienas vadi,

Tev pieder mana sirds, un lai tev mierīgs prāts,

Jo es kā saule tev arvienu esmu klāt,

Un, ja nu dažureiz kāds stariņš sāņus kiistu,

Vai nieka rozes dēļ lai zvaigzne izsamistu? ..

2iljeta bija «pārsteigta un aizkustināta līdz sirds dziļumiem ... Tomēr es sajutu it kā asmeni, kas izdūrās man cauri sirdij,» viņa piebilda. Un ja vēl viņas vecā mīļākā nerātnības daritu to laimīgu! Taču laimīgs tas nebija. *Žiljeta — Viktoram:* «Tev patik lakstošanās, lai tā būtu kāda būdama, pat nejauši pagadījusies. Bet tas rada pretīgumu un nesaskaņu Tavā dzivē un plosa man sirdi ... Met, cik vien gribi, savu un manu laimi šai Da-naīdu mucā, nekad Tu to pietiekami nepiepildīsi, lai atrastu kaut pilīti tādas baudas, ar kādu Tu kāro dzesēt savas slāpes. Tu neesi laimīgs, mans karsti mīļotais, mans nabadziņ, un es neesmu laimīgāka par Tevi. Tu ciet no sāpīgās sieviešu sērgas, un ši čūla kļūst aizvien lielāka, jo Tev trūkst drosmes reizi par visām reizēm to piededzināt. Bet es ciešu tāpēc, ka Tevi pārāk stipri mīlu. Abiem mums ir sava nedziedināma kaite. Diemžēl! . . .» Un tiešām — kā vienam, tā otram tā bija jūtu un gribasspēka slimība.

Taču erotiskie murgi neskāra darbam veltītās rita stundas. Jau no pašas rītausmas kaimiņi viņu varēja redzēt viņa «midzeni» stāvam pie pults ar sarkano kamzoli mugurā un pelēko apmetni uz pleciem. Vakarā, draugu ielenkts, ka Flobērš saka, viņš bija «apburošs». Edmons de Gonkūrs, kas 1875. gada 27. decembri bija Kliši ielā

'Viktors Igo. Nemirstīgajai («Visas liras stigas»).

pusdienās, atceras, ka Igo bija ģērbies svārkos ar samta apkakli, ar brīvi apsietu baltu fulāra kaklasaiti, kā dzejnieks, atmeties uz dīvāna, runāja par samierinātāja lomu, kuru viņš turpmāk gribot tēlot. Pusdienas bija līdzīgas cienastam, kādu «ciema mācītājs sarīko savam bīskapam». Pie galda sēdēja Banvilu laulātais paris, Senviktors, Dallozs, Ziljeta Druē un Alise Igo, «skaista un smaidīga melnā mežģīņu tērpā ar kuplām krokām ... viņas velna apsēstais meitēns un rāmais dēlēns ar samtainajām acīm». Pie ēdamistabas zemajiem griestiem par viesu galvām karājās «gāzes lampa, no kuras karstuma ciemiņiem sāka vārīties smadzenes». Alise, smakdama nost, sāka par to skaļi žēloties, bet Igo joprojām dzēra vien mierīgi šampanieti un apburošs, daiļrunīgs turpināja sarunas, nelikdamies zinis par citu sajūtām. Pēc

pusdienām viņš lasīja viesiem savus dzejoļus.

«Mēs sastapām Igo ēdamistabā,» stāsta Edmons Gon-kūrs, «viņš stāvēja viens pats pie galda, gatavodamies savu dzejoļu lasīšanai, un šī gatavošanās kaut kādā ziņā atgādināja iluzionista iepriekšēju sagatavošanos, izmēģinot kādā kaktiņā savus trikus. Un tad Igo jau stāv viesistabā, atspiedis muguru pret kamīnu, rokā viņš tur lielu papīra lapu, fragmentu no sala uzrakstītās poēmas, daļu no manuskriptiem, kuri novēlēti bibliotēkai un kurus, kā viņš pastāsta, viņš ir rakstījis uz audekla papīra, lai tie ilgāk saglabātos.

Tad viņš lēnām uzliek brilles — kuras aiz zināmas koķetērijas ilgu laiku negribēja valkāt — un ilgi domīgs slauka ar mutautu sviedru lāses, kas klāj viņa pieri ar uztūkušajām dzīsliņām. Beidzot viņš ķeras pie lasīšanas, izmetis ievadfrāzi, it kā gribēdams mums darīt zināmu, ka viņam galvā vēl ir veselas pasaules: «Kungi, man ir septiņdesmit četri gadi, un es tikai tagad sāku literāro darbību.» Viņš mums nolasa poēmu «Tēva pliķis» — «Gadsimtu leģendas» turpinājumu, kurā ir pārcilvēciski skaistas vārsmas. Ļoti interesanti redzēt, kā Igo lasa! Uz kamīna viss ir sagatavots tikpat kā lasīšanai teātrī — deg četrpadsmit sveces, kas atspīd spogulī, dzejniekam aiz muguras deg spoža uguns un mirdzošajā fonā izceļas seja, rēga seja, kā viņš pats sacītu, kuru apņem oreols, starojums, kas apspīd īsi apcirptos matus, balto apkaklīti un ar rožainu gaismu spiežas cauri viņa mazliet iešķeltajām satīra ausīm .. .»

1875. gadā Alise aizveda savus bērnus uz Itāliju. Vectēvs viņiem pastāvīgi rakstīja. *1875. gada 5. septembri:* «Mīļā Alise, man ir šādi jaunumi: viss ir kārtībā, taču ... 16. augustā, kad es kāpu ārā no omnibusa, — klausies, Zorž, un klausies, Zanna, — uz galvas man uzkrita kāds slaists. Tas notika tik negaidot, ka es biju pārsteigts, bet, tā kā man bija lauztas tikai dažas ribas, izsisti daži zobi un cietusi viena acs, tad es steigšus piecēlos un, nekā neteicis, skrēju uz mājām, lai reliģiskajiem laikrakstiem nesagādātu prieku paziņot, ka esmu miris... *Papapa.* Vai, gandrīz aizmirsu: papagailim nobeidzās sieva. Atraitnim papagailim es uzdāvināju jaunu barības galdiņu, par ko samaksāju divdesmit franku (barības galdiņa cena). Pasniedzis dāvanu atraitnim papagailītim, dāvinu arī Jums, mījā Alise, divdesmit franku.» Rēķins draudzībai nekaitē.

Klišī ielā bez draugiem literātiem mēdza pulcēties arī draugi politiskie darbinieki: Luijs Blāns, Zils Simons, Gambeta, Klemanso. Laiks pamazām bija nomierinājis prātus, radās slieksme piedot Komūnai, un tad nu Igo, žēlsirdības aizstāvis, kļuva par tādu kā priekšteci. Ziljeta, kas kāroja pēc Igo popularitātes, gribēja, lai viņš atkal pievēršas politiskajam darbam. 1876. gada janvārī pēc Klemanso priekšlikuma tika izvirzita Igo kandidatūra uz senātu, un otrajā gājienā viņš tika ievēlēts. *Ziljeta Druē — Viktoram Igo 1876. gada 19.*

janvāri: «Šķiet, ka jau Tava klātiene vien šai aplamību un neģēlību juceklī ienesīs gaišumu, tas ir, kaut ko labu, skaistu, godīgu un taisnīgu kā dieva tā kunga *Hat lux* [1] ...» Bet Igo uzreiz redzēja, ka viņa ietekme būs niecīga. Abās parlamenta palātās cinisms guva virsroku pār ideāliem, un šis Trešās republikas pirmais senāts bija gaužām maz republikānisks.

Igo aizstāvēja amnestiju, atmaskodams skandalozo kontrastu starp represijām, kurām pakļāva Astoņpadsmitā marta cilvēkus (tas ir, komunārus), un iecietību, ar kādu izturējās pret Otrā decembra dalībniekiem: «Laiks izbeigt rīcibu, kas pārsteidz cilvēku sirdsapziņu. Laiks atmest kaunpilno divkosību mēru un svaru sistēmā. Es prasu pilnīgu un galīgu amnestiju par visiem Astoņpadsmitā marta nodarījumiem...»[1'] Par Igo priekšlikumu balsoja. Tas saņēma desmit balsis. Visi pārējie senatori

[1] Lai top gaisma. (La/in.)

[J] Viktors Igo. Runa par amnestiju 1876. gada 22. maijā senāta («Darbi un runas», «Pēc trimdas»).

balsoja pret. Bet laužu pūļi Parīzē viņu uzņēma labāk nekā parlaments un meta viņam puķes. *liljeta Druē — Viktoram Igo 1876. gada 23. maijā:* «Ja publikai bijušas tiesības balsot, uzreiz tiklu pasludināta amnestija un Tevi ar triumfu nestu uz rokām par to, ka Tu tik augstsirdīgi un tik skaisti to pieprasīji. Taču gribot negribot šai nežēlīgajai muļķu varzai amnestija tomēr būš jāpasludina ...»

Šās neveiksmes dēl vīlusies, Ziljeta skuma pēc trimdas gadiem un laimīgās Gērnsi salas: «Putni jau sajūt pavasara tuvošanos, cits citam pakaļ laidelējoties ... Pat es jūtu sevi atplaukstam visas mūsu jaunības dienu mīlestības atmiņas, un mana vecā sirds pukst straujāk, domājot tagad par Tevi. Cik jauki būtu vienam otiu mīlēt Gērnsi sala . . . kad manā dārziņā uzzied puķes, kas veido Tavu monogrammu, un kad aiz maniem logiem klusi šalko jūra Ai, ar kādu prieku es mainītu Versaļu un tās pili, tās senātu ar visiem tā bezsiržiem un tukšpauriem oratoriem pret savu mājiņu «Otvilfeeriju» un pret Olvilhauzas senāta godīgajām rejām! ...»

Tūkstoš astoņi simti septiņdesmit septītais gads bija politisku kauju gads. Ministru padomes priekšsēdis Zils Simons, kas bieži ciemojās Kliši ielas namā, ebrejs ar Romas kardināla raksturu, velti mēģināja vienoties ai Makmahonu, kurš necieta Gambetas antiklerikālismu. «Mēs vairs nevaram iet kopā,» Makmahons sacīja Zilam Simonām. «Labāk lai mani gāž, jo es negribu palikt un pakļauties Gambetas kungam.» Pēc maršala ieskatiem, tas bija hierarhijas jautājums. Viņš paziņoja, ka izmantos tiesības, kādas viņam dod konstitūcija, un atlaidis deputātu palātu ar senāta piekrišanu. Igo sapulcināja pie sevis kreiso deputātu vadoņus, lai aizkavētu šā nodoma īstenošanu. *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1877.*

gada

19. septembri: «Makmahona manifests. Viens cilvēks met izaicinājumu visai Francijai.. .»

Dažas dienas pirms tam viņš bija pieņēmis pie sevis Kliši ielā pulksten deviņos no rīta Brazīlijas imperatoru donu Pedro, kas pret viņu izturējās tā, kā viņš kādreiz bija gribējis, lai izturētos Francijas karaļi, kā līdzīgs ar līdzīgu. Ienācis iekšā, imperators bija teicis: «Iedrošiniet mani, es mazliet kautrējos,» — pēc tam piebildis: «Man ir godkārīga vēlēšanās — lūdzu, iepazīstiniet mani ar Žannas jaunkundzi.» Igo sacīja meitenei: «Zanna, es tev stādu priekša Brazīlijas imperatoru.». Viņa vīlusies nomurmināja: «Viņam nav tāda tērpa . . .» Kad dzejnieks pateica: «Ser, stādu priekšā jūsu majestātei savu mazdēlu,»— imperators atbildēja: «Šeit ir tikai viena majestāte — Viktors Igo.» Dons Pedro pieņēma ielūgumu iorasties kādu otrdien pie dzejnieka uz pusdienām kā vienkāršs ceļotājs līdz ar parastajiem viesiem, kas šai dienā mēdza Viktoru Igo apmeklēt.

Senāts bija kā dūcošs bišu spiets. Viktors Igo, Makma-hona ienaidnieku galvenais vadonis, izvirzīja komisijā svarīgu jautājumu: «Ja prezidents atlaidīs deputātu palātu un tomēr tiks sakauts, — vai viņš pakļausies nācijas gribai?» Klātesošais ministrs neuzdrīkstējās atbildēt. 21. jūnijā Viktors Igo norunāja garu un skaistu runu pret palātas atlaišanu.

«Man ļoti gribētos ticēt uzticības zvērestiem, bet es ļoti labi atceros, ka reiz mēs tiem noticējam. Ta nav mana vaina, ka es to atcerējos. Es redzu līdzību, kas mani uztrauc un ne jau sevis dēļ, jo man vairs nav ko savā dzīvē zaudēt, bet nāvē es varu visu laimēt, — es uztraucos savas dzimtenes dēļ. Kungi, uzklausiet sirmgalvi, kas ir redzējis to, ko jums varbūt nāksies redzēt, — sirmgalvi, kuram zemes virsū nav citu interešu kā jūsējās un kurš jums visiem, draugiem un ienaidniekiem, dod neliekuļotus padomus, jo viņš jau ir tik tuvu mūžīgajai patiesībai, ka nav vairs spējīgs ne ienīst, ne melot. Jūs grib ievilkt avantūrā. Tad nu uzklausiet cilvēku, kas avantūru ir pārdzīvojis. Jums būs jāsaduras ar nezināmo. Uzklausiet cilvēku, kurš jums saka: «Es šo nezināmo zinu.» Jūs uzkāpsit uz kuģa, kura bura jau pland vējā un kurš drīz dosies tālā, daudzsološā ceļojumā. Uzklausiet cilvēku, kurš jums saka: «Apstājieties! Es jau esmu pieredzējis kuģa grimšanu ...»» [106]

Kreisie viņam dedzīgi aplaudēja. Nākamajā dienā astoņus gadus vecā Zanna, ienākusi vectēva istabā, viņam jautāja: «Nu, vai senātā labi izgāja?» Senātā izgāja ļoti labi, bet runa, kā aizvien, pārliecināja tikai tos, kuri jau agrāk bija pārliecināti par oratora taisnību.

Palātas atlaišana tika taisnīgi nobalsota — to izšķīra niecīgs pārākums: simt četrdesmit deviņas balsis pret simt trīsdesmit. Jaunajās vēlēšanās republikāņi saņēma ievērojamu balsu vairākumu: trīssimt

divdesmit sešas balsis pret divsimt. Maršalam kļuva neiespējami noturēt pozīciju. «Vajag vai nu padoties, vai aiziet no posteņa,» sacīja viņam Gambeta. Viņš padevās, pēc tam atlūdzās. Viktora Igo lomu kreiso uzvarā ierobežoja viņa vecums un tas, ka viņš jau bija attālinājies no valsts lietām, bet ši loma bija neapstrīdama. Tagad «Trešajā republikā viņš bija kļuvis par patriarha un skolotāja personificējumu».

Patriarham bija ne viena vien Rute. Katru dienu pēc brokastīm viņš izgāja no nama Klišī ielā, no «elles mājokļa», kurā Lokruā, ko bija iemīlējusi Alise, izturējās kā kašķīgs noteicējs un kurā «drūmi noskaņotā» Ziljeta pastāvīgi pārbaudīja kabatas, slepenās atvilktnes un intīmās piezīmes. Dažreiz Igo brauca pie Blanšas, dažreiz apciemoja peldētāju Mariju, jo Vjandenas nārai «dzīve nebija padevusies» un viņa šad tad atrakstīja, lūgdama pēc jauna pabalsta. Viņa dzīvoja Krimas ielā, netālu no Bit-šomonas parka un Vācijas avēnijas[107], kvartālā, kurp varēja nokļūt ar tramvaju Zvaigznes Montolonas laukums — Troņa laukums. Piezīmju grāmatiņās par laiku no 1875. līdz 1878. gadam vārdi *Krima, Somona, Vācija un Star-Monlh²* nozīmēja — Marija Mersjē. Pirms šiem vārdiem parasti atradās vārdiņi *palīdzība* vai *pabalsts* un sekoja kāds cipars. Pēc piezīmju grāmatiņām mums ir zināms, ka Igo vedis Mariju uz Bitšomonu uz «piparkūku gada lirgu» un uz Pērlašēza kapsētu.

«Parasti es braucu ar tramvaju, kuram ir maršruts no Zvaigznes laukuma līdz Troņa laukumam, un ar omnibusu Bataņola — Botāniskais dārzs,» Viktors Igo rakstīja sakarā ar jauno — 1878. gadu Omnibusu ģenerālās kompānijas valdes priekšsēdim. «Atļaujiet man ar Jūsu starpniecību pasniegt abu līniju konduktoriem un kučieriem piecsimt Iranku ...»

Tai pašā laikā Viktoram Igo sevi atgādināja «d'Onē kundze no Rivoli ielas 182. nama» un lūdza no viņa naudu. «Uzdāvināju viņai divus tūkstošus franku,» viņš pierakstīja. «Nekavējoties nosūtīju.» Kas laužsirdis, par tām maksā.

«MĀKSLA BŪT VECTĒVAM.

Tūkstoš astoņi simti septiņdesmit septītajā gadā Igo publicēja dzejoļu krājumu «Māksla būt vectēvam». Viņš allaž bija mīlējis bērnus, viņš tos saprata, viņš gaužām jūsmoja par to pirmatnību, dabiskumu un dzejiskumu. Traģiski zaudējis dēlus un meitas, viņš sirsnīgi pieķērās saviem mazbērniem. Žoržs bija skaists un nopietns zēns, Žauna — jautra draiskule. Vectēvs ar viņiem rotaļājās, zīmēja viņu ģīmetnes, glabāja viņu mazos zābaciņus, tāpat kā Žans Valžans glabāja Kozeles bērnu dienu kurpītes.

Žanna mēdza teikt: «Es biju tik labiņa pie Papapa, es nerunāju nevienu vārdiņu.» *Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1873. gada 31. oktobrī:* «Žoržs, pārkāpis mātes aizliegumu sakarā ar ievārījuma burku, man sacīja: «Papapa, vai tu man vari dot atļauju, ka es šorīt esmu ēdis ievārījumu?...» Un *29. oktobrī:* «Vakar vakarā atradu savā gultā lelli, ko Žanna bija noguldījusi uz mana spilvena, lai tā «pačučētu» (pagulētu) kopā ar Papapa.» Šādi atradumi viņu sajūsmināja. Viņš ļāva mazbērniem salikt rotaļlietas uz saviem manuskriptiem. 1873. *gaaa 12. novembrī:* «Pēc brokastīm aizbraucām uz Senmande, viņa (Ž. Ž.), es un mazā Žanna. Mana nabaga meita iekārtota, cik vien labi iespējams; viņa ir mierīga un jūtas labi. Žanna noskūpstīja savu krustmāti un atceļā par viņu daudz runāja ...» Mājup braucot, viņi apstājās pie kādas konditorejas. Četrarpus gadu vecumā (1873. gada 14. februārī) Žoržs bija klāt atjaunotajā «Marionas Deloimas» izrādē un nākamajā dienā no rīta līdz vakaram skandināja: «Nes garām 'bendi!» Pie Parīzes Dievmātes katedrāles Žoržs lepni sacīja: «Vectētiņa torņi.» Igo rakstīja svinīgus veltījumus mazbērniem dāvātajās grāmatās. «Baigā gada» eksemplārā, kas bija domāts Žoržam, viņš ierakstīja: «Žoržam — pēc piecpadsmit gadiem.»

Nemaz man bai|u nav no tuvās nākotnes,
Kad liels Tu izaugsi un būšu miris es.
Bet Žannai dāvātajā eksemplārā ierakstīts:
Šai dzīvē dīvainā jūt, Žanna, Tavu tēlu.
Audz, topi sieviete, bet paliec vienmēr cēla.

No vedeklas Igo prasīja, lai šie mazie bērni būtu kl-it visos mielastos. Aukles viņus varēja apguldīt tikai pulksten vienpadsmitos vakarā. Bet dažreiz, Žoržs Igo raksta, «mēs aizmigām maltītes vidu, balsu murdoņas ieaijāti. Edmons de Gonkūrs man stāstīja, ka Zanna kādu vakaru aizmigusi ar vistas kāju rokā, uzgūlusi ar vaigu uz šķīvja ...»

Lielajās svētku dienās bērni dzēra par Papapa veselību. «Es, vismazākā, dzeru par vislielāko,» sacīja Zanna 26. februārī. Šos vārdus droši vien bija izdomājis Meriss vai Vakerī. Savā dzimšanas dienā

Zanna bikli lūdza: «Pasakiet man tostu.» Ja vectēvs rūca, Zanna viņu strostēja: «Nebaries, kad tevi mīl!» Trīs gadus vecajai Martai Feva-lai, kad tā bija nerātna, sešus gadus ''eca Zanna stingri sacīja: «Ļaunais zēns un labais suns», «Nejaukais karalis un labā blusa». Ar zoss spalvu uz kartona gabaliņiem viņš tiem zīmēja bildītes, kas tika lietotas par labām un sliktām atzīmēm uzvedībā, un šos zīmējumus tie atrada pie galda zem savām salvetēm. «Dažreiz tās bija eņģcliskas bērnu sejiņas ar sprogainiem matiem un zvaigžņu vainagiem galvā,» atceras Žoržs Igo, dažreiz tie bija dziedoši fantastiski putni, kas atvērtiem knābjiem satupušies uz ziedos slīgstošiem zariem ...»

Krājums «Māksla būt vectēvam» daļēji radies no «apburtā un sajūsminātā» vectēva ierakstiem piezīmju grāmatiņās. Daži dzejoļi («Mēness», «Zannu ietupināja tumšā būcenī») nebija nekas cits kā bērnu vārdiņu salikšana dzejā. Vēl citos izteiktas vectēva jūtas, brīnoties par to, ka viņš, kas tika karojis ar imperatoru, ir *maza bērna uzveikts.* Bet viņš domāja, ka dzejniekam no parastās dzīves izpratnes allaž jāpāriet uz dzīves noslēpumu izdibināšanu. Zooloģiskajā dārzā viņš skatījās uz briesmīgajiem nezvēriem reizē ar bērna un ar gudra vīra acīm. Mazie gan mazliet baiļojās, tomēr daudz smējās. Bet sirmgalvis prātoja:

Es neprasu, lai dievs vienmēr ar gudru prātu Ik darbu aizsākto bez steigas apdomātu,

Tik lielam dzejniekam viss allaž piedots tiek:

Ka maigi uzziedēt viņš persikziedam liek,

Ka varavīksni met pār klusināto Pontu Un kolibrijam steidz likt blakus mastodontu.

Trūkst gaumes sirmgalvim — tas nava noslēpums.

Viņš hidru gravā sviež, tārps mīt, kur mitrums glums,

Un pēc Rablē, kas pilns tik atjautīgu joku.

Cērt Mikelandželo ar izveicīgu roku.

Tāds man ir dievs; to tādu atzīstu .. .*

'Viktors Igo. Pazīstamais grāfs Bifons... («Māksla būt vectēvam»)

Šeit viņš vienlaikus aizstāvēja gan dievu, gan dzejnieku Igo, gan kontrastus dabā, gan antitēzes dzejā, Pie tīģera krātiņa bērni sacīja: «Paskaties, cik liels kaķis!» Bet dzejnieku mulsināja zvēra milzu rīkle, kad tas gai laikodamies žāvājās, un viņš ar sajūsmu vēroja, «no *vienas puses, šausmas, no otras, — mīlestību».* Un, tā kā dzejnieka māksliniecisk meistarība nemitīgi auga, viņš papildināja šo grāmatu ar dzejoļiem, kas tika radīti «no nekā», — vai nu pavisam tāliem no dzīves īstenības, kā, piemēram, «Vakara noskaņas», vai arī ar impresionistiskiem, kā, piemēram, dzejoļi par rītausmas trokšņiem Gērnsi salā:

Balsis es dzirdu. Caur plakstiņiem iespiežas gaisma.

Pētera baznīcas zvans dziedot šūpojas gaisā.

Klaigas. «Šurp, tuvāki» — citcitam tā peldoties sauc.
Čivina putni. Tiem līdz čivinot ?.anna trauc.
Zoržs viņu pakliedz. Dzied gailis. Uz jumta kā oji
Iečirkstas skārds. Aizdip ieliņā zirgu soji.
Izkapts švīkoņa, kāds zajo mauriņu apgriezt steidz.
Klaudz virs galvas un rīb — tur jumiķi darbu veic.
Ostas trokšņi. Pūš mašīnas šņākdamas tvaiku.
Kara orķestris skan, nograndot laiku pa laikam.
Kņada krastmalā. Francūži divi. «Paldies... Paliec
sveiks!...»
Ir jau vēls — sarkanrīklīte drīz man labrītu teiks.
Kaut kur tālumā kalvē klaudz veseru dunoņa smaga.
Odens burzgulo. Tvaikonis elš, mirkli pazib starp viļņiem
vaga.
Ieskrien istabā muša. Un vareni dim
Jūras elpa, nemūžam kas nenorimst.'

Krājumam bija lieli panākumi. Cilvēkiem patīk vienkāršas un maigas emocijas. Vectēvs, kas labprāt uzņemas un mīl savu lomu, vienmēr patiks. Turklāt dievināt bērnus līdzigi tam, kā ļoti daudzi dzejnieki apdziedājuši savas iemīļotās, bija gluži jauns paņēmiens. ««Gadsimtu leģendas» dzejniekam,» rakstīja Teofils Banvils, «vienīgi viņam varēja rasties šī vēlēšanās, un būs ļoti pareizi sacīt, ka mākslā un dzejā tēma «Bērns» sākas tieši no viņa un kļūst dzīva tikai ar viņa darbiem . ..» Pirmo krājuma izdevumu izpirka dažu dienu laikā; šim izdevumam itin driz sekoja vairāki jauni izdevumi. Zoržs un Zanna kļuva par leģendāriem bērniem, par kuriem Parīze jūsmoja tāpat kā Londona par saviem troņmantniekiem.

VI

VELNS UN VIŅA DZIŅAS

Mīlīgās pastaigas ar 2oržu un 2annu un eņģeliskās vectētiņa vārsmas nedrīkst sagrozīt Viktora Igo tēlu viņa mūža pēdējos gados. Bērna šķīstības dievināšana nebūt nedarīja galu vectētiņa mīlas nerātnībām. 1877. gada 11. janvārī Alīse viņam pavēstīja, ka pēc sešiem atraitnībā nodzīvotajiem gadiem viņa precēšoties ar Eduāru Lokruā, Bušdironas departamenta deputātu, kādreizējo Renāna sekretāru, dzēlīgu un asprātīgu žurnālistu. Gatavodamās pasūtīt laulību paziņojumus, viņa izteica vēlēšanos, lai paziņotāju vidū figurētu arī viņas slavenais vīratēvs. Tas ir, viņa lūdza, lai Viktors Igo pats paziņotu, ka viņa dēla Sarla atraitne vairs nesauksies «skanīgajā vārdā» — Igo. Lai uzturētu ilūziju par draudzīgu ģimeni, dzejnieks bija ar mieru. *Viktors igo — Alisei 1877. gada 27. martā:* «Mīļā Alīse, Jus zināt, ka es nekad neizsūtu paziņojumus ... Taču Jūsu dēļ pārkāpšu savu paradumu šai jautājumā: negribu Jums atteikt lūgumu, kuru Jūs izteicāt tik jauki un mīlīgi, tik graciozi un eleganti. Ja nu Jūs to tik ļoti gribat, ievietojiet manu uzvārdu savos paziņojumos. Luijs Blāns un Vakerī[108] — nekā labāka Jūs nevarējāt izvēlēties ...» Kādudien Alisei likās, ka viņa uzgājusi vienā no Igo dzejoļiem aplinkus izteiktu domu par neuzticīgām atraitnēm, un tas viņu apbēdināja. Igo, kuram jaunās sievietes bēdas ķērās pie sirds, viņai aizrakstīja: «Mīļā, dārgā un brīnišķīgā Alīse, mana meita, mans bērns, nomierinieties. Sis dzejolis uzrakstīts vairāk nekā pirms gada — varu Jums parādīt manuskriptu. Tāpat kā Jūs, es zinu, ka savu likteni esat uzticējusi krietnam un augstsirdīgam cilvēkam. Man prātā ir tikai viena doma — Jūs svētīt...»

Pēc vedeklas laulībām Viktors Igo savā rīcībā kļuva vēl brīvāks. Viņš to izmantoja ļaunprātīgi, kaut gan viņam bija septiņdesmit pieci gadi. Turklāt viņš labi apzinājās visas nedienas, kādas sagaida iemīlējušos sirmgalvi. Viņš bija uzrakstījis komēdiju «Samaitātais Filemons», kas palika tikai uzmetumā, un šai komēdijā nežēlīgi izsmēja pats sevi. Filemonu nepavisam neatturēja maigās Baukidas sāpes, viņš padevas jaunās Aglajas burvestībai.

Gūt jaunu meiču vecas sievas vietā!...
Ēst mīkstu plāceni, ne sausiņā kost cietā.
Ne sa|u speķi krimst, bet baudīt galu svaigu!
Ai, saldā burvība ar starojumu maigu!
Lai vecā vācas prom! Ar viņu izbeigts viss.
Ak dievs, es apzinos, ka esmu nelietis.

Atgriezies mājās pēc uzdzīves, Filemons atrada Baukidu mirušu aiz nabadzības un bēdām. Izmisis viņš meklēja patvērumu pie savas iemīļotās, bet Aglaja nežēlīgi zobojās par vecīgo mīļāko, kas starp klepus lēkmēm dvesa: «Es tevi mīlu.» *Scenārija nobeigums:* «Pār

sirmgalvi nogrūst nakts tumsa. Tas ir viņa kārdinātājs — katra cilvēka pazudinātājs velns, — kas viņu apreibinājis ar mīlestību, pieņemdams Aglajas izskatu. Turpretī Baukida bija viņa eņģelis. Tas viss tiek pateikts beigu skatā debess zilgmē pēc nāves ...»

Pēc šā skaudrā nobeiguma redzams, ka Filemons sevi nosodīja. Dvēsele nepiedeva *«zemisku, dzīvniecisku apmierinājumu».* Turklāt tas viss bija nogurdinošs pat tik spēcīgam augumam, kāds bija Viktors Igo. «Pirmais bildinājums, *grāvis cura,»* viņš ierakstīja savā piezīmju grāmatiņā, bet pēc tam 1875. *gada 30. jūnijā:* «Ar mani notika kaut kas dīvains — pēkšņs atmiņas zudums. Tas ilga apmēram divi stundas ...»

Viņš sev darīja pāri arī ar literāro un sabiedrisko darbu: publicēja «Stāstu par kādu noziegumu», jo uzskatīja šo darbu par aktuālāku nekā jebkad, atbalstīja 2ila Grevī kandidatūru, teica daiļskanīgu runu svinībās sakarā ar Voltēra nāves dienas simtgadi, pildīja priekšsēža pienākumus Starptautiskajā literātu kongresā. Tas bija pārāk daudz pat titānam. 1878. gada nakti no 27. jūnija uz 28. jūniju, ļoti tveicīgā laikā, pēc visai bagātīgām pusdienām un nikna strīda ar mazo Luiju Blānu (sakarā ar svinībām par godu Ruso un Voltēram) viņam bija viegls asinsizplūdums smadzenēs. Radas valodas traucējumi, un kustības kļuva nedrošas. Viņš drīz it kā atžirga un jau nākamajā dienā, par spīti visiem mājiniekiem, gribēja braukt uz Turnelas krastmalu pie *Albas.* «Mans dārgais, mans visumīļais,» nākamās dienas vakarā — piektdien

(28. jūnijā) pīkst, septiņos viņam rakstīja Ziljeta. «Tu man izskatījies . .. mazliet saguris.. .» Ārsti AI ikss un Sē, kas ar satraukumu visu dienu bija viņu vērojuši, lika saprast, ka turpmāk viņam vajadzētu atteikties no visādām miesas baudām. «Bet, ārsta kungs,» Igo naivi ieteicās, «atzīstieties, ka dabai vajadzētu brīdināt!» Baukida-Zil-jeta viņu lūgtin lūdzās braukt drīzāk prom uz Gērnsi salu, un beidzot 4. jūlijā viņš piekāpās.

Tur viņš drīz vien atlaba, bet alkatīgās nimfas viņam joprojām rakstīja, izmantodamas Pola Merisa starpniecību. Ziljeta, kas šoreiz dzīvoja Otvilhauzā, redzēja, ka pēc pasta saņemšanas Igo slēpa kabatās aploksnes. Savos ikdienas «kricelējumos» viņa zvērināja Igo ievērot pašcieņu.

1878. gada 20. augustā: «Manas dvēseles lepnā zemošanās Tavas dvēseles priekšā ir vērsta pret Tavu dievišķo būtību, bet nebūt ne pret dzīvnieciskās mīlestības un ciniskās izlaidības rupjo elku, kāds Tu nevari būt. Tava slava, kas žilbina visu pasauli, apgaismo ari Tavu personisko dzīvi. Tava rītausma bija tīra, vajag, lai arī mijkrēslis būtu cienījams un svētīts. Par savu atlikušo mūža dienu cenu es gribētu Tevi nosargāt no kļūdām, kas nav cienīgas Tava ģēnija un Tava vecuma diženuma...»

Igo skaitās, sadeva viņai brāzienu un sauca par «klases dāmu». Kā

gan viņa varot, Igo jautāja, nopietni raudzīties uz «traku, histērisku sieviešu» vēstulēm? «Es skaidri jūtu, ka mana dvēsele ir cieši saistīta ar Tavējo,» viņš tai rakstīja. Bet Ziljeta sarūgtināta, pazemota un vīlusies izrādīja toreiz «sevišķu niknumu». «Viņa itin visur atrada iemeslu strīdam, pat Gērnsi salā,» stāsta Žuāna Lesklida, Viktora Igo sekretāra sieva. «$ī sieviete, kas sava pavēlnieka dēļ būtu devusies nāvē, ar prieku nemitīgi durstīja viņu ar kniepadatām... No šiem mūžīgajiem strīdiem slimais dzejnieks pastāvīgi atradās nervu uzbudinājumā, no kā bija jācieš viņa tuvumā esošajiem cilvēkiem un ģimenes locekļiem ... Kādu rītu tika sacelts liels tracis vēstules dēļ, ko bija atrakstījusi kāda no agrākajām istabenēm. Druē kundze atplēsa šo vēstuli; pēc tam sekoja asaras un zobu griešana ... Sis strīds vēl nebija lāgā apklusis, kad sacēlās jauna vētra «maisiņa» dēļ, kas tika atrasts kādā slēptuvē Igo darba kabinetā, kurā Druē kundze bieži vien iebruka un apgrieza visu otrādi.. .»

Maisiņā ar iniciāļiem «V. I.» atradās pieci tūkstoši franku zeltā. «Par kādam laipnībām viņam vajadzēja maksāt šos piecus tūkstošus franku?» — šāds rupjš jautājums tika uzdots šai sakarā. Kādu citu reizi mājā izcēlās liels tracis sakarā ar piecus gadus vecām piezīmju grāmatiņām, kuras tika kādā kaktā atrastas un kurās bija ierakstīti sieviešu vārdi. Tam sekoja asaras, pārmetumi un ķilda. Kādu citu vakaru Igo joka pēc gāja pastaigāties pa Kornetu ielu, kas Gērnsi salā bija domāta pērkamai mīlestībai. «Druē kundze pēc nedzirdēti neganta trača savam nelabojamajam draugam pavēstīja, ka nolēmusi to pamest un ka šis lēmums netiks grozīts.» Viņa aizbraukšot uz Jēnu un palikšot tur līdz mūža galam pie māsasdēla Luija Koha un viņa trim bērniem. Oktobrī viņa vēl joprojām nebija izšķīrusies, vai braukt līdzi Viktoram Igo uz Parīzi, un piedāvāja Otvilhauzas pieskatītājai Jūlijai Sēnē dalīties ar viņu viņas vientulībā. Tomēr 9. novembrī abi vecīgie mīlnieki devās projām ar kuģi «Diāna».

Meriss viņiem noīrēja dzīvokli Eilo avēnijas 130. namā, savrupmājiņu, kas piederēja grāfienei de Liziņanai. Lok-ruā laulātais pāris kopā ar Zoržu un Zannu iekārtojās uz dzīvi blakus mājā — 132. namā. Ziljeta, kurai pieklājības dēļ vajadzēja dzīvot otrajā stāvā, drīz vien pārcēlās uz trešo stāvu un iekārtojās istabā, kas bija blakus Viktora Igo guļamistabai. Sī telpa bija tapsēta ar ķiršu krāsas damastu, tajā stāvēja Luija XIII laika gulta ar vītām kolonniņām, neliels skapis, uz kura bija novietots krūš-tēls, kas simbolizēja republiku, un pults, pie kuras Igo varēja, kājās stāvot, rakstīt. īstenībā kopš slimības lēkmes viņš vairs nestrādāja. Ar viņa skolnieku gādību ik gadu nāca klajā viņa skaistie dzejoļu krājumi: 1879. gadā — «Augstākā žēlsirdība», 1880. gadā — «Reliģijas un Reliģija», «Ēzelis», 1881. gadā — «Četri gara vēji», 1882. gadā — «Torkvemada», 1883. gadā — pēdējais «Gadsimtu leģendas» cikls. Literārā pasaule, pa pusei sašutusi,

pa pusei jūsmodama, brīnījās par tik auglīgu vecumu. īstenībā visi šie dzejoļi bija sarakstīti agrāk.

Kopš Alises Lokruā atšķelšanās Ziljeta, kaut arī stipri slima, tēloja neierobežotas namamātes lomu. Tā bija grūta loma vecai, slimīgai sievietei. Nemitīgi durvju zvani, nemitīgi mielasti, «neskaitot mīlestības atklājumus, kas birst vienā gabalā kā krusa martā». Igo uzlika par pienākumu Ziljetai un Rišāram Lesklidam atplēst visas vēstules, kas tika adresētas uz Eilo avēniju, tādējādi atbrīvodamies no nepatīkamā darba izskatīt pastu un tai pašā reizē iedvesdams pret sevi uzticību raižu pilnajai draudzenei. Bet savu slepeno pastu viņš saņēma ar Pola Merisa starpniecību.

Žiljeta, kurai talkā nāca Lokruā, kas šad tad dižo sirmgalvi sapurināja, panāca, ka sakari ar Blanšu tika pilnigi pārtraukti. Blanšu iebiedēja ar to, ka Viktors Igo varētu pēkšņi nomirt viņas skavās, viņai iestāstīja, ka viņa sirmgalvi nobeigs, ja no tā nešķirsies. Viktora Igo vārdā Žiljeta viņai iedeva naudas summu, kas nepieciešama grāmatu veikala iegādei, ieteica apprecēties un apsolīja izdabūt piedošanu no Lanvēna kundzes, kas kopš Gērnsi skandāla negribēja grēcinieci ne redzēt.

Kāds ierēdnis, vārdā Emīls Rošerejs, kam bija zināmi Blanšas noslēpumi un kas dievināja viņas skaistumu, piedāvāja dot savu uzvārdu meičai ar trim vārdiem. Emīls Rošerejs bija skaists cilvēks ar romantisku un inteliģentu seju. *Albu* viņš pazina kopš tā laika, kad tā atgriezās no Gērnsi salas; viņa tam bija izstāstījusi par savām nelaimēm; viņš piedāvājās to apprecēt, noslēdzot civillaulību un salaulājoties baznīcā. Pamestā, cerības zaudējusi un galīgi vilusies sieviete šo priekšlikumu pieņēma.

Tūkstoš astoņi simti septiņdesmit devītā gada 2. decembrī tika nosvinētas viņu kāzas — divdesmitā iecirkņa mērijā un Jāņa Kristītāja baznīcā. Mērijā Blanšai par lieciniekiem bija divi kaimiņi — frizieris Pjērs Moro un desinieks Bazils Moro; līgavainim par lieciniekiem bija viņa radinieks Konstans Rošerejs un darbabiedrs, ierēdnis Adriens Bornē. No Lanvēnu ģimenes šai divkāršajā laulības ceremonijā nebija ieradies neviens, bet Rošereja atraitne Laršē kundze sava dēla laulībām ar Blanšu deva piekrišanu.

Viktora Igo piezīmju grāmatiņā 1879. gada 17. decembri: «B. (Blanša) apprecējusies. Kāzas notika 2. decembri Bel-vilā. Uzzināju to no vēstules, ar kuru tas tika paziņots...» Šai laulībā, kurā *Alba* nejutās laimīga, viņai piedzima meita Emīlija un vēlāk divi dēli — Žoržs un Luijs. «Iegrimusi dziļā grūtsirdībā, viņa pameta gan savu ģimeni, gan veikalu.»

Blanša bija dabūta prom, bet drīz vien uzradās viņas aizstājējas. Septiņdesmit astoņu gadu vecumā Igo vēl slepus sarakstījās ar Žannu Esleri, ar kādu Adeli Galluā jaunkundzi un ar «Leoniju de Vitraku,

Lesāža atraitni, kura cer būt par manu pēcteci un kurai nav vajadzīgs nekas cits kā uzturs un gulta, un kura neprasa nekādu atlīdzību», ironiski rakstīja Žiljeta. «Viņa ir dzejniece, viņa Tevi dievina un tā joprojām .., Ceru, mans mīļais, lielais cilvēk, ka Tu mitēsies neuzmanīgi piesaistīt sev šo dāmu ... Kas vienreiz iegrūdis pirkstu ugunī, otrreiz vairs negrūdīs; saplosīta sirds baidās no jaunām brūcēm. Manas brūces vēl tik stipri asiņo, ka es nespēju būt pret to vienaldzīga, un, lai šis sievišķis Tevi kā valdzinātu, es Tevi lūgšus lūdzu, aiztaupi man uztraukumu, ko tas manī modina ...»

Cēlsirdīgajai mīļākajai šad tad tomēr gadījās saņemt lielu gandarījumu. 1879. gada septembri viņa brauca līdzi savam iemīļotajam uz Vilkjē un jutās visai glaimota, ka viņu uzņēma Vakerī ģimene. Taču uz kapiem ar Viktoru Igo viņa negāja. Taisnību sakot, viņš to nemaz neaicināja līdzi. Žiljeta gan arī pati savā drūmajā lēnprātībā nosprieda, ka laikam nebūtu pieklājīgi kopā ar viņu apmeklēt Adeles kapu. Tas ir pilnīgi iespējams, un ari Ziljetas ik dienu rakstītajās zīmītēs Viktoram Igo manāma maza, apslēpta ironija.

Ziljeta Druē— Viktoram Igo Vilkjē 1879. gada 13. septembrī: «Es neiedrošinājos vakar palūgt, lai Tu ņem mani līdzi savā svētceļojumā, bet upuri, ko es biju nesusi nožēlojamo pieklājības likumu dēļ, aizpildīju ar lūgsnu, ar kuru es vērsos pie dieva, aizlūgdama par Tavu dārgo aizgājēju dvēselēm. Ja Tu man atļausi, pirms aizbraukšanas no Vilkjē es aiziešu uz kapiem un, nometusies ceļos pie Tev dārgajām kapu kopiņām, zem klajas debess apliecināšu, ka es tos dziļi cienu un nekad nebeigšu izlūgties tiem svētību. To es darīšu tikai tad, ja Tu man atļausi, jo nekādā gadījumā negribu pārkāpt noteiktās pieklājības normas, ārēji izrādot cēlās jūtas, kādas es glabāju savā sirdī pret visiem Taviem dārgajiem aizgājējiem ...»

Tai pašā laikā Igo savā piezīmju grāmatiņā ierakstīja:

1879. *gada 12. septembri:* «Pēc brokastīm apmeklēju savas meitas kapu. Kapsēta atrodas pie pašas baznīcas. Leopoldīnes kaps ir ģimenes kapu iežogojuma vidū un ap to izvietoti pārējie atsevišķie kapi. Viņas vīrs atdusas kopa ar viņu, un uz kapa plāksnes atzīmēti viņu kazu un nāves dienas datumi. Zemāk lasāms: *«De protundis clamavi ad te.»* [1] Pašā priekšā ir manas sievas kaps ar uzrakstu uz kapa plāksnes: «Adele, Viktora Igo sieva.» Apkārt izvietotas Vakerī ģimenes kapu kopas. Lūgsna. Mīlestība. Paliku tur līdz pulksten sešiem vakarā. Iegāju baznīcā. Vilkjē baznīca ir celta XV gadsimtā. Vienkārša, bet skaista un labi saglabājusies.»

1879. gada 18. septembrī: «Biju pie kapa. Lūgsna. Viņi mani dzird. Es dzirdu viņus...»

Tūkstoš astoņi simti astoņdesmit pirmajā gadā, kad Viktors Igo iegāja astotajā desmitā, viņa dzimšanas dienu svinēja kā nacionālus svētkus. Elo avēnijā tika uzcelta triumfa arka. Parīzes iedzīvotājus

uzaicināja 26. februārī nodefdēt gar dzejnieka logiem. Provinces pilsētas atsūtīja kuplas delegācijas un puķes. Premjerministrs Zils Ferrī ieradās pie Viktora Igo dienu iepriekš un apsveica viņu valdības vārdā. Visos licejos, koležos un skolās tika atcelti skolniekiem uzliktie sodi. Nelikdamies julin februāra salu, Viktors Igo augu dienu stāvēja pie atvērta loga vidū starp saviem mazbērniem Zorž.u un Žannu un skatījās, kā plūst garām gājiens, kurā piedalījās sešsimt tūkstošu dzejnieka cienītāju. Ielas vidū pacēlās vesels kalns puķu. Igo pateicās, svinigi noliekdams galvu.

Šarlam de Pomerolam, kas dzejniekam leiz pateica, cik tas izskatījies skaists ar saviem sirmajiem matiem, asaru pilnajām acīm, ar abiem mazbērniem, kurus tas bija apskāvis, dzejnieks, uzlūkodams Zoržu un Zannu, atbildēja: «Jā, viņi ir ļoti jauki. Lieliski mazi republikāņi...» Nākamajā nedēļā, kad viņš iegāja Luksemburgas pils zālē, senāts piecēlās un aplaudēja. Leons Sē, kas toreiz bija priekšsēdis, pavisam īsi pateica: «Ģēnijs ir ieradies uz sēdi, un senāts viņu apsveic ar aplausiem.» Tas bija neredzēts skats. Cilvēks, kas savā pilnbriedā un godkāres laikā iespīlējās ar zeltu izšūtajā pēra mundierī, tagad izskatījās «pēc veca galdnieka vai veca mūrnieka». Un tādu, ģērbušos melnos alpakas svārkos, vīru kā klinti, pret kuru situšies ilgu gadu vētrainie viļņi, Francija viņu godināja. Jūlijā Eilo avēniju pārdēvēja par *Viktora Igo avēniju,* un viņa draugi varēja rakstīt: «Viktoram Igo *kungam pašam sava avēnija.»* 14. jūlijā — atkal gājiens ar mūziku, ar orķestriem un dziedoņu koriem, un simtreiz [109] skanēja «Marseljēza», kas viņam tik ļoti patika. Viņa vārda diena, 21. jūlijs, tika svinēta šaurākā sabiedrībā.

Ikreiz, kad triumfālais gājiens soļoja pa avēniju, ļaužu pūļiem pievienojās neremdināmā Blanša. Viņa atkal un atkal gāja garām, lai kaut iztālēm redzētu zaudēto, bet neaizmirsto veco mīļāko. Viņa bija nelaimīga, jo redzēja, ka savienojusi savu mūžu ar nelieti. Viņš «ļaunprātīgi izmantoja savas sievas uzticību, notrieca viņas naudu» un draudēja Lokruā publicēt vēstules un mīlestības dzejoļus, kurus Blanša bija saņēmusi no sava slavenā pavedēja. Pašā Igo apoteozē tas izraisītu vēl lielāku skandālu nekā viņa laulības pārkāpums 1845. gada. Dzejnieks izmisīgi iesaucās: «Ilgs, godīgs mūžs — astoņdesmit gadu; pašaizliedzīga kalpošana cilvēcei; labi darbi kopē ar sievieti, sievietes labā, ar sievietes starpniecību ... un tas viss novedis pie zemiskas, pliekanas, riebīgas mēlnesības, pie neķītrības ...» Šantāžists par dārgu naudu pārdeva Lokruā rokrakstus. *Albas* šķīstajai sirdij šī kaunpilnā tirgošanās sagādāja lielas ciešanas.

«Viņa sadraudzējās ar dzejnieka Jraugiem,» stāsta Les-klida kundze. «Mēs bieži viņu redzējām Luvrā kopiju nodaļā»; viņa tur ieradās uzzināt no Lesklida «jaunumus par kungu». «Ar kādu kāri viņa klausījās, kad runāja par Igo! Viņas nopietnā seja uz mirkli atdzīvojās,

pēc tam viņa no jauna iegrima grūtsirdībā un raudāja gaužas asaras. Viņas bēdas bija patiesas.» Viktora Igo avēnijā «Blanša ilgi stāvēja uz ietves, gaidīdama, kad dzejnieks iznāks ārā, centās viņu ieraudzīt. Pols Meriss izturējās laipni pret šo nabaga izmisušo sievieti, ja gadījās to sastapt, kad tā staigāja šurp un turp gar dzejnieka māju ... Kādudien Druē kundze pazina savu bijušo istabeni. Viņa traki noskaitās un sarīkoja maestro nejauku skandālu...» Ak, greizsirdība, tu piepildi dvēseli ar žulti!

Tūkstoš astoņi simti astoņdesmit otra jā gadā no 21. augusta līdz 15. septembrim tagad tikai vārda pēc, taču beidzot «atzītā» Viktora Igo mīļākā ciemojās kopā ar viņu pie Pola Merisa Vellerozā. Viņai bija patīkami, ka viņa tika uzņemta šai mājā, jo Merisa kundze agrāk nekad negribēja viņu pie sevis uzņemt. Atgi iezusies mājās, viņa saslima. Viņai bija ļaundabīgs audzējs zarnu traktā. Vēža izmocītās vecās sievietes sejā nebija vairs palicis nekā no tā skaistuma, ar kuru viņa žilbināja 1830. gadā,— nekā cita kā vienīgi mīlīgais acu maigums un skaisti veidotā mute. Kad, galīgi sarāvusies, viņa varēja pasēdēt atzveltnes krēslā pie savas guļamistabas loga, otrpus avēnijas viņa redzēja mierīgu klostera dārzu un, «lai nebūtu jādomā», vēroja Gudrības kopienas māsas, kas lika atcerēties savu bērnību Mūžīgās pielūgsmes klosterī.

Ziljeta, apzinādamās, ka ir nolemta nāvei, lūdza izšķirt beidzot jautājumu par «dubultkapu», ar to domādama Klāras un pati savu kapu; viņa jau sen bija izteikusi vēlēšanos par blakus kapiem, bet Igo vēl aizvien šai jautājumā nekā nebija darījis. *Ziljeta Druē — Viktoram Igo 1881. gada 19. oktobri:* «Ja tas Tev kaut mazlietiņ ir nepatīkami, lūdzu, Jauj man vienai par to rūpēties, un kādu rītu es to izdarīšu, nepavisam netraucēdama nedz Tavas paražas, nedz mājas kārtibu. Tu man to nedrīksti atteikt, un es Tevi lūdzu to tūdaļ nokārtot, jo laiks negaida ...» Pēc gada (1882. gada 1. novembrī) slimā sieviete lūdza dzejnieku «pameklēt abiem kopā brīnišķīgajos dzejo|os, kurus Tu man kādreiz veltīji, rindas, kas man noderētu par epitāfiju, kad mēs vairs nebūsim pasaulē».

Vecīgais paris pēdējo reizi devās uz Senmandē 1882. gada 21. jūnijā. Ziljeta apmeklēja savu mirušo meitu, Igo — savu vājprātīgo iestādē ieslodzīto meitu. Jau pulksten astoņos no rīta viņš saņēma aizkusiinošu vēstulīti; «Mans visudārgais mīļotais, pateicos Tev par to, ka Tu šodien mani vedīsi uz skumīgo un maigo satikšanos Senmandē. Man šķiet, ka pie sava bērna kapa manas pārdomas par to, kas mani sagaida, nebūs tik skaudras . .. Ceru, ka savu mīļo meitu Tu sastapsi sveiku un veselu un ka mēs abi atgriezīsimies no šā svētceļojuma — ja ne nomierinājušies, kas šai pasaulē nav iespējams, tad vismaz samierinājušies ar dieva prātu . ..»

Teātra aprindās atcerējās, ka 1832. gada 22. novembrī bija

notikusi Igo drāmas «Karalis uzjautrinās» pirmizrāde un ka toreiz aizliegtā luga otrreiz vairs nelika spēlēta. Lai atzīmētu tās piecdesmitgadi, Emīls Perrēns, Franču teātra direktors, šās drāmas uzvedumu atjaunoja un panāca, lai pirmā izrāde notiktu 1882. gada 22. novembrī. Mirstošā Ziljeta Druē bija klāt (visaugstākais pagodinājums) šai izrādē kopā ar Viktoru Igo, un viņi abi sēdēja direktora ložā. Republikas prezidents Zils Grevī ieņēma valdības ložu avanscēnā. Pēc augstā pagodinājuma Ziljetai atlika tikai viens — nomirt bada nāvē.

VII AK, TUMSA!...

«Kad miesas mirstīgās, draugs, būšu nometusi, Man paliec uzticīgs!» — tā viņa teica klusi.

Un čukstus piebilda, un skats tai augšup vērās: «Ja ne, es nomiršu tur augšā lielās sērās.»

Viktors Igo

Kaut gan Ziljeta apzinājās savu stāvokli, par visai tuvo nāvi viņa runāja, cik vien iespējams, maz, jo Viktors Igo (tāpat kā Gēte) prasīja, lai ikviens «pirms stāšanās viņa priekšā nomazgātu no savas sejas skumjas» un nomestu «visu grūtsirdību». Eilo avēnijas pusdienās 2.iljeta, līdz nepazīšanai novājējusi, spēlēja cēlu komēdiju. «Viņa negribēja, lai pie galda ar viņu noņemtos, un ikreiz pacēla tukšo glāzi, kad Viktors Igo uzdzēra uz viņas veselību, teikdams, ka viņam bijusi «laime satikt Ziljetu pirms piecdesmit gadiem». Kad dzejnieks apjautājās: «Kāpēc jūs, Druē kundze, nekā neēdat?» — viņa atbildēja: «Es nevaru, cienītais kungs.»

«Bet viņa vēl varēja naktī, kolīdz Viktors Igo ieklepojās, piecelties un sagatavot tam zāļu novārījumu.» 1883. gada 1. janvārī viņa uzrakstīja savu pēdējo vēstuli: «Mans mīļais, dievināmais, nezinu, kur es būšu nākamgad šai laikā, bet esmu laimīga un lepna par to, ka varu parakstīt sava mūža apliecību ar diviem vārdiem: «Mīlu Tevi. *Ziljeta.»*

Bet sirmgalvis pēdējā Jaungada apsveikumā Ziljetai uzrakstīja: «Kad es Tev saku: «Esi svētīta!» — tās ir debesis. Kad es saku: «Dusi saldi!» — tā ir zeme. Kad es Tev saku: «Es Tevi mīlu!» — tas esmu es.» Viņa vairs nemaz nevarēja ēst. Katru vakaru Viktors Igo pavadīja vienu stundu pie viņas gultas, un viņa «godbijīgi klausījās tā runās, ar kurām tas centās viņu pārliecināt, ka viņa nav slima». Viņa mēģināja smaidīt. Viņa līdz pat beigām saglabāja viņa klātbūtnē varonīgu stāju.

Viņa nomira 1883. gada 11. maijā septiņdesmit septiņu gadu vecumā. Viktors Igo viņu apglabāja Senmandē kapsētā blakus Klērai Pradjē zem kapa plāksnes, kuru 2il;eta pati bija izvēlējusies. Viktors Igo bija tik ļoti apbēdināts,

ka nebija spējīgs atstāt sēru namu un pavadīt aizgājēju. Ogists Vakerī, kas pēc Igo vēlēšanās bija bēru izrīkotājs, teica kapa runu: «Tā, kuru mēs pašlaik apraudam, bija varonīga sieviete.. .» Viņš sacīja, ka tai esot «tiesības uz savu daju slavas, jo viņa bija uzņēmusies arī savu daļu pārbaudījumu».

Tāda pati sajūta bija arī Viktoram Igo. 1883. gada februārī, viņu zelta kāzu dienā, viņš uzdāvināja 2iljetai savu fotogrāfiju ar uzrakstu: *«Piecdesmit gadu mīlestības — lā ir visskaistākā laulība.»* Tas bija taisnīgs pagodinājums sievietei, kas pēc vētrainas dzīves bija kļuvusi par paraugu visu izpircējai mīlestībai, sevi pilnīgi upurējot. Bet vai Igo

bija šā upura cienīgs? Ja jutekliskā tieksme apdzisa, pieķeršanās nekad nekļuva vājāka. Iesaistīdams 2iljetu savā darbā, viņš tai sagadāja neatdarināmu dzīvi. Ir daudz runāts par viņa «ērmīgo igoismu», bet, lai iedvestu tādas jūtas, bez ģenialitātes ir vajadzīgas ari cilvēciskas īpašības. «Nekas tik ⎪oti neliecina par labu Viktoram Igo kā šās cildenās sievietes nesatricināmā mīlestība.» Igo to zināja.

Kā slava dižena pār manu kapu klāsies
Dziļš atmiņvirmojums no mīlestības tas.
Kas šķīstā pielūgsmē no grēka pārvērtās.

2iljeta atstāja testamentu. Kādu laiku viņai piederēja vesela bagātība, jo Igo bija noguldījis uz viņas vārda Bel ģijas nacionālās bankas septiņdesmil akcijas (1881. gadā to vērtība bija simt divdesmit tūkstoš franku). Toreiz viņš domāja, ka mirs agrāk nekā viņa draudzene un gribēja to nodrošināt. Kad viņš uzzināja, ka 2iljeta nav glābjama (un it īpaši, kad stipri pieauga Kohu ģimenes ietekme uz Žiljetu), viņš palūdza, lai akcijas pārraksta viņam. 2ilje-tas čipstiprinājums: «Ar šo dienu, 1881. gada 8. septembri, Viktors Igo kungs k]uvis par pilnīgu īpašnieku septiņdesmit Beļģijas nacionālās bankas akcijām, no kurām trīsdesmit piecas akcijas ir uz uzrādītāja un trīsdesmit piecas uz mana vārda; gan vienas, gan otras viņš man kādreiz ļoti augstsirdīgi dāvinājis. Pec manas vēlēšanās sastādīto aktu par pārrakstīšanu jau šodien pat viņam nesūtījusi nacionālā banka. 2. D.» Pret šo atpakaļ atdoto dāvinājumu un par 2iljetas ārkārtīgo nesavtību Igo viņu nodrošināja ar divdesmit tūkstoš franku lielu mūža renti, ja gadījumā pavisam necerēti tā viņu pārdzīvotu.

Ziljēnai Govēnai, kas saucās Ziljeta Diuē, palika ne vien vērtspapīri, bet arī dārglietas, mākslas priekšmeti un ļoti vērtīgi rokraksti. Pēc viņas nāves noskaidrojās, ka visas viņas mēbeles «Otvilfeerijā» un Parīzē, tāpat arī sudrablietas, dārglietas, manuskripti, vēstules un ģīmetnes pāriet viņas māsasdēla Luija Koha īpašumā.

Ziljelas testamenta 3. punkts: «Gadījumā, ja Viktors Igo kungs vēlētos izpirkt kā piemiņlietas jebkurus priekšmetus, kurus esmu novēlējusi divi iepriekšējos punktos, es gribu, lai mani mantinieki būtu ar mieru pārdot viņam jebkurus iepriekš minētos priekšmetus saskaņā ar Viktora Igo kunga izteiktu vēlēšanos ...»

4. punkts: «Kas attiecas uz skaidru naudu sudraba vai zelta monētās vai arī bankas asignācijās, kas varētu pie manis atrasties itin prāvās summās, — paziņoju, ka tā visa pieder Viktoram Igo kungam, kas man bija to uzticējis viņa personiskās mantas pārvaldišanai. Tādēļ visa skaidrā nauda atdodama Viktoram Igo kungam kā viņam piederoša ...»

Viktors Igo nekā neatpirka. Ja viņš būtu izskatījis pie Ziljetas sakrājušos papīrus, citu suveniru vidū viņš būtu atradis sainīti savu mīlestības vēstuļu, kuras bija rakstītas Biāra kundzei un kuras kādreiz

nežēlīgā Leonija bija piesūtījusi savai sāncensei. Bet Leonija, lai viņa izskatījās cik piemīlīga izskatīdamās, nekad dzejnieka dzīvē nebija ieņēmusi tādu vietu, kādu ieņēma viņa iemīļotā ar cēlo sirdi. Druē kundzes nāves dienā Viktora Igo prātu un sirdi parņēma dziļas sēras:

Kā vienam nodzīvot bez viņas gadus garus?
Dievs, mani uzklausi, lai ātrāk aiziet varu.
Ņem manu dzīvību, ņem, negaidi ne dienu,
Ņem, lūdzams, negaidi pat mirkli vairs nevienul
VIII
«un'mdsu saulrieti dazkart kļcst par apoteozem»
Nav nemaz tik viegli izraut no sirds dievu.
Viktors Igv

Viktora Igo avēnijā viņš joprojām pieņēma apmeklētājus ar savu parasto laipnību, skūpstīdams dāmām roku, bet, ja tas bija cimdos, — kailo delmu. Uzticamais sekretārs Rišārs Lesklids rakstīja viņa vietā vēstules. Ik

svētdienu notika tradicionālā pieņemšana, kas pievilka veselu baru ciemiņu. Igo, likās, tam visam bija ļoti tāls. Kamills Sensanss, kas reiz bija šais pusdienās, dzejnieku apraksta šādi: «Maestro sēdēja galda gala, runāja maz. Ar savu drukno stāvu, stingro un skanīgo balsi, ar savu mierīgo labsirdību viņš neizskatījās pēc sirmgalvja, bet drīzāk pēc kādas būtnes, kam nav gadu, pēc mūžīgas būtnes, kurai Laiks nedrīkst pieskarties. Diemžēl nekas nespēj apturēt laika ratu, un šis gaišais prāts jau sācis uzrādīt apdzīšanas pazīmes ...»

Pēc Ziljetas nāves Blanša Rošereja bija mēģinājusi ar viņu satikties. īslaicīgais sakars ar lielo dzejnieku bija palicis atmiņā par vienīgo spilgto notikumu viņas izpostītajā dzīvē. Druē kundzes vieta tagad bija vakanta, un «viņa cerēja, ka Viktors Igo, atbrīvojies no |ūga, kas bija apgrūtinājis viņa mūžu, beidzot atgriezīsies pie viņas». Bet astoņdesmitgadnieki, kaut gan vēl atceras savu vistālāko pagātnr, vēji patur atmiņā notikumus, kas risinājušies nesen. Kad Igo zaudēja Ziljetu, *Albu* viņš nebija redzējis piecrrs gadus un varbūt bija to aizmirsis. Viņa velti lūkoja uzsākt ar viņu sarakstīšanos. Neviena viņas vēstule, kurās «mijās dusmas un lūgšanas, asums un lēnprātība», netika nodota. Igo draugi tagad Blanšu uzskatīja par uzbāzīgu radījumu. «Nupat aizgaja Blanša,» rakstīja Lesklids 1884. gadā. «Viņai visu konfiscēja. Viņa ir nelaimīga un dzīvo kaut kur bēniņos Senluija salā . . .»

Igo vairs negribēja, ka svin viņa dzimumdienu: «Ko *lai es svinu savu dzimumdienu! Draugi, atsakieties no tā.* Мало *dzivē ir bijis tik daudz bēdu, ka tajā vairs nav svētku* . ..» Viņa spēcīgais organisms beidzot sāka nolietoties. Viņš vairs nevarēja skriet pakaļ omnibusam un rāpties augšā imperiālā. Taču no mājām viņš vēl izgāja. Viņš sāka bieži apmeklēt akadēmijas sēdes. Kad akadēmijā atbrīvojās kāds

akadēmiķa krēsls, viņš vienmēr balsoja par Lekontu de Lilu, jo viņam bija par garlaicīgu izvēlēties starp izvirzītajiem kandidātiem. Pastāvīgais sekretārs Kamills Dusē viņam teica: «Tas taču nesaskan ar noteikumiem. Balsot par kādu var tikai tad, ja šis cilvēks ir rakstveidā izvirzījis savu kandidatūru.» — «Es to zinu,» Igo atbildēja, «bet man tā ir ērtāk.» Pusdienās pie Maņī minēja Igo joku: «Ir jau laiks samazināt ar sevi iedzīvotāju skaitu pasaulē.» Un miegā viņš bija sadzejojis šādu , rindu: *«Drīz beigšu aizsprostot ar sevi apvārsni.»*

Igo balss bieži vien skanēja pār visu pasauli, kad viņš iejaucās, lai glābtu kādu uz nāvi notiesāto, kad viņš aizstāvēja ebrejus no grautiņiem, dumpiniekus no represijām. Romēns Rolāns kopš agras jaunības glabāja kādu «Dona Kihota» numuru, kur krāsainā ilustrācijā bija attēlots vecais Orfejs, kas sirmo matu oreola strinkšķina liru un ar savu dziedāšanu grib izglābt vajātos upurus. Kaut kas līdzīgs franču Tolstojam. «Viņš bija uzņēmies milzīga ļaužu ganāmpulka gana pienākumus.» Viņa vārdi bija pārspīlēti svinīgi un vecīgā, drebošā balss nepavisam nebiedēja bendes, bet «mēs, miljoni, klausījāmies šais tālajās atbalsīs ar godbijību un ar lepnumu», stāsta Rolāns. Tas bija skaisti, tas bija nepieciešami, lai kāds aizstāvētu taisnīgumu. «Vecā Igo vārds bija cieši sasaistīts ar vārdu — republika. No visām slavenībām literatūrā un mākslā vienīgi viņa slava ir palikusi dzīva Francijas tautas sirdī...»

Tūkstoš astoņi simti astoņdesmit trešā gada augustā jauneklis Romēns Rolāns pirmo reizi ieraudzīja Viktoru Igo. Tas bija Šveicē, uz kurieni Alise Lokruā dzejnieku bija aizvedusi atpūsties. Viesnīcas «Bairons» dārzs bija pilns ļaužu, kas bija saskrējuši no abiem Lemāna ezera krastiem. Pār terasi plīvoja trīskrāsainais karogs. Vectēvs iznāca kopā ar saviem abiem mazbērniem. «Cik viņš gan bija vecs, gluži sirms, krunkains, sarauktām uzacīm, dziļi iegrimušam acīm! Man šķita, ka viņš iznācis pie mums no gadsimtu dzīlēm.» Atbildot uz saucieniem: «Lai dzīvo Igo!» — viņš pacēla roku it kā rājienam un pats iesaucās: «Lai dzīvo republika!» — «Pūlis,» piebilst Romēns Rolāns, «aprija viņu kariem skatieniem. Kāds strādnieks, kas stāvēja man blakus, sacīja savai sievai: «Vai, cik viņš neglīts! ... Bet varen skaists!»»

Parīzē viņu varēja satikt uz ielas pat tad, kad sniga, ģērbušos tikai vienos svārkos. «Jaunam jau mētelis nav vajadzīgs,» viņš mēdza teikt. Kopā ar Alisi viņš apmeklēja Bartoldi, kas patlaban strādāja pie Brīvības statujas. Viņš bieži pastaigājās zem rokas ar jaunu dzejnieci, Šel-lija tulkotāju un kādreizējo Krievijas carienes priekšā lasītāju Toļu Doriānu, dzimušu kņazi Meščersku. Reiz, iedams kopā ar viņu pār Jēnas tiltu, viņš apstājās ar seju pret rietošo sauli. Rādīdams savai blakus gājējai uz blāzmā kvēlojošām debesīm, viņš teica: «Cik lieliski! Mans bērns, jūs vēl ilgi to redzēsit. Bet man — man drīz pavērsies vēl grandiozāks skats. Esmu vecs, es driz miršu. Un tad ieraudzīšu dievu.

Redzēt dievu! Runāt ar viņu! Cik vareni! Ko gan es viņam teikšu? Es bieži par to domāju. Tam gatavojos .. .»

Viņš joprojām ticēja, ka dvēsele ir nemirstīga. Reiz kādam sarunu biedram, kas apgalvoja, ka pēc šķiršanās ar šo sauli, viss ir beidzies arī dvēselei, viņš atbildēja: «Jūsu dvēselei varbūt, bet mana dvēsele, es to zinu, ir mūžīga.» Savam sekretāram, kas reiz ieteicās: «Šodien ir stipri auksts laiks,» — viņš atbildēja: «Par laiku mēs neesam noteicēji.» Nākamajā dienā pēc Ziljetas nāves viņš aizgāja aprunāties par šīm lietām pie mācītāja dona Bosko. «Jā, es viņu pieņēmu,» mācītājs vēlāk stāstīja, «un mēs aprunājāmies. Pret visām šīm lietām viņš izturas ar cieņu. Un kas viņam ir par vidi! Šitāda vide!» Skaidrs, ka tad, kad viņš lūdza dievu par sevi un saviem aizgājējiem, viņam apkārt esošie ateisti sarka par «šīm vājībām» un pūlējās uzmest virsū kādu drēbes gabalu «vecajam Noasam, kas bija apreibis no ticības aizkapa dzīvei». Kāds jauneklis, kas visai bieži svētdienās apmeklēja Igo namu Eilo avēnijā, — Anatols Franss rakstīja: «Tomēr jāatzīst, ka viņa runās bija vairāk vārdu nekā ideju. Sāpīgi bija atklāt, ka viņš pats par visaugstāko filozofiju uzskata veselu lērumu savu pliekano un nesakarīgo sapņu . ..» Šim ieskatam derētu pretstatīt filozofa Renuvjē uzskatu: «Igo doma ir visīstenākā filozofija, kas tai pašā laikā ir arī poēzija.» Turpretī Alēns saka: «Prāts ir veikla runātāja spēks. Bet paredzēt to, uz ko neviens necer un ko neviens negrib, — tas sniedzas pāri prāta spējām. Tādu īpašību dēļ tad nu cilvēks izpelnās izsmieklu, un mūsu dzejniekam šis gods joprojām turpinās.»

«Jūras vecis» jau sen skaidri zināja, kam viņš tic. Viņš ticēja, ka pasauli ir radījis kāds visuvarens spēks, ka tas šo pasauli sarga un mūs tiesā; viņš ticēja, ka dvēsele pārdzīvo miesu un ka mēs esam atbildīgi par saviem darbiem; 1860. gadā viņš bija uzrakstījis savu kredo: «Es ticu dievam. Ticu dvēselei. Ticu, ka mēs esam atbildīgi par saviem darbiem. Nododu sevi visas pasaules radītāja ziņā. Tā kā pašlaik visas reliģijas ir zemākas par savu pienākumu pret cilvēci un dievu, es vēlos, lai manās bērēs nebūtu klāt neviena mācītāja. Savu sirdi es atstāju man tīkamām būtnēm, kuras es mīlu. V. *I.»*

Tūkstoš astoņi simti astoņdesmit pirmā gada 31. augustā viņš ar stingru roku uzrakstīja testamentu:

«Dievs. Dvēsele. Atbildība. Ar šiem trim jēdzieniem cilvēkam pietiek. Man ar tiem pietiek. Tajos ir īstā reliģija. Es tajā esmu dzīvojis. Tajā arī mirstu. Patiesība, gaisma, taisnīgums, sirdsapziņa — tas ir dievs. *Deus, Dies*.[110]

Dāvinu četrdesmit tūkstošus franku nabagiem. Vēlos, lai mani ved uz kapiem nabago līķratos.

Par saviem testamenta izpildītājiem ieceļu Zilu Grevī, Leonu Sē un Leonu Gambetu. Viņi piesaistīs klāt, ko paši vēlēsies. Visus savus manuskriptus un visu, ko atradīs manis uzrakstītu vai uzzīmētu,

dāvinu Parīzes nacionālajai bibliotēkai, kura kādreiz kļūs par Eiropas Savienoto Valstu bibliotēku.

Man paliek slima meita un divi nepilngadigi mazbērni. Dodu viņiem visiem savu svētību.

Izņemot astoņus tūkstošus franku gadā, kuri nepieciešami manai meitai, viss, kas man pieder, pieder maniem diviem mazbērniem. Šeit pat norādu, ka jātiek rezervētai mūža rentei, ko es dāvinu viņu mātei Alisei un ko nosaku divpadsmit tūkstoš franku apmērā, un piešķiru ikgadēju mūža renti tai drosmīgajai sievietei, kas valsts apvērsuma laikā izglāba man dzīvību, riskēdama ar savējo, un pēc tam izglāba ceļasomu ar maniem manuskriptiem.

Drīz aizvērsies manas laicīgās acis, bet manas garīgās acis paliks redzīgas, turklāt redzīgākas nekā jebkad. Atsakos no jebkuras baznīcas bēru ceremonijas. Lūdzu visas ticīgas dvēseles aizlūgt par mani.

Viktors Igo»

īsajā papildinājumā, ko Igo iedeva Ogistam Vakeri 1883. gada 2. augustā, viņš izsaka tās pašas domas daudz strupākā un Igo raksturīgākā stilā: «Dāvinu piecdesmit tūkstošus lranku nabagiem. Vēlos, lai mani ved uz kapiem nabago līķratos. Atsakos no jebkuras baznīcas bēru ceremonijas; ludzu visas dvēseles aizlūgt par mani. Es ticu dievam. *Viktors Igo.»*

Tagad Igo zinaja, ka nāve ir pavisam tuvu. Sava piezīmju grāmatiņā 1884. gada 9. janvārī viņš ierakstīja:

Skumjš, kurls un vecs.
Klusums tevi sedz.
Ciet acis slēdz —
Tās debesis jau redz.

Dažas dienas pirms nāves Igo bija pusdienās, ko bija sarīkojusi Literātu biedrības komiteja restorānā «Zelta lauva». Tā kā viņš pie galda nekā nerunāja, visi nodomāja, ka viņš snauž, bet viņš visu ļoti labi dzirdēja un apbrīnojami daiļrunīgi atbildēja uz tostu, kas tika uzsaukts viņam par godu. Dažreiz viņš raudzījās cilvēkos ar drūmu un bargu skatienu. Bet savam mazdēlam viņš mēdza teikt: «Mīlestība ... Meklē mīlestību ... Dāvā prieku un pats centies to iegūt, mīli, kamēr esi spējīgs mīlēt.» Pat savās pēdējās mūža dienās fauns, kas viņā mājoja, tiecās pēc nimfām. «Līdz pat mūža galam viņā neapdzisa prasīgais, mūžam nepiepildāmais vīrišķais spēks ... Savā piezīmju grāmatiņā, kas aizsākta 1885. gada 1. janvārī, viņš ir ierakstījis vēl astoņas mīlas dēkas, no kurām pēdējā datēta ar 1885. gada 5. aprīli ...» Bet viņš zināja, ka viņa vecumā ne bauda, ne slava nespēj būt par patvērumu no nāves.

Kad beidzot iegūla ir tavam vārdam slava,
Kāds pašu laukā met, lai tevis šeit vairs nava.
Lai kur tu paslēptos — nē, nelīdzēs nekas.

Ne bultas stiprākās, ne smagas atslēgas.

No niknā nācējā tikpat tu neizbēgsi Un, viņam paklausot, uz mūžu acis slēgsi:

Vai tevi izmetis no segliem rumaks spējš,

Vai nāvē vainojams būs saltais janvārvējš,

Vai žultsakmeņi liks uz mūžu atstiept kājas,

Ne meiču ienakara — tu redzi mācītāju.

Liktenīgs viņam kļuva plaušu karsonis, ar ko viņš saslima 18. maijā. Viņš juta, ka tās ir beigas, un sacīja Polam Merisam spāņu valodā: «Es viņai pateikšu: «Laipni lūdzu!»» Pirmsnāves murgos viņš vēl sacerēja skaistas dzejas vārsmas: *«Šeit ciņa risinās starp gaismu un starp tumsu.»* Šie vārdi pilnām izteica viņa dzīvi un arī visas citas dzīves.

Divdesmit pirmajā maijā Parīzes arhibīskaps kardināls Gibērs aizrakstīja Lokruā kundzei, ka viņš esot «sirsnīgi

aizlūdzis par slimo slaveno dzejnieku», un, ja Viktors Igo vēlētos redzēt kādu mācītāju, viņš, kardināls Gibērs, uzskatītu par «gaužām tīkamu pienākumu sniegt viņam palīdzību un mierinājumu, kas cilvēkam tik ļoti nepieciešami smagu pārbaudījumu brīžos». Arhibīskapam atbildēja Eduārs Lokruā — pateicās un atraidīja. Saņēmis šo vēstuli, kardināls sacīja, ka «Igo grasās iet pie dieva, bet negrib, lai dievs atnāktu pie viņa». īstenībā pašam Igo to nemaz nevarēja pajautāt, jo viņam jau bija sākusies agonija. Viņš nomira 22. maijā, atvadījies no 2orža un no Žannas. Viņa pēdējie vārdi: «Es redzu melnu

gaismu,» — sauc atmiņā vienu no viņa labākajiem dzejoļiem: «Š7 *drausmīgā melnā saule, kas izstaro tumsu.»* Viņa pirmsnāves gārdziens «izklausījās kā jūras valstītu oļu čirkstoņa». «Tai brīdī, kad vecais dievs šķīrās no dzīves,» stāsta Romēns Rolāns, «Parīzē plosījās vētra, dārdēja pērkons un bira krusa.»

Uzzinājuši par Igo nāvi, senāts un deputātu palāta atcēla sēdi par zīmi nacionālajām sērām. Nolēma, ka Pan-teonam atdos atpakaļ uzdevumu, kādu tam kādreiz bija piešķīrusi Satversmes sapulce, — atjaunot frontonā uzrakstu: *«Dižiem cilvēkiem — pateicīgā tēvzeme»* un apglabāt Viktoru igo šai kapenē pēc tam, kad viņa miesas būs izliktas atvadām zem Triumfa arkas.

Tas tika izdarīts 31. maija naktī, un visa Parīze līdz rītam bija nomodā pie aizgājēja. «To vajadzēja redzēt,» rakstīja Barress. «Vajadzēja redzēt augsti pacelto zārku nakts melnumā . .. zaļas gaismekļu uguntiņas apspīdēja imperatora portiku un sašķīda drumslās uz lāpnešu jātnieku bruņām, kuri atturēja pūli. Ļaužu jūra plūda no paša Konkordijas laukuma, milzīgām straumēm atsitās pret iztrūcinātajiem zirgiem, kas stāvēja divsimt metru attālumā no katafalka, un trakoja aiz sajūsmas, ka bija radījuši sev dievu .. .»

Divpadsmit jauni franču dzejnieki stāvēja goda sardzē. Visās malās — Triumfa arkas apkaimē, ielās un mājās tūkstošiem cilvēku skaitīja pusbalsī viņa dzejoļus, un tie šalca kā lapas, «it īpaši vārdi, vārdi, vārdi». Jo tajos bija viņa slava, viņa spēks, kā izsakās tas pats Barress, jo Igo taču bija «franču vārda meistars». Ja, franču vārda meistars — tas bija viens no viņa tituliem, bet viņam bija arī vēl kāds cits tituls, turklāt vēl spožāks — cilvēku jūtu pazinējs. Jo viņš labāk par citiem prata apdziedāt to, ko visi bija izjutuši: godbijību, ar kādu tēvzeme godina savus kritušos, jauna tēva priekus, bērnības jaukumus, pirmās mīlestības skurbumu, katra cilvēka pienākumu pret nabagajiem, sakāves šausmas un žēlsirdības cildenumu. Veselas tautas balss ieaijāja mirušo dzejnieku viņa šķirstā.

Tā bija dionīsiska nakts, saka Romēns Rolāns. «Konkordijas laukumā Francijas pilsētu statujas bija drapētas ar sēru krepu... Bet Zvaigznes laukumā ap Triumfa arku, kur atdusējās dzejnieks, kas bija uzvarējis slavas laukā, kuru viņš bija atņēmis savam dižajam sāncensim Napoleonam, nebija ne runas par asarām un ceļos mešanos . . . Tur notika gada tirgus izpriecas — kādas redzamas Jordansa gleznās . ..» Ļaužu pūļi no Foruma un Su-burras sajaucās kopā pie imperatora pīšļiem. Tad īsi pirms rītausmas «šās līksmības, šās greznības, šo liktoru un leģionāru, šo ziedu un vainagu kalnu, šo kareivju ieroču vidū» tukšajā telpā parādījās «nabago līķrati, pavisam kails, gluži melns katafalks ar diviem baltu rožu vainadziņiem. Bija atbraukuši pēc aizgājēja. Pēdējā antitēze ...» Tai pašā stundā zem tumšajām karmelitu klostera velvēm Tillā ģenerāļa Igo krustmeita Marija Igo (klostera vārdā māsa Marija), citu ceļos nometušos mūķeņu ielenkta, puskrēslā aizlūdza par aizgājēja dvēseles mūžīgo mieru.

Svinīgais bēru gājiens pavadīja Viktoru Igo no Zvaigznes laukuma līdz Pnnteonam. Aiz šķirsta gāja divi miljoni franču. Ielās, pa kurām plūda šī cilvēku straume, gar abām malām pacēlās masti ar plāksnēm, uz kurām bija lasāms: «Nožēlojamie», «Rudens lapas», «Apceres», «Deviņdesmit trešais gads». Laternās, kas bija aizdegtas gaišā dienas laikā un pārklātas ar sēru krepu, plivinājās bālas uguntiņas. Pirmo reizi cilvēces vēsturē nācija parādīja dzejniekam godu, kādu pirms tam bija parasts izrādīt vienīgi valdniekiem un karavadoņiem. Tā vien šķita, ka šai sēru un slavas dienā Francija gribēja atkārtot Viktoram Igo tos vārdus, kurus viņš pirms piecdesmit gadiem bija teicis Napoleona ēnai:

Tev bēres lieliskas mēs sarīkosim godam!

Un, ja vēl kaujas būs, tad solījumu dodam Pirms tām pie pleca plecs ap tavu šķirstu stāt.

Būs Eiropa tur klāt, būs Āfrika jo kvēlā,

Būs arī Āzija un jaunā dziesmā cēlā Steigs jauno brīvi apdziedat.[111]

Sl apoteoze atgādināja «lepnās bēru ceremonijas Austrumos». Tad ministri un ļaužu bari izklīda. «Tāpat kā Napoleona maršali pēc atvadīšanās no viņa Fonteneblo, vecie un jaunie rakstnieki, iznākuši no Panteona, iesaucās: «Uh!» Malarmē nesauca: «Uh!» — bet nožēloja, ka Igo gulēs Pauteonā starp zinātniekiem un politiskajiem darbiniekiem, kuri ir pieraduši pie parlamentu un akadēmiju kupoliem, ka viņš mitīs kapenē, nevis Luksembur-gas dārzā, kur atdusētos vai nu koku ēnā, vai klajā pļavā».

Cilvēki piekūst no visa, pat no jūsmošanas. Nākamajā pusgadsimtā Igo slava piedzīvoja daudzas vētras. Citi dzejnieki, kā, piemēram, Rodlērs, Malarmē, Valerī, likās laikmetīgāki, viņu dzeja daudz vairāk atbilda jaunajām prasībām un bija smalkāk apstrādāta. Bet bez Igo šo dzejnieku nemaz nebūtu bijis, un viņi paši to sludināja. «Ja iedomājas,» sacīja Bodlērs, «kāda bija franču dzeja pirms viņa parādīšanās un kādu jaunu spēku tā ieguva, kopš viņš ieradās; ja iedomājas, cik niecīga tā būtu bijusi, ja viņš nebūtu ieradies ... un nav iespējams viņu neuzskatīt par vienu no tiem retajiem un providenciāla-jiem gariem, kas, darbodamies literatūras jomā, atnes glābiņu visiem...» Un Valerī izsakās: «Šis vīrs bija pats spēka iemiesojums... Lai šo spēku izmērotu, pietiek izstudēt, ko sacerējuši dzejnieki, kuri radušies ap viņu, ko visu tiem nevajadzēja izgudrot, lai varētu eksistēt viņam līdzās.»

Aizritēja gadu desmiti. Laiks, kas noslauka no zemes virsas paugurus un uzkalniņus, saudzē augstus kalnus. Pār aizmirstības okeānu, kas aprijis tik daudzus XIX gadsimta darbus, Igo arhipelāgs lepni slien augšup savas augstās galotnes, kas vainagotas spilgtiem tēliem. Pieminekļi, kas kļuvuši par Francijas vēstures ievērojamo notikumu simboliem, joprojām paliek nesaraujami saistīti ar Igo dzejoļiem. No Parīzes Dievmātes katedrāles torņiem līdz Invalīdu kupolam, zem kura vēl tagad trīsuļo karogi, kurus plivinājusi viņa elpa, no Triumfa arkas līdz Vandomas kolonnai — visa Parīze parādās mūsu acu priekšā kā oda Viktoram Igo, kā akmens poēma, kuras strofas ir bijušas mūsu vēstures virsotnes.

Igo simt piecdesmitā dzimšanas diena tika atzīmēta

Panteonā ar ceremonijām, kurām strāvoja cauri godpilna atzinība un tādas kā dēla jūtas. Nekad vēl Francija un dzejnieka daiļrade nebija tik cieši sasaistīta. Vairāk nekā pusgadsimtu viņš ir bijis mūsu ciņu aculiecinieks, mūsu kurnēšanas atbalss, mūsu epopeju dziesminieks. Sī antīkā, cildenā kopība ir mudinājusi viņu skandināt līksmes zvanus visos mūsu svētkos, sist trauksmi, vēstījot par mūsu nelaimēm, un ar bēru zvaniem izvadīt mūsu mirušos. «Vēl šodien viņa vārsmas, viņa kaislie kliedzieni, viņa degsme un viņa smaidi iedarbojas uz mums bibliotēku klusumā un kapakmeņu uzrakstos...» 1952. gada 10. jūnijā mēs skatījām milzīgo katedrāli, ko pildīja sasprindzināts ļaužu pūlis;

trīskrāsainie karodziņi, kas stiepās no augstajam velvēm līdz pat grīdai, trīsuļoja prožektoru gaismā kā dzīvas liesmiņas; pa augstajām, pusatvērtajām durvīm bija redzams vecs, vecs Parīzes kvartāls, un tur, kā kādreiz ap Triumfa arku, kā milzu straume līgojās cilvēku bars, kas plūda uz svētās Zenevjēvas baznīcas lieveni.

«Ai, kuplā zāle, mirušie kur rakti!» Dažas dienas pēc oficiālajām svinībām mums uznāca vēlēšanās doties svētceļojumā uz kapiem, kur atdusas divas sievietes, kas ir pelnījušas, lai tiktu piesaistītas pie šīm atcerēm. Druē kundze ir apbedīta blakus savai meitai Klērai vecā kapsētā Senmandē. So tukšo klajumu tagad apjož priekšpilsētas mājas. Ziljeta bija lūgusi, lai viņas kapakmenī tiktu iegravētas šādas Viktora Igo vārsmas:

Kad būšu pārvērties par saltiem pelniem viss,
Kad acis gurušās vairs neredzēs nekā.
Tad teic, ja atmiņā vēl esmu palicis:
«Par laudim viņš ir domājis,
Bet mani — mīlējis!»

Taču ne Zoržs, ne Zanna Igo, ne Ziljetas krustdēls Luijs .Kohs nepapūlējās izpildīt visu aizmirstās nelaiķes vēlēšanos. Ilgu laiku uz kailās kapa plāksnes nebija nedz varda, nedz datuma. Tikai tad, kad Ziljeta pēc nāves bija atradusi sev draugus — Litiju Ikāru un tā laulāto draudzeni, viņas vēlēšanās tika izpildīta. Tagad Ziljetas Druē draugu biedrība uzskata par savu pienākumu uzturēt kārtība viņas kapu, kura balta marmora plāksne mirdz starp sabrukušajiem, sūnām apaugušajiem pieminekļiem.

Mazā Vilkjē kapsētiņa, kas stiepjas uz augšu pa akmeņainu nokalni, atrodas blakus vecai baznīcai, un to apņem mūris, kuru aizsedz kupli plūškoka krūmi. Šeit atdusas Senas kuģu matroži un loči. Netālu no kapsētas vārtiem atrodas vieta, ko aizņem deviņpadsmit kapi, kuros guldīti Igo un Vakerī ģimenes piederīgie. Katra kapa galvgalī tur ilgi ziedēja rožu krūms, un vēl 1914. gadā Gijoms Apolinērs, kas apmeklēja šo kapsētu kopā ar Andrē Biljī, noplūca uz Leopoldlnes kapa baltu rozi, ko viņš pārveda Elemīram Buržam. Uz kapa plāksnes uzraksts:

ŠARLS VAKERI
divdesmit sešus gadus vecs un
LEOPOLDlNE VAKERI, dzimusi Igo
Salaulājušies 1843. gada 15. februāri Miruši 4. septembri *De prolundis clumavi ad te, Dominē*

Reiz 1847. gadā Igo uz šo kapu atnesa «zaļu āmuļu un ziedošu viršu pušķi. . .». Uz kapa plāksnes ir uzraksts: «Adele, Viktora Igo sieva,» — un blakus, no šā kapa pa kreisi, atdusas otra Adele Igo, nabaga cilvēkbērns ar nekaitīgām mānijām (viņa nodzīvoja no 1830.

gada līdz 1915. gadam). Pa labi no Igo laulātās draudzenes ilgu laiku glabāja vietu viņas kungam un pavēlniekam, kaut gan nezināja, vai tik viņš negribēs atdusēties Pērlašēza kapsētā blakus saviem dēliem un savam tēvam ģenerālim Igo. «Pateicīgā tēvzeme» pati izšķīra šo jautājumu, uzņemdama Viktoru Igo Panteonā. Tad nu tukšo vietu izraudzīja sev Ogists Vakerī, kas vēlējās, lai viņu apglabā šā Normandijas ciema kapsētā pie viņa vecākiem un blakus tai, kuru viņš bija šķīsti mīlējis visu mūžu. Viņš pats sacerēja sev epitāfiju:

Es ari gribētu rast dusas vietu te.

Tad mirstot mierīga man būtu dvēsele. Jo liktos: atgriezies sensenais paradums, Kad abu istabas bij allaž līdzas mums.

Šais vārsmās viņš bija domājis par sava mali, kas atdusējās līdzās noslīkušajiem bērniem, — bet vai viņš nebija mazliet domājis arī par savu draudzeni, rakstīdams pēdējos dzejoļus? Mēs viņam to jautājām. No šā skumjā kapu uzkalna mēs raudzējāmies lejā uz svina krāsas ūdeņiem Sēnā un uz liellaivām, kas brauca uz augšu pa straumi. Apvārsni aizsedza melni mākoņi. Pamazām mūs ietina izklīstošās miglas bezveida strēles. Pēkšņi uznāca neiedomājami stiprs negaiss. Vienā gabalā zibsnīja zibens un spēia pērkons. Starp kapiem sāka pludot strautiņi, un mūs piekala uz vietas nepārtrauktās uguns bultas. Tuvums ar Igo rada noslēpumainu noskaņojumu. Mums šķita, ka vecais dievs, miglas un mākoņu valdnieks, dārdinādams debesu mūrus ar baismīgiem sitieniem, grib mums pēdējo reizi parādit, ka, lai gan viņa miesas šais ģimenes kapos neatdusas, viņš tomēr tajos paliek ar savu garu, šis varenais un baismīgais ģēnijs.

SATURS

Priekšvārdi . . . .
Pirmā daļa Burvju strūklakas
I. Viņā ritēja lotringiešu un bretoņu asinis .
II. Sapnī man rādījās karš.....
III. Bērnības izbeigšanās.....
Otrā d a 1 a Rītausmas ugunis
I. Putni būrī.....
II. Pirmās nopūtas.....
III. *«Le Conservateur Littéraire»* ....
IV. Saderināšanās.....
V. Gribēt — tas ir varēt .....
Trešā daja Uzvarētājs
I. Pēc kāzām.....
II. «Franču Mūza».....
III. Bluā, Reimsa, Samoniksa.....
IV. Meistarība.....
V. Vožirāras ielejas «Austrumu motīvi»
Ceturtā daja Agrīnais rudens
I. Uzticamais Ahāts.....
II. Vietu teātrim!.....
III. *Et ne nos inducas*.....
IV. Odas seko cita citai.....
V. Anankē.....
VI. Rudens lapas.....
Piektā daļa Oiiropio mīlestība un skumjas
I. Karaliskais laukums.....
II. Kņaziene Negroni.....
III. 1834. gads .....
IV. Olimpio . .....
Sestā daļa Godkāres īstenojumi
I. «Stari un ēnas».....
II. Ziljeta zem akadēmijas kupola . .
III. Reina.....
IV. Gladiatori literatūrā .....
V. Vilkjē.....
VI. Frivolitātes un freskas.....
VII. Dižums un posts.....
Septītā daļa Izšķiršanās laiks
I. Naudas maks vai sirds.....
II. Ilūzijas un sakaru pārtraukšana . . .
III. Politiskās un jūtu cīņas.....

IV. Drosminieki.....
Astotā daļa Trimdinieki, domātāji, raksti
I. No Lilā laukuma uz «Jūras terasi» . ,
II. «Jūras terase» .....
III. Ierodas gari, un runā galdiņi ....
IV. Ak ēnu valstībai .....
V. «Apceres».....
VI. «Gadsimtu leģenda» .....
Devītā daļa Trimdas augļi
I. «Un ja paliks tikai viens...» . . . .
II. «Nožēlojamie» .....
III. Kalni ugunīs.....
IV. «Ielu un mežu dziesmas».....
V. Jūras arājs.....
VI. Pēdējā kauja par «Ernani».....
VII. Trimdas beigas.....
Desmitā (I a ļ a Nāve un pārveidošanās
I. «Baigais ..... .
II. Kas vainigs?.....
III. Vakara piedzīvojumi.....
IV. Klišī ielā 21.....
V. «Māksla but vectēvam».....
VI. Velns un viņa dziņas.....
VII. Ak, tumsa!... .....
VIII. «Un mušu saulrieti dažkārt kjūst par apoteozēm».....

Andrē Moruā

OLIMPIO JEB VIKTORA IGO DZĪVE

Redaktore L. Rambeka. Māksi, redaktors V. Grants. Teliņ, redaktore V. Dārziņa. Korektore L. Zeilārc.

Nodota salikšana! 1974. g. 14. janvārī. Parakstīta iespiešanai 1974. g. 21. februārī. Tipogrāfijas papīrs Nr. 3. formāts 84X108/$_{32}$. 16,95 flz. iespied!.; 28.47 uzsk. Iespiedi.; 31,62 izdevn. 1. Metiens 60 000 eks. Maksā 2 rbl. 18 кар. Izdevniecība «Liesma» Rīgā. Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 26532 D128. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa» Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Pasūt. Nr. 23-L.

notes

1

Oratoriāņi — garīgas kongregācijas locekļi, kuriem nebija jādod muku solījumi. No viņu vidus nākuši daudzi teologi.

2

3

Grāmatas formāts, iedalot loksni astoņās dalās.
* Romas pilsēta sākumā piederēja karaļiem.

4

Kuprainis. (Spān.)

5

Harta. Runa ir par Luija XVIII 1814. gadā parakstīto Konstitucionālo hartu, kas pasludināja Francijā konstitucionālo monarhiju ar divpalātu parlamentu.

6

Viktors Igo. Kūda jauna jakobīta 1819. gada dienasgrāmata

7

Viktors Igo. Nožēlojamie (III daļas V grāmatas I nodaļa un VI grāmatas I nodaļa).

8

Es — Igo. (ta/in.)

9

Viktors Igo. «Islandieša Hana» priekšvārdi.

10

Viktors Igo. Nerra dziesmiņa diāmā «Kromvels» (IV cēliena I skats).

11

Viktors Igo. Burggrāfa medibas («Odas un balādes»).

12

Viktors lgo. Vēlreiz par tevi («Odas un balādes»).

13

Sentbēvs. Stāstījums Adelei («Mīlestības grāmata»).

14

Viktors Igo. Saulrieti («Rudens lapas»).

15

Spāņu deja.

[8] Viktors Igo. Sapņi («Austrumu motīvi»).

Viktors Igo. Ekstāze («Austrumu motīvi»),

18

Viktors Igo. Viņš («Austrumu motīvi»).

19

Sentbēvs. Mierinājumi.

20

Sentbēvs. Saldkaisle.

21

Nevienu izdarīto darbu nenožēlodams. *(Latiņ.)*

22

Viktors Iļj o. Parīzes Dievmātes katedrāle.

23

Sealbēvs. Milestibas grāmata.

24

Viktors Igo. Dzejoļu krājuma «Rudens lapas» priekšvārdi.

25

Viktors Igo. Saulrieti («Rudens lapas»).

26

Viktors I g o. Ko kalnos dzird («Rudens lapas»).

27

Viktors Igo. Priekšvārdi «Marionai Delorreai».

28

Tagadējais Vožas laukums, kur 6. namā atrodas Viktora Igo muzejs.

29

Viktors Igo. Piezīmes par «Marionu Delormu».

30

Viktors I g o. Ol... («Iekšējas balsis»)

31

Sentbēvs. Mīlestības grāmata.

32

Alfrēds de Viņi, poēmas «Eloa» autors.

33

Antonijs un Emils Dešāni.

34

Viktors Igo. Jūras krasta («Mijkrēšļa dziesmas»).

35

Viktors Igo. Cerība uz dievu («Mijkrēšļa dziesmas»).

Viktors Igo. ***baznīca («Mijkrēšļa dziesmas»).

37

Viktors Igo. Ja tavu kausu es pie savām lūpām cēlu... («Mijkrēšļa dziesmas»)

Viktors Igo. Olimpio («Iekšējas balsis»).

Viktors Igo. *Dale Lilia* («Mijkrēšļa dziesmas»).
[s] Viktors Igo. XXXVI («Mijkrēšļa dziesmas»).

40

Viktors Igo. Draugs, kad skandina par slavu... («Stari un ēnas»)

41

Viktors Igo. Dzejnieka uzdevums («Stari un ēnas»).

42

Viktors Igo. Puskrēslā sacītie vārdi («Apceres»).

43

Publicēts bija tikai vēlāk «Apcerēs» (1843).

44

Viktors Igo. Nožēlojamie (IV da|as I grāmata, III nodala «Luijs Filips»).

45

Teofīla Gotjē romāns, kas nāca klajā 1837. gadā.

46

Mākslinieks Luijs Bulanžē 1838. gada septembrī gleznoja Adeles Igo portretu, kas bija izstādīts 1839. gada Salonā. Selestēns Nanteils pēc tā darināja ofortu. Mūsdienās šis protrets ir izstādīts Viktora Igo maja Vogēzu laukumā. *(Autora piezīme.)*

* Runa droši vien ir par «Ruī Blazu» — šī luga, ko 8. novembrī uzveda teātrī «Renesanse», pēc tam tika nodrukāta. *(Autora piezīme.)*

47

Viktors Igo. Reina. Vēstules draugam.

Un bija tad mīlas cienīgs. *(Latiņ.)*

49

Viktors Igo. Kad kopā vēl... («Apceres»)

V i k t o r s Igo. Ai atmiņas! Ai pavasaris! («Apceres»)

51

Viktors Igo. Tiklīdz kā rītausma ... («Apceres»)

52

Viktors Igo. Aprīļa vakars («Pēdējais kūlis»).

53

Viktors Igo. XLVIU («Visas liras stīgas»).

Viktors Igo. LXX1I («Pēdējais kūlis»).

55

Fortinē Lormjē-Lagrāva, vīra uzvārdā Hamlēna kundze (1776—1851), bija dzimusi Sandomingo. *(Autora piezīme.)*

56

Viktora Igo runa Franču akadēmijas sēdē 1845. gada 27. februāri.

Viktors lgo. Klēra («Apceres»).

Viktors Igo. *Pauca Meae,* XI («Apceres»).

59

Viktors Igo. Runa Nacionālajā sapulce 1849. gada 19. oktobrī («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

60

Viktors Igo. Atbilde Montalambēram (1849. gada 20. oktobri) («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

61

Viktors Igo. Runa 1850. gada 15. janvārī «Skolas mācību brīvība» («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

62

Viktors Igo. 1850. gada 5. aprīļa runa «Par trimdu» («Darbi un runas», «Pirms trimdas»).

63

Viktors Igo. Mīlestība («Apceres»).

Ģimenes tēvs. *[Latiņ.)*

Nakts. *(Latīn.)*

Napoleons Mazais.

Viktors Igo. Ko teica tumsas mute («Apceres»).

68

Turpat.

Piedauzīgs. (Ang/.)

Ekscentrisks. (Ang/.)
[8] Nepieklājīgs. (Ang/.|

* Klīrigums. (Ang/.|

Dai|a utt skurbinošā Jūlija. (SpSn.)

Tūkstoš soļu. (latiņ.)

Viktors Igo. Satīrs («Gadsimtu leģenda»).

Aglaja Vjeno, notāra meita, ar kuru Deiins 1817. gadā apprecējās; viņa nomira 1855. gada.

$p_r$ieks — Skumjas: Uz priekšu — Pacelsimies. *(Lalirt.)*.

Uz nenoteiktu laiku. *(Lalīn.)*

77

Viktors Igo. Luijam B ... («Visas liras stīgas»)

Lietu iepriekš izstudējot. *[Latiņ.)*

Ejiet! *(Latiņ.)*

Viktors Igo. Nožēlojamie (IV daļa. 1 giāmata, 1 nodaļa),

Par sevi. *(Latīn.)*

Augstais sapņa zemesrags. *(Latin.)*

83

Runa \r par Otvilfeeriju — mājiņu, kurā dzīvoja Ziljeta.

Eols sēž augstā kalngalā. (£a/īn.)

Pēc dieva prāta. *(Latīn.)*

«Uzsaukums tautai», (franc.)
[s] «Aicinājums». *(Fianc.)*

Viktors Igo. Miera kongress Lozannā 1809. gada 14. sep tembri.
* Tā Igo piezīmju grāmatiņās parasti apzīmē Ziljetu.

89

Viktors Igo. 7 500 000 jā. Prologs («Baigais gads»).

Stipri paklupt. (Franc.)

91

Viktors Igo. Marts. V («Baigais gads»).

Viktors Igo. Bēres («Baigais gads»).

Viktors Igo. Kliedziens («Baigais gads»),
[2] Viktors Igo. Nost represijas! («Baigais gads»)

Viktors Igo. Vfistule pieciem beigu tautas pārstāvjiem («Darbi un runas», «Trimdas laikā»).

95

Pirmajā mājā tagad iekārtots Viktora Igo muzejs, otrajā atrodas viesnīca «Viktors Igo».

[1] Runa ir par dzejoli «Viro *maioi*» — «Virišķigāka par viru», (ta/in.)

Vai uzvarētājiem! *(Latiņ.)*.

Viktors Igo. Islams («Gadsimtu leģenda»).
[1] Viktors Igo. Vjandenā («Baigais gads»),

Viktors Igo. Jūnijs. II («Baigais gads»).

100

Marija... šķiet, iemīlējusies. Gribu, lai viņa man dzemdētu bērnu. Tagad ik dienas, ik stundu viena un ta pati Marija. Viena un ta pati — pilnīgi mana. (Spān.)

101

Pirmā nēģeriete manā mūžā. (*Spān.*)

102

«Esi sveicināta, dieve, nāvei nolemtais tevi sveicina» *(Lalīn.)* («Visas liras stigas»),

103

Pilnīgi. (Spān.)

Viktors t g o. Par dievi palieciet («Okeāns»),

105

Sniegluilta, bet ne auksta. *(Latiņ.)*

Viktors Igo. 10. maijs («Daibi un runas», «l'uc trimdas»).

107

Si avēnija 1914. gadā nesaukta par Zaņa Zoresa avēniju.
[a] Zvaigzne Montolona. (ZlngA)

108

Liecinieki Alises otrreizējās laulībās, kas nolika 1877. gada 3. aprīli.

IAutoia piezīme.)

«No dziļumiem piesaucu tevi.» *(Lalin.),*

Dievs, Diena. *(Latiņ.)*

111

Viktors Igo. Kolonnai («Mijkrēšļa dziesmas»).